OPERA
HIERONYMI
MERCURIALIS

VENICE: 16

A. XXIX: Mer

~~Q 874~~

4247
+
4227(2)
+
4232.

S
20/6/06
782

50 Q. 15113.

4227(2)

HIERONYMI MERCVRIALIS

DE ARTE GYMNASTICA Libri Sex,

IN QVIBVS EXERCITATIONVM OMNIVM Vetuſtarum genera, loca, modi, facultates, & quidquid denique ad corporis humani exercitationes pertinet, diligenter explicatur.

Quarta editione correctiores, & auctiores facti.

Opus non modo medicis, verum etiam omnibus antiquarum rerum cognoſcendarum, & valetudinis conſeruandae ſtudioſis admodum vtile.

AD MAXIMILIANVM II. IMPERATOREM.

VENETIIS, APVD IVNTAS.

M D C I.

MAXIMILIANO II.
IMPERATORI INVICTISSIMO.
HIERONYMVS MERCVRIALIS
perpetuam Felicitatem D.

SI quando mecum diligentius conſidero, MAXIMILIANE Inuictiſſime, quot, quantaque Imperatores, ſummique Principes pro hominum ſalute, & tranquillitate tam bello, quam pace geſſerint, in eam facile deſcendo ſententiam, merito, atque optimo iure omnes ferè gentes, & nationes feciſſe, quod eos dignos exiſtimarunt, qui in Deorum immortalium numerum referrentur. Inter ea uero, quae in humanum genus innumera contulerunt beneficia, magnam partem ſibi vendicant artes pœne omnes liberales, quas maximis propoſitis praemijs non excitarunt modo, atque extulerunt aliquando iacentes, ſed ita etiam earum dignitatē amplificarunt, vt ipſi ſoli illarum auctores, et inſtauratores propemodum videantur. Id facile perſpicere quiuis poteſt, qui militaris diſcipli-

nae, legum ſcientiae, caeterarumque, ſine quibus uita haec noſtra ferè uitalis non eſſet, laudandarum artium ortus, & incrementa memoria velit repetere: ſed ne Imperatori ſapientiſſimo, quae omnibus paſſim nota ſunt, recenſendo ſim moleſtus, vnum medicae artis omnium vtiliſſimae exemplum proponam, quae proculdubio aut nulla eſſet, aut certe eum, quem hoc tempore praeſefert ſplendorem, & elegantiam non haberet, niſi Principum benignitas, ſine qua omnis plerumque langueſcit induſtria, ſummis viris illius auctoribus affulſiſſet. Etenim quantum a primis illis temporibus quaſi naſcenti medicinae attulerint auxilij Cadmus, Salomon, Alexander, poſterioribus vero Attalus, Ptolemaeus, Nero, Hadrianus, Conſtantinus, Iuſtinus, alij permulti, complurium Doctorum hominum monumenta teſtantur. verumtamen vt alia omittam in praeſentia, non exigui momenti putandum id eſt, quod magnificentiſſima, atque ampliſſima Gymnaſia exſtruxerunt, inque ijs artem Gymnaſticam inſtituentes, ipſius magiſtros ac præfectos aluerint, qui homines exercitationibus, & ad corporis, & ad animi ſanitatem conferentibus inſtruentes ad bene, beateque viuendum viam communirent. Haec enim ars illa eſt, ob quam olim Perſarum reges, Lacedaemonij,

monij,

monij, Athenienſes, Romani ita in bellis gerendis valuerunt, vt ſaepe non maxima manu incredibiles hoſtium vires fregerint, innumerabiles copias fuderint, tot denique regna.totque nationes ſuis ditionibus ſubiecerint, ut ne recenſeri quidem numerando facile queànt. Hac eadem inſtructi, non defuerunt Principes, qui aduerſus quemlibet Athletam robore ſunt auſi contendere, quales fuiſſe Cyrum, Neronem, Traianum, Antoninum, & Seuerum accepimus, quos praeterquam quod hac ſola arte ſanitatem conſeruaſſe, fortiſſimosque euaſiſſe memoriae proditum eſt, ob hanc quoque cauſſam id eos feciſſe veriſimile eſt, vt caeteros ſuo exemplo ad eaſdem exercitationes inuitarent. Huiuſmet artis ope quis ignorat priſcos regnorum, & prouinciarum gubernatores Athletarum, & gladiatorum ſpectacula ad ſubditos in officio continendos prudenter excogitata introduxiſſe? ne plurima alia commoda recenſeam, quae gymnaſtica, quot tempore floruit, ad humanam felicitatem perficiendam ſemper vberrime praeſtitit. Sed, quo plures ſcimus ab hac arte vtilitates emanaſſe, eo magis dolendum nobis eſt, quibus neſcio quo miſero fato cum multis alijs optimarum artium ſtudijs perijt, atque extincta prorſus eſt; unde fit vt vetus illud militare robur, & veram ſanitatem per pauci ſint

hoc tempore, qui conſequantur, totque morborum genera quotidie nos infeſtent, quot ob exercendorum corporum conſuetudinem non expertos eſſe veteres rationi conſentaneum eſt. Haec autem etſi ita ſint, deſperandum tamen non eſt, ſapientiſſime Imperator, quin eorum ſcriptorum beneficio, apud quos rudis atque adumbrata quaedam illius delineatio remanſit, ab interitu poſſit vindicari, ac iterum in hominum adſpectum, lucemque proferri, ſi & Principum ad hanc rem propenſio adſit, & homines docti, & antiquitatis periti reperiantur, qui in hoc ſtudium incumbere, omneſque ingenij neruos contendere non recuſent. Caeterum cur nemo noſtris ſaeculis huiuſmodi prouinciam ſuſceperit, ſane pronunciare non audeo: id unum ſcio, rem ſicut maximae vtilitatis, ita immenſi eſſe laboris. Et ego, licet multa eſſent, quae ab ea deterrere me poſſent, aliquando tamen ſum aggreſſus, quaeque inter legendos auctores huc pertinentia obſeruaueram, in unum veluti corpus collecta in commentarium redegi. quod factum a me eſt magna animi contentione, & ſtudio: euentu autem, ut ex multorum teſtimonijs cognoui, audeo dicere, non infelici. Quae etiam me cauſſa impulit, vt, quamuis hos libros, quo tempore ALEXANDRI FARNESII Card. ſapientiſſimi ac pruden-

tiſſ,

tiſſ. medicum Romae agebam pepererim, illiq. dicatos in vulgus ediderim : tamen, publico licet profitendi munere, & frequentibus aegrorum viſitationibus implicitus, rurſus eos poſtremis hiſce menſibus in manibus ſumpſerim, nonnullisq. mutatis, alijs plurimis adiectis, quarũdam exercitationum ex vetuſtis monumentis iconibus repraeſentatis ita exornauerim, ut non uerear quin gratiores multo(quemadmodum ſolent ſemper poſteriores curae eſſe meliores) ſint in lucem prodituri, atque iucundiores. Quo etiam factum eſt, ut, quod antea non ſum auſus, illos nunc tuae Maieſtati conſecrare pro mea erga te obſeruantia non dubitauerim. Cum praeſertim, ſi Gymnaſticae renaſcenti vllus eſt patronus quærendus, neminem te potiorem eſſe conſtet: vt, quemadmodum olim Imperatores eam inſtituerunt, auxerunt, & illuſtrarunt, ita tu hoc tempore amiſſam, quae tua ſumma auctoritas, & potentia, promptaque de humano genere bene merendi uoluntas eſt, in priſtinum ſplendorem, in veterem dignitatem & poſſis, & velis reſtituere. Accedit etiam, quod Cardinali FARNESIO, cui poſt Deum omnia debere me fateor, & quem tuae Maieſtatis obſeruantiſſimum, ac indefeſſum laudum tuarum praedicatorem ſemper eſſe ſenſi, gratiſſimam rem facturum me exiſtimaui, ſi hoc opus in ipſius laribus natum, &

minus politum in eius nomine publicatum;
nunc perfectius, locupletius, & pulchrius reditum tuae Maieſtati ipſius nomine adferrem.
Quamobrem oro, vt, qua ſoles incomparabili animi magnitudine, hoc licet Maieſtati tuae impar munus, qualecumque tamen tenuitas noſtra offerre poteſt, accipere, meque inter tuos numerare, protegere, ac fouere digneris. nam, quamquam me ijs, qui omni diſciplinarum atque artium genere excellentes M.T. inſeruiunt, comparandum non eſſe non ignorem: ſi tamen animus ſpectetur meus, non dubito, quin, ſicut nullius ſtudia in M. T. ſunt ardentiora, aut obſeruantia maior, ita aliquo inter alios gratiae tuae loco non indignus uideri poſſim. Deus Optimus Max. M.T. pro Chriſtiani orbis ſalute diu incolumem, & felicem conſeruet.

Patauij, Kal. Sext. CIↃ IↃ LXXIII.

LAVRENTII GAMBARAE
BRIXIANI CARMEN.

Auxilio ſicut Phoebi genitoris, & arte,
Arte Coronides medica celeberrimus olim
Membra minutatim patrios diſiecta per agros
Hippolyti, tandem manibus collegit, & artus
Artubus aptauit nitens, iuuenemq. carentem
Jam luce aetheria, iam tartara nigra tenentem
Ad ſuperas ſedes, erebi reuocauit ab vmbris;
Et membris laetos, oculisq. infudit honores:
Queis ſolitum lumen ſumpſerunt membra iuuentae:
Confiſus ita nunc ope Mercurialis, & aura
Farneſij aſpirantis heri collegit in vnum
Gymnada: qua quondam ſe ſe exercere relicto
Carcere maiores, populo ſpectante, ſolebant.
Haec pars ad ludos ſpectat, pars altera tantum
Commemorat; cum quis pictis ſe oſtentat in armis,
Fortis vt euadat miles, pars tertia narrat,
Sint ea, quae incolumes ſeruent, morboq. vacantes
Mortales, dum vita manet, docet inſuper haec pars,
Ordine quo poſſint homines extendere longum
In tempus dubiam aetatem, tardamque ſenectam
Ducere inuxpertamq. mali, curaq. carentem;
Omnia quae latuere diu diſperſa, tenebrisq.
Abdita Cimmerijs: quae nunc diſtincta labore,
Et multo ſtudio, tamquam noua ſidera fulgent,
Scriptores inter Graios, pariterq. Latinos.

Matth. Deuarij.

Ὥς πάλαι ἱππολύτοιο μέλη, παιήονος υἱὸς
σύστασιν εἰς ζώου σώματος ἥρμόσατο,
ὧ δέποτ᾽ οἰχομένης καλὰ λείψαν ἀμυδρά περ ἔμπνοος.
τέχνης γυμναστικῆς νῦν ἀναλεξάμενος,
ἄκρος ἀκεστορίην Ἱερώνυμος, ἀθάνατόν μιν
κοὐ τεθνηξομένην αὖθις, ἔτευξε νόῳ.
ὃς γοῦν ἶσα θεοῖσιν, ὀνήσιμα ἔργ᾽ ἀναφαίνει,
ἶσα θεοῖς, τιμῆς ἄξιος ἀθανάτου.

Ἀχιλλέως Στατίου Λουσιτανοῦ.

Γυμνάσιον πολυειδὲς ἄγαν πονέων συνέγειρες
Παντοίοις σποράδην ἐκδοθὲν ἐν βιβλίοις
Οὕνεκα τῶν τε σοφῶν Ἱερώνυμε ψυφῶν ἐπ᾽ ἰσῇ
Πένταθλον οὐχὶ μόνον πάνταθλον ἀλλὰ μόνος.

Achillis Statij Luſitani.

Orco mortales Hieronymus inuidet aegros
Lumen ad aetherium ſemianimes reuocans,
Quod quia ſaepe facit, laudatur ſaepe, ſuiq.
Fama tripertito nominis orbe volat.
Nunc autem noua fama alia increbreſcit, vt artes
Exſtinctas veterum gymnaſiumq. nouat.
Macte animo, vir magne, ergo tu cetera membra,
Ore exercebis, ſed tua laus hominum.

Auctorum nomina, quorum fide, & teſtimonio hi Libri conſcripti ſunt.

Aelianus
Aeſchylus
Aetius
Afranius
Agathinus
Alexander Aphrodiſienſis
Alexander Trallianus
Angelus Politianus
Antillus
Aretaeus
Ariſtophanes
Ariſtoteles
Arrianus
Aſclepiades
Athenaeus
Auerroes
Auicenna
Aulus Gellius
Auſonius
Bardeſanes
D. Baſilius
Blondus
Caius Julius Caeſar
Caſſianus
Caſſiodorus
Caßius Iatroſophiſta
Catullus
Caecilius Plinius
Clemens Alexandrinus
Coelius Aurelianus
Columella
Cornelius Celſus
D. Cyprianus
Diocles
Dion
Dionyſius Areopagita
Dionyſius Halicarnaſeus
Epiphanius
Eraſiſtratus
Erotianus
Euripides
Euſebius
Euſtathius
Galenus
Heliodorus
Herodotus
Herodianus
Heſiodus
D. Hieronymus
Hippocrates
Homerus
Horatius
Ioannes Caſſianus
D. Ioannes Chryſoſtomus
Joſephus
Iſidorus
Iulius Capitolinus
Iulius Firmicus
Iulius Pollux
Iuſtinus Martyr

Iuuenalis
Laertius
Laitus
Lampridius
Libanius
Lucanus
Lucianus
Lucilius
Lucretius
Mar. Aure. Caſſiodorus
Marcus Tullius
Martialis
Meletius
Oribaſius
Ouidius
Pacuuius
D. Paullus
Paullus Aegineta
Pauſanias
Perſius
Petronius arbiter
Philoſtratus
Plato
Plautus
Plinius
Plutarchus
Polybius
Porphyrius
Poſidonius
Propertius
Pub. Velleius
Pub. Victor
Paterculus
Quintilianus
Razes
Rufus Epheſius
Saluianus
Scribonius Largus
Seneca
Sex. Empiricus
Sex. Pompeius Feſtus
Sidonius Apollinaris
Soranus Epheſius
Sophocles
Spartianus
Statius. Strabo
Suetonius Tranquillus
Suidas
Terentius
Tertullianus
Themiſon
Themiſtius
Theodoretus
Theodorus Priſcianus
Theophraſtus
Valerius Flaccus
Valerius Max.
Varro
Vegetius
Vitruuius
Vopiſcus
Xenophon.

INDEX EORVM,
QVAE HAC ADITIONE
quarta ſunt addita ab auctore.

A

Accubitus in menſa poſterioribus Romanis, & Graecis praeſertim nobilioribus uſitatiſſimus.71.2.A. B.

Accumbendi modus Hebraeorum poſt liberationẽ ab Aegypto.72.2.D.

Accumbendi modus Hieroſolymus vtrum eſſet qualis Romanorum in triclinio tribus lectis altioribus.73.2.A.

Accumbendi uaria genera, & tex.72.2.D.

Accumbentes Veteres epulari ſolitos fuiſſe. 67.2.A.

Additamentum de triclinio.70.2.D.

Athletae denudabantur toti exceptis ſubligaculis.17.B.& C.

Athletarum ludi quales forent Caſsiodorus diſerte docuit.

in Athletica qd magis ualeat robur an ars.

C

Ceroma alias alipterium locus ubi ungebantur.32.F.

Chriſti accubitus cur aliquibus non placeat. 66.2.E.

Chriſtus prius quam menſae accumberet lauabatur, ſoccoſque reponebat.74.2.F.

Chriſtus in menſa iaceret ne, an ſederet. 68.2.D.

Conuiuiorum agendorum apud veteres Hebraeos, & alios genera diuerſa.70.2. F.

Coronabantur aliqui, licet non pugnaſſent. 33.C.

Crucis titulus cur Hebraice, Graece, atque latine inſcriptus fuerit.72.2.F.

Curſum militibus Diogenes damnauit.

D

Democritus cur pentathlus uocaretur.

Diſcumbendi modus ſupra terram. 73.2.B.

Diſcumbendi mos num apud Hebraeos tempore Chriſti fuerit; & Vitalis Medicaei ſententia hac de re expenditur.70.2.E.

F

Foſſa quid eſſet.

Franciſci Toledi Cardinalis, & aliorum circa Mariam Magdalenam Chriſti pedis lauantem ſententia.68 2.F.

Fuluius Vrſinus accepit à gymnaſticae libris ſua de triclinio.66.2.E.

G

Gentes Romanis ſeruientes ipſorum mores imitabantur.67.2.B.

de Geſtatione Senecae ſententia.

Gladiatorum mos nephandus à principibus quoque abolitus.144.E.

Gymnaſia in omnibus ferè Graecorum oppidis aderant, ſic Romae ante Neronis quoque tempora.19.A.& 29.C.

Gymnaſia num temporibus luctus aperirentur.

in Gymnaſiis qui ludi primum exercerentur. 224.E.

Gymnaſtae an toto ſemper corpore denudarentur.

H

Hebraei num accũberent potius quemadmodum Romani, q̃ ſederent.71.2.C.

Hebraei Romanorum mores ſequebantur, niſi patrijs legibus contrariarentur.71.2.C

Herophili medici ſtatua cum inſtrumentis gymnaſticae.88.D.

Hieroſolymis quinq. linguarũ uſus, & praeſertim

ſertim ſyriacae extitit. Tempus itidem, ac modus, quibus in Iudaeã introductae fuerunt. 72.2.E.& F.

I

Ioannis Maldonati, & aliorum interpretatio circa Magdalenae in Chriſti pedibus lauandis modum. 68.2.F.
Ioannes quomodo in Chriſti ſinu recubuerit. 75.2.B.
Ira exercentibus interdicta.
Iudaei multos Romanorum ritus obſeruabãt. 74.2.D.

L

Labra pro balneis in bello quoque portabantur. 46.E.
Lacaedemoniorum ſaltatio inter exercitationes recepta. 83.A.
Lauari non licebat parentes cum filijs, ſocerum cum genero. 48.F.
Lectis Soterichi ſimile quidpiam facere quid ſignificet. 70.2.E.
Lecti ſupra quid ſternerentur. 70.2.D.
Lex pro peregrinis balneandis. 48.D.
Locorũ in conuiuijs nobilitas uaria. 75.2.A.
Lucta leth cum Angelo, Iacob cum Eſau, & Epei qualis. 102.D.
Lycurgus quae certaminum genera ſuſtulerit. 111.B.

M

Maria Magdalena num ſeſe in terram genibus inclinaſſet in abluendis Chriſti pedibus. 68.2.F.
Maria Magdalena quo ordine, & quomodo Chriſti pedes abluerit. 68.2.E.& 71.2.C.
Milenis in manu tenẽdo malo punico robur. 150.A.
Mulieris pſaltriae in ſaltando laus. 165.B.

N

Natationis marinae effectus.

O

Olearij qua in parte gymnaſiorum manerent. 32.D.
Oleis odoratis utendi mos apud exteros quoque uiguit. 33.A.
Oriſippi athletae hiſtoria.

P

Palaeſtricae inuentor ſecundum Tertullianum Diabolus.
Petrus Ciaconus accepit à gymnaſticae libris ſua de triclinio. 66.2.E.
Petrus Faber laudator librorum gymnaſticae. Idem profitetur ſe agoniſtica ſua exornaſſe, & perfeciſſe ex iiſdem libris. 66.2.E.
Plauſus uariae ſententiae. 71.C.
Pueri etiam in palaeſtras ducebantur.

S

Sago quid. 163.B.
Samaritanorum origo, ritus, et cur à Iudaeis auerſarentur. 72.2.E.
Sedendi ad menſas conſuetudo Romanorum, & aliorum quando coepta, & uſurpata fuerit. 71.2.A.
Serui, & liberti in quibus agonibus contenderent.
Sueuis ueneris vſus prohibebatur ante vigeſimum annum.
Sybariticorum ſordidi mores. 71.2.C.

T

Themiſtij locus correctus. 73.C.
τράπεζα quid. 67.2.C.
Triclinij cur rarae figurae in marmoribus inueniatur. 67.2.C.
Tricliniũ interdum pro domo plures lectos capiente. 67.2.A.

Triclinia pedes altos habebant, eoſque aut ligneos, aut argentos, aut aureos.73.2.A.
Triclinij uera ſignificatio.67.2.A.& B.
Triclinium quid apud ſeruium.67.2.B.
Triclinium quid fuerit non admodum notum maioribus.67.2.A.
Tripodas non eſse triclinia.67.2.C.
Trochus ad militarem quoque artem pertinebat.167.A.

V

Virtutum quae ſit principaliſsima.
Vngendi morem antiquum poſt balneum, & ante coenam Maria Magdalena in Chriſto ſeruauit.74.2.F.

X

Xerophagia quid eſset.

FINIS.

A ARTIS. GYMNASTICÆ
LIBER. PRIMVS

De Principijs Medicinae.
Cap. I.

QVAMDIV Homines pauciſſimis rebus contenti lautas menſas, & opipara conuiuia non cognouerunt, propinationiſque poſt inductam paullatim conſuetudinem penitus ignorarunt,
B (id quod primis illis ſaeculis extitiſse memoriae proditum eſt) morbi neque apparuerunt, neque etiam eorum nomina innotuerunt, ſicut vſque ad tempora Socratis diſtillationum, quas Graeci κατάῤῥους dicunt, nomen, quo nil hodie frequentius eſt, ignoratum eſse tradidit Plato: quare re tunc temporis medicinae aut paucos omnino, aut nullos vſus, nullaque principia extitiſse certum eſt: etſi Homerus antiquiſſimus auctor ſcripſerit Aegyptum multas herbas, multaque medicamenta habuiſse. Poſtquam vero intemperantiae nefanda lues, coquorum exquiſitae artes, delicatiſſima epularum condimenta, vinorumque peregrinae temperaturae inter homines irrepſere, morborum ſimul varia continuo genera ſuccreſcentia ad inueniendam medicinam eos coe-
C gerunt: qua ſemper carere profecto licuiſset, niſi humana, vel potius ferina ingluuies omnium uitiorum ſoboles eius uſum omnium maximé neceſsarium effeciſset. Medicina vero tametſi primo illo ortu rudis admodum, incultaque fuerit, quando priſci illi (ut Herodotus, & Galenus referunt) aegrotos palam exponebant, vt vnuſquiſq. quod utile, atque experimentis comprobatum habebat, alterum edoceret, poſterioribus tamen ſaeculis ab Aeſculapio Epidaurio cognomento apud Cyrenaeos medico mirifice exornata fuit, & quaſi ex ruſtica urbana, & concinna reddita: quam tamen omnino perficere is nequaquam potuit, quippe qui ſolis morboſis, ac languentibus operam nauans id vnum ſemper curandi ſtudium habuit: fanorum curam aut vllam eſse ignorauit, aut eam prorſus contempſit: quod poſtea ſucceſsores illius intelligentes adeo exiſtimatione dignam reputarunt, vt medicinam ſine hac

3. de Republi.

In lib. qui medicus i-ſcribitur.

totam mancam, nulloque modo perfectam eſſe poſſe perſpexerint. D
Atq. hi fuere primi Herodicus Selymbrianus, & Hippocrates eius diſcipulus, qui curatiuae morborum medicinae cōſeruatoriam valetudinis partem fere circa ſana duntaxat corpore ſatagentē addere uiſi ſunt, arbitrantes non minus praeclarum, atque artificioſum opus eſse ſanos homines à morbis praecauere, quam illos iā implicitos liberare: vnde medicina, quae antea ſemper quaſi virgo fuerat, praegnans ab illis reddita fuit, quandoquidem prius ſolis curandis aegritudinibus, tum ſanis etiam conſeruandis praefecta eſt. An totam eam medicinae partem, quae & ad ſanos, & ad uictus rationem pertinet ex tabellulis, alijsue donaris, Aeſculapij templo dicatis Hippocrates conflauerit: an vero ſolam in curandis morli.29.c.1. bis verſantem clinicem uocatam, quemadmodum Varro, Strabo, atque Plinius credidiſſe uidentur, mihi plane compertum non E
eſt: niſi quod fuit mos liberatos morbis in templo eius Dei, quid auxiliatum eſset, ſcribere: Iſque à primis illis temporibus vſque ad Antonini Imperatoris aetatem non modo in Graecia, uerum etiam in Italia perdurauit: vti praecceteris ex tabella marmorea Romae in Aeſculapij templo in inſula Tiberina inuenta, & vſque ad hanc diem apud Maphaeos conſeruata intelligere licet, in qua graece haec leguntur.

Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπ᾽ ἱερὸν βῆμα, καὶ προσκυνῆσαι, εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπάνω τοῦ βήματος, καὶ ἆραι τὴν χεῖρα, καὶ ἐπιθεῖναι τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς, καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε, τοῦ δήμου παρεστῶτος, καὶ συγχαιρομένου ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν ἀντωνίνου. id eſt. F

Hiſce diebus Caio cuidam caeco oraculum reddidit, veniret ad ſacrum altare, & genua flecteret, deinde a parte dextera veniret ad laeuam, & poneret quinque digitos ſuper altare, & eleuaret manum, & poneret ſuper proprios oculos: & recte vidit populo praeſente, & gratulante, quod grandia miracula fierent ſub Jmperatore noſtro Antonino.

Λουκίῳ πλευρῖτικῷ καὶ ἀρηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν, καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέρραν, καὶ μετ᾽ οἴνου ἀναφυρᾶσαι, καὶ

ἐπι-

A ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρὸν, καὶ ἐσώθη, καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησε τῷ θεῷ, καὶ ὁ δῆμος συνεχάρισατο. id eſt:

Lucio affecto lateris dolore, & deſperato a cunctis hominibus oraculum reddidit Deus, ueniret, & ex ara tolleret cinerem, & una cum uino commiſceret, & poneret ſupra latus: & conualuit, & publice gratias egit Deo: & populus congratulatus eſt illi.

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν, καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους στροβίλου, καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη, καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν

B ἔμπροσθεν τοῦ δήμου.

Sanguinem reuomenti Juliano deſperato ab omnibus hominibus ex oraculo reſpondit Deus, ueniret, & ex ara caperet nucleos pini, & comederet una cum melle per tres dies: & conualuit, & uiuens publice gratias egit praeſente populo.

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος, καὶ κολλύριον συνθεῖναι, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀνέβλεψεν, καὶ ἐλήλυθεν, καὶ ηὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ θεῷ. id eſt:

C Valerio Apro, militi caeco, oraculum reddidit Deus, ueniret, & acciperet ſanguinem ex gallo albo, admiſcens mel, & collyrium conficeret, & tribus diebus uteretur ſupra oculos: & uidit, & uenit, & gratias egit publice Deo.

Quod etiam in templo Iſidis fieri ſolitum fuiſſe, ex his Tibulli carminibus conijcio.

Nunc Dea, nunc ſuccurre mihi, iam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis,

Cum haec ita eſſent, uериſimile ſit, ſolam remediorum co-

gnitionem potuiſſe ab Hippocrate inde excerpi,& ſub certis regu- A
lis, ac rationibus conſtitutam ad artis formam prouectam eſſe: cer-
tus ſum tamen ſapientiſſimum ſenem non caſu ullo, nec fortuna,
ſed diuiniſſimis illis, quibus pollebat, ingenij uiribus, ac diſcipli-
nis ſicuti cetera omnia,ita & hanc inueniſſe, inuentam excoluiſſe,
necnon curatiuae adiunxiſſe: In quibus medicinae partibus non
ideo ueteres illius parentes minorem laudem merentur,quòd pluri
mi fuerint morbi, quos nec ab ipſis cognitos, nec curandi eos mo-
dum indicatum eſſe conſtet;quoniam non ueterum ignauia, aut re-
rum imperitia illud effecerunt, ſed potius infinita gulae blandi-
menta, inexplebilis libido, immenſaque uoracitas, quibus, ut ſa-
Epiſt. 96. pienter diſputauit Seneca, & poſt ipſum Plutarchus nouae morbo-
8. Sym- rum ſpecies genitae ſunt, adhucque quotidie gignuntur, quarum
pos. ph.9. aliae ſero, aliae numquam medelam receperunt: ſic namque pue- B
ros,& mulieres poſt Hippocratis aetatem podagra exercere coepit,
ſic viuente Pompeio, atque Aſclepiade aquae formido,ſeu hydro-
phobia, Ariſtoteli, ac antiquioribus haud nota, nec non elephan-
tiaſis Aegypto familiaris ſeſe primo demonſtrarunt: adeoque tar-
de medelam receperunt,ut Scribonius,Largus, qui Claudij Impe-
ratoris tempore Romae medicam artem profeſſus eſt, ſcripſerit
Cap.171. neminem ab hydrophobia vſq. ad tempora ſua liberari uiſum; & ſi
Lib. 2. Apuleius Celſus in Sicilia, ubi plurimi fiunt rabidi canes, ortus
cap. 162. ad eum morbum antidotum quandam compoſuiſſet, Barbarusque
In proh. quidam in Creta naufragio appulſus ſe eum Hyenae pelle,quod
Aetius quoque de alijs retulit,curare gloriaretur; ſic Cornelij Celſi
tempeſtate quaedam ex naturalibus partibus carne prolapſa, &
arente intra paucas horas expirauit, ut nobiliſſimi medici neq. ge- C
nus mali,neque remedium inuenerint. Sic Tiberium Imperatorem
omnium primum Coli dolorem expertum accepimus, niſi ueteres
ſub alio nomine illum cognouiſſe tueamur: ut ipſe Hippocratē ſub
Li.25.c.3 Ilei doloris nomine comprehendiſse reor. Sic Plinij aetate menta-
gra,ſtomachace,& ſceltyrbis aegritudines noſtro orbi aduenae na-
tae ſunt: ſic multis olim circa mare rubrum aegrotantibus dracun-
culi quidā,ut Agatarchides in eius maris tractatu retulit,parui cru
ra atq. brachia edentes apparuerunt, qui quamprimum tangeban-
tur illico refugiebant,muſculoſisq. partibus ſeſe includentes into-
lerabiles inflammationes,cruciatusue pariebant,quod genus mor-
bi ſe ab alijs audiuiſse,ſed neq. naturam eius,neq. generationis ra-
6. de locis tionem cognouiſse fatetur Galenus. Sic quidam ab urinae difficul
affect. tate multo tempore detentus tandem paleam hordeacem inter-
nodia

A nodia habentem minxit. ſic Ephebus Athenis ſerpentem puſillum piloſum & plurimis pedibus ſtatim ambulantem multo cum ſemine eiecit: ſic Timonis Auiam duobus ſingulorum annorum menſibus in Cilicia delituiſſe in cauernis,ſolaque reſpiratione,quod uiue ret, cognitam eſſe traditur:ſic in Melonijs ſignum cuiuſdam affectionis hepaticae deſcriptum eſt, qua quicumque occupabantur, domeſticos mures diligenter obſeruabant, ac proſequebantur. ſic Crateri medici ſeruus,referente Porphyrio, nouo quodam morbo captus fuit, ita ut carnes eius ab oſſibus abſcederent: ſic temporibus noſtris exſecranda illa gallica, & paene exitialis lues uniuerſas regiones uexare coepit: ut nullo pacto illud, quod uel poſteriorum hominum culpa, uel fortuna aut Deo ita uolente contigit, Hippocrati crimen afferre debeat, a quo cum duae iam praedictae medi

Libro 1. de abſtinétia ab animalibus.

B cinae partes ad ſummam perfectionem prouectae fuerint, diuinis eius manibus immortales ſemper habendae ſunt gratiae. Ampliusq. illud aeternae memoriae mandandum, quod ambae medicinae partes ſicuti diuerſae re uera ſunt, pariter uaria nomina habuerunt, alteraque προφυλακτικὴ, ſiue ὑγιεινὴ, altera θεραπευτικὴ nuncupata fuit, uocabulis quidem his tum ab opere, tum a re, circa quam uersãntur,acceptis, quae quoniam ſapienter, atque uere depromptae fuerunt, nullam umquam apud ullos mutationem ſuſceperunt: quemadmodum etiam uſque ad poſteriora tempora haec inueterata permanſit inter medicos conſuetudo, ut omnes duas medicinae partes primarias efficiant, alteram curatiuam, alteram conſeruatiuam nuncupantes, quas ob id communi medicinae nomine plerumque comprehendunt; quoniam curatiua, quae primo

C ob maiorem neceſſitatem inuenta fuit, id nomen adepta eſt, quod conſeruatiua quoque ei poſtremo adiuncta non modo obtinuit, uerum etiam apud nonnullos tantam auctoritatem acquiſiuit, ut iudicauerint hanc ſolam medicinam ueram appellari debere:illam incertam, falſam, meramue hominum alios decipere ſtudentium impoſturam exſiſtere, nempe quae nudis coniecturis, infirmisq. argumentis primò ad cognoſcendos morbos utatur: deinde in eo ſere omnes fortuita remedia, incognitaque medicamenta, ut plurimum adhibeant, & demum tam in iudicando, quam in curando non raro fallantur, quos tamen in grauiſſimo errore verſari facillime cognoſcent, quicumq. humanas calamitates, morborumq. incommoditates, quales forent, ni curatrix medicina ſuccurreret, aequo animo aeſtimare uoluerint: ut non abſq. ſumma ratione Iulianus Imperator hanc pro medicis legem promulgaſſe uideatur.

ΤΗ͂Ν ἰατρικὴν ἐπιστήμην σωτηριώδη τοῖς ἀνθρώποις τυγχάνειν, τὸ ἐναργὲς τῆς χρείας μαρτυρεῖ. διὸ καὶ ταύτην ἐξ οὐρανοῦ πεφοιτηκυῖαν δικαίως φιλοσόφων παῖδες κηρύττουσιν. τὸ γὰρ ἀσθενὲς τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ τὰ τῶν ἐπισυμβαινόντων ἀρρωστημάτων, ἐπανορθοῦται διὰ ταύτης. καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λογισμὸν συνῳδὰ τοῖς ἄνωθεν βασιλεῦσι θεσπίζοντες, ἡμετέρᾳ φιλανθρωπίᾳ κελεύομεν, τῶν βουλευτικῶν λειτουργημάτων ἀνενοχλήτους ὑμᾶς ἐν τοῖς λοιποῖς χρόνοις διάγειν. id eſt: D

In Epiſtol. graecis uariorum.

Medicinae ſcientiam hominibus ſalutiferam eſſe, patens eius vſus atteſtatur, & ideo hanc e caelo delapſam philoſophi merito praedicant, ſiquidem cum naturae noſtrae imbecillitas, tum morbi quotidie incidentes per hanc corrigantur. Itaque nos ſecundum iuſtitiae rationem ſuperioribus regibus conſona obſeruari praecipientes, humanitate noſtra mandamus uos in reliquis temporibus ab omnibus curialibus miniſterijs immunes uiuere. E

De conſeruatiuae partibus, & quid tractandum. Cap. II.

Cum igitur duae ſint medicinae partes, una curatiua, altera conſeruatiua, aut ὑγιεινὴ nuncupata; Poſtrema haec ab aliquibus in tres partes diuiſa fuit, in προφυλακτικὴν, morbos futuros, & imminentes auertentem: συντηρητικὴν, quae praeſentem ſanitatem tuetur: & ἀναληπτικήν, a qua ualetudinarij reficiuntur: omnes autem iſtae, quamuis ultimo, ſicuti demonſtrauimus, fuerint inuentae, nihilominus & ipſae tantum multorum hominum additamentis ſplendorem acquiſiuerunt, quantum uix primi illi inuentores optare auſi forent, F tum ob copiam eorum, quae huic parti conſeruatiuae adſerta ſunt, tum ob incredibilem utilitatem, quam non minus anteactis temporibus, quam nunc praeſtare uiſa eſt: Ea porro, quae ad hanc partem conſtituendam a medicis excogitata atque ordinata ſunt, quatuor nominibus comprehenduntur. quorum ſingula uarias ac multiplices res ſub ſe complectuntur. tot namque praeſidijs bonam ualetudinem conſeruari poſſe, a Galeno, ac alijs medicinae auctoribus concorditer decretum fuit. Illa uero ſunt τὰ προσφερόμενα, τὰ κενούμενα, τὰ ἔξωθεν προσπίπτοντα, καὶ τὰ ποιούμενα. Quae enim exhibentur potulentis atque eſculentis ſiue ciborum ſiue remediorum uſum habeant, finiuntur. Quae exinanitioni ſub ſunt ſudoribus: ſtercoribus, ſputis, urinis, & alijs omnibus ſimilibus continentur. Extrinſecus accidentia aqua, aere, ſalſugine, mari, oleo, & huiuſcemodi

A iuſcemodi conſtituuntur. Agenda vero exercitationibus, ſtudijs, vigilijs, ſomno, venere, ira, cura, lotionibus, ceterisque eiuſdem generis comprehenduntur, vnde nulla res eſt, nullumue auxilium, quod ad ſanitatem defendendam conducat, quin ſub aliquo praedictorum quatuor generum, quae totam conſeruatoriam artem quantitate, qualitate, & occaſione conuenientibus perficiunt, concludatur. Sed quoniam de omnibus fere tum ab antiquioribus, tum à recentioribus copioſe ſatis tractatum eſt: de gymnaſijs autem ſiue exercitationibus, à quibus ars gymnaſtica apud veteres valde celebris conſtituta, & denominata fuit, aut nulla, aut quam pauciſſima, & fortuito, confuſeq. tradita reperiuntur, ideo de his, deq. gymnaſtica arte à Latinis exercitatoria dicta integram, & forſan ab alio numquam abſolutam tractationem habere decreui, eo magis B quod Galenus hanc haud ignobiliſſimam conſeruatoriae facultatis partem eſſe ſcriptum reliquit: omnesque fere teſtantur exercitationum artem, & ad auertendos futuros morbos, & ad cuſtodiendam praeſentem ſanitatem, & ad valetudinarios reficiendos, (quae tres partes vniuerſam conſeruatoriam efficiunt) incredibilem utilitatem afferre; ut etiam nos uberrime demonſtraturi ſumus, ubi haec omnia diſtincte ſimul, atque copioſe, prout res ipſa poſtulabit, in hiſce libris declarabimus. Primo, quid ſit gymnaſtica ipſa, quomodo, & quando inuenta, aucta, & perfecta, quot eius ſpecies: deinde, quid exercitatio, quot genera, & quomodo ab antiquis efficerentur: poſtremo, quid ſit illa qualitas, quantitas, & occaſio, quibus haec ars tantopere bonae valetudini conſeruandae conferat: demum, quae commoditates, quaeue damna ab vno- C quoque exercitationum genere gymnaſticae ſtudioſis expectanda ſint: quibus omnibus diligenter explicatis nil relictum iri ſpero, quòd in huiuſmodi tractatione deſiderari poſſit: quam ideo uehementius omnes ualetudinis ſtudioſos amplexuros eſſe auguror, quoniam haec pars à nobis tractanda curatiuam partem tanto antecellere videtur, quanto medicamenta ipſa ab exercitationibus ſuperantur; de quibus Galenus, atque Auicenna celebratiſſimi medicinae ſcriptores ita prodiderunt, exercitationes tum excrementa ſoluere, tum per ſudoris meatus eijcere poſſe; tantoque tam cibis quam medicamentis attenuantibus praeſtare, quanto ſatius eſt nullo corporis noſtri incommodo exigi, quae redundant, quam pariter & carne liquãda, & ſolidis extenuandis: haec namque incommoda calidis attenuantibusque medicamentis aſſociãtur: exercitationes vero tantum abeſt ut aliquid tale ſequatur, ut potius firmitas

2. de tu. val. 3. Primi doc. 3. c. 1.

quaedam membris accedat, cùm & naturalis ipſe calor accenditur, D
& ex partium inter ſe attritu ſoliditas quaedam ac δυσπάθεια comparatur: Iccirco non immerito Athenienſes Apollini gymnaſium ſiue exercitationem conſecrarunt, ſignificantes, quemadmodum auctor eſt Plutarchus, ab eo Deo, qui ſanitatem nobis largitur, etiam bonum habitum, & robur donari: Neque etiam inconſulto fecit Cyrus, qui apud Xenophontem tanti exercitationes, laboreſque corporis aeſtimauit, ut Perſis, quos recte inſtituere ſemper ſtuduerat, quaſi legem dederit, ne ipſi vnquam ſine labore cibum caperent, ratus valetudini, atque fortitudini perinde exercitationes neceſſarias eſſe, ac cibum, quas illud humanis corporibus praeſtare dicebat Solon apud Lucianum, quod ij, qui ventilando purgant triticum, paleas, ac ſpicas inanes flatu propellentes, purum autem fructum ſeparantes & accumulantes. Etenim Diogenes apud Stobaeum dicebat, Medeam ſapientem, non veneficam fuiſſe, quae acceptis mollibus, & effeminatis hominum corporibus, confirmabat ipſa gymnaſijs, ac exercitationibus, & robuſta, uigentiaque reddebat. Vnde fama emanauit, quod coquendo carnes in iuuentutem reſtitueret.

8. Symp. prob. 4.

Lib. 8. de Cyri Paedia.

In Anach.

E

Quid ſit Gymnaſtica, & quotuplex. Cap. III.

Quatuor itaque exiſtentibus illis, quibus tota conſeruãdae ſanitatis facultas completur, exercitatoriam quartae partis quandam partem eſſe nemo ſanus negarit: quandoquidem ſi exercitationes ſub agendis inter multa alia collocantur, quae pro quarta F
conſeruatoriae parte à nobis declarata ſunt, gymnaſticam, quae de exercitationibus tota eſt, ad eam pertinere rationi conſentaneum eſt: & proinde negare nemo poteſt, quin ad eum, qui medicinam profitetur contra Eraſiſtratum, & alios gymnaſticam à medicina ſeiungentes, illam cognoſcere ſpectet, eo praeſertim quod ab Hippocrate, Platone, & Galeno crebro ſcriptum reperitur, exercitationes, tot atque tanta ad uitam ſanam traducendam bona praeſtare, quot & quanta uix vlla alia medicinae inſtrumẽta praeſtant. Quod ſi Hippocrates in lib. de Locis in homine ſcripſit Gymnaſticam, & medicinam cõtrarias eſſe, quoniam altera permutatione opus habet, altera non de ſola ea medicinae parte ſermonẽ habuit, quae in medendis decumbentibus clinice à poſterioribus vocata, ſolum uerſatur. Plato etiam, atque Plutarchus quando dixerunt

A ſunt duas eſſe circa corpus humanum verſantes artes, medicinam, & gymnaſticam, non ob id, quemadmodum Eraſiſtratus & Secta-tores, illas ſeiunxerunt, ſed communem hominum loquendi vſum ſecuti ſunt, qui, quoniam poſterius gymnaſtica medicina inuenta, eiq. adnexa eſt, eas diuerſas nulla alia ratione ducti efficiebant. Ceterum quid ſit haec ars exercitatoria gymnaſtica graeco nomine nuncupata, ab eius definitione, ſiue deſcriptione petere debemus, quam etſi luculenter explicatam apud Platonem habeamus, à nullo tamen alio, quam à Galeno noſtro eam & breuius, & lucidius declaratam credo, ubi ita dixit: ἡ τέχνη γυμναστικὴ ἐστιν ἐπιστήμη τῆς ἐν πᾶσι γυμνασίοις δυνάμεως hoc, eſt gymnaſtica eſt quae omnium exercitationum facultates nouit, aut potius, gymnaſtica ars eſt ſcientia potentiae omnium exercitationum. Quo in loco animaduertendum eſt, Galenum ſcientiam non proprie, ſed communiter, ut plerumque auctores ſolent, accepiſſe, propterea quod gymnaſtica cum pro fine opus habeat, & ſcientiae nullum opus conſiderent, neceſſario à vera ſcientia excluditur; quamuis alioqui cauſſas exercitationis virium ſaepiſſime contempletur: eſt inſuper animaduertendum, Galenum hac definitione gymnaſticam à paedotribica diſtinxiſſe, quoniam illa tamquam imperatrix & exercitationum qualitates omnes, & earum cauſſas ſpeculatur, imperatque, haec veluti miniſtra illius exſiſtit, perinde ac gymnaſta erat, qui omnium exercitationum potentias probe noſcebat, easque, prout ſanitati, & bono habitui expedire iudicabat, diuerſis hominibus imperabat: paedotriba uero, qui eas, quomodo fiere debe-rent, & poſsent, re ipſa demonſtrabat: atque hoc aenigmatice explicauit Polybus ſub his uerbis: παιδοτρίβαι τοῖον διδάσκουσι παρανομέειν κατὰ νομον, ἀδικέειν δικαίως, ἐξαπατέειν, κλέπτειν ἁρπάζειν, βιάζεσθαι, τὰ κάλλιστα, καὶ ἄισχιστα: ideſt: Paedotribae hoc edocent praeuaricari ſecundum leges, iniuriam facere iuſte, decipere, furari, rapere, vim inferre honeſtiſſime, & turpiſſime. Nam ſi quis luctatorum, & aliorum, qui à paedotribis edocebantur, actiones aeſtimet, liquido conſpiciet ualde ijs aſſimilari, quae à Polybo ſcripta ſunt, ſicque gymnaſtam, & paedotribam non parum diſſimiles fuiſse: verumtamen, cum interdum unus vtriuſque munus impleret; non immerito exiſtimauerunt aliqui has duas artes unam, atque eandem eſse, ueluti nonnumquam idem & militis, & Imperatoris officio perfungitur; attamen Galenus eas eſse diſtinctas voluit, dum gymnaſticam uocari reſpectu habito ad ſolam exercitationis qualitatem

In lib. ad Thraſ.

B

C

In primo de dieta.

litarum notitiam, quae operatione ipſa nobilior eſt; paedotribi- D
cam dici ob actum ipſum exercendi, vtpote ignobiliorem contendit, haud aliter ac ſi dixiſset alteram harum ſpeculatiuam, ac arbitram, & iudicem; alteram practicam eſse, quae omnes interdum vna gymnaſticae appellatione à materia, circa quam uerſantur, ut pharmaceutica, ſuſcepta uocarentur; ſicuti ſpeculatiua, & practica medicinae partes uno medicinae nomine ſaepenumero appellantur. ſed quod uere, ſicuti declarauimus, gymnaſtica talis eſset gymnaſtaq. & paedotriba differrent, Ariſtotelis teſtimonio quoq. cõprobare licet, q in principio quarti Politicorũ hoc ſcriptũ reliquit: Ἐν πάσαις, ταῖς τέχναις μὴ κατὰ μόριον γινομέναις, ἀλλὰ περὶ γένος ἕν τι τελείαις οὔσαις μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι τὸ περὶ ἕκαστον γένος ἁρμόττον, οἷον ἄσκησις σώματι ποία τε ποίῳ συμφέρει, καὶ τίς ἀρίστη (τῷ γὰρ κάλλιστα πεφυκότι καὶ κεχορηγημένῳ, τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἁρμόττειν) καὶ τίς πλείστοις, μία πᾶσι, καὶ γὰρ E
τοῦτο τῆς γυμναστικῆς ἐστι. ἔτι δ' ἐάν τις μὴ τῆς ἱκνουμένης ἐπιθυμεῖ, μήθ' ἕξεως, μήτ' ἐπιστήμης τῆς περὶ τὴν ἀγωνίαν, μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου, καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τε καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν. i. In cunctis artibus, & ſcientijs, quae non circa partẽ, ſed circa genus aliqđ perfecte exiſtunt, vnius eſt conſiderare, quid cuiq. conueniat generi: ceu exercitatio corporis qualis quali cõueniat, & quae ſit optima: (optime. n. natura diſpoſito, & cui omnia ſuppeditant, optimam conuenire neceſsarium eſt) & quae plurimis una omnibus. Etenim hoc gymnaſticae eſt: Praeterea uero, ſi quis non exactum illum cupiat habitum, & ſcientiam circa certamina, nihilominus paedotribae, & gymnaſtici eſt hãc potentiam praeparare. Quibus verbis clare ſatis patet, tum ab Ariſtotele gymnaſticam nuncupari ſcientiam eo ferme pacto, quo à Galeno: tum etiam gymnaſticam à paedotriba diſtin- F
gui. At ne illos, qui vtramque ſub uno gymnaſticae nomine intelligunt, definitio lateat, quae vtriuſque uim ſimul explanet, ita dicere poterimus, Artem gymnaſticam eſse facultatem quãdam omnium exercitationum facultates contemplantem, eorumque uarietates opere ipſo edocentem, uel gratia bonae ualetudinis conſeruandae, uel gratia optimi corporis habitus acquirendi, atque tuendi. Dixi huius artis talem eſse finem, non ſolum ut plenam atque perfectam, quantum fieri poteſt, definitionem redderem, uerum etiam ut hanc ſcientiam ab alijs, quae ſimilem formam obtinent: differentem oſtenderem: Nam ludi omnes antiquorum, tam Graecorum, quam Romanorum, necnon etiã tota athletica ipſa, atque exercitationes gratia belli factae circa omnes fere exercitationes

A uerſantur, circa quas gymnaſtica medica, ut in ſequentibus ſum demonſtraturus, quando in ſingulis exercitationum generibus declarandis quomodo in vnaquaque gymnaſtica locum habuerint ſeparatim planum faciam: nihilominus magnopere inter ſe diſcrepant, cauſſaque talis differentiae nulla alia exſiſtit praeter finem ſingularum, quo fine omnes facultates diſtingui ſcripſit Ariſtoteles: Nam ludorum finis erat religio quaedam, qua Antiqui opinabantur ſeſe Dijs rem gratam illis ludis tamquam. promiſſam facturos · erat quoque populi uoluptas, cui maxime & reſpub. & Reges, ac Imperatores ſtudebant, quo homines uoluptate demulſi in officio continerentur: unde ludorum exercitatoribus tantum honorem tributum eſſe ſcribit Plinius, ut, dum eos inirent, ſemper aſſurgi, etiam ab Senatu, in more eſſet, necnon ſedendi ius in Lib.xvj. cap.4.
B proximo Senatui, atque uacatio munerum omnium ipſis, patribuſque & auis paternis, quod tamen ſeruis, quando illi ſimiles ludos inibant, conceſſum fuiſſe minime credo. De his uero ludis quicumque aliquid cognoſcere optauerit, librum Onuphrij Panuini Veronenſis habebit, qui omnium diligentiſſime, ut eſt ipſe omnium ſaeculi noſtri in hiſtorijs longe uerſatiſſimus, hanc materiam tractauit. Athletica finem habuit robur, ut illius ui poſſet athleta aduerſarium ſuperare, & coronam praemiaque propoſita conſequi: quamuis etiam apud Graecos, & Latinos nonnunquam athletae uocati ſunt, tam illi qui in ludis, quam qui extra ludos praemij gratia certabant, quos omnes ſub nomine uitioſae gymnaſticae (de qua inferius loquemur) Galenus complexus eſt: Caeterum qui gratia belli exercitationes praedictas obibant, id non ob aliud
C agebant, niſi quo agilitatem, ac peritiam compararent, quibus poſtea, cum oportebat, hoſtes in pugna uincere poſſent: atque harum execitationum diſciplina vſque adeo ſeuera apud maiores ſeruabatur, ut eius doctores duplicibus, quod ſcribit Vegetius, remunerarentur annonis; & qui parum in illa profeciſſent milites, pro frumento hordeum cogerentur accipere, nec ante eis in tritico redderetur annona, quam ſub praeſentia praefecti tribunorum, uel principum experimentis datis oſtendiſſent ſe omnes militiae exercitationes compleſſe. Ex quibus omnibus manifeſtum eſt gymnaſticam noſtram a praedictis differentem eſſe, & ideo ſumma cum ratione a nobis in illius definitione poſitum finem fuiſſe, qui eſt gratia ſanitatis tuendae, & boni corporis habitus comparandi. Li.1.de re mil.ca.13.
Quod uero exercitationum omnium tres praedicti fines, a quibus tria gymnaſticae genera orta ſunt, apud ueteres exſtiterint, atque

omnes

omnes in unum publicae felicitatis finem relati ſint,abunde decla- A
rauit Solon apud Lucianum in Anacharſi dialogo: qua una illius oratione,tota haec ſententia noſtra haberi rata mereretur,niſi Platonis & aliorum inferius explicanda teſtimonia accederent.

De gymnaſticae ſubiecto, & eius laudibus. Cap: IV.

CVm iam gymnaſticam, quid ſit, ſatis (niſi fallor) explicuerimus: eamque ab affinibus facultatibus ſeiunxerimus: reliquum eſt, ſubiectum illius, quale ſit, conſiderare: nam ſicuti nulla reperitur ars, ſiue illa ſit architectonica, ſiue ei ſubiecta, quae finem operationum ſuarum aliquem non habeat, pariter nulla eſt, cuius ſubiectum aliquod non liceat proprium aſſignare, circa quod tota illius operatio uerſetur: & B
quamuis idem ſubiectum ſaepe numero plurium artim eſſe uideatur, ſi tamen res exacte perpendatur, cunctarum ſubiecta artium finibus ipſis inter ſe diſtingui apparebit, eo quod idem ſane aliquo pacto,ſed ſub uarijs condicionibus,atque proprietatibus ab unaquaque conſideratur: ita namq. fit, ut corpus humanum, quod pluribus artibus, atque diſciplinis re uera ſubijcitur, tali pacto ab una conſideretur, quo non ab alia: ſiquidem, prout naturale, atque mobile exſiſtit, Phyſicus illud contemplatur: prout ſanitatis, uel morbi capax, Medico ſubijcitur: prout εὐεκτον, ideſt boni habitus ſuſceptibile,a gymnaſtica, ſiue conſeruatoria, quae medicinae ſubijcitur, & de qua nobis futurus eſt ſermo, conſideratur. Corpus itaque humanum quatenus bonum habitum recipere, eumq. & ſanitatem conſeruare in ſeipſo natum eſt, gymnaſticae ſubiectum C
eſſe definimus, quemadmodum etiam Galenus in libello illo ad Thraſybulum ſcripto luculentiſſime declara: it:neque propter hoc inferendum eſt, illum ſibi ipſi contraria dicere, cum alias gymnaſticam a medicina ſeiungi debere uoluerit,propterea quod uoluit, gymnaſticam medicinae quidem partem eſſe, ita tamen, ut, ueluti pars a ſuo toto aliquo modo ſeiungitur, ſimiliter gymnaſtica a medicina diſtinguatur: medicina enim ſenitatem, atque morbum in corpore humano conſiderans, alterum expellere, alteram comparare, & conſeruare nititur. at gymnaſtica in corpore ſano bonum habitum generare,eumque tamquam ſanitatis uel partem,uel cauſam conſeruantem retinere conatur: & ob id tanta fuit apud ueteres huius exiſtimatio, ut Plato, atque Ariſtoteles (ne alios quam plures recenſeam) eam rempub. haud optimam eſſe poſſe

cenſuerint,

A cenſuerint, in qua talis ars deſideraretur, nec immerito quidem, quoniam ſi animi ſemper habenda eſt cura, neque ille abſque corporis auxilio quidquam graue, aut dignum efficere ualet: profecto ſtudendum eſt corporis ſalubritati, bonoque habitui, ut & animo inſeruire, & eius operationes nequaquam impedire, ſed adiuuare poſſit: propter quod in Protagora Plato eum eſſe claudum appellandum dixit, qui ſolum animum exercens, corpus ignauia atque otio conſumit. Quantum porro ars gymnaſtica ad hunc habitum adipiſcendum, ſanitatemque tum conſeruandam, tum etiam reparandam conferat, ut Platonis, & Ariſtotelis certiſſima teſtimonia praeteream, unum Galenum in medium adducam, qui ſe infinitos prope imbecilles ad bonum habitum reuocaſſe, & innumeros item alios, ne in morbos laberentur, ſola gymnaſtica conſeruaſſe gloria-
B tus eſt, ut nullo pacto nobis mirandum ſit, ſi maiores noſtri uſque adeo corporis exercitationes aeſtimauerint, ut non tantum publica, eaque praeclariſſima exercendis corporibus loca, qualia gymnaſia, & Romanae thermae fuerunt, exſtruxerint, uerum etiam in quibuſuis fere priuatis aedibus exercitationibus locus aliquis in id deſignaretur, & quotidie in uſu eſſet.

Quo tempore, & quo pacto coeperit gymnaſtica. Cap. V.

QVAMVIS Galenus medicorum omnium poſt Hippocratem princeps eius ſententiae fuerit, quod gymnaſtica ars Homeri tempore nondum reperta eſſet, ſed ſolummodo paullo ante Platonis tempora principium
C habuerit, nihilominus bello Troiano ab ipſomet Poeta deſcripto ſemina quaedam illius iacta fuiſse, quaſique primordia eluxiſse uериſimile uidetur, niſi quoq. fateamur potuiſse faciliter multo prius exſtitiſse, uerum aut non tunc temporis nominatam, neque cultam, & ad regulas, artisque formam redactam eſse, aut ſcriptores, qui illam ab interitu, & obliuione uindicarent, non habuiſse, id quod credere non eſt penitus abſonum, ſi quod alibi Galenus ſcriptum reliquit, uerum eſse non negamus, cunctos homines ad muſicam, atque gymnaſticam propenſos naſci, nec quidquam reperiri, quod corpus, atque animum hiſce duabus magis componere, & ad bonam frugem inducere queat contra Aſclepiadas iniuſtos omnium exercitationum & aeſtimatores, & damnatores: ut his rationibus gymnaſticam naturalem homini eſse, & iccirco ſemper exſtitiſse perſuaſum habere deceat. Porro Homeri tempore artis gymnaſticae

Primo de tu. valet.

ſticae

ſticae principia quaedam exſtitiſſet,facile illi intelligere potuerũt, D
qui poetae libros lectitantes animaduerterint milites Graecos interdum diſco,lucta,curſu,arcu,& alijs huiuſcemodi,quae poſt ad gymnaſticam facultatem tranſierunt,ſeſe exercuiſſe,ſicuti octauo, & uigeſimotertio Odyſſeae frequenter legitur. Sed quomodo, & quo ordine ad hanc artem deuentum ſit,licet nihil plane explicatum habeamus: coniectura tamen quadam aſſequi poſſumus ex illis, quae Plutarchus in quincto Sympoſiacorum prob. 3. ſcriptis mandauit, ubi tradit,certamina prius ſimplicia fuiſſe,in quibus ſolum modo uictoriam,atque coronam pro fine habebant, ab his poſtea ad ſacrificia rem tranſlatam fuiſſe, quando Deo ſacra facturi,populumq. ad feſta accedentem oblectaturi certamina inſtituebant, quae a ſacrificijs demum ad gymnaſia paullatim fuiſſe introducta exiſtimo,quod E
primis illis temporibus, dum homines temperatam uitam traducerent, perpetuaque ſanitate fruerentur, illud unum ſtudium habebant,ut ad bella peragenda, hoſtesq. ſuperandos aptiſſimi euaderent:& propterea quando otiabantur, ne prorſus inertia conſumerentur,ſeſe illis exercitationibus detinebant,in quibus etiam uictoribus praemia ponebantur, quo & illorum uoluptate allecti, & ſpe praemiorum inflammati libentius,atque accuratius ad acriter contra hoſtes dimicandum diſponerentur: & ob id Homerus ſecundo Iliados in hunc modum finxit.

Λαοὶ δὲ παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης
Δίσκοισιν τέρποντο, καὶ αἰγανέῃσιν ἱέντες
Τόξοισί θ'.

id eſt: *At gentes in litore ponti* F
Ludebant diſcis, arcus, & iacula longe
Mittentes:

Et vigeſimo tertio:

Αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὐτοῦ λαὸν ἔρυκεν, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα
Νηῶν δ' ἔκφερ' ἄεθλα, λέβητάς τε, τρίποδάς τε
Ἵππους θ', ἡμιόνους τε, βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα
Ἠδὲ γυναῖκας ἐϋζώνους, πολιόν τε σίδηρον.

ideſt: *Sed Achilles:*
Illic detinuit popolum, magnumq. locauit
Certamen, Nauibus haec praemia ſplendida promens
Scilicet & tripodas, lebetesq. & fortia bouum
Cum mulis, & equis capita, & quoque corpora lumbis
Feminea accinctis, & albi pondera ferri.

A Ex quibus & ſequentibus omnibus ſatis perſpicuum eſt primis illis ſaeculis exercitationum finem fuiſse tum delectationem quandam, & praemia conſequendi ſpem, tum ab bellorum, hoſtiumque uictoriam obtinendam agilitatem, atque peritiam. Poſt ea tempora cum Deorum cultus, & ſacrificiorum celebrationes excreſcere coepiſsent, ut homines ad illas confluentes alacrius, & libentius cõcurrerent, hae exercitationes in Deorum celebritatibus inſtitutae ſunt, ubi & Dijs, & hominibus gratae reputabantur, fiebantque, & ne exercitatores deſiderarentur, praemia, quae homines ad quiduis audendum incitare ſolent, ſtatuebantur ipſis certaminibus optatiora, atque praeſtantiora, ſicut innuit Ariſtoteles: in his exercitationibus, quoniam homines praemiorum gratia duntaxat certabant, quae ἆθλα Graecis dicuntur, exercitatores ἀθληταὶ nuncupa-

In 3. parti. prob. 8.

B ti fuerunt, qui & ab Atticis ἀσκηταὶ, ut Erotianus tradit, & à Latinis Athletae, apud quos certamen ipſum ludi nomen obtinuit, quod non ſolum in Deorum feſtis, uerumetiam in Amphiteatris, & ante amphiteatra inſtituta in foro, in priuatis locis ad populum oblectandum huiuſcemodi certamina peragebantur, ſicuti quoque & apud Graecos ἄθλοι. Nam Olympia Piſis, ſiue in Elide, & Nemea apud Cleonas: Iſthmia in Iſthmo ipſo, Pythia Delphis apud eos talia fuerũt, quales apud Romanos ludi Capitolini, ſaeculares, & alij huiuſcemodi, in quibus omnibus praeter praemia, ita etiam uictoribus magni honores conſtituebantur, uti non modo in conuentu ſtantes cum palma & corona laudes ferrent: ſed etiam (utor Vitruuij oratione) cum reuerterentur in ſuas ciuitates cum victoria triumphantes quadrigis in moenia, & in patrias inueherentur, aereq. pub. perpetua uota conſtitutis uectigalibus fruerentur: at de

C his cum non ſit nobis loquendum, ad rem noſtram reuertamur. Dum itaque uita hominum parca fuit, hi ſoli exercitationum fines exiſtere: uerùm enim uero creſcente luxu, multisque à longa ualetudine detentis tandem ad reparandam ſanitatem, & imbecillitatem curandam, bonumque habitum comparandum exercitationes inſtitui coeptae ſunt, quod fuit paullo ante Hippocratis aetatem, quando Herodicus ille (ut ſcribit Plato) gymnaſticam, quae prius in ſacrificijs, atque ludis, necnon in belliſcis exercitationibus ſolum auctoritatem, atque locum habebat, medicinae adiunxit: quod mea ſententia nil aliud fuit, niſi certamina illa & exercitationes, quae ſolum pro coronis & praemijs ac militari diſciplina aſsequendis, necnon pro Dijs placandis & hominibus delectandis in vſu erant, ad ſanitatis conſeruandae, & boni habitus acquirendi

Tertio de repub.

finem

finem traducere,quas poſtea exercitationes cum primi illi,atq. etiã D
poſteriores gymnaſtae à medicis & philoſophis,vt veriſimile,eſt mo
niti mirum in modum corporibus conferre didiciſſent, alia mode-
rantes,alia addentes,necnõ a publicis ad particulares,& propria lo
ca transferentes, tãdem regulis quibuſdam praeceptis, ac terminis
concluſerunt, atq. ita artem totam pepererunt γυμναστικὴν vocatam
ἀπὸ τοῦ γυμνάζεσθαι, i deſt ab exercendo, quaſi nullus alius finis eſſet,
quã ob habitum corporis bonũ obtinendum ſanitatemq. conſeruã-
dam exerceri,hoc auté primos omniũ effeciſſe Hippocraté,Dioclé,
Praxagorã,Eraſiſtratum teſtatus eſt Galenus 58.cap.lib.ad Thraſy-
bulum. Quamobré ex his clarũ factum arbitror,quomodo ars gym-
naſtica principiũ,incrementa,& ſtatum,necnon quo tempore ſuſce-
perit. Siquidé primũ in bello Troiano dum milites Graeci in arenã
ex nauibus deſcédentes (unde poſt emanaſſe prouerbiũ In arenam E
deſcendere opinor)inter ſe certantes ad bellũ exercebantur,tũc ap
parere coepit,artisq. agoniſticae,& gymnaſticae nomen etiã acce-
pit. Poſtea ad ſacrificia & hominum voluptates traducta non modo
praedicta nomina retinuit: ſed etiã athleticae appellationé cõſecu-
ta eſt, & apud Galenũ uitioſa gymnaſtica nominata fuit. Demũ ad
gymnaſia, & certos locos pro pueris edocendis pro omniũ ſanitate
tuenda,ac pro bono habitu parando traducta, & ſub normis cõclu-
ſa gymnaſticae uere nomen promeruit, quod ante Plauti tempora
,, fuit, apud quem Atticus ille iuuenis Philolaches ita loquitur: Cor
,, dolet mihi,quem ſcio nunc vt ſum, atque vt fui olim, quo neque in-
,, duſtrior de iuuentute erat arte gymnaſtica,diſco, haſtis,pila,curſu,
,, armis,equo. Verũ enim vero haec ars(ut teſtatum reliquit Marcus
In ſecũdo d̄ re ruſti. in prooe. Varro)apud Graecos ſolũ in vſu viguit,quamdiu rura colentes Ro- F
mani & cultura foecundiſſimos agros habuerunt, & ipſi ualetudine
firmiores extiterunt: ſed poſtquã creſente deſidia in opidis otiari,
quam ruri laborare maluerunt, Graecorũ vrbana gymnaſia ita fre-
quentiſſima extulerunt,vt idé Varro conqueſtus ſit ſuo tempore uix
ſingula ſatis fuiſſe,quae profecto, dum Roma,ſub Imperatoribus flo
ruit,omnium maxima & ſpecioſiſſima fuerant: at deinceps Romano
Imperio declinante,ceteriſque in peius ruentibus una etiam deſtru
cta fuerũt,& ſimul cũ ipſis ars non paruam iacturam paſſa fuit, quam
à Varronis temporibus vſque ad Imperij Romani inclinationem
in frequentiſſimo vſu habitam fuiſſe quiſque intelligere poteſt, qui
omnes medicos ea aetate Romae aeſtimatos paſſim in morbis cu-
li.3.ſym-pto.6. randis & ſanis conſeruandis exercitatoriam artem adhibuiſſe ab
eorum, quae ſuperſunt, ſcriptis obſeruarit, aut qui Plutarchum
omnes

A oẽs ſua aetate exercitationibus occupatos fuiſse ſcribentem lectitarit, q̃q̃ Plinius non oẽs exercitationes tunc honeſti vſus gratia inuectas fuiſse, ſed nonnullas & peregrinas p̃ſertim ad excitandam ſitim quaeſitas eſse p̃dicat. Itaq. valde hallucinatum fuiſse Budaeũ puto, qui in ſuis ad Pandectas adnotationibus Romanos gymnaſiorũ, & palaeſtrae exercitamentis minime vſus, nulla firma ratione probat. li.14.c.22

De gymnaſis Antiquorum. Cap. VI.

GYmnaſticã, ſiue exercitatoriã in certis locis fieri ſolitam, qm̃ ſupra ſtatuimus, rationi modo conſentaneum eſt, quid, loca ipſa, & qualia forent, planũ facere. Nam loca illa nil aliud fuiſse, q̃ gymnaſia nuncupata, ex multis, & p̃ſertim ex verbis Galeni in ſecundo de tu.va. ſcriptis manifeſto cõprobat̃, ubi narrat gymna-
B ſium fuiſse publicum in ſeparata vrbis regione locum exſtructum, in quo ungebantur, fricabantur, luctabant̃, diſcum iactabant, aut tale quippiam factitabant, q̃ loca ita nuncupata fuerunt, qm̃ exercitatores ibi, vt plurimũ denudabantur. γυμνάζεσθαι enim antiquiſſima vox etiam denudari ſignificare videtur, vnde Martialis libro tertio.

Gymnaſium, Thermae, ſtadium eſt hac parte, recede
Exſuimur, nudos parce videre viros.

Et Bardeſenes apud Euſebiũ li.vj. de praeparat. Euang. c.viij. Graecos ait nõ potuiſſe vlla vi ſiderũ prohiberi, quin ĩ gymnaſijs nudis exercerent̃ corporibus. Verũ an oẽs, & toti sẽper denudarent̃ q ſanitatis tm̃ gr̃a exercerent̃ nõ eſt ita cõpertũ; ſuſpicor tñ, luctatores, pugiles, atq. alios quosdã potuiſſe denudari quemadmodũ Athletis in vſu erat, quos tm̃ ſubligacula ꝓ pudẽdis tegẽdis tã in publicis, q̃ in
C priuatis certaminibus habuiſſe ẽt uſq. ad Homeri tẽpora, a quo eorũ fit mẽtio, oĩs rõ decoris exigit, & hiſtoria Orſippi ab Euſtathio, & Pauſania relata, cui ſubligacula delapſa uictoriã dẽpſerunt; ut inde poſt modũ indultũ, ſit nec ea geſtare ita accipiẽda eſt tanq̃ non magnis, & impediẽtibꝰ, ſed paruis, & nulliꝰ impedimẽti uti liceret, quẽ morẽ vſq. ad ſua tẽpora Romae ꝓduraſſe ſcribit Pauſanias. Ad hæc qñq. ſub nomine gymnaſij omnem locũ, vbi exercerent̃, cõprehenſum fuiſse reperitur: ſicut poſtea haec vox ad alia quoq. trãſlata eſt, quẽadmodũ apud Ioſephũ videre licet, qui in libris de bello Iudaico balnea aliqñ gymnaſia nũcupata eſse demõſtrat, vbi de Herode ita loquit̃. Nãq. apud Tripolim, & Damaſcum, & Ptolemaidẽ publicas balneas, q̃ gymnaſia dicunt̃, Biblide aũt exhedras porticus cõdidit. Haec loca a Vitruuio, Celſo, Plinio, atque alijs Latinae linguae auctoribus palaeſtras nũcupari inuenio: Vnde ẽt cõijcio Vitruuij tẽ-

peſtate in Italia,vel raras admodũ,vel nullas extitiſſe palaeſtras,ſiue D
gymnaſia,qñquidē is libro architecturae earum aedificationes traditurus Italicae conſuetudinis nō fuiſſe praedicit: Nã qui primi gymnaſia exaedificaſſe credunt,fuerunt Graeci, ſi credendum eſt Soloni apud Lucianũ, & M. Tullio Ciceroni,qui in ſecundo de Oratore ſcribit,gymnaſia delectationis, & exercitationis gratia ab ipſis primum inſtituta fuiſſe. Inter Graecos autem primi exſtiterũt Lacedaemones, ſicut Athenaeus ex Ippaſi ſententia, & Plato in Theaet. & primo de legibus memoriae prodiderũt,quos etiam illa ipſa omnium praeſtantiſſima,atque ſpecioſiſſima conſtruxiſſe ex Martialis libro 1.intelligere licet,vbi hos verſus habet.

In Anach. Dialogo.

Argiuas generatus inter vrbes
Thebas carmine cantet, aut Mycenas, E
Aut claram Rhodon, aut libidinoſae,
Ledaeas Lacedaemonis palaeſtras.

Qũo vero Plato in Critia dũ Atlanticam illã regiã deſcribit, q̃ nouē milliũ annorũ interuallo ab aetate ſua ante floruiſſe narrat,ibi gymnaſia exſtaſſe ſcribit,qui Lacedaemonũ inuētũ illa facit, exacte diſcernere nequeo,niſi totã illã Critiae narrationē fabuloſã credam⁹. Poſt Lacedaemonios Athenienſes quoq. ſua gymnaſia erexerunt,in quorũ vrbe tria extitiſſe teſtant Pauſanias,& Suidas,alterũ ἀκαδημίαν vocatũ,in quo Plato philoſophiam ſuã ꝓfeſſus eſt;alterũ λυκεῖον,vbi Ariſtoteles edocuit,qđ Apollinis Lycij tēplũ fuiſſe legitur apud Lucianũ;alterũ κυνοσαργές ubi nothi,ſpurij,ac ignobiliores oēs exercebãtur:ſi quidē apud Graecos tanto odio,tãtaque infamia viles,ac ſpurij notabant,vt qui vere legitimi,ac nobiles eſsent,cũ ijs cōſuetudinē,aut cōem ſeſe exercēdi locũ habere recuſarēt.Praeter haec tria F
mētionē facit alterius,quod Canopũ uocat Philoſtratus in vita Herodis Attici.Dixi in vrbe Athenienſium tria fuiſse gymnaſia, quod licet extra vrbem eſsent,erant tñ haud longe aedificata,ut q̃ proxima eſsēt urbi, in ea fuiſse dici potuerit.In his etenim mortuos quoque ſepeliendi conſuetudinem Graecos habuiſse ſcriptũ eſt apud Ciceronē,cui Seruius ſe Marcellũ interfectum in Academia Athenienſiũ nobiliſſimo totius orbis gymnaſio ſepeliuiſſe ſcribit. Quae vero Ligorius antiquitatis totius peritiſſimus inueniſse ſcribit in ueſtigijs Hadriani Imperatoris Tiburtinae villae repraeſentata,Athenaeũ,Hermeũ,Panathenaicũ, minime gymnaſia, vbi corpora exercerent, fuiſse puto:ſed loca,in qbus aut diſciplinarũ, & aliarũ artiũ ſtudijs opera dabatur,uel feſta aliqua celebrabantur,vt in Panathenaico feſta Panathenaica. Corinthum quoque gymnaſiũ habuiſse,

In Anach.

4. Epiſt. fami. epiſ. 12

Craneum

A Craneum vocatum,auctor eſt Laertius libro tertio. tandem nullum pene oppidum fuit Graecorum, quod gymnaſium non haberet, ut Anacharſis dicere ſolebat. Romani poſtremi omnium gymnaſia palaeſtras vocata in vrbe ad Graecorum aemulationem Varrone auctore aedificare coeperunt: quos tamen caeteros quoſcumque tum magnificentia operum, tum inaeſtimabili pulchritudine in hoc genere anteceſſiſſe, ex illis Thermarum ruinis, quae ad hanc vſque diem non ſine omnium ſtupore perdurantes, conſpiciuntur, facile conuincitur. ne ſileam illud, quod de Neronis gymnaſio ſcripſit Martialis lib. vij. Iu lib. de antiqs nominibus.

Quid Nerone peius?

Quid Thermis melius Neronianis? attamen ante Neronis quoque tempora fuiſſe Romae gymnaſia ex Plauti Bacchidibus, B cuius locum apponam inferius, colligere licet. Nam gymnaſia tota aliquando Thermas ob aquae calidae vſum ibi frequentem nuncupari, apud auctores Latinae linguae nemo dubitat, ſicut etiam interdum Thermae ſignificant eam gymnaſij partem, in qua lauabantur, ubi propnigeũ, laconicũ, calda lauatio ſitae erant, ut ex multis auctorum teſtimonijs, & praeſertim ex Martialis verſibus nuper citatis clare perſpicitur. Gymnaſium, thermae, ſtadiũ eſt hac parte. His omnibus poteſt iam vnicuique perſuaſum eſſe, quantum in errore verſatus ſit (inuitus fateor) Blondus Foroliuienſis conciuis meus, qui in ſecundo Romae inſtauratae commentario thermas ſolum ad lauandi vſus inſtitutas fuiſſe ſcripſit. Porrò ne quis forſan admiratione capiatur, quod dixerim Platonem, atque Ariſtotelem in gymnaſijs philoſophari conſueuiſſe; ſcire debet in huiuſcemodi locis va- C ria hominum genera conuenire ſolita fuiſſe, quae omnia in ſequenti capite a nobis ſigillatim demonſtrabuntur: tanta enim erat huiuſcemodi locorum capacitas, tamq. ſpatioſa amplitudo, vt abſque ullo impediméto diuerſae, ac ferè innumerae exercitationes, & corporum & animorum peragi poſsent, queadmodum ex Vitruuij allata deſcriptione perſpicere quiuis mediocriter hac in re verſatus poterit; quam cum in rebus plurimis diuerſam ex Octauij Pantagathi viri tempeſtate noſtra ſummi iudicio in prima editione tradiderimus, nũc ipſa diligentius conſiderata (vt ſemper curae poſteriores eſse meliores ſolent) caſtigatiorem, & omnibus Vitruuij uerbis exacte correſpondentem exhibemus. ad quod agendum clariſſimus Aloyſius Mocenicus, Franciſci filius, Ioannes Vincentius Pinellus, Melchior Guillandinus, uiri tum ob acre in cunctis iudiciũ, tum ob ſingularem eruditionem apud omnes ſpectatiſſimi, necnon

Andreas Palladius priſcae totius architecturae peritiſſimus non pa D
rum adiumento nobis fuerunt.ita ut non verear,quin hoc pacto do-
ctis, Vitruuijque ſcientiae ſtudioſis probata eueniat,& quemadmo-
dum ad hanc fere diem palaeſtrae ratio fuit incognita, ſic in poſte-
rum clara,atque manifeſta futura ſit,Immo vero,ſi Octauius ipſe re-
uiuiſceret,non dubitaré,ut erat homo ſanctiſſimus,atq. doctiſſimus,
quin etiam ipſe huic deſcriptioni , & Vitruuij contextui non muta-
to, ſed in aliquibus tantum melius ordinato libentiſſime ſubſcribe-
ret.Placuit autem duas eius ichnographias proponere, quia auctor
& quadratas,& oblongas fieri poſse docet.

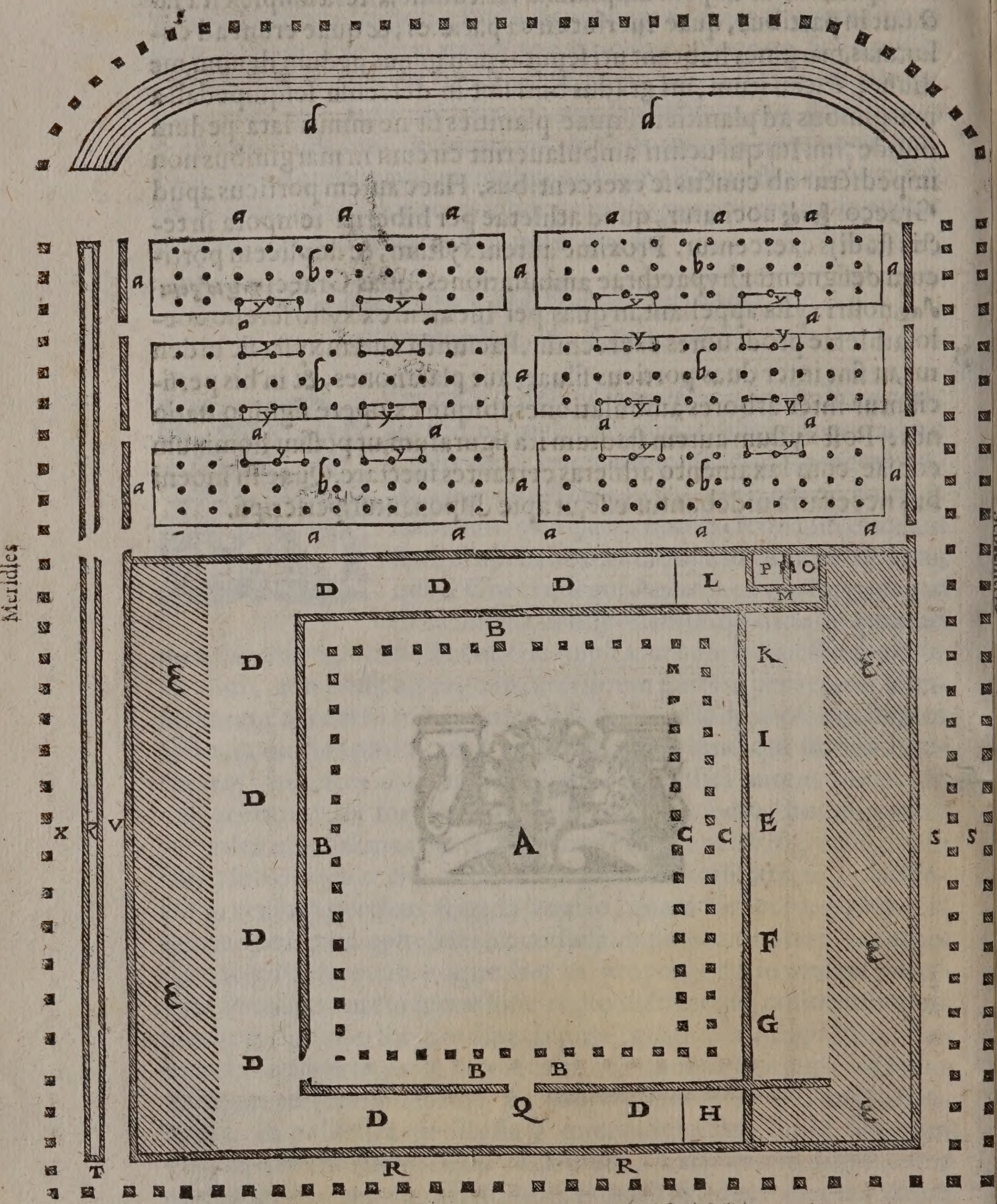
De palaeſtrarum aedificatione,& xyſtis, ex Vitruuio Lib. V. Cap. XI. E

NVnc mihi videtur (tametſi non ſint Italicae con-
ſuetudinis)palaeſtrarum aedificationes tradere
explicate, & quemadmodũ apud Graecos con-
ſtituãtur monſtrare. In palaeſtris periſtylia,qua-
drata,ſiue oblõga ita ſunt facienda,uti duorum
ſtadiorum habeant ambulationis circuitionem,
quod Græci uocant δίαυλον.ex quibus tres por
ticus ſimplices diſponantur,quartaque quae ad
meridianas regiones eſt conuerſa duplex.ut cum tempeſtates uento
ſae ſunt, non poſſit aſpergo in interiorem partem peruenire. Con-
ſtituuntur autem in tribus porticibus exhedrae ſpatioſae nabentes
ſedes,in quibus philoſophi, rhetores, reliquique qui ſtudijs dele-
ctantur, ſedentes diſputare poſſint. In duplici autem porticum F
collocentur haec membra, Ephebaeum in medio (hoc autem eſt
exhedra ampliſſima cum ſedibus,quae tertia parte lõgior ſit,quam
lata) ſub dextro coriceum, deinde proxime coniſterium,a coniſte-
rio in verſura porticus frigida lauatio, quam Graeci λουτρὸν uoci-
tant,ad ſiniſtram ephebaei elaeotheſium,proxime autem elaeothe-
ſium frigidarium, ab eoque iter in propnigeum in uerſura porti-
cus. Proxime autem introrſus e regione frigidarij collocetur con-
camerata ſudatio longitudine duplex , quam latitudine , quae ha-
beat in verſuris ex parte laconicum ad eundem modum (vti ſupra
ſcriptum eſt) compoſitum. Ex aduerſo laconici calidam lauatio-
nem. In palaeſtra periſtylia (quemadmodum ſupra ſcriptum
eſt) ita debent eſse perfecte diſtributa. Extra autem diſponantur
porticus tres, vna ex periſtylio exeuntibus, duae dextra, atque
ſiniſtra

A ſiniſtra ſtadiatae, Ex quibus una, quae ſpectauerit ad Septemtrionem, perficiatur duplex ampliſſima latitudine, altera ſimplex ita facta, ut in partibus, quae fuerint circa parietes, & quae erunt ad columnas, margines habeant uti ſemitas non minus pedum denum, mediumq. excauatum, uti gradus bini ſint in deſcenſu ſeſquipedali a marginibus ad planitiem, quae planities ſit ne minus lata pedum duodecim: Ita qui ueſtiti ambulauerint circum in marginibus non impediẽtur ab cunctis ſe exercentibus. Haec autem porticus apud Graecos ξυςὸς uocitatur, quod athletae per hiberna tempora in tectis ſtadijs exercentur. Proxime autem xyſtum, & duplicem porticum deſignentur hypaethrae ambulationes, quas Graeci περιδρόμιδας, noſtri xyſta appellant, in quas per hiemem ex xyſto ſereno coe-
B lo athletae prodeuntes exercentur. Faciunda autem xyſta ſic uidentur, ut ſint inter duas porticus ſiluae, aut platanones, & in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere ſignino ſtationes. Poſt xyſtum autem ſtadium ita figuratum, ut poſſint hominum copiae cum laxamento athletas certantes ſpectare. Quae in moenibus neceſſaria uidebantur eſſe, ut apte diſponantur, perſcripſi.

Figura palaeſtrae cum periſtylio quadrato

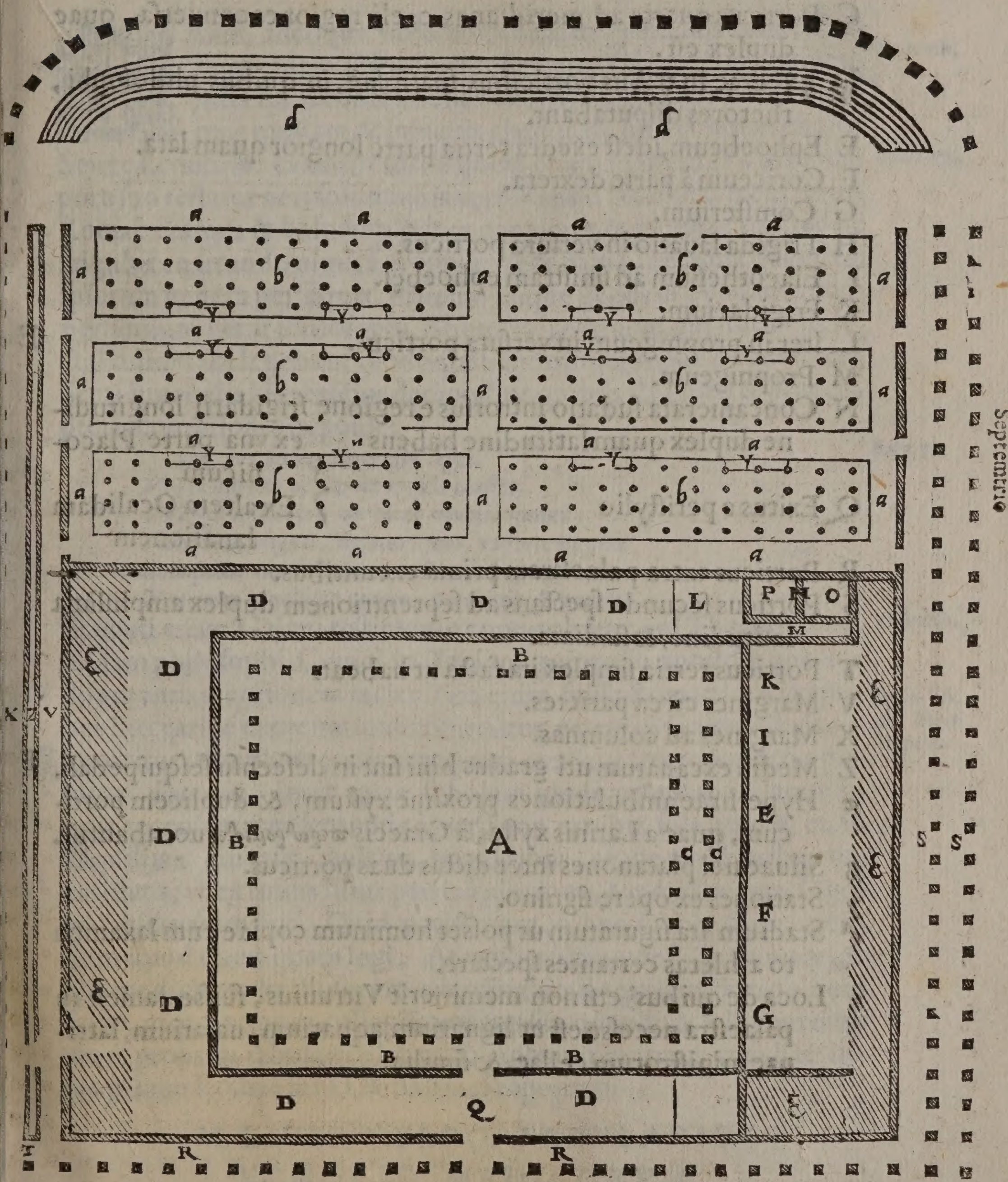
Occaſus

Ortus

Figura palaeſtrale cum periſtyo oiblongo

Occaſus

Ortus

A Periſtylium in palaeſtra quadratum & oblongum habens am- D
bulationis circuitionem duum ſtadiorum.

B Tres porticus ſimplices.

C Porticus quarta ad meridianas caeli regiones conuerſa, quae
duplex eſt.

D Exedrae in tribus porticibus ſpatioſae, in quibus philoſophi,
rhetores diſputabant.

E Ephoebeum, ideſt exedra tertia parte longior quam lata.

F Coriceum à parte dextera.

G Coniſterium.

H Frigida lauatio in verſura porticus.

I Elaeotheſium ad ſiniſtram ephoebei.

K Frigidarium.

L Iter in propnigeum in verſura porticus. E

M Propnigeum.

N Concamerata ſudatio introrſus e regione frigidarij longitudi-
ne duplex quam latitudine habens } ex vna parte Placo-
nicum

Q Exitus e periſtylio } Ex altera Ocalidam
lauationem

R Porticus extra palaeſtram prima exeuntibus.

S Porticus ſecunda ſpectans ad ſeptentrionem duplex ampliſſima
latitudine, & ſtadiata.

T Porticus tertia ſimplex ita facta ut habeat.

V Margines circa parietes.

X Margines ad columnas.

Z Mediũ excauatum uti gradus bini ſint in deſcenſu ſeſquipedali. F

α Hypethrae ambulationes proxime xyſtum, & duplicem porti-
cum, quae a Latinis xyſta, à Graecis περιδρομίδες uocabantur.

β Siluae uel platanones inter dictas duas porticus.

γ Stationes ex opere ſignino.

δ Stadium ita figuratum ut poſset hominum copiae cum laxamen
to athletas certantes ſpectare.

ε Loca de quibus etſi non meminerit Vitruuius, fuiſse tamen in
palaeſtra neceſse eſt ut lignarium, aquarium, uaſarium, latri-
nae miniſtrorum cellae, & ſimilia.

De

A *De varijs hominum generibus, quae in gymnaſia conueniebant.* Cap. VII.

TAnta, adeoque varia hominum in gymnaſijs conuerſantium erat multitudo, vt, referente Galeno, ſaepenumero inter ipſos contentiones exorirentur, atque etiam maximus quidam, & inſuauis clamor, de quo conquerebatur Seneca, continue exaudiretur; & quem etiam in thermis Varro tempore ſuo teſtatur fieri ſolitum, his uerbis apud Nonium: Ita uti ſoliti Romae eramus in balneis plodere coepimus, & murmurari. Sed ne ſingulos enarrando nimis à propoſito recedam, praecipua quaedam ipſorum genera perſequar. Primum itaque genus in gymnaſijs conuerſantium erant Philoſophi, Rhetores, reliquiue, qui ſtudijs dele- B ctabantur; ibi legebant, colloquebantur, inter ſeque diſputabant, ſicuti Iuuenalis his verſibus demonſtrat, quibus Rhetoris & praeceptoris conditiones exponit:

10. meth.

Epiſt. 57.

Sed vos ſaeuas imponite leges.
Vt praeceptori verborum regula conſtet,
Vt legat hiſtorias, auctores nouerit omnes,
Tamquam vngues, digitosq. ſuos, vt forte rogatus
Dum petit, aut thermas, aut Phoebi balnea dicat
Nutricem Anchiſae nomen, patriamq. Nouercae.

Saty. 7.

Et ſicuti etiam Galeni teſtimonio comprobatur, qui Theagenis cuiuſdam philoſophi Cynici in Traiani gymnaſio quotidie publice diſputantis mentionem facit: Tria enim fuiſſe Romae loca, in quibus litterariae exercitationes obirentur, ex varijs Galeni libris co- C gnoſcitur, templum pacis antequam conflagraret, gymnaſia publica, ἀκουστήρια. Inter quae ſcholam medicorum appellatam ſiquis recenſeat mea ſententia à vero non errabit. fuit autem ea in Eſquilijs aedificata, multisq. imaginibus, atque marmoribus ornatiſſima, vt ex ruinis illius partis à pluribus, & praeſertim a Ligorio obſeruatum fuit. Quid potiſſimum in hac ſchola fieret, nondum apud quemqnam legi. At exiſtimo praeter diſpoſitiones, & alia medicinae ſtudioſorum exercitia ſimile quid tractari ſolitum fuiſſe, atque nunc in collegijs vocatis fit, quando & ſcholam eiuſmodi proprios tabularios habuiſſe, oſtendit marmor cum hac inſcriptione Romae ad D. Sebaſtiani repertum.

13. meth.

In lib. de libris proprijs.

M. LIVIO. CELSO. TABVLARIO
SCHOLAE. MEDICORVM

M. LIVIVS. EVTYCHVS D
ARCHIATROS. OLL.D.II.
IN. FR. PED. IIII.

Alterum genus erat, Adoleſcentes, qui vt exercitationũ obſeruationes, atq. modos addiſcerẽt, ad gymnaſia accedebãt, vbi à gymnaſtis ipſis quaſcumq. cupiebãt exercitationes, edocebãtur; Adoleſcẽtes liberos palaeſtrã edificere ſolitos fuiſſe facile cõuincitur ex illis Parmenonis apud Terentiũ verbis, quibus ille Chereã ſub forma Eunuchi Thaidi offerẽs ait, Fac periculum in litteris, fac in palaeſtra, in muſicis, q̃ liberũ ſcire aequũ eſt adoleſcentẽ, ſollertẽ dabo. id qđ clarius infra demõſtrabo. Tertiũ genus erãt Athletae qui ibi ſe exercebãt, vt in publicis ludis, ſeu in ſacris certaminibus poſſent & populũ delectare, necnõ victoria ac praemijs potiri. & qđ hoc fuerit, prę-ter Vitruuij auctoritatẽ Suetonius clariſſime demonſtrat dũ refert E Neronẽ quandoq. gymnaſiũ ingredi ſolitũ, vt certãtes athletas ſpectaret. Quartũ genus erãt oẽs illi ſiue nobiles, ſiue ignobiles, qui uel militaris diſciplinae, & fortitudinis, vel tuẽdae ſanitatis, & boni habitus cõparandi gratia varijs exercitationũ generibus incũbebant, de prioribus eſt locus apud Caſſiodorũ lib. v. epiſt. 23. male à Pamelio in adnot. ad Tertulliani lib. de ſpect. intellectu, vbi ita ſcribit. Oſtent iuuenes noſtra in bellis, qđ in gymnaſio didicere virtutis. In poſterioribus vero Galenũ noſtrũ numerare poſſumus, cum ſcribat ſe anno aetatis ſuę trigeſimo quincto paſſum fuiſſe luxationẽ ſummi humeri in palaeſtra. Quinctum genus erat eorum, qui fricãbãtur, licet. n. frictiones fierent à multis ante reliquas exercitationes, nihilominus multi quoque ſine vlla exercitatione ſeorſum ab alijs, ut de Veſpaſiano tradit Suetonius, ſolũ fricabantur, quod intelligi põt ex F Galeno frictionẽ ad exercitationes praeparatoriã à reliquis diſtinguẽte. Sextũ genus erãt, qui lauabãtur, atq. hi erãt tũ nobiles, tũ ignobiliores. Hoc tamen intererat, qđ diuites, atq. primates labra, & columbithras ꝓprias in cellis alioqui cõmunibus habebãt, vbi ſoli diuerſis tẽporibus lauabãtur, multi erãt qui ẽt ſolia uel lignea, vel argẽtea (qđ recitat Plinius) ſecũ ferrẽt, ne pedes nudos collocarẽt, ubi viliſſimi quiq. ponebant, quãuis etiã referant nonnulli Hadrianum Imperatorẽ lauari ſolitũ, vbi plebs lauabatur quod & Titũ Caeſar. feciſſe ſcribit Suetonius. Qui vero duntaxat ungerentur nulli in gymnaſijs reperiebantur, quoniã uel exercitationum uel balnearũ gratia ungebantur. Ab his poſtremo omnibus non pauci ſpectatores (ne miniſtros, de quibus infra loquemur, nunc recenſeam) in gymnaſia conueniebant, qui non ob aliud, niſi ad videndos exercitatores

In Eunucho.

In 1. de artic.

2. de tu. val.

tatores

A tatores ut pote otioſi,& nullis negotijs occupati eo accedebãt.Quo in loco id etiam animaduertendum cẽſeo,diebus feſtiuis gymnaſia magis frequentata fuiſſe,quando artifices, aut alijs ſeruitijs detenti otiantes in illis ob remittendos labores,& uoluptatem capiundam uerſabantur.An in Romanorum Thermis mulieres quoq. uerſarentur,quemadmodum uiri,nil certi affirmare auſim, niſi quod Romanã maieſtaté illud dedecuiſſe videtur, facileq. fieri poteſt,ut impurae aliquae & ſpectandi,& ludẽdi gratia,quod Iuuenalis,& Martialis innuũt,publice verſarentur in gymnaſijs, necnon in locis ſeparatis,quae ibi lauãdis feminis ſolis exſtructa eſſent,perinde ac in priuatis balneis honeſtae mulieres lauarentur tam ignobiles & mediocri loco natae,quã illuſtriores, cũ de Poppaea Domitij Neronis uxore referat Plinius, quod ad augendũ cutis candoré quingentas aſinas Li.2.c.41.
B fetas per omnia ſecum trahebat, & balnearum etiam ſolio totum corpus illo lacte macerabat: quod intellexit Iuuenalis dum ſcripſit,

aut pinguia Poppaeana,
Spirat &
Incipit agnoſci,atq. illo lactefouetur Saty.6.

Propter quod ſecum comites educit aſellas, in quem dealbandi corporis uſum alias mulieres farinam fabaceam, alios nitrum, aphronitrumue in balneis vſurpaſſe meminit Galenus. Atqui Spartanorum Primo de alim.fac. mulieres una cum uiris in palaeſtris exerceri ſe conſueuiſſe, praeter alios,ſatis teſtatum facit Propertius libro tertio

Multa tuae Sparte miramur iura palaeſtrae,
Sed mage virginei tot bona gymnaſii,
Quod non infames exercet corpore ludos
C *Inter luctantes nuda puellas uiros,*
Cum pila ueloces fallit per brachia iactus,
Increpat & verſi clauis adunca trochi,
Puluerulentaq. ad extremas ſtat femina metas,
Et patitur duro vulnera pancratio,
Nunc ligat ad ceſtum gaudentia brachia loris,
Miſſile nunc diſci pondus in orbe rotat.

Neq. de Hoc Spartanorũ more quiſquam mirari debet, quando & Plato in quincto de repub.grauiſſimis argumentis probauit ad felicem rerum publicarum ſtatum maximopere conducere,ſi mulieres tam iuuenes, quam ſeniores una cum viris nudae in palaeſtris, atque gymnaſijs exerceantur, quod an ſapienter decretum fuerit, & an ad continentiam temperantiamue ex conſuetudine conſequendam,ut Platoni in animo erat,conferret,non eſt locus examinandi.

De

De gymnaſiorum diuerſis partibus. *Cap.* *II X.* D

Vitruuium qui Auguſti Caeſaris aetate floruit, ſolum palae
ſtras graecas tradidiſſe ex ipſius uerbis conſtat, quando
nondum Romani Imperatores ſuas exſtruere coeperant,
quas poſtea exſtructas ſicuti in multis Graecorum gy-
mnaſijs ſimiles fuiſse probabile eſt, ita pariter veriſimile ſit Roma-
nos (vt ſolet eſse poſteriorum in excolendis rebus mos) plura ſuis
addidiſſe, quae uel Graecos latuerant, vel parum ab illis aeſtimata
fuerant: Quocirca partes gymnaſiorum magis principales explicatu
rus haudquaquam ſolas a Vitruuio ſignificatas in medium afferam,
ſed illas nullo ſitus ordine ſeruato enarrabo, quas diſperſim ab Au-
ctoribus traditas inuenio, quasue rei ipſius ratio expoſtulare uide-
tur in Graecis, atq. Romanis palaeſtris extitiſse: quãquam Vitruuij E
auctoritatem nunquã multifaciendam exiſtimaui, nempe quẽ παρα-
δοξόλογον & ſua aetate minime aeſtimatum puto, quod enim ab Au-
guſto nullis egregijs Fabricis, niſi ſolis Baliſtis praefectus fuerit,
quando ſcilicet in vrbe & extra urbem magnifica aedificia exſtrue-
bantur, quod ẽt a nullo fere poſteriore auctore nominatus inuenia-
tur, praeterquã in capitum Plinij librorũ catalogo, qui ab aliquibus
minime Plinianus, uel ſaltem adulteratus putatur, magnam certe in
ſius exiſtimationis ſuſpicionem merito parit. Ergo primae gymna-
ſiorũ partes fuerunt porticus exedris ſiue cubilibus apertis plenae,
in quibus philoſophi, & rhetores, mathematici, & omnis deniq. di-
ſciplinarum amatores diſputando, legendo, ac docẽdo exerceban-
tur: atq. has non longe ab alijs admodum ſitas fuiſse conijcere poſ-
ſumus tum ex ipſa figura, tum ex prouerbio inde nato (Diſcũ quam F
philoſophũ audire malũt) quod in eos dicebatur, qui in eodẽ gym-
naſio inter philoſophos ſedentes, atq. inde diſcorũ crepitus audien-
tes relicta ſapiẽtiae ſchola ad proximum certaminum locum erum-
pebant, In exedris philoſophorum adoleſcentes atq. pueros illos, q.
diſciplinarum ſtudijs operã nauabant, verſatos eſse rationi conſen-
taneum eſt: quod eſsent illae ueluti ſcholae quaedã, ubi poſsent fa-
cillime poſt animorũ exercitationes corpora ad ſanitatẽ, uel fortitu
dinem iuuenes & pueri exercere, ſubindeq. lauari. extat enim Lam-
pridij auctoritas, Alexandrũ Seuerũ poſt lectionem operam modo
palaeſtrae, modo ſphaeriſtirio, modo curſui, modo lenibus luctis de-
diſſe, mox balneum introiuiſse. Inter has adnumero quoq. medi-
corum ſcholas. Secunda pars erat Ephebaeum, quo mihi veriſimile
apparet eos conuenire, atq. de praemijs, & exercẽdi genere pactio-
nes

Anes facere ſolitos, qui ſimul exerceri, ac certare uolebant: quamquam ſciam Philandrum eius opinionis fuiſſe, quod in Ephebaeo puberes exercerent. qua in re ipſum ualde melius ſenſiſſe exiſtimo, quam Gulielmum Choulum, qui in ſuo de antiquorũ exercitationibus libro in Ephebaeo iuuenes ſtudendi gratia ſediſſe ſcriptis mãdauit. Vtrum uero apud Romanos, qui cum uiris ante decimum ſextum annum pueros commercium ullum habere uetabant, hoc uerũ fuerit affirmare nõ auderem. Neq. item negare poſſumus, Galeni tempore, pueros exerceri in palaeſtra conſueuiſſe, cũ is cuiuſdam aegritudinis, quam Commodus puer, atq. Imperatoris filius in palaeſtra acquiſiuerat, mentionem faciat: & praeterea in ſecũdo de tu. ua. ſic ſcribat: οὕτω δὲ καὶ ὅσις ἄναρ' ειχᾶται διὰ σχοινίου καθάπερ ἐν παλαισρα γυμνάζουσι τοὺς παῖδας εἰς ἐυτονίαν παρασκευάζοντες. i. Sic autẽ, & qui-
Li. de pe. ad Poſth.

B cumq. per funẽ ſcandit quẽadmodũ pueros in palaeſtra exercent, eos ad robur praeparantes. Ex quibus uerbis pueros in palaeſtris exerceri ſolitos fuiſſe ſatis conſtaret, etiamſi id quoque Plautus in Bacchidibus apertiſſime teſtatus nõ eſſet, ubi Lydus Piſtocleri paedagogus patrum erga filios ſui temporis indulgentiam taxans de anteacti temporis moribus ita loquitur.

Nego tibi annis viginti fuiſſe primis copiam
Digitum longe a paedagogo pedem vt efferres ex aedibus
Ante ſolem exorientem niſi in palaeſtram veneras
Gymnaſii Praefecto haud mediocres poenas penderes:
Idq. vbi obtigerat, hoc etiam ad malum arceſſebatur malum
Et diſcipulus, & magiſter perhibebantur improbi.
Ibi curſu, luctando, haſta, diſco, pugilatu, pila
Saliendo ſe exercebant magis, quam ſcorto, aut ſauijs.

C Vnde mihi cõijciendũ uidetur pueris sũmo mane palaeſtrã adeũdi praeceptũ fuiſſe, ut uirorũ, qui tũc nõ aderãt, cõmerciũ uitarãt, atq. ẽt litterarũ ſtudijs incũbendi otium ſupereſſet. etenim non defuiſſe, qui pueros nudos uidere, & nefandum eorũ amorem ſibi conciliare ex palaeſtris ſtuderent, facile ex amatorio Plutarchi lib. colligitur. habetur aũt ex citato Plauti loco gymnaſia publica Romae ẽt fuiſſe ante Neronis principatũ, ſicut & ex Catullo, ac alijs. Tertia pars erat Coriceũ, qui locus (ut mea fert ſnĩa) ꝓ denudãdis hominibus, q̃ uel exerceri, uel lauari, uel utrũque agere uolebant, inſeruiebat, alias a Graecis ἀποδυτήριον, & a Galeno γυμναστήριον uocatus. Niſi enim Coriceũ apud Vitruuium talem locũ ſignificat palaeſtras ab ipſo deſcriptas abſq. hac parte omniũ maxime neceſsaria extitiſse dicendum eſset, quã non ſolum in publicis gymnaſijs, uerũ etiam in priuatis affuiſse credo, ſi quidem Plinius Caecilius in deſcriptionibus uillae
Li. 2. & 5 Epiſt.

ſuae

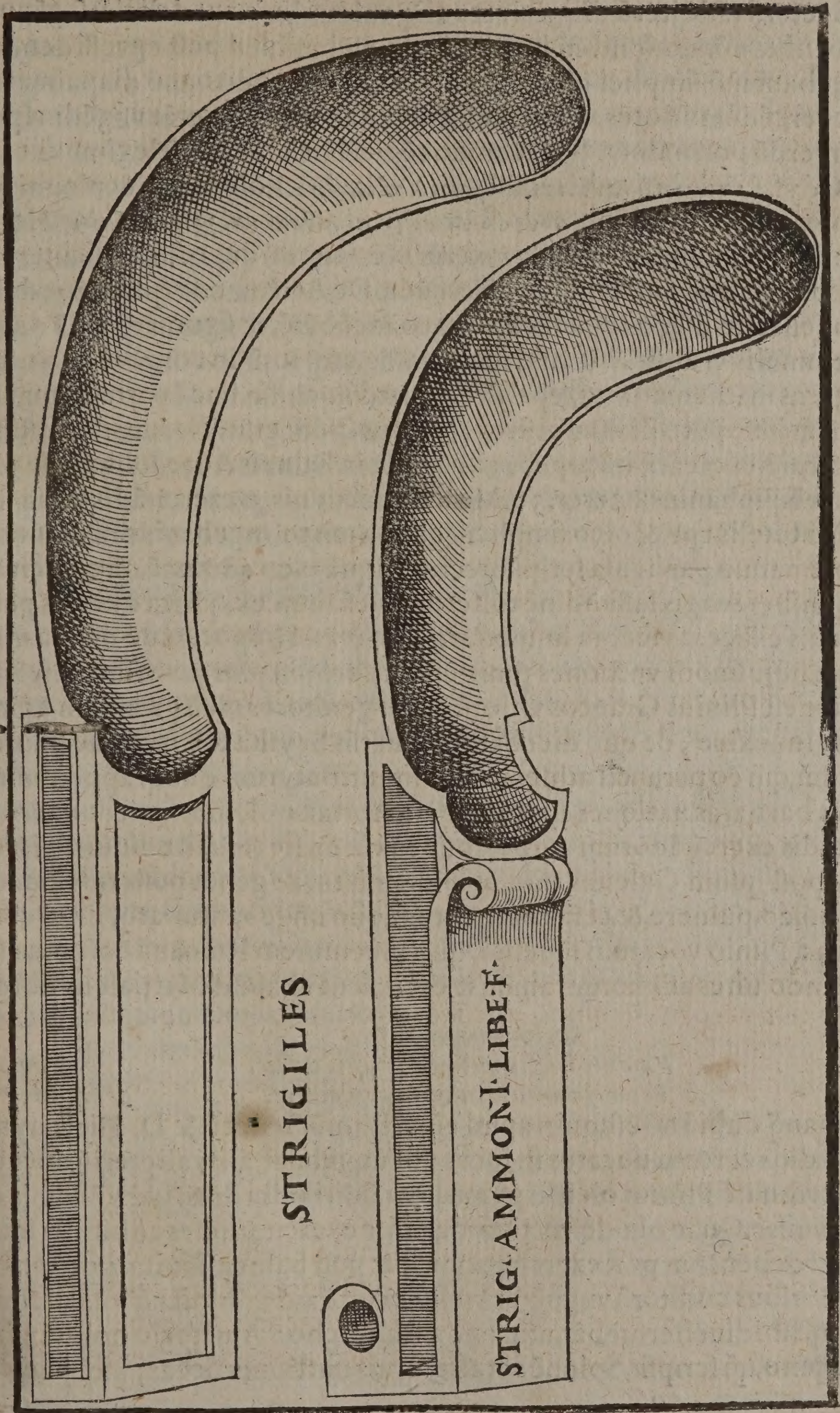
ſuae Laurētinae ac Tuſcorū apodyteriū inter alia adnumerat:unde D
illorū ſentētias ꝓbare nequeo,qui Coryceū in Vitruuij textu legē-
dū putarūt a coryco pilae ſpecie,quaſi ibi ludus talis ageret aut cou
riceū pro tōſtrina, aut coryceū tamq̃ in eo puelle,& virgines κόραιια
Graecis uocatae exercerentur. Quarta pars erat eleotheſium a Iulio
Li.2. epi. Polluce ἀλειπτήριον, a Caecilio Plinio unctuarium uocatum, atq. in
iſto luctaturi, & alias exercitationes, uel balneas inituri ungeban-
tur,redungebanturq. Sed,quoniā opportunitas rei poſtulare vide-
tur,ut de hoc gymnaſtico vngēdi munere uerba faciā, neq. Metro-
dori Scepſij περὶ τῆς ἀλειπτικῆς.i deſt, de ungendi ratione citatus ab
Athenaeo liber hodie extat,quatuor ego dicā:primū,quādo, & qui
ungerentur: ſecundū,quae eſset unctionis materia:tertiū,cuius finis
gratia ungerentur: quartum,quo modo, & a quibus unctio admini-
ſtraretur. Illi qui vel loturi uel ſeſe exercitaturi in gymnaſiū uenie- E
bāt,maiori ex parte ſpoliabātur in apodyterio:poſtea horū nōnulli,
& praeſertim qui uel luctā, vel pācratium inire intendebāt, (nā pu-
gilatores,curſores,ac alij multi unctione nō egebant) alipteriū in-
gredientes ungebātur,atq. ita uncti ad locū, ubi erat puluis,de quo
loquar inferius, trāſeuntes puluere cōſpergebantur, ſicq. deinceps
in exercitationes diuerſas diuerſi prodibāt:poſtquā uero ſeſe,quan-
tum libuerat,exercuiſsent,iterū ad unctuariū reuertentes ibi a Me-
diaſtinis, & Reunctoribus ſtrigilibus ferreis,de quibus Martialis,

Pergamus has miſit curuo diſtinguere ferro,
Non tam ſaepe teret lintea fullo tibi,

detergebantur, in qua deterſione oleum, puluis, & ſudor, quae de
radebantur, ſimul mixta in uſum medicum adſeruabātur, & ab At-
Lib.1.c.3 ticis κονίσαλος, ab alijs uero πάτος uocabatur, ut ex Dioſcoride Pli- F
Li. 34.c 8 nio, Galeno, & Aetio facillime confirmari poteſt: tametſi Auicen-
li. de ſim. me.81.& 4 na libro ſecundo faciat mētionem etiam ſudoris ſicci athletarum,
de tu. ua. quem puto fuiſse illum, cui neque oleum, neque puluis inerat. &
Lib. 5. & 10 ā ſim. quamuis Galeni aetate ſtrigiles adhiberentur ad balnei vſum, ni-
med.& hilominus balneorum ſtrigiles plerumque ſpongiae erant, uel li-
li.2.c. 17. nei, neque communiter ſemper adminiſtrabantur, ſed quiſq. pro-
prium ſecum gerebat, & praeſertim quicumque communia cum
alijs inſtrumenta habere fugiebat, vt inſinuat Perſius Sat.v.

I puer, & ſtrigiles Criſpini ad balnea defer.

Ferrei autē erant, uel aurei, uel argētei, uel cornei, uel eburnei, uel
aenei, quibus ſtrigmenta, & ſordes exercitatorum a corporibus ra-
debantur. Aenei ſtrigiles erant, quorum pictura hic ponitur, quiue
olim inter Traiani Imperatoris thermarum ruinas inuenti ſunt.

STRIGILES
STRIG·AMMONI·LIBE·F·

Deterſi tādē iterū diligētiores aliq valetudinis,aut deliciarū gr̄a unge D
banť,& nōnumq̄ inūcti balnea ingrediebanť,ſed poſt egreſſi denuo vn
gebanť mō ſimplici oleo,mō uarijs odorib⁹ cōdito,mō diapaſmate ad
coercēdos ſudores,vt ſcribit Plini⁹,adeo,qđ varia erāt vngēdi tēpora,
li.21.c.19 interdū poſt balnea ,;qđ Homeri tēporibus obſeruatū legimus,ut in 3.
Odyſ. Αὐτὰρ ἐπεὶ λούσέντε, ϗ ἔχρισε λ π' ἐλαίῳ i. Poſtq̄ lauit,& pingui oleo
unxit,& li.4.iterūq.17 τοὺς δ' ἐπεὶ δμωαὶ λοῦσαν καὶ χρίσαν ἐλαίῳ.i.Hos aūt
poſt q̄ famulae lauerūt,& vnxerūt oleo·īterdū quoq. ante, ſicuti refert
Galenus vj.de ualetudine cōſeruāda. De Archimede q̄dam apud Sto-
baeū ſcitu digna leguňt:eū.ſ.abaco incūbētē, & figuras quaſdā ducētē
a famulis vi abſtractū vngi ſolitū fuiſſe,atq. ipsū in corpore ita uncto ſi
guras mathematicas ſaepe deſignare cōſueuiſſe.hac ī parte gymnaſio-
rū māſiſſe puto illos miniſtros, q victus q̄rēdi gratia ſeruandis veſtibus E
īſeruiētes olearij nūcupabanť, quos ēt in balneis Aſiae ſolitos eſſe ꝓhi-
bet Epiphanius haeres.30.Materia unctionis ꝓ exercitādis varia fuit.
Ariſtotelis tpe,& oleo ſimplici,& aqua mixto vngebanť:Is.n. quinta ꝓ-
blematum particula ſcripſit,iccirco aquā oleo admixtā,qn̄ exercitatis
adhibeť,magis laſſitudinē tollere,q̄ oleū ſimplex,qm̄ ita interius pene-
trans exſiccata mēbra humectat,addo ēt ex Hippoc. ii.de diaeta mini-
Li.15.c.4 me huiuſmodi vnctiones ꝑmittere,vt corpora plus iuxto incaleſcāt;au
ctor eſt Plinius Graecos vitiorū oīum genitores oleū primos in gymna
ſia inuexiſſe , de quo dicebat Anacharſis Scytha eſſe inſaniae pharma
cum,qn̄ eo perun̄cti athletae inſanirent.Butyrum quoq. apud nonnul
las barbaras nationes,quibus deerat fortaſse oleum, interdum pro un
li.11.c.14. gēdis exercitādorum corporibus in vſu fuiſse teſtatū reliquit Plinius ;
& li.28.c. & poſt ipſum Galenus : fuit & aliud mixturae genus poſterius inuentū F
9.3.de ali ex oleo,puluere,& cera commixtum,quo ungebantur:atq. illud cero-
meu. fac. cap.15. ma a Plinio vocatum inuenio, quo iuuentutem Romanā corpora exer
cendo uires animorum amiſiſse dicit:ſicut & apud Martialem libro 4.

Seu lentum ceroma teris

Vara nec iniecto ceromate brachia tendis. & libro V.

Et caſtigatum Lydiae ceroma palaeſtrae. & lib.V I I.

quanq̄ dubiū nō eſt,quin apud eūdē Pliniū,Senecā,& D. Hieronymū,
& alios ceroma uocatus ſit locus ubi ungebanť alias alipteriū uocatū.
Scribit itē Plinius oleū in gymnaſijs cōdiri odoribus, ſed viliſſimis cō-
ſueuiſse.Quae oīa de vnctionibus ante exercitationes adhibitis intel-
ligi debēt:cum poſt exercitationes, & poſt balnea īfinita ꝓpe variorū
odoribus cōditorū vnguētorū genera tradanť adhibita:q̄ ſoli laſciuiae
atq. libidini īſeruiebāt.atq. hęc a Plutarcho ī Amatorio nobis indica
ta puto,qn̄ ſcripſit,Solonē vetaſse ſeruis unctiones ſiccas, atq. puerorū
amo-

A amorē,nō itē mulierū coniugiū,niſi potius unctiones extra balnea factas,ſeu diapaſmata intellexerit.hūc morē oleis odoratis vtēdi apud exteros quoq. viguiſſe hiſtoria ab Athenaeo relata dipnoſoph.v.ſatis teſtatū facit, ubi ſcribit Antiochū Epiphanē apud Daphnē conſueuiſſe certaminis die exhibere certantib.Olea odorata,Crocinū, Amaracitū,Telinū,Irinum,& alia quibus ungerentur corpora. Quo fine demū praedictis unctionib. gymnaſia adeuntes ungerentur,diuerſa abauctorib. tradita inuenio.Hippo.in 3.de diaeta memoriae mādauit terrarū puluerē oleo admiſceri ſolitū, ut ſuo frigore,& ſiccitate olei aeſtum,& humiditatē tēperaret.Alexander in 1. Probl. volumine ſcripſit athletas ideo oleo ante exercitationes perūgi cōſueuiſſe, ut membra emollita labores ſine rupturae ullius periculo ſuſtinerent,quam ſentētiam ſecutus eſt quoq. Lucianus in dialogo, Prob. 129
B περὶ γυμνασίων. Lucanus uidetur ſenſiſſe luctatores puluere ſeſe conſpergere ſolitos fuiſse,ut corpora fortiora redderentur.De Hercule namque,& Anteo ſermonem faciens ait.

Auxilium membris calidas infundit arenas.

Plutarchus in libello de primo frigido huius ſententiae fu iſse uidetur,quod athletae in unctionibus puluere uteren tur tū ad refrigerāda calefacta corpora,tum ad cohibendum ſudorē,ne tantopere defatigarentur. Ego aūt cum Luciano exiſtimo potiſſimū uſum pulueris extitiſse, ne oleo manus laberentur,ſed facilius exercitatores ſeſe comprehendere ualerēt,neue ſudore diffluerent, aut uenti corpora aperta ingrederentur. atq. hac de cauſsa a Martiale puluis ille ἀφὴ uocatus fuit,ut ibi(flaueſcit aphe)unde ſi qui aduerſarios perūctos, & ſine puluere certantes uincebant, maiori gloria digni habebantur, qualis fuit apud Plinium Dioxippus, & Dioreus apud Pauſa-
C niam, ἀκονιτὶ nomen promeritus. cuius rei mentionem fecit Horatius,ita ad Maecenatem ſcribens. lib.1.epi.1

Quis circum pagos, & circum compita pugnax,
Magna coronari contemnat olympia, cui ſpes,
Cui ſit conditio dulcis ſine puluere palmae?

Ex quo ſatis mirari nequeo Budaeū,uirū ſane doctiſſimū, q̄ ī ſuis ad Pādectas adnotationib. hoc nō uiderit,malueritq. ἀκονιτὶ.i. ἄνευ ἀγῶνος, ſeu ſine certamine ſimpliciter dictū eſse q̄q̄, & hoc quoque non abnuo interdū aliquos eſse coronatos ſine certamine, uel qd aduerſarius tempore conſtituto non comparuiſset, uel, quod ob robur, & uincendi conſuetudinem a cunctis uitaretur, cuiuſmodi fuiſse complures Pauſanias, Diodorus, Heliodorus, atque Suidas commemorant ἀκονιτὶ propterea nominatos. Alij ſunt,qui credant oleo

6.de tuē. va.c. vl. exercitatores unctos ad arcēda frigora,& leuandas laſſitudines. Ga- D lenus ſentit oleum tam ad exoluendā ꝑteritā laſſitudinem, & futurā mitigandā,quam ad ꝑparandum ad motus conduxiſſe. quibus cerā additā cum Galeno opinor,quo oleum alioq; fluxile diutius adhaereret.Quae vero poſt balnea adhibebātur vnctiones,nemo dubitat inſeruiſſe,ne humiditas in balneis acquiſita euaneſceret,neue reſeratis a balnei calore meatibus natiua caliditas exſpiraret. quāquā etiā aliqui delicatiores uoluptatis,& laſciuiae gratia odoriferis vnguentis,aut ſiccis diapaſmatis ad cōprimendū immoderatū ſudorē, li. 13.c.2. & li.21.c. ut ſcribit Plinius,poſt balneas ungebantur,de quibus Martialis.

19.li.1. *Quid quod olet grauius mixtum diapaſmate uirus.*

Caeterū quo mō ungerent,nil certo definitū īuenio:eſt tñ valde ꝓbabile,nōnullos,cū prius ſeipſos fricaſsent,manibus ꝓprijs hoc egiſſe,aut alterum ab altero viciſſim vnctum, qđ Lucianus ī Gymnaſijs E ſcribit;licet ēt a ſeruis gymnaſticis,atq. reunctoribus vocatis ungerent:q; & ipſi prius ad maiorē vnctionis penetrationē fricātes tādem vniuerſum corpus mō leniter,mō ſecus ꝑmentes perungebāt,&,ꝓut temporis cōſtitutio poſtulabat,alias tepidum,alias calidum,alias frigidum linimentū applicabāt: atq. haec oīa vt plurimū in Alipterio fiebāt:qui nitro,& aphronitro ſeſe fricabāt, ut meminit Cyprianus Epiſt.7.li.4.ac Martialis li.14.exiſtimo illud eos agere ſolitos,vt ſordes a corpore melius eluerēt,atq.exſiccarēt,quātū.n.abſtergere poſſit aphronitrū nemo ignorat.Prope qđ erat Coniſterium,Polluci κονίστρα uocatum,quinta gymnaſij pars,in quo poſitus puluis conſeruabatur,ut poſſent uncti ſtatim illo conſpergi.Ex varijs regionibus in F hunc uſum pulueres aduectos legimus, ſe d duo palmam habuerūt, Puteolanus,de quo Sidonius Apollinaris,

Namque Dicarcheae tranſlatus puluis arenae,

& Aegyptius,quē Romā in hunc vſum aduehi ſolitum refert Sueto li.35.c.13 nius in Nerone,quemadodum & Patrobiū Plinius tradit Neronis libertum ex Nilo arenā tenuiſſimam nō multum a Puteolano puluere diſtantem ad debellāda corpora palaeſtrae ſtudijs aduexiſſe,eandemq. Leonato Cratero, & Meleagro Alexandri Magni ducibus cum reliquis militaribus commercijs portatam.cui forſan haud abſimilis illa erat,de qua Ouidius Acheloi pugnā deſcribēs loquitur.

Inq. vicem fuluae tactu flaueſcit arenae.

Nā, & Martialis Philenim irridēs,qđ Palaeſtritarum exercitationes iniret,dixit ipsā flaueſcere hac arena,q̄ aphē ab illo vocari diximus, qm̄ cōtrectationibus exercitatorū inſeruiebat.ἁφὴν nāq. tactū ſignificare,nemo neſcit.S eneca Epiſt.58.a ceromate nos Aphe excepit.

De

A *De Palaeſtra, & alijs Gymnasij partibus. Cap. IX.*

HActenus quinq. Gymnaſij partes, q̃ ẽt in palaeſtra graecorũ a Vitruuio deſcriptae inueniũtur, Philoſophorum exhedras, Ephebaeũ, Apodyteriũ, unctuariũ, & coniſterium explicauimus: nũc ceteras partim ab eodẽ ꝑtermiſsas, & ab alijs indicatas, partim ab ipſomet explicatas proſequemur. Erat itaq. ſexta pars lo-
cus quidã palaeſtra uocatus, ubi (dicebat Lydus ille Plautiꝰ) curſu, In Bacchidibus.
luctãdo, haſta, diſco, pugilatu, pila, ſaliẽdo ſe exercebãt magis, q̃ ſcor-
to, aut ſauijs, & ubi ſcribit Gal. has exercitationes peragi ſolitas lu- 2 de tue. ual. cap. 9
ctã, pugilatũ, appenſionẽ manib. ad funes, exercitationẽ, qua ſtabant pedib. & manib. in pugnũ uinctis, easq. alteri aperiendas porrigebãt, qua põdera manib. attollebant, & ita perſiſtebant, ꝙ genus hal-
B teres uocatũ eſt, ſchiamachia, & armorũ pugna: Galeno uero aſsentiens Oribaſius Pergamenus faſsus eſt nõ modo has, ſed & alias ſexcentas fuiſse palaeſtrae exercitationes. Vnde animaduertendũ eſt, palaeſtrã apud utriuſq. linguae auctores multa ſignificare, primo totũ ipsũ gymnaſiũ, ut eſt uidere penes Vitruuiũ; ſcđo, locũ quẽcumq. exercẽdis corporib. idoneũ, quo pacto locutus eſt Cicero in Epiſt. tertij li. ad Q. F. prima, & 2. de legibus, dũ uillã ſuã Arpinatẽ deſcribens, palaeſtram ibi nominat, necnon Virgilius quincto Aeneidos.

Pars in gramineis exercent membra palaeſtris,

& Geta apud Terẽtiũ in Phormione, ubi dixit, Eccũ a ſua palaeſtra 6. colle. c.
exit foras. Tertio certã gymnaſij partẽ, in qua ex ſnĩa Plauti, Galeni, 14.
& Oribaſij tot exercitationes factas praediximus, & cuius parietum ſordes collectas in panno applicatas furunculos maturare ſcripſe-
C runt Plinius, & Theodorus Priſcianus. in qua ſignificatione accepiſse Catullum puto, ubi dixit.

Abero foro, palaeſtra, ſtadio, & gymnasijs?
Miſer ab miſer. & Afranius ſcribens.
Et eam depellis mihi manum per palaeſtricos, ideſt,
Palaeſtrae uſum (ut ait Nonius) callentes.

Quod aũt a Palaeſtrae muris, ſtatuis, atq; colũnis ſtrigmenta quaedã a puluere, & luctantiũ corporũ contactu ibi factae abraderentur, & in uarios medicinae uſus ſeruarentur, abũde teſtati ſunt Dioſcori-
des, Pliniꝰ & Gal. q̃ ſtrigmenta quãdoq; a ludorũ magiſtratib. octin- De Berecinthi. a
gẽtis ſeſtertijs uẽdita fuiſse tradit Pliniꝰ. Inuenio quoq. exercitatio- li. 1. c. 36.
nẽ ipsã palaeſtrarũ interdũ palaeſtrã uocari, ſicuti qñq. M. Tull. pro li. 5. đ ſim. med.
palaeſtra actiones ordinate, & venuſte factas metaphorice intellige- li. 1. de legibus.
re uisꝰ ẽ auctoritate Lucilij, cuiꝰ hic uersꝰ legit apud Porphyrionẽ, li. de claris Orat.
Iudicis Hortenſi eſt ad eam rem nata palaeſtra. necnon Plato in Charmide

li. nat. hi-sto. 27. c. 4 pro Taurei palaeſtra locũ ſignificauit, quo uiri docti ad colloquen- D
dum diſputandumq. conueniebant. Ad haec Plutarchus in ſecũdo
ſympos. palaeſtrã uocatũ ſcribit locũ, ubi athletae exercerentur, &
in quo ſolũ lucta & pancratiũ non curſus, non pugilatus agerentur.
quẽadmodũ, & Gal. quandoq. palaeſtrã nuncupauit, ubi athletae
ſolum, & craſſitudini corporis ſtudentes exercerẽtur, quo pacto ac-
cipiẽdũ reor apud Hipp. quũ in principio primi Epid. narrat tuber-
cula ijs eſse oborta, qui in palaeſtra, & gymnaſijs exercebantur. For
2. de tue. ual. cap. 9 ſan autem dubitauit aliquis, an in palaeſtra hac puluis ſtratus eſset,
qm̃ Gal. ipſam a loco, ubi puluis erat, ſeparaſsé uidetur hiſce verbis:
» ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα καὶ χωρὶς παλαίστρας, ἢ βαθείας κόνεως δύναται γίγνεσθαι
» καθ' ὁτιοῦν χωρίον ἐπίκροτον ὀρθῶν ἑστώτων. ὅσα δὲ παλαίοντες εἰς ἀλλήλους δρῶ-
» σιν ἀσκοῦντες τὸν τόνον ἤτοι κόνεως βαθείας ἢ παλαίστρας δεῖται. i. Sed & haec
abſq. palaeſtra, & alto puluere in quocumq. loco conculcato ere- E
ctis ſtantib. fieri poſsunt: quae uero lucta inter ſe contendentes agũt
robori acquirendo incumbẽtes, vel alto puluere, uel palaeſtra opus
habẽt. Cui ita reſpõſum uolo, ẽt in palaeſtra fuiſse ſtratum puluerẽ,
ſed humilẽ, ac modicum, ita ut duo fuerint loca puluere ſtrata, alte-
rum palaeſtrae, alterum extra palaeſtrã: in illo puluis humilis, in hoc
altus & copioſus eſset: cuius pulueris in utroq. vſus erat, tum ut cer-
tantes firmius cõtenderent, neq. pedib. laberentur: tum ẽt ut qui in
terrã deijciebantur, minus laederentur: At altus puluis hõc amplius
habebat, quod dum hoĩes in illo pedes alte figebant, maiori cona-
tu, ac ui ad eos tollendos opus habebãt, atq. inde robur maius cõpa-
rabant. Quae omnia ſignificauit Lucianus in libello de exercitatio-
lib. 11. de uſu partiũ & li. de cau ſis proca-tarticis. nibus. de hoc. n. alto puluere locutum puto Galenũ, ubi ſcribit ſe ui
diſse athletas, ſaepius, ne a puluere ſuffocarentur, periclitãtes, & ubi F
Adoleſcentẽ quẽdam narrat exconcitato motu per loca profunda,
& arenoſa facto ualde exſiccatum ad gymnaſium ſe cõtuliſse: quod
ex ijs eſset, qui illa exercitatione delectabantur, ac ibi identidem
exerceri uellẽt. Quod palaeſtra quoq. dicta ſit ars Oratores in actio
nibus exercendi, ut probare in ſuis ad Pãdectas adnotationib. cona
tur Budaeus, ſane non uideo. Septima gymnaſij pars fuit ſphaeriſti-
riũ, ubi uariẹ exercitationes, & p̃ſertim cũcta pilae exercitia, q̃ pluri
lib. 2. c. 4. ma exſtitiſse infra demõſtrabim⁹, frequẽtius, q̃ alibi pagebant. Hoc
nõ eſse coriceũ a Vitruuio deſcriptũ ſatis ĩ ſuperiorib. ꝓbauim⁹, &
licet ab eo nõ ponatur, in gymnaſijs tñ fuiſse multis uerbis oſtendit
Budaeus, quinimmo, & in particularib. gymnaſijs, hortisue Sphaeri
ſtiriũ una cũ alijs exſtructũ fuiſse, locupletiſſimũ teſtẽ habemus iu-
niorẽ Pliniũ, qui uillas ſuas deſcribẽs Laurẽtinũ, & Tuſcos, in utriſq.
ſpheriſtirium ponit, quod plura exercitationis genera, pluresque
cir-

A circulos caperet idem & ex eo Pandectarũ loco confirmari poteſt, li. 2. epiſt.
ubi haec Vulpiani uerba leguntur: Cum Aurelius Quinctus hoſpiti & 5.
ſuo medico mandaſſe diceretur ut in hortis eius quos Rauẽnae ha- li. 17. c. 16
bebat, in quos omnibus annis ſecedere ſolebat, ſphaeriſtiriũ & hy-
pocauſta & quaedam ipſius ualetudini apta ſua impẽſa faceret. Vn- »
de quoq. facile conijcitur in ſphaeriſtirio nedũ pilae ludos, uerum »
etiam alias exercitationes fieri conſueuiſſe, quãdo & in ipſo. Veſpa- »
ſianus fauces, ceteraq. membra (ut tradit Suetonius) ſibimet ad nu- »
merum defricabat. Octaua pars fuerunt uiae illae, quae inter porti-
cus, ac muros, ut ego puto, ſitae erant, ab omnibus aedificijs nudae,
nec non tota periſtylij area quae & ad ſubminiſtrãdam porticibus,
ac cellis lucẽ factae erant, & ad ſpatiandum, aliasve exercitationes
obeundas, quae nec in palaeſtra, nec in alto puluere, nec in xyſtis.
B alijsue locis fieri poſſent. Has locum cõculcatum paullo ante ex Ga
leno a nobis nominatum fuiſſe opinor ita uocatas, quod nullis lapi-
dibus, lateribusue ſtratae, ſed rudes & aequato tantum ſolo forent.
In his curſum factũ exiſtimo, atque ad id tum diauli, tum dolichi, a
quibus dolichodromi, & diaulodromi formas, atque terminos ibi
conſtitutos, tametſi apud Vitruuiũ nil aliud fuerit diaulos, quam pe
ryſtiliorũ quadratorum circumitio duobus ſtadijs definita. In ipſis
etiam ſaltus, & diſci exercitationes, quas palaeſtrae negauit Gale-
nus (ut mea fert ſententia) interdum habebantur. Nona pars erant
xyſti, & xyſta, nã vtraq. apud graecos & Latinos nõ parum diſcrimi-
nis obtinent, ſi quidem xyſtos hi uocãt porticus tectas ubi athletae
C per hiemem & aeſtate, tempore luctationibus alieno exercebantur:
xyſta autem ſubdiales ambulationes, ubi hieme tempeſtate leni e
porticu prodeuntes, & aeſtate fere ſemper exercebantur, ac ambu-
labant; atque has περιδρομίδας a Graecis nominatas ſcribit Vitru-
uius, quae duplices erant, aliae nudae, aliae platanis alijsue arbori-
bus conſitae ad praeſtandũ amoenitatem, atq. illis, qui a ſole offen-
debantur, umbram. de his loquebatur Plinius, dum platanos Athe- lib. 12.
nis in Academiae ambulatione celebratas fuiſſe ſcribit: De iiſdem Loco cita
quoq. Plinius ſecundus ſermonem habuit quando in depingendis to.
Tuſcis ac Laurentina uillis ſuis xyſtos toties decantat. Nec alium lo In Oecon
cum intellexit Iſchomacus apud Xenophontem, quando ambula-
tionem in xyſto factam nominauit, ſicuti nec Phaedrus apud Pla-
tonem, ubi ex Acumeni ſententia ſalubriorum facit ambulationẽ
in uijs, quam in curſibus ſub hiſce uerbis: Τῷ δὲ σῷ καὶ ἐμῷ ἑταίρῳ »
πειθόμενος Ἀκουμενῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιοῦμαι τοὺς περιπάτους. φησὶ γὰρ »
ἀκοπωτέρους τῶν ἐν τοῖς δρόμοις εἶναι, ideſt. Tuo autem, & meo »

ſocio obtemperans Acumeno,in vijs ambulationes facio,nẽpe quas D minorem laſſitudinem ijs, quae fiunt in curſibus, parere dicit. Id quod ſi Ficinus recte penſitaſſet, melius Platonis uerba in noſtram linguam tranſtuliſſet,ſed de hac re plura inferius, quando de exercitationum locis,tractabimus. Eaſdem ambulationes intellexit Iuſtinus martyr, cum in principio dialogi ſui dixit: περιπατοῦντί μοι ἐν τοῖς τοῦ ξύσου περιπάτοις, hoc eſt,ambulanti mihi in xyſti ambulationibus,quod eius interpres haud exacte percepiſſe uidetur. Nemora, quae & in thermis publicis deputaſſe,& in ſuis iuxta Neronianas diruptis aedificijs Alexandrum Seuerum feciſſe ſcribit Lampridius,nulla alia fuerunt,quam platanones,& xyſta Graecorum.

De Balneis gymnaſiorum,atque etiam de ſtadio. Cap. X. E

DEcima gymnaſiorum pars fuit Balneum,quã ob delicias, atq. ſanitatem omniũ maxime aeſtimatam fuiſſe certum eſt,quamue cunctis alijs maiorem,& pulchriorẽ extitiſſe opinor ego,tum quia(ut Galenus ſua tempora deplorat)omnes fere homines quotidie lauabantur,quod tẽpore Hippocratis, & antiquorum fere omnium uſq. ad Aſclepiadis & Pompei
3.com.de aetatem,non erat,quando vt ſcribit Hippocrates,& Galenus nondũ
uic.acu. publica balnea,aut priuata accommode aedificata uidebantur,rariq. & raro lauabantur:tum quia multis locis balnea indigebant ꝓ varijs lauandorũ cõmoditatibus, quae neceſſario ſpatium maius requirebant,& ob id columnis,ac ſuperbiſſimis marmoribus exſtruebantur.utinterim non omittam quanta priuati uiri uſi ſint in priuatis balneis aedificandis magnificentia,de qua ſcriptum eſt a Sene- F
Epiſt. 87. ca,quod quiſq. pauper ſibi uidebatur,ac ſordidus,niſi parietes balneorum magnis ac pretioſis orbibus refulſiſſent, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta fuiſſent, niſi illis undiq. operoſa, & picturae modo uariata circumlitio praetexeretur, niſi uitro conderetur camera,niſi aquam argentea epiſtomia fudiſsent. Ne ſtatuarum,& columnarum nihil ſuſtinentium ornamentum ſileatur, quod Libertinorum balnea habebãt, ut nil niſi gẽmas calcare uel-
lib. 6. lent. Etruſci balneum a Martiale, & Statio elegantiſſime deſcriptũ
lib. 1. Sil. qui lectitarit,non poterit maiorum in exſtruendis balneis magnificentiam, atque luxum ſatis admirari:ſed de his ſatis. Vt autem de gymnaſiorũ balneis paullo plenior habeatur cognitio,haec in prę-ſentia ſolũ(quando iam Andreas Baccius Elpidanus multae lectionis atq. doctrinae uir poſt primã horum cõmentariorum editionem

A uniuerſã de Balneis materiã abſolutiſſime tractauit) expli cabimus.
Primo,qualia eſſent,& quae loca balneis deſtinata:Secũdo,quæ va-
ſa,& aeris diſpoſitio, ubi lauabantur: Tertio, cuius gratia lauaren-
tur: Quarto,qui,& quando lauarentur:materiam enim,qua lauabã-
tur,plerumq. aquã dulcem vel pluuia collectã, uel ab aquae ducti-
bus,aut fluminibus, aut aliunde corriuatã omnes ſciunt. & quamuis
apud Galenum, aliosq. ſaepenumero de medicatis balneorũ aquis
mentio fiat,illis tamẽ aegroti,aut valetudinarij utebantur,nõ gym-
naſia ingredientes,de quibus ſolis nos loqui intẽdimus. niſi immen-
ſam Neronis & profuſam libidinem in medium adducamus, qui
dulcibus nõ contentus aquis, marinas teſte Lampridio, & Suetonio
atque Albulas in ſuas thermas deduci curauit.Loca balneũ uniuer-
ſum cõſtituentia a Cicerone Balnearia uocata, plurima fuiſſe repe- li.3.epiſt.
B rio,frigidam lauationem ſiue λοῦτρον,frigidarium,tepidarium,ſudatio- ad Q.Fra.
nem calidam,& calidã lauationem: Quae uero balneis inſeruie- epiſt.1.
bant,fuerunt hypocauſtum,aquarium,& vaſarium. Haec omnia lo-
ca cõcamerata & fornicũ modo fabricata fuiſſe cognoſcere poſsũt,
qui Romanarum thermarũ reliquias contemplari uoluerint. Nec
quis miretur a nobis hic loca plura balneorum recenſeri, quã a Vi-
truuio deſcripta inueniantur,quoniam, quae ipſe deſcripſit,a Grae-
cis omnia fere accepit, quando Romani nondum thermarum ea
admirãda aedificia extruere coeperant,in quibus multo Græcis la-
ſciuiores,plura etiam loca diſpoſuerunt. Frigida lauatio, ſiue λοῦ-
τρον locus erat,in quo frigidae aquae lauacra,& praeſertim piſcina,
alias baptiſterium a Plinio iuniore uocitata , pro natationis uſu ab
auctoribus citata poſita erant,tum ob aeſtatem quando ſimilis laua-
C tio diligitur, tum ob eos, qui omni tempore illam proſequebantur
ſiue ob ualetudinem, ſiue ob delicias, qualis Alexander Seuerus,
quem rariſſime in caldarijs,fere ſemper in piſcinis lauiſſe ſcribit Lã-
pridius. De huius uſu plura apud Oribaſium ex Galeni ſententia vi-
deri poſſunt in decimo collect. lib. auctor eſt Lampridius Helioga-
balũ nunquã in piſcinis ſe lauari paſſum eſſe,niſi illae croco, alijsue
pretioſis unguentis fuiſſent infectae. Ab hac aderat frigidarium ob
eos fabricatũ, qui ſtatim poſt egreſſum tepidarij , aut calidarij frigi-
do aere frui optabant: neq. enim ulla ibi aquae uaſa reperiebãtur,
ut poſſent aeſtate plures conuenire. non defuerunt qui in hac parte
piſcinã pro natationis ſtudioſis,de qua copioſius lib.3. tractabimus,
poſitã fuiſſe crediderint. At mihi veriſimilius videtur eam in frigi-
da lauatione, ubi alia frigida aqua ſeruabatur, exſtitiſse,cum in fri-
gidario aquae nullius apud auctores mentio habeatur:In parte fieri

C 4 poteſt,

poteſt, ut loturi exſuerentur quoque, tum quia apodyterium com- D
munis pro exercitatoribus ſpoliandis locus non parū diſtabat, adeo
ut loturos, ſi ibi ueſtimenta depoſuiſsent, nudos per ephebęum, frigi
dā lauationē, & reliqua loca tranſire neceſsum eſset: tum quia pro-
babile eſt in Ephebaeo homines ſaepius inueniri conſueſſe, a qui-
bus loturos haud quaq. nudos cōſpici honeſtū erat. ex quo ad haec
omnia euitanda facile eſt in frigidario ſeſe exſuiſse, eo magis quod
2. de re ruſt. in pro. 5. epiſt. li. 3. de tu. val. 10. col. cap. 6. Varro atq. Plinius teſtati ſunt, tam in urbibus quā ruri apodyterium
quoq. fuiſſe balnei partem, quemadmodum etiā Galenus atq. Ori-
baſius ſignificare uiſi ſunt, ubi qua hora iuuenis temperati corporis
balneo uti debeat, exponentes gymnaſteriū temperari debere mā-
darūt, quod nullum aliud eſse poteſt, niſi frigidarium ipſum: in quo
& ſudores detergebantur. ſiquidem Galenus. x. Methodi libro par- E
tes balnei enumerans quatuor ſtatuit, calidarium, calidā lauationē,
quam λοῦτρον uocat, frigidam lauationem, & quartam, in qua ſudo-
res detergerentur: ſed haec potius coniectura, quam ullo certo iu-
dicio intelligere cōceditur. nec quiſquā hic dubitare debet quum
Vitruuius unā partem, Galenus aliā λοῦτρον vocent, quandoquidem
nō eſt rationi diſsentaneum, vtraſq. eo nomine deſignatas eſse, cum
in ambabus homines lauarentur. Illud etiā hoc in loco commemo-
rādum eſt, publicas balneas hanc partē admodum uaſtam, & cuiuis
peruiā habuiſse, ita ut veſtimenta eorum qui lauabantur, facile ſur-
ripi poſsent, ob quos lege cautū fuit fures balneorū grauius eſse ple-
ctēdos quemadmodum praeceteris copioſe docuit Ariſtoteles ſec.
xxix. prob. xiiij. quamquam & capſa, reos uocatos in eum cōducere
vſum conſueuiſse balneatores atq. alios ſciam ut ueſtimenta, lauā- F
dorum a furibus conſeruarent, quod intellexiſse puto Iuuenalem
eo verſu x. Saty.

Quem ſequitur cuſtos anguſte vernula capſae

Et Ouidium lib. iij. de arte amandi.

Cum cuſtode foris tunicam ſeruante puellae.
Certent furtiuos balnea multa iocos.

Et Martialem lib. 12.

Lintea ferret apro vacuus cum vernula nuper
Et ſupra togulam luſca ſederet anus

Frigidario adnexum tepidarium duobus hominū generibus inſer-
uiebat, tum illis qui, tēpore aeris aut aquae, uel vtriuſq. ob volupta-
tē, ſiue valetudinem frui volebant, tum illis, qui aut frigida, aut cali-
da lauari quaerebāt; hi etenim ne ab apodyterio ſiue frigidario ad
calidarium, & rurſum à balneo calido ad frigidarium, ſeu frigidam

laua-

A lauationem tamquam ab extremo ad extremum prodeuntes horrerent, aliterue offenderentur, tepidario pro medio quodam vtebantur, in quo exeuntes de frigido, ſeu calido loco tamdiu morabātur, quouſq. ad alterum eorum citra noxam recipiēdum ſeſe diſpoſuiſſent. quamquam etiam fieri poteſt, ut in priuatis balnearijs tepidarium, & apodyterium idem locus fuerint, ob ſpatij paenuriam, vel quod ita maior commoditas haberetur. Cicero enim, cum Arpinatem villam, quae iudicio Quinčti fratris ſui aedificabatur, inuiſiſset, li.3. epiſt. ad Q. F. ep. prima. ſe aſsa in alterum apodyterij angulū in balnearijs promouiſse ſcribit. in quo ſatis aperte demonſtrat, apodyterium, & laconicum, ſiue calidam, aſsamue, ut ipſe & Celſus uocant, ſudationem coniunčta fuiſse eo prope modo, quo nos tepidarium & laconicum coniunčta Li.5.c.14. interdum fuiſse ſaltem poſt Vitruuij tempora opinamur, etſi is lib. li.2. c. 16.
B v.cap.x. huic ſententiae omnino adſtipulari videatur. Calidarium, quod à Vitruuio, & Celſo Laconicum nuncupatum fuit, cella erat nullā aquam intra ſe continens, ad prouocandum ſudorē potiſſimū li. 3. ad Q. F. epiſt. 1. inſtituta, & ob id à nonnullis calida ſudatio, ſicuti à Cicerone & Cor. Celſo aſsa nuncupata. de qua ſermonem faciens Columella, In pro. li. de re ruſtic. haec contra ſui temporis mores: ſcripſit. Mox deinde vt apti veniamus ad ganeas quotidianā cruditatē Laconicis excoquimus, & exučto ſudore, ſitim quaerimus. In hac vapor calidus, ſeu calor ſiccus inclusus ſudorē prouocabat, haud aliter, ac ſuper Baias mytretis, vbi tēpore Celſi e terra profuſus calidus vapor aedificio incluſus maximos ſudores ciebat. cuius Horatius quoq. meminit in Epiſt. vbi ait. lib. 1. ad Vallam.

ſane myrteta relinqui
Dictaq. ceſſantes neruis elidere morbos
C *Sulphura*

Qui apud Vitruuium Tepidarium, & Laconicum idem faciunt, verba ipſius Vitruuij lectitantes facile cognoſcent, utraq. ab ipſo ſeparari, dum praecipit Laconicum, ſudationesq. tepidario coniungi, li.5.c. 10. praeterquam quod manifeſte Celſus laconicū vocat, ubi calor ſiccus eliciebat ſudorem. quam condicionem tepidario minime conuenire quiuis intelligere valet. id quod etiam clariſſime ſignificauit Martialis, balnea Etruſci deſcribens ſub his verbis.

Ritus ſi placeant tibi Laconum, Lib.6.
Contentus potes arido vapore,
Cruda Virgine, Marciaq. mergi.

Scio quoque nonnullos, quod laconicum rotundum, ac ueluti turricula in hemiſphaerium camerata foret, idem cum ſphaeriſtirio à nobis ſuperius explicato effeciſse. quibus plane aſsentiri nequeo,

quoniam

quoniam mihi irrationabile videtur,ut in loco calido ſudationibus D
aedificato ludũ pilae atq; alias exercitationes,quas in ſphaeriſtirio
v.Epiſt. li. fieri cõſueuiſſe tradit Plinius,exercerẽt:fuiſset namq. (ut eſt in pro-
uerbio)camino oleũ addere, ſi exercitationes per ſe corpora ualde
calefacientes in calidiſſimis locis egiſsent.De laconico poſsunt uer
ba Iuuenal. intc'lıgi, ſi uerſus ita reſtituatur. quidquid dixerint alij:

Qvi Lacedaemonium proptyſmate lubricat orbem:

nam taxat quendã qđ in Laconici ſolio copioſe exſpuẽdo efficeret,
quo minus in ipſo pedes ambulantiũ firmari ualerent.Poſt Laconi-
cũ ſequebatur cella calida labris aquae cõtinendae poſitis referta.
in qua qđ lauarẽtur,calidae lauationis a Vitruuio,& a Galeno λοῦ-
x. Metho. τρον nomen adepta eſt. hanc puto Archigenem apud Galenũ viij.de
cõpoſit.medicam.ſec.loc.vocaſse ξυσὸν. Erat namq. primaria balnei
pars, & proinde a nemine de ipſa quidquã eſt in cõtrouerſia poſitũ. E
Cur Vitruuius in Balneis gymnaſiorum cõſtruendis nullã tepidarij
mẽtionẽ faciat,cuius, dum priuatorũ balnea doceret, aperte memi-
nit,nõ ſum admodũ certus. quoniã ſi illud ſub cõcamerata ſudatio-
ne intellexit,ſequeretur etiã in tepidario ſudari cõſueuiſse,cũ tamẽ
in ſuperiori capite ſudationes & tepidariũ diſtinxerit; ſi ſub calida
lauatione tepidariũ ab ipſo comprehenſum fuiſse placeat. qũo er-
go calidaria,atq. tepidaria in decimi capitis eiuſdẽ libri initio tam-
quam diuerſa fecit? Itaq. dicendũ eſt forte concameratã ſudaɛionẽ
& laconicum, & calidã lauationẽ cõplecti; tepidarium uero omiſ-
ſum,quia Graecorũ palaeſtrae id non haberẽt. Quod porro ſcripſit
Pollux libro ſeptimo,ἀλειπτήριον apud Alexim fuiſse balneorum par-
tem, nullo modo probare ualeo: cum idẽ alias ipſum inter gymna-
ſiorum partes adnumerauerit. niſi uelimus penes Antiquos βαλανεῖον F
ſignificaſse totum gymnaſium ipſum. Atque haec ſufficiant de pu-
blicorum in gymnaſijs balneorum partibus. Fuerunt & innumera
fere priuatorũ balnea, quae, & aliquibus ex praedictis partibus ca-
ruiſse,& alias habuiſse ueriſimile eſt;ſed de huiuſmodi non eſt inſti-
tuti noſtri uerba facere. Quae autem loca non eſsent intra balneas,
ſed ipſis tantum inſeruirent,primo hypocauſtum continebãt, quod
ſecundum Vitruuij deſcriptionẽ erat fornax ſeu caminata ſtructura
ſubterranea calidario,calidae lauationi,atque uaſario ſuppoſita, in
qua ad calefaciendũ tum aquã,tũ praedicta loca ignis ſuccendeba-
tur, & ne exſtingueretur a ſeruis fornacatoribus ob id in Pandectis
a Papiniano uocatis,frequenter cum pilis,& glomis pice illitis exci-
tabatuʳ,de lignis autẽ in hunc uſum adhibitis narrat Plutarchus x.
prob.lib.iij.ſympoſ.aediles cauiſse,ne ignis balnearum ex olea ſuc-

cende-

A cenderetur neq. in eum conijceretur lolium, quod horum nidores grauedinem capitis, & vertigines lauantibus inuehant praedictarũ pilarum apud Vitruuium lib.v.cap.x.mentio clara habetur,ubi docet ſolum caldariorum ita ſternendum eſſe inclinatum ad hypocauſim,vti pila cum mittatur non poſſit intro reſiſtere, ſed rurſus redire ad praefurnium,atq. ſic facilius flamma peruagari ſub ſuſpenſione. De his loquebatur Statius in deſcriptione balneorum Etruſci. lib. 1.Sil.

Crepantis
Auditura pilas, ubi languidus ignis inerrat
Aedibus, & tenuem voluunt hypocauſta uaporem.

Vnde cuiuis manifeſtum eſſe poteſt,in quam graui errore uerſentur illi,qui Hypocauſtum,& Laconicũ idem fuiſſe crediderunt. Auctor eſt Seneca iij.nat.quaeſt.cap.xxiiij.nec nõ epiſt.xci.tempeſtate ſua B inuentos eſſe parietibus impreſſos tubos, per quos circumfunderetur calor,qui ima ſimul,& ſumma foueret aequaliter:illum uero calorem immitti conſueuiſſe ex Hypocauſto,& a Iuriſconſultis memoriae mandatum eſt,& ab Auſonio in Moſella ſic expreſſum:

Quid quae ſulfurea ſubſtructa crepidine fumant
Balnea, feruenti cum Mulciber hauſtus operto
Voluit anhelatas tectoria per caua flammas,
Incluſum glomerans aeſtu expirante uaporem.

Horũm autẽ tuborum veſtigia adhuc quamplurima Romae conſpiciuntur in Diocletiani,atq. Caracallae gymnaſijs. Ante hypocauſtum via quaedã erat propnigeũ, quaſi dixeris praefurniũ a Vitruuio uocata. Aquariũ cella erat calidae lauationi,atq. calidario adnexa,in qua alueus magnus aedificatus erat ad continendã aquã ex C aquaeductibus,aut aliunde inuectam, atq. inde in frigidam lauationẽ,& calidã per fiſtulas corriuandã. Non longe ab hoc ſitum fuit vaſarium,vbi vaſa conſeruabantur balneorũ ſeruitijs neceſſaria,& vbi aqua pro ipſis calefiebat.de hoc ita tradidit Vitruuius: Ahenea vaſa ſupra hypocauſtum tria cõpoſita fuiſſe,unum calidarium, alterum tepidarium,tertium frigidarium,& ita collocata,uti ex tepidario in calidarium,quãtum aquae calidæ exiſſet,influeret,de frigidario in tepidarium ad eundẽ modum. De aere balneorum,qui extrinſecus admittebatur,(vt Vitruuius innuit) ea in calidiſſimo loco auerſo a Septemtrione & Aquilone ſita erant, tum caldaria atque tepidaria ab occidente hiberno lumen habebãt. Quod Oribaſium ſignificaſſe puto, ubi ex Galeni ſententia Architectos optimos balneorum domos ad octauam horam verſas conſtruxiſſe ſcribit. Sin autem natura loci impediuiſset,utiq. a meridie,lumen uero ita capiebatur, ut in lib.5.c.10 lib.6.coll. Cap.10.

medio

medio camerae foramē latū relinqueretur,ſub quo labrum exſtrue D
batur:circa labrū erāt ſpatioſi quidā margines,aut porticus, a Vitru
uio ſcolae uocati,in qbus occupato à prioribus lauationis loco reli
qui circūſpectātes recte ſtabant,nec ſuis umbris lucem,q̄ ſuperius ca
Epiſt. 87. piebatur,obſcurare poterāt.De aeris porro intra balneum exſiſtētis
lib.8 ſym. ſtatu a Seneca, & Plutarcho auctoribus grauiſſimis ſcriptū reperio,
prob.9. antiquiores mollibus,ac moderate calidis balneis uſos, ita ut Alex.
in lauacro ēt febriēs,Galatarūq. mulieres pultis ollas in balnea ferē
tes una cū pueris lauarētur,& māducarēt; at eorū tēpeſtate maxime
calidas in pretio habitas fuiſse, adeo qđ de illis dicere licebat *Huc*

Cocytus, Phlegetonq. fluunt Acheronta petentes.

Quales fortaſse Neronianae thermae exſtiterunt,de quibus Martia
lis ſic ſcribit libro quincto. E

Si temperari balneum cupis feruens
Fauſtinae, quod uix Iulianus intraret,
Roga, lauetur, Rhetorem Sabineum,
Neronianas is refrigerat thermas.

Nihilominus tēpore Galeni,qui paullo poſt Senecam,& Plutarchū
floruit,balnea vſq. adeo calida in vſu nequaquā fuerūt. Quinimmo
etiam morem illum calidioribus utendi haudquaquā tūc omnibus
Epiſt. 87. cōmunem fuiſse,ſed aliquibus peculiarē,pro cōperto habeo:etſi Se-
neca teſtatur apud veteres hoc quoq. nobiliſſimos aediles officio
functos eſse,intrādi ea balneorū loca,quae populum recipiebāt,exi
gēdiq. mūditias,& utilē ac ſalubrem tēperaturā pcurandi:ſed tem-
pore ſuo illud in deſuetudinē abijſse,ut balnea tūc ſimilia incēdio
forēt,narrat Plinius lib.33.c.9.ut conualeſcentes balnearū aeſtus to
lerare poſsent ſalē linguae ſubditū praeſtitiſse.Vaſa quibus lauabā F
tur,alia immobilia,alia mobilia fuerunt:Quae non mouebantur,ex
lateribus,& marmore fiebant,alueiq., & labra in calida lauatione,
in frigida piſcinae & baptiſteria nūcupabātur: adeoq. magna erāt,
ut ēt in ipſis aliquo pacto natare concederetur:atq. horum ueſtigia
adhuc Romae in aliquibus thermarū ruinis cōſpiciuntur:Quae mo
ueri poterant,tametſi in priuatis balneis ut plurimū fierent; attamē
in publicis quoq., ſed ob priuatorū forſan uſus,exſtitiſse opinor: &
haec diuerſas figuras habuerunt.alia quadratā,alia quadratā oblō-
gā;alia rotundiuſculam,alia oualē,ſicuti nunc apparet ex uetuſtiſſi-
mis,quae adhuc Romae ſuperſunt. Hic autē unā dūtaxat formā da-
mus,a Pyrrho Ligorio ex ſuis praeclariſſimis rerū antiquarū monu-
mentis communicatā;quod eam & pulcherrimam,& pro multis re
bus intelligendis ſagaci lectori accommodatiſſimam putamus.

STRIGILI
LAVACRVM OCEANVM VEL LABRVM
ORCEOLVM
CACCABV
TRVLLA BAL' NEARIA
SOLIV

Varia eorum porrò materia fuit, alia ex lapide, alia ex marmore, D

Lib. 7. alia ex aere;quorum omnium nomina a Iulio Polluce ſcriptis mandata leguntur,fuerunt,& qui lignea pro balneis lauacra facere tentarint, qualis Tucca a Martiale ſub his verſibus deriſus. Lib. 9.

Non ſilice duro, ſtructili ve caemento,
Nec latere cocto, quo Semiramis longam
Babylona cinxit, Tucca balneum fecit,
Sed ſtrage nemorum, pineaque compage
Vt nauigare Tucca balneo poſsit.

Tongillum quemdam ex Rhinocerotis cornu labrum fabricaſſe, crediderunt aliqui, his Iuuenalis verſibus adducti.

Sat. 9. *Exitus hic eſt*
Tongilli magno cum Rhinocerote lauari,
Qui ſolet, & vexat lutulenta balnea turba.

In bello quoq. ſolitū portari haec labra ob imbecillorū cōmoditatē,ex Paterculo conijcere licet,qui lib.2.non longe a fine celebrās Auguſti curam erga imbecillos milites inter alia dicit non defuiſſe optātibus,& indigentibus balinei inſtrumentū.Sed eorū ſnīam admodum probare nequeo,potiuſq. credo ſub Rhinocerotis nomine naſutū aliquē a maledico poeta notari.Finis,cuius gratia lauabātur, non unus exſtitit. (de ſanis loquor, & gymnaſiorū ſtudioſis; nam de aegrotantiū, & ualetudinariorū lauationib. ſermonē haberi nō poſtulat locus) Primā balneorū inſtitutionē ſemper fuiſſe exiſtimaui, ut quotidianas ſordes eluerent,poſſentq. mundo corpore coenare, qui ſingulis dieb. lauabantur:antiquitus.n.cum nondū lineorū pannorum,qui corpora a ſorditie tūentur,uſus inuentus: aut ſaltē infrequens eſſet;magnaq. ex parte corpora nuda ferrent a puluere,& omni alia illuuie cōſpurcabantur,atq.īde uel ſaltē ter,quaterue in mēſe,uel,ſi ſemper mundi coenare gaudebant,ſingulo quoq. die lauari cogebantur:quod poſteriores, qui in gymnaſijs ante exercitationes ungebantur,& puluere,ac ſudorib. conſpurcabantur,ad eluendas ſordes factitaſse ſemper, & ob id in ipſis gymnaſijs balnearum uſum inuectū rationi conſentaneū eſt.ſicuti namq. primi illi locum, ubi iuuentus Romana exercebatur,Tyberi propinquū conſtituerūt, ne longius ad deponendas inter exercendum contractas ſordes ire cogerentur, quēadmodum ſcribit Vegetius:ita,poſtq̄ gymnaſia ob exercitationes inſtituta fuerunt,aequum erat,& balnea ibi ad mundanda corpora conſtruere.Ab hoc autē uſu etiam ſemel tantum in die coenandi,& in ſtratis dū coenarent accumbendi, ut inferius copioſe demonſtrabo,conſuetudo introducta fuit.Poſteriori tempore maiorem hominum partem balneis ob delicias, atque mollitiem

Lib. 1. de re milit.

uſam

A vſam eſſe clare conſtat, & praeſertim tepidis quibus exſicatas, & ab exercitationibus, vel ſole,vel frigore ardẽtes corporis partes attemperabant. Nec ſolũ dulcibus aquis,ſed & medicatis ob delicias vſos homines teſtatur Galenus in principio tertij de medicamentis localibus. Balneis aliquos vti conſueuiſſe,quod non poſſent, neque ferrent cibos capere niſi loti,auctor eſt Plutarchus,qui Titum Impe- In libr. de ratorẽ hac de cauſſa interijſſe, ex relationibus eorũ, qui aegrotanti tu. va. miniſtrarunt,prodidit. Quod ẽt qui inualidum ad concoquendos cibos ventriculũ habebant,eius corroborandi , & cibos conficiendi gratia lauarentur,a Poſidonio medico relatum eſt;vt nõ temere Pli- Aeti[9] li. 6 cap. 10. nius in medicos inuectus ſit, quod perſuaſiſſent balneis ardentibus Li.29.c.1 cibos in corporibus coqui,a quibus nemo nõ minus ualidus exiret, obedientiſſimi uero efferrentur. Summatim ob quatuor cauſas bal-
B nea in vſu exſtitiſſe ſcribit Clemens Alexandrinus. ἢ καθαριότητος ἕνεκα, ἢ ἀλέας, ἢ ὑγείας ἢ τὸ τελευταῖον ἡδονῆς, ſiue ob corpora mũdãda, tepefaciẽdaue, ſiue ob ſanitatẽ, ſiue ob voluptatẽ. Calidis balneis utebantũ Maiores ad leuãdas laſſitudines,necnõ ad corpora emollienda: q̃ ideo ἀνθρωπογναφεῖα vocarunt. Calidis & tepidis ad conciliandum Li.3. paedag.c.9. ſomnũ; Frigida lauabantũ,& ob voluptatẽ,& ut robuſtiores redderẽtur,calorq. naturalis intro repulſus maior euaderet;ideoq. fere poſt calidas balineas ea adhibebatũ. quẽ vſum primos oĩum Euphorbum Iubae regis,& Antonium Muſam Auguſti medicos,fratres, mõſtraſſe refert Plinius lib.xxv.c.vij. Charmis quoq. medicus Maſſilienſis, damnato calidorum balneorum vſu , hiberno tpe ẽt frigida lauari hortabatũ,atque in lacus aegros mergebat,qua de re extat Senecae adſtipulatio, ſeſe pſychrolutrẽ uocãtis. p̃terq̃ qđ ẽt(vt referunt Pli-
C nius,& Agathinus apud Oribaſiũ) ad p̱rogãdã vitã, multaq. alia p̃ſtãda, frigidã lauationẽ cõferre opinati sũt; haec.n. de ſeipſo refert Li. xxviij. ca.4. Agathinus. Equidẽ ſaepenumero a caena cũ aegre in ſomnũ delabor, p̱p aeſtum,in frigidam deſcendere cõſueui; & mirabile eſt quã li.x. colle. ca.7. iucũdam noctem tranſigam. Qui balneas ingrediebantur publicas, » ante decimum quartum annum nihil ſoluiſſe,teſtatur Iuuenalis, »

Nec pueri credunt, niſi qui nondum aere lauantur. Sat.2.

Alij quadrantem balneatori dabant,& ob id balneũ rem quadrantariam uocauit Seneca,de quo Flaccus.

Dum tu quadrante lauatum
Rex ibis. & Iuuenalis. Sat.6.
Caedere Siluano porcum, quadrante lauari.

Queritur tñ Martialis,quod pluris ſibi balnea cõſtarent ubi ſcribit, Lib.10.

Balnea poſt decimam laſſo, centumque petuntur.

Qua-

Quadrantes.

D

Quod forſan uel ob diuturniorem moram,vel alterius rei gratia, & ipſi,& aliquibus alijs contingere poterat. Sat eſt,quadrantem cōe pretium fuiſse:quin & Antoninum Pium balneum ſine mercede populo cōſtituiſſe, tradit Iulius Capitolinus,& Athenaeus viij.dipnos. ſcribit apud Phaſelitas fuiſse legem,ut peregrini carius lauarent, ꝓpterea cum ita uili pretio liceret, nullum genus hominum a publico balneo arcebatur:pueri iuuenes,uiri ſenes, decrepiti, nobiles,& ignobiles lauabantur:ſed prae caeteris,phonaſchos, cytharoedos, praecones,tragoedos,comoedos, frequentare balnea ſolitos refert Gal.quod uocem oblaeſam, & aſſiduis vocibus exaſperatam aquarum dulcium humectatione curabant,integramq. ſeruabāt.Hoc ſimiliter uidetur Martialis in his de Menophilo uerſibus ſignificaſſe. — *3.de cōp. med. l. 6.*

E

Lib. 7.

Menophili penem tam grandis fibula veſtit,
Vt ſit comoedis omnibus vna ſatis.
Hunc ego credideram (nam ſaepe lauamur in uno)
Solicitum voci parcere Flacce ſuae.
Dum ludit media populo ſpectante palaeſtra,
Delapſa eſt miſero fibula, verpus erat.

Qui Menophilus comoedus erat,& ſicut caeteri,licet recutitus, infibulatus erat, atque ſaepe cum Martiale in communi thermarum balneo lauabatur. Mulieres Lacedaemoniorum in balneis gymnaſiorum lauari conſueuiſse perſpectum eſt, & nedum in his, uerum & vna cum viris promiſcue:quod tamen non in cunctis eueniſse credendum eſt,quando Heſiodus ſcriptor antiquiſſimus balnei muliebris mentionem ibi facit.

F

In fine. 2. ope. & die.

Μηδὲ γυναικείῳ λουτρῷ χρόα φαιδρύνεσθαι

ἀνέρα.i.neque in muliebri balneo corpus ablūito, vir. Vbi & foeminarū lauationes etiam antiquitus apud Graecos diſtinctas fuiſse, & uiris eas ingredi ob ſalubritatem uetitum apparet:quod ꝑter turpitudinem ēt a corporibus muliebribus, ac menſtruis recrementis effluxus quidam exeant,ut Proclus meminit.quibus ſi uiri inficiantur,tam per aquae cōis,quam per ſolius aeris ingreſsum ſtatim eorū ſanitas inquinatur.An apud Romanos primis illis temporibus eadē utrumque ſexum promiſcue lauandi conſuetudo fuerit,neque prorſus infitiari,neque affirmare audeo:quoniam ex vna parte grauitati, atque priſcae illi educationi Romanae minime cōueniſſe uidetur: quando.5.nec parentibus cum filijs,nec Socero cum genero lauari licuiſse tradit Cicero primo offic.lib.ex altera Varronis teſtimonium mulieres una cum uiris ſi non eodem lauacro, eodem

ſaltem

A ſaltem loco etiam antiquitus lauiſſe comprobat,qui libro de analogia ſecundo tradit in balneo coniuncta fuiſſe aedificia bina, unum ubi uiri,alterum vbi mulieres lauarentur:praeterea,C.Gracchus in oratione de promulgatis legibus idem confirmare uidetur, cuius verba apud Gellium ita leguntur: Pudor enim nō patiebatur vtrūque ſexum ſimul lauari,ſed commoditas coniungi deſiderabat. Ni- li.10. c.3 ſi dicamus iſta omnia non de publicis balneis, quae tunc uel nulla, uel anguſtiſſima, & viliſſima exſtitere,ſed de priuatis eſſe intelligenda: quemadmodum forſan Vitruuius intellexit, vbi vtriuſque ſexus li.c.5. 10 lauacra coniungenda monſtrauit. uerum enim uero poſterioribus ſaeculis mulieres promiſcuis balneis vſas eſſe, quamplurimarū probatiſſimorum auctorum teſtimonijs comprobari poteſt, inter quos primo ſeſe offert Iuuenalis,qui diſſolutos Romanarum foeminarum Sat. 6 B mores carpens haec ſcribit.

Grauis occurſu,taeterrima vultu
Balnea nocte ſubit, conchas & caſtra moueri
Nocte iubet, magno gaudet ſudare tumultu,
Cum laſſata graui ceciderunt brachia maſſa
Callidus & criſtae digitos impreſſit Aliptes,
Ac ſummum dominae femur exclamare coegit,

ex quibus neminem eſſe exiſtimo, qui non uideat mulieres tempore Iuuenalis publicas balneas adiuiſſe, ibique & exercendo, & lauando ſine pudore ullo ſe viris immiſcuiſſe.quod ſimiliter eius tempeſtate Martialis confirmauit.

Omnia foemineis quare dilecta cateruis Lib.11.
Balnea deuitat Blatara? &
Cum te lucerna balneator exſtincta li.3.in Ve
C *Admittat inter buſtuarias moechas.* tuſtinam.

Clemens Alexandrinus, qui ſub Antonino & Seuero floruit, in eo, lib.3.c.5. quem Paedagogum inſcripſit commentario non modo foeminas communes uiris balneas, atq. publicas in uſu habuiſſe teſtatur, ſed omni pudore depoſito externis quibuſque libidinis gratia ſeſe nudas in ipſis ſpectandas praebuiſse. Quos mores poſtea deteſtans Caecilius Cyprianus haec in libro de uirginum habitu ſcripta reliquit. Quid uero quae promiſcuas balneas adeunt: quae oculis ad libidinem curioſis pudori,ac pudicitiae dicata corpora proſtituūt, " quae cum uiros,ac a uiris nudae uident turpiter, ac uidentur, non- " ne ipſae illecebram uitijs praeſtant. Cui ſententiae multa etiam ſi- " millima a D. Hieronymo in Epiſt. ad Laetam de filiae inſtitutione " fuere prodita. His itaque omnibus cuiuis perſpectum eſse poteſt, non pauco tempore eum morem & Romae, & alibi perduraſſe,tu

feminae atque uiri in promiſcuis balneis lauarentur:quando etiam D non defuerunt qui interdum hanc mulierum impuram procacitatem coercere tentarint: qualis fuit Hadrianus princeps, quem ſcribit Diō Caſſius viros diſcretos a feminis lauari uoluiſſe:ſicut & Marcum Aurelium Antoninum balnea promiſcua ſuſtuliſſe, eademque ab Heliogabalo renouata Alexandrum Seuerum prohibuiſſe, refert Capitolinus,& Lampridius. Ob quod item aliquando cenſoria lex lata traditur,ut mulieres a promiſcuis balneis abſtinerēt,nec commune lauacrum cum uiris libidinis cauſa intrarent, ſub repudij,& dotis amiſſionis poena: quod poſtea in l.fin.titul.de repud. & in authentico de nuptijs pro ſancito receptum fuit.Qua ratione fieri poteſt, ut balneae aliquae muliebres in foeminarum dumtaxat uſum fuerint exſtructae, quales Agrippinae Auguſtae Neronis matris:necnon Olympiadis in Saburra,& quas Ampelidem,ac Priſcil E lam trans Tyberim ad euitandum forſan hominum conſpectum habuiſſe refert Victor. Tempus lauandi poenes veteres, quemadmo-

Epiſt. 87. dum narrat Seneca fuit, quod quotidie brachia, & crura abluebant:toti nundinis ſolum lauabantur. Caeterum poſt M.Pompeij aetatem coeperunt ſingulis diebus toto corpore lauari. Hora uero vſque a temporibus Homeri fere a pluribus obſeruata fuit paullo

Li. de tre. rig. & ſpaſ. antequam cibus ſumeretur,non deerant tamen Galeni tempeſtate, qui etiā. a cibo nulla ualetudinis habita ratione lauarentur. ob qđ ipſe rigorem ſine febre uiſum tempore ſuo narrat,quem aetate antiquiorum medicorum,cum rari poſt cibum lauarentur,non eſse uiſum ſcribit. Vt plurimum autem maior pars liberorum hominum prius exercebat,deinde balnea ingrediebantur,nonnulli ſine exer-

In lib. de paruae pilae ludo. citationibus lauabantur. Adnotauit Galenus,antiquos poſt pilae lu F dum calidis balneis lauari conſueuiſſe: quod ſimiliter ante illum

Lib. 4. innuniſse Martialem eo uerſu videri poteſt.

Redde pilam,ſonat aes thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum.

Nam dum hora balnearum appropinquaret,tintinnabulo quodam ſignificabatur,quo pilae luſores,atque alij exercitatores ſtatim accurrerent:alioqui in gelidiſſima Virgine, quam & tactu iucundiſſi-

li. 31. c. 3. mam,ſicut hauſtu Marciam,refert Plinius, & ſic dictam quod nullis ſordibus pollueretur tradit Caſſiodorus 7. Var.iam clauſis thermis lauabātur.ſcribit enim Capitolinus,ante Alexandri Seueri tempora numquā thermas ante auroram apertas fuiſse, & ſemper ante ſolis occaſum claudi conſueuiſse, ipſumq. Imperatorem publicarum thermarum luminibus oleum addidiſſe, quo & in nocte paterent.

quod

A quod etiã feciſſe Lyconem philoſophum iuuẽtuti graecae ſcribit Laertius in eius vita. Non me latet quoſdã alijs horis lauiſſe,ſed uel extra gymnaſia,uel in gymnaſijs gratia alicuius affectionis,aut alterius rei uel conſuetudinis, ut ſcribit Martialis de Fabiano. lib.5.

Laſſus ut in thermas decima, vel ſerius, hora
Te ſequar Aggrippae, cum lauer ipſe Titi

Hoc certum eſt,quod Vitruuius loco citato memoriae mandauit,tempus lauandi maxime a meridiano ad ueſperum fuiſſe conſtitutum. cum enim ſemel dumtaxat in die ſaturarentur Maiores, nullum tempus hoc ipſo opportunius habebatur,quod circa octauam diei horam paullo ante coenam erat,ut Martialis teſtatum reliquit.

Sufficit in nonam nitidis octaua palaeſtris, & Lib. 4.
Octauam poteris ſeruare, lauabimur vna. Lib. 11.

B Hadrianus Caeſ. referente Spartiano ante octauam horam neminẽ niſi aegrum lauari voluit, quam horam etiam Iulium Caeſ. prioribus ſaeculis ſeruaſſe, conijcere poſsumus ex Epiſtol. Cicer. ad Atticũ,ubi de Caeſare loquens, haec ait: Ille tertijs Saturnalibus apud Li.13.Ep. ultima.
Philippum ad horam ſeptimam, nec quemquam admiſit, rationes „
opinor cum Balbo; inde ambulauit in littore, poſt horam octauam „
in balneum, tum audiuit de Mamurra, non mutauit; unctus eſt, ac- „
cubuit, ἐμετικὴν agebat, itaque & edit, & bibit ἀδεῶς, & iucunde. „
Sed an perpetuo illam uitae rationem ſeruaret Caeſ. haud clare ex „
eo loco habetur; quando eius ſolius diei rationem exponit, in qua is ſecundum multorum conſuetudinem uomere deſtinauerat, atq. ob id ἀδεῶς i. ſine timore, & iucunde ederat, biberatque, ut (quod erat medicorum praeceptum) uarij generis potu,ciboque repletus Hippo. in
C poſset,dum iret dormitum,uomere. ita namque locus ille (ἐμετικὴν lib. de ſal.
agebat) intelligi iudicio meo debet: quod ſicuti διαιτητικὴ a Grae- diaeta &
cis ſimplici uocabulo dicitur ea medicinae ratio, quae in rebus ad ibi Gal.
humanum uictum ſpectantibus ſita eſt, & κενωτικὴ, quae ad exinanitiones pertinet; haud ſecius ἐμετικὴ, eſt illa ἀγωγὴ, ſiue ratio, quae in rebus,& modis uomitum parantibus collocata eſt. Tot itaque de balneis gymnaſiorum, ac priuatis breuiter dicta ſufficiant, quorum uſus cum apud antiquiores rarior eſset, Aſclepiades Pruſienſis aetate Pompeij orator habitus ex illa arte nullum quaeſtum trahens, cum ad medicinam ſe contuliſset, in eaque magnam gloriam, & auctoritatem breui comparaſset, ob blandimenta, quibus aegros curabat,ob perpetuam ſanitatis firmitatem, & quod Romae lib. 2. c. 6.
quendam pro mortuo ad ſepulturam elatum miro gentium ſtupo- 27. na.
re,ut Celſus,Plinius,& Appuleius tradiderunt, uiuere cognouerat, hiſ. c. 3. 4. Flor.

 cum

eum frequentiorem reddidit. Vndecima,ac omnium poſtrema in gymnaſijs pars fuit Stadium, ubi populus cum uoluptate athletas certantes: ſpectabat: nilq. aliud erat, quam hemiſphoerium quod-dam, multis gradibus conſtructum, unde poterant commode ſpectatores,qui ſemper plurimi eo confluebant, certatores intueri. an autem inter ipſum & xyſtũ, ſeu peridromidas murus intercederet; atque inde per oſtium ex platanonibus gymnaſiorum athletae in arenam ſtadij prodirent, etſi a Vitruuio nil explicatum habeatur, rationi tamen conſentaneum uidetur, uniuerſum aedificium, ne cuiuis pateret(quod etiam ſupracitati Capitolini teſtimonio comprobari poteſt) muro concluſum,& propterea a gymnaſio ſtadium muri ſepto diuiſum fuiſſe. De alijs gymnaſio fere neceſſarijs locis, ueluti lignario, uaſario, latrinis, triclinijs, atque eius generis multis non loquor, quod horum in palaeſtrarum deſcriptione mentio non habeatur, ad noſtrumque inſtitutum minus pertineat; ſicut nec quomodo ambulationes illae ſubſtratis carbonibus,atque cloacis proximis exſtruerentur. Quae omnia tamquam clara, aut alibi commodius explicata, a Vitruuio in deſcribendis xyſtis praetermiſſa puto. Iuxta publicas thermas inuenio exſtructas fuiſſe popinas, quas Iſidorus lib. etymolog. xv. cap. ij. tradit huic inſeruiſſe, ut, qui ob exercitationes, aut lauacra eſſent admodum exinaniti, diſſolutiue, haberent, ubi ſtatim refici poſſent. atque has forſan Plinius intellexit Epiſt. iij. lib. j. quando poſt balneum, & triclinia popinarum meminit. Hactenus de antiquorum gymnaſijs.

D E

De accubitus in coena antiquorum, & ſemel dumtaxat in die coenandi conſuetudinis origine. Cap. XI.

F

QVONIAM balneorum explicatorum occaſio iam ſuadet, noſque ſupra polliciti ſumus de coenandi ſemel in die, & in coena accumbendi antiquorum conſuetudinis origine ſermonem habere; & ſi extra rem noſtram videatur, atque a Galeno de accubitu nihil explicatum habeamus: haud praetermittendum eſt, quin ſententiam noſtram in medium proponamus, alias eam libentiſſime mutaturi, ſiquis meliori iudicio, ac eruditione praeditus, ueriorem aliquam, & magis rationi conſentaneam demonſtrauerit. Quod etenim maiores noſtri mane exiguum quid comederent, quod prandium uocabant, & ueſpere tantum ſaturarentur, dum coanare dicebantur, (exceptis ijs, qui coitu uſuri erant, quibus a medicis veſpere coenare interdictũ

fuiſſe

A fuiſse ſcripſit Ariſtoteles,& exceptis Syracuſanis,quos bis in die ci- bis impleri,quaſi res noua eſset,tradit Plato) ſatis ab Horatio, Mar- tiale, Plutarcho, atque Galeno (ne multos alios nominem) com- probatum eſt: ſed de his fuſius & melius in uarijs lectionibus noſtris tractatum eſt quod ſimiliter fere omnes dum coenabant in ſtratis accumberent, praeter lapides Romanos id clare oſtendentes, do- ctiſſimus Philander in ſuis in Vitruuium commentarijs auctorum antiquorum teſtimonijs clarum fecit, vt id amplius demonſtrandi laborem mihi omnem dempſerit. Ceterum vnde nam hae duae conſuetudines principium acceperint & quomodo vere accumbe- rent, nemo, quem ego viderim, ſiue ex antiquis, ſiue ex recentiori- bus, ita appoſite & diligenter declarauit, quin poſteris dubitandi, & plura deſiderandi occaſionem reliquerit. Quod an ob rei obſcu- B ritatem,an ob neglectum euenerit,ignoro. Ego ſane utraſque illas, & accubitus ſcilicet,& unius in die coenae cõſuetudines a balneo- rum uſu manaſse exiſtimo.& primo ut ita de accubitu ſentiam, plu- ribus, ijſque non ſpernẽdis coniecturis adducor, quarum prima eſt, quod Homeri tempore, quando non adeo frequenter balneis vte- bantur, coenaturi ſedebant,vt in conuiuio Procorum apparet.

3. partic. Probl. 32. Epiſt. ad Dionem.

ἐσδ᾽ ἦλθον μνηςῆρες ἀγήνορες, οἱ μὲν ἔπειτα 1. Odyſſ.
ἑξείης ἕζοντο, κατὰ κλισμούς τε θρόνους τε: id eſt,

At proci ingreſſi ſunt, qui mox inde ſuperbi
Ordine ſederunt ſcamnis, & ordine thronis

& ubi Telemachus,eiuſque ſocius a Menelao hoſpitio accepti poſt lotionem coenant ſedentes.

C ἐς ῥα θρόνους ἕζοντο παρ᾽ Ἀτρείδην Μενέλαον: id eſt,

Thronis ſedebant prope Atridem Menelaum,

ſicque tempore maioris Scipionis, ac Plauti creſcente paullatim balneorum uſu, una quoq. huiuſcemodi accubitus incrementum, praeſertim apud Romanos cepit; neque tamen multum, quando ſcilicet uiri tantum,& non mulieres, ut Vitruuius, Valerius Max. & Iſidorus ex Varrone teſtati ſunt, accumbebant, nec cum ipſis laua- bantur, & ſi Tyrrhenos una cum mulieribus ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ ac- cubuiſse legatur apud Athenaeum. Nam & Ariſtotelis tempore Graecos diſcubuiſse in publicis coenis credi poteſt ex eius in 7. Po- litic. ſcriptis, ubi puerorum inſtitutionem tradens Iunioribus praecepit, ne tragoedias, aut iambos audirent, priuſquam in comeſationibus cum alijs diſcumbere (κατακλίσεως uoce uti- tur) ualerent: a Pompeij uero Magni aetate uſque ad Galeni,

20. Etym. dip.noſ.

atque etiam Conſtantini Imperatoris tēpora, cum in frequētiſſimo uſu balnea eſſent, non ſolum penes diuites, atq. nobiles, uerum etiā quoſcunque alios, tunc omnes fere, atque etiam mulieres caenātes ſimul accumbebant, ſicuti hiſce uerſibus innuit Ouidius. D

2. de arte amandi.

Ergo vbi contigerint poſiti tibi munera Bacchi,
Atque erit in ſocij faemina parte thori. &;

lib. 1. amorum.

Cum premet ille thorum, vultu comes ipſa modeſto
Ibis, vt accumbas.

Eleg. 4. lib. 2. c. 2. & ſicuti Valerius idē de aetate ſua ſcribit. Quamquā apud Graecos numquā mulieres accubuiſſe iij. Verr. tradit Cicero, & apud Romanos diuerſo ſitu mulieres a viris accūbentes caenaſse rationi cōſentaneum eſt: non ſolum, quod honeſtatis, atq. dignitatis utriuſq. ratio ita poſtulaſse videtur, ſed quia in Romanis lapidibus, in quibus mulieres cū viris accūbentes repraeſentantur, illae certe figura quadam ab ipſis aliquo pacto diuerſa, quaſiq. ſedētes, & nulli alteri rei cubitis innixae accūbentes, & edentes cōſpiciuntur. At quo pacto uiri accūberēt, operae preciū me facturū auguror, ſi poſtquā locus inuitat, breuiter explicuero. Viros. n. ſcribit Plutarchus, in principio caenae cubito ſiniſtro innixos pectoribus (ita interpretor πλατεῖς) menſam, vt plurimū tetigiſse. quo ſola dextera manu illam circumire poſsent, in fine vero ſe ipſos in latus ita, vt acutā corporis figurā redderent, vertiſse. οὐ κατ᾽ ἐπίπεδον, ἀλλὰ κατὰ γραμμὴν τῆς χώρας ἁπτομένους. i. non ſecundum latitudinem, ſed longitudinem locum tangentes. Quam etiam rem Alexander ille, ſiue ſit Aphrodiſienſis, ſiue Trallianus, ut magis ſuſpicor) libro problem. primo probl. 82. clariorem facit: vbi inter alias cauſsas, ob quas veteres in principio caenae arctius accumbebant, hanc eſse vnam putat, quod tunc ἐπὶ τὸν θώρακα καὶ τὰ πλάτη τοῦ σώματος diſponebantur: ſatiati verò ἐπὶ τὰ πλάγια uertebantur. ita, quod ubi edebant, capite erecto ac humeris, ſpina vero dorſi modice reflexa, ac reliquo corpore reſupine locato, & iacente manebant. dum autem multa loqui volebant in latera verſus auditores vertebantur, ob quod Iuuenalis. E F

5 Sympt. Probl. 6.

Nam plurima dixit

Saty. 4.

In laeuam conuerſus, at illi dextra iacebat
Bellua; ſic pugnas Cilicis laudabat, & ictus
Et paegma, & pueros inde ad velaria raptos.

ſaturati pariter interdum vnū in latus, nōnumquā ſupra dorſum ſupini, ſaepe more ſedentiū ſeſe cōponebant. Sertoriū enim cum moleſtas importunorū cōuiuarum rixas, & fraudulenta conuicia auerſaretur, mutata diſcumbendi forma ſeſe ſupinū locaſse, atq. inde facilius

cilius

A cilius ab iniquiſſimis, qui in eum coniurauerant, conuiuis trucidatum eſſe in ipſius uita narrat Plutarchus. Quod accubitus in menſis apud veteres hunc in modū fieret, praeter allata ſcriptorū teſtimonia locupletiſſimā fidē unicuiq. facere poſſunt duae, quas infra ponendas curauimus, picturae, quarū alteram ad tripodē coenātium, ut plerumq. ſolebāt, Ligorius maximae auctoritatis antiquarius ex vetuſtis monumentis cōmunicauit, alteram ex antiquiſſimo, & omnium rariſſimo marmore, quod in Paulli Rhamnuſij viri optimi, ac bonarum litterarum, omniumq. pulcherrimarū rerū ſtudioſiſsimi, luculentis aedibus Patauij cōſpicitur, accurate, & fideliter repraeſentari fecimus. Ex hac namq. poſtrema, nō modo ſententia noſtra, de vera accubitus forma, quam primi forſan omnium Romae Octauio Pantagatho, Onuphrio Panuino, alijsq. grauiſſimis viris, & po-
B ſtremo Patauij Ligorio, abſque marmoris vllius teſtimonio, ac ſola cōiectura ꝓpoſuimus, librorumq. auctoritatibus tutati ſumus, apertiſſime confirmatur, quaeque fuerint veterum triclinia perſpicuo cognoſcitur, immo vero Lambini, ac aliorum qui ex ingenijs accubitum varijs modis deſcribere aggreſſi ſunt, opiniones refelluntur, ſimul plura ſcriptorū obſcura, & praeclara loca illuſtrantur, ut non immerito debeant cuncti bonarū artiū, & antiquitatis amatores inprimis doctiſſimi uiri Io. Baptiſtae, qui lapidē cōparauit, Manibus; tum Paullo Rhamnuſio filio, qui eum egregie cuſtodiuit, & nobis indicauit, immortales gratias agere. Etenim ei qđ Plutarchus de loco cōſulari, nec nō de tribus tricliniorū lectis diſſeruit, iam non obſcurū eſt, quam mirifice quadret propoſita triclinij Rhamnuſiani figura. Similiter, & q̄ ab Horatio de conuiuarū ſitu varijs in locis nar- (l.ď ſymp. probl. 3.)
C rantur, nō aliunde melius intelligi poſſunt, p̄ſertim quando ſcribit,

Saepe tribus lectis videas coenare quaternos : (Lib. 1. Sat. 4.)
E quibus vnus auet, quauis aſpergere cunctos
Praeter eum, qui praebet aquam.

Quem locū dum Lambinus exponeret, cur antiquos cōſueuiſſe in quolibet lecto magna ex parte quaternos caenare palā aſſeruerit, ſane miror, quaſi non ſit cuiq. perſpectiſſimum, vt narrat Varro. leges exſtitiſſe quae numerum conuiuarum nouē excedere, nec pauciores tribus eſſe vetabant, ſicut & adagium illud vulgatiſſimum, ſeptem conuiuiū, nouē conuiciū, atteſtatur. Quinimmo Iulius Capitolinus refert L. Verum Imperatorē praeter exempla maiorum, cum duodecim ſolemni conuiuio primum accubuiſſe, ita vt prioribus ſaeculis potius ternos, atque pauciores adhuc ſingulo lecto conuiuas diſcumbere ſolitos fuiſſe conuincatur : niſi epula publica, &

nuptiales caenas excipiamus,in quas cũ magna hominũ copia con- D
5.Symp. ueniret,nequaquã accumbentiũ numerus ſeruari poterat,vt ex Plutarcho, ac Rhamnuſiano lapide colligitur,quo vel epulũ publicũ, vel nuptialẽ coenam repraeſentari non eſt dubitandum, ut ob hoc Chacrephon apud Athenaeũ in vj. videatur admittere cõuiuas triginta duntaxat in nuptijs, in quibus veriſimile eſt neceſſarium fuiſſe uocatorem illum,cuius meminit Seneca lib. iij. de ira cap. xxxvij. & qui ſecundum cuiuſque dignitatem conuiuas ad loca debita vocabat. Quod autem Turnebus, & Lambinus idem de puero aquam praebente ſunt interpretati, equidem non improbo.at forſan nec abſurdum fuerit,ſi Flacci verba de eo puero exponãtur, quem tam omnes fere menſarum ſculpturae antiquae, quam poetarũ teſtimonia conuiuijs ſemper frigidam,& calidã praebuiſſe oſtendunt,quẽque cunctos, ne ab ipſo male tractarentur, reueritos eſſe, & a quo E
mordendo abſtinuiſſe veriſimile fit. Iam vero Maria Magdalena ut ſtans retro pedes Chriſti coenantis lauerit, atq. Ioannes ſupra eiuſdem Chriſti pectus recubuerit,ex hac eadem Rhamnuſiani triclinij figura,ſecus quam pictores antiquarum rerũ ignari faciãt, & quam Gaietanus Cardinalis inutiliter commentatus eſt,facile cõijcitur, etenim hebraeos,ac Chriſtum accumbendi Romanorum conſuetudinem obſeruaſſe praeter Architriclini accubituſq. nomen in Euãgelijs ſaepe vſurpatũ etiam id teſtari poteſt, quod iudaei frequẽter Romae conuerſarentur,ſimiliterq. Romani in Iudaea,ac in vſu poſitum ſit vt populi principum mores frequenter aemulentur,neque pariter, arduum eſt percipere quid Martialis ſignificare hoc diſticho uoluerit.

Lib. 5. *Omnia cum retro pueris obſonia tradas,* F
Cur non menſa tibi ponitur a pedibus?

Siquidem coenantibus alte iacentibus ſpacia retro relinquebãtur in quibus ſeruis uaria miniſtrantibus multa offerre, & ablata recipere facile erat,ſeruos namque ad pedes caenantium ſtare ac ob id à pedibus, vel ad pedes vocari ſolitos ex multorum ſcriptis intelligere licet. Seneca lib.iij.de beneficijs. Seruusq. coenanti ad pedes
,, ſteterat,narrat,quod inter coenam ebrius dixiſſet.Martialis. Mixto
,, lagaenã ad pedes replet uino.Suetonius in Galba.c. 22. Inter coe-
,, nam vero vſq. eo abundantem, vt congeſtas ſuper manus reliquias circumferri iuberes,ſpargiq. ad pedes ſtantibus. Theophraſtus in Characteribus hunc morem dandi ex menſa ſeruis à pedibus tribuit impudenti,de quo etia Athenaeus initio libri quarti.Lucianus in lapithis,&c. Lucilius ſecundo epigramm. graec. tit. in gluttones.

Sed

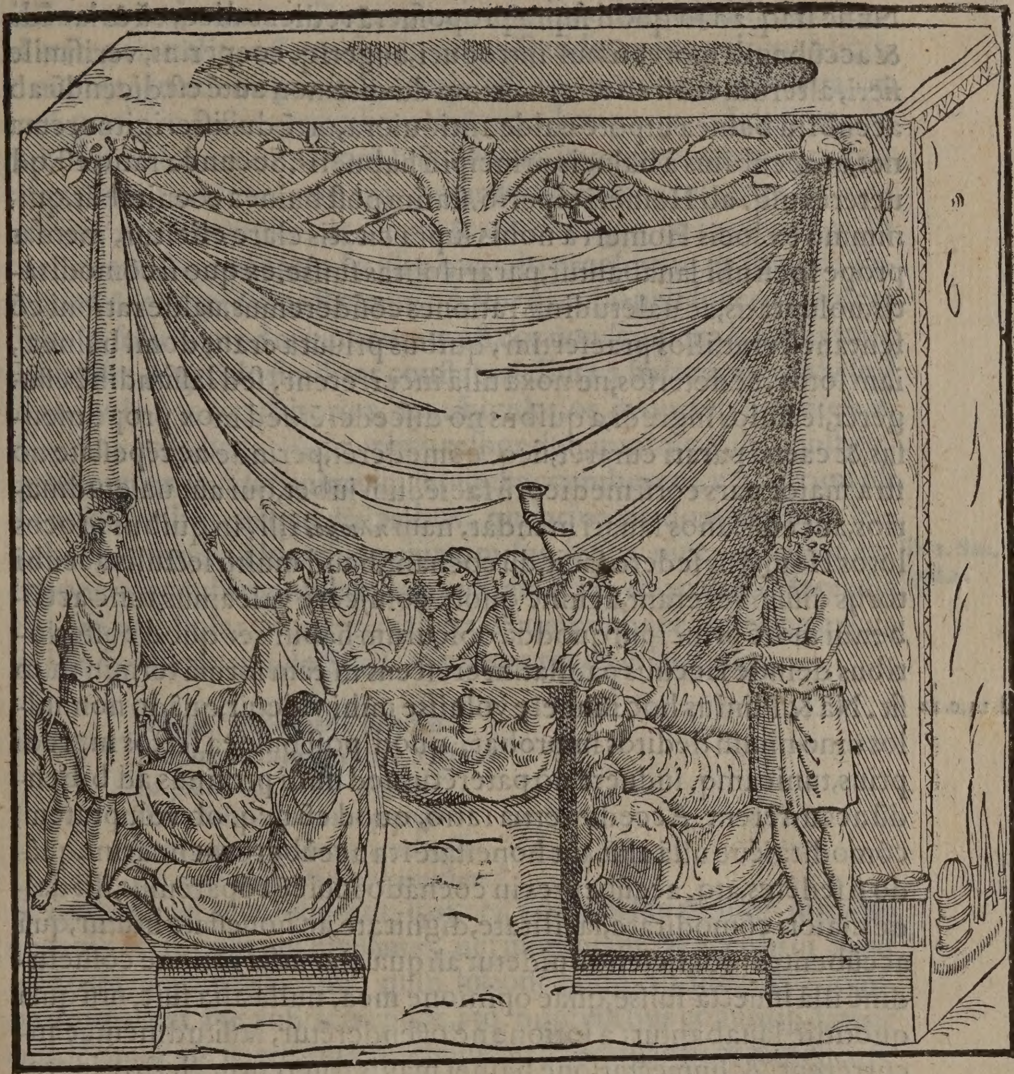
A Sed praeter alia mox dicta, triclinium hocce tria non adeo vulgata monſtrat nobis. Vnum eſt, quod memoriae prodidit Varro. ſcilicet quo tempore vſus camerae ignorabatur, vela ad excipiendum pul uerem ne ſuper menſas ſpargeretur, atque dapes ſimul conſpurcaret, & conuiuas, ſolita in triclinijs ſuſpendi atq. ab Horatio aulaea uocata, his carminibus deſignari.

Interea ſuſpenſa graues aulaea ruinas
In patinam fecere trahentia pulueris atri
Quantum non Aquilo campanis excitat agris.

quem morem hodie Principes, & Monarchas ſeruare compertum eſt: apud quos, menſas ſub quibuſdam veluti tentorijs ſericeis parari ſaepe videmus. Alterum eſt, quod in varijs noſtris lectionibus docuimus, priſcis illis temporibus priuſquam coronae ex floribus, her
B bis, & auro in vſum uenirent, coenaturos, cum ad dolores capitis ex cibo & potu auerruncandos, tum ad ebrietatem compeſcendam, laneis, aut lineis uinculis tempora & frontem vincire ſolitos. quod minime puto abſque ratione fuiſſe excogitatum, cum uenae, arteriae, caetetique capitis meatus, quo magis coacti, atque adſtricti ſunt, eo minus vapores a vino, & cibis ſurſum elatos, ſimulque moleſtias uarias inducentes recipiant. Tertium eſt, id quod luculentiſſime Athenaeus tractauit, apud quem ſcriptum & probatũ inuenitur, priſcos illos primũ cornibus boum potaſſe, indeque κεράσαι, id eſt temperare vinum aqua ἀπό τῶν κεράτων id eſt, a cornibus uocatum eſſe: tum cornua illa non ſolum auro, & argento ornata, verum etiam argentea, & aurea eſſe facta, illisque conuiuas ſibiipſis mutuo propinare conſueuiſſe: ut ex his omnibus iure colligendum uideatur, la- *Dipnoſo. philoſo. 11.*
C pidem Rhamnuſianum eſse vetuſtiſſimum, in quo & aulaea, & conuiuarum cinctae laneis, ſeu lineis vinculis frontes, & cornu facta pro pinatio clariſſime repraeſentantur, una cum alijs inſtrumentis nonnullis in dextro margine expreſsis, quae alijs, in antiquitate explicanda magis uerſatis, relinquo declaranda; quos etiam monitos cupio, ne ſi quae diſcumbentium, & menſarum figurae in hoc ipſo triclinio minus integrae conſpiciuntnr, vlla admiratione capiantur, quoniam vt eſt hodie marmor ipſum vetuſtate corroſum, & pene deletum, repraeſentare ſatius duximus, quam addentes aut dementes quicquam, fidem noſtram ſuſpectam reddere.

ACCVBITVS

MARMOREVM TRICLINIVM VETVSTISSIMVM Patauij, in Aedibus Rhamnuſianis, poſt Curiam Vrbis Praefecti, in vico Patriarchae, ad Diui Petri.

Nunc itaq. ad id quod ſupra propoſuerā rediens dico, cū & lauādi, D
& accūbendi mores ſimul introduci,augeriq. coeperint, veriſimile
fieri, alterum eorū ab altero ortum duxiſse:non autē eſt dicendū ab
accubitu balnea utpote ualde antiquiora,ortū duxiſse: igitur rema
net,ut accubitus a balneis principiū habuerit. Secunda ratio eſt,qđ
ueteres uſq. ab Homeri tēporib.ſtatim poſt balnea coenitabāt,qui-
nimmo ex locis Homeri a nobis ſupra citatis clare elicitur, menſas
prope locū ubi lauabantur,parari ſolitas fuiſse.ex quo ſi cōmodita-
tis,uoluptatis,ac ualetudinis rationes cōſideremus,ualde rationi cō
ſentaneū erat,illos praeſertim , quibus priuata erant domi balnea ,
iam lotos , & deterſos,ne noxā ullā incurrerent , ſed laſſitudinē effu-
gerēt,lectulos ingredi,a quibus nō diſcederēt,ſed mox prope men-
ſas,& caenā parari curarēt,ſicq. comederēt,perinde ac tēpeſtate no
ſtra maior pars eorū medicorū faciēdum iubet,qui aut ualetudina- E
rios,aut etiā ſanos lauari mandat, nam κλισμοὶ illi , in quibus procos
lotos Homerus ſedere facit,dū coenant,haud multū lectulis accubi
torijs diſſimiles erant,ut hinc quoq. conijcere valeamus,tunc accū-
bendi morē principiū quoddā obſcurum habuiſse; quod poſterio-
ribus deinde ſaeculis paullatim creſcens in eam formā terminatum
li.14.c.22 ſit . Nā & Plinius hoc innuere voluiſse mihi videtur,quādo nonnul-
los uino nimiū deditos improbat, quod poſt balnea lectos ingredi
prius,tunicamq. induere nō paterētur;ſed nudi protinus ad biben-
dū accurrerent. Accedit tertia ratio, quod cū neq. ob voluptatem,
cōmoditatēue ullā aliā,aut honeſtatē ita accūbere inchoarint,quā- F
do ſi ſedētes,atq. accūbentes in coenādo inuicē cōparemus,illi ual-
de maiori cōmoditate,facilitate,dignitate,ac honeſtate utūtur,quā
accūbentes: conijciendū uidetur aliqua alia iuſta ratione cōſuetu-
dinē illā inuectā fuiſse,quae opinione mea, nulla alia fuit, niſi quia
quotidie lauabantur; a lotione ne offenderētur, laſſitudinemue in-
currerent , & humectatione balnei magis fruerentur , lectos ingre-
diebantur , atque ibi uel lacerna alias ueſte nuptiali uocata induti ,
uel nudi,ut in marmorib. aliquibus oſtēduntur,menſas ſibi ipſis ap-
parari iubebant . Ex quo paullatim huiuſcemodi cōſuetudine cre-
ſcente factum fuit,ut non modo ſemper menſae,& lecti ſimul pararē
tur,uerū ēt magnum dedecus foret,ſi quis coenans non accubuiſset,
ut ex hiſce Plauti in ſticho uerbis colligitur,potius in ſubſellio Cy-
nice accipiemur, q̃ in lectis,& ut Martialis ſignificauit , ubi Syriſcū
damnat,ꝙ in popinis ſellularijs nō accumbens coenaret. Excipio ta
men in bello uerſantes vbi non eſt veriſimile ullos accumbere po-
tuiſse,cum ēt Auguſtum inter alios coenantem ſedere ſolitum ſe ui-
diſse

A diſſe in exercitu narret Paterculus lib.2. Quod ſi quis ſnīae noſtrae id refragari uelit, qđ ueriſimile nequaq̃ uidetur in epulis publicis, in nuptijs, in coenis priuatis, ſemp balnea ante coenā adhibita, vt eorū gratia in lectis accumberent;& quod magna pars hominum in publicis balneis gymnaſiorū lauabantur; in priuatis uero domibus coenabant; unde neceſſe erat exeuntes ab ipſis indui, & praeterea minime credendū eſse, artifices, & oēs denique, qui accumbendo coenabant,ſemper antea lauiſse,quando praeſertim,ex Plauto, Terentio, & ex lapidibus Romanis ſcitur accubituris ſoccos & ſoleas detrahi ſolitū.quod argumentum eſt,eos non ſemper a balneis tunc diſceſſiſse,& quādo ſimiliter conſtat triclinia a balneis ſeparata fuiſſe,atque lectos accubitorios, & cubicularios,in quibus dormiebāt, diuerſos exſtitiſse. Huic primo reſpondeo,minime mihi conſtare, B quod omnes indiſcriminatim ſemper accumberent,uti certum eſt de nobilioribus, atque ditioribus, qui priuatas domi balneas habebant, quando Horatius priuatam ſui ipſius uiuendi rationem exponens,accubitus nullam mentionem fecit, & quando Martialis eos,qui in ſellularijs uocatis tabernis comedebant, minime accubuiſse ſignificat, ubi de Syriſco in hunc modum loquitur, lib. 1. Ser. epiſt. 6.

Infuſum ſibi nuper a patrono
Plenum Maxime centies Syriſcus
In ſellariolis vagus popinis
Circa balnea quatuor peregit.
O quanta eſt gula centies comeſſe.
Quanto maior adhuc nec accubare?

Sed eſto quod accumberent, quin etiā omnes lauarentur, minime C negari poteſt, cum uel rariſſime, uel numquam de accubitu apud auctores mentio habeatur, quin lotionē quoq. aliquo pacto nominari appareat.De publicis epulis,atq. nuptialibus conuiuijs,fateor quidē omnes in ſtratis tunc accubuiſse: haudquaquam tamen iure quis infitiabitur, quod etiā quilibet ante ſeparatim,aut ſimul in priuatis,aut publicis balneis non lauaretur:immo ueriſimile fit, acceſſuros ad publica,uel priuata amicorū cōuiuia prius ſe lauiſse,ne ſordibus in die neceſſitate quadā contractis infecti,ceteros mundiores perturbarēt, & propterea ipſis numquam non ſtratos ſuiſse lectos, iam uero ſoleas,& ſoccos accubituris detrahēdi mos certū argumētum eſt prius ſeſe lauare conſueuiſse, an ne inter eundum a balneis ad lectos pedes conſpurcarentur,ijs tegere cōſueuiſse, dumque accumberent ſemper detraxiſse,ac forte Apoſtolos lotos, dum ad cubitum cum Chriſto irent neque ſoleas, neque ſoccos quibus mini-

me

me utebantur habuiſse propterea audiuiſse a Chriſto ſeſe quidem D lotos fuiſse,ſed ut pedes lauarentur indiguiſse. Addo huic nequaquam me ſentire poſterioribus ſaeculis omnes propterea accubuiſſe caenãtes,quia ſtatim e balneis exirẽt, ſed exiſtimo accubitus originẽ inde emanaſse, quoniam antiquiores balneis egredientes ad iam contractam, aut futuram laſſitudinẽ uitandam poſt modicum tẽporis interuallũ lectos intrarent,atq. ibi modo nudi,modo lacernis,alijsue in id paratis ueſtibus induti caenarẽt, atq. inde mox aucta balneorum cõſuetudine vſq. adeo accumbẽdi morem creuiſse, ut nobiliores in delicijs maximis eum habẽtes,lectos nunc marmoreos,nunc argenteos (quod de Heliogabalo ferunt) in id ſeparatim exſtrui curarint, neq. in ijs,in quibus tamen quã plures, (ut de Lucio Vero Imperatore tradit Capitolinus, & p̃ſertim pauperes dormire conſueuiſse puto) ſed in cubicularijs uocatis dormire uoluerint.quẽ morem accumbendi poſtea uiliores, & pauperes ad ditiorum imitationẽ, tam a balneis quã illoti, ita frequentiſſimum effecerũt,ut Columella praecipere coactus ſit,ne uillicus niſi ſacris diebus accũbens coenaret;in qua re nõ ſecus cõtigit, ac eueniſse cõſpicitur in balneis,atq. plurimis alijs rebus,quae in honeſtum uſum, & quaſi neceſſitate quadã primũ repertae, deinceps ad luxũ, laſciuiã, uoluptatẽ,aliosq. uſus traductae fuerunt. Quis eſt, qui neſciat ueteres in cõuiuijs oẽs prope excogitaſse uoluptates, nihilq. reliquiſse, quod ad deliniendos animos faceret: ſic enim ſermones cõuiuales ad animi intelligentias afficiendas magno ſtudio inuenerũt, ad auditum oblectandũ muſicae uaria genera adhibuerũt, unguẽta pretioſiſſima odoratui dicarunt, ſicut, & coronas ex folijs,floribusque cõtextas,quas modo manibus,modo collo, modo capite ut lapides F Romani,Plutarchus,Galenus, & Clemens Alex. teſtantur,tenebãt; quo fragrãtia, & colore naribus, atq. oculis arriderent,ſomnũ conciliarent,ebrietatẽ uitarent. quantũ porrò cibis, & potibus delicatiſſimis cõquirendis ſtudiũ adhibuerint, non modo fidẽ faciunt ſexdecim illa eduliorum genera, ut ex Varrone refert Gellius, a longinquis regionibus Romã aduecta, atq. alia quamplurima a Iulio Polluce nominatas, uerũ etiã multa, & prope innumera Auctorum de re coquinaria cõmentaria ab Athenaeo citata. De antiquorũ in die ſemel tantũ ſeſe cibis implendi cõſuetudine,eius etiã opinionis ſum,ut cũ ad emundanda corpora quotidie ante cibos,ut ſuperiori capite diximus,ueteres lauari cogerentur, & a lotione lectos ingrederentur,uix ſemel comedendi in die otiũ ipſis ſuppeteret: quoniã ſi priuata cuiuſq. negotia ſpectemus, ſi & exercitationũ, & balneo-

rum,

lib. 11. de re ruſt. c. 1

3. Symp. Prob. 1. 6. d̃ ſimp. c. de ane- tho. 2. Paeda. cap. 8.

li. 7. c. 15.

A rum,accubituſq. apparatum cōſideremus, magna tēporis pars ipſis inſumitur, ut ſi bis in die ſaturari uoluiſsent, aut negocia omittere, aut balnea interdum uentre pleno adire, alioſq. multos errores, & in ualetudine,& in alia uitae ratione committere fuiſsent coacti. Comedendi uero horam,& modum balneorum tempore, atq. commoditate metiri inſtitutum fuiſse poſsumus a Galeno intelligere, 6.đ tu.va. qui ſi interdum ob aegrotantium inſpectiones tardius ſe lauandum dubitabat,panem mane ſumebat,quo ceanae tempori ſufficere ualeret,quādo alij ſimili de cauſsa,panem,uinum,oliuas, aut quid aliud capiebant,uti non modo Galenus falſus eſt,ſed etiam Horatius,vbi de ſe ſcribit,

Pranſus non auide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare.

B Quod porrò veſpertinam horam caenae dedicarint,in cauſsa fuiſse praecipue uitae commoditatem exiſtimo;ſiquidem difficile fuiſset poſt exercitationes,balnea, & cibum,agēdis rebus operam nauare; praeterea cum accumbentes caēnarent,alij ſtatim ſomno capiebantur, alij modico temporis ſpatio uigilantes dormitum ibant:ex quo ad haec omnia nulla opportunior hora quam ueſpertina inueniebatur, quamquam etiam nonnullos, & praeſertim medicos in hoc ualetudinis quoque rationem ſpectaſse opinor, quando in nocte meliùs, quàm interdiu, cibi conficiuntur, tuncque perſpicuum eſt plus edendum,quando plus coquitur. Haec ſunt quae de accubitus,& caenae antiquorum origine mihi παρέργως dicenda uolui.

APPENDIX AD CAPVT ANTECEDENS vbi iterum de accubitu, triclinio, & de Mariae Magdalenae hiſtoria tractatur.

IN antecedente capite dum accubitus veterum rationẽ afferre multis ſeculis ante ignotam tẽtaſſem, ex ciuſque notitia ſignificaſſem ĩtelligi poſſe Mariae Magdalenae factum illud à Luca Euãgeliſta fideliter narratum, quãdo illa diſcumbentem Chriſtum apud Phariſaeum reperit, illiusq. pedes lachrymis lauit, capillis terſit, & vnguento precioſo unxit, cõ-

plures meis rationibus incitati eam mulieris actionem repraeſenta- D
re & ſine coloribus,& cum coloribus ſunt conati,quò factum eſt,ut
eiuſmodi figura tam ſolis typis, quam etiam coloribus expreſſa in
varios orbis locos ſit diuulgata; & quamuis plerisque eiuſmodi re-
praeſentatio tamquam verbis euangelij mirum in modum conſo-
na, maxime vero pictoribus, qui hactenus ſeſe fefeliſſe agnouerint
apprimè arriſerit, attamen non defuerunt, quibus illud num-
quam probari potuerit,tum quia eiuſmodi accubitus ſibi ualde in-
decorus,atq. à Chriſti vita,& moribus alienus,ſimulq. edendo,& ibi-
bendo non parum incommodus videretur,tum quia à cunctis prae-
ſertim antiquioribus Euangelij interpretibus ſit penitus ignora-
tus, aut ſaltem omiſſus, minimeq; conſideratus, tum quia à pictori-
bus numquam nec ſomnio quidem aut cogitatus, aut ullo modo
expreſſus inuenitur;quaſi vero haud ſit veriſimile potuiſſe tãto tem- E
pore,totq. peritos artifices, atq. doctiſſimos interpretes latere rem
non ita exigui ad percipiendam Euangelij veritatem momenti.Pe-
trus Ciaconus,& Fuluius Vrſinus rerum antiquarũ peritiſſimi,quiq.
multis annis poſt meam gymnaſticam de triclinio ſcripſerunt,pro-
culdubio ad veritatem accubitus acceſſerunt,atq. ſi aequus lector
noſtras cogitationes illorum ſcriptis comparare velit, certe ſtatim
animaduertet, ferè quicquid hac de re boni dixerunt, è noſtro li-
bro accepiſſe, praeterita tamen memoria, ſecus quam fecit erudi-
tiſſimus Galliae ocellus Petrus Faber; qui non modò ſumma inge-
nuitae in libris ſuis agoniſticis incredibili doctrina refertis, non
erubuit profiteri ſeſe magnopere ex libris de re gymnaſtica noſtris
profeciſſe,verum etiam ſegetem,quam ego primus illius pene obli- F
teratae artis renouaui,ita ſingulari ſtudio, & vbertate propagauit,
exornauitq; ut ab omnibus pro tanto beneficio ſibi gratias immor
tales agi mereatur. Itaque ut omnem ex animis dubitantum exi-
mam ſcrupulum, & aliquid maioris lucis tantae rei obſcuritati af-
feram,a compluribus quoque rogatus, nonnulla hoc in loco tam
de ipſo accubendi ritu,quam de ipſius Magdalenae ſitu,& operan-
di modo adijcere deliberaui, ratus me hoc labore id effecturum,
ut gentes tandem reipſa melius conſiderata paullatim incipiant
uetuſtum errorem exuere, atque ſimplicibus animis pictura ue-
ram eius facti hiſtoriam pijs, & veritatis amantibus repraeſentare.
Quod itaque Veteres tam Graeci,quam Latini,atque Haebrei epu-
lantes accũberent, nomen ipsũ apud haſce cunctas gentes recepti-
ſſimum facile perſuadere poteſt, quemadmodum a paucis dubita-
tum inuenio,quin triclinio pro commode, & faciliter edendo, at-

que

A que bibendo, paſſim aliquot ſeculis uſi ſint. Quid autem proprie antiquis eſſet triclinium non ita ab omnibus confeſſum habetur; Etenim qui nuper ad Athenaeum eruditiſſimas animaduerſiones haud ſine magna laude in lucem miſit Cauſſabonus monſtraſſe ſibi perſuaſit, triclinium interdum fuiſſe acceptum pro ipſo habitaculo, ubi lecti ſternebantur, propterea que πεντάκλινον, δεκατρίκλι-ct, δωδεκατρίκλινον inueniri nominata, prout pauciores pluresue le-νο os capiebat; neque ipſe id abnuo apud aliquos fuiſſe ſic appellatum, ſed quia in illo Athenaei conuiuio unuſquiſque in medium id proponere conabatur, quod infrequentius erat, atque aliquam ſcitu dignam raritatem habebat: iccirco exiſtimandum eſt illud perquam rarum extitiſſe, & ſicuti quae gentes Romanis ſeruiebant, ceteros ipſorum mores imitabantur, ita credere oporB tet, & in nominando, & in utendo triclinio eundem eſſe ſenſum ſecutos, quem & Regina urbium Roma ſequebatur. Atque de hoc ipſo cum loqueretur antiquus, & grauis ſcriptor Seruius in Comm. ad primum Virgilianae Aeneidos dixit Veteres ſtibadia non habuiſse ſed ſtratis tribus lectis epulaſſe (unde triclinium ſterni dictum) atque eos errare, qui uocant triclinium ipſam baſilicam, uel coenationem. Neque minus falluntur, qui putarunt tripodas illos, de quibus mentio eſt apud Athenaeum ex Eubolo comico, & in quibus duo uel tres edentes repraeſentantur in marmoribus uetuſtis fuiſse triclinia, quandoquidem nulla ibi trium lectorum imago, neque accubitus conſpicitur, ſed ſunt dumtaxat ſepulchralium coenarum effigies, de quibus tractant, qui ſepulC chrales ueterum ritus deſcribere ſunt aggreſſi; Et Vulpianus, qui apud Athenaeum eius uocis inſolentia offenſus eſt, tamquam indignum menſae nomine reputauit. Neque vero alia forma tricliniorum, & accubitus eſt quaerenda ab ea, quam ex antiquiſſimo Rhamnuſiano marmorũ nos primi ĩ gymnaſtica dedimus, & in qua praeter lectos tres, ueſtigia ſatis manifeſta conſpiciuntur eius menſae, quae quod quattuor pedes haberet, vſus obtinuit apud Graecos, ut uocaretur τράπεζα. Huiuſmodi autem triclinij, & menſae tametſi non adeo frequentes figurae inueniantur in marmoribus arbitrandum eſt, id eueniſse quod de plerisque alijs maiorum noſtrorum rebus, quae quod populares & vulgatiſſimae eſſent, eas ad poſteros conſignare monumentis neglexerunt, ſicut locupletiſſime in libello de rebus deperditis docuit nuper Guidus Panciro-lus; Neque uero ſimile praedicto marmore quicquam aliud fictum, uel falſum repraeſentari, quam ipſummet triclinium, at-

que accumbendi ſeu diſcumbendi morem tunc uſitatiſſimum, D ut plenius in primo de gymnaſtica oſtendimus. Verum et ſi haec ſatis comprobata uideantur, illud tamen à pleriſque in controuerſia ponitur circa MARIAE factum, ſcilicet utrum CHRISTVS ita iaceret, ſicuti pictura declarat, an potius ſederet, ſicut hactenus pictores omnes finxerunt. Pro qua lite dirimenda, (quae aliquid facit pro intelligentia texus Santi Euangeliſtae Lucæ) duo ſunt conſtituenda; unum eſt haud potuiſse aliter CHRISTVM fuiſse collocatum, ſi quod Lucas capi. ſeptimo, ſcripſit, uerum eſse debet: alterum eſt vtrum Hieroſolymis tunc in vſu eſset more Romano diſcumbentes epulari, an potius ſedentes. Quod ſpectat ad primum propoſitum tria Euangeliſta dicit maxime ad rem noſtram facientia: quorum primum eſt MARIAM audiuiſse CHRISTVM diſcubuiſse apud Phariſaeum, atque ſtatim ingreſsam ad eum fuiſse: ſecundum eſt illam ſtantem ſeſe penes illius pedes poſuiſse retro: tertium eſt ita ſtantem lachrymis eius pedes lauiſse, capillis terſiſse, atque unguento, quod ſecum atulerat, unxiſse. Iam uero circa haec omnia declaranda coecutiſse omnes hactenus eius loci interpretes facile unuſquiſque comprehendere poterit, qui illorum commentaria perlegere uolet. excipio tamen duos grauiſſimos iuxtaque doctiſſimos Ieſuitarum familiae uiros Franciſcum Toledum Cardinalem, necnon Ioannem Maldonatum, qui cum rei difficultatem guſtaſsent, ueritati proximius accedere noua quadam induſtria contenderunt, haud quaquam ueriti aduerſus imbibitam tenaciter pictorum falſitatem palam decertare, qui cum contra Euangeliſtae ipſius uerba CHRISTVM ſedentem, Mariamque ipſam non retro, ſed ante, neq. ſtantem, ſed genibus humi procumbentem vſque ad haec tempora depinxerunt, & ſeipſos, & alios (ſi ita loqui licet) deceperunt, praeterquam enim quod vix imaginari poteſt huiuſmodi omnia perfici à muliere potuiſse, certum eſt etiam, neque à miniſtrantibus illud permiſsum iri debuiſſe, ſimulque indecorum ualde futurum fuiſſe, ſi mulier ſubtus menſam genibus ſeſe humi pro abluendis, & exiccandis CHRISTI pedibus ſtrauiſſet &, quae omnia incommoda cum euitentur triclinio, & accubitu noſtris, haud intelligere poſſum, cur debeant à quoquam ingenio, & guſtu praedito repudiari, eo maxime quod nulla turpitudinis ſpecies in ijs ſpectatur, quae debeat ab ea re credenda quempiam pium deterrere, quinimo ſi accurate ingreſſus mulieris expendatur, miniſtros, & accum-

bentes

A bentes latere potuit; haud ſecus, atque ubi ſeſe in exteriore triclinij parte iuxta pedes CHRISTI locauit: quod ſi aliquid in illo accumbendi modo non ita laudabile forte apparebat, quiſque ſibi illud perſuadere debet etiam quae indecora ſunt ob populi conſuetudinem ſaepè omnem foeditatem amittere; nam mulierum aliquibus non citra notam ſponte conuiuij publici locum adire, ibique audere uiro adhaerere, eumque contrectare, & vngere proculdubio turpe, & indignum caſtitate CHRISTI potuiſſet videri, niſi ipſos prope omnium orientalium eam inuitaſſet. Certe Maldonatus intelligere non potuit, quomodo dicatur ſtetiſſe mulier erecta; quaſi non eſſent lecti ſuper quos diſcumbebant ita alti, ut ipſi licuerit ſic ſtare, & pedes eius lachrymis lauare, interpretans ſtare pro conſiſtere. B Sed huiuſmodi oſcitantiam commiſit ob veri triclinij ignorantiam, quod pedes altos habuiſſe non eſt dubitandum, ut facile ex ipſa pictura elucet; & Virgilius de Aenea loquens accumbente dixit initio ſecundi libri.

Inde toro pater Aeneas ſic orſus ab alto.

Atqui Toledus Cardinalis ob longam, quam Romae traxit, moram, uidendi, audiendi rerum vetuſtarum peritos uberem occaſionem habuit, forſanque noſtram ſententiam, & picturam compertam habuit, quod eam iampridem cum doctiſſimis Ieſuitis, quorum conſuetudine delector magnopere, communicaſſem, priuſquam publicarem: unde facile conſentit C toros tricliniorum ita altos extitiſſe, ut mulier nullo labore poſset ſtans retro pedes epulantis contrectare, lachrymiſque abluere: & certe licet uir doctiſſimus non explicate docuerit diſcumbendi modum, attamen ex eius verbis veritatem ſibi maxime omnium innotuiſse patet. Itaque hoc iam conſtitutum ſit triclinium dictum eſse, quod tres lecti ſternerentur, in quibus ita iacerent, ut verſus menſam cubitis ſiniſtris innixi dextera manu uterentur, pedeſque in exteriorem partem protenderent, ubi miniſtri erant, & ubi ſtetit erecta MARIA, queadmodum diſerte ſatis, & copioſe alibi ex uarijs ſcriptoribus declarauimus, & ſicut ex imagine antepoſita clariſſime elucet. Supra quid uero ſternerentur lecti, non eſt ita proditum, attamen licet conijcere ſaepius ſupra tabulata altiuſcula eſse extenſos, quae nonnumquam etiam apud He-

braecos ex argento, auroue conflata fuiſse colligitur ex pri- D
mo capite Heſter in illius magnifici conuiuij deſcriptione,
quod pariter à Romanis factum teſtatur prae caeteris Pli-
nius libro XXXIII. capi. vndecimo, fuiſse uero facta lectiſter-
nia primum lignea conijcere licet ab eo quod narrat ex Se-
neca Agelius libro duodecimo, capi. ſecundo, nempe Soteri-
chum lignarium fabrum extitiſse, qui lectos tricliniares li-
gneos faciebat, ob idque data eſt occaſio Adagij, vt cum
uellent rem exigui precij, nec multi artificij ſignificare So-
terichi lectis aſſimilarent. Nunc uero ſecundum propoſitum
aggredior, ſcilicet an apud Hebraeos, quo tempore CHRI-
STVS affuit coenae Phariſaei, mos fuerit diſcumbendi in
triclinijs, quemadmodum Romae, qua de re cum conſul-
uerim Vitalem Medicaeum Florentiae, artem medicam ſan- E
ctae, ac feliciter exercentem, rerumque Hebraicarum longe pe-
ritiſſimum, is mihi adeo docte, & diſerte reſpondit, ut in hu-
iuſmodi graui diſceptatione uix quicquam doctius, & eli-
matius deſiderari queat: quia tamen ab ſententia noſtra non
nihil diſceſſiſse viſus eſt, pro mea confirmanda neceſse pu-
to aliquid in medium afferre. Etenim dubitare minime opor-
tet, quin apud uetuſtiſſimos Hebraeos uarius conuiuia agen-
di mos fuerit, ſiquidem libro Geneſ. in celebri illo conui-
uio, quod Ioſephus Fratribus, alijſque Magnifice, dedit,
omnes ſediſse memorantur, ſimilis quoque moris libro Iudith,
libro primo, Regum, atque alibi ſaepius mentio clariſſima
habetur: atqui ſi Thobiae, qui uixit ante captiuitatem Babylo- F
niae liber legatur, ibi accubitus non obſcuram mentionem
fieri cognoſcetur, quamquam fortaſse dicere liceret tunc illum
apud Aſſyrios vixiſse, apud quos in uſu erat coenantes accum-
bere. Iam uero de Troianis, atque Tyrijs ſimiliter exiſtima-
re debemus, cum apud Virgilium primo, & ſecundo libro
diſcumbendi conſuetudinis commemoratio fiat, ſicuti libro
ſeptimo, non dubia memoria reperitur ſedendi ad menſas vſus
ſub illis uerbis:

Hae Sacris Sedes epulis: hic ariete caeſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

Vbi quamquam in aliquibus contextibus legatur loco (conſi-
dere) accumbere, attamen Seruius eum locum interpraetans

dixit

A dixit Maiores epulari conſueuiſse ſedentes, atque illum habuiſſe morem à Laconibus, & Cretenſibus, ut Varro docuit in libris de gente Pop. Rom. in quibus dixit quid a quaque traxerit gente per imitationem. Haec autem ſedendi ad menſas conſuetudo Romanis certe illis uetuſtiſſimis diu, & in aliquibus occaſionibus uſurpata fuit, ſicut etiam monumentis relatum inuenitur Alexandrum Magnum aliquando ſexcentos ut ait Athenaeus, vel ſex mille ut eſt apud Euſtathium duces conuiuio excepiſse, eoſque omnes ſedilibus argenteis ſedere feciſſe. At qui poſterioribus temporibus tam florentis Reipub. quam IMPERATORVM non eſt dubium nobiliores ſaltem accumbere conſueuiſse, idque praeter innumeros latinae linguae auctores marmora quoque teſtantur, ut locupletiſſime alias B demonſtraui, atque alij quoque docuerunt. Graecos pariter conſtat eundem accumbendi morem eſse ſectatos, & quod turpius eſt, narrat Athenaeus matulas pro excipiendo à ueſica exeunte uino geſtare conſueuiſse in triclinia, quas ſaepe ubi uino incaluerant ad capita frangebant, introducto hoc more à Sybariticis populis ſordibus omnigenis olim dedititiſſimis. Verum de Hebraeis dubitatur an ſimiliter illi ad Romanorum imitationem accumbere potius, quam ſedere ſoliti fuerint, ut hac ratione liceat exiſtimare CHRISTVM ita fuiſse locatum, ac propterea Magdalenam potuiſse ſtantem retro pedes illius lauare, exiccare, & ungere. Iam uero complura ſunt, quae ex ſcriptoribus conſtat eos à Romanis fuiſse mutuatos, & Ioſephus in libro antiquit. narrat Hebraeos ſemper eſse ſecu-C tos ritus Romanorum poſtquam ſub eorum ditionem deuenerunt, modo non contrariarentur patrijs legibus, & ut dicebam antea, manifeſtum eſt ex ſacris libris ante captiuitatem Babyloniae eam gentem in conuiuijs tam publicis quam priuatis ſemper ſediſse. Verũ poſtquam in Babyloniam ducti fuerunt captiui vtroque modo edere conſueuerunt, ſenes ſcilicet ſedentes, iuuenes uero accumbentes, ut mos erat Babyloniae, veluti Rabbini tradiderunt, apud quos etiam legitur accubitum fieri ſolitum, uel ſtragulis ſupra terram extẽſis, vel tapetibus precioſis, & puluinaribus, ita ut cubitis innixi firmum corpus uniuerſum ſeruarent; facta autem fuit deinde lex, vt tempore Paſchatis in durae ſub Pharaone ſeruitutis, liberationiſq. commemoratione quiſque accumbendo epularetur, caeteris uero diebus liceret unicuique prout liberet ſedendo, vel accumbendo coenare: ex quo

patet apud Iudaeos pariter accubitum glorioſum quandoque D
fuiſſe habitum. Porrò modus,quo Hieroſolymis in ſecunda domo ſcilicet poſt liberationem ab Aegypto,atque potiſſimum tēpore Chriſti conuiuia fierent, non ita compertus eſt: illud uero conſtat, & in vrbe ſemper quinque linguarum extitiſſe uſum Hebreae,chaldeae,Syriacae, Graecae, & Latinae, quarum Syriaca in frequentiori vſu erat. Hebraea vero non niſi à doctis, & in diſciplinis comparandis vſurpata,ſicuti olim Romae Graeca,& nunc paſſim Latina. Fuit autem in Iudaeam Syriaca lingua introducta, quando decem tribubus à Salmazaro Aſſyriorum rege captis in earum locum miſſae ſunt in Sammariam, parteſque ei circumuicinas Aſſyriorum coloniae, ut legitur xvij. cap. quarti libri Reg. qui ob id ab Hebraeis deinde ſemper ſunt Samaritani uocati,atque ideo auerſati,quod Idolatrae eſſent, moſaicoſque ri- E
tus minime,ut par erat,obſeruarent, etiam ſi à Sacerdote illuc in id miſſo inſtructi fuiſsent. Hunc ergo in modum Syriaca lingua apud Hebraeos inducta,propagata, & conſeruata eſt, quemadmodum Chaldaeam Syriacae valde ſimilem ipſi met Iudaei ex Babylonia,ubi illa vſurpabatur,ſponte tranſtulerunt. Poſt hoc vero Graecis rerum potitis, Rabbini doctiores ipſorum linguam ita apprehenderunt,eiuſque copia,& ſuauitate ſunt delectati, ut Hebraicae ipſam aequarent. Vnde pariter ſucceſſit,ut plerique eruditiores non ſolum Graece loquerentur, ſed etiam ſatis eleganter ſcriberent,quales fuerunt Paullus, Ioſephus, Philo,atque alij plurimi. Romani poſtremo cum Iudaeam ſubiugaſsent, neceſſe fuit, ille populus ipſorum linguam latinam addiſceret, at- F
que pro negocijs agendis uteretur; quae etiam fuit ratio,quamobrem titulus crucis Chriſti Hebraice,Graece, atque Latine ſcriptus fuerit: illud tamen de hiſce linguis, & potiſſimum de Syriaca uere conſtat ipſam fuiſse omnium Hieroſolymis uſurpatiſſimam, atque multis Graecorum uocibus permixtam,ſiue id fuerit ob graecae delectationem, qua Iudaei afficiebantur, ſiue alia de cauſsa: ſolent enim qui peregrinis linguis gaudent, ſaepe illarum uocabula proprijs commiſcere. Ergo hiſce conſtitutis, cum Iudaei linguam Romanorum Graecorum, & Aſsyriorum,apud quos in uſu erat accubitus, uterentur, veriſimile eſt quoque eoſdem accumbendi morem ab ijs accepiſse, quod forſan à pertinacibus negari potuiſset,niſi complures Euangelij loci,ubi diſcubitus, & accubitus ſit mentio, aperte teſtarentur.
Vtrum autem accumbendi modus Hieroſolymis eſset, qualis

apud

A apud Romanos in triclinio ſcilicet lectis tribus altioribus circa
menſam ſtratis uel ligneis uel argenteis, aut aureis quales ha-
buiſse aliquos narrant Plinius, Athenaeus, & alij, haud ita cla-
rum eſt. Sed ut omittam Iudaeos ueteres, apud quos forſan uox
triclinij vſitata in ſacris libris cubiculum dumtaxat, in quo coe-
nabatur, ſignificare poteſt, de quo Vitruuius lib. Architecturae
quarto tractauit, certe cum in Euangelio nominetur Architri-
clinus, negari nequit Iudaeos imitatos eſse Romanos, & Grae-
cos, in quorum conuiuijs erant ἐσιαρχαί, ideſt, conuiuij princi
pes. Caeterum doctiſſimi uiri, qui accubitum quidem in con-
uiuijs Phariſaeorum conceſserunt, ſed more Hebraeorum ſtra-
tis ſupra terram lectis, non autem alte locatis more Romano, in
eam deuenerunt ſententiam potiſſimum, quòd contextus ſacro-
B rum librorum Syriacus ubi de architriclinio, & triclinio legi-
tur, ſimpliciter accubitum, non autem modum ſignificet, & quod
Phariſaei iuxta praeceptum leuitici cap. xviij. conarētur in cun-
ctis ſeſe à ritibus quibus uis peregrinorum alienare, maxime Ro-
manorum, quos quotidie intuebantur idolis ſeruire vſque adeo
à lege damnatis. Quantum uero ad Magdalenae actum, ani-
maduertentes quam difficile ſit eam ſecundum Lucae litteram
acommodare, ſi lecti ſupra terram dumtaxat ſtatuantur, ad
euitandum eum ſcopulum imaginati ſunt, primum ingreſſam
Magdalenam rectam aliquo tempore illachrymantem ſtetiſse,
demum ſeſe inclinaſse genuflexam, ſicque Lauiſse Chriſti pe-
des, terſiſse, atque vnxiſse. Verum pace horum, cogor ab hu-
C iuſmodi placito longe diſsentire, ſimulque oſtendere figuram
triclinij, & accubitus Chriſti non aliam potuiſse eſſe, quam à
nobis deſcriptam, atque tunc temporis paſſim à Romanis uſi-
tatam. Quis enim ignorat eam ſemper uiguiſse conſuetudinem,
ut populi principum mores, quantum fieri poteſt, imitentur? ma-
xime uiri nobiles & in exiſtimatione habiti, quales erant Phari-
ſaei; quos ſi non ob aliud ſaltem ut Herodi & Pilato tunc pro
Imperatore Tiberio gubernantibus, ſimulque Romanorum mo-
res, ut ait Ioſephus introducere ſatagentibus, rem gratam face-
rent, uero ſimile eſt conatos in accubitu, qui nil legi repugnabat,
ſicut & in multis alijs forſan minoris momenti Romanos imita-
ri, quod Chriſti tempore omnes Orientis nationes faciebant.
Quod porrò Hebraei in alijs plerisque Romanorum ſequeren-
tur ritus, abſque multo labore indicabo; tum id quod imagi-
nantur de Maria haud quaquam conſiſtere poſse monſtrabo.

Itaque

Itaque non eſt negandum poſt redactum à Pompeio in Romanorum poteſtatem Iudaeam, & poſt Archelaum iuſſu Auguſti in exilium expulſum eam nationem per procuratores fuiſse gubernatam, qua occaſione Hieroſolymis,atque in omni Iudaea innumeri milites, ciues, atque equites Romani omni tempore habitabant, quos aequum eſt exiſtimare ſecundum Vrbis ritus uixiſſe atque ipſis Iudaeis,ut contingere ubique ſolet,eos communicaſse, neque id Hebraeos potuiſse aſpernari, ne multo magis odium principis ſibi adſciſcerent. Et ſi recte expendantur quae de Romanorum moribus in cõuiuijs ſcripſerunt Varro, Cicero, Seneca, Plinius,Plutarchus,Suetonius,Galenus, Athenaeus, & alij,proculdubio intelligere concedetur fere omnes eos tempore Saluatoris Noſtri fuiſse à Iudaeis obſeruatos, ueluti ex uarijs Euangelij locis colligere licet. Nam ut antea dictum eſt,triclinij conclauis,& coenaculi nomina clara habentur in Euangelio; haud ſecus atque à prophanis rerum Romanarum ſcriptoribus memorata reperiuntur. Habebant Romani, ſicuti recitant Plinius,& Martialis,in more patinas grandes adeo vſurpare interdum,ut poſsent ex unis eis conuiuae accipere,quod ſimiliter feciſse Chriſtum in coena diſcipulorum memoriae mandatum eſt. quod etiam dixi in primo de gymnaſtica Romanos fere ſemper lauari,ſoccoſque reponere ſolitos prius quam menſae accumberent,idem factitaſse Saluatorem nemo inficias ire ualet. Iam de ungendi uſu poſt balneum, & ante coenam c opioſiſſime ſcripſit praeter Clementem Alexandrinum Athenaeus quindodecimo lib. Dipnoſophiſt. apud quem proprium, & odoratum unguentum ſingulis corpori partibus dicatum legitur, ut ob id Maria quoque Romano,& Graeco more utens,uoluerit,& caput & pedes Chriſti, tam uiuentis quam mortui ungere, qui quaſi increpans Phariſaeum quod ſimiliter non feciſset, certum indicium attulit,ſibi placuiſse Romanorum, & Graecorum ungendi conſuetudinem obſeruari. Et quod dixit Chriſtus de illo, qui accedens ad conuiuium nuptiale, lacerna adhuc indutus ueſtem nuptialem non induiſset, dubio procul ex ritibus Romanis totum fuit captum. De loci nobilitate tum in pontificali, tum in ciuili,tum in conſulari conuiuio habebant Romani,ut narrat Plutarchus in Sympoſiacis,atq. Macrobius, non exiguum diſcrimen, ut interdum medius medij lecti, interdum imus eiuſdem, atq. primi nobiliores reputarentur, cuius rei Illuſtre exemplum eſt id,quod dixit Chriſtus aduerſus illos, qui primos accubitus

ambie-

A ambiebant,in quo accubitu ita locabantur,ut poſset facile quiſ que reclinare ſeſe, & recumbere in ſinu proximioris, quemadmodum fecifse Ioannem ipſemet in ſuo Euangelio teſtatur, qui cum carus eſset magiſtro,non eſt mirum ſi penes ipſum accubuit, veluti Romanis uſitatum erat in priuatis, & publicis conuiuijs vxores,filios,aliasque perſonas chariores iuxta ſeſe collocare. Cum igitur ex his,ac pluribus alijs certo conijciatur Iudaeos fuiſ ſe Romanorum mores in conuiuijs maxime ſectatos, cur non etiam in triclinijs conſtruendis, atque altioribus faciendis eoſdem non ſint imitati, cauſſam nullam uideo. Neque moueor ab hac ſententia, quod Syriacus Euangelij contextus ambiguus uideatur, potiusque uetuſtum Hebraeorum ſuper terram accubitum, quàm in altis toris inſinuare uideatur, quandoqui-
B dem in miraculo quinque panum, & duorum piſcium ita facile eſt accipere, pro quo faciendo iuſſit, ut turbae ſuper foenum diſcumberent; at in conuiuio nobili coram ipſis Romanis idem facere dedecus plane non exiguum attuliſset; Praeterea ſi Iudaei interdum Chriſtum murmurarunt, quaſi diſcipuli eius non lauarent manus, antequam menſae accumberent, multo magis fuiſset immurmurandum, ſi accubuiſsent lectis, & ceruicalibus ſuper terram conſtratis, non autem alte poſitis. Qui uero Syriace Euangelium ſcripſit, uel tranſumpſit,cum forſan nomen ſibi haud ſuppeteret proprium, quo explicare poſset uerum Romanorum triclinium,maluit quod habebat uſurpare, quam rem penitus indeclaratam relinquere. At nihil hoc eſt, prae ipſi Magdalenae ingredienti, ſtanti retro ſecus pedes eius, quae omnia uti accommodari nullo pacto queunt ſi ſupra terram ſiut
C immediate poſiti lecti, ſic triclinio noſtro iudicandum unicuique permitto, quam apte congruant. Neque enim credibile eſt,ſi ſeſe mulier genibus in terram inclinaſſet fuiſſe id Euangeliſtam taciturum poſtquam minime ſilendum putauit, quod ſtaret retro, & ſecus pedes,lachrymiſque eos rigaret: nam qui tanta diligentia retulit,quaecumque ibi contigerunt,non debebat etiam genuflexionem omittere,& multominus poſtquam iam dixerat ipſam ſtetiſse. Quare iam ſatis monſtratum arbitror Chriſto accumbente eum ita alte fuiſse locatum,ut MARIA, quae nec paruae ſtaturae erat, potuerit ſtans erecta rigare ipſius pedes lachrymis,nec non manibus eos contrectare, & capillis ſiccare, demumque ungere.Quod totum luculentiſſime exprimi in antepoſita triclinij noſtri figura,neminem negaturum confido.

Cum

Cum hucuſq. oratione perueniſſem,iamq. ea ad praelum miſſio- D
nẽ acceleraret, oblata eſt occaſio Alphõſi Salmeronis olim Ieſui
tæ doctiſſimi prolegomena in Sacroſanctam Euangelicam hiſto-
riam ſingulari eruditione referta legere:atq. inter legendum cũ
mihi Canon quadrageſſimus ſextus prolegomeni undecimi oc-
curriſſet, ubi diſertiſſime de uniuerſa accubitus ratione, de quo
Magdalenę in lauãdis atq. ungendis Chriſti pedib. ſitu;nec non
de Ioannis in eiuſdem Chriſti ſinum recubitu diſputat,incredibi
lem quandam laetitiam ſimul,& admirationẽ mihi peperit; ete-
nim laetatus ſum,quod meas cogitationes,quas ſemper nouas,&
forſan a nemine alio propoſitas exiſtimaui, a uiro ſapientiſſimo
& rara doctrina praedito ita clare confirmatas, quaſique incon-
cuſſas redditas inuenerim,Admirationem vero caepi non exiguã
quomodo fieri potuerit, ut in re uſq. adeo obſcura nec uetuſta ſi- E
mul nos conuenire, ac in nulla re diſcrepare licuerit; Et ſi enim
quo tempore gymnaſtica mea in lucem exiuit,is adhuc uiueret,
quippe quem ſaepius concionantem Romae auſcultauerim,ubi
eos libros dum Cardinalis Farneſij medicum agebam , & com-
poſui,& in lucem edidi, attamen vtrum eos uiderit haud quam-
que affirmare audeo , Neque uero credibile eſt me ab eius ſcri-
ptis, quae diſſerui de accubitu accepiſse,cum ea hactenus latue-
rint,neq. ipſum eadem de re ita diligenter ſcripſiſse,ne ſomniare
quidem ualuerim. Vnde quæ ſolet eſſe ueritatis ingens uis,puto
eodem ſpiritu ambos nos ad ea ſcribenda fuiſſe impulſos, & pro-
pterea quicquid ea de re dictum fuit pro, uero & irrefutabili ha-
bendum eſſe;ea namque eſt gens Ieſuitarum,ut in qualibet diſci- F
plina,immo in tota rerum tam diuinarum quam humanarum na-
tura,nihil ita rarum excultum , & reconditum habeatur,quin ab
aliquo ipſorum ſit perfectiſſime elaboratum,& feliciſſime poſte-
ris ipſis traditum.

De

A

De Auctoribus Gymnaſticae, & gymnaſiorum miniſtris. Cap. XII.

QVEMADMODVM caeterae artes proprios auctores habuerunt, qui earum facultates, regulas, atque vſum ſcriptis mandarunt: ſimiliter gymnaſticam illis nequaquam caruiſſe conſtat qui, & ipſam uoluminibus illuſtrarint, & ab obliuione uindicarint; ſed factum eſt, ut quam iacturam plurimae res hominum ſubierunt, iſti quoque auctores fe-
B cerint, quando quidem hiſce temporibus neminem eorum habemus, quos Galenum, atque alios antiquiores uidiſſe, ac lectitaſſe certo ſcimus. Quis etenim aetate noſtra Hippocratis, Dioclis, Praxagorae, Philotimi, Eraſiſtrati, Herophili, & Aſclepiadis de hac re ſcripta, a Graecis, atque Latinis auctoribus citata uidit? quorum praeclariſſima commentaria niſi hodie deſiderarentur, forſan haec ars, quae iam dudum pene abolita eſt, non minus caeteris dignitatis, atque ſplendoris haberet; neque nos hunc laborem ad lucem eam reuocandi aſſumeremus: praetereo Theonis de hac eadem libros, Diotimi gymnaſtae de exercitationibus, & ſudoribus a Theophraſto celebrata commentaria: quibus dum nos carere conſidero, non magnopere commoueri nequeo, atque interdum etiam ab incaepta opera ual-
C de deterreri, ſed haec dimittentes iam gymnaſiorum miniſtros declaremus, inter quos primum locum tenebat gymnaſiarchus, cuius munus erat toti gymnaſio praeeſſe, & veluti princeps quidam omnia moderari, tempus, & horas praeſcribere, ordinem ponere, & alia denique, quae ad artium, & locorum publicorum principes ſpectant, ſedulo curare: nunc Lydus paedago- In Bacc.
gus apud Plautum gymnaſij praefectum uocauit, his uerbis: »
Ante ſolem exorientem niſi in palaeſtram ueneras: Gymna- »
ſij praefecto haud mediocres poenas penderes. Ex quo loco »
gymnaſiarchum colligitur in adoleſcentes, ſi quid peccaſsent,
animaduertere magno Imperio conſueuiſse: ut etiam clarius »
in amatorio Plutarchus docuit. de hoc & Cicero in ſexta Ver- »
rinarum: Demoliendum curauit Demetrius gymnaſiarchus,

quod

quod is loco illi praeerat. Secundum locum habebat xyſtarcha. hic ambobus xyſtis, ſtadio, & denique cunctis athletarum exercitationibus praeerat, ut ſcriptum reliquit Tertullianus in libro ad martyres, & ut ex inſcriptione conijcitur, quae Romae in foro Traiani in baſi ſtatuae Graecis litteris notata a nobis ſic latine reddita eſt. D

DEMETRIVM. HERMAPOLITAM. ALEXANDRINVM. PANCRATIASTEM. PERIODI. VICTOREM. PALAESTRITAM. ADMIRABILEM. ALIPTAM. PONTIFICEM. TOTIVS. XYSTI. PERPETVVM. XYSTARCHAM. BALNEIS. AVGVSTI. PRAEFECTVM. PATREM. E

M. AVREL. ASCLEPIADES. QVI. ET. HERMODORVS. ALEXANDRINVS. HERMOPOLITA. MAGNI. SERAPIDIS. AEDITVVS. PANCRATIASTES. PERIODI. VICTOR. ALIPTA. QVEM. NEMO. DETRVDERE. POTERAT. INCVLPATVS. XYSTARCHA. FILIVS. PONTIFEX. TOTIVS. XYSTI. PERPETVVS. XYSTARCHA. ET. BALNEIS. AVGVSTI. PRAEFECTVS.

Ab hoc, ſententia mea, diuerſus fuit Praefectus luctae a Galeno ἐπιςάτης παλαίσματος uocatus, qui perinde, ac Paedotriba quidam luctantium dumtaxat magiſter erat, cum xyſtarchus plurium exercitationum moderator, victorumque, & omnium praemiorum decernendorum iudex foret. nominatur, & ab Hippocrate παλαιςροφύλαξ, nos cuſtodem palaeſtrae dicere poſſumus; quod non ſolum ipſe luctaretur, verum etiam palaeſtrae curam haberet. Agoniſtarcham vero eum fuiſse puto, qui certaminum publicorum praefectus eſset, quiue & in amphitheatris, & in gymnaſijs, vbi athletae in publicos ludos prodituri prius exercebantur, munus ſuum obibat. eius habetur mentio in hac vetuſta inſcriptione a Ligorio mihi communicata. F

6. apidim. ſect. 8. prope finem.

A

APOLLINI INVICTO
SACRVM
M. AVRELIVS. M. AVG.
LIB. APOLLONIVS
AGONISTARCHA. COM-
MODIANVS.

Poſt hos aderat Gymnaſtes, quem Galenus ſecundo de tu.va.voluit magiſtrum omnium exercitationum exſtitiſse, qui eorum uires, ac potentias ad ſanitatem conducentes callens, quo modo fieri deberent, quam diu, & quae quibus conuenirent, tam athletas, quam caeteros omnes exercitatores edocebat; eo quod uel
B medicus eſset, uel medico in multis par, ut ex Platone xj. de legibus colligitur: ubi ſi quis ſeruum aegrum medico, aut gymnaſtae vendat, non eſſe redhibendum vult, quaſi vterque languentes à ſanis dignoſcere ſcire debeat, immo Baſilius hom. in Hexameron xj. de hominis natura aeque Gymnaſtem, ac medicum ſpeculari, & quaerere ſolitum docet. hunc Xenophon, ut refert Iulius Pollux, Progymnaſtem appellauit; Plato uero Paedotribam, referente Galeno, uocare maluit. is enim in tertio de republica Herodicum medicum, qui primus gymnaſticam medicinae iunxit, Paedotribam nominauit, & in Protagora ita ſcriptum reliquit: ἔτι τοίνυν πρὸς τούτοις εἰς παιδοτρίβας πέμπουσιν, ἵνα τὰ σώματα βελτίω ἔχοντες ὑπηρετῶσι τῇ διανοίᾳ χρηστῇ οὔσῃ. Praeter haec ad- »
huc ad paedotribas mittunt, ut corpora meliora habentes men- »
ti bonae exſiſtenti inſeruiant. Galenus tamen in conſilio pro »
C puero epileptico paedotribas rudes, & bardos, ac ex ignaris hominibus electos fuiſse tempore ſuo, tradit. Protogymnaſios uidetur Seneca epiſt. 83. eos uocaſse qui ſimul exercentur uocabulo (quod equidem ſciam) nulli alteri vſurpato, quamquam Muretus progymnaſtas legendum malueri in ſuis ad eum locum notis. Ἀλείπτην quoque ab Ariſtotele 2. Ethic. cap. 6. a Paulo Aegineta ἰατραλείπτην, & a Latinis Aliptam hunc eundem uocatum reperio: ſi quidem Celſus, ubi dixit ſanum hominem nullis ſeſe legibus obligare debere, neque medico, neque alipta egere; nullum alium niſi gymnaſtam intelligere uoluit; ſicuti etiam Cicero in epiſtola quadam ad Lentulum, in qua haec ſcripta reperiuntur: Sed

In lib. ad Thraſ.

li. 3. c. 47.

lib. 1. ca. 1.

 D

„ tur:Sed vellem non ſolum ſalutis meae,quemadmodum medici,
„ ſed etiam,vt aliptae, viriũ,& coloris rationem habere uoluiſſent.
„ Ex quo clemens Alexandrinus vj Strom. dixit, ſanitatem per medicinam, bonam uero corporis habitudinem per alipticam comparari: quamquam etiam aliquando pro unctore ipſo,uel pro unctorum magiſtro aliptam accipi ſciam:ut apud Plutarchum in libro de tuenda valetudine,& Coelium Aurelianum ſaepius uidere eſt. quo in caſu Hippocratem ἀλείπτην potius dicere uoluiſſe, notat Galenus in linguarum explanatione. Poſt Gymnaſtẽ erat Paedotriba,qui licet ſecundum Platonem ab eo differre non videretur,Galenus tñ eos valde diuerſos fuiſse ſcribit, dũ Gymnaſtam medico & Imperatori,Paedotribam militi,& coquo aſſimilat,merumque gymnaſtae miniſtrum nuncupat. nam ſicuti miles nihil eorum,quae ad bellicam ſcientiam pertinent, & coquus eorum, q̃ ad medicinam,nouit, ſed alter Imperatoris,alter medici dumtaxat mandata exſequitur,pariter Paedotriba exercitationũ omniũ facultatem ignorabat, gymnaſtaeque praecepta ſolum faciebat,vtpote qui & vſum,& differentias, & modum exercitationum experientia quadam calleret,ſed ob ignorantiam ſaepenumero aberraret, vt innuere voluit Galenus in libello de puero Epileptico,ubi dixit,difficile fuiſse prudentem paedotribam inuenire.Hanc gymnaſtae, & paedotribae differẽtiam Ariſtoteles quoque philoſophus cognouiſse vĩ,dum 8.Politicorum concludit, Adoleſcentes gymnaſticae atque paedotribicae tradendos fore:quarum altera qualem quendam facit corporis habitum,altera operationes:& quarto Politic. loco antea citato: dicit: μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσασθαι, καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν. Gymnaſtes itaque erat p̃fectus exercitationũ,paedotriba uero miniſter,& panifici,coquo, ac aedificatori proportione reſpondens,facere panes,obſonia,aedes ſcientibus quidẽ, minime tamen,quid in ipſis optimum ſit,quid nõ optimum,intelligentibus, quamue facultatem ipſorum unumquodque ad ſanitatem haberet,non dignoſcentibus. Haec duo nomina apud Homerũ non exſiſtere narrat Galenus:quod,vt antea declarauimus, ſemina dumtaxat artis gymnaſticae tunc temporis apparebant, neque ars ad regulas ac formam redacta,& proinde neq. artifex, & miniſter erant. Aderat & Sphaeriſticus,eorũ,qui pila ludebãt, inſtitutor,ac ueluti paedotriba,qui ire ſecundum Galenum, omnem pilae iactum,exceptum,repulſumue callebat,minime tamẽ, quem

In lib. ad Tharſ.

E

Cap. 3.

F

li. 2. de tu. ual.

A quẽ corpori affectum parerent hi,noſcebat. Aderant ſerui fricandis corporibus deſtinati,qui ad praeſcriptum gymnaſtae,aut paedotribae,modo nudis manibus,modo vnctis, modo cum linteis alias duris,alias mollibus,alias aſperis,alias mediocribus,uario, ac diuerſo modo,prout opus erat,corpora fricabant. Poſt hos erant & reuncto res ita a Plinio,ac Celſo nuncupati,quod corpora iã exercitata vngerent,reungerentue.hos,fuere qui crediderint,a Paulo Aegineta ἰατρολείπτας vocatos:ſed decepti ſunt, cum alium fuiſſe ab his ἰατρολείπτων oſtenderimus. Mediaſtini quoque gymnaſijs miniſtrabant pauiméta euerrentes,necnon multa alia pro ſeruitijs gymnaſiorum obeuntes. Pyrrhus Ligorius inter alia antiquitatis eius praeclariſſima monuméta hanc inſcriptioné hét,in qua Mediaſtinorũ fit métio. li. 3. c. 45.

DIIS. MANIBVS. S.
B TITO. FLAVIO. OLENO
SERVO. ET. PROCVRAT
BALNEI. T. FLAVI AVG
VCT. MEDIASTINO
VIX. ANN. XC. MEN
VII D. VIIII.
T. FLAVIVS. T. L.
POLYMNESTVS
MEDIASTINVS
AVG. N. FAC. CVR

Aderant ſerui balneares,lotos in balneis primo cum ſpongijs, modo purpura tinctis,vt refert Plinius,modo candefactis, deinde cum C linteis exſiccantes.hos quoque arbitror ego conſueuiſſe ſtrigilibus corpora exercitatorum diſtringere, atque a ſtrigmentis depurare. Aderant pilicrepi, qui ſphaeris pice oblitis curabant,ne ignis balneorum exſtingueretur. quidquid alij dicant,qui pro pilicrepis luſores pilae, vtpote obſtrepentes intelligendos putant,male ſententias Martialis & Statij,de quibus nos locis ſuis loquemur,interpretantes. Alipili,qui(ut refert Seneca)ad vellendos ab aliquibus corporis partibus, & praeſertim alis pilos adhibebantur: niſi uelimus, vt docti uiri cenſuerunt,pedicrepos,& alipedos apud Senecam legere,quaſi in gymnaſijs eſſent, qui a pediculis homines purgarent, & inter occidendum ipſos magna voce ſingulos enumerarent,ita vt Seneca ab huiuſcemodi vocibus offenderetur.quorum tamẽ ſentẽtiã non probo,quod Iuuenalis certo teſtatũ faciat,fuiſſe in thermis, qui ab alis pilos auellerent, ubi ſeruos ſuos deſcribens Perſico ait: Epiſt. 57

Nec pugillares defert in balnea raucus
Teſticulos,nec vellendas iam praebuit alas. Sat. 13.

F Atque

Atque hos mo do volſellis ad id obtundum vſos eſſe: nunc reſina, D
(hanc enim in euellendis virorum corporibus pilis maximum honorem obtinuiſſe confitetur Plinius)nunc pſilothris, opinor. quan-
li.14 c.10. li.29.c.1. do narrat Suidas in collectaneis, Ephoros, morum apud Lacedaemonas cenſores,coactos aliquando fuiſſe,lege, & edicto cauere,ne in balnea inferretur pix, vtque omnes depilatores exploderentur. Ianitores quoque gymnaſiorum vnum quodque habuit; Fornacatores, de quibus ſupra locuti ſumus. Miniſtrabant praeterea gymnaſijs variarum rerum venditores, vt poſſent illi, qui in ipſis uerſabantur, & cupiditatibus, & neceſſitatibus ſatisfacere. inter quos adnumerantur a Seneca libarij, hoc eſt, vt prudenter notat Rhodiginus, liba vendentes, botularij, cruſtularij. &, quoniam inter exercendum ſaepe vulnera,contuſiones, contorſiones, luxationes, multaque alia fieri ſolent, ob id gymnaſia medicos ſimiliter habuiſſe opinor, qui mane & veſpere huiuſmodi caſibus occurrendi, atq. E
medendi gratia praeſto adeſſent, quemadmodum, & in ludis, ſeu publicis ſpectaculis.quod eo magis verum puto,cum Romae inuentae ſint hae duae antiquae marmoreae inſcriptiones,quibus medici ludi Matutini,& Ludi Magni explicata habetur mentio.

DIS. MANIBVS
M. CALPVRNIO. M. F. MEN.
VOSENNIO
VIX. ANN. XXX. M. IIX
M. CALPVRNIVS. M. F. MEN
HILARIVS. MEDICVS
LVDI. MAGNI
FRATRI. PIISSIMO. FEC. F

EVTYCHVS. AVG. LIB. NERONIANVS. MEDICVS. LVDI
MATVTINI. FECIT. SIBI. ET. IRENE. LIB. CONIVGI
CARISSIMAE. BENEMERITAA. ET. LIBERTIS
LIBERTABVS. Q. POSTERIS. Q. EORVM

Qui autem eſſent ludi Matutini, & Magni, ita proditum inuenio, quod ſpectacula, quae ad populum fiebant, partim mane, partim poſt prandium,quod in vrbe publice dabatur populo, edebantur. Mane belluarum inter ſe, & hominum cum belluis certamina proponebantur,ut ex Seneca epiſt.vij.necnon in fine tertij libri de Ira cuiuis perſpectum eſſe poteſt.Poſt prandium hominum inter ſe pugnae committebantur:quod genus gladiatorium munus apud Hiſtoricos ſaepe nominatum inuenitur:de quo etiam meminit idem Seneca epiſt.vij.Illos,qui aduerſus beſtias certabant,beſtiarios;gladiatores autē meridianos a Suetonio in Claudio uocatos, facile eſt intelligere. Cur autem meridianum ſpectaculum ſit uocatus ludus

magnus,

A magnus, exiſtimo cauſsam; quia maior pars ſpectatorū confluebant ad uidenda hominum, quam beſtiarum certamina; ut iure omnes, & praeſertim Seneca hanc populi in ſpectandis homicidis delectationē ſint inſectati. Non eſt tamen illud ignorādum, ſcholas quaſdā Romae magnos, & matutinos ludos eſse uocatas, forte quod in illis meridie, in his mane homines exercerētur. Cōcludo igitur gymnaſia hos omnes habuiſse miniſtros, gymnaſiarcham loci principem, xyſtarchum, athletarum magiſtrum, gymnaſtam omnibus exercitijs praefectum, atque non ignobilem, cum eorum facultates pro ſanitate, modum, & tēpus utendi ac alia dignoſceret. Subiecti gymnaſtae multi erant miniſtri, paedotriba, qui palaeſtrae miniſtrabat, exercitationib. luctae praefectus, ſpaeriſtiricus, fricator, reunctor, & mediaſtinus, pilierepus, alipilus, lanitor, fornacator. Vtrum autē tem
B poribus luctus gymnaſia aperirentur Romae non mihi conſtat. Athenis ſcribit Laertius in morte Socratis fuiſse clauſa publica gymnaſia, cauſa quod Athenienſes poenituiſset eum occidiſse. Atq. haec de gymnaſijs antiquorum a nobis ſatis dicta ſint.

De trium gymnaſticae ſpecierum differentijs, bellica, legitima ſiue medica, & uitioſa ſeu athletica. Cap. XIII.

Quicumque artem, aut rem aliquam ſibi exacte tranctandam proponunt, operaepretium eſt, ut non modo illius naturam, atque ſingulas condiciones explicent, uerum etiam illam ab alijs, quae ſimilem naturam perinde, ac nomen obtinere uidentur, ita diſtinguant, ne lectores aequi-
C uocatione decepti, uel circa res ipſas inſigniter decipiātur. & ideo cum nos gymnaſticam ueram tractare propoſuerimus, quae medicinae pars eſſe definita iam a nobis fuit, aliaeq. ſint gymnaſticae circa eadem fere uerſantes, neceſſum arbitror de his ipſis ſermonem facere, quo habito poſsit diuerſitas omnium facillime internoſci, repetentes igitur quae ſuperius diximus, tres ſtatuimus gymnaſticae totius ſpecies gymnaſticam ueram ſeu legitimam (ut Galeni more loquar) bellicam, tertiam uitioſam a Galeno nuncupatam: hae omnes licet circa eaſdem fere humani corporis exercitationes tractationem, operationemque habeant, nihilominus finibus, quorum gratia ſingulae inſtitutae ſunt, magnopere, ſicut etiam ſupra monſtrauimus, differunt. Nam gymnaſtica ſimplex, & medicinae pars id ſolum curat, ut homines exercitationum moderatarum ope, & ſanitatem acquirant, tueanturue; & bonum habitum adipiſcantur; ὁμολογῶ (dicebat Plato) μὴ τὰ πολλὰ, ἀλλὰ τὰ μέτρια γυμνάσια τὴν εὐεξίαν ἐμποιεῖν τοῖς ἀνθρώποις, ideſt, Fateor haud In lib. de Philos.

multas, ſed moderatas exercitationes hominibus bonum habitum inſerere. Hoc ita eſſe quoniam Galenus tũ in libello ad Thraſybulum, tum in libris de tuenda ualetudine non minus copioſe, quam luculenter demonſtrauit, & nos quoq. ſuperius aliqua ad hanc ſpeciem pertinentia declarauimus, haud amplius in ea celebrãda verbis immorabor, ſed ad Bellicã tranſibo: cuius unũ ſtudium erat homines, pueros, atque etiã apud nonnullos mulieres earundem exercitationum adiumento ita diſponere, atque aptare, ut & in bello ſeſe fortiter gerere, & hoſtes propulſare, & patrias tueri, & omnem denique militarem peritiam tenere ualerent. quamuis enim haec quoque ſicut & ſuperior bonum corporis habitum compararet, & ſanitatem quodammodo tueretur, quia tamen proprius illius finis erat homines bellis gerendis idoneos atque fortes efficere, propterea eandem nõ eſse ſatis aperte conſtat. quod uero bellica gymnaſtica nullam aliam naturam habeat praeter a me explicatam, locupletiſſimum teſtem Platonem in medium afferam, qui in ſeptimo de legibus (poſtquam declarauit iuuenum, & puerorum educationem maiorem partem in rebus pub. obtinere) decernit publicos magiſtros habendos, qui gymnaſticam pueros, atque puellas, & uirgines edoceãt, quod ad aſsequendam militarem peritiam, nil melius palaeſtrica & ſaltatoria gymnaſticae partibus inueniatur, id quod etiam elegantiſſime in tertio de repub. & alibi ſaepe profecutus fuit. Poſt Platonem Ariſtoteles ſimiliter gymnaſticam bellicam in octauo Politicorum expreſse indicauit, ubi tam eas, quae athletarum habitudinibus corpora iuuenum deformare, & eorum augmentationem impedire ſtudent Ciuitates, quam Lacones efferatos laboribus adoleſcentes efficientes reprehendit, eamq. pueris gymnaſticam tradendam conſulit, quae mitioribus laboribus, & magis manſuetis exercitationibus illos robuſtos, & in bellicis negotijs uere fortes reddere queat. de hac gymnaſtica clare locutum Galenum non reperio, niſi velimus ipſum dum legitimam celebrat ſub ea iſtam comprehendere, quod & ipſa bono habitui comparando incumbat, licet ad bellicam peritiam, & aptitudinem cuncta ſua ſtudia dirigat; atque illi qui medicinae gymnaſticae operam nauant, etiam dum oportet, bellica uti ualeant. Vegetius inter latinos quãtopere conferret haec gymnaſtica militiae, quomodoque addiſcenda, atque exercenda ſit, in ſuis de re militari libris luculenter edocuit: ut non ſit ulli dubitandum, quin huiuſcemodi ars apud Graecas, & Latinas nationes in pretio habita fuerit. Praeter has duas eſt etiam gymnaſtica alia uitioſa, & athletica a Galeno nuncupata, quae hominibus robuſtis efficiendis (talis enim fuit Milo Crotoniata, & athleta ille, quem Olympiodorus quarto meteorolog.

A rolog. cap. de duro & molli τὰ βώλια comminuere ſolitum ſcripſit) quo in certaminibus uincere, & praemia, ac coronas mereri poſſent, operam nauabant, quamue pluribus nominibus apud auctores uocatam inuenio. Nam Graeci modo ἀγωνιστικὴν, modo ἱεροὺς ἀγῶνας, modo ἀθλητικὴν, modo γυμνικὴν appellant. Latini alias gymnica certamina, alias ſacra, alias ludos, alias gymnicos ludos, alias athleticam artem dicunt. Prout huiuſcemodi certamina in honorem alicuius Deorum celebrabantur, uel ſacra certamina, uel ἱεροὶ ἀγῶνες dicebantur: eorumque exercitatores aliquando ſacrorum certaminum athletas uocatos inuenio, ut apud Xenophontem in libro de dictis, & factis Socratis: ὥσπερ οἱ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἀθληταὶ ῥαδίως περιτεύσαντες ἀμελοῦσι τῆς ἀσκήσεως, ideſt, Quemadmodum gymnicorum certaminum athletae facile primas tenen-
B tes, exercitationem contemnunt, alijs uero nominibus uocabantur, quando aut in amphitheatris, & circis ad oblectandum populum peragebantur; aut in gymnaſijs, vel alijs publicis locis exercitationis gratia dumtaxat fiebant, nomen hoc tamen omnes ſecundum Iulij Pollucis ſententiam huiuſcemodi certatores commune Lib.2. habuiſſe reperiuntur, quod athletae ut plurimum uocati ſunt ſimplici nomine uel a fine, qui ἆθλον, ſiue praemium erat, cui operam nauabant, uel ἀπὸ τοῦ ἄθλου ideſt a certamine niſi potius (quod maluit Galenus) dicamus nomen illud ἀπὸ τοῦ ἀθλίου, ſiue ἀπὸ τῆς ἀθλιότητος deductum, ad ſignificandam huiuſce generis hominum incredibilem miſeriam, quod tamen non eſt neceſſe credere. Dixi quoſcumque exercitatores tales gratia praemij certantes ſimplici nomine athletas appellatos, quoniam Plato etiam in gymnaſticae bel- In ſuas ar. ad 60. a1.
C licae profeſſoribus interdum eo nomine, ſed non ſimplici utitur, immo fere ſemper aliquid apponit, ſicuti in 3. de Repu. ubi athletas ueros a bellicis diſtinguens ita inquit: κομψοτέρας δέ τινος ἦν δ' ἐγὼ ἀσκήσεως δεῖ τοῖς πολεμικοῖς ἀθληταῖς οὕς γε ὥσπερ ὕνας ἀγρύπνους τε ἀνάγκη εἶναι ideſt, Elegantiore quadam exercitatione, inquam ego, athletis bellicis opus eſt, quos tamquam uigiles canes eſſe neceſſariū eſt. & rurſum ſeptimo de republi. τὸ δὲ δ' ἐννοῶ λέγων ἅμα οὐκ ἀθλητὰς μέντοι πολέμου ἔφαμεν τούτους ἀναγκαῖον εἶναι νέους ὄντας; ideſt, hoc autem inter dicendum mihi in mentem uenit. Nonne belli athletas iuuenes eſse debere diximus? Atque alibi ſimiliter. Ex quibus omnibus apparet, quod ubi Plato athletas appellat gymnaſticae bellicae exercitatores, ſemper apponit, πολεμικοῖς uel πολέμου, uel aliud, ut in fine ſeptimi de legibus τοῖς παρ' ἡμῖν ἀθληταῖς, nō ob aliam rationem, niſi ut eos ab athletis ueris diſtinguat. Quare cōcludens dico, primae, & ſecūdae gymnaſticae profeſſores numq̃ proprie athletas uocari, ſed tantū ꝓfeſſores tertiae, quo nomine uere proprie palaeſtritas,

pugiles pancratiaſtas ceteros, gratia praemij certantes, minus proprie vocatos fuiſſe confitetur Galenus primo de alimentorum facultatibus libro, qui palaeſtritae, & reliqui, cum id ſolum propoſitum haberent, ut ad certamina ſe compararent, in quibus interdũ totum diem, aut luctari, aut παγκρατιάζειν cogebantur, iccirco cibo indigebant corruptu & euaporatu difficili, cuiuſmodi eſt cibus ex ſuillis carnibus, quibus ſoli veri athletae ueſcebantur, atque tales erant, qui in ludis, in amphitheatris, & etiam in alijs locis ob praemium, & gloriam certabant, in hoc a ceteris diuerſi, quod ſolum uincere, & coronam aſſequi ſtuderent, cum alij uel bono habitu corporis acquirendo, & ſanitati tuendae; uel militari fortitudini, & peritiae acquirendae intenderent, quos ſimpliciter gymnaſticos, & exercitatos, vel athletas bellicos nuncupari, inuenio. ex quo colligitur alium eſſe ſimpliciter athletam, alium ſimpliciter gymnaſticum, necnon tres fuiſſe artes in exercitationibus uerſantes communi nomine gymnaſticae vocatas, quarum medica omnibus magis proprie ita dicta fuit, altera nempe bellica (apud medicos loquor, quod alij forſan hanc primariam effecerint) minus; tertia omnium minime, nimirum, quae a praedictis degenerans, uitioſa appellata ſit: quaeue robori, non ſanitati operam daret: robur enim diuerſum habitum a ſanitate exigere, teſtis eſt Ariſtoteles viij. ſect. problem. vj. quo in loco pinguem habitum robori, ſanitati uero rarum conuenire ſcribit.

De vitioſa Gymnaſtica, ſiue Athletica. Cap. XIIII.

POſtquam de bellica gymnaſtica, atque etiã de gymnaſtica ſimplici, quantũ ad praeſens negotium ſpectabat, ſatis diſſeruimus, iam opportunum erit de athletica ſermonẽ habere. quae quoniã tẽporibus Galeni, atq. etiã ſuperioribus maximã auctoritatem ſibi uendicauerat; ideo ei opus fuit, ut eam longiſſima oratione, atque impuriſſimis contumelioſiſſimiſq. uerbis inſectaretur. quod quã ſapienter ſimul ac iuſte fecerit, ex his, q̃ de illius profeſsorũ moribus, alijſq. conditionibus dicturus ſum, facillime clarum futurum ſpero. & ut a principio exordiar, Plinius auctor eſt gymnaſticos ludos a Lycaone, athleticã ab Hercule olympiae inuentã fuiſſe: ut tota haec ars duos parẽtes habuerit, qui tametſi inſignes fuerint, atq. artem illuſtrẽ, & admiratione dignam primo cõdiderint, illa tamen lõgo poſtea temporis interuallo, atq. prauis hominũ moribus ita corrupta, ac adulterata eſt, ut uerius κακοτεχνίας, quã artis nomen ei conueniſſe dixerit Galenus, ſi quidem illius exercitatores dum ſpe uictoriae, & praemij (quorũ gratia qui certa-

In ſuas. ad bo. ar.

lib. 7. c. 56

In lib. ad Thraſ.

A certabant omnes, athletas vocatos proprie docuimus) corpori in-
craſſando,roboriq. cõparando nimium incumbebant,mentẽ etiam
craſſam,ſenſuſq. omnes hebetes,torpidos,ac ſegnes reddebant.vn-
de non immerito Plato athletas ſomnolentos,ſegnes,ignauos,deſi- Tertio de
des,vertiginoſos,tandemq. morboſos nuncupauit:Hippocratẽ me- repub.
dicum ſecutus,qui habitus athletarũ veluti periculoſos, maximiſq. 1. Aph. lib.
aegritudinibus obnoxios vbique deteſtatus eſt,ſicut & Plutarchus In lib. de
eos ſaxis,atq. gymnaſiorũ columnis ſimiles effecit,alias itẽ confeſſus tu. val.
qđ Graecis nihil aliud mollitiẽ,atq. ſeruitutem inuexerit,niſi haec
gymnaſtica vitioſa, cuius opera torpentes atq. relangueſcentes ab
armis delapſi ſunt,contenti proſtrenuis,atq. fortibus militibus ſeip-
ſos bonos palaeſtritas, & athletas dici. Caſſiodorus lib. v. variarum
c.42.loquẽs de ſolemnibus ludis, qui ab athletis exercebantur eos
B ab Athenienſibus in honorem Dianae primum inductos tradit.vbi
etiam longa ſatis oratione,vt fierent,& qua arte,quibuſq. inſtrumẽ
tis aduerſus immaniſſimas feras decertarent,morteq. praemia con-
ſequerentur diſerte docet. Porro hãc rem ita eſſe nemo ſane dubi-
tabit, ſi totã eius naturã breuiſſima oratione ab Ariſtotele explica-
tã ppẽderit: is enim in primo Rhetoricorũ lib. de Agoniſtica (ſic ẽt
athleticã appellatã ſuperius diximus)haec ſcripta reliquit: ἀγωνισι-
κὴ δὲ σώματος ἀρετὴ σύγκειται ἐκ μεγέθους καὶ ἰσχύος καὶ τάχους καὶ γὰρ ὁ τα- Cap. 5.
χὺς ἰσχυρός ἐστιν, ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη, καὶ ῥίπτειν πως, καὶ κινεῖν ταχὺ καὶ „
πόῤῥω δρομικὸς ὁ δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν παλαιστικὸς, ὁ δὲ ὦσαι τῇ πληγῇ πυκ- „
τικὸς ὁ δὲ ἀμφοτέροις τούτοις παγκρατιαστικὸς ὁ δὲ πᾶσι τούτοις πένταθλος .i. „
Agoniſtica autẽ corporis virtus ex magnitudine,& robore, & cele- „
ritate cõponitur:nam & celer fortis eſt: qui.n.quodammodo crura
C proijcere,& uelociter,ac longe mouere poteſt,curſor,qui vero cõ-
primere,& cõtinere luctator;qui percuſſione impellere, pugil ; qui
autẽ vtriſq. his,pancratiaſtes, q vero omnibus his, quinquertio eſt.
vtrum autem uox(τάχους) in Ariſtotile ſit retinenda an vero(τέχνης)
ſcribendum dubitari poſſet ob verba ſequentia,quibus inuit robur
eſſe ſuapte natura coniunctum cum pernicitate ; verumtamen , ut
non inficior etiam uocem τέχνης.i. artis quadrare, cum ars maxime
valeat in athletica,in qua eam robori & magnitudini primum om-
nium addidiſſe Theſeum teſtatur Pauſanias in Acticis, ſic non ui-
deo cur à robore quoque celeritas ſeparari,nequeat cum res ipſa
doceat pleroſque viribus magnopere valere,qui tamen in agendo
tardi potius,quam celeres ſunt.Sed ut cumque ſit clare patet athle
tarũ omniũ inſtitutionem,atq. diſciplinam huc tantum ſpectaſſe,ut
corporis magnitudinem,robur,atq. celeritatem compararent,qui-
bus ſoli ceteros antagoniſtas ſuperare, & praemio, honoreq. potiri
ualerent. id quod licet pluribus certaminum generibus contende-

 rent,

rent, quinq. tamen praecipua erant, in quibus vel ſemper, vel ple- D rumq. tam in ſacris certaminib. quã in ludis, amphitheatris, & publicis ſpectaculis, ſed praeſertim in ſtadio, quod fere ſolis athletis proprie deſtinatũ erat, certabant, lucta, pugilatus, curſus, ſaltus, & diſcus. vnde luctatores, pugiles, curſores, ſaltatores, diſcoboli nuncupabantur, qui ſeparatim in ſingulis pollerent, ſicuti Pãcratiaſta dicebatur, qui in lucta, & pugilatu valebat: q. vero in cũctis quinque, pẽtathlus, & vocabulo Romano quinquertius vocabatur, ut docet Feſtus; etſi Quinquertiones apud Liuiũ Andronicũ athletas ſignificare ſcribat idẽ Feſtus, apud quẽ ẽt periodon vicisſe dicebatur is, qui Pythia, Iſthmia, Nemea, Olympia viciſſet, nomine a circuitu eorũ ſpectaculorũ accepto. narrat Laertius Democritum Philoſophum eſse uocatum pentathlum, forſan quod in iuuentute viciſset. Erant poſtmodũ Halteres, iacula, atq. nõnulla alia, quorũ quoq. certamina athletae E obibãt, at in publicis ludorũ, & ſacrorũ certaminũ celebrationibus raro illa peragebantur, vna excepta monomachia, q̃ Graecos ſacerdotes aeſtatis tẽpore in pergamo exercere cõſueuiſſe memoriae p-
3. d̄ ar. 23 didit Galenus. Quamquam monomachos, ſiue gladiatores apud veteres ab Athletis diuerſos fuiſſe ſciã, quod M. Cicero teſtatum fecit, Epiſt. fam. lib. vij. Epiſt. j. his verbis, Nã quid ego te athletas putẽ deſiderare, qui gladiatores cõtempſeris? Niſi dicamus qd' memoriae proditũ habetur à Dionyſio Halic. antiq. Rom. lib. x. athletas alios fuiſſe leuiorũ, alios grauiorũ certaminũ, atque hos poſteriores fuiſſe gladiatores. De ijs in Digeſtorũ li. 9. t. l. Aquilia ab Vlpiano ſcriptũ reperio: Si in colluctatione vel in pãcratio, vel pugiles dum inter ſe exercẽtur alius aliũ occiderit, ceſſat Aquilia, quia gloriae cauſa & F virtutis, nõ iniuriae, videtur damnũ datũ. vnde patere arbitror apud Maiores, hãc athleticã ĩ maxima exiſtimatione habitã. cuius ea erat ratio, qd' homines ſemper illas res extollere, ac honore dignas efficere ſolẽt, a quibus voluptates, ac delectationes obtinere ſtudent. ob quod cum athletica in publicis ludis, ceteriſq. ſpectaculis maximas voluptates publice afferret, in honore habita atq. a multis expetita fuerit quando athletis ludos ingrediẽtibus vt refert Plinius
li. 16. c. 4. oẽs aſſurgebant, etiam ſenatus, ijq. ſenatui proxime ſedebãt, necnõ cũ patribus, auis paternis, a quibuſuis muneribus uacabant, & uictores in patrias triumphantes inuehebãtur, immo Athletis ingenuos caedere, atque occidere, qd' alijs vetabant leges, non modo licuiſſe, verum etiam honorificum fuiſſe auctor eſt in iij. hypot. Pyrrhon. Sextus Empiricus. Ne dicam, qd' Euſebius in v. de Praeparatione euangelica multo ſermone damnat veteres, ſ. eo ſuperſtitionis, atq. inſaniae interdum deuenisſe, vt pugiles, atque athletas in Deorum numerum referrent. Quibus omnibus rationibus ſatis clarum eſse

poteſt,

A poteſt,athleticam antiquitus magnae auctoritatis fuiſſe: & propterea non temere illam Galenum inſectatum eſse,dum animaduerteret,quantũ dãni ex ea artis athleticae reputatione humano generi accederet;ſi quidẽ nõ mõ cũcta animi,verũ ẽt corporis bona,ita corrũpebãtur,ut nihil inueniri poſset,qd' maius hominib.q gloriae, & pmiorũ ratione illã vndiq. ambiebant,detrimentũ afferret, quẽadmodũ Euripides quoq. elegantiſſime teſtatus fuit ſub hiſce uerbis.

Κακῶν γὰρ ὄντων μυρίων καθ' ἑλλάδα,
Οὐδὲν κάκιόν ἐστιν ἀθλητῶν γένους,
Οἳ πρῶτον οἰκεῖν οὐδὲ μανθάνουσιν εὖ,
Οὔτ' ἂν δύναιντο, πῶς γὰρ ὅστις ἔστ' ἀνὴρ
Γνάθου τε δοῦλος, νηδύος θ' ἡττημένος,
Κτήσαιτ' ἂν ὄλβον εἰς ὑπερβολὴν πάτρας,
B Οὐδ' αὖ πένεσθαι, κἀξυπηρετεῖν τύχαις.
Ἔθη γὰρ ἄνδρες οὐκ ἐθισθέντες καλὰ,
Σκληρῶς μεταλλάσσουσιν εἰς ἀμείνονα.

ideſt, *Cum mala innumera per Graeciam ſerpant,*
Nullum deterius Athletarum genere eſt,
Qui primum bene incolere haud diſcunt,
Neque poſſunt etiam, quo etenim modo
Quis eſt gulae deditus, ventrique indulget,
Diuitias parabit, vt alat familiam?
Neque item egeni eſſe, & fortunis inſeruire
Sciunt: nam in malis diu verſati
Moribus, non facile mutantur in melius.

Quibus nihil eſt meo iudicio, quod magis athleticae ſtatũ prodat. Neq. tamen defuerũt, qui hãc pniciosam artẽ cõmẽtarijs celebra-
C re niterẽtur, quales fuerũt Tryphõ,ac Theon Alexandrinus,qui ab athletica,in qua excellebat, cognita eius prauitate ad gymnaſticã tãdẽ deſciuit.Ne taceã Platonẽ,quẽ Seruius,& Laertius pdiderunt athletã fuiſse,& ea dimiſsa ad philoſophiam ſe contuliſse. Sed quia athletas praemij gratia certare, atque vitam mille necis generibus exponere conſueuiſse nõ ſemel dixi,id hoc in loco nequaquã praeterire uolo,athletis non eadẽ quocumq. tẽpore fuiſse pmiorum genera propoſita,verum,vt Clemens Alexan. ij.Paedag.c.viij.memoriae prodidit,primo fuit δόσις,ſeu donum,ſecundo plauſus,tertio foliorum coniectio,poſtremo corona.δόσιν autẽ apud Clemẽtem, niſi aliquid in eius vulgato codice deſideretur,puto nil aliud quã congiarium ſignificare: quo pacto apud Herodianum quoque ea uox uſurpata inuenitur. niſi potius leue aliquod munuſculum deſignet, quod poſterioribus omnibus vilius exſtiterit, quamq́ue non abnuo poſse quoque legi ἀθλωδόσιν.i. praemiorum largitionem,vt doctiſſimus Suetonij interpres ppoſuit Atqui de plauſu cuius uox graeca eſt

7.Aen. in vita Plat.

ca eſt Clementi ἀπεργεμὸσ, varias Criticorum doctiſſimorum inue- D
nio ſententias cum aliqui eam interpretentur exercitationẽ, aliqui ſcribendum uelint ἐπαγερμὸν, quem dicunt fuiſſe morem Athletarũ colligendi munuſcula à ſingulis ſpectatoribus.

De viuendi Athletarum ratione. Cap. XV.

QVONIAM de athletica prauitate quamplurima egregie ſimul, ac eloquenter ab Hippocrate, Platone, atque Galeno diſputata ſunt, nosq. etiam illos imitati nonnulla diximus, iam athletarum eorum, qui proprie uocati ſunt palaeſtritae, uiuendi rationem in medium proponere decreuimus. qua perſpecta, facile cuiùis erit iudicare, quod genus hominum, quaeue illorũ E
ars foret, & quam ſapienter illi fecerint, qui ipſam explodere, & cõtumelioſa oratione improbare conati ſunt. ſed, quoniam tota uiuendi ratio in ſex rebus, quas non naturales appellare medici uoluerunt, collocata eſt, videlicet cibo, & potu, ſomno, & uigilia, quiete, & motu, aere, animi affectionibus, atq. excrementorum euacuationibus, quomodo in uno quoque horum genere ſeſe gererent, explicabo. Primum itaque in cibo ac potu quadrupliciter erraſſe cõſpiciuntur, qualitate, quantitate, ordine, ac tempore. Quod ad qualitatẽ pertinet, varijs cibis athletas vſos diuerſis tẽporibus inuenio. ſi quidem primis illis antiquioribus veſci caricis praeſcriptum ſcri-
Li. 23 c.7 bunt Plinius, atque Oribaſius. quod, vt pingueſcerent, factitaſſe, exi-
Li.1.colle. cap. 40. ſtimo. Quis vero primus carnes eis conceſserit, auctores inter ſe diſſentiunt: Plinius exercitatorem quendam Pythagoram athletis pri- F
mum carnem comedendũ exhibuiſse ſcribit, Oribaſius Pergamenus Goram caricarum vſum, & antiquam viuendi illorum conſuetudinem ſuſtuliſse, primumq. Eurameni Samio carnes appoſuiſse, atq. talem viuendi rationem in poſteros emanaſſe tradit. vtcumque ſit, ante Hippocratis aetatẽ athletae carnibus veſcebantur, & praeſertim ſuillis, vt ipſe de Biante pugile refert in v. Epid. Caeterũ neque vno carnium genere ſemper illi victitarũt, quoniam interdum caprinis veſcebantur, quemadmodum Thebanus quidam athleta, quẽ Clitomachus Carthaginienſis nouae academiae ſectator praeclarus reliquos ſui temporis athletas viribus ſuperaſse refert, quod caprinas carnes manducaret. Apri glandulas etiam athletis pro cibo fuiſse innuit Martialis in libro tertio, vbi Zoili cuiuſdam procacitatem, & ob ſcoenos mores deſcribens ait.

Inter catellas anſerum exta lambentes
Partitur apri glandulas palaeſtritis.

Attamen

A Attamen illos in frequentiore uſu habuiſſe carnes tũ bubulas, tum ſuillas, ſatis conſtat ex Galeno, qui ex illis, & pane cũ caſeo ſine fermento confecto, quod Coliphium uocatum eſt, uictitaſſe ſcribit, ut duritie, ac alimentorum craſſitie nõ modo uberius nutrirentur, ſed etiam diutius ſaturi permanerent, quo genere victus cum Biantes pugil πολύβορος immodice uteretur, eos morbos incurrebat, quos refert in quinto Epid. Hippocrates: ſcribit Plinius, Valerianus nullum athletarum cibum abſq. anetho exſtitiſſe, forſan quod crederent ab eo nutrimentum ſolidum produci, aut quo huiuſcemodi herbae odore alij cibi condirentur, ſicque magis ipſis ſaperent, aut quo ſomnus illis maior prouocaretur pro conficiendis cibis duris; anethum enim ſomnum prouocare ſciunt medici. Quantitas cibi athletarũ quam fuerit ceteris hominum menſuris ſuperior, ſciri po- 4. de re me. c. 27.

B teſt ex ijs, quae ſcriptis mandauit Galenus ſecundo de digno. pulſuum, uidelicet carnis minas duas paucum cibum athletis fuiſſe, ut aliqua ex parte fabuloſo illi fidẽ adhibere ualeamus, quod de athleta Milone Crotoniata, & Heraclide pugile celebratur. quorum alterum carnium minas viginti deglutiſſe, & panis totidẽ, uini choas perſiccaſſe tres, ac aliquando taurum, quẽ per ſtadiũ retento anhelitu geſtarat, ſolum abſumpſiſſe; alterum prope infiniti cibi, ac potus capacem, nulliq. parem exſtitiſſe ferunt; atque hinc perſpicuum ſit, quam uere Ariſt. 4. de gen. animalium dixerit, ſaepenumero athletis membra uarijs formis affici, cũ ob multam edacitatẽ natura haud ualet aeque in toto corpore omnes cibi partes conficere, & confectas aequaliter diſtribuere, ſicut octauo Polit. cibum eorũ, qui exercebãtur athletice, modo Βίαιον τροφὴν, modo ἀναγκοφαγίαν uocauit, ut Cap. 3.

C Gal. iij. de tuen. ual. ἐδωδὴν πρὸς ἀνάγκην quaſi plus, quam ferre (quãquam ſcio non defuiſſe, qui aliter eam uocem apud Ariſt. ſint interpretati,) poſſent, edere cogerentur: qua etiam utitur Clemens Alex. li. ij. Paedagogi cap. j. Ex hoc autem loco corrigendus eſt Themiſtij locus in orat. (Quae ſit principaliſſima uirtutum,) ubi pro ἀναγκοφαγίας perperam legitur ἐναγκοφάσεως. Tertullianus etiam lib. de pallio meminit ſiccae ſaginationis athletarũ, quae ut fieret ab aliquibus dubitatur, ego uero ſemper putaui xerophagiam illam apud Caelium, & Ioannem Caſſianum cõmemoratam, qua. ſ. ficus aridas, nuces, & nil coetum, nil humidũ ſumebant, non placentas, ut ait Arrianus in Epicteto, non frigidum potum, & de qua Plautus in Moſtellaria, ubi adoleſcens quidã ita loquitur, quo neque induſtrior de iuuentute erat arte gymnaſtica, diſco, haſta, pila, curſu, armis, equo, uictitabam uolupe parſimonia, & duritia. Ordinẽ ſimiliter nullum; aut perpuſillum athletas in comedẽdo ſeruaſse, ut & temporis nullam rationẽ habuiſse, ſatis ex ſuperiorib. clarum eſse poteſt, niſi qđ 7. meth.

refert Gulenus eos non aeque mane, ac ueſpere cibos ualidiſſimos D
accipere cõſueuiſſe,ſed dũtaxat in coena,nõ modo ratione,uerum-
etiã experientia docti cibos in ſomno,quando calor magis uiget in-
tus, facilius cõſici,alioqui cõcoctu difficillimos ipſis, cũ ob qualita-
tem eorũ ualde calori reſiſtentẽ,tum ob immensã quãtitatẽ. quãuis
li.11.c.53 ſecus ui deatur ſenſiſſe Plinius, qui ſcribit athletas maluiſſe ſemper
cibos ambulatione,quã ſomno perficere,ratos ſomnũ ad corpulen-
Prob. 4. tiam,quã ad firmitatem magis conferre. quod ſi Plutarchus 4. ſym-
poſiacorũ eoſdem ſimpliciſſimis cibis uictitaſse, omnemq. uarietatẽ
prorſus effugiſse tradit,eius ſententiam ita accipere debemus,ut uo
luerit athletas uno ſolũ carnis,& panis genere, quodcumq., & quã-
tumcumq. fuerit,vſos.qđ neq. nos negamus, qui ſupra diximus fre-
quentiſſimos eorũ cibos fuiſse ſolas bubulas, aut potius ſuillas car-
nes. Atqui ſomno,& uigilia qualẽ moderationẽ coeteris uitae eorũ E
partib. reſpondentẽ athletae adhibuerint, clariſſime demonſtrauit
Plato,eos ubiq. ſomnolentos appellans. In motu quoque & quiete
nullam menſuram ſeruare ſolitos athletas teſtatur Galenus,qui eos
modo tota die laborare,quando.ſ.exercitium τέλειον,ſiue κατασκευὴν
apud Galenum tertio de tu. val. ij. uocatum inibant, modo nocte,
modo a cibo, modo ante conſueuiſse narrat. quaſi propoſitũ in om-
nibus tenuerint Hippocratis praecepta haec de ſanitate uniuerſa
contemnere,(labores,cibi,potiones,ſomni,venus,omnia moderata)
illudq. unum ſibi propoſuerint,immoderate, ſemper,& nulla habi-
38. parti. ta regula elaborare. quod cũ Ariſtoteles intelligeret cauſsã quae-
probl. 5. rens, qua mediocriter inſudantes ſtatim ab exercitatione colore
amoeno hilarentur,Athletae uero pallidi lõge euadant, dixit ideo
euenire,quia Athletae prorſus nimium laborant,nimius uero labor F
colorem cum ſudore,& ſpiritu extrudit,palloremque inducit,ſicuti
mediocri calore in ſumma corporis retento leuiter colorẽ prouo-
cat,& ad corporis ſuperficiẽ inuitat,ut calefactis,aut pudefactis ac-
cidere ſolet. Qui igitur ſine menſura ſemper laborabant, Athletas
In lib. de minime mirum eſt Galenum dixiſse quinque annis ad ſummũ ἰσο-
morborũ σθενεῖς perduraſse. Iam quoque aeris ipſos nullum diſcrimen effeciſse
credere poſsumus, quod ſub ardenti ſole exercerentur,nec uento-
rum,aut aliarũ boni aeris condicionum ullam rationem haberent.
quamuis dum ſe ad futura certamina exercerent,antiqui curarint,
tẽporibus ut illud in ſalubri aere factitarent,ſicuti manifeſtũ eſt e xyſtis, quas
ideo fabricatas in gymnaſijs ſcribit Vitruuius, quo athletae in hie-
me ad uitãdas aeris iniurias inibi in ſalubriori aere cõmodius exer
Homilia ceri ualerent,quo tẽpore multas plagas, ut tradit Baſilius Magnus,
54. perferebant,ex paedotribis,nec non uictum haud iucundum, ſed a
magiſtris exercitationum praeſcriptum ſequebantur. Ita etiã apud

Stra-

A Strabonē legimus,veteres conſueuiſſe athletas Rauennā mittere,vt ibi in ſalubriori aere cōmodius exercerentur. Ab animi affectionibus athletas uehementius,q̄ par ſit,affectos fuiſſe nemo negabit,qui conſideret q̄ leui ex cauſſa certatores omnes excandeſcant, quātopere uicti triſtentur,quantū victores exſultent, & denique quo ſemper animo uiuant illi, qui tum immodice ſaturi, tum ieiuni, quales athletae,excruciantur.lib.2.de ira Seneca Pyrrhum maximū certaminis gymnici praeceptorē ſolitū ait ijs,quos exercebat,praecipere,ne iraſcerentur quod, ira perturbet artem, id quod ēt apud Caſſianū c.7.lib.6.legitur. De excrementorū exinanitionibus(qđ erat ſextū,& ultimū)pauca dicēda forent,quod forſan in his errarent minus,q̄ in ceteris: at qm̄ uenus inter neceſſarias ſanitati inanitiones a medicis reponitur,quo modo ſeſe gererent in illa,videamus. Dum

Geograp. lib.5.

B enim & Hippoc.& Gal. venerē moderatā eſſe debere praeceperūt, tam eos,qui immodice,quam eos qui nimium parce illa uterentur, coarguiſſe ab omnib. in re medica,vel mediocriter eruditis iudicātur. unde magnopere in hac athletae peccaſſe conſpiciuntur, qui perpetuo ſeipſos coitu interdicebant, cū ceteris forſan ob nimiam alimenti, & ſanguinis copiā magis neceſse haberent, de his namq. Gal.6.de loc.affe.cap.v.loquebatur,quādo multos calidae,& humidae naturae ὑπὸ ἀσκήσεως.i.ob exercitationem(non prae pudore,aut ſobrietate,ut interpretes pleriq.transferunt)à ueneris uſu abſtinentes torpidos,atq.pigros effectos ſeſe uidiſſe ſcripſit. Qđ porro a Venere prorſus athletae abſtinuerint,praeter Platonem,qui Aſtylum, Diopompum Criſſonem,Iceum Tarentinum tales exſtitiſſe memoriae prodidit. Gal.quoque teſtatum fecit,& poſt Galenum Baſilius

8.đ legib.

C Magnus,qui in homilia 52.ſcripſit,paedotribas cōſiderantes ex ueneris uoluptatibus corpus imbecillius, & ad neceſſariorum operationes pigrum,atque debile reddi,tēperantiae legem promulgaſſe, quae adoleſcentum corpora a uoluptatibus tuta conſeruaret,& decertantibus ipſis ne aſpicere quidem uenuſtas formas permitteret. Id etiam ſignificauit Martialis, qui de Blatara quodam athleta ſermonem habens,ita ſcriptum reliquit.

6. de loc. affec.in fi.

Cur Lacedaemonio luteum ceromate corpus. lib.11.
Perfundit gelida virgine? ne futuat. Et Horatius
Qui ſtudet optatam curſu contingere metam.
Multa tulit, fecitque puer, ſudauit, & alſit.
Abſtinuit venere,& Baccho; vbi pro puero accipiendum eſse adoloſcentem cum Pauſania non dubito,alioquin pueri ante decimum quartū annū nō hoc egent,cum ad venerē nondū ſtimulētur, nā dū, atq. poſt ſolitos appellari uiros, nā & pleriq. alij ſcriptores teſtātur & Plutarchus 9. Sympo.3.docet pueros interduci cōſueuiſſe ad lu-

ctandum,pueros quoque cõſueuiſſe in palaeſtris exerceri,et praeſer D
tim Plato 8.de leg.qui tria genera fecit palaeſtritarum , pueros,im-
berbes,& uiros.Non modo enim ſe athletae ad inhibendã uenerem
frigida lauabant,verum etiam laminas plumbeas renum,& lumbo-
rum regionibus ad arcendas nocturnas pollutiones,& libidinis im-
li.34.c.18 petus frangẽdos adhibebãt,ut teſtati ſunt Plinius, Galenus, & Ioan-
5. de tue. ua. c. ult. nes Caſſianus lib.vj.c.vij.quam rem ẽt intelligere voluiſse D. Paulũ
arbitror,dum dixit . Qui in ſtadio currunt,ab omnibus abſtinent,&
hi quidẽ vt mortalẽ coronam,nos vero ut immortalem accipiamus.
Quã ſnĩam tuſi⁹ enarrãs Tertullian⁹ haec dicebat:Nẽpe cũ & Athle
lib.ad martyres. tae ſegregẽtur ad ſtrictiorẽ diſciplinã,ut robori aedificãdo vacẽt,cõ
„ tinẽtur a luxuria,a cibis laetioribus,a potu iucundiore:cogũtur,cru-
ciãtur,fatigantur,& D. Chryſoſtomus 1.ad Corint.c.9. atq. Aelia-
nus : Idẽ & Clemẽs Alexan. lib.3.Stromatũ,& Simplicius in cõmen- E
li. 28.c.6. tario ſupra Epictetũ intellexit, qui ſtudio coronae athletas a uenere
abſtinere ſcripſit,& Caeſ.6.de bello gallico ſcribit ſueuijs anteuige
ſimũ annũ fuiſse ꝓhibitũ veneris vsũ,vt corpora,velociora , & ꝓce-
riora euaderẽt. & q̃uis alibi Plini⁹ athletas interdũ coitu vti ſolitos
ſentire videatur,vbi eos torpẽtes reſtitui,u enereiſq. vocẽ,cũ e cãdi-
da declinat in fuſcã , reuocari dicit, id tñ intelligendũ eſt, vt Euſta-
thius,nimirũ toto certaminũ tpe cõgreſsũ uenereũ athletas euitaſse,
reliquo tpe uſos moderate fuiſse.Hoc itaq. fuit athletarũ uiuẽdi in-
ſtitutũ,ꝙ q̃tum ſanitati detrimentũ afferret, ut Hippocratẽ ſileã,affe-
ctũ athleticũ haud ſcd̃m naturã eſse dicentẽ, argumẽto eſse poſsũt,
In ſuaſ. ad bo ar. quae ipſis quotidie euenire ſolita recenſet Gal.videlicet repẽtinae
In lib. ad Thraſ. obmutiones, ſenſus, & motus amiſſiones, ſuffocationes, uaſorum ru-
ptiones.ut nõ ſine maxima rõne D.Hierony.athletas nequaq̃ diu vi F
lib. 2. ad uer.Iouin. uere potuiſſe ſcripſerit,Hipp.& Gal.auctoritate vſus. Igitur nõ ſatis
mirari poſsũ,qua rõne ductus Cornelius Celſus medicus alioqui &
eruditiſſimus, & eloquentiſſimus in laterũ inueterato dolore victu
athletico vtendũ conſulat:niſi pro ualido,& firmãdis uirib. acõmo-
dato ciborũ gñe,ut Budaeus,interpretemur . Sed de athletarũ pro-
feſſione,qm̃ ad inſtitutũ noſtrũ plura dicere nõ ꝑtinet,haec ſufficiẽt,
ſi unũ addidero,ꝙ Clemens Alex.quaſi ludens memoriae mandauit,
3.li.paedagogi. c. 9. Athletas hanc vnã honeſtatis imaginẽ habuiſse, ut nunq̃ in publicũ
ad certandũ ſine ſubligaculis prodirent . quẽ morẽ ab Hercule pri-
mũ inuectũ , ſicut a Palaeſtra Mercurij filia pudẽdos locos obtegẽdi
conſuetudinẽ inter mulieres , quae curſu, & alijs exercebantur, in-
lib. x. antiq Rom. troductã,eſse memoriae mãdatũ eſt.Quamq̃ Dionyſius Halicar.ſcri
bat ex Homero colligi,apud priſcos illos turpe habitum eſse nudos
certare,primum aũt omniũ Olymp.xv.Neãchum Lacedaemonium
Olympiaco ſtadio decurrentem totum corpus denudaſse, pudẽdis
tantum ſubligaribus campeſtribus obtectis.

A ARTIS GYMNASTICÆ

LIBER SECVNDVS

Quid ſit exercitatio, & quomodo differat a labore & motu. Cap. I.

POSTQVAM de Gymnaſtica, quid ſit, eius originem, nec non verae, & non verae differentiam ſatis explicauimus, conſequens eſt, vt, ceteris non prorſus omiſſis, illam praecipue oratione noſtra proſequamur, quae ad medicinam facit, & de qua tractationem habere polliciti ſumus. B Quoniam uero, dum gymnaſticae definitionem in medio proponeremus, eam eſse artem quandam facultates omnium exercitationum noſcentem, earumque uarietates opere ipſo gratia ſanitatis edocentem indicauimus: recta doctrinae ratio poſtulare videtur, ut, quid ſit exercitatio, prius cognoſcatur, deinde in proprias ſpecies diuidatur, atque illarum vnaquaeq. ſingulatim explanetur. hoc etenim facto, cum ars (dicebat Ariſtoteles,) ſit recta operandi ratio, videbimus, quae ſit in obeundis exercitationibus haec recta ratio, quomodo illarum unaquaeque, uel ad parandum bonum habitum, vel ſanitatem defendendam conferat. 6.Ethic.

C Exercitationem itaque definiuit Galenus, ſecundo de tu. val. & ipſum ſecutus Aetius, eſse motum vehementem, anhelitum alterantem, ubi γυμνάσιον, κίνησιν, & πόνον, ſiue exercitationem, motum, atq; laborẽ inter ſe differre demonſtrat: propterea qđ motus eſt res quaedam magis communis, atq. pluribus conueniens quam exercitatio, cum ſaepe multi moueantur, neq. exerceri dicantur, exercitatio uero non ſit, niſi vehemens motus: ſimiliter labor licet ſit vehemens motus, tamen non omnis labor proprie uocatur exercitatio, ſi quidem fodientes, atq. metentes laborare, ſed non proprie exerceri dicũtur; tametſi etiam aliquando communi quadam appellatione labor, exercitatio uocatur: quemadmodum Galenus ab Hippocrate uocatum eſse cenſet, quando is dixit, Labores cibum praecedãt, & ubi fames, laborandum non eſt. ibi enim vocẽ hanc πόνος, quae, & dolorem & laborem, ſiue damnum, ut Erotiano placui, & exercitationem ſignificare ſolet, pro exercitatione dumtaxat accipi debere indicat. ergo exercitatio nihil aliud erit ex ſentẽtia Galeni, & Aetij 6.đ morb. vulg. cõ. 4. tex. 3 1. 2. Aph. 16. In Onomaſtico. 2. đ tu va. lib. 3. c. 2.

niſi

niſi motus vehemens anhelitum alterans, γυμνάσιον a Graecis appellatus, D quod plerũq. nudi, aut ſaltem cum paucioribus ueſtibus exercerētur; quemadmodum etiam locum, ubi fiebat γυμνάσιον appellatum ſuperiore libro abunde monſtrauimus. Sed quoniam poſſet aliquis etiam in gymnaſijs ab altero per uim vehementer moueri, qui tamen nullo pacto exerceri diceretur, iccirco haec Galenica exercitationis (pace eius dicam) definitio haud quaquam integra eſt. & proinde Auicenna Arabum omnium doctiſſimus cum animaduertiſſet haud plene exercitationem a Galeno definitam fuiſſe, aliam definitionem in medium attulit, uidelicet quod exercitatio eſt motus uoluntarius, propter quem anhelitus magnus, & frequens eſt neceſſarius. Quo in loco eos quoq. merito damnat, qui leuem quamlibet ambulationem exercitij nomine compellant: non enim appoſuit (vehemens) quod, vbi magnus, & frequens ſit anhelitus, ſemper E neceſſario ſequitur motum illum vehementem exſiſtere. ſed neque haec definitio Auicennae mihi plene ſatisfacit: quoniam, etſi conueniat omnibus triplicis gymnaſticae exercitationibus, eas tamen proprie non complectitur: de quibus ad medicum tractare ſpectat, & nos etiam loqui inſtituimus: ſiquidem omnia quatuor cauſſarum genera haud quaquam complectitur, cum neq. materialis explicetur, neque cauſſa cuius gratia. Accedit item illud, quod multi uoluntarie uehementer, & cũ anhelitu aucto mouentur, qui nullo pacto dicentur proprie exerceri, ſicuti ſerui cum celeritate dominorũ mandata exſequentes, & ſicuti illi, qui vel inimicorũ impetum, uel quid aliud triſte effugientes, & vehementer mouentur, & frequenter, ac magnopere anhelant: ex quo Auicennae definitio haud perfecte totam exercitationis naturã cõplectitur; ſicut neq. illa Auerrois, F qua dixit in libro collectaneorum, exercitationem eſſe mẽbrorum motum aliqua uoluntate factum. Ideo nos aliter definiẽtes dicamus, quod exercitatio, de qua medici intereſt tractare, ꝓprie eſt motus corporis humani uehemens, uoluntarius, cum anhelitu alterato uel ſanitatis tuendae, uel habitus boni comparandi gratia factus. ita namq. definitio omnes cauſſas comprehendit, atq. ſoli definito conuenit: uerum enimuero poſſet aliquis merito a me ſciſcitari, numquid motus equitando, vel nauigando peractus exercitationis nomen mereatur, eo quod non libere a uoluntate hominis, ſed ab alio dependere uideatur? cui reſpondeo, non minus equitantes, & nauigantes alijs exerceri dici debere, ſi nõ proprie, ſaltem communiter, dum modo gratia ſanitatis, uel etiam militaris ſtudij illud efficiant: quandoquidem proprie exerceri dicuntur, qui exercitationem nuper a nobis definitam ſuſcipiunt. quibus vero ali-

Li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 1.

6. coll. c. 2.

qua

A qua ex conditionibus neceſſarijs deeſt,illi potius communiter, quã proprie exerceri dicentur, ſiue a ſeipſis, ſiue ab alijs moueantur, quemadmodum equitans, qui uoluntarie ideo mouetur, quoniam motus equi, ratione cuius ipſe mouetur, ab equitantis appetitu, & dirigitur,& peragitur; id quod de alijs quoque ſimilibus a nobis ſemper erit intelligendum. atque hanc fuiſſe Galeni ipſius ſententiam, eius uerba in ſecundo de tu.val.ſcripta indicant: vbi ait, eos, qui fodiunt,& qui equitant,non laborare modo, ſed etiam exercitari communi ſaltem exercitationis appellatione, quemadmodum clarius adhuc adſtruit quinto de tu.va.ca. 11.ubi omnem motum communiter exercitationem uocat,proprie vero motum uehementem, vt etiam uidetur appellaſſe Paullus Aegineta lib. ij. cap. xlix. vbi exercitationem a geſtationibus, ambulationibus, & uociferationibus diſtinguit.

B Praeterea, quoniam dixi exercitationẽ a graecis γυμνάσιον uocatam fuiſſe, haud ſecus ac locum, in quo fiebat: ambigeret fortaſſe aliquis,num exercitationes, quae extra gymnaſia peragebantur, proprie tales eſſent, an non? cui reſponſum eſſe uolo, definitione exercitationis cum non ſit appoſitus peculiaris locus, indicari eum haud quaquã exercitationi neceſſarium fore; & propterea motum voluntarium uehementem cum anhelitu alterato gratia ſanitatis tuendae, uel optimi habitus comparandi factum, ubicumq. locorum ageretur,nihilo ſecius exercitationẽ uocari debuiſſe, atq. debere,quam in gymnaſijs actum.nam ambulationes per uias,pilae luſus,iaculationes, & ſimilia quis ſanae mentis non uocet exercitationes? etiam ſi ruri,& in uicis efficiantur, dummodo ceteris conditionibus minime careant? qua re ita ſeſe haben

C te, etiam ad gymnaſticam facultatẽ de exercitationibus omnibus ſiue in gymnaſijs fiant, ſiue extra, tractationem ſpectare dicendum erit,eo magis,quod Galenus alioqui uerborum proprietatis obſeruantiſſimus etiam in aquis γυμναςικὰς παῖδας a pueris tempore ſuo exerceri ſolitas fuiſſe in 4.de loc.affect.libro ſcriptum reliquit.

De Gymnaſticae medicinae diuiſione. *Cap. II.*

TRACTATVRI medicinae gymnaſticam, quid ſit exercitatio, declarare coacti; fuimus ordini autem nunc nobis propoſito ualde conſentaneum eſt, gymnaſticam ipſam partiri; ex qua diuiſione ſeſe clarum offeret iter, quo ad inueniendas exercitationum omnium ſingulas antiquis vſitatas ſpecies incedamus. Quod enim huiuſce gymnaſticae uerum,

atque praecipuum principium a natura acceptũ ſit,animantia bruta fidem facere merito ſcripſerunt & Plato, & Galenus: ſiquidem illa ſtatim ac in mundanã hanc lucem ueniunt, ſeſe mouere, agitare, ac ſaltare conſpiciuntur: veluti quoque pueri factitant, qui tametſi in hoc brutis imbelliores ad fruendum hac uita exeant, nihilominus & ipſi, quantum conceditur, ſeſe mouere nituntur; atque ex motibus non parum voluptatis accipiunt. qui motus poſtmodum creſcentibus annis dum cõdiciones ſupra deſcriptas recipiũt, nil aliud plane ſunt, niſi ipſiſſima facultatis gymnaſticae opera: vt omnino dicere cogamur ipſam, ſi non a natura factam, ſaltem ſecundum naturae propenſionem eſse. Huiuſce facultatis cum Plato duas primarias, atque uniuerſales partes effecerit; proinde allatam ab ipſo gymnaſticae diuiſionem in mediũ proponemus, non quod ſub ipſa omnium exercitationum ſpecies appoſite contineantur, ſed quod a nullo alio artem hanc melius diuiſam hucuſque uidere contigerit. neque nos quiſquam reprehendere debet, quod in pluribus Platonis, quem medicum nemo ſanus reputat, auctoritatem in tractanda re medica tanti faciamus: quando Galenus ille, cui nõ minus medici, quam Pythagorae eius diſcipuli credere tenentur, ſcriptum reliquit, Platonem Hippocratis imitatorem fuiſse, nec vſquam ab illius placitis receſſiſse: nam Galenum hoc in loco ſequi non poſsumus, quoniam, ubi ſimilem diuiſionem aggreſsus eſt, exercitationum potius, quam ipſius artis partitionem inſtituiſse videtur. Plato igitur libro de legibus. vii. cum demonſtraſset ſiniſtras manus a natura nihilo dexteris imbecilliores effici, atque earũ apparentem debilitatem potius conſuetudini, exercitationique, quam naturali defectui adſcribendam fore, tradit ad eos pertinere, qui pueris alendis, ac educandis praeficiuntur, ut eos ſiniſtris etiam exercendis aſsuefaciant. poſtea docens quae ſint illae diſciplinae, ductu quarum pueri excoli debeant, alteram muſicam ex ijs eſse, alteram gymnaſticam ſcribit: gymnaſticae rurſus duo membra facit, unam τὴν πάλην, alteram τὴν ὄρχησιν appellat: atque ὀρχήσεως alteram eſse dicit eorum, qui res turpes motibus imitantur, alteram eorum, qui bonae corporis habitudini, agilitati, membrorumque pulchritudini operam nauant. Quo in loco tametſi Plato de gymnaſtica bellica dumtaxat ſermonem habere uideatur, nihilominus eadem fere eſt ac medicinae gymnaſtica, fine ſolum differens, nec prorſus fine, eo quod Plato quoque bonum corporis habitum parare, valetudinemque conſeruare intendit, ſicut medicus, ſed alium finẽ addit, nempe ut eius exercitationis ope ad bella gerẽda

aptiores

2. de leg. 2. d tu. va.

A aptiores homines euadant. Nos itaque dicamus ſecundum Platonem gymnaſticam diuidi in ſaltatoriam, atque palaeſtricam, ſub nomine palaeſtricae intelligẽtes uniuerſam illam exercitationum ſeriem, quae uel in palaeſtra gymnaſiorum, uel in loco palaeſtrae uicem gerente peragebantur. Cum enim gymnaſtica facultas quaedam exſiſtat, ut ſaepius diximus, quae & naturam, qualitateſq. exercitationum noſcit, & eis utendi modos, ac regulas ſanitatis, aut boni habitus gratia praeſcribit, cunctae fere exercitationes cum arte factae, quae nil aliud ſunt, quam motus quidam humanorum corporum, aut a ſaltatoria, aut a palaeſtrica deſcribuntur, praefiniunturque, id quod forſan Galenus innuere uoluit, quando in ſecundo libro de muſculorum motu ſcriptum reliquit: ὀρχηστικοὺς καὶ παλαιστικοὺς ſolos facile crura flectere: neque enim ſum neſcius (vt
B paullo ante dixi) minime hanc gymnaſticae diuiſionem perfectam exſiſtere, neq. ab illa ſingulas exercitationum ſpecies comprehendi poſſe, quoniam ambulatio, equitatio, & ſimilia gymnaſticae exercitationes ſunt, nihilominus ſaltatoriae aut palaeſtricae nequaquam ſubſunt. Attamen hanc etiam ueluti antiquam, & a grauiſſimo auctore traditam aliqua ex parte ſequemur. quod ſi nos etiam eam magis illuſtrantes dixerimus gymnaſticam duplicem eſse, alteram, quae motus hominum a ſeipſis factos ſolum, alteram, quae motus ab alijs factos contemplatur, atque primam tum in palaeſtricam, tum in ſaltatoriam diuidi, non modo cum Platone ſentiemus, uerumetiam ipſius rei ueritatem fortaſse aſsequemur; ſi quidem nullam exercitationem poterit quis cogitare, quam ſub aliqua praedictarum ſpecie contineri non oſtendamus. Nec quid-
C quam ſententiae noſtrae obſtabit, quod Galenus in libro qui ἰατρὸς inſcribitur, (ſi is eſt Galeni genuinus, aut potius, quod alij credunt, Herodoti medici) ſub alio artis genere palaeſtricam, & orcheſticam, ſub alio medicinam, cuius partem gymnaſticam effecerunt ueteres, collocarit; quia ibi loquitur de ſaltatoria, quae erat hiſtrionicae ſpecies, ut inferius declarabimus, & non de qua nos loquimur; ſimiliter & de palaeſtrica uitioſa, quam athleticam nos uocamus, & omnino a medicina alienam cum Galeno ſtatuimus; non autem de palaeſtrica, neque de ſaltatoria a Platone, & a nobis intellectis.

De Saltatoria. Cap. III. D

CVM itaq. gymnaſtica tota in eam diuidatur, quae motus hominũ a ſeipſis, & quae ab alijs factos ſpeculatur, atque prima adhuc in ſaltatoriam & palaeſtricã partiatur, ne cõfuſa euadat tractatio noſtra, primo ſaltatoriã, deinde palaeſtricam omnes in palaeſtra, uel loco ſimili actas exercitationes complectentẽ explicabimus, poſtremo eã, quae circa motus ab alijs factos verſatur, gymnaſticam adnectemus, quibus tractatis uniuerſa gymnaſtica nota fiet. Saltatoriae igitur, ſiue ὀρχήσεως, tres ſpecies Homerum nouiſſe, qui eius libros lectitarunt, intelligere facile poſſunt. Prima eſt cubiſtica, quã Xenophon, atq. Suidas ſcribunt fuiſſe artẽ quandam, qua homines uarijs modis pedes; ac manus contorquentes in caput ſaltabant, quomodo ẽt tẽpeſtate noſtra circulatores nonnulli faciunt, qui lucri gratia homines decipiẽtes uarias vrbes comoedijs recitãdis pererrant; hãc, κυβίστημα uocauit Lucianus, & in gloſſario habetur, cernulat κυβιστᾶ, quã uocem ẽt uſurpauit Seneca Epiſt. 8. etſi cernuat plures codices habeant. Secunda ſpecies eſt ſphaeriſtica, ſiue pilae ludus. nã qđ ludentes pila ſaltarent, praeter Homeri teſtimoniũ, qui ſexto Odyſſeae de Nauſicaa haec tradit: E

σφαίρῃ τε γὰρ ἔπαιζον ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.

ideſt: *Ludebant pila, vittis vellisque remotis,*
Atque his Nauſicaa ob niueas ſpectabilis vlnas
Principium ludo dabat.

teſtatur quoque Athenaeus ex auctoritate Demoxeni, ſicuti inferius indicabimus. Tertia ſpecies eſt ὄρχησις ſimpliciter dicta, nos ſimpliciter ſaltationem dicere poſſumus. Tota hac orcheſtica quãuis maiores noſtri ut plurimum ad uoluptates, ac laſciuiam potius, quam ad aliud uterentur, qui mos etiam uſque ad haec tẽpora perdurat, nihilominus gymnaſticam bellicam, athleticam, atque medicam illa quoque prorſus non caruiſſe conſtat, ſicut nec ceteras exercitationes ab ulla ferè harum trium omiſſa fuiſse demonſtrabo, ubi in ſingulis exercitationum ſpeciebus declarandis, quo modo unaquaeque gymnaſticae illis ſeparatim uſa ſit, indicare conabor. Bellicam enim abſque ſaltatoria non fuiſſe, locupletiſſimum teſtem Platonem habemus, qui in ſeptimo de legibus ſaltationem in tres diuiſit, militarem, paci aptam, atque mediam; militaremque vocauit eorum, qui modo exſilitionibus in altum, modo depreſſionibus, modo inclinationibus hoſtilium incurſuum in F

A uaſiones,euitationeſq., imitabantur;quiq. figuris uarijs iaculatores, & percuſſores ſimulabant; atq. hanc tanti fecit, ut uoluerit in Republica magiſtros haberi, qui mercede publica conducti uiros ſimul,ac mulieres hanc edocerent,arbitratus hac una non parũ adiumenti acceſſurum ad adipiſcendã militarẽ peritiã.& nobilis author Quintilianus lib. 1. inſt. c. 2. teſtatur Lacedaemonios ſaltationẽ quandam tamq̃ ad bella utilem inter exercitationes recepiſse.Quod uero athletica gymnaſtica inter ceteras exercitationes habuerit aliqñ ſaltationes,cõprobari poteſt ex Plinio,qui Stephanionẽ togatae ſaltationis primũ inuentorem vtriſq. ſaecularibus ludis,& D. Auguſti, & Claudij Caeſaris ſaltaſse memoriae prodidit: quemadmodũ & Plato loco nuper citato ſaltationẽ a nobis mediã, ab ipſo ἀμφισβητουμένην nũcupatã in ſacrificijs, atq. expiationib. fieri ſolitã,q̃ a Mã li.7. c.48.
B tinenſibus,& Arcadibus corã Cyro factã refert Xenophon, tradens, aperte inſinuare uidetur, athleticã, cuius & ludos & ſacrificiorũ celebritates eſse iã decreuimus,ſaltatoriã habuiſse. Gal. porrò nec medicinae gymnaſticã ſaltationes a ſe reſpuiſse tamq̃ ſanitati, & bono habitui inutiles plane confitetur,quandoquidẽ in ſecundo περὶ ὑγιεινῶν multos imbecilles ualetudini reſtitutos a ſe luctis, pãcratijs,ſaltationibus, atq. alijs huiuſcemodi exercitationib. refert.id qđ Antyllus pariter teſtatum fecit, ubi inter ceteras exercitationes hominibus ad ſanitatẽ conferentes hanc ponit, mediamq. inter choreã, & umbratilem pugnam naturam retinere, & ob id pueris, mulieribus,atq.ſenibus,quorum corpus mirum in modũ imbecillum,& gracile eſt,conducere ſcribit.An uero haec ea ſit ſaltatio, quam Plato εἰρηνικὴν,ſiue paci aptam nuncupauit,quamq. animi in proſperitati- libro 6. de Cyr. Exe. cap. vltim. Orib. 6.
C bus, & in moderatis uoluptatibus temperati exſiſtere ſcripſit, haud tuto affirmare audeo, ſat ſit nobis hactenus oſtendiſse nullum gymnaſticae genus hac ſaltatione caruiſse, in quam, & in palaeſtricam exercitationum artem a Platone diuiſam eſse iam diximus.

De Sphaeriſtica. *Cap. IV.*

SALTATIONEM in cubiſticam, ſphaeriſticam, & orcheſticam, ſiue communi nomine uocatam ſaltationem diuiſimus, quarum unaquaeq. iam nobis fuſius declarãda foret. Sed quoniam de cubiſtica ab auctorib. pauca admodum tradita reperiuntur,omiſsa illa,reliquas duas proſequemur. Atque primo ſphaeriſtica ſeſe offert, quae tametſi Homeri temporibus ſimplicior eſset,attamen poſterioribus ſaeculis miram

uarietatem acquiſiuit, ita ut & ipſa in gymnaſijs tam locum σφαι- D
ρηϛήριον, quam praefectum σφαιρηϛικὸν vocatum habere meruerit.
Quis vero primus ſphaeriſticam hanc, ſiue pilae ludum inuenerit,
l.7.c.56. ſcriptores diuerſa ſentiunt. Plinius inter Latinos Pytho cuidam
hunc acceptum refert. Agalis Corcyrea grammatica Nauſicaam
ludi pilae inuentricem, ſed ignoro qua ratione, apud Athenaeum
facit: Hippaſus Lacedaemonijs, Dicaearchus Sicyonijs inuentum
iſtud attribuerunt. Ex quo fit, vt certi quidquam ſentire nequea-
mus, & eo magis quod Timocratis Laconis, aliorumue de hoc lu-
do commentaria non habemus, quibus fortaſſis & tantae uarieta-
tis rationem intelligere, & incognita prope ludēdi pila genera cer-
tius cognoſcere poſſemus. in quibus explicandis cum huc uſq. ſcri-
ptores non parum confuſi fuerint, atque interdum a ueritate longe
receſſerint, nos, quantum fieri poterit, tractationem hāc clariorem, E
minuſq. antiquorum ſcriptis repugnantem efficere ſtudebimus. Pi-
la itaque ludendi genera quatuor duntaxat apud graecos exſtitiſſe
reperio, μεγάλην σφαῖραν, μικρὰν σφαῖραν, κενὴν σφαῖραν, & κώρυκον, ſiue
paruam pilam, magnam, atque pilam inanem, & corycum, repono
corycum inter pilae genera, quod licet Galenus, Oribaſius, & Paul-
lus ab illis ſecreuerint, inſtrumentum illud, ut demonſtrabimus,
uel pila erat, uel pilae aſſimile. Paruae luſus ſecundum Antyllum
tres ſpecies diuerſas habuit. prima erat, pila ualde parua, in qua qui
exercebantur, corpore maxime elato ludebant, & colludentes ma-
nus manibus proxime admouebāt. ſecūda erat pila maiuſcula, qua
cubitos cubitis ludendo immiſcebāt, nec corporibus mutuo haere
bant, nec annuebant, ſed uarijs modis mouebantur, & propter ua-
rios pilae iactus huc, atque illuc digrediebantur: tertia erat pila ad- F
huc maior ſecunda, in qua homines inter ſe diſtantes ludebant, &
in qua cum ſtataria, ac motoria pars eſſet, qui manebant, pilā emit-
tebant cum uehementia, & concinnitate. inter has ſpecies adnu-
merari debere genus illud iudico, quod penes Athenaeum ἁρπα-
ϛὸν & φεινίς uocatur, tum quia a Galeno in libello de paruae pilae
ludo ſimul cum alijs id quoque explicatum habetur, tum quia Cle-
3. paedag. cap. 10. mens Alexandrinus, ſcriptor grauiſſimus, ubi demonſtraret ludum
paruae pilae, & praeſertim φενίνδα, exercitationem eſſe uiris ualde
accommodatam, eam paruae pilae ſpeciem fuiſſe hac oratione cla-
rum facit: οἶδα καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων τὴν φενίνδα παιδιὰν ἐν ἡλίῳ
μάλιϛα. quod & a Polluce confirmatum inuenitur, ubi etiam har-
paſtum uocatum innuit. huius etenim inuentorē exſtitiſſe Phanae-
ſtrium paedotribam, ſcripſit Iubas Mauruſius, cuius item deſcri-

ptionem

A ptionem Antiphanes in hunc modum attulit: Σφαῖραν λαβὼν, τῷ μὲν διδοὺς ἔχαιρε τὸν δ' ἔφευγ' ἅμα. τὸν δ' ἐξέκρουσε, τὸν δ' ἀνέστησεν πάλιν κλαγκταῖσι φωναῖς. Vocauit autem Antiphanes ludū iſtum Φενίνδα, ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων, quaſi ſic ludentes ſibiipſis pilam mutuo man darent: niſi ἐφετίνδα legatur, vt nonnullis placuit ex Euſtathio corrigendum, vel ſic vocata eſt a Phennido primo inuentore, aut ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ideſt, a decipiendo, quoniam alio ſimulantes in aliam partem mittunt, decipientes credulum, ſicuti memoriae prodidit Pollux; apud quem legitur, epiſcyrum luſum fieri ſolitum, ubi paribus ad pares in duas turmas diſpoſitis, media linea educebatur, quam ſcyrum vocabant, cuiq. pilam impoſitam quiſq. contendebat, ut intra alias duas lineas poſt vtrorumq. ordinē deſcriptas aduerſariorum, metas ſcilicet, immitteret, nimirum quibus contactis a pila ui-
B ctoria haberetur. nam luſores dum pilam capiebant, atque alteri mittebant, alterum fugiebant, alterum expellebāt, alterum magnis vocibus eleuabant, ſiue euertebant, veriſimile fit ſpectatores, atque etiam ſeipſos magna delectatione affeciſſe, eo magis, quod interdum motuum concinnitati operam dabant. vnde Demoxeni concinnitatem, laetitiamq. ex tali ludo partam apud eundem explicaturus haec ꝓdidit: Νεανίας τις ἐσφαίριζεν ὢν ἐτῶν ἴσως ἑπτακαίδεκα, Κῷος (θεοὺς γὰρ φαίνεθ' ἡ νῆσος φέρειν) ὃς ἐπεί ποτ' ἐμβλέψειε τοῖς καθημένοις, ἢ λαμβάνων τὴν σφαῖραν, ἢ διδοὺς, ἅμα πάντες ἐβοῶμεν, ἡ δ' εὐρυθμία, τό τ' ἦθος. ἥ τε τάξις, ὅση ἐν τῷ τι λέγειν ἢ πράττειν ἐφαίνετο. πάρα ἔτι κάλλους. ἄνδρες, οὔτ' ἀκήκοα ἔμπροσθεν, οὔθ' ἑώρακα τοιαύτην χάριν. Κακὸν ἄν τι μέγ' ἔλαβον, εἰ πλείω χρόνον ἔμεινα, καὶ νῦν δ' οὐκ ἐμοὶ ὑγιαίνειν δοκῶ. ideſt, Iuuenis quidam annis fere decem, & ſeptē natus pila luſit, Patria erat Cous (nā
C illa inſula Deos producere uidetur) qui cum in ſedentes intueretur vel pilam capiens, vel tradens, omnes ſimul clamabamus: quāta autem concinnitas, ordo, ac venuſtas, dū aliquid diceret, aut faceret, ſupra omnem pulchritudinē exſiſtit. O viri neq. vmquam antea audiui, neque talem uenuſtatem uidi, certe aliquid mali cōtigiſſet mihi, ſi diutius ibi permanſiſſem, neque multum mihi ſanus uideor. Ex quibus Demoxeni verbis pilae luſores compte, & concinniter ludere ſolitos perſpicuum efficitur. Hae itaq. ſunt pilae paruae ſpecies, de quibus a Graecis mentionem habitā ſcio, & in quibus Epigenes philoſophus, nec non Cteſibius Chalcidenſis philoſophus, quo cum multi ex Antigoni regis familiaribus ludēdi gratia exſuebantur, multum excelluiſſe dicuntur. Atqui Pollux alia pilae paruae ludorum genera proponit, Aporraxim, & Vraniam, in quo ſcilicet ſeſe reclinantes pilam in coelū proijcieb ant, & antequā ter-

Athenae. l. 1 Dipnoſophiſt.

ram attingeret, excipiebant. Coeterum pilam magnā duos quoq. D ludendi modos non ſolum ex ipſius pilae magnitudine, uerū etiam ex manuū figura a ſuperioribus diuerſos effeciſſe, Oribaſius ex Antyllo teſtatur, quorum unus erat ludentium magna, alius maiore, hoc tamen ambo commune poſſidebant, vt ſicuti in coeteris praedictis luſores ſummas manus sēper humeris humiliores, ita in hac ſemper capite altiores tenerent, quandoq. etiam ſummis pedibus ambulabant, ut manus altius extollerent, quandoq. ſaltabant, cum ſcilicet pila ſuper eos ferebatur, in qua proijcienda vehemēter brachia agitabant. Inanis porrò, ſiue vacua, quod tertium pilae genus fecimus, qualis fuerit, haud ſatis explicatum habetur: ſi quid tamen coniectura ex Antylli verbis aſſequi licet, credo hanc pilā, quemadmodum & coeteras, ex corio cōſutam fuiſſe, in hoc ab alijs differentam, quod illae uel pluma, uel alia materia; haec ſolo vento, ſiue E aere plena foret, atq. tantae magnitudinis, ut ipſa difficulter luderetur. Corycus uero quis eſſet, quomodoue ludus ille perageretur, cum Antyllus apud Oribaſium clariſſime expreſſerit, eius orationem huc traducere ſtatui, quae ita in Vaticano codice ſe habet. Κώρυκος ἐπὶ μὲν τῶν ἀσθενεστέρων ἐμπίπλαται κεγχραμίδων, ἢ ἀλεύρων, ἐπὶ δὲ τῶν ἰσχυροτέρων ψάμμου, τὸ δὲ μέγεθος αὐτοῦ πρός τε δύναμιν, καὶ ἡλικίαν συναρμοζέσθω, κρεμάννυται ἐν τοῖς γυμνασίοις ἄνωθεν ἐξ ὀροφῆς ἀπέχων τῆς γῆς τοσοῦτον, ὥστε τὸν πυθμένα κατὰ τὸν ὀμφαλὸν εἶναι τοῦ γυμναζομένου, τοῦτον διὰ χειρῶν ἔχοντες ἀμφοτέραις αἰωροῦσι, τὴν μὲν πρώτην ἡσύχως, ἔπειτα σφοδρότερον, ὥστε ἐπεμβαίνειν ἀποχωροῦντι αὐτῷ, καὶ πάλιν προσιόντος ὑπείκειν ἐξωθουμένους ὑπὸ τῆς βίας, τὸ δὲ τελευταῖον ἀφίασιν αὐτὸν ἔξω τῶν χειρῶν ἀπώσαντες, ὥστε ὑποστρέψαντα σφοδρότερον ἐμπίπτειν σώματι ἐκ τῆς προσελεύσεως, τὰ δὲ ὕστατα τὰ ἐπὶ πλεῖστον οἰκίσαντες αὐτὸν ἀποπέμπουσι, ὥστε ἐκ τῆς προσόδου, εἰ μὴ σφόδρα προσέχοιτο ἀποστρέφεσθαι. ποτὲ μὲν ἐν ταῖς χερσὶν ἀντιβαίνουσιν αὐτῷ προσιόντι, ποτὲ δὲ τῷ F
lib.6.coll. στέρνῳ τὰς χεῖρας ἀναπετάσαντες, ἄλλοτε ἀποστρέφοντες κατὰ μετάφρενον.

„ Corycus in corporibus imbecillioribus grano ficulneo, aut farina,
„ in robuſtioribus arena impletur: eius uero magnitudo ad uires cor-
„ poris, & ad aetatem accommodatur, ſuſpenditur autem in gymna-
„ ſij ſuperne e culmine, tantumq. a terra diſtat, ut fundum ad eius
„ qui exercetur vmbilicum pertineat; hunc vtriſq. manibus tenen-
„ tes qui exercentur, primum quidem quiete, poſtea uero uehemen-
„ tius geſtant, ita ut ipſum recedentem conſequantur, & iterum re-
„ deunti cedant violentia compulſi, poſtremo vero cum e manibus
„ reijcientes emittunt, ut cum reuertitur, uehementius corpori ad-
„ uentu ſuo occurrat, ad extremum uero in ſedem ſuam ſaepiſſime
„ reſtituendo dimittunt, ut ex congreſſu ſi non ualde aduertant, re-

trocedat,

A trocedat, ex quo fit, ut quandoq. manibus occurrant, dum propin-„ quat, quandoque uero pectore manibus paſſis, quandoque vero ijs„ ad terga revolutis. Hactenus Antyllus: qui tametſi figuram Coryci ut pote omnibus tunc temporis notam non exprimat, coniectura tamen aſſequi poſſumus; & ipſum ſphaericum, aut ſaltem rotundum ex materia coriacea exſtitiſſe, alioqui ſi angulare fuiſset in occurſu, & manus, & pectus non ſine laeſione percuſſiſset. Haec autem ſi uidiſset Fuchſius, ſane intellixiſset, Valeriolam non ſine ratione aduerſus ipſum contendiſse, follem, & corycum paullo minus, quam coelum, & terram diſtaſse. Neque etiam ſatis mirari ſoleo antiquiſſimum ſcriptorem Caelium Aurelianum, qui lib. v. tard. paſſ. cap. vlt. dicit variam uolutationem in palaeſtra eſse uocatam à Graecis celadian; atq. coricomachian; niſi ſit in codice depra-B uatiſſimo error, vt puto. De hoc intelligendum eſt adagium illud, πρὸς κώρυκον γυμνάζεσθαι. quo genere certamins Apuleio in Theſsalia certatum eſt. De hac quoq. exercitatione verba fecit Hippocrates, ſiue Polybus, ubi κωρυκομαχίαν, falſo a Cornario follem interpretatam, ad attenuandum corpus probauit: quemadmodum & eandem intellexit Aretaeus, ubi pro elephanticorum exercitationibus κωρυκοβολίας probauit, quas bonus ille interpres, neſcio quo ſpiritu, perae, aut ſacculi iactus, inepte ſatis tranſtulit. Eandem quoq. intellexiſse Coelium Aurelianum exiſtimo, cum ad polyſarciam diminuēdam corycomachiam (ſic enim legendum eſt) commendauit ijſdē prope remedijs vſus, quæ ab Hippocrate loco citato propoſita ſunt. vnde argumentatus ſum, Auctorē ſicuti cetera, ita & corycomachiā C ab Hippocrate mutuatū eſse. quamuis textus iudicio meo deprauatus ſit. Locum vbi ludebatur, Coryceum apud Vitruuium appellari, cenſuerunt aliqui: quorum ſententiam poſtquam in ſuperioribus refutauimus, nil aliud dicendum eſt. Atq. haec de quatuor pilae ludi graecorum generibus, videlicet pila parua, pila magna, pila inani, & coryco. quae omnia diuerſa inter ſe exſtitiſſe, non modo ex deſcriptionibus nuper allatis manifeſto conſtat, uerum etiam ex Galeni verbis in ſecundo de tuenda ualetudine ſcriptis: vbi inter caeteras gymnaſiorum exercitationes corycum, pilam paruā, & pilam magnā, ſeparatim recenſet, ſicut & Paulus Aegineta ipſum imitatus. quod profecto non fecisſent, niſi quaedā inter ſe diuerſa exſtitiſsent pilarum genera, & diuerſae etiam cum ijs factae exercitationes. Quae nunquid omnes in Graecorum gymnaſijs exercerentur, parum ſcire refert, ſat ſit intelligere, medicam gymnaſticam, atque bellicam, & praeſertim pueris edocendis incumbētem pilarū exer-

citationes

citationes vſurpaſſe, neque ad valetudinem,ac agilitatem compa- D
randã,augendamue eas ceteris inferiores exiſtimaſſe. atque ad hoc id maxime facit quod Euſtathius ſcripſit ad χ odyſs.ſ.Herophilo me dico poſitam fuiſſe ſtatuam ac prope eã inter alia gymnaſticae inſtrumẽta ẽt pilam. Admirari aũt nemo debet, ſi nos in ſuperioribus ludos inter athleticas exercitationes repoſuimus, & ſubinde multas quoq. bellicas,medicasq. exercitationes ludos vocamus,vt nuperrime de pila dictũ eſt a nobis: quoniã & veterũ, & recentiorũ tã Graecorũ,q̃ latinorũ loquendi mos obtinuit,vt multas exercitationes παιδιὰς,& ludos vocarent,aut quod a pueris q παῖδες Graece dicuntur,vt plurimũ fierent,aut qđ illi,q exercentur,non ſerio,ſed ioco agere videantur,ſiue gratia ſanitatis,ſiue alterius rei id efficiant. ludi vero,quos athleticae eſſe nos dicimus; ita proprie uocabãtur, quoniam ſolatij,& voluptatis ſolius gratia in otijs feſtiuis agebãtur. E

De Pilae ludo ſecundum Latinos. Cap. V.

POSTQVAM pila ludendi Graecis uſitata genera ſatis explanauimus,ſupereſt & ea quae a Latinis; & in vſu habita,& ſcriptis tradita reperiuntur,explicare:vnde,in quibus ambo conuenerint, & in quibus diuerſi fuerint, perſpicuum futurum ſpero. Quatuor igitur fuiſſe pilae genera etiã apud Latinos,quibus ludebant,inuenio,follem, trigonalem, paganicam, & harpaſtum, quae omnia ſub nomine Italicae ſphaerae a Coelio Aureliano medico complexa nonnulli credunt. Follis erat pila magna ex aluta confecta, ſoloq. uento repleta, quae ſi maior erat,brachijs impellebatur, & ſimpliciter pila interdum nuncupabatur,ut apud Nonium ex Varrone,Purgatum ſcito,quoniam uidebis Romae in foro ante ianuas pueros pila expulſim ludere; & apud Propertium lib.3. F

Cum pila veloces fallit per brachia iactus.

interdum quoq. pila velox,ut apud Horatium Sat.lib.2.Sat.2.

Seu pila velox
Molliter auſterum ſtudio fallente laborem;
Seu te diſcus agit.

Huiuſmodi etenim pilae exercitationem licet uidere in Gordiani tertij Imp. Rom. nummis, quos hic depictos adpoſuimus,& ex quibus conijcere licet, unumquemque luſorum propriam pilam habuiſſe, atque eum ludum in ſacrificijs Pythijs apud Apolloniatas adhibitum eſſe,ut tum ex uoce ΠΥΘΙΑ tum ex palma, atque ſacrificatorijs uaſis colligere non eſt difficile.

ΜΥΘΙΑ

Si vero minor erat,pugnis eijciebatur,atq; pugillaris follis, vt apud D
Plautũ in Rud. extemplo Hercle ego te follem pugillatoriũ faciã; uocabatur.Interdũ quoq. hanc eãdem pilam Folliculum appellatã credo,ſicuti a Suetonio in uita Auguſti, quem hoc pilae ludo ualde delectatum narrat.Quomodo uero Martialis lib.4.dixerit.

Plumea,ſeu laxi partiris pondera follis,

cum ex corio uento repleto pila haec conſueretur,& non pluma,ut omnes fere Latini auctores uno ore fatentur, quidquid alij reſpondeant,opinor ego ob leuitatem follis pondera plumea dixiſſe.cuius leuitatis gratia neque pueri, neque ſenes alioqui imbecilles inter ludendum vel nimium quid defatigabantur, & propterea idẽ Martial.alibi ſcriptum reliquit.

lib.14. *Ite procul iuuenes, mitis mihi conuenit aetas.*
Folle decet pueros ludere, folle ſenes, E

Nam ut hoc genere ludi corpora imbecilliora exerceri ualerent, non modo leuis pila efficiebatur, uerum etiam dicatus luſui locus nullis lapidibus aut lateribus ſternebatur, ne laberentur pedibus ludentes,&, ſi forte lapſi eſſent, ex caſu damnum non paterentur; & propterea,cum ſolum minime pauimentatum foret,ex cõtinuo terrae attritu puluis excitabatur: quamq̃ etiã fieri poteſt,ut pauimento luderent,ſed puluere humili & exiguo illud adſpergeretur,ita ut pilam reſilire non impediretur, atq. ludentiũ pedes magis firmarentur.Nam in puluerulento ſolo fieri hanc exercitationem conſueuiſſe,innuit Martialis lib. 12. ubi Menogenem quendam ex Thermis ob delectationem exire neſcientem in hunc modum carpit.

Effugere e Thermis, & circa balnea non eſt,
Menogenen, omni tu licet arte velis, F
Captabit tepidum dextra laeuaque trigonem,
Imputet exceptas ut tibi ſaepe pilas,
Colliget, & referet lapſum de puluere follem,
Et ſi iam lotus, iam ſoleatus erit.

Numquid autẽ ludus iſte fuerit unus ex ijs, quos ſuperius ſecundum Graecos auctores enarrauimus,uariae ſententiae fuerunt.Alij enim crediderunt pilam magnã Graecorũ,& follẽ Latinorũ idẽ fuiſſe, inter quos fuit Thomas Linacer,qui cum in 2. de tu. val. corycũ follẽ traduxiſset, in ſexto poſtmudum libro magnam pilam iterum follẽ
2.d tu.ua. tranſtulit, quaſi corycus, & pila magna non differret apud Galenũ, qui expreſse & pilã paruam, & magnã,& corycũ diſtinxit. Alij maluerunt corycum Graecorum,follẽ Latinorũ fuiſse: atq. hanc opinionẽ maior pars recentiorum ſcriptorum habuit, inter quos fuere quidam, qui apud Oribaſiũ caput Coryci, de folle pugillatorio inſcriben-

A ſcribendum iudicarunt. ſed hi oẽs magnopere hallucinantur:& pri-
mo,qui crediderũt follẽ, & magnam pilam idẽ fuiſſe, duabus ratio-
nibus redarguuntur,quarum altera eſt, qđ ludẽtes magna pila ſem-
per ſummas manus capite altiores tenebant, quandoq. etiam ſum-
mis pedibus ambulabant,ut manus altiores tenerẽt: altera eſt,quod
Oribaſius ludũ pilae magnae nõ modo aegrotis, ſed etiam cõuale-
ſcentibus, atq. bene ualentibus inutilẽ iudicauit, quorum neutrum
habuiſſe follem,facile eſt ex ſuperioribus iudicare.Qui uero follem
corycum fuiſſe exiſtimarunt,multis rationibus & ipſi erraſſe depre-
henduntur.Primo,quoniã corycus e culmine gymnaſiorum ſuſpen-
debatur,follis libere emittebatur. Secũdo corycus ficulneo grano,
aut farina,aut arena implebatur, follis ſolo vento. Tertio follis in
puluere exercebatur,corycus uero nõ. Fuerũt itẽ qui follẽ pilã ina-
B nem ſuperius a nobis ex Antyllo deſcriptam fuiſſe crediderũt. qui-
bus ego libenter aſſentirẽ,niſi Martialis dixiſſet, follẽ mitiori aetati
cõuenire, & Antyllus pilae inanis exercitationẽ non admodũ faci-
lẽ,neq. aptam,& ideo omittendam eſse cenſuiset. Colligo igitur ex
his omnibus, quod cũ follis,neq. inanis pila Graecorũ, neq.magna
eorundẽ,neq. corycus fuerit, eum illos ignoraſse. nemo enim eſt, q̃
paruam pilam follem reputauerit. Porrò Trigonalis pila,qua lude-
batur,parua erat,ita nuncupata uel a loco,ut uoluerũt nonnulli, ubi
ea exercebãtur, qui locus triangularis erat; uel potius a ludẽtiũ (qđ
magis credibile eſt)numero,figura, & ſitu.hanc eſse aliquando pilã
ſimplici nomine appellatam inuenio, ut apud Martialem lib.vij.

Non pila, non follis, non te paganica Thermis E
C *Praeparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes:*
Vara nec iniecto ceromate brachia tendis,
Non harpaſta uagus puluerulenta rapis.

Si enim ſola quatuor pilae genera facimus,neceſsario cum ceterae
nominentur, Trigonalis ſub pila ſimplici cõplectetur:de hac ſimili-
ter locutum credo Celſum, quãdo dixit,ab aluo citata uexatis pilã, lib.1. c.6.
& reliqua ſuperiores partes exercentia conuenire, quoniam in hu-
iuſcemodi ludo partes inferiores fere ſemper firmae manebant, ſu-
periores perpetuo agitabantur. Quomodo uero perageretur exer-
citatio iſta,facile conijcere poſsumus ex Martialis uerbis,in quibus
demõſtrat,luſores ita triãgulari ſitus figura colludere ſolitos,ut ma-
nibus utriſque modo ſiniſtra, modo dextra pilam uiciſſim expelle-
re,& excipere ualerent, ne unquam caderet. in quo ſummã luden-
tium laudẽ fuiſse ueriſimile ſit,ſicut in lib. 7. ubi Polybum quendã
laudat ob agilitatem ſiniſtrae manus in iacienda,excipiendaq.pila.

Sic palmam tibi de Trigone nudo D
Vnctae det ſauor arbiter coronae ,
Nec laudet Polybi magis ſiniſtras . & libro.12.
Captabit tepidum dextra , laeuaque trigonem. & libro.14.
Si me mobilibus ſcis expulſare ſiniſtris
Sum tua , ſi neſcis , ruſtice redde pilam.

Ex his mehercle patet conſueuiſse trigone ludentes a ſe inuicẽ modo mittere,modo excipere pilam, modo ſiniſtris, modo dexteris, eo prope modo; quo noſtrates pila parua ſupra funiculum ludunt, & quo etiam Antyllus tertium paruae pilae luſum deſcripſit.Cur vero Mart. tepidum trigona dixerit tum loco ſupra citato,tum lib.4.

Seu lentum ceroma teris , tepidumue trigona :

haud ſatis mihi conſtat.attamen,ſi quid diuinare conceditur,dicerem propterea trigona tepidum dixiſse , uel quod homines ludendo ob uehementem utriuſque manus laborem, & aſſiduo motus pilae tenore magis incaleſcerent: uel quod locus,vbi ludebatur tepidario in gymnaſijs uicinus foret, & propterea ludentes tam loci, quam pilae teporem quendam perciperent. ita uero fuiſse , uerisimile uideri poteſt: cum ſupra tum ex Galeni, tum ex Martialis ſententia demonſtrauerimus, poſt pilae ludum ſtatim conſueuiſse balnea calida ingredi . Niſi malimus dicere, poetam trigona tepidum dixiſse,quia ex continuo motu pilae in manibus ipſa tepida euadebat,eo modo,quo Propertius lib. 1.in Elegia Ianuae cõnquerentis, dixit Tepidum limẽ,quod ex cõtinuo ſupra ipſum ſtatu tepeſceret. E

Nulla ne finis erit noſtro conceſſa dolori ,
Turpis , & in tepido limine ſomnus erit ?

Exẽplum trigonalis pilae mihi uidetur illud , quod in nummis M. Aurelij Antonini apud Byzantios excuſſis hũc in modum apparet. F Quem itẽ ludum in ſacrificijs Apollinis Pythij Actiaci adhiberi ſolitũ,memoriae proditũ eſt. de hac pila quae dicit Seneca 2. de ten. f.c.19.eſse intelligenda putant aliqui.Eundem propè aut ſimilẽ paganicae pilae luſum deſcribi exiſtimo à Petronio arbitro in ſatyricis,ubi hũc in modum ſcribit.Videmus ſenem caluum tunica ueſtitum ruſsea inter pueros capillatos ludẽtes pila . Nec tam pueri nos, quamquam erat opera eprecium ad ſpectaculum duxerant , quam ipſe paterfamilias,qui ſoleatus pila ſparſiua exercebatur,nec eã amplius repetebat,q̃ terrã cõtingeret , ſed follẽ plenũ habebat ſeruus, ſufficiebatq. ludẽtibus.Notauimus ẽt res nouas.Nam duo ſpadones in diuerſa parte circuli ſtabant,quorum alter matellam tenebat argenteam, alter numerabat pilas , non quidem eas,quae inter manus luſu expellentes uibrabantur, ſed eas,quae in terram decidebant.

ΠΥΘΙΑ·ΑΚ

Succedit paganica pila ſic appellata, quod eſſet vulgaris ádmodũ, D &in uillis pagis uocatis;uel in pagis urbis ut plurimum in uſu haberetur. Nam Dionyſius antiquitatum lib. 4. refert, Romam in quatuor tribus olim partitam fuiſſe,quae & pagi,ſicut earum habitatores Pagani,nominabantur. ſiue igitur ab iſtis pagis, ſiue a uillis paganica pila denominata ſit,parum referre credo.ſat eſt,pilam fuiſſe ex corio pluma repleto,trigonali latiorem,non ita tamen ut eſt follis,laxam,ſed duriorem; ſiquidem follis, qui uento replebatur,etſi quanto durior erat,tanto facilius eo ludebatur,quanto laxior,tanto difficilius,ut etiam tempeſtate noſtra quotidiana experientia comprobat,tamen paganica pila quo etiam durior eſſet, & pluma replebatur,& non ita replebatur,ut laxa uſquam foret, ſed vndequaque duriſſima,& propterea difficulter ea ludebatur,quemadmodum uenuſtiſſime Martialis hoc diſticho oſtendit libro 14. E

Haec quae difficilis turget paganica pluma,
Folle minus laxa eſt, & minus arcta pila.

Sub nomine enim ſimplici pilae intelligi aliquando follẽ,aliquando trigonalem, paullo ante ſignificauimus. Iterum illud ignorari hoc in loco nolo, etiam in gymnaſijs paganicae pilae exercitationem in vſu exſtitiſſe,ut idem Martialis lib. 7. teſtatum reliquit.

Non pila, non follis, non te paganica thermis
Praeparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes.

Nam cum ſaepius a nobis indicatum ſit, conſueuiſſe fere omnes, qui ſeſe in gymnaſijs pila exercebant,prius pila ludere,& deinceps ſtatim balnea ingredi,Martialis illis uerſibus demonſtrat, inter ceteros pilae ludos in gymnaſijs ſe exercentium ad balnea praeparatorios paganicam quoq. adnumeratam eſſe. Vltimum & quartum F Latinorum pilae genus harpaſtum fecimus. quod ob nominis ſimilitudinem idẽ prorſus uidetur quod ἁρπαςὸν Graecorum:erat enim pila, quam ludentes alter alteri eripiebat cuius uero magnitudinis,& ex qua materia foret,haud quaquam ab ullo auctore explicatum habemus, niſi quod Athenaeus his uerbis manifeſtum facit, harpaſtum rotundum fuiſſe. τὸ δὲ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἁρπαςὸν, φενίνδα ἐκαλεῖτο, ὃ ἐγὼ πάντων μάλιςα ἀσπάζομαι. ideſt, Luſus autem pilae harpaſtum nuncupatum pheninda uocabatur, quem ego maxime omnium diligo. Sicut etiam veriſimile ſit ex corio ſicut ceteras pilas conſtaſse. quae omnia,propterea quod tunc temporis nulli ignota erant, auctores ſcribere dimiſerunt. Ceterum eius magnitudinem omnino explicaſse Galenus uidetur, qui dum in libro de ludo paruae pilae harpaſtum appoſitiſſime deſcribit, illud

paruam

A paruam pilam,& non mediam inter paruam & magnam; quemadmodum voluerunt nonnulli,fuiſſe comprobatur. unde & ludus,qui hodie a calce nuncupatur,etſi in aliquibus aſſimiletur harpaſto, in hoc tamen ab harpaſto antiquorum differre uidetur, quod illud paruum erat;pila autem,qua noſtrates calce ludunt,maior eſt.Nam & antiquiores in puluerunlento ſolo hac pila ludebant, ut teſtatus eſt Martialis lib.4.

Siue Harpaſta manu puluerulenta rapis. & libro 7.
Non Harpaſta vagus puluerulenta rapis & libro 14.
Haec rapit Antei velox in puluere Draucus,
Grandia qui vano colla labore facit,

Quae omnia argumento eſſe poſſunt, hanc exercitationem perarduam fuiſſe,ſoliſque ualidioribus hominibus conueniſſe. quod ete B nim nequaquam mulieres hoc genere ludere ualerent, praeter Ouidij teſtimonium de ludis uirorum ita ſcribentis,

Hos ignaua iocos tribuit natura puellis,
Materia ludunt vberiore viri.
Sunt illis celeresq. pilae, iaculumq. trochique,
Armaque, & in gyros ire coactus equus:

Eiuſdem poetae verſus comprobant, ubi Philaenim quandam tribadem exprobrans, quod omnibus fere uirorum munijs fungeretur,quaſi rem mulieribus prae alijs maxime inſuetam ageret, poſt multa dixit, 3. de arte amandi.

Harpaſto quoque ſubligata ludit.

Ideo mirari ſoleo,cur Coelius Aurelianus in curanda puerorũ epilepſia uelit nutrices ſphaerae ludo, uel aliqua ſaltatione exerceri, niſi ſit ſphaera apud ipſum follis,quem,& pueros, & ſenes vſurpaſ- C ſe,ſupra docui.Auicenna cuiuſdam pilae ligneae mentionem facit, de qua poſterius uerba faciã,cum ad praeſentẽ de ſphaeriſtica altera ſaltatoriae parte tractationẽ minime pertineat, de qua haec ſatis. Lib.1.ſer. 3.trac.2. cap.2.

De Orcheſtica,ſiue tertia ſaltatoriae parte. Cap. VI.

TRES ſaltatoriae partes,cubiſticã,ſphaeriſticã,& q̃ nomine generis uocatur ſimpliciter, ſaltationẽ, in ſuperioribus effecimus: quarũ duabus iam declaratis tertia modo ſubnectẽda uenit de qua haec a nobis declarabũtur, primo q.d fuerit,ſecũdo quot ſpecies habuerit, tertio cur ea vterentur maiores noſtri,quarto & ultimo in quo loco; & a quibus exercereť. Ariſtoteles itaq. in principio ſuae poetices,cũ dixiſſet, oĩa poeſeos genera in hoc conuenire, quod imitationes ſint, imitationes diui-

dit, quarum alías tradens diuerſis generibus imitari ut vel harmo- D nia,uel rythmo, uel nudo ſermone; alias diuerſas res, vt vel meliores,vel ſimiles,uel deteriores;alias diuerſo modo,vt vel agentes, vel introducentes, vel narrantes,atque aut alienam perſonam indutos, aut non mutatos; de ſaltatione haec concludit: αὐτῷ δὲ τῷ ῥυθμῷ μιμοῦνται χωρὶς ἀρμονίας, οἱ τῶν ὀρχησῶν, καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν μιμοῦνται, καὶ πάθη, καὶ ἤθη καὶ πράξεις. i. Numero uero ipſo ſine harmonia, imitantur ſaltatores: iſti enim numeroſa geſticulationis uarietate, mores, paſſiones, & actiones imitantur. Ex qua oratione apparet, ὄρχησιν, ſiue ſaltationem, nihil aliud fuiſse, quam facultatem quandam motibus, ac geſtibus corporis, artificio quodam, numero, & ratione factis, imitandi hominum mores, affectus,

Cap. 4. & actiones. qui enim in 7. ciuilium dixerat, nihil eſse in rerum natura, quod magis exprimat rerum ſimilitudines, quam numerum, E & cantum, ſapienter etiam ſcripſit, ſaltatores in imitandis actionibus numero uti. Quomodo haec per numeroſos motus efficeretur imitatio, unus omnium clariſſime poſt Ariſtotelem expreſſit Plu-

Prob. 5. tarchus, qui in ix. Conuiuialium ſaltationem tres partes habuiſse ſcripſit, lationem, figuram, & indicationem; eo quia tota ipſa ex motibus, & habitudinibus, & quietibus conſtaret, perinde ac harmonia ex tonis, atq. interuallis: lationem dicit ipſe nil aliud fuiſſe, quam motionem affectus alicuius, vel actionis, uel potentiae repraeſentatiuam: figuram uero fuiſſe habitudinem, diſpoſitionemque, in quam motio ſiue latio terminabatur, nempe quando ſaltatores quieſcentes ſecundum Apollinis, uel Panis, uel alicuius Bac-

7. de leg. chae (ut eſt apud Platonem) figuram diſpoſiti in corporis ſimilibus formis graphice aliquantulum perſiſtebant, indicationem autem fuiſse non proprie imitationem, ſed alicuius rei, nempe terrae, F caeli, vicinorum numeroſis, atque ordinatis motibus factam declarationem. quemadmodum namque poetae, dum imitantur, alias nominibus fictis, alias tranſlatis utuntur; dum uero indicant, propria nomina uſurpant: ſimiliter ſaltatores imitantes, figuris, & habitudinibus; declarantes autem, res ipſas praedictis indicationibus utuntur: adeo ut, ſecundum Platonem, Ariſtotelem, atque etiam Plutarchum, tota haec ſaltatoria facultas in imitatione ſolo motu facta conſiſteret. ipſiq. ſaltatores nil aliud actitarent, niſi quod ſeſe mouentes numero, & ordine geſticulantes, aut lationibus, & figuris mores & affectus imitabantur, aut indicationibus declarabant, aut omnibus ſimul mores, perturbationes, atque actiones hominum repraeſentabant. unde non abſque ſumma ratione Simoni-

des

A des poeta ſaltationem poeſim tacentem, ſicuti poeſim ſaltationem loquentem uocare ſolebat: quamquam refert Plutarchus,tempeſta te ſua ueram ſaltationem a muſica, cui aſſociabatur, deprauatam fuiſse; atque a caeleſti illa decidentem in tumultuoſis ac indoctis Theatris inſtar tyranni cuiuſdam imperium tenuiſse, idq. poſtmodum uſque ad tempora noſtra permanaſse, in quibus omnis ſaltatio corrupta eſt,omnes cordati uiri cognoſcunt. Quibus autem primus huiuſcemodi ſaltationem hominibus demonſtrauerit, ſatis cõpertum non habetur, niſi quod Theophraſtus apud Athenaeum refert, Androna Cataneum tibicinem, dum ſonaret, motiones atque numeros corpore effeciſse, & ob id apud ueteres ſaltare uocatum fuiſse ſicelisſare; poſt quem Cleophantus Thebanus, & Aeſchylus multas ſatatoriae figuras inuenerunt, quas βαλλίσμους B Sicula uoce appellatas Epicharmi auctoritate inſinuat Athenaeus. unde & hodie apud multas Italiae nationes Balli nomẽ adhuc perdurat. Fuit porrò haec ſaltatio tantae exiſtimationis, atque honoris apud antiquiores, ut Apollinem ſaltatorem uocarent,quemadmodum Pindarus: — Loc. citat. — 8. dipnoſ.

Ὀρχηστὰ Ἀγλαιας ἀνάσσων εὐρυφάρετρ᾽ Ἄπολλον: idest:

Saltator rex ſplendoris, pharetrateque Apollo.

atque illa quandoq. ad tibiarum, uel lyrae, uel alterius inſtrumenti ſonitum, uel ad cantum, uel abſque alia re peragebatur. Species autem illius innumeras fere recenſuerunt Homerus, Plato, Xenophon, Ariſtoteles, Strabo, Plutarchus, Galenus, Pollux, & Lucianus: quae illarum praeſtantiores, & illuſtriores habebantur, uel a regionibus. in quibus in uſu erant, aut repertae,& illuſtratae fuerant,nomen ſuſceperunt;uel ab inuentore,& modo, quo efficiebantur:a regionibus appellatae ſunt Laconicae, Troexenicae, Epirephyriae, Cretenſes, Ionicae, Mantiniacae, Gaditanae, de quibus C ſic Iuuenalis.

Forſitan exſpectes ut Gaditana canoro — Sat. 11.
Incipiat prurire choro, plauſuq. probatae
Ad terram tremulo deſcendat clune puellae,
Irritamentum veneris languentis, & acres
Diuitis vrticae

& huiuſcemodi aliae. Ab inuentore autem,& modo uocatae fuerunt aliae Pyrrhichiae a Pyrrhicho quodam Lacone,ſeu,ut alij malunt, a Pyrrho Achillis filio inuentae, in quibus armati ſaltabant cum cantu, & ſine cantu. ut uidere licet ex icone ab antiquis lapidibus excepto, quem hic ponendum curauimus.

PYRRHICHIA SALTATIO

A (Pyrrhichias autem noſtris temporibus aemulantur illa pugnarum genera, quas Moreſcas populari uocabulo appellant.) Atque hae uaria nomina obtinuerunt, ut Orſitis, & Epichedios penes Cretenſes, Carpaea apud Aemaneſes & Magnetes, de qua Xenophon. 6. de exp. Cyri. libro, apochinos ſiue mactriſmos, quam mulieres ſaltabant, & ob id Martypiae uocabantur, & quae ſtabiliores, & uarietate maiore praeditae erant, ut dactyli, iambici, moloſſica, emmelia, chordax, ſicinnis, perſica, phrygia, nicatiſmus, thracius, calabriſmus. Teleſias a quodam uiro Teleſio, qui primus eam armatus ſaltauit, ſic uocata, qua utentes Ptolemaei milites Alexandrum Philippi fratrem ſuſtulerunt, aliae tornatiles ſiue uerſoriae, quod ſe in circum uertentes ſaltarent. Erotianus, qui Andromacho Neronis, quod ſcribit Galenus, archiatro contemporaneus exſtitit, has B ſaltationes δίνους uocatas ſcribit, aliae inſanae, ut caudifer, mongas, Thermauſtris, nec non anthema, quam ſaltantes obibant, ita dicentes, vbi mihi roſae, ubi mihi lilia, ubi mihi apia: aliae ridiculae, ut igdis, mactriſmus, apochinos, & ſobas, morphaſmus, Glaux, & leo: aliae ſcenicae, quales tragica, comica, & ſatyrica: aliae lyricae, quales pyrrhichia, gymnopaedica, & hyporchaematica. quae omnes quomodo fierent, non eſt praeſentis tractationis declarare: ſatis ſit intelligere, hanc tertiam ſaltationem tot atque plures adhuc diuerſas ſpecies, quibus libellum proprium dicauit Lucianus, habuiſſe, ſicut etiam diuerſis motibus tam pedum, quam manuum utebatur. cum enim motus omnis ex ſententia Ariſtotelis ex impulſu, atque 7. Phyſ. tractu cōponatur, ſaltantes aut impellebant corpus, aut trahebant; & hoc ſurſum, uel deorſum, uel prorſum, vel retrorſum, uel dex- C trorſum, uel ſiniſtrorſum: a quibus poſtea motibus componebatur ſimplex ambulatio, flexus, procurſus, ſaltus, diuaricatio, claudicatio, ingeniculatio, elatio, iactatio pedum, permutatio: quibus tota ſaltatio perficiebatur.

De fine ſaltationis, & de loco. Cap. VII.

CVM antiqui in certaminibus, atq. uenationibus, pedum exercitationibus fere ſemper ſtuderent, manibusq. mouendis nullam curam adhiberent, ueriſimile fit, ut prius ſaltatoria partes inferiores dumtaxat exercens inuenta ſit, deinceps χειρονομία, quae ordinatas manuum motiones edocebat, ei adiuncta ſit, ut una cum ceteris praedictis motionibus manuum connexionem, conſertionem, compectinationem, diſtentio-

nem, complexum, alternationem ſaltatores peragerent: atque ita D
vniuerſa ſaltatio ex motibus tam manuum, quam pedum ad repraeſentandas res formatis conflata ſit. quod autem ſaltantes praecipue brachia mouerent, ſignificauit & Ouidius ubi dixit:

1. & 2. de arte amā.

Si vox eſt, canta, ſi mollia brachia, ſalta.
Brachia ſaltantis, vocem mirare canentis.

Huius finis primarius licet (vt diximus) imitatio foret, nihilominus alios etiam fines eam habuiſſe comperio; nam ad theatra, & ad ludos voluptatis gratia, nec non ob religionem quandam ad ſacrifi- loc. citatis cia in uſu fuiſſe praeter Platonem atque Plutarchum teſtatur Galenus, qui in principio curatiuae artis uehementer contra ſui temporis homines inuehitur, quod ſaltatoriae nimis operam darent, quaſi ſolis uoluptatibus, & ludis dediti bonas artes negligerent. Quod E pariter ad quaerendam corporis fortitudinem militaremque peritiam eadem ſaltatione maiores noſtri uterentur, tametſi ſupra ex Platone comprobatum fuerit, tamen addendum eſt illud, quod omnis armata ſaltatio pyrrhichia uocitata nō ob aliud inuēta fuit, niſi quo uirtute illius tam pueri, quam uiri, & mulieres modo hoſtes effugere, modo inuadere, alioſq. geſtus bellis gerendis neceſſarios perdiſcerent. unde apud Xenophontem Paphlagones Mimam ſaltatriculam a Myſo pyrrhicham ſaltare iuſſam conſpicati, admirātes graecos interrogarunt, numquid mulieribus etiam in pugna uterentur. in hoc quidem ſaltationis genere cum Phrynicus ſe excellenter in fabula geſſiſſet, illum ſibi Imperatorem Athenienſes delegerunt. Neque etiam difficile eſt indicare hanc eandem ſaltationem, & bono habitui comparando, & ſanitati conſeruandae nō F parum conduxiſſe. quandoquidem de manuum geſticulatione, 2. de diaeta. 1. de cur. cron. cap. 1. quam χειρονομίαν uocant graeci, ſcriptum reperitur & ab Hippocrate & ab Aretaeo, atque alijs, pro exercendis & ſanis, & interdum aegris corporibus uſurpatam eſſe. Temporibus uero noſtris ſaltationes alias tempore, ordine, & certo modo factas talem utilitatem praeſtare nemo negaret, quemadmodum Galenus ſe plurimos ſanitati reſtituiſſe, alioſque in ea ſolius ſaltationis auxilio conſeruaſſe confitetur: qui ſimiliter & ſaltatorum exercitationes inter cetera a medico petita recenſuit. dum dixit: ὀρχηστῶν αἱ σύντονοι κινήσεις ἐν αἷς ἅλλονται μέγιστα, καὶ περιδινοῦνται στρεφόμενοι τάχιστα, καὶ ὀκλάσαντες ἐξανίστανται, καὶ προσύρουσι, καὶ διασχίζουσιν ἐπὶ πλεῖστον τὰ σκέλη. ideſt ſaltatorum uehementes motus, in quibus maxime ſaltant, & velociſſime uolutati circum circa uertuntur, nec non genua flectentes ſurſum exſurgunt, atque crura plurimum attrahunt

A hunt,diuaricantque. ut dubitare nemo debeat, quin Orcheſticam in gymnaſtica medicinae iure collocauerimus; praecipue quod Socrates in conuiuio Xenophontis ſe ſaltatoriam tum ad ualetudinem efficiendam,conſeruandamque,tum ad corporis robur comparandum exercuiſse palam profitetur, cuius quoque gratia eum ſibi amplam domum optaſſe ferunt.Qui uero hanc orcheſticam exercerent,uarios fuiſse reperio. Cinaedos maxime omnium ſaltandi arti operam nauaſse ſignificauit Plautus: apud quem Periplectomenus ſenex ſic ait. Tum ad ſaltandum: non Cinaedus vſquam magis ſaltat, quam ego. quamquam Nonius Marcellus Lucilij teſtimo- » nio,atq. etiam Plauti,vult, cinaedos dictos a ueterib. ſaltatores ip- » ſos, atque pantomimos, ἀπὸ τοῦ κινεῖν τὸ σῶμα. Poetae ſimiliter om- In Miſ. glor.act. 5
B nes non modo hiſtriones motus figuratos edocebant, uerum & ipſi quoque interdum ſaltabant;nam Theſpias,Pratinas,Cratinus,Phrynicus poetae omnes iccirco ſaltatores nuncupabantur,quia nō modo propria drammata inter ſaltantes choros repraeſentabant,verū etiam extra propria poemata, uolentes omnes ſaltare edocebant. pueri quoque, & mulieres omnium frequentiſſime in ſaltationibus uerſabantur, poſt quos etiam ſaltationi operam nauabant quibuſcumque ualetudinis, & roboris gratia uel a medicis, uel a gymnaſtis illud agere praeceptum erat.Loca autem,in quibus ſaltationes peragerentur,primo, dum nondum exultae forent, fuerunt uici, & plataeae publicae;deinde,cum maiorem dignitatem,atque ornamentum recepiſsent,ad theatrorum partes quaſdam tranſlatae fuerūt,quae & ab Ariſtotele,& a Polluce ob id orcheſtrae uocatae fue
C runt, unde etiam chorea nomen ſaltationis perelegans emanauit.a theatris ad palaeſtras, ſiue gymnaſia illas traductas fuiſse auctor eſt Athenaeus, cui aſſentiri uidetur Plutarchus in nono ſympoſiacon, Li.14.dip. ubi mentionem cuiuſdam facit,qui pyrrhicam adeo egregie ſaltauerat,ut pueros in palaeſtra geſticulantes excellere viſus eſset. quo etiam in loco Meniſcum paedotribam ſaltationis iudicem effecit, ut inde plane coniectare ualeamus paedotribas gymnaſiorum miniſtros orcheſticae non paruam cognitionem habuiſse. In cōuiuijs item ſaltationem exerceri ſolitam fuiſse teſtatū clariſſime reliquit in Sympoſio ſuo Xenophon,ſicuti Plutarchus,& Plinius,nec theatra eandem reſpuiſse memoriae prodiderunt. Concludo itaque ſaltationem a gymnaſtica omni acceptam eſſe, ſicuti ſphaeriſticam, quae fuerunt duae orcheſticae partes,in quam, & in palaeſtricam uniuerſam ipſam gymnaſticam diuiſimus: atque haec ſatis de ipſa:

De Luctatoria. Cap. IIX. D

DECLARATA iam ſatis, quantum ad hanc tractationem
ſpectabat,ſaltatoria,modo palaeſtricam, quae erat alte-
ra gymnaſticae pars,ut aggrediamur, operaepretiũ eſt,
cui poſt modum & reliquas exercitationes tam in gym-
naſijs, quam extra factas ſubiungemus. Palaeſtram multas ſub ſe
exercitationes habuiſſe demonſtratum ſuperius fuit,inter quas cõ-
tinuo primum locum obtinuit lucta a Graecis communi nomine
πάλη,quandoque καταβλητικὴ,ſiue deiectoria a Laconibus nuncupa-
ta.quae illa ipſa fuit,quam habuiſſe Loth cum Angelo,ac inde fuiſ-
ſe pede laeſum narrant ſacri libri, qui quod aiunt contigiſſe Iacob,
& Eſau in uentre matris,id etiam cõtigit Epeo Equi Troiani Fabro,
quem Euſtathius ex Lycophrone narrat in uẽtre matris cum gemil- E
lo luctaſſe,& ueluti uincitorẽ prius ſibi uiam ad exitũ paraſſe. Haec
nihil aliud fuit, niſi exercitatio quaedam in loco gymnaſij peculia
ri nempe palaeſtra,ſiue porticu tecta,quae xyſtus uocabatur,fieri ſo
lita,ĩ qua luctatores bini nudi,uncti oleo,& puluere aſperſi ſeſe bra
chijs complicantes,inuicemque concertãtes, alter alterum deijce-
re humi contendebant, ad quod peragendum embolae,parembo-
lae,paratheſes,& ſyſtaſes neceſſario requirebantur, illudque prae-
ceteris quaerebatur,vt pedes primo cõprehenderentur, quod Pſeu
Act.5. dolus ebrius apud Plautum ſignificauit,de uino dicens, Captat pe-
„ des primum,Luctator doloſus eſt. Sed antequam certamen inirent,
„ muſculos prius calefaciebant,perfrictionibusque, ac lenibus moti-
bus explanabant.quod ſi aliquando haec agere intermiſiſſent, ijs
Cap.8. quaedam partes rumpebantur,conuellebanturque,ſicuti tradit Ga F
le.4.de locis affectis:qui etiam alibi ſcriptum reliquit, hũc a gymna
ſticis in luctis obſeruatum eſſe ordinem, vt numquam uehementes
inirent,niſi prius faciles,& ſimplices eſſent edocti,neque has aggre-
di ſolitos antequam fricarentur,neque fricari, priuſquam ungeren
tur. Dixi,binos, quoniam etſi plures poſſent uno tempore eodem in
loco lucta contendere,tamen ſemper unus uni dumtaxat complica
batur,& apud nonnullos non ſolum viro uir concertabat,ſed puel-
lae quoque iuuenibus contendebant; quemadmodum apud Laco
nes,& ſicuti de Chijs refert Athenaeus. Luctam, quam non temere
2.de diff. pul. gymnaſticae artis minimam partem credidit Galenus, non deſue-
runt inter antiquos,qui omnibus alijs exercitationibus vetuſtiorem
exſtitiſſe autumarint,nominis illius qualitate ducti, quippe cũ (πά-
λαι) apud Graecos nil aliud, quam uetuſtatem iudicare uideatur:

nam

A nam & locum exercitationum palaeſtram nuncupatum, πάλην primo nominatum conſtat. quamquam etiam non defuerint, ut refert Plutarchus, qui non palaeſtrae nomen ἀπὸ τῆς πάλης quaſi antiquiſſima res ſit lucta, deductũ eſſe voluerint, ſed potius quod ſolum haec exercitatio πηλοῦ ideſt luti, pulueris, & ceromatis egeret; atque ad id magis impugnandum aliam quoque rationem addebant, uideli cet haud quaquam veriſimile uideri, ut lucta, quae omnium exercitationum artificioſiſſima, & aſtutiſſima exſiſtit, omnium etiam uetuſtiſſima fuerit, cũ manifeſte appareat, primo in vſum ea uocari, quae ſimplicia ſine vlla arte, & via magis quam methodo conſiſtũt: vnde Soſicles πάλην ἀπὸ τοῦ παλεύειν, quod eſt dolo & inſidijs deijcere, fuiſſe deriuatum maluit. Philinus autem ἀπὸ τοῦ παλαιστοῦ, ideſt a coniunctis, ſimulque connexis quatuor digitis, quia luctatores hac manuũ B parte praecipue operantur, quaſi ita ipſa appellata ſit, perinde ac pugillatoria a pugnis. quam ſententiam aperte refellere uidetur Iulius Pollux, ubi nomen illud ſolam quatuor digitorum menſuram ſignificare ſcribit, a qua menſura deduci poſtmodum exercitationis nomen valde longinquum eſt, & proinde melius ſenſiſse uidentur illi, qui ἀπὸ τοῦ παλῆναι natam, & dictam πάλην, credunt, ſiue ἀπὸ τοῦ πάλλειν καὶ πάλλεσθαι, quorum alterum apud poetas, deijcere, & proijcere & ſpargere, quod poſtremum ab Homero quoque ac Hippocrate uſurpatum teſtatur Erotianus; alterum apud Platonem in Cratylo a terra, vel in manibus eleuare, quae omnia a luctatoribus intenduntur, ſignificare conſtat: niſi quoque uelimus, ut alij, ita dictam ἀπὸ τοῦ πλησιάζειν, καὶ γίνεσθαι πέλας, hoc eſt appropinquari & ui- C cinos fieri: quandoquidem curſores ſemper diſtabant, nec vmquam appropinquabãt; pugillatores pariter a deſignatoribus numquam complicari permittebantur, ſed ſoli luctatores hoc agebant: vt omnia melius in Syracuſanorum nummis recognoſcere poſſumus, in quibus ſic luctatores uarios repraeſẽtari, indicauit nobis Ligorius. Et ad hoc propoſitum Tertullianus in lib. de ſpectaculis ita locutus eſt: Palaeſtica diaboli negocium eſt. Primos homines diabolus eliſit: ipſe geſtus colubrina vis eſt, tenax ad occupandum, tortuoſa ad obligandum, liquida ad eludendum: Quamquam nõ defuerint qui abſque hiſce geſtibus, ſed tãtum ſtando, & manus extendendo colluctatores uincerent, qualem fuiſse Melancomam quendam à Tito Imperatore uehementer adamatum narrat Themiſtius in orat. x. de pace.

2. Sym. prob. 4.

LVCTATORES

A Tota haec facultas in gymnaſijs tres fines habuit, temporeq. Galeni mirũ in modũ eius peritia creuit, nempe quando refert ipſe primo de art.xxiij.luctandi magiſtros uarias, ac multiformes membrorum diſtorſiones, circumnexionesq. inueniſſe: primum, ut Athletae in illis exercerentur, quo in ludos, ſacrificia, & amphitheatra exeuntes, uictoriã adipiſci poſsent: atque huius luctatoriae auctores fuiſse Antheũ, & Cercioné ſcribit Plato: Secundum ut ad bella homines 7.de leg. exercerentur, quod exercitationis genus, primo in vſu poſitum alij a Theſeo Athenienſiũ principe; alij a Phorbante Theſei paedotriba referunt. tertiũ ut homines, & pueri luctantes optimũ corporis habitũ acquirerent, ſicque ſanitaté curarent; in quo uſq. adeo elaborabant, & totis uiribus contendebant, ut non raro ſic luctantibus oſsa aliqua frangerentur, & luxarentur, quae illis palaeſtrico quo-
B dam pacto ab alijs diuerſo ſe remittere cõſueuiſse teſtatur Galenus. lib.de machinamẽ. Hoc tamen animaduertendũ eſse duco, Galenũ non modo luctam athleticã, quã reſpub. bene inſtitutas odiſse ſcribit, improbaſse, uerũ & ſanitati ſtudẽtẽ interdũ parce laudaſse, ut pote qua robur quidem augetur, at luxationis, ac fractionis oſſiũ, necnon ſuffocationis periculum immineat. ſimiliter & Clemens Alexandrinus qui tempore Galeni Romae floruit, in iij. Paedag. lib. ubi exercitationum tractationem habet, luctas omnes improbat, eam tamen honeſtiorem, & magis uiro dignã facit, quae μετ' εὐσχήμονος & gratia bonae, ac utilis ualetudinis efficitur. Praeterea, quoniam Plutarchus ſolũmodo luctam, & pancratium uolutatorium in palaeſtra exerceri ſolitum ſcribit, duo cõſideranda ſunt. Alterũ, ꝙ palaeſtra aliquando ſignificat totũ gymnaſiũ, ut ſupra declarauimus, aliquando locum
C in gymnaſio, ubi tot exercitationes a nobis in primo libro enumeratae peragebantur; aliquando locũ, in quo ſoli luctatores, & pancratiaſtae uolutatorij exercebantur, quorũ certamina grauia apud Galenum lib.iij.de tuen.ualet. cap.ij.appellantur. quemadmodum hic innuit Plutarchus, atq. etiã innuere uiſus eſt Galenus in fine libri de ludo paruae pilae. Alterũ ꝙ duplex erat pancratiũ, primũ, de quo agemus infra, ex lucta & pugilatu compoſitũ. Secundum ꝙ uolutatoriũ nuncupabatur, ſpeciesq. luctae erat, nã in lucta certantes ſeſe deijcere ſtudebant, rectiq. manebant; in pancratio autem uolutatorio humi proſternebãtur; atq. ibi inuicem cõplicati, ſeq. mutuo conuoluentes, alter alterũ ſibi ſupponere nitebãtur: quemadmodũ clariſſime mõſtrant depicti hic nummi cuiuſdam Saluſtij Auctoris, qui ſub Valentiniani, & Placidiae Auguſtae principatu Africae regno ui occupato ludos ſimiles, atq. alios ob uictoriam edidit.

PANCRATIVM VOLVTATORIVM

A De hac exercitatione ueriſimile mihi ſit, Ariſtotelem verba feciſſe, Lib. de cōi
ubi nullum erectum, & ſtantem continenter, & tuto incedere poſſe animaliū
demonſtrat, quia perinde ſe moueret, ut palaeſtritae, qui per pulue greſſu.
rem in genua ſubſidentes procurrunt. De hoc item alicui probabi-
le uideretur, locutum eſſe Martialem, ubi dixit.

Non amo qui vincit, ſed qui ſuccumbere nouit
Et dicit melius τὴν ἀνακλινοπάλην.

niſi potius exponendũ eſſet ἀνακλινοπάλην, reflexionẽ, qua palaeſtrita
reducto pectore aduerſariũ retrahebat, ac ictũ illius deuitabat, aut
potius (vt erat Poeta ſemper obſcoenitatũ amator) eã lecti luctã in-
terpretemur, q̃ κλινοπάλην Domitianum vocaſſe tradit Suetonius. &
quã a ſpurciſſimis tam uiris q̃ foeminis exerceri conſueſſe narrant 6. collect.
Spartianus, Lãpridius & Capitolinus. De eodẽ itẽ loquebatur An- cap. 27.
B tyllus apud Oribaſiũ, dũ duplicẽ luctã effecit, alterã erectam, alterã
ſuper pauimento; pro lucta ſuper pauimento nil aliud intelligẽs, ni-
ſi Pancratiũ uolutatorium, quod tamen ualde diuerſum erat ab alte
ra uolutatione, ab Hippocrate ἀλινδήσιος nomine ſignificata, qua ho- li. de diae-
mines in palaeſtra humi proſtrati uel ſoli, uel cum alijs circumuol- ta.
uebantur, & de qua Coelius Aurelianus uerba fecit, ubi uolutatio- 6. ā diaet.
nem in palaeſtra pro diminuenda carne laudauit; ſiquidem in ea
nec certabant, neque complicabantur, ſed ſolum celeriter ſupra pa
uimentum nitidum, aut puluere conſperſum ſeſe rotabant. unde
Galenus eam inter celeres motus non ſine ratione poſuit. 2. de tue.
ual.

De Pugilatu, & Pancratio, & Ceſtibus. Cap. IX.

PVgilatoriam πυγμικὴν a Graecis uocatam ante Troiano-
rum tempora in uſu fuiſſe, teſtati ſunt Plinius, & ante Pli
C nium Homerus, quem etiam Plutarchus in 2. Symp. ob- Prob. 5.
ſeruauit, continuo pugilatum luctae, & curſui iccirco
praeponere, quoniam hoc exercitationis genus prius illis originem
accepit, ſicuti quoq. Lucr. hoc uerſu innuere uidetur.

Arma antiqua manus, vngues, dentesque fuerunt. Lib. 3.

Quid vero eſſet haec exercitatio, quomodoque perageretur, pauci
(quod ego ſciam) diligenter explicarunt, & minus ceteris hãc rem
intellexerunt illi, qui pugnã ceſtuũ, & pugilatum idẽ penitus exſtitiſ
ſe uoluerunt. ex auctorum tamen ſcriptis coniectura cõſequi poſſu-
mus, in hac exercitatione homines nudos concertare cõſueuiſſe, pu
gnisq. ſtrictis uel nudis, uel aenea, uel lapidea ſphaera plenis, unde
σφαιρομαχεῖν, uel loris, laminaue circumſepti ſeſe inuicem percutere,
modo caput, modo dorſum, modo brachia petentes, neque vnquã
ſeſe mutuo complicantes; in qua pugna ſuperabat qui uel aduerſa-

rium pugnorum ictibus in terrã proſternebat,vel grauius & damno- D
2. Symp. Prob. 5. ſius feriebat;quamquam non deſunt qui ẽt calcibus huiuſmodi pugnam factitatam tradant,ob idq. apud Senecam epiſt.81. non σφαιρομαχίαν ſed σφυρομαχίαν legendum putant. Quod ẽt victoriae ſignum eſſet ipſius aduerſarij confeſſio ore,uel manu, uel aliquo alio geſtu facta, qui negaret plane expers rerum eſset. Tyrrhenos ad tibiam πυκτεύων ſolitos fuiſse, ex ſentẽtia Eratoſthenis refert Athenaeus 4. Dipnoſoph. Hoc certamen Plutarchus quidẽ exercẽdo corpori inſeruiſse,teſtatũ reliquit.ego uero ita ſentio,pugilatum inter exercitationes a Galeno in 2.de tu.ual.adnumerari,ſed pro ſanitate tuenda.proq. bono corporis habitu comparando parũ in vſu in gymnaſijs fuiſse.ad quod credendum duabus potiſſimum rationib. adducor,quarũ prima eſt, qđ Gal.bis, vel ter ſolummodo pugilatum nominauit;& Antyllus,qui hanc rẽ diligẽtiſſime tractauit,nullum poe- E
ne uerbũ de hac exercitatione habuit, ſicuti nec vllus alius fide dignus medicus excepto Aretaeo, qui in uertiginoſis pugilatũ cõmẽdare uidetur:niſi(quod ego ſuſpicor) ſit Graecus contextus deprauatus. Quod ſi pugilatus medicae gymnaſticae exercitationis genus exſtitiſset,aequũ certe erat,non adeo ab oĩbus ſilentio praeteriri.Altera ratio eſt,quod,ſi naturã pugilatus exacte ſpectemus, cũ ꝑcuſſiones, & euitationes bellum gerentibus neceſsariasq; aemuletur, ut dicebat Plutarchus, edoceatq. quin militarem peritiã magnopere adiuuet,infitiari non poſsumus; at cũ ſolum brachia,atq. pugnos exerceat, interdumq. potius plagis,ac grauibus percuſſionibus corpus offendat,quomodo ualetudinis conſeruationi,bonique habitus acquiſitioni cõferre poſſit,nõ uideo: ut tuto dicendũ ſit,pugilatum
in gymnaſtica medica exiguũ uſum habuiſse, in militari uero mul- F
tum,in athletica plurimum:cuius principes,& auctores fuiſse Amycum, atque Epeum, prodiderunt Plato,& Galenus; nec non in qua adeo Glaucus Caryſtius excelluit, ut quinta & vigeſima Olympiade coronatus pictae, i. pugilatoris nomine per excellentiam meruerit uocari. Pugilatores iſtos pinguedini comparãdae operã de-
In Eun. act. 2. ſce. 3. diſse,legitur apud Terentiũ.quod agebãt, ut grauius percutere ualerent,& plagas ipſis illatas minus ſentirent: eſt enim experientia & ratione cõprobatũ, obeſos minus ex carnibus iniurias ſentire. Cur autẽ Teſprio ille Plautinus,ab Epidico interrogatus, quomodo herilis filius ualeret, reſpõdeat,pugilice atq. athletice, nõ eſt admodũ
5. de alim. fac. c. 2. difficile coniectura cõſequi.quod etiã Galenus ſcriptũ reliquit, Luctatores potiſſimũ athletas ueros eſse uocatos,ſed paullo ante ipſius tempora etiã eodẽ nomine appellatos fuiſse pugiles,& pãcratiaſtes.

qua

A qua de re fieri põt ut Plauti aetate pugiles ab athletis diuerſi eſſent, vtriq. tamen robori, & corporis craſſitiei ſtuderẽt, & iccirco ſeruus ille merito pugilatum, & athleticam ſeparauerit, herumque ſuum robuſtum, & pingui uentre eſſe ſignificarit. Ex lucta & pugilatu tertium quoddam excitationis genus componebatur, quod pancratium communiter gymnaſtici omnes appellabant, in hoc (ut teſtatur Ariſtoteles primo Rhetoricorum) qui exercebantur, aduerſarios, & pugnis ferire, & comprimere, & continere, & deijcere ſtudebant: nam pugiles ſolis pugnis contendebant, nec umquam complicabantur; ut commendanda ſit urbanitas Horatij, qui 3. Satyr. li. 2. uenuſtè admodum phreniticos, quod pugnis miniſtros, & adſtãtes ferirent pugiles vocauit. luctatores complicabantur, & comprimebant, ut deijcerent, ſed pugnis minime percutiebant, pancratiaſtae B tum utroque utebantur, & tum etiam quacumque alia ratione, ut dentibus, genibus, calcibus, talitris, denique toto corpore (ut dixit Pauſanias) aduerſarium uincere contendebant, atque in eo a pugilibus differebant. quod illi pugnis ſtrictis, hi digitis ſolummodo inflexis certabant. atque hoc ſignificare voluit Galenus vbi ſcripſit: εἰ δὲ ἕκαστος τῶν δακτύλων καμφθῇ, τὸ σχῆμα τῆς χειρὸς γένοιτο μάλιστα τοῖς ἐν παγκρατίῳ προτετακόσιν αὐτὴν ὅμοιον, hoc eſt, ſin autem unuſquiſque di- » gitus flectatur, manus figura ijs maxime ſimilis euadet, qui ipſam » in pancratio protenderint. talis etenim manuum figura prehenſan- » dis aduerſarijs, cui maxime ſtudebant pancratiaſtae, ut nomen quo- » que ſignificare uidetur, ualde accommodata erat; his de cauſis exercitatio haec παμμάχιον uocata eſt quandoque, ſicuti Plato Euthydemum πάμμαχον dixit, necnon ambobus difficilius certamen habebatur, C ob quod Galenus in 6. Epid. vbi renibus affectis exercitationem commendat Hippocrates, ſub tali exercitatione non debere pancratium ob magnitudinem laboris intelligi credit. qua item ratione permotum opinor Platonem, dum 8. de legibus ſua illa parũ ab aliquibus approbata feminas exercendi ratione ductus, mulieres ſolummodo poſt nubilem aetatem pancratio exerceri conſulit. de Pancratij ſpecie quapiã loquebatur mea ſententia Galenus, quando in commentarijs ſuper libellum de ſalubri diaeta dixit, gymnaſtas fere, quos impinguare uolebant conſtituiſſe, inter exercendum προσάπτεσθαι, καὶ σωματομαχεῖν, (erant enim quaedam exercitationum genera) ut ſcilicet iungerentur, & toto corpore certarent, ſed nudi. ac ſine complexu. Panaetius quoque apud Gellium lib. 13. cap. 26. pancratiaſtarum geſtus, & luſus hunc in modum pinxit. Vt ſunt Athletarum qui pancratiae (melius pancratiaſtae) uocãtur, nam ſi- »

cuti illi

Plau. ĩ Epidico.

Cap. 5.

lib. 5. elia.

1. d̃ motu muſcul.

„ cuti illi ad certandum uocati proiectis alte brachijs conſiſtunt, ca- D
„ putq. & os ſuum manibus oppoſitis,quaſi vallo praemuniunt,mem-
„ braq. eorum omnia,priuſque pugna motu eſt,aut ad uitandos ictus
„ cauta ſunt,autad faciendos parata,&c.Hanc exercitationem ex his fuiſſe, quae in gymnaſijs peragebantur, perſpicue ſignificauit Propertius,ubi palaeſtrarum Lacedaemoniorum exercitationes decantans dixit:

Et patitur duro vulnera pancratio.

Neq. tamẽ ob id colligere decet,Prancratium apud medicos multum in ſanitatis vſum ueniſſe,quoniam,ſi pugilatus & lucta rarius ab ijs corpori exercendo probabantur, tãto minus Pancratium ex pugilatu,& lucta conſtans ſanitati multum ex vſu eſſe potuiſſe credendum eſt. quod ſi Galenus aliquando ſcripſit, ſe plurimos Pancratio ſanitati reſtituiſſe,aut in ipſa conſeruaſſe,illud effecit in ijs, qui exercitationibus huiuſcemodi ſolis dediti erant, atq. tunc magna prudentia,& dexteritate adhibitis: ut nequaquam inferendũ ſit, Pancratium in gymnaſtica medicinae locum aliquem praecipuum habuiſſe ; quamuis ſecus plurimum eius auctoritas in athletica ualuerit,atque etiam in bellica;quandoquidem in ludis,& certaminibus vſque adeo Pancratiaſtarum ſpectaculum oblectabat atque reputabatur, ut etiam nobiles illud exercere non recuſarent, qualis fuit Phrynon Athenienſium dux Pancratiaſtes clariſſimus,quẽ Pittacus Mityleneus ſingulari contendens certamine reſte ſub clypeo latente inuoluit,atq. hoc modo ſuperauit:qualis item fuit Autolicus,cui ob gloriam Pancratij in Prytaneo loco Athenis digniſſimo ſtatua erecta fuit. Inuenio etiam quoddã pugnae genus apud ueteres pãcrapum nominatum,ſed aduerſus beſtias, tantummodo id committebatur,vt uidere licet apud Caſſianum lib.collat.v.ca.xiiij.Simile profecto pugilatui uel potius eius quaedã ſpecies erat certamen illud,quod ceſtibus peragebatur.ij autem erant laminae aeneae manibus alligatae,quibus autem alligabantur, erãt lora quaedã pũctis interſtincta;quae manibus & brachijs circumcirca alligabantur,vt non modo pondere aliquo,& craſſitie,verum etiam ſoliditate ceſtibus certantes ſeipſos ferirent.vnde patet,hos aliqua ex parte diuerſos fuiſſe a pugilibus proprie uocatis, nẽpe qui ſolis manibus in pugnos coniunctis inter ſe dimicabant: quamuis etiam ita certantes nonnumquam pugiles uocari ſcio,ut apud M. Tullium 2. Tuſculanarũ quaeſtionum lib.Ceſtiphoros in gymnaſijs quoq. exerceri ſolitos teſtatum fecit Propertius,qui li.3.in palaeſtris Spartanorũ puellas etiam cum ceſtibus exerceri conſueuiſſe, in hunc modũ ſcribit.

2 de tu.ua. cap.vlt.

E

F

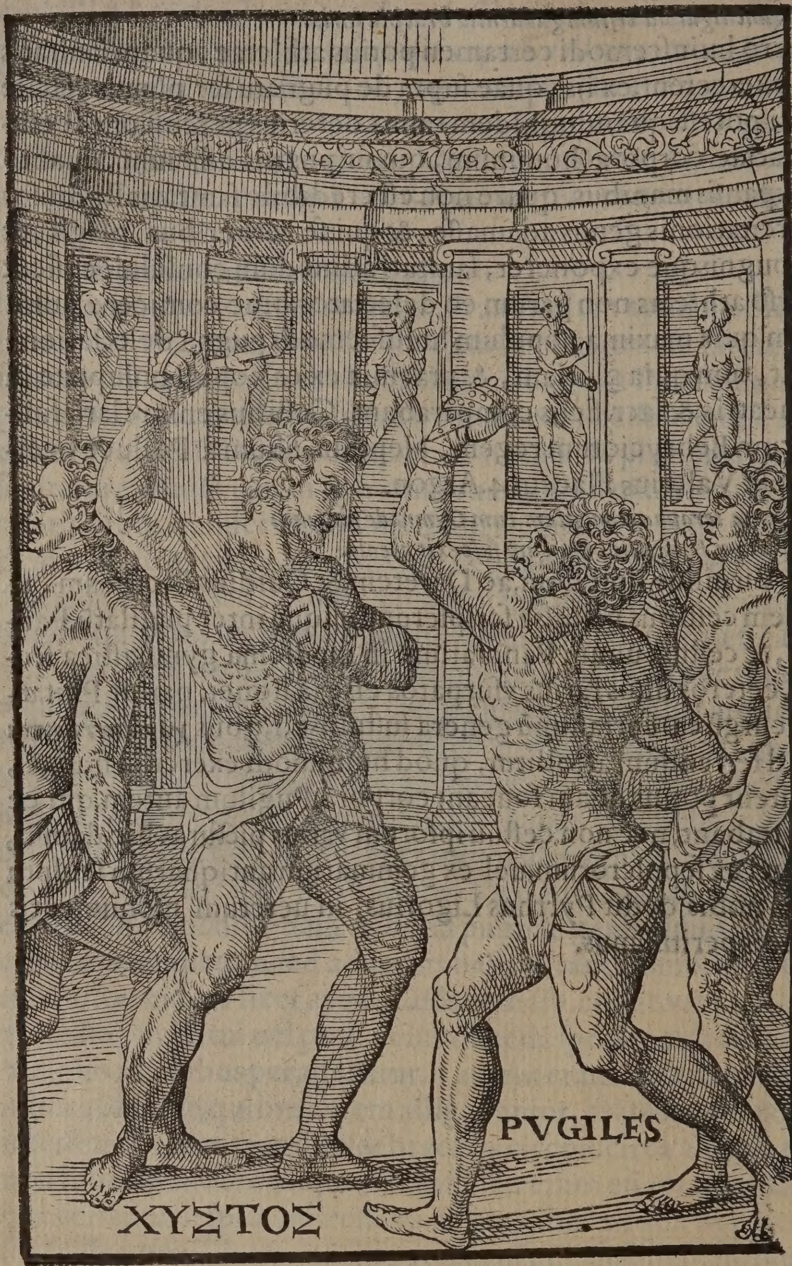
Nunc

A *Nunc ligat ad ceſtum gaudentia brachia loris.*
Quod uero huiuſcemodi certamen potius athletae, quam ſanitatis ſtudioſi exercerent, ex ijs, quae ſupra de pugilatu ſcripſimus, facile cognoſci poteſt: quandoquidem tanto deterius percuſſiones ceſtibus impactae corpora hominum, quam pugnis afficiunt, quanto pugni expanſis manibus. quare non eſt credibile ſanitatis ſtudioſos hoc exercitationis genus adamaſſe, & qui ſe verberibus, plagis, & ictibus, pugnisque exponeret, ſanitati admodum conſuluiſſe: ſicut ex aduerſo athletas non parum eo delectatos, hinc conijcere poſsumus, tum quia maxima populum huiuſcemodi pugna delectatione afficiebat, tum quia gloriam, & praemia ex ea populi uoluptate in amphitheatris, & ſacrificijs comparabant. Ceſtibus enim clarũ fuiſſe Amycum Bebryciorum regem, Neptuni filium a Polluce occi-
B ſum, ſcripſit Valerius Flaccus 4. Argon.

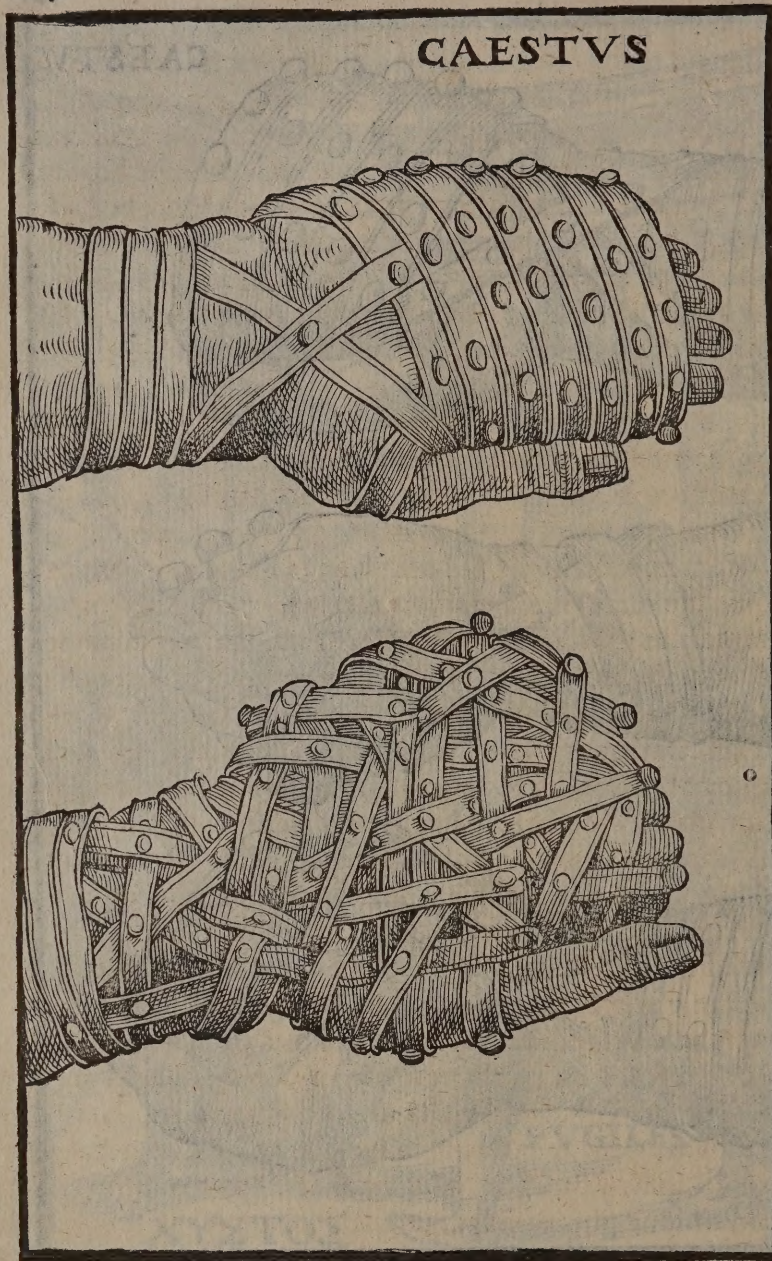
Sparta terapnaea pugilem cum Gymnade pinguem
Stratum Bebrycijs Amicum ſuſpexit arenis.

ſimiliter Virgilius Entellum, ac Daretem, & Ouidius Brotheam, ac Ammonem ceſtibus ualuiſse ſcripſerunt. itaque inter pugilatũ, Pancratium, & ceſtus, unum Pancratium in medicina gymnaſtica frequẽtius, ceteros duos rarius vſurpatos eſse iã liquet. narrat Plutarchus Lycurgũ ea certaminũ genera ſuſtuliſse, ĩ, qbus χεὶρ ἀνατείνεται manus ad feriendum attollitur, quod huiuſmodi exercitia frangãt, & debilitent potius quam foueant corpora. Pugilum autem, qui ceſtibus certabant, nec non ceſtuũ ipſorum varias picturas hic damus, ut ipſas uel ex ſepulcrorum, uel ex gemmarum antiquarum ſculpturis captas nobis dedit Pyrrhus Ligorius, in ueterum monumentis
C renouandis peritiſſimus.

5. Aeneid.
5. metam.

PVGILES
ΧΥΣΤΟΣ

CAESTVS

CAESTVS

A De Curſu Cap. X.

INter cetera,quae ob uitae conſeruationem animalibus a
natura tributa fuerunt,currendi poteſtatem praecipuam
eſse,omnes,qui eorum ſtatum conſiderare uolent,ſine la-
bore intelligent, ſi quidem cetera quaeque,quibus ſe ip
ſa tuentur,uel non ſtatim connaſcuntur,uel nõ perfecte corpora de-
fendere ualent,quin ab inſidiantib.aliqua ex parte laedãtur,at cur-
ſus cunctis fere ab ortus principio donatur ,atq; ita corpora ab inſi-
diatorũ,& omnium offendere ualẽtium iniurijs tuetur, ut nullã lae-
ſionem ea ſuſtinerepatiatur . quo magis homini ualde cõquerendũ
eſset,cũ multo tpe ad currendũ ineptus degat ; niſi & ipſe,cui crura lib. de cõi
ambulationis , & curſus gratia a natura in eã figurã fabricata Ariſt. aial. greſ.
& Gal. prodiderunt, hanc iacturam cuſtodia parentũ, ſub qua tunc li.15.d̃ vſu partium.
B uiuit,facile emendaret , qui ẽt naturae donis non modo ad uitã cõ-
ſeruandam,uerum ẽt ad eam iucunde ſimul,atq; ſane traducendam
uel ſolus,uel oĩum animaliũ maxime uti nouit,ſicuti in curſu uidere
poſsumus , qui cum uitae duntaxat conſeruandae cauſsa hõi tribu-
tus foret,eo tamen ad gloriam,ad uoluptatem, ad ſanitatem conſe-
quendam uti nõ aegre tulit . Quis neſcit,maiores noſtros inter alias
exercitationes, ut diſputat Plutarchus ij. Sympoſ. v. ad ſpectacula ;
ad militares exercitationes,ad ſanos habitus acquirendos inſtitutas
curſum quoq̃ue habuiſse? cui locum peculiarem in gymnaſijs aſſi-
gnatum nullum uidere licet, quod haec exercitatio in uijs ipſorum
communibus , dum ab alijs non occuparentur , fieri poſset , atque
etiam quandoque in loco , ubi altus puluis ſtratus erat, ſi credimus
C Luciano , ageretur. neque enim peridromidas ad curſum , etſi no- In dialogo
men innuat, ſed ad deambulationis uſum inſtitutas ſcimus ex ſupe- de gymnaſijs.
rioribus.Athletae,qui ludorum & certaminum gymnicorum cele-
britates repraeſentabant,uſque adeo currendi uim interdum aeſti-
mabant,ut (quod refert Plinius) lienem ſibi ipſis inurendum cura- li.11.c.37
rent,quominus ille currẽdi celeritatẽ,ſicuti ſolet,impediret. Huiu-
ſce curſus certamen , ſicut & luctae primos Eleos ſine ullo ueteris
memoriae exẽplo inſtituiſse auctor eſt Pauſanias : apud quẽ ſimili- 5.& 6.Eliacorum.
ter legitur,Endymionẽ filijs de imperio tale certamen in Olympia
propoſuiſse;nec non currendi morem Nemiacis, & Iſthmicis inter-
miſsum ab Hadriano reſtitutum eſse . Ex quo loco ſcire poſsumus
& ſeruos , & ingenuos antiquitus in curſus certaminibus conten-
diſse: eo magis quod tradit Lampridius, Alexandrum Seuerũ num-
quam curſorem niſi ſeruum uoluiſse,quod diceret,ingenuum nõ ni
ſi in ſacro certamine currere debere. Et laconicos,unaque Cynicũ 8.de leg.

Diogenē curſum tanq̄ militib. futuris inutilē dānaſse conſtat,quod D quoq. in lib. ad Thraſybulū cōfirmauit Gal. illud tamen puto uerifſimū,non oēs ſeruos,nec in oībus agonib. cōtendiſse,ſed tm̄ in ignobiliorib.,a quib. arcebantur ingenue ſacris duntaxat adduci: ſicut ēt liberti praeſertim Imperatorū quos ſingularibus priuilegijs eos donaſse hiſtorici pleriq. referūt.Et Ariſt.qui 3.pol.c.3.ſcribit apud Cretenſes ad certamina ſeruos nō fuiſse admiſsos, innuere uidetur apud alias gentes ſeruis quoq; eſse conceſsū. Ex altera parte Plato ad bellicas exercitationes ita curſum cōmendauit,ut non modo uiros,& iuuenes,uerum ēt virgines, pueros, eos qui grandiores erāt, & mulieres,omneſq. tā nudos,q̄ armatos ad currendū exerceri uoluerit,nō in ſtadio ſolū,ſed & in dolicho,in diaulo,& in ephippio,ut iure diſputetur apud Plutarchum.ij.ſymp.antiquior ne fuerit in belli co,& cōcertatorio uſu lucta,& pugilatus,an curſus.Platonis ſnīam ſe- E cutus Vegetius in cōmentario de militari exercitatione ſcriptū reliquit, ad curſum praecipue iuuenes, qui militari diſciplinae incumbunt,aſsuefaciendos eſse,ut maiore impetu in hoſtē currant,ut loca opportuna celeriter,cū uſus venerit,occupent,uel aduerſarijs idēfacere uolentib. praeoccupent,ut ad explorādū alacriter pergāt, alacrius redeant,ut fugientiū facilius terga cōprehendāt.Refert Salluſtius de Magni Pōpeij exercitatione eū cū agilibus,ſaltu;cū uelocibus,curſu; cū ualidis,uecte certaſse, neq. aliter Sertorio aequandū umq̄ fuiſse,niſi ſe,& ſuos milites huiuſcemodi frequentib. exercitijs ad bella praeparaſset.Ex quib. colligitur,curſum hunc in gymnaſtica bellica maximi momenti fuiſse,& quemadmodū athleticū quatuor praecipuas habuiſse ſpecies,ſtadiū de quo D.Paullus loquebatur,quando dixit currentes in ſtadio ob corruptibilē coronā certare;dolichum,diaulum,& armatum,in quorum poſtremo bis Callicra F

Lib. 1.c.9. tem uiciſse ſcribit Pauſanias,unde σταδιοδρόμοι, δολιχοδρόμοι, διαυλοδρόμοι, ὁπλιτοδρόμοι dicti ſunt,horum exercitatores.Qui praeterea Ariſ.j. lib.mag.moral.& Gal.medicū in 2.& in 6.de tu.ua.lib.non oſcitanter uidit intelligere facile pōt,curſum inter exercitationes ſanitati, ac bono corporum habitui conferentes non exiguam partē habuiſ-

Lib.Epo. 1. XV. ſe,quādo ēt Seneca inter exercitationes corporis,quarū rationē habendā cenſuit,primū locum curſui dedit, etſi non admodum percipio,quid epiſt.3. indicare uoluerit dum ſe Hieram feciſse,quod raro euenit curſoribus, ait:nam ſi (vt eruditiſſimus Muretus putat) pro Hiera mediā ſtadij lineam cōcipiamus, quomodo curſores eā raro facere dicat,non ſatis aſsequor.Huius tres tantum ſpecies eſſeciſse Antyllum reperio, alterā in anteriora currēdi, alterā in poſte-

riora,

A riora,alterã in orbem. quãuis itẽ apud Galenũ,& dolichũ, & diaulũ reperiri ſciã, quorũ alterũ refert ipſe,Graecis continuatũ diu curſũ ſignificare,quem tamen maior pars auctorũ duplicis ſtadij ſpatium exſtitiſſe cenſet,alterũ verò definiunt fere omnes fuiſſe curſum, quo ſtadium ſemel currebant, & recurrebant. Itaque ſtadium erat curſus vnius tantũ ſtadij,dolichus duplex uno curſu ſtadiũ; diaulus duplex, & ipſe ſtadium, ſed reflexo curſu.ut fieri poſſe credã peryſtilij interioris ambitum,quem diaulum,ob duorum ſtadiorũ menſuram uocatum tradit Vitruuius,huiuſcemodi curſui inſeruiſſe. Quapropter falſum illud eſſe deprehenditur, quod apud Suidam legitur, ſtadiodromus longiorem tractũ metiri curſu dolichodromis, cum huius contrariũ manifeſto intelligatẽ ex Parmenionis epigrammate. 2. de tu. va. cap. 10.

B Φημὶ πολυστιχίην ἐπιγράμματος οὐ κατὰ μούσας
Εἶναι· ζητεῖ ἐν σταδίῳ δόλιχον.
Πολλ' ἐξακυκλεῖται δολίχου δρόμος ἐν σταδίῳ δὲ
Ὀξὺς ἐλαυνομένου πνεύματος ἐστὶ τόνος.

Idem ex prouerbio μὴ ζήτει ἐν σταδίῳ δόλιχον a Polluce lib. iij. citato magis adhuc confirmatur, quo ſignificatur, in re minori non eſſe quaerendam maiorem. Ad haec habuit curſus multas ſpecies a locorum uarietate deſumptas, quoniam ſi quando extra gymnaſia curſitabant, prout neceſſitas, commoditasue poſtulabant, aut per plana loca,aut per aſpera,aut per aequalia,aut per inaequalia, aut per prata,aut per montes curſum agebant.Neque hic mirari debet quiſquam,quod ualetudini ſtudentes extra gymnaſia quoq. currerent;propterea quod loca ſimilia cum haud quaquam omnes for-
C mas exercitationibus quibuſuis aptas habere poſſent,cogebãtur interdum homines,prout ualetudinis ratio exigebat, extra gymnaſia prodire,ubi perinde ac in illis modo induti,modo nudi currebant. de quibus omnibus extat Ariſtotelis,ſententia, quod currẽtes nudi veſtitis coloratiores redduntur,ut oẽs qui loca libera,& aſpiratiora incolunt, melius colorantur,quam qui impedita & ſilentia tenent. 2. partic. prob. 30. & partic. 38.

De Saltu. Cap. XI.

CVRSVI ſaltus, ἅλμα a Graecis gymnaſticis uocatus, non parum aſſimilatur,nempe qui, ſicut curſus eſt continuatus ſaltus,ita ipſe ſit interciſus curſus; hunc a ſaltatione, de qua ſuperius ſermonem habuimus,longe differre,nullus ambigit,cum opus alterius ὀρχεῖσθαι,alterius ἅλλεσθαι,& a Platone, & a Galeno,& a reliquis probatis auctoribus dicatur.Huius exercitationes nullum fere ad bellicam exercitationẽ effatu dignum, aut

non ſaltem neceſſarium, aut non admodum crebrum vſum exſtitiſ- D
ſe, inde conijcerem, quod Plato inter alias nullā prorſus de illo mē-
lib. 1 de re mili. c. 9. tionem fecerit, ſed vnius Vegetij in hac re non contemnedi aucto-
ris teſtimoniū me ſecus ſētire cogit, vbi ſcribit iuuenes, qui militiae
operā nauant, ad ſaltū praecipue exercēdos eſſe, quo vel foſſae trā-
ſiliuntur, uel impediēs aliqua altitudo ſuperatur, vt, cū eiuſmodi di
ficultates euenerint, poſſint ſine labore tranſire. In athletica uero fa
cultate ſaltū locū habuiſſe, praeter Pindaricos interpretes, qui inter
ludos in pentathlo contentos, ſaltum primū hoc verſiculo fecerunt.

ἅλμα, δίσκος, ἀκόντιον, δρόμος καὶ πάλη, ideſt,

Saltus, tum diſcus, tum lucta, & iacula, curſus,

teſtatur abunde Ariſtoteles, qui in libro de communi animalium
greſſu ſcriptum reliquit, pentathlos athletas halteribus utraque ma
nu comprehenſis maiorem, & concitatiorem ſaltum edere, quam E
non comprehenſis, quod itē poſt ipſum Theophraſtus in libro περὶ
κόπων plane confirmauit. Porro gymnaſticam medicinae ſaltu nec
ipſam caruiſſe, ſatis comprobauit Galenus, dum eum inter ceteras
palaeſtrarum exercitationes ſaepius recenſuit: ſed Antyllus penes
Oribaſium diligentius omnibus, & ſaltum exercitationem ſanitati
idoneam eſſe, & quid ſit, demonſtrauit, ubi hanc ſententiam habuit:
quod exſilire, & ſaltare inter ſe differunt, quoniam πηδᾶν, ſiue exſili-
re, eſt motus quidam curſui ſimilis, quando ſcilicet eodem in loco
corpus manet poplites inflectendo, & circumuehendo, ſaltus ſiue
ἅλμα eſt motus ferme continuus in ſublime, vel tamquam medium,
uel tamquam metam, nullis certis legibus, neque imitationibus ter
minatus, ob quod a ſaltatione differre apparet, nempe quam legi-
bus, numeris, & imitationibus uti oſtendimus. has ſaltus ſpecies Se- F
Lib. 2. Epiſt. 15. necam intellexiſſe exiſtimo, dum pro exercendo corpore ſaltū com
mendabat, uel qui corpus in altum leuat, uel qui in longum mittit,
uel qui ſaliaris, aut fulonius dicebatur. Exſilitione olim utebantur
Lacaenae mulieres ad nates ſaltando, quae retroflexis cruribus ita
ſaltabant, ut calcibus nates attingerent, quandoq. cruribus alterna
tim inflexis, quandoq. uero vtriſque uno & eodē tempore. Has mu-
lieres poſtmodum aereis ſtatuis repraeſentaſſe Callimachum ſtatua
rium, ob nimiam diligentiam Cacirotechnum nūcupatum, auctor
Li. 14. c. 8. eſt Plinius. quem autem proprie ſaltum Antylli auctoritate uoca-
mus, in gymnaſijs duplici modo vſurpatum inuenio; altero, quan-
do ſaltantes uacuis manibus ſeipſos in ſublime agebant: de quo uer
Lib. d̄ cōi aialgreſſu ba faciens Ariſtoteles ſcripſit, arduum & difficile eſſe, ſaltu continē-
tem agere motum, argumentum afferens equorum illorum, quos
pompae

A pompae gratia ſeſſores ſuſtinere,nec progredi ſinere ſolent, & qui ita ſeſe mouentes cito laſsantur, & fatigationem ſentiunt; altero quando manibus ponduſcula capiebant,ut illis firmati uehemẽtius ſaltarent, quae ponduſcula tametſi ab Ariſtotele, & Theophraſto ἁλτῆρας nuncupari ſciam,tamen ἁλτῆρας aliud exercitationis genus exſtitiſse,inferius demonſtrabo.Interim lapſum Cornarij adnotare placet,qui in commentarijs in ſecundum Galeni de compoſit.medicament.ſec.loc.librum,huiuſce rei ignarus, damnandum putauit Budaeum,qui dixerit, certantes ſaltu halteribus vſos eſſe; nã ut illi fortaſse donem,quae ait de halterum,& halćterũ diuerſitate;nihilo minus Ariſtoteles v. problem. viij. & Theophraſtus libro de laſſit. aiũt,(quod ipſe negat)Quinquertiones,& alios melius ſaltare,ſi lapidẽ,vel halteres manu geſtent, quam ſi brachio inani iactentur. id

In libro περὶ κό-πων.

B quod etiam à Themiſtio in quarta oratione cõfirmatum reperitur, Vnde fortaſse & apud Galenum 2.de tuen.valetu. & apud Artemidorum legendũ non ἁλκτῆρες & ἁλκτηρία,ſed ἅλτηρες & ἁλτηρία:quando ſcilicet apud nullum alium auctorẽ hanc uocẽ ἁλκτῆρες uſurpatã inuenire mihi contigit.Quomodo uero ſaltatio iſta tam ab athletis, quam ab alijs perageretur,haec equidem conijcio,uidelicet quod interdum per plana loca continuatis ſaltibus ſaltabant,atq. tunc limitem,unde principium ſaltandi capiebant, βατῆρα appellatum, & menſuram κανόνα dictum habebant,quemadmodum quoq. & terminum,quem attingere,magnam,praeterire,maximam laudem fuiſse veriſimile eſt, σκάμμα ſeu forſan, ut eſt in Gloſsario antiquo,interdũ uocatum puto. Et ſi quoque ſcamma & ἐσκαμμένα ſignificaſse ſcio ag-

C geres,& terminos illos qui conſtituebantur decertantibus, perinde ac hodie luſoribus, & monomachis conſtituuntur funes, uel ligna, quae nec attingere,nedum trãſilire licet, unde factum eſt adagium in eos,qui metam tranſiliunt,πηδᾷν ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα,aliquando ex humili loco in altum ſaltabant,aliquando ex alto in humilem,inter quos maiorem laborem afferebat,qui ex humili in altum efficiebatur,cum ſimpliciter adſcendere, quã deſcendere cõtinuo laborioſius praedicauerint Ariſtoteles,& Theophraſtus.Neq. ſolũ manibus ponduſcula ſaltantes,ut melius exercerentur,habuiſse inuenio, immo uero & grauiora pondera interdum ſupra caput, nonnunquam ſupra humeros,aliquando in pedibus geſtaſse. quemadmodum uidere eſt ex hac uetuſtae tabulae pictura, in qua ſaltantes appoſitiſſime repraeſentantur: quamque ut antiquam, & ueram a Ligorio accepimus.

v.Sect. pb.lib.de laſſit.

An ea pōdera dūtaxat ad maiorē exercitationē faciēdā īſeruirēt,ita existimo,ijs,q gr̄a valetudinis exercebant̄,hūc finē habuiſſe. At alijs ad gloriā quādā inanē potius tēdebāt,qđ.ſ. q maioribus pōderibus onerati longius,& altius ſaltarēt,ij maioribus p̄mijs,atq. honoribus

A decorarent̃. Erãt quoq. q̃ ſupra vtres oleo unctos & uino plenos pedib.ſaltarẽt;inter quos uictores ij cẽſebant̃, q̃ ita ſeſe dextere gerebãt,vt p̃lubricitate humi nõ caderẽt.atq.hi,p uictoriae p̃mio vtrẽ cũ vino ferebãt:q̃ vero terrã natib.pcutiebãt,nõ ſine magna uoluptate ſpectatorib. riſũ mouebãt.Id aũt antiquitus obſeruatũ in ludis Baccho dicatis,quos ἀσκώλια uocabãt, proditur, in quib. utres caprinis pellib. cõflati ſaltib. calcabãtur in caprarũ contẽptũ, q̃ adeo uitib. infeſtae creduntur. De hoc Ariſtophanes in Pluto:ἀσκωλία ζ᾽ ἐνταῦθα πρὸς τὴν αἰθρ᾽ αν.i.hic ſub dio ſupra vtrẽ ſalta,& Eubulus apud Ariſtophanis interpretẽ καὶ πρόσγε τοῦτο ἀσκὸν εἰς μέσον καταθέντες εἰσάλλετε,καὶ καγχάζετε ἐπὶ τοῖς καταῤῥέουσιν. i. Quare utrem in medio collocantes ſupra ipsũ ſaltate,& eos qui humi ceciderint,cachinno proſequimini.De his etiam Virgilius 2.Georg. *Atque inter pocula laeti.*

B *Mollibus in pratis vnctos ſaliere per utres*

Sed illud nõ ignorãdũ,qđ ſcriptũ eſt apud Iul.Poll.ἀσκωλιάζειν,tã de his,q̃ đ uno ſubleuato peđ,altero ſolo ſaltãtib.,dictũ eẽ apđ ueteres.

De Diſco & halteribus. Cap. XII.

DIſci iactũ inter exercitationes gymnaſiorũ haud q̃q̃ infimũ locum habuiſſe,non modo Gal.clariſſimis uerbis affirmauit,Propert.p̃dixit,uerũ ẽt Vitruuius elegãtiſſima quadã hiſtoria aperte inſinuare viſus eſt,apud quẽ legitur,qđ cũ Apaturius Alabãdeus Trallibus ſcenã excellẽtiſſime finxiſſet,adſpectusq.eius pp aſperitatẽ eblãdiretur oĩum uiſus,& iã id opus,pbare fuiſſent parati,tũ Licinius Mathematicus,pdijt,& ait Alabãdeos ſatis acutos ad oẽs res ciuiles haberi,ſed pp nõ magnũ uitiũ ĩdecẽtiae inſipiẽtes eos eſſe iudicatos,qđ ĩ gymnaſio eorũ,q̃ sũt,ſtatuae oẽs,sũt 2.đtu.ua. Libro 3. lib.7.c.5.

C cauſſas agẽtes,ĩ foro aũt diſcos tenẽtes,aut currẽtes, ſeu pila ludẽtes: notauit.n.mathematicus qđ,ſicuti ſtatuae cauſſas agẽtes fori sũt,ppriae,ita diſcũ tenẽtes gymnaſij,& ob id indecentẽ inter locorũ,pprietates ſtatũ ſignorũ publicae ciuitati vitiũ exiſtimationis adieciſſe dixit.Erat itaq.antiquis illis diſcus gymnaſij exercitatio,q̃ an bellicae peritiae ſtudioſi inter ceteras exercerẽt, nõ admodũ mihi cõſtat,niſi Plato inter iaculationes illas uarias,quas magnopere futuris optimis militib.cõmendat, diſci quoq. iaculationẽ ſubintelligi uoluerit,queãdmodũ Homer⁹ quoq.2.Ilia.ſignificauit,ubi finxit Achillẽ Agamẽnoni iratũ Myrmidonas ſuos a pugnãdo remouiſſe,atq.illos ipſos ne torpeſcerẽt ĩ maris littore ſeſe diſcis,atq.iaculis,tãq̃ militib.aptis,exercuiſse:quaſi ſi nõ laedẽdis hoſtib.,ſaltẽ uariae agilitati ipſorũ cõparãdae hmõi exercitatio accõmodata eſset.Athletas uero ĩ eo ſe exercuiſse,nec nõ ĩ publicis certaminib.cõtẽdiſse,manifeſtũ facere põt cõis auctorum ſnĩa, qui inter athletarũ certamina diſcum oẽs uno ore adnumerãt,& praeter hos pictura,quã hic damus.

ſicut etiam Galenus, Aetius, Paullus, & Auicenna inter exercitationes ſanitati & bono corporis habitui conferentes diſcum recenſent. Sed, priuſquam longius progrediar, rationi conſentaneum puto admonere, Diſcum penes ſcriptores uaria ſignificaſse, nã teſtatur Suidas, di-

ſcum

A ſcum fuiſſe inſtrumentum quoddam rotundũ,quod aliqñ adeo graue erat,ut uix ab uno hoîe eleuari poſſet;uel uti a D. Hieronymo de ſeipſo ſcriptũ eſt. De hoc equidẽ locutum opinor Solonẽ apud Lucianum, ubi interrogans Anacharſin, nunquid in gymnaſio globũ quendam iacentem aeneum,atq. teretẽ,in parui ſcuti figurã formatum,neq.lorum,neq. baltheum habentem uidiſſet,qui grauis,& cõprehenſu difficilis erat, eum manu ſurſum extortum in aerẽ aliquos iaculari conſueuiſſe,ſubiũgit:Aliqñ ẽt inuenio, inſtrumentũ illud figurã ſolis corpori ſimilem habuiſſe,quod ab Alexandro in ij. probl. (ſiue is Aphrodiſienſis,ſiue Trallianus,qđ magis ſuſpicor,exſtiterit) ſolis corpus δίσκος uocetur. Vocatus ſimiliter fuit diſcus quadra rotunda,qua epulae in menſas ferebantur. Vnde δισκοφόροι appellati ſunt,qui quadris ferendis deſtinãtur. Sic legimus caput D. Ioannis B Baptiſtae ſaltatrici in diſco oblatum eſſe. Poſtremo diſcum inſtrumenti,de quo nos loquimur,genus deſignaſſe reperitur. Quale porro inſtrumentum is eſſet, ita proditum inuenio. Interpres Homeri Euſtathius exponens uerba illa ij.Iliados.

δίσκοισιν τέρποντο,, ideſt, *ludebant diſcis*,

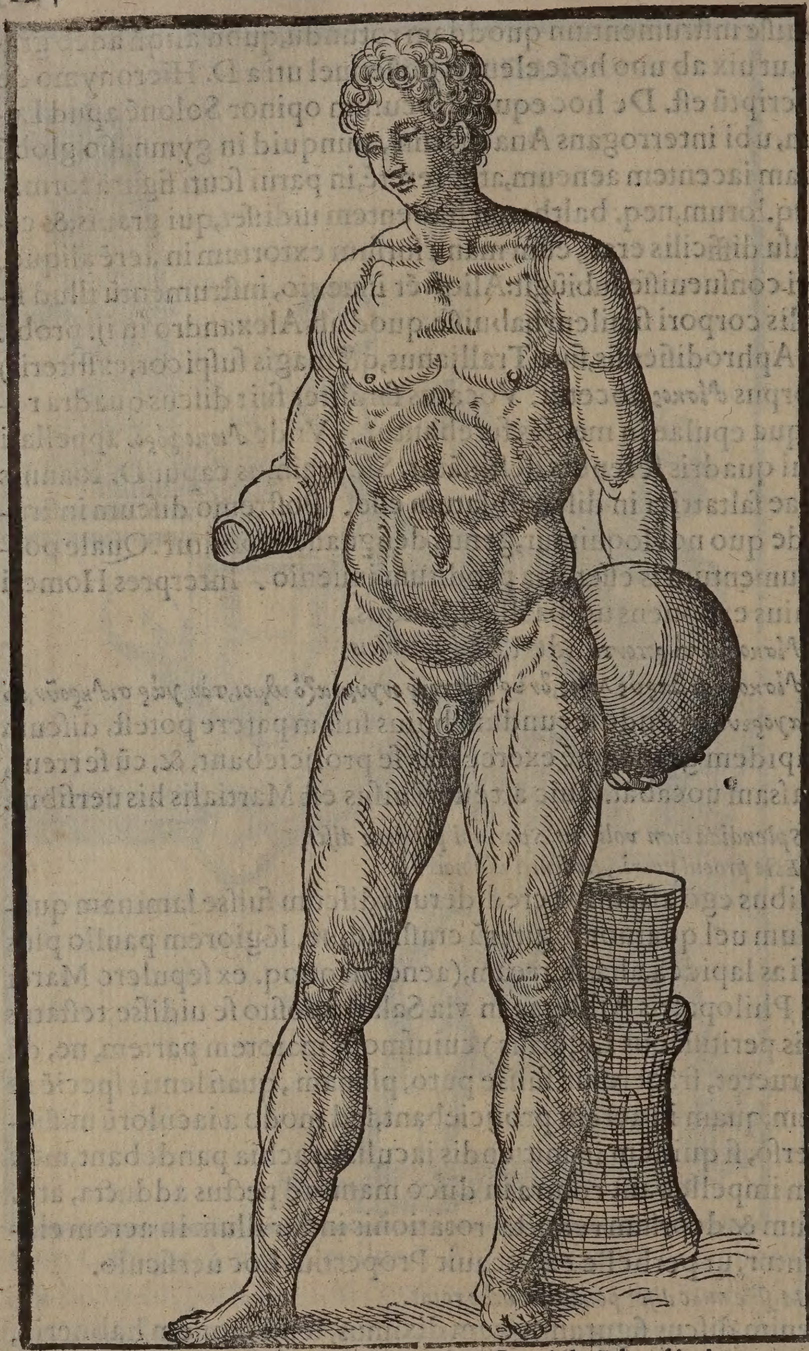
inquit: δίσκος ἐστὶ βαρὺς λίθος, ὃν ἐρρίπτουν ἐγγυμναζόμενοι, τὸν γὰρ σιδηροῦν, σόλον προσαγορεύουσι Vnde ſecundum huius ſnĩam patere poteſt, diſcum fuiſſe lapidem grauẽ,quẽ exercentes ſe proijciebant, &, cũ ferreus, erat,maſsam uocabãt. Huic atteſtari uiſus eſt Martialis his uerſibus.

Splendida cum volitant Spartani pondera diſci,
Eſte procul pueri, ſit ſemel ille nocens.

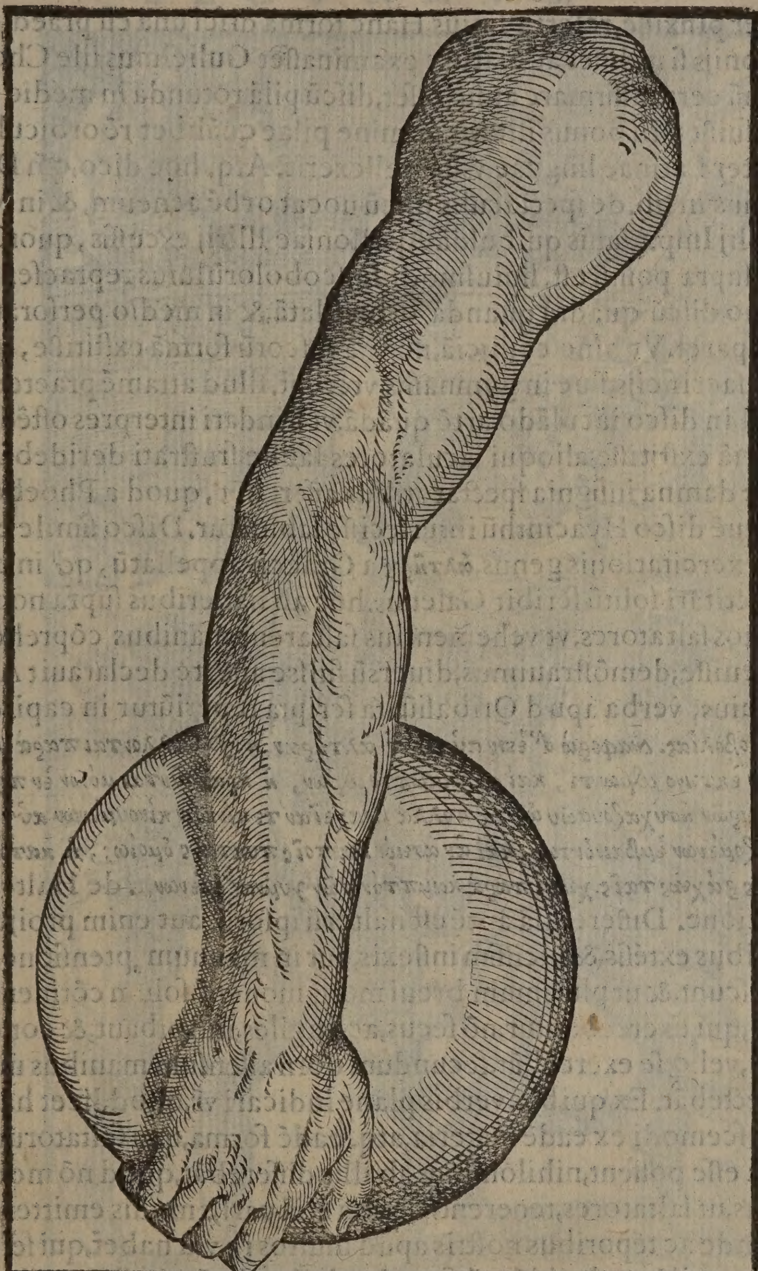
Alij.quibus ego aſsentior,crediderunt diſcum fuiſse laminam quãdam trium uel quatuor digitorũ craſſitudine, lõgiorem paullo plus C pede,alias lapideã,alias ferream,(aeneam quoq. ex ſepulcro Marci Mannij Philopatris Athletae in via Salaria poſito ſe uidiſse,teſtatus eſt nobis peritiſſimus Ligorius) cuiuſmodi maiorem partem, ne, dũ ex alto rueret, frãgeretur,fuiſse puto, planam, quaſi lentis ſpeciẽ referentem,quam in aerem proijciebant,ſed modo a iaculorũ miſſione diuerſo, ſi quidem in mittendis iaculis brachia pandebant,mox prorſum impellebant contra in diſco manu ad pectus adducta, atq. extrorſum & deorſum reducta, rotationis inſtar illum in aerem eiaculabantur, ut perbelle explicauit Propertius hoc uerſiculo.

Miſſile nunc diſci pondus in orbe rotat.

Quod enim diſcus figuram, quam diximus, lenti ſimilem habuerit, praeter Dioſcoridem lenticulam δίσκον nuncupantem,expreſsa hic comprobat Diſcoboli marmorea ſtatua, quae hodie Romae in aedibus Ioannis Baptiſtae Victorij ſeruatur, in cuius manu diſcum figura a nobis expreſsa poſitum uidere licet.

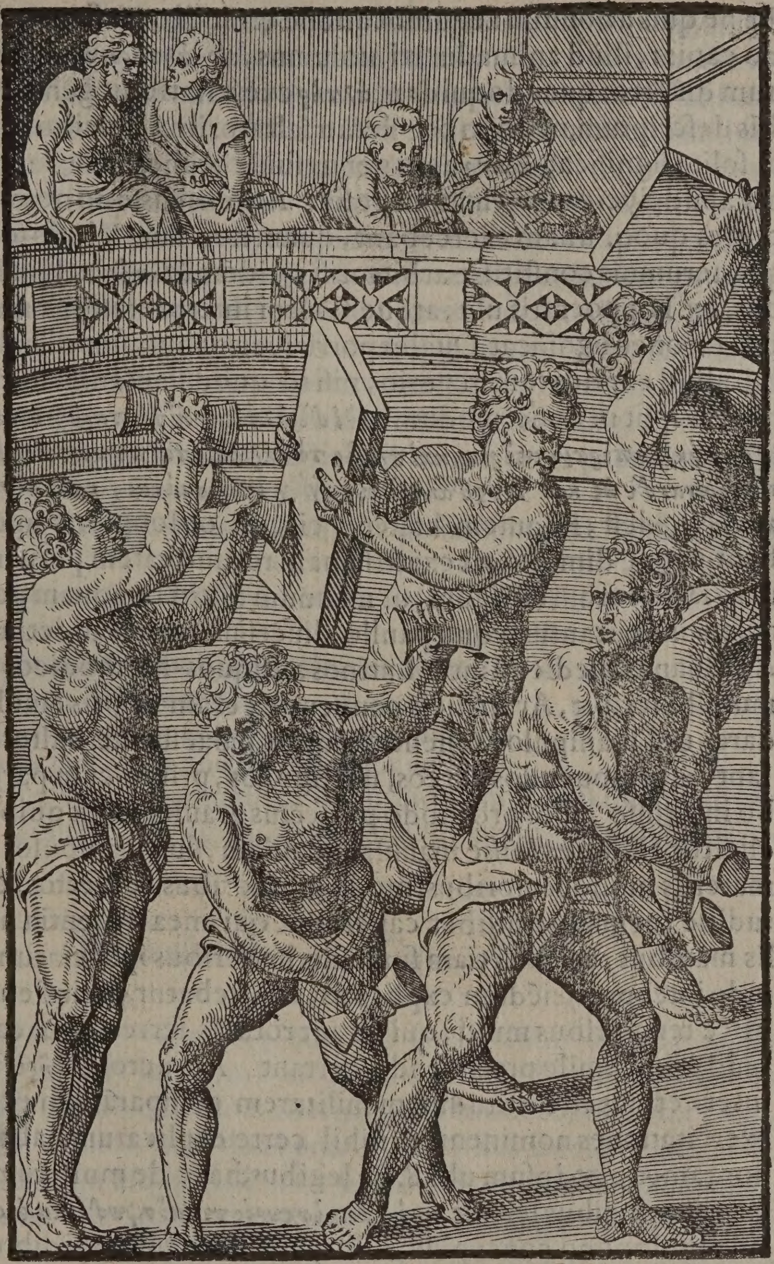
qđ itẽ oſtẽdit alterius diſcoboli brachiũ Lapideũ hodie in mangi Tuſciae ducis aedibus Pittis uocatis ſeruatũ, ex quib. ſimiliter diſcũ eiaculãdi modũ intelligere licet, ut prudẽter nos monuit doctiſſimus Petrus Victorius aetatis noſtrae ornamẽtũ, qui brachij figurã ad nos miſit.

Harum ſtatuarũ ſimiles alias duas diſcobolorũ fuiſſe ueriſimile eſt. quarum unã ex aere Myronem praeclariſſimum ſtatuariũ finxiſſe. a Quinctiliano celebratam, aliã Tauriſcum pictorẽ illuſtrem excel-

lenter

lenter pinxiſſe,refert Plinius.Hanc formā diſci una cū praedictis te D
ſtimonijs ſi uidiſſet,ac mature examinaſſet Gulielmus ille Choulus,
nūquā certe affirmare auſus eſſet,diſcū pilā rotundā in medio perfo
ratā fuiſſe;niſi bonus ille vir nomine pilae quālibet rē orbiculatam
praeter Latinae linguae vſū intellexerit. Atq. hoc dico,qm̄ D. Cy-
prianus in lib.de ſpectaculis diſcū uocat orbē aeneum, & in Marci
Aurelij Imp.nūmis quibuſdā Apolloniae Illirij excuſſis, quorū exē-
plar ſupra poſitū eſt, huiuſmodi Diſcobolorū luſus repraeſentatur,
in quo diſcū quadrā quandā orbiculatā,& in medio perforatā fuiſ
ſe apparet.Vt hinc conijciā,nō vnā diſcorū formā exſtitiſſe, qua ſi-
ue in ſacrificijs,ſiue in gymnaſijs vterent.Illud attamē praetereūdū
nō eſt,in diſco iaculādo artē quādā,vt Pindari interpres oſtēdit,ne-
ceſſariā exſtitiſſe;alioqui iaculatores laude fruſtrati deridebātur,& E
ſaepe damna inſignia ſpectatoribus afferebāt, quod a Phoebo actū
fuit,quē diſco Hyacinthū interfeciſſe fabulātur. Diſco ſimile erat al
terū exercitationis genus, ἁλτῆρες a Graecis appellatū, qđ in palae-
ſtra actitari ſolitū ſcribit Galenus.hoc ab halteribus ſupra nomina-
tis,quos ſaltatores,vt vehementius ſaltarent,manibus cōprehēdere
cōſueuiſſe,demōſtrauimus,diuerſū fuiſse aperte declarauit Antyl-
lus cuius, verba apu d Oribaſiū ita ſcripta reperiūtur in capite περὶ
ἁλτηροβολίας. Διαφορὰ δ' ἐστιν αὐτῶν τῶν ἁλτήρων, ἢ γὰρ βάλλονται παρὰ μέρος τῶν
χειρῶν ἐκτεινομένων τε, καὶ συγκαμπτομένων, ἢ κρατοῦνται μόνον ἐν προτάσει
τῶν χειρῶν ἡσυχαζουσῶν ὡς τὰ πολλὰ βραχεῖάν τε κίνησιν κινουμένων αὐτῶν τε τῶν
γυμναζομένων ἐμβαινόντων, καὶ ἀνασειόντων τοῖς πύκταις ὁμοίως, ἢ κατὰ σύννευ-
σιν τῆς ῥάχεως ταῖς. χερσὶ παρὰ καμπτόν τῶν γυμναζομένων.i. de Halteris ia-
culatione. Differentia autē eſt halterū ipſorū. aut enim proijciūtur
manibus extēſis,& uiciſſim inflexis,aut in manuum ꝓtenſione,quae F
quieſcunt,& ut plurimum breui motu mouent,ſolum cōtinent; ipſi
uero,qui exercebantur,nō ſecus,ac pugiles,introibant,& concutie-
bant,vel q ſe exercebāt,ſecundum dorſi aſſenſum manibus uiciſſim
ſe flectebāt. Ex quibus verbis plane indicari vr̄,quod,licet halteres
huiuſcemodi ex eadē materia,atq. eadē forma,qua ſaltatorum pon
dera eſſe poſſent,nihilominus ab illis differebāt,quod nō modo ma
nibus,ut ſaltatores,tenerent; uerum etiā uarijs modis emitterentur,
perinde ac tēporibus noſtris apud multos in vſu habet,qui ſeſe exer
cēt,aut pilā,aut lapidē vel ferreū,vel plumbeū manibus,ac brachijs
extēſis,& circumactis in altū mittentes, de quibus locutus fuit Are-
taeus,auctor nō minus probatus,quā antiquus;ubi in dolore capitis
τῶν ἁλτήρων βολὴν cōmēdauit. Et vt poſſit certior formae huiuſce exer
citationis notitia haberi, adponēdas curauimus halteriſtarū imagi
nes,quas ex gēmis antiqꝫ ſculptis acceptas ad nos miſit Pyrrhꝰ Lig.

Et ne quis a nominũ aequiuocatione errandi occaſionem aliquando capiat, illud animaduerti uolumus, ab ἁλτῆρος ἅλτηρα non parum differre: quandoquidem ἁλτὴρ exercitationis genus iam a nobis deſcriptum, nec non pondera a ſaltatoribus manibus apprehendi ſolita ſignificat, ἄλτηρ uero genus fuiſſe orcheſticae, ſiue ſaltationis apud Sycionios uſitatum refert Athenaeus. quo nomine Ithacenſes quoq. unam exercebant, quam non ſine Vlyſſis fortuna atque aerumnis conſtitiſse arbitror; ſi quidem ἄλτηρ ex Homeri uerſibus, ex Hippocratis uſu, atque Galeni interpretatione mendicum atq. erroneũ ſignificat. Quales porro fuerint huiuſmodi halteres, nihil aliud explicatum reperio, niſi id quod Pauſanias in v. Eliacorum ſcripſit in hunc modum: Οἱ δὲ ἁλτῆρες οὗτοι παρέχονται σχῆμα τοιόνδε κύκλου παραμηκεστέρου, καὶ οὐκ ἐς τὸ ἀκριβέστατον περιφερεῖς εἰσιν ἥμισυ, πεποίηνται δὲ ὡς καὶ τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν διιέναι, καθάπερ διὸ χάνων ἀσπίδος: id eſt, Hi autem halteres circuli oblongioris figuram habent, neque dimidio ad exactiſſimam rotunditatem perueniunt. Ita uero facta eorum eſt figura, ut manuum digiti tamquam per clypei anſam immittantur: a quo paullo diuerſius ſenſiſſe uidetur Coelius Aurelianus medicus inter Latinos antiquos Methodicos non infimus, ubi ſcribit, Arthriticis conuenire ceram digitis emolliendam dare, uel manipulos tenendos, quos palaeſtritae halteras appellant, tum mouendos cereos, uel ligneos, primo cum paruo plumbo interfuſo, tum pro modo profectus grauiores. Ex quibus uerbis elicitur Halteres fuiſse maſſulas quaſdam, ſiue manipulos ex uarijs materijs modo leuioribus, modo grauioribus confectos, ea magnitudine, ut manu quilibet caperetur. qui mea ſententia nedum ſolis manibus, uerum etiam funiculis halteribus ipſis circumfuſis, deinde inter proijciẽdum explicatis, emittebatur, perinde ac faciunt hiſce temporibus multi, qui ſic aut rotulas ferreas, aut caſeos, aut quid aliud ſimile proijciendo certant. An uero ἁλτῆρες a Platone inter ceteras ad fortitudinem militarem comparãdam excogitatas exercitationes nominentur, nihil certe explicatum habetur: opinor tamen ego, ipſum ubi 8. de legibus, haec de mulierum proprijs exercitationibus ſcribit, καὶ λίθοις ἰσχυρός τε, καὶ σφενδόναις ἁμιλλωμένων; nil aliud animo concepiſſe, niſi quod illae tum lapidibus a manibus, tum a fundis emiſſis inter ſe certare deberent. nam, & ἁλτῆρες aliquando lapides erant, quos a manibus exercitatores eijcere conſueuiſſe indicauimus; unde ſub nomine lapidis a manibus emiſſi ἁλτῆρα Platonem intellexiſse non eſt prorſus rationi diſsentaneum: ueluti certum eſt, fundam ab halteribus diuerſam funiculum

li. 4. chro. cap. 2.

A lum quendam fuiſſe,qui duobus capitibus manu capiebatur,altero cum anſula ne exiret, altero ſine, ut dimitti poſſet, atq. in medio latior erat, utibi lapis contineretur, quem, circumacto ualide funiculo, & ab uno capite dimiſſo, uehementer proijciebant funditores. quam proiectionis formam duabus de cauſſis a Phoenicibus, quos Plinius fundae inuentores fecit,repertam credo;altera,ut minus manibus ex lapidum aſperorum attrectatione nocumentum accederet, altera, ut longinquius & maiore impetu lapides proijcerentur. unde Dauidem ad proſternendum Goliatem funda uti uoluiſſe exiſtimo, quoniam aduerſus robuſtiſſimum Gigantem maxima ui,& maximo armorum impetu opus eſſe cognouerat. Hoc genus certaminis apud Balearium inſularum populos uſq. adeo celebrabatur,ut matres filios ſuos alijs auibus ueſci non paterentur, niſi B quas funda ſibi ipſis comparaſſent. lib.7.c.56

Et ideo Virgilius fundam cognomine Balearem hoc verſu appellauit.

Stuppea torquentur Balearis verbera fundae. 1. Georg.

& Statius libro primo.

Roboraque & grauidas fundae balearis habenas;

Ouidius lib.ij. Metamorph.

Non ſecus exarſit, quam cum balearica plumbum
Funda iacit: volat illud, & incandeſcit eundo.

Quod uero bellica gymnaſtica huiuſmodi exercitationem in uſu haberet, faciliter ex Vegetij commentarijs unuſquiſque cognoſcere poteſt.

C

De Iaculatione. Cap. XIII.

QVamuis τῆς πάσης ῥίψεως ſiue iaculationis omnis nomine apud Platonem quandoque omnem ſiue lapidis, ſiue iaculi,ſiue alicuius alterius proiectionem noſſe ualeamus, nihilominus duas praecipuas illius ſpecies effeciſse 8. de legi. dialogo uidetur, alteram τοξικὴν, alteram ἀκόντισμα uocans, quarum duarum Apollinem atque Aeſculapium praeſides exſtitiſſe tradit Galenus; nos primam ſagittationem, ſecundam iaculationem cunctos fere Latinos ſecuti nuncupabimus. ſagittationem tribus praecipuis modis fieri ſolitam inuenio tum, ſolis amentis, de quibus Silius lib. 14. 7.de leg.

haſta iuuatur amento

tum arcubus,tum baliſtis; quibus ſagittas ſubtiles, exileſq. inſigen-

tes,ac primo tendentes,deinde remittentes illas eiaculabantur,atq. D
hi communi appellatione τοξευταὶ,uel τοξόται uocabantur; vnde ue-
nenum quoddam τοξικὸν nominari ſcribit Paullus Aegineta medi-
cus,quod Barbari ſagittas ad feriendum lethalius illo inficerent:ia-
culatio uero non modo ſine amento, arcu,baliſtaue efficiebatur,ue-
rum etiam grandiores ſagittas , craſſioreſque virgas , & plerumque
graues palos requirebat;quinimmo ſagittarij ſolis brachijs ſeſe mo-
uebant , ἀκοντίζοντες autem ſiue iaculatores in iactu brachia contor-
quebant,extendebantq. & praeterea dorſum,necnon femora pedi-
bus immotis flectebant,agitabantq. quemadmodum tẽporibus no-
ſtris, quos pali iaculatores appellant,factitare conſpicimus:utrique
tamẽ in huiuſcemodi exercitationibus obeundis nõ paucis viribus
li.de aere, aquis, & locis. indigebant, unde non ſine ratione Hippocrates, multos ex Scythis E
prae impotentia humiditatis humerum,neq. arcum intendere, ne-
que telum contorquere potuiſſe memoriae mandauit, qui pariter
in initio libri de fracturis dicebat brachij figuram aliam eſſe ἐν ἀκον-
τισμῷ κατὰ φύσιν, ἄλλο δὲ ἐν σφενδόνῃσιν, ἄλλο δὲ ἐν λιθοβολίῃσιν, ἄλλο ἐν πυγμῇ.
ideſt,in iaculatione fundarum, & lapidum emiſſione,necnon pugi-
latu . Habebant uero,qui ſic exercebantur, terminos,& ſcopos ſibi
propoſitos, quos modo praeterire,modo attingere, uictoriae gratia
quiſque conabatur.quod explicauit Horatius hoc uerſu.

Saepe diſco ,
Lib.1.car. ode.8. *Saepe trans finem iaculo nobilis expedito.*

Ceterum hoc in loco id praeterire nolo,quod baliſta fuit tormenti
lib. de re milit. li.10.c.15. quoq. genus,quo ſecundum Vegetium lapides,& ſagittae eiacula-
bantur ; & quod ſimiliter ſagittas catapultis , & ſcorpionibus anti- F
quos eijcere conſueſſe ſcripſit Vitruuius,de quibus tractare ad inſti-
tutum noſtrum minime pertinet: quas uero nos ſagittationes, & ia-
culationes tractamus,illae ſunt,quas gymnaſtica facultas tamquam
proprias ſibi exercitationes complectitur . Quod enim medicinae
gymnaſtica iaculationes, atq .ſagittationes pro ſanitatis adminicu-
lis in vſu habuerit, (licet apud auctores raro ſcriptũ inueniatur) in-
In ſuaſ. ad bo. ar. de tamen conijcere poſſumus , quod antiqui , referente Galeno,
eoſdem medicinae & ſagittationis , iaculationiſue Deos Apollinẽ
nempe,atq. Aeſculapium effecerunt. At iaculationis vtriuſque tam
cum arcu quam ſine, praecipuum in bellica gymnaſtica vſum apud
priſcos fuiſse, locupletiſſimum teſtem Platonem habemus,qui mu-
lieres,& viros futuros bellis aptos hiſce in primis exercendos cura-
uit, id quod mulieres Scytharum antea facere ſolitas ſciebat, quas
Loco cit. Hippocra. & pedibus , & ex equis arcubus uti, & ſagittas eiaculari
con-

A conſueuiſse, ſcriptum reliquit; ut ſileam Homerum, qui Myrmidonas Achillis milites, dum a bello uacarent, ſeſe iaculãdo exercere, ne peritiam militarem amitterent, finxit. quam peritiã quantopere iaculandi, & ſagittandi exercitatio, adiuuet, quantumq. eadem roboris lacertis afferat, clare indicauit Vegetius in 1. de exercitatione militari lib. Athleticam neq. iaculandi exercitatione caruiſse, Hercules illius auctor fidem facere poteſt, quem ſagittãdi peritiſſimum ea facultate centaurum Neſsum quamuis remotum, & cruam acri pidem transfixiſse, harpyasq. uolucres in medio aere confeciſse, tradit Seneca; atque cum eo alij. Ad haec etiam diuerſae illae, atque multiplices belluae, quas in publicis ſpectaculis, ac ludis athletae modo ſagittis, modo alijs armis interimebant, clariſſimum argumentum praebent, certatores illos athleticos iaculationem quoq.

B exercuiſse, nec modo ignobiles, uerum etiam maxime illuſtres uiros, atque etiam Imperatores ipſos, inter quos duo adnumerantur, Commodus uidelicet Fauſtinae Pij & prioris Fauſtinae filiae, & Marci principis filius; nec non Domitianus, quorum hunc centenas uarij generis feras in Albano ſeceſsu ſagittis plerumque multis videntibus confodiſse, ſcribit Tranquillus; illum centum ictibus in arena totidem feras ſtrauiſse, tam ualidis uiribus, ut multas uno conficeret ictu, tradit Herodianus: qui ſimiliter ſcribit adeo illi certam manum fuiſse, ut, quidquid oculo deſtinaſset, iaculo & ſagitta contingeret. Ergo iaculationem, & in bellica, & in athletica, & in medicinae gymnaſtica locum habuiſse, compertum eſt; cuius quidem iaculationes duo potiſſimum inſtrumenta fuiſse, diximus, arcum, & ſagittas, quos alij Scythen Iouis filium, alij Perſen Perſei Lib. 1.

C filium inueniſse dicunt. Iam uero ſagittarum multas ſpecies fecimus, alias ſubtiles, & exſiles, quae arcubus, & baliſtis eiaculabantur, quaſque plumbatas fuiſse exiſtimamus: quamplurimorum, & praeſertim Pacuuij in Paullo ita loquentis, Sagittis, plumbo, & ſaxis grandinat, niuit: nec non Ariſtotelis auctoritate ducti, qui in 2. de coelo ſcripſit, ſagittas per aerem latas ipſum ignire, atque ipſum ita ignitum plumbum poſtmodum, quod in eis continetur liqueface-re: alias craſſiores, iacula Latinis uocatas, a Graecis ἀκόντια, quarum inuentorem Aetolum Martis filium, credit Plinius: alias adhuc craſſiores & grauiores, palos noſtri uocant. Plinius. li. 7. c. 56.

Explicit Liber Secundus.

ARTIS GYMNASTICAE LIBER TERTIVS D

De agendis, & de ratione praeſentis tractationis. Cap. I.

MVltas exercitationum ſpecies ab antiquis in uſu habitas ſuperiori libro,qua potuimus perſpicuitate,enarrauimus;multae adhuc reſtant non minus fortaſſe ſcitu dignae, quam illae, quarum maior pars tametſi haud quaquam in gymnaſijs praecipue peragerentur, neque item ad ſaltatoriam pertineret, in quam, & palaeſtricam E niſi ſumus ſuperiori libro vniuerſam gymnaſticam diſtribuere,cuncta tamen tractari oportere duximus, quia illa etiam ſi non proprie, ſaltem communiter exercitationes uocari merentur, & propterea nullo pacto a gymnaſtica excludi debent. Amplius eadem ad bonum habitum corporis,atque ad valetudinem conferre omnes medici fatentur: unde, cum ſtudium noſtrum in hoc praecipue uerſetur,ut eas omnes corporis exercitationes tradamus,quae & ualetudinem iuuare, & optimum corpori habitum parere iudicatae ſunt, de hisq. ſingulis gymnaſticam conſiderare ſtatuerimus, uel vnum aliquod intractatum relinquere praeter ordinẽ,& praeter inſtitutũ noſtrũ foret. Neq. uero nobis illud uitio obijci debet,quod de medicinae gymnaſtica ſola ſermonẽ habere in animo habentes,multa de athletica, plurima de bellica immiſcuerimus, atq. adhuc in ſe- F quẽtib. idẽ facturi ſimus:propterea quod primũ atq. praecipuũ conſilium nobis fuit de medicinae gymnaſtica uerba facere, at poſtea tribus de cauſſis reliqua adiunximus, tum, ut aliarũ duarũ cõdicionibus breuiter cognitis,tota tertiae illius natura magis perſpecta foret,tum,ut quae cõfuſe de ſingulis ſimul, uel indiſtincte ſaltẽ ab auctoribus tam Graecis,quam Latinis tradita fuerunt,ex diſtinctionibus noſtris perfecte diſcerni poſſent, neq. ulla lectoribus errandi occaſio relinqueretur,tum,quia eaedẽ exercitationes ab athletis,a militiae ſtudioſis, & deniq. a ſanitatis profeſſoribus uſitatae reperiuntur. quod ſi de medicinae dumtaxat gymnaſtica ſermonẽ habuiſsemus, neceſſario paene ſecuturum erat, ut uel hanc unam exſtitiſse crederent lectores, uel ſaltem alias ab hac una & normas, & originem ſuſcepiſse. quod quantos in auctoribus legendis errores pepe-

A riſset, nemo uel mediocriter in bonis artibus uerſatus uidere non poteſt, praeterquã quod ſi quae de gymnaſtica medica ſcripſimus, quaeque vberius in ſequentibus dicturi ſumus, ijs, quae de ceteris duabus a nobis dicta fuerunt, alicui comparare placuerit, cognoſcet profecto illa minimam partem obtinuiſse, & proinde numquã iure infitiabitur, quin manifeſte appareat nos de gymnaſtica arte medicinae ſubiecta, & non de ulla alia tractare uoluiſse: haec eſt enim illa, quae tametſi corporis uni curae operã nauare uideatur, ita tamen, & illius, & animae ſimul exercitationis, quod in Timaeo admonebat Plato, curam gerit, ut non ſinat ita corpus prae robore, atque craſſitie inſolenter ferocire, quin animi motionibus ſecundũ rationem ſeſe domandum, caſtigandum, atque dirigendum ſubijciat: id quod athleticam non effeciſse, & iccirco ab omnibus recte B inſtitutis rebus publicis ſummopere damnatam, atque ignominioſe exploſam fuiſse, Galenus ſaepius praedicauit. vt etiam hac ratione merito excuſari debeamus, ſi plura quam par aliquis iudicaſset, de ea locuti ſumus, qđ ob id facere potuimus, ut eius natura ex vngue (ut aiunt) aeſtimata, & exercitationum, & in viuendo, ac conuerſando athleticorum morum prauitatem cognoſcere, cognitam deteſtari, atque euitare liceret.

De ambulatione. *Cap.* *II.*

C QVANTVM commodi humanae huic uitae deambulatio praeſtet, ſatis aperte ſapientiſſima natura demonſtrãuit, quae mirifico quodã artificio, ſingularique, & prope diuina prouidentia nobis pedes non ob aliud fabricauit, niſi ut deambulare, atque deambulantes actiones illas, ad quas nati ſumus, perficere ualeremus. quod cum Praedo ille circa Coraceſium Pamphiliae animaduertiſset, ne homines, qui in eum incidebant, ambulare amplius, & reliqua uitae munia plene, hone- 3. de uſu partium.
ſteq. obire ualerent, pedes illis, ſicut refert Galenus, memorabili quodam crudelitatis exemplo amputabat. Deambulatio ergo, quã veluti neceſsariam, atque in primis commodam ſiue natura, ſiue Deus nobis tribuerunt, quanto ſtudio cuſtodienda, atque adiuuanda ſit, nullus non uidet; eo praeſertim, quod ſi ullae exercitationes corporis inueniuntur, quae valetudinem conſeruare, imbecillitatem a morbo contractam pellere, & bonum corpori habitum comparare ualeant, quaeq. apud omnes homines, omnesq. nationes in frequentiori uſu ſint, una profecto exſiſtit deambulatio, quam non

modo medici praecipuam eorum gymnaſticae partem effecerunt, D uerum etiam antiqui omnes uſque adeo aeſtimarunt,ut inter cetera priuatis exercitationibus deſtinata,& in gymnaſijs, & extra loca, nullius maiorem curam geſſiſſe, nulliq. magis ſtuduiſse uideantur, quam ut accommodata omni tempore deambulantibus loca exaedificarent. Nam(vt ceteros auctores fide digniſſimos omittam) Vitruuius quantopere in deambulacris fabricandis inuigilandum cēſuerit, unuſquiſq. ex eius ſcriptis facile comprehendet: ego certe ante, & poſt Vitruuij tempora innumera in urbibus deambulationibus loca magnifice extructa ſcio. quae omnia apud me tribus generibus complectuntur, quia uel porticus erant, uel ſub diales loci, uel ſubterranei. Porticus enim quandoq. theatris,quandoque templis,& illuſtrium uirorum domibus adiungebatur.ante balnea ſimiliter fuiſſe porticus ambulationi dicatas,ſcribit Galenus; quandoque ſolae,& ſeparatae exſtruebantur,quales plurimae Romae olim fuerunt, quarum ueſtigia nunc admirationē ſpectatoribus pariunt, & qualis fuit Pompeiana,de qua & Ouid. E

li.5.c.9.

5.d̃ tn.va. cap.11.

Tu modo Pompeia lentus ſpatiare ſub vmbra.
& propertius libro 2.
Scilicet vmbroſis ſordet Pompeia columnis,
Porticus aulaeis nobilis Attalicis & lib.4.
Tu neque Pompeia ſpatiabere cultus im vmbra,
Nec cum laſciuum ſternet arena forum. & Martial.li.11.
Cur nec Pompeia lentus ſpatiatur in vmbra.

Ex quibus trium poetarum uerbis clare patet, Pompeianam porticum ad deambulationes exaedificatam fuiſſe, quemadmodum, & quamplures alias in id conſtructas eſſe, apud Ciceronem tertio de oratore libro diſputatur. Quod porro ſub diales quoq. locos ad deambulātium tam commoditatem,quam iucunditatem maiores noſtri extruerent,atque illos modo arboribus conſererent,modo nudos relinquerent,praeter,Vitruuium,qui eos in gymnaſijs, & extra gymnaſia quomodo fieri deberent,copioſiſſime edocuit,argumento quoq. sūt xyſta illa a nobis ſuperius declarata,& praecipue deambulatorium illud Athenienſium in Academia, quod pulcherrimis platanis conſitum ad id fuiſse ſcribit Plinius,& ad cuius imitationem Alexandrum Seuerum nemora in publicis thermis, atque in ſuis aluiſse exiſtimo.Subterraneos uero locos quoſdam ambulationibus deſtinatos fuiſse, quos ob id hypogaeos Hegeſippus, & Petronius uocarint, haud uero diſſimile uidetur: quoniam temporibus, quibus mirum in modum luxus creuerat, fieri poteſt, ut una F

l.12.c.2.

A cum innumeris alijs blandimentis excogitati ſint ad uitandas aeſti ui caloris moleſtias. niſi eos potius credamus fuiſſe crypto porticus vndiq. parietibus tectas, iccirco in eam formam fabricatas, ne ambulantes a uentis, & a reliquis aeris iniurijs laederentur, qualis hodie Romae in uiridario Vaticano uiſitur, & quales fuiſſe illos uериſimile eſt, quos ſe inter ruinas uillarum Luculli tam in agro Tuſculano, quam in monte Pauſilippo uidiſſe, teſtatus eſt nobis Ligorius; quosue Plinius ſecundus in uillae ſuae Laurentini, & Tuſcorum deſcriptionibus pluribus uerbis depinxit. De his Varro apud Nonium, Non uides in magnis periſtylis, qui cryptas domi non habent, ſabulum iacere a pariete, aut Euripis, ubi ambulare poſſint? Qui enim ambulationibus ſeſe exercebant, omnes fere ſanitatis gratia illud agebant, ut neceſſario cogerentur ſecundum B temporum mutationes uarios locos habere, quibus citra ualetudinis offenſionem ambulationes perficerent. Soſtratum Gnidium architectum celebratiſſimum ambulationem etiam pēſilem primum omnium Gnidi feciſſe, refert Plinius lib. XXXVI. cap. XII. Nam athletas ambulationibus numquam uti ſolitos ex eo credere debemus, quod neque in ludis, neque in amphitheatris, neque in ſacris certaminibus, quibus omnibus inſeruiebant, vmquam eos ambulando contendiſſe legitur. Quod ſi locus in gymnaſijs athletarum exercitationibus, & locus ambulationibus deſtinatus, quem Xenophon, & Vitruuius Xyſtum uocatum ſcribunt, uicini erant, non ideo inferre debemus, athletas deambulando exerceri ſolitos, ſed alios in Xyſtis ambulare, athletas ſeorſum exerceri conſueuiſſe: niſi C dicamus athletas quoque poſt uehementes exercitationes ambulaſſe, atque illam ambulationem apud medicos ἀποθεραπείαν uocatam eſſe, & non proprie exercitationem: quid autem apotherapia foret, inferius declarabimus. Militari ſimiliter peritiae ſtudentes ambulationem parum curaſſe credendum eſſet, poſtquam nec Plato ullam eius mentionem fecit, nec in ullo bellorum genere ad iumentum eſſatu dignum praeſtare uidetur, niſi Vegetius edocuiſſet ualde militibus futuris ex uſu eſse, ut aſſiduo exercitati ambulare celeriter, & aequaliter diſcant, atque ob id ueterem conſuetudinem permanſiſſe, nec non D. Auguſtini, atque Hadriani conſtitutionibus praecautum fuiſſe, ut in menſe tam pedites, quam equites educerentur ambulatum, & non ſolum in campis, ſed etiam in cliuoſis, & arduis locis deſcendere, atque adſcendere cogerentur, quo nulla res uel caſus pugnantibus accidere poſset, quā non ante boni milites aſſidua exercitatione didiciſſent. Habuit uero haec exercitatio

Marginal notes: li. epiſt. 2. & 5. — In Oecō — li 1. de re mil. c. 9. & penult.

tatio multas ſpecies tum a natura illius, tum a loco, tum a fine de- D
ſumptas; a natura quidem, quoniam, cum ambulationem definie-
3. de uſu partium. rit Galenus ex crurum motu, ac quiete conſtare, motus ille, & per
conſequens ambulatio, aut erat magna, uel parua; aut uelox, uel
tarda, aut uehemens, uel remiſsa: a loco autem uariabantur pariter
ambulationum ſpecies, quandoquidem modo in urbe fiebant, &
in gymnaſijs, modo extra urbem, quemadmodum Phaedrus, &
In Oecō. Prodicus apud Platonem faciebant, nec non Iſcomachus apud Xe-
nophontem, qui dum in agrum pedibus ſeruum ſuum equum du-
centem ſequeretur, meliori ſe exercitatione uti dicebat, quam ſi in
xyſto ambulaſſet; modo in locis planis, modo aſperis, modo are-
Coelius Au. li. Chron. 2. c. 3. lib. de cauſis p. cat. noſis, quos pro paralyticis Aſclepiades, Eraſiſtratus, ac Themiſon
male commendabant, modo aequalibus, modo inaequalibus, mo-
do longis, modo breuibus. de quibus omnibus copioſiſſime diſser- E
uit Ariſt. in 5. probl. parti. A fine demum accipiebantur deambu-
lationes, nempe quando uelut auxilia ſanitatis, ac boni habitus ad-
hibebātur, uel ad corporis recreationem peragebantur. poſtquam
enim grauiores exercitationes confecerant, ne ſtatim ad quietem
tamquam a contrario ad contrarium tranſitus fieret, ambulationes
paucas, & remiſſiores adhibebant, ſicut & poſt medicamenta, ac uo
mitiones, atq. uniuerſum hoc exercitationis genus ἀποθεραπευτικὸν
appellabant: quamquam etiam gymnaſtāe in medijs laboribus,
potiſſimumq. in ijs, qui graues uocatas exercitationes obijſsēt, apo-
3. ð tu. va. cap. 2. therapia interdum utebantur, quod Galenus ſummopere laudan-
dum iudicauit. Apud Varronem quoque, ut meminit Nonius, ha-
betur, aliquos ad excitandam ſitim ambulatione uſos eſse. nam in F
lege Maenia ita ſcriptum erat: Exercebam ambulando, ut ſiti capa-
cior ad caenam ueniret guttur.

An Erectum Stare ſit exercitatio. Cap. III.

QVI rerum ipſarum naturas leuiter perſcrutati ſunt, ni-
hil ambulationi ipſi, motuiq. diſſimilius eſse, quam pe-
dibus erectum ſtare iudicarunt. At quoniam profun-
dius quaerentes in hanc ſententiam eunt, erectos. ſ. pe-
dibus ſtantes ſi non ambulāt, ſaltem aliquo pacto moueri, propter-
eaque ſtatum huiuſcemodi ab exercitationum cenſu excludi mini-
me debere: ideo etiam de hoc ſermonem facere decreui; eo prae-
ſertim quod multi falſis rationibus ducti hanc opinionem ita ani-
mis imbiberunt, ut pertinaciter credant, ſtantes pedibus nullo
modo

A modo ſeſe exercere, ſententiam ſuam hunc in modum probantes, uidelicet quod definitum apud omnes auctores reperitur, exercitationem motum exſiſtere, cui motui ſtatum plane contrarium eſse: praeter ceteros Plato ubiq. praedicat, dum inter prima rerum principia ſtatum & motum ueluti duo contraria collocat, quos tamen apertiſſime allucinari facile conuincitur; quandoquidem omnes illi, qui pedibus erecti ſtant, licet moueri ſenſibiliter nullo modo uideantur, attamen ratio ipſa, quod aliquo pacto moueantur, certiſſime perſuadet. Nam & multorum ueterum ſententia fuit, non quae moueri uideantur, ea moueri ſola, ſed multa immobilia apparere unum eundem locum obtinentia, quae nihilominus moueri efficaciſſimis rationibus, ac fere ſenſu ipſo demonſtrantur. Aues etenim non tam quando modo ſurſum, modo deorſum uolitant, in motu B eſse cenſentur, quam dum in aere locum unum fere immobiliter occupant. id quod ſic probatur, quia ſi auis quae ſtare in aere immobiliter uidebatur, in eo ipſo inſtanti moriatur, protinus in terram decidit (ut de apode illa aue manucondiata, quam niſi mortuam in terris uideri, & uiuam ſemper in aere manere ferunt) non ob aliam profecto cauſsam, niſi quoniam corpus illud in ſublimi motus alicuius ab anima in corpore facti auxilio conſiſtebat, quo motu poſtea priuatum corpus, atque naturae ſuae dimiſsum ad centrum declinat, ſicuti dum cōtra naturae ſuae inclinationem ſurſum ſuſtinetur, haudquaquam cadit, neque item perfecte quieſcit, ſed quaſi duobus motibus contrarijs agitatur, altero corporis deorſum a natura acti, altero animae ſurſum contra naturam corpus mouentis. Idem ferme euenit in hominibus erectis ſtantibus, quorum C corporibus natura ad terram inclinantibus, & anima contra ſurſum illa ſuſtinere obnitente, motus quidam ſenſui immanifeſtus ſuboritur, cuius indicium illud habetur, quod ſi anima a corpore erecto ſtante exeat, illico ipſum in terram delabitur, quia motus ille deficit, cuius beneficio anima corpus naturaliter ad terram inclinatum, ſurſum eleuatum continebat: ut his rationibus omnino cuiuis perſuaſum eſse debeat, eos, qui pedibus erecti ſtant, ob continuos, & contrarios animae, corporisque obnixus aliquo pacto moueri, atque ipſorum muſculos omnes corpus geſtantes, & a terra attolentes, erigenteſque uehementer intendi: cuius intenſionis, atque etiam ipſius occulti motus merito poſtea efficitur, ut ſtare maiorem laborem, ac laſſitudinem moleſtiorem pariat, quam ambulare, ſicuti praeclariſſime a Galeno ſcriptis mandatum eſt. Neque Plato ubi inter principia rerum ſtatum perinde ac motui contrarium

In Soph.

Li. de tre. & rig.

rium

rium collocauit, uera prorſus locutus eſt, cum Ariſtoteles. 5. Phyſi- D
corum libro longa oratione non ſtatum motui, ſed motum motui contrarium eſſe demonſtrauerit;niſi potius aliquis dicat,Platonem aliud genus motus ac ſtatus myſtice (ut ſolet) intellexiſſe, cum ex ipſis naturas quoque diuinas conſtare aſſerat. Si igitur tot rationibus ſatis comprobatur; erectos ſtantes aliquo pacto moueri, atque interdũ non modice laborare, conſentaneum uidetur,ut non ob id ſtatus ab exercitationũ ordine remouẽdus ſit, quod exercitatio defi niatur eſſe motus, & ipſe minime motus appellationem mereatur, quinimmo ſicuti quãplures motus,qui ſanitati, & bono habitui cõferre iudicantur, etſi uere ac proprie exercitationes non ſint,cõmuniter tamen eſſe a nobis ſupra abunde oſtenſum fuit: ſimiliter & ſtare erectum communi notione exercitationem eſſe cenſemus. Vnde ſapientiſſimus Hippocrates, qui vlcera curanda quiete indigere E
alias praedicauit, ſtare,& ſedere ipſis inimica eſse ſcripſit: quaſi innuere uoluerit, dum corpus ſurſum uel ſedendo, uel ſtando detinetur, muſculos magnopere contendi, atque etiam motum quendam inter animam & corporis naturam generari, qui ulcera ipſa in cicatricem coaleſcere minime permittat.atque hoc eſſe puto,quod a Coelio in Epilepſiae curatione ſtans exercitium uocatur. Num uero antiqui gymnaſtae inter alias corporũ exercitationes huiuſce modi ſtatum receperint, nil certi affirmare audeo. Athletae enim cum nullum fere uſum in ſtando haberent, niſi quando Milonis imitatores recti ſtantes ſeſe ceteris a loco dimouendos oſtentandi roboris gratia praebebant, vel ſtatu non per ſe, ſed ob alium utebantur: ideo haudquaquam ſeipſos in hoc genere exercuiſse mihi ueriſimile redditur. Quod quaeſo certamen in ſtando ſolum eſſe- F
ctum cerni poterat, quod aut ſpectatoribus delectationem afferret, aut ſacrificijs, uel alio modo amphitheatris, aut ſtadijs inſeruiret, uthorum gratia athletas ſeſe exercere,uel certare ſtantes ſolitos dicamus?ſtabant tamen qui athletas certantes ſpectabant,ſed non ob aliud,niſi ut amphitheatra illa lignea maiorem hominum multitudinem capere ualerent, quandoquidem antiquitus ſubſellia quiſq. ſibi ferebat, quibus ad commode, & citra moleſtiam ſpectandum, necnon aliquando pro telis, dum pugnabant de loco, utebantur, iſque uſus primum M. Meſsalla & Caſſio Coſ. creuit, mox P. Scipione Naſica cenſore S. C. cautum, ne cui in urbe, propiusue mille paſsuum ſubſellia poſuiſse, ſedentiue ludos ſpectare licitum eſſet. Quod porro traditum eſt antiquis Romanis lege cautum fuiſse, ut adorantes ſtarent erecti,ſtantesq. Ioui ſacrificarent, quemadmo-

dum

A dum Valerius Martialis de quodam ſcribit.

Multis dum precibus Iouem ſalutat,
Stans ſummos reſupinus vſque in vngues.
Aethon,

Minime ad athletas in ſacris certaminibus, uel in celebrandis ſacrificijs ludere ſolitos pertinuiſſe arbitror, quin potius altiori, & aequiore cauſſa illud factitatum pro certo teneo, ne ſcilicet ſedentes, ſiue iacentes in adorando, ſomno (quod intente ſpeculantibus ſaepenumero contingere conſueuit) caperentur, ſed attente ſimul, ac uigilanter diutius in adorationibus perſeuerarent: niſi dicamus, illud pariter ueteres effecisſe ad praeſtandam Dijs ipſis reuerentiam maiorem. Nam multa huiuſcemodi pro maioribus reuerentiae ſignis apud maiores noſtros habebantur, quae hodierna die ſecus re-
B putātur, veluti cooperto capite ſacrificari pro maxima reuerentiae ſignificatione habebatur, ut in Romanis probl. ſcriptum reliquit Plutarchus, & ut Curculio ille apud Plautum inſinuat dicens. Quis
hic eſt, qui operto capite Aeſculapiū ſalutat? cū detecto capite ſem ,,
per ambularet. Haud ſecus itaque & erectum adorare pro maxima ,,
honoris demonſtratione reputabant, ſicuti nos genuflexum: quamquam & Pythagoras, uel ſecundum Plutarchum Numa adorationes fieri ſedęndo uoluit, quo ſic uota rata, firmaq. eſſe debere ſignificaretur. Vnde quod erecti ſacrificarent, nequaquam athletas in ſacrificijs ſtatu uti conſueuiſse, argumentum eſt. Bellicae ſimiliter diſciplinae amatores parum utilitatis in ſtando conſequi potuiſse, ut in eo genere exerceri potuerint, mihi valde rationi conſentaneum uidetur; ſi quidem ſola excepta tolerantia militibus profecto
C necesſaria, quam alteram militarem uirtutem aut efficere, aut adiuuare queat erecta ſtatio, nuſquam uideo, praeterquam quod neque Plato, neque Xenophon, neque Ariſtoteles, neque Vegetius futuros bellatores ſtando ſeſe exercere praeceperunt; tametſi Flauium Veſpaſianum patrem dicere ſolitum acceperimus Imperatorem ſtantem mori oportere. Verum enim vero medicorum gymnaſtas tam ſanos, quam ualetudinarios aliquos interdum ſtando exercuiſſe, numquam negarem; quoniam plurimos uſus tam ad conſeruandam ſanitatem, quam ad praeſtandum cruribus robur habere conſpicio: dum enim muſculi omnes contenduntur, & corpori anima obnitens laborat, vtrique ualidiores efficiuntur, interim quoque humores, & excrementa promptius ad inferiores ductus feruntur, cibiq. in uentriculi fundo, ubi perfecta concoctio abſoluitur, honeſtius accommodantur, ex quo conijcio, hoc vnum exercita-

tionis genus poſt ſumptos cibos in uſu eſse potuiſse, quando non minus ad accommodandum in ſtomacho nutrimentum, quã ad excitandum natiuum calorem, ſomnumq. prohibendum ualet, ſicuti vulgaris illa, & non penitus abſurda opinio, quod a prandio ſtandum a coena ambulandum ſit, comprobare videtur. Illud uero hoc in loco praeterire nolo; differre, quisne erectus ſub ſole ſtet (ἡλιθερεῖσθαι uocat Galenus) an in umbra, quod in umbra nullam aliam alterationem patiuntur, niſi eam, quam ratione ſtatus oriri demonſtrauimus; at illi, qui ſub ſole perſtant praeter iam dictam alterationem, non parum a calore ſolis mutantur: nimirum cum Ariſtoteles ſcripſerit, ipſos etiam uehementius incaleſcere, quam illos qui mouentur, quod ipſi ea aeris perfrigeratione careant, quam iſtos opera motus obtinere omnes quotidie experiuntur, ne taceam medicos, a quibus febres ex huiuſcemodi ſub ſole ſtatu generari creditur. ex quo minime ſatis mirari ſoleo, quomodo Plinius Caecilius memoriae mandarit, auunculum ſuum Plinium alioqui in uiuendo ſolertiſſimum poſt cibum ſaepe, quem interdiu leuem, & facilem ueterum more ſumebat, aeſtate, ſi quid otij, in ſole iacere (quod ego ſtare interpretor) conſueuiſſe; atque etiam paullo antequam ex Veſuuij concrematione interiret, ſole uſum frigidam bibiſſe. Non eſt praeterea ignorandum, erectum ſtare, perinde atque ceteras exercitationes, ante cibum quoquo prodeſſe, ſententiamq. noſtram, qua poſt cibos ueteres ſtare conſueſſe iudicauimus, ita interpretandam eſſe, ut ſola haec exercitatio frequentius poſt menſas uſurpata fuerit, non quod in uſu quoque ante cibum non exſtiterit, cum quiſque apprime cognoſcere ualeat, eos, qui ceteris exercitationibus obeundis haudquaquam apti ſunt, ſiue ſani, ſiue ualetudinarij, poſſe aliorum loco, ſi non aeque bene, ſaltem paullo minus pro ſanitatis conſeruatione in ſtando ſeſe exercere; atque pro ambulatione leui diuturniore ſtatu ante cibos uti, modo reliquae, quas inferius demonſtrabimus, condiciones obſeruentur.

D E F

5. partic. Prob. 34.

Epiſt. lib. 3. & 6.

De pugnarum generibus. Cap. IV.

QVAMVIS Pugnae nomen apud Latinos, atq. Graecos ſcriptores multa ſignificare comperiatur, ea tamen, de qua nos hic tractare debemus, non aliud fuit, niſi exercitatio quaedam, in qua duo ut plurimum inter ſe dimicabant, uel ut ad bellicas pugnas ineundas, & fortitudinem & peritiam compararent, uel ut in ludis, amphitheatris, atq. alijs publicis

A cis certaminibus,ſpectaculisq. coronas uictoriae conſequerētur,populumq. oblectarent:uel ut optimum corporis habitum,atq. ſanitatem ipſam acquirerent,tuerēturq. Hos apud Euſeb.viij. Hiſt. Eccl. cap.xviij.Μαχήτας nuncupatos exiſtimo, ut ij,qui pugiles eo in loco tranſtulerūt,inepte fefellerint. Quomodo uero efficeretur, quoniam ſatis quiſq. ex ſe conijcere ualet, in hoc explicando haudquaquam immorabor:illud ſolum praetermittere nolo, apud Oribaſiū duplicē pugnam in medicinae gymnaſtica exſtitiſſe:alteram cū telis ſemper,alteram plerumq. ſine telis, quam σκιαμαχίαν Graeci,umbratilem pugnam uocarunt noſtri.telorū pugna efficiebatur,quando ſinguli inter ſe armis rudibus,uel incidentibus, & pungentibus certabant, unde μονομαχίας nomen antiquitus utraq. ſortita fuit, & a Coelio Aureliano hoplomachia, hoc eſt armorum ficta confrixio 5.chro.pa. cap.vlt.

B uocata,nec non ad diminuendam πολυσαρκίαν laudata fuit. At ſciamachiam fuiſſe,quando homo aduerſus umbram,& brachijs,& cruribus pugnabat,praeter Platonem,qui & in Apologia, & alibi σκιαμαχεῖν de pugnātibus ſine aduerſario dixit, auctor eſt Oribaſius, qui ex Antylli ſententia tradit, ita certantes conſueſſe non ſolum cum umbra manibus,atque cruribus pugnare,verum etiam aduerſus columnam,& aduerſus palum,de quo fecit mentionem Iuuenalis, aut Sat. 6. murum,nec non aliquando ſummis pedibus pugiles imitari, & interdum tamquam ſalientes, interdum,tamquam pedibus cedentes, id quod tunc potiſſimum ueteres facere conſueuiſſe opinor,quando antimachus,ſiue aduerſarius deerat,ſiue quando ita exercendus adeo delicatus erat,ut non poſſet minimum quid damni pati,quod accidere ſolet illis,qui armis quibusuis aduerſum alterum contendere ſolent.

D Primum enim illud innuiſſe videtur,Plato,ubi dixit:καὶ ἔτι πάντων τε ἐμψύχων,καὶ τῶν ἀψύχων ἀπορήσαντες ποτὲ ἐρημίᾳ συγγυμναστῶν, 7. de leg. ἆρ' ἄγε οὐκ ἐτολμήσαμεν αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ὄντως σκιαμαχεῖν:hoc eſt, Si » omnibus animatis & inanimis careamus nūquid nos ob eorum,qui » nobiſcum exerceantur,inopiam,aduerſus noſmetipſos vere vmbratili pugna certare audebimus.& poſt ipſum Plutar.in 7. Prob. con- Prob. 10. uiuialium: ἀλλ' ὁρῶ, εἶπεν ὑμᾶς οἵους τε ὄντας ἤδη σκιαμαχεῖν πρὸς τὰ εἴδωλα: ideſt,Sed uideo,ait, uos iam vmbratili pugna aduerſus idola certare paratos. Neq. vero admirari quis debet, qd' antiquos cum umbris pugnaſſe(quaſi id ridiculum ſit)affirmarim, quoniam etiam hiſce temporibus non pauci reperiuntur, qui ex ſeipſis, ut exerceantur,aduerſus aerem pugnis,brachijs,armiſq. certant,uel quādo aduerſarius abeſt,vel qñ a nemine uideri amant. De hac Paullus Apoſtolus loquens dixit: οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων,i.Ita pugnis,certo,quaſi

to,quaſi

to,quaſi aerem non caedens. Iam uero non minus telis,quã pugnis, D
& brachijs nudis huiuſcemodi exercitationem uſurpatã eſse ratio-
ni eſt conſentaneum. Hae itaq. fuerunt duae pugnae ſpecies,quas
maiores noſtri exercitationũ loco in uſu habuiſse reperiã:ita ut nul-
la gymnaſtica exſtaret,q̃ inter alias exercitationes hanc nõ recepe-
rit.quod enim athletica uetuſtiſſimis vſq. temporibus pugnandi ar-
mis incidentibus exercitatione uteretur, locupletiſſimũ teſtem Plu
2.Prob. tarchũ habemus,qui in 5. Sympoſ. ſcriptũ reliquit, antiquitus mo-
nomachiam. ſ. aut ſingulare certamen in Piſa ciuitate, & in Elide
Peloponneſi regione iuxta Alphaeum fluuium,circa quam quincto
quolibet anno,hoc eſt,ut Pindari interpres teſtatur, alternis olym-
piadibus,ſiue menſibus quadraginta octo,aut quinquaginta, certa-
mina olympica Ioui ſacra celebrabãtur, vſq. ad mortem deuictorũ,
cadentiumq. iugulationem procedere cõſueuiſſe.Praeterea narrat E
Galenus,ſacerdotes in Pergamo priſcum morẽ retinuiſse, ut aeſta-
tis tẽpore monomachias uocatas exercerent,quas ne quis credat ſo
li Graecorũ nationi proprias exſtitiſse, adeũdus eſt Athenaeus,qui
in quarto dipnoſophiſton auctoritate Nicolai Damaſceni Philoſo-
phi peripatetici refert,Romanos monomachorũ ſpectacula nõ mo-
do in feſtis,atque amphitheatris,uerum ẽt in conuiuijs a Tyrrhenis
conſuetudinẽ mutuatos adhibuiſſe; quamuis Romani nõ monoma-
chos,ſed gladiatores hos oẽs nuncupare maluerint,quos Iulij Cae-
ſaris aetate in foro nouiſsime pugnaſse,quoſq. pugnãtes Smaragdo
Lib. 15.c. Neronẽ ſpectaſſe ſcribit Plinius.Hi quoniam artẽ plurimis abſurdis
18. & lib. plenã exercebãt,ut a ceteris pugnantium exercitationibus integre
37.c.5. dignoſci poſſint,nonnulla de ipſis breuiter exponã. Nam illud pri- F
mum deteſtandũ plane habebant, quod certantes quã grauius po-
terant,ſeſe ferire ſtudebant,& non ſolum(quod ſcripſit Scribonius
Largus,qui Tiberij Caeſaris,& Meſſalinae aetate medicinã Romae
exercuit)cõtuſiones in luctationibus patiebantur, ſed etiã non raro
vſq. ad alterius, uel etiam amborũ pugnantium interitũ certamen
protẽdebatur: quemadmodũ, praeter Athenaeum,atq. Plutarchũ,
3. de cõp. Galenus quoq. teſtatur, qui ſe gladiatores grauiter vulneratos cu-
me.pgen. raſſe, & ob id a ſuae ciuitatis põtifice in eorũ medicum cooptatum
Li.7.ca.3. fuiſſe ſcribit. Quin auctor eſt Gellius,gladiatori compoſito ad pu-
gnãdũ pugnae hanc propoſitã ſortẽ fuiſse, aut occidere ſi occupa
uiſſet,aut occũbere,ſi ceſsaſset.vt id uerum putare debeamus,quod
M.Tullius.2. Tuſculanarũ quaeſtionũ memoriae mandauit, athle-
tas etiã vulneribus confectos ad dominos mittere ſolitos,qui quae-
rerent,quid uellent,ſi ſatisfactũ ijs eſset,ſe uelle decũbere. nam uſq.

adeo

A Adeo mortem,ac vulnera intrepide obibant,ut nec ingemiſcerent, nec multũ mutarent,huiuſmodi uero nefandas hominũ caedes cum ſuſtinere oculis nõ poſſet optimus Imperator Antonin⁹, narrat Diõ eũ edicto cauiſſe,ut gladiatores nõ acuto ferro, ſed obtuſis gladijs, & teretibus dimicarent, quod hodie factitant, qui pugnãdi arti diſcendae operã nauant. Secunda turpitudinis ſpecies,qua monomachiae huius profeſſio notabatᷣ,fuit ciborũ genus,ſiquidẽ Plinius memoriae prodidit gladiatores hordearios vocatos, quia antiquitus hordeo uictitabant, ſicut Poſt Plinium Galenus eoſdem & faba, & ptiſana ueſci ſolitos ſcriptum prodidit. Tertium gladiatorũ abominandum inſtitutum erat, in ipſo certamine ſanguinẽ ex vulnere aduerſarij bibere,tamquam ijs ad confirmandũ animũ, & uires efficaciter conferret,nec non poſt pugnam cinerem pro medela potare, li. 17.c.7. Primo de alim.fac.

B quod retulit Plinius. Itaq. de his,praeclare admodum ſic a Cypriano declamatũ eſt. Paratur gladiatorius ludus; ut libidinẽ crudeliũ luminũ ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & a ruinae thoris mẽbrorũ moles robuſta pingueſcit,ut ſaginatus in poenã carius pereat. Homo occiditur in hominis uoluptatẽ; & ut quis poſſit occidere,peritia eſt,uſus eſt,ars eſt,ſcelus non tãtum geritur,ſed docetᷣ:quid poteſt inhumanius,quid acerbius dici? diſciplina eſt,ut perimere quis poſſit,& gloria eſt,qđ peremit. Quid illud,oro te,quale eſt,ubi ſe feris obijciũt,quos nemo damnauit,aetate integra,honeſta ſatis forma,ueſte pretioſa viuentes in vltroneum funus ornantur,malis ſuis miſeri gloriantᷣ, pugnant ad beſtias nõ crimine,ſed furore:ſpectant filios ſuos patres, Frater in cauea,& ſoror li.28. c.1. & li.36.c. ulti. li.2. epiſt.

C praeſto eſt, & ſpectaculi licet pretiũ largior muneris apparatus amplificet, ut maeroribus ſuis mater interſit:hoc, proh dolor,mater & redimit,& in tam impijs ſpectaculis,tãq. diris eſſe ſe non putant oculis parricidas. Hactenus uir ille Chriſtianus, cuius orationẽ hic exſcribere placuit,qđ ad gladiatoriae exercitationis prauitatẽ oſtendendam,nil luculentius haberi poſſit. Quatũ prauitate illud mihi ualde turpius exiſtimare in mentẽ uenit,qđ & Reipub. libertatis,& Imperatorũ temporibus rari fuerint ſiue nobiles,ſiue ignobiles,ſiue cõſulares,ſiue Imperatores,qui ſpectacula adeo inhumana,ac omni flagitio,& ſaeuitia plena libenter, atq. maxima cum uoluptate non intuerentur. Numquid autem cuiuſuis generis homines, an ignobiliſſimi dumtaxat,gladiatoriã exercerent,anceps ualde ſum.quod enim Lentulus Capuae,ut ferunt,gladiatores aleret, quod C. Terentius Lucanus, auctore Plinio,gladiatorum quadraginta paria in foro per triduum auo ſuo,a quo adoptatus fuerat,dederit,quod ue- li.35. c.7.

nales eſſent,& tria illa nefanda a nobis praedicta profiterentur,mi- D
hi certe perſuadente ex omnium hominum ignobiliſſimo ſimul, ac
impuriſſimo genere,ueluti ſeruis exſtitiſſe.Ex altera parte cũ Gale-
3.de frac. nus referat,ſacerdotes monomachiam exercere ſolitos,cum Athe-
lib.hiſt.1. naeus ſcribat illuſtres uiros, atq. Duces monomachiam exercuiſſe,
cum Herodianus, atq. Iulius Capitolinus Commodum Imperatorẽ
Spartia-- gladiatorem eximium fuiſſe,& in publicis theatris, ſpreta Imperа-
nus in Pũ toria dignitate,gladiatoris partes adimpleſse ſcribant,cum tradant
pieno; & alij Imperatores ad bellum profecturos munus gladiatorium,ac ue-
Albino. nationes edere conſueuiſſe,ut ciuiũ ſanguine ſic effuſo pugnae qua-
dam imagine Nemeſis ſe,ideſt Fortunae uis quaedam expleret, uel
ut inſueſcerent milites uulnera,atq. caedes inſpectare. qua item ra
tione Solon apud Lucianum narrat legem Athenienſibus fuiſſe, ut E
In Anach. iuuenes cothurnicibus ſiue qualeis, ac gallis pugnantibus ſpectãdis
ſtudium impẽderent, quo illi uolucres vſq. ad extremam uiriũ de-
fectionem roſtris certantes intuentes,ad fortiter ſubeunda pericu-
la,& contemnenda vulnera, ne auibus ingeneroſiores apparerent,
inflammarentur,cuius ſtudij mentionem quoq. fecit Aeſchines cõ-
tra Timarchum,& Columella libri octaui cap.2.Cum inquam haec
omnia mente contemplor,quaſi credere cogor,tum nobiles aliqñ,
tum ignobiles ut plurimum athleticam hanc atq. gladiatoriam pu
gnandi ſpeciem exercuiſſe : quando etiam apud Athenaeum repe-
rio,nonnullos teſtamento cauiſſe, uti pulcherrimae etiam puellae
monomachorum inſtar decertarent, aut qui in delicijs fuiſſent im-
puberes.Sed gratiae Deo Immortali ſunt habendae qui ad abolen
dum huiuſmodi nephandum morem quoq. principes impulerit,qđ F
primum ab Honorio Imperatore factũ eſſe perhibet Theodoretus
ca.26.lib. quinti hiſtoriae eccleſiaſticae. Atque ex his clare patet,
armorum acutorum pugnam inter athletarum exercitationes ad-
numerandam eſſe. quos ſciamachiam quoque interdum, ſiue um-
bratilem pugnam exercuiſse, inde ſatis conijcere poſſumus, quod
Glaucus Caryſtius athleta ſtrenuus non minus ob pugilatoriam,
quam in umbra pugnandi excellentiam celebratus ſit, eique ſta-
tua habitu, formaque in umbra pugnantis erecta, ut Pauſanias
5.eliac. narrat, tradatur: niſi certius comprobarent illud haec Dionyſij in
cap. libro de diuinis nominibus uerba: ὅπερ ὁ σοφὸς οὐκ ἐννοήσας μιμεῖται
περὶ δυ- τοὺς τῶν ἀθλητῶν ἀπειρονίκας, οἳ πολλάκις, ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀνταγωνιστὰς
νάμεως ὑποθέμενοι, κατὰ τὸ δοκοῦν ἑ πρὸς ἀπόντας, αὐτοὺς ἀνδρείως σκιαμαχοῦν-
» τες, οἴονται τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν κεκρατηκέναι: ideſt. Quod ſapiens
minime intelligens inexpertos uincendi athletas imitatur, qui
ſaepe

A ſaepe antagoniſtas imbecillos eſſe ſupponentes, prout ipſis videtur, necnō aduerſus eos abſentes fortiter vmbratili pugna certātes, aduerſarios ipſos uiciſſe putāt. Habuit & Athletarū gymnaſtica pugnae aduerſus palum exercitationē: cum Vegetius ſcribat, palorum uſum non tm̄ militibus, ſed ēt gladiatoribus plurimū profuiſſe, nec umquam aut arenam, aut campum victores vllos declaraſse, niſi qui diligenter ad palum fuiſsent exercitati. Huius meminit quoq. Plato 7. de leg. Ariſtoteles in Polit. & Iuuenalis Saty. 6. lib.1. de re milit.

aut quis non videt vulnera pali.
Quem cauat aſsiduis ſudibus, ſcutoque laceſsit,
Atque omnes implet numeros,

Ad haec bellicā gymnaſticā, pugnarum armatarū vtrarumq. exercitationibus minime caruiſse, abunde demonſtratum eſt & a Platone, 7. de legi. B & ab Ariſtotele, qui in libris Politicorum ſemina quaedam huiuſce exercitationis monſtrauit, ac fortaſſe in illis perfecit, quos ab eo ſcriptos a nobis deſiderari oēs doctiſciunt. quamuis credibile eſt, dum ad perdiſcendum exercerentur, rudia tela plerumq. in uſum ueniſſe. quod enim huiuſcemodi concertationes maximā ad belli peritiā utilitatē praeſtarent, nemo qui hiſce tēporibus eorū profeſsores ſpectauerit, negaret, quando ſimiliter Plato tanti eas facit, ut ceteris exercitationum generibus pro offenſione ſimul, & defenſione praepoſuerit, in ipſisq. mulieres & uiros elaborare uoluerit. Hanc rudibus armis factam militarē monomachiam illam fuiſse, quam Hermippus Mantinaeos inueniſse, & Cyrenaeos aemulatos eſse ſcribit, Athenae lib. 4. ego ferme credo: ſicuti ſimiliter exiſtimo, quam ſcrimiam uulgus dicit, eam ipſam, & non umbratilem pugnam, ut Budaeus in Com. ad C Pandectas, Gulielmus Choulus, & alij nonnulli falſo autumarunt, eſse, de qua locutus Plato mea ſententia uidetur, quando in Lachete ſcripſit, iuuenibus cōducere, ut armis pugnare diſcant, quoniam ſic habitus corporis robuſtus acquiritur, nec ulla exercitatione inferior haec eſt, aut minus laborioſa. In hac haudquaquam certatores, quemadmodum gladiatores ſe uſque ad necem feriebant, ſed rudibus telis quaſi ſeſe petere inuicem ſimulantes, quandoque etiā re uera ferientes, & plagarum inflictiones, & auerſiones ediſcebant. Aliquando tamen cum umbra armis ēt pugnabāt: quod Celtas poſt coenam factitaſse, Poſſidonius auctor eſt. Iam uero omnium frequētiſſime pugnam aduerſus palum exercebant, qui militarem diſciplinam comparare optabant, quam exercitationem ita factitatam ſcribit Vegetius, quod a ſingulis tyronibus ſinguli pali defigebantur in terram, ita ut micare non poſset, & ſex pedibus eminerent: contra li. 1. de re milit. c. 11.

 illum

illum palum ueluti contra aduerſarium ſcuto,& claua tamq̃ gladio ſe quiſq. exercebat,nunc quaſi caput aut faciẽ peteret,nunc a lateribus minaretur,interdum contenderet poplites,& crura ferire,recederet,inſultaret, inſiliret, & quaſi praeſentẽ aduerſarium, ſic palũ omni impetu,omni bellandi arte tẽtaret. exerceamur ad palum ait Seneca Epiſt.18.Quomodo aũt medicinae gymnaſtica hoc exercitationis genus receperit, facile cognoſcet ille,qui Antylli orationẽ apud Oribaſium penſitauerit. Is quidẽ veteres Graecos haud quaq̃ armorum pugnam pro valetudinarijs in vſu habuiſſe, ſed duntaxat ad efficiẽdos in bellum paratiores milites, ſcribit, additque Romanos primos eam,quae pro ſanitate exerceretur, inueniſſe, quos idoneis quibusuis locis, rudibusq. telis primo eam exercuiſſe, & deinde in gymnaſia inuexiſſe ueriſimile ſit, cum Galenus inter alia gymnaſtae munera etiam armorum exercitationẽ tamq̃ bono corporis habitui conducentem recenſeat. Nam gymnaſticos tam armorum, quam umbrae pugnam,propoſita ſanitate,uſurpaſſe,ſatis clare mõſtrauit Galenus,ubi ad exercenda brachia,atq. crura ſciomachiam commendauit,hoplomachiam uero a Damea inuentam multorum membrorum optimo ſtatui conferre tradidit. Quam enim armis peragebant exercitationem, hoplomachiam uocatam fuiſſe, praeter nominis ipſius rationem, non modo Galenus teſtatum reliquit, uerum etiam Coelius Aurelianus, ut paullo ante demonſtrauimus, nec non Martialis, qui medicum quendam hoplomachiam praue exercentem, ſiue potius aduerſarium grauiter,& praeſertim in oculis ferientem, hiſce uerſibus carpit.

D | 6. collect. | 2. de tu. va. cap. 11. & 12. | E | Lib. 8.

Hoplomachus nunc es, fueras ophtalmicus ante,
Feciſti medicus, quod facis hoplomachus.

F

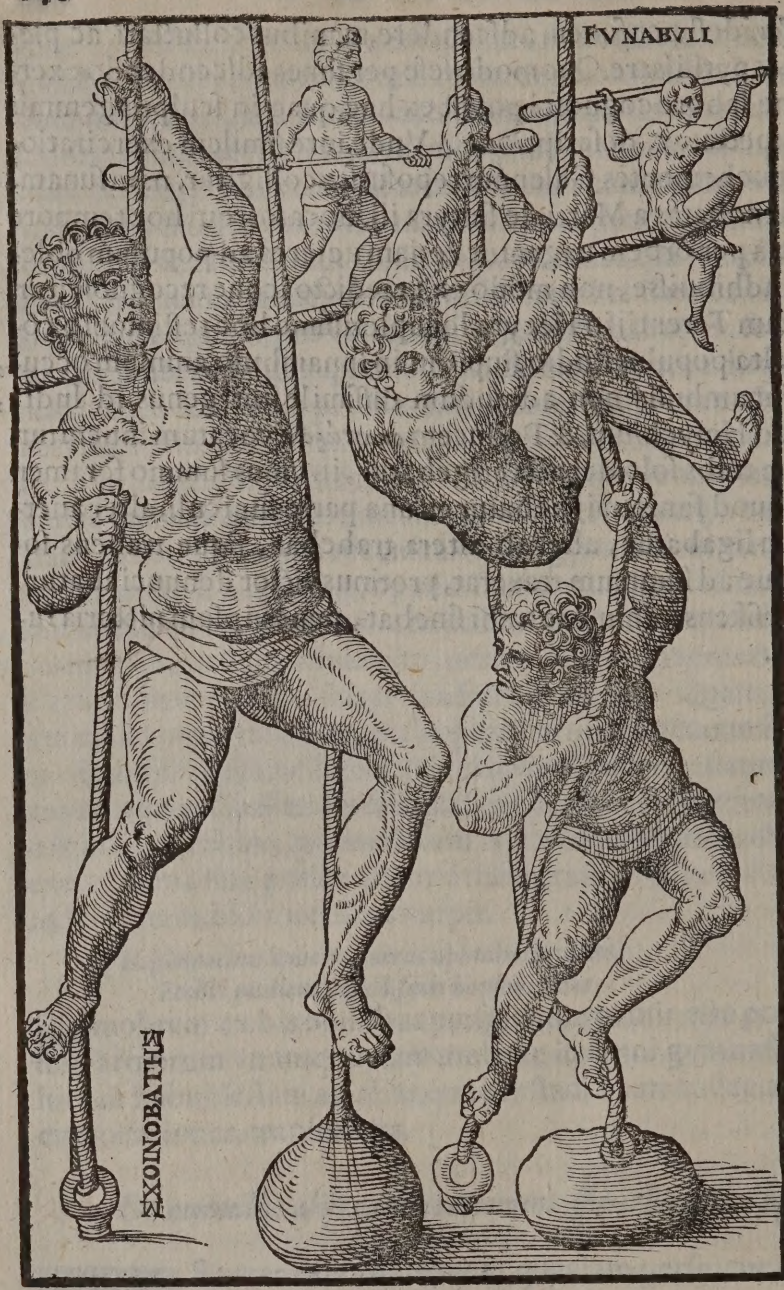
Quamobrem ex his omnibus perſpicuum cuiuis eſse poteſt, pugnã tum armorum vtramque, tum umbrae in omni gymnaſticae ſpecie locum habuiſſe.Iam ad alias,quae reſtant enarrandae,antiquorum exercitationes, tranſeamus.

De nonnullis alijs exercitationum ſpeciebus. Cap. V.

PRaeter exercitationes, quas iam perſpicue quantum in tanta licuit rei obſcuritate, explicauimus, multae aliae exſtitere,quae licet ubique locorum,prout temporũ, & hominũ uariae occaſiones poſtulabant,agerentur,praecipue tamen in gymaſijs effici conſueuiſse,Galenus ſentire uidetur: Eae uero sũt τὸ διὰ σχοινίου ἀναῤῥιχᾶσθαι, τὸ ἀκροχειρίζεσθαι, τὸ ἐκπλεθρίζειν,

τὸ

A τὸ πυτιλίζειν ideſt,per funem adſcendere,manibus colluctari, ac ple-thriſare,& pytiliſare. Quomodo ſeſe per funes adſcendendo exercerent,ſine labore cognoſci poteſt ex hac,quae in ſculptis gemmis ueterum ſpectatur, deſcriptione. Vnde iure ſimilem exercitationem inter uehementes Galenum repoſuiſse colligitur. nam funambulos,ſchenobatas a Martiale Satyra iij. uocatos, qui hoc tempore lucri gratia per orbem uagantur, etiam ueteres ad populum oblectandum adhibuiſse, non modo ex praedicto icone recognoſcitur, uerumetiam Terentij in Hecyra locupletiſſimo hoc teſtimonio cõfirmatur. Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo animum occu- „ parat. Funambulis non admodum diſſimile fuit genus id ludi, „ quod apud Heſychium, & Pollucem σκαπέρδα vocatum inuenitur, in eo enim trabs ſolo depacta erigebatur, in cuius ſummo foramen B erat, per quod funis traijciebatur ex una parte funiculi, alter auerſus circum ligabatur, alter ab altera trahebat, ſique trahens ſocium, uſque ad ſummum traxerat, protinus victor denunciabatur; ſin alter reſiſtens minime ſe trahi ſinebat, penes ipſum uictoria iudicabatur.

FVNABVLI
ΣΧΟΙΝΟΒΑΤΗΣ

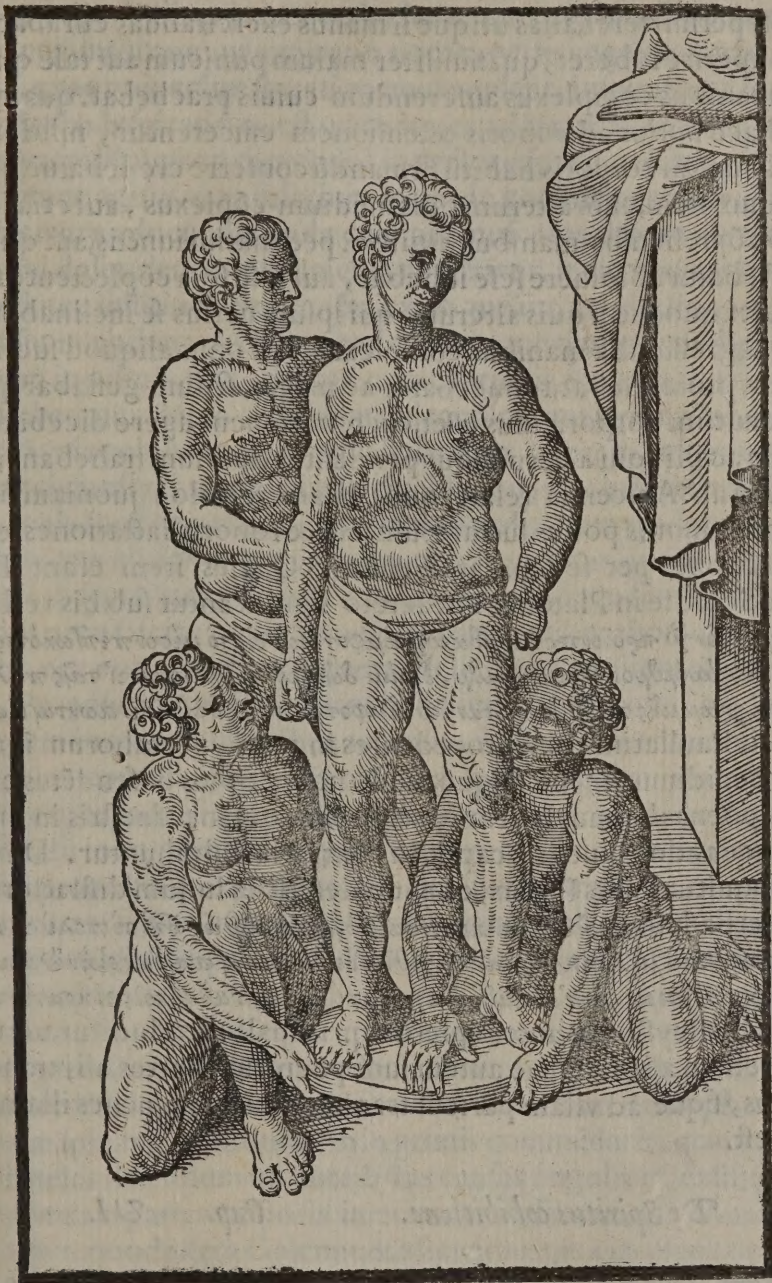
A ἀκροχειρίζεσθαι non deſuerunt, qui luctae partem quandam fuiſſe putarint, quando ſcilicet luctatores, primoribus tantum digitis inſertis, periculum roboris faciebant. Sed hos male ſentire, unus Galenus fidem facit, qui in 2. de tu. valet. c. 8. ſtatim luctam ab acrochiriſmo diſiungit. Erat igitur acrochiriſmus colluctatio quaedam ſummis tantum manibus facta, in qua nulla reliqui corporis pars ab ipſis digitis tangebatur, donec aduerſarius deficeret, perdurans. Hac athletae perraro in publicis ſpectaculis contendebant, aliquando tamen eam ad vſum reuocabant, ſiquidem apud Pauſaniam legimus, Soſtratum cognomine Pancratiaſtem in huiuſcemodi certamine ma- 6. Eliac.
ximam laudem conſecutum, & ob id ἀκροχειριστὴν quaſi per excellentiam nominatum, cum aduerſariorum ſummas manus tam fortiter apprehenderet, ut non prius eos dimitteret, quam eliſis digitis dolo
B re confectos intelligeret. Quicunque pariter militari gloriae inuigilabant, interdum ἀκροχειρίζεσθαι ſolebant, nimirum qui, & brachia fortiora, & agiliora ſimili ratione effici ſibi ipſis perſuaderent. De Celtis refert Poſidonius, quod in armis exercitati inter ſe acrochiriſmo certabant. Porro ualetudinis ſtudioſos huic exercitationi operam nauaſse, & Galenus, & Paulus Aegineta concorditer aſſerunt Hippocratem, ſiue Polybum ſecuti, qui in libris de diaeta acro 2. đ tu. va.
chiriſmum varijs corporis affectionibus commẽdauit. Quid autem lib. 2.
fuerit τὸ ἐκπλεθρίζειν, tam Galenus, quam Auicenna Arabum omniũ li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 2.
doctiſſimus explanauit, dum vterque uerbis plane iiſdem ſcripſit, ecplethriſſare, fuiſse, cum in plectro, ideſt in ſexta parte ſtadij, quis prorſum, retrorſumque viciſſim, idque ſaepe in utramque partẽ ſine flexu curſitans, uno quoque curſu breue quiddam de ſpatio deme-
C bat, quoad denique in unico greſsu conſtitiſset, uel, ut dixit clarius Auicenna, donec in fine illius in medio ſtetiſset. Ceterum πιτυλίζειν idem fuiſſe quod geſticulari, & crebro motu manus ciere, opinatus fuit Politianus, quem alioquin eruditiſſimum, toto caelo aberraſse, In Miſc.
facillime ex Galeni, ac Auicennæ oratione conuincitur, a quibus pytiliſsare definitur fuiſse, ſi quando ſummis pedibus quis ingrediens, uel ſtans, ut ſentit Auicenna, tenſas in ſublime manus hanc antrorſum, illam retrorſum celerrime mouiſset. qua exercitatione maxime ante parietem ſtantes uti ſolebant, quo ſi interdum aberraſſent facile pariete apprehenſo erigerentur. De hoc ſermonem habuiſse poteſt Plutarchus, cum dixit, Lycurgum olim propoſito de- In vita Lycurgi.
creto illas exercitationes, quae manibus in altum ſublatis efficiebãtur, uetuiſse, ne quis laborãdo conſueſceret defatigari. de hoc item locutum eſse Iuuenalem arbitratus Scaliger legebat.

Sat. 11 *Qui Lacedaemonium pitylifmate lubricat orbem.*

Sed nos aliter ſuperius legendum demonſtrauimus. Praeter haec enumerantur aliae exercitationes a Galeno, veluti ſi cuipiam alter iuſſiſſet, ut ſe uiolenter detraheret, inflecteretque, dum ipſe non manibus modo, verumetiam cruribus, ſpinaque conſtans, & non flexus reſiſtebat: quo genere Milonem ipſum exercuiſſe ſe ferunt, dũ alios conuellere ſe, mouereq. e diſco inuncto, ſuper quem erectus manebat, (vt ex praeſente pictura apparet.) mãdabat inter quas etiam reponi poteſt id, quod de eodem Milone narrant Galenus & Aelianus, quem referunt manu punicum malum adeo arcte tenere ſolitũ, ut illud a nullo praeterquam ab ipſius Amaſia eripi poſſet, nempe quae ea in decertatione ſaepius cum ipſo ſeſe exercuiſſet.

2. de tu. va.

2. de tu. va. 2. de uar. hiſt. c. 24.

uolenti permitteret,alias utique ſi manus exercitandas curabat,pugnum aperire iuberet, qui ſimiliter malum punicum aut tale quippiam manibus complexus auferendum cuiuis praebebat. quamuis enim haec potius ad roboris oſtenſionem efficerentur, nihilominus ad bonum corporis habitū firmandū conferre credebatur,quēadmodum item,cum alterum quis medium cōplexus, aut etiā ipſe medio cōprehenſus manibus digitiſq. pectinatim iunctis,aut quem cōplectebatur abſoluere ſeſe iubebat, aut ipſe ſe a cōplectente ſoluebat. Ita quoque ſi quis alterum, qui ipſum uerſus ſe inclinabat, a latere aggreſſus ilia manibus complexus, ceu onus aliquod ſublatū inuicem protendebat,reducebatq. ac magis, ſi dum geſtabat ipſe, nutu renutuq. corporis uſus eſſet,exercitationem agere dicebatur, perinde ac illi, qui a ceruicibus pendentes deorſum trahebant, ac alij multi ab Auicenna relati, quos enarrare nolo; quoniam omnes ſimiles motus potius luctatorum uariae roboris iactationes, quā exercitationes per ſe ſeparatae erant. Quales item erant illae quae a Socrate in Platonis Theaeteto ſignificantur ſub his verbis: *κατὰ σμικρὸν γὰρ προϊόντες λελήθαμεν ἀμφοτέρων εἰς τὸ μέσον πεπτωκότες, καὶ ἂν μή πη ἀμυνόμενοι διαφύγωμεν, δίκην δώσομεν, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς παλαίστραις διὰ γραμμῆς παίζοντες, ὅταν ὑπ᾽ ἀμφοτέρων ληφθέντες ἕλκωνται εἰς τἀναντία*.i. Paullatim enim procedentes in medium amborum ignoranter cecidimus,& niſi aliquo modo noſmetipſos defendētes euadamus,poenas luemus, perinde atque illi, qui in palaeſtris in linea ludunt,quando ab utriſq. capti, in contraria diſtrahuntur. De his enim loquitur Iulius Pollux, quando deſcribēs ludum diſtractorum haec uerba habet: *ἡ δὲ Διελκυστίνδα παίζεται μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαίστραις. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθι. δύο δὲ μοῖραι παίδων εἰσὶν ἕλκουσαι τοὺς ἑτέρους οἱ ἕτεροι, ἔστ᾽ ἂν καθ᾽ ἕνα μεταστήσωνται, παρ᾽ αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες.* hoc eſt. Dielcyſtinda autem,plerumq. in palaeſtris luditur,ueruntamen etiam alibi. Duae autem ſunt puerorum partes,alij trahentes alios, ſique ad vllam partem tranſmigrauerint, penes illam uictoria eſt.

D (beside the first line); E (beside "alij multi ab Auicenna relati"); F (beside "haec uerba habet")

De Spiritus cohibitione. Cap. VI.

SPIRITVS etiam cohibitionem inter exercitationes, & praeſertim apotherapeuticas ab optimis gymnaſticis repoſitas fuiſſe memoriae tradidit Galenus 3. de tu. va. lib. & ante ipſum Coelius Aurelianus inter medicos nō infimus. Hanc uero tunc effici omnes docti ſciunt, quando cuncti

thoracis

A thoracis muſculi,qui circa coſtas habentur, uſque adeo intendun-tur, coguntur que, ut expiratio uocata perfici nequeat: nam duae ſunt, quae uniuerſam ſpirationem complent, inſpiratio ſcilicet, & exſpiratio. Inſpiratio ea eſt,quando aer ad temperãdum cordis feruorem,ſpiritusque generandos in pectoris ſpatia trahitur. At expiratio tunc agitur,cum fuligines in corde genitae per caua ipſius pectoris extra educuntur. unde cum per muſculos thorax,ceteraq. ſpirationi deſeruientia inſtrumenta coarctãtur, ita ut nec aer intus ingredi,nec fuliginoſa recremẽta exire queant, reſpirationem intercipi ſiue cohiberi dicimus. qua cohibitione tum gymnaſtae medicorum in primis, tum athletae exercitationis,& auxilij loco non raro utebantur. Medici quidem uel medicorum gymnaſtae duplicẽ ſpirationis cohibitionem in vſu habebant, alteram, in qua uniuerſi B thoracis muſculi tendebantur, remiſſis, qui ſunt in ſepto tranſuerſo atque abdomine,ut facilius excrementa deorſum truderentur;alteram,in qua abdominis quoque muſculi tendũtur,quo videlicet ea, quae ſub ſepto ſunt,viſcera,exercitationis fructum ſentirent. in ambabus uero faſcias quaſdam adhibebant, quibus thoracem, atque coſtas,nec non ventrem cingentes, felicius propoſitum aſsequebantur. Propoſitum autẽ habebant huiuſcemodi exercitatione, modo calorem in exercitationibus acquiſitum, ſiue ipſum natiuum auctũ confirmare,modo ſpiritualia membra iuuare,modo excrementa pectoris expurgare; ſi quidem ſpiritus in tali inhibitione undique cõpulſus,dũ in anguſtos ſe meatus recipere cogitur,eoſque,ſi amplius truſus propulſuſque fuerit, etiam penitus pertranſire, extenuati iã excrementi ſecum nonnihil arripit; quinimmo, quanto is ulterius C per uim coactus impellitur, tanto magis ab ipſo quaedam impellũtur,quaedam attrahuntur. impelluntur quidẽ, quae ante occurrunt: attrahuntur,quae ad latus ſunt poſita,impetu ipſo motus utraq. coacta. ut nemo his rationibus perſpectis mirari debeat,quod Eryſimachus medicus in conuiuio Platonis ad curandum Ariſtophanis ſingultum,ſpiritus cohibitionem in primis commẽdarit, quam poſtea Ariſtoteles non ſolum ob antedictas cauſas ſingultum exſtinguere, uerumetiam partes corporis interiores calefacere, pluribus uerbis probauit. quod idem Galenus,& aſseuerauit,& clariſſima oratione confirmauit. In hunc igitur modum,atque his de cauſſis a gymnaſticis inſtitutam ſpiritus cohibitionem,legitur,quos,ut melius res ipſis ſuccederet, etiam hanc regulam obſeruaſse arbitror, nempe ut primo leuiter,ac breuiter,deinceps uehementius, & diutius ſpirationem inflatis in buccis contineri, imperarent,demum relaxari iuberent.

Prob. ſect. 33.

3. de Sym pto. cauſis.

berent, ita namque ſecundum praeceptum illud Hippocraticum D
omnia ἐκ προσαγωγῆς agẽda, antiquos medicos uoluiſſe reperio. Athle
tae autem quamuis hoc exercitationis genere forſan non vteren-
tur, nimirum quod nullibi ad gloriam, ſiue ſpectatorum oblectatio-
nem aſſequendam ipſis deſeruiret, nihilominus eos inter ceteras
obeundas exercitationes, ſpiritus quoque retentione duabus de
cauſſis uſos credo, tum ut a laſſitudine recrearentur, perſpirabileq.
3. de tue. ſimul, & purum ad ſubſequentes labores corpus redderetur, quem-
val.cap.2. admodum Galenus ſignificaſſe uidetur; tum (quod rationi magis
conſentit) ut maius robur in impulſionibus, compreſſionibus, ſalti-
bus, atq. ſimilib. ex ſpiritu retento cõpararent. in his.n.omnib. agen
dis maiores quodã modo uires effici, ſi ſpiritus detineatur, quotidie
declarant onera geſtãtes, nec non ceteri omnes grauiores operarij,
quos, ut maximos labores facilius ſuſtinere queant, ſpirationẽ cohi- E
bere cernimus, quaſi ex tali retentione ſpiritus intus aucti, & robur
creſcere faciant, & impetus efficaciores reddãt. Accedit his, quod,
2. partic. ſicuti dicebat Ariſtoteles, retentus ſpiritus venas implet, itaq. humo
prob.1. res exire, difflariue non patitur: unde poſtea retentis illis, neq. labo-
rantes ſudoribus diffluunt, delaſſanturue, neque uis, quam in hu-
moribus, ſpiritibus, & membris ſolidis conſiſtere medici omnes fa-
tẽtur, vlla ex parte flaceſſere, aut diminui ſolet. Scribit Plutarchus
in libro de praeceptis ſanitatis, conſueuiſse aliptas, dum athletas fri
cabant, ipſis iubere, ut ſpiritum interciperent, ſicque fricationibus
contra niterentur, quaſi ita partes corporis inunctas, & contrecta-
tas diſtenderent. quo in loco apud graecos cum legatur τηροῦντας,
τείνοντας, legendum eſſe, omnis ratio perſuadet: etſi bonus Eraſmus
diligens nimis interpres hoc non uiderit. Ex quibus omnibus cla- F
rum efficitur, athleticam gymnaſticam non parum ex ſpiritus retẽ-
tione adiumenti capere conſueuiſſe, quemadmodum medicinae
gymnaſticos eandem quam plurimum aeſtimaſse (ni fallor) abũde
probatum eſt. Immo vero etiam athletas oſtentationis, & ſpectato-
rum uoluptatis gratia in ſpiritus retentione ſe quãdoque exercuiſ-
ſe, inde conijcere licet, quod Milonem illum capite, & praeſertim
fronte ac etiam coſtis, & pectore robuſtis vittis ligato, tamdiu ſpiritũ
retinuiſse legimus, quouſq. prae impetu intumeſcentes venae liga-
mina illa diſcinderent. id quod ſatis confirmare poſſunt imagines,
quas Ligorius inter aenea Illuſtriſſimi Ferrariae Principis ſummi
bonorum patroni ſigna ſe inueniſse, atque ab eis haſce.

propria manu expreſſiſse nobis ſignificauit. In ipſis namque videre D
licet faſcias pectori,& coſtis; vt meminit Galenus; circumuolutas,
tum ventres atque ſcrota (ſicut fit in validis ſpiritus retentionibus)
magnopere inflata:cur vero ſint raſo capite,ſolis quibuſdam in ſum
mo vertice capillis apparentibus, ſimulque halterem e brachio ſini
ſtro pendentẽ gerant,puto quod & ſerui eſſent, & halteribus quoq.
valerent,qui ueluti in ſpiritu retinendo celebres ab artifice reprae-
ſentati fuerunt.etenim ſeruos apud multas nationes caput raſiſſe le
gimus, quemadmodum & Dacas ſeruitijs nobiles, toto capite raſo,
atque cirrho tantum in ſummo vertice relicto, incedere cõſueuiſſe,
memoriae proditum eſt.

De Vociferatione, & riſu. Cap. VII. E

INTER ceteros,quos plurimos,atque neceſſarios in hu-
mana vita vſus habet ſpiratio, non infimum locum obti-
nuit vociferatio. quae cum nil aliud ſit; quam aeris ue-
hemens percuſſio, tam materiam, quam effectorem, &
formam,uel a reſpiratione ſola,vel ſaltem non abſque ipſa ſuppedi-
tari,[a]Ariſtoteles, & Galenus praeclariſſimis in id editis commenta-
rijs probarunt. & iccirco non ab re futurum eſſe duxi, ſi, poſtquam
de ſpiritus retentione uerba feci, ſtatim uociferationis tractatio-
nem ſubiungerem. Neque enim ab hac me remouere debuit,
quod Galenus medicorum princeps aut nulla, aut quam pauciſſi-
ma de vociferatione ſcriptis tradiderit, quaſique eam inter exerci-
tationes numerari debere non cenſuerit: quandoquidem Antyl-
lus apud Oribaſium medicus celebratiſſimus non modo eam ex- F
ercitationem eſſe uoluit, uerumetiam cum ad morborum diuerſo-
rum curationem,tum ad uocis ipſius cultum ualde aeſtimatam fuiſ-
ſe ſcripſit. quemadmodum item Aetius Amidenus, & Auicenna
li.1.ſer.3. cap.5. Arabs uno ore poſterioribus ſaeculis comprobarunt. Nunquid ue-
li.1.fen.3. ro athleticae profeſſores, aut militaris diſciplinae ſtudioſi hoc exer
doc.2.c.2. citationis genus in uſu haberent, & ſi apud nullum auctorem nota-
tum aduerterim: perſuaſum tamen mihi eſt, neutros horum uoci-
ferationem tamquam propriae ipſorum profeſſioni aut cõnue-
nientem aut ſaltem neceſſariam exercuiſſe. Quod ſi dicat quis,
& athletas in certaminibus, & milites in pugnis conferendis cla-
3.de bello moribus non ſine utilitate vſos, quando Caeſar haud fruſtra anti-
ciuili. quitus inſtitutum fuiſſe ſcribit, ut in bello committendo ſigna un-
dique concinerent, clamoremque vniuerſi tollerent, quibus re-

A bus,& hoſtes terreri,& ſuos incitari exiſtimauerūt: propter hoc minime ſequitur, uociferationis exercitationem, de qua nos agimus, militari diſciplinae addiſcendae conferre. Duo ſolum hominū genera uocis exercitationi ſedulo operam dediſse reperio, hiſtrionicae uidelicet profeſſores,& medicorum gymnaſticos. Hiſtrionicam enim profitentes,ſub quibus praecones,choriſtas,tragoediarum, & aliarum fabularum ſimilium recitatores, nec non uocibus certātes colloco,uociferationibus exerceri ſolitos, locupletiſſimus teſtis eſt Plato in Ione,& Ariſtoteles in problematum libris,in quibus legitur,Phrynici, nec non etiam antiquioribus temporibus tragoedias, comoedias,dithyrambos,atque leges ipſas cantu recitari conſueuiſſe.ob quod uocis exercitatio tantae exiſtimationis fuit,ut,ſicuti de athletica monſtrauimus,publicae uociferationis certamina a Coe- 11. & 19. partic. li.5. chro. cap.ult.

B lio Aureliano ſub modulationis agoniſticae nomine intellecta, ꝓpoſitis uictori praemijs,inſtituerentur. quem morem uſque ad Galeni tempora perduraſse,ex eo conijcere poſsumus,quod 7. de medicamentorum compoſi. ſecundum locos lib. multa medicamēta recenſet,quibus antiqui medici in ijs,qui uoce contendere debebāt, tum ante,tum poſt certamen utebantur,ubi ſimiliter narrat, tempore ſuo phonaſcos omnes,citharaedos,ſ. praecones, nec non tragoediam,ac comoediam perſonatos repraeſentantes, qui magno uocis exercitio utebantur, ſi quando uocem contendendo oblaeſiſſent, balneis multis,& cibis leuibus,atque laxantibus uti ſolitos. Ex quibus uerbis cuiuis intelligere licet, non modo hiſtrionicae profeſſores uoce,& cantu(quod dixit Plato) ſimpliciter in recitandis dram- In Ione.

C matibus,rhapſodijs,alijsue imitationibus ſuis; uerum etiam alta uoce uſos,atq. ijs interdum uniformibus,interdū uarijs,& mutatis,ueluti in tragoedia ad maeroris,calamitatisq. magnitudinem augendā factum olim,ſcribit Ariſtoteles. Quare mirari debet nemo,quod Cornelius Celſus memoriae prodiderit,apud nonnullos morē fuiſſe,uocis gratia adoleſcentulos infibulare; quādoquidem illi,qui hiſtrionicae operam nauare ſibi propoſuerant,cum opus magna voce haberent,ad euitandam uenerem,a qua ſummopere illa labefactatur,infibulatione non parum iuuabantur,& ideo ipſa in tam frequēti uſu recepta erat,ut omnes fere comoedi, alij ue hiſtriones infibularentur. quemadmodum Martialis atteſtari uidetur his verſibus,in quibus de duobus hiſtrionibus uerba facit. 19. partic. prob. li.7. c.25.

Menophili penem tam grandis fibula veſtit, Lib.7.
Vt ſit Comoedis omnibus vna ſatis & alibi:
Dum ludit media populo ſpectante palaeſtra,

Heu

Heu cecidit miſero fibula, verpus erat. D
& quemadmodum Iuuenalis inſinuat, ubi ſcribit.
Sat.6. *Soluitur his magno Comoedi fibula.* &
Si gaudet cantu nullius fibula durat
Vocem vendentis praetoribus.

Satis itaque conſtat, uociferationis exercitium maiorum noſtrorum
temporibus in vſu exſtitiſſe hiſtrionibus, magiſtrosq. phonaſcos, ſicu
ti artẽ phonaſciam a Theophraſto fuiſſe appellatã. Sed vbi nam lo-
corum perageretur, & cur inſtitutum foret, quid apud probatos au-
ctores legerim, in medium afferam. De loco certum eſt, tam Grae-
li.1. Atti. cos, quam Romanos locum ſecundum Pauſaniam imagine theatris
conſtructum habuiſſe, in quẽ deferebãtur poemata, priuſquã in thea
tro agerentur, & ex quo certamina muſica ſpectabantur, ᾠδεῖον a
Graecis, a Latinis ipſis odeum uocatum, in hoc uocis exercitatio- E
nes, atque certamina praedicta effici conſueuiſſe exiſtimo, quando
Suetonius Tranquillus Neronem, muſicum certamen inſtituiſſe,
Domitianumque odeum, ubi praeter citharaedos, cithariſtae, atque
pſallocithariſtae certarent, excitauiſse ſcribit. quamquam alibi
quoque, & praeſertim in gymnaſiorum exhedris, in quibus philoſo-
phos, & rethores diſputare ſolitos accepimus, ueteres uociferatio-
nibus certaſſe, ſe ipſosq. exercuiſſe ſuſpicor, cũ ad formãdas, excolen
dasque uoces alios in concauis locis, alios prope maris littora, vt de
Demoſthene fertur, uociferari, legere, & cantare conſueuiſſe, lega-
mus, quem Demoſthenem cum lingua ob ſpiritus imbecillitatem
haeſitaret, Neoptolemo hiſtrioni decẽ millia drachmarum nume-
raſse, ut eum uno ſpiritu uerſuum periodos proferre faceret; auctor
eſt Plutarchus in decẽ oratoribus. Porro finis, cuius gratia huiuſce- F
modi exercitationes veteres in vſum prouexerint, multiplex fuit, ſi
In prot. cut a Platone, Ariſtotele, ac Plutarcho intelligere poſſumus: nam vo
In lib. de tuen. ſan. ciferationibus exercebantur, vel vt in choris, in Sophiſtarũ ac alio-
In xix. partic. prob. rum ad hoc inſtitutis certaminibus, in dithyrambis τοὺς ἀντιστρόφους
ſiue aduerſarios ſuperarent, vel vt in ſcena, & theatro quiſque mune
re ſuo cum laude fungeretur. Ceterum an eodem tempore vocifera
tionis exercitatio, & ad hiſtrionicum, & ad medicum uſum tracta
fuerit, haud quaquam certo ſcio. ſed cum animaduerterim, Corne-
Lib. 1. c. 8. lium Celſum inter exercitationes imbecilli ſtomacho conferentes,
lib 1. chro. c. 1. & li. 2. cap. 6. claram lectionem cõmendaſſe, ſimiliter & Coeliũ Aurelianum an-
tiquum inter latinos medicum in dolore capitis vocis exercitiũ ana
phoneſin a Graecis uocatum probaſſe, nec non in uocis amputatio-
ne, & alijs morbis exercitium idem adhibito praeceptore admini-
ſtrandum

A ſtrandum conſuluiſſe,ad credēdum adducor;aetate illa uocis exer citationem in medicorum gymnaſtica locum habuiſſe, atque ipſos gymnaſtas uocem exercendi, modos,tempora, & regulas calluiſſe: tametſi poſtea Plutarchi atq. Antylli tēporibus ipſa maius incremē tum ſuſceperit. nempe quando pluribus iam experimentis compro batum erat,exercitationē uocis rite initam non modo ad uocis con ſeruationem, & ad aliquorum morborum curationem, ſed etiam (quod ait Plutarchus)ad tuendam bonam ualetudinē,& ad corpo- ris robur uerum efficaciſſimam eſse,utpote quae thoracem, ac uo- calia inſtrumenta perbelle exerceat,naturalem calorē excitet,par- tibusq. maxime uitalibus, & principaliſſimis uim internam, uigo- remque firmum, & genuinum inſerat. ob quae fortaſſe refert Gale- nus,Theſſallum illū,aetate Neronis,ut ſcribit Plinius,magna in exi- ſtimatione habitum & a ſe ipſo iatronicem appellatum, eam etiam curandis malignis ulceribus adhibuiſſe. Modus autem, quo huiu- ſcemodi exercitatio peragebatur, talis a Coelio Aureliano in cap. de furore proditur, quod principia leni uoce promebantur, narra- tio uero,& demonſtrationes extenta,atq. maiore, tum epilogus de- miſſa,& indulgenti;quem uero Antyllus indicauit,erat,quod, cum aluus deiecerat, primo leniter fricabantur,ac praecipue inferiores partes,faciesq. ſpōgia aut madefiebat,aut abluebatur,deinde prius ſenſim, ac per interualla mediocria loqui incipiebant, nonnunquā prius deambulabant, poſt uero ad uociferationem accedebant, in qua doctrinae expertes ea dicebant, quorum meminerant, quaeue clara & multas habere lenitatis,& aſperitatis mutationes habere ui debantur. ſin autem uerſus ſciebant, iambicos dicebant, & tertius locus Elegiae dabatur, quartus modulis, & numeris, atque in his omnibus praeſtātius iudicabatur memoria recitare,quam legere,& ut admonuit Plutarchus,mediocribus potius, quā nimis commotis uociferationibus,& iurgioſis clamoribus uti:in primis uociferaban- tur, uocē quam grauiſſimis fieri ſonis poterat,producendo, tum ad acutiſſimos eam redigendo: deinde cum non multum in acuto ſono permanſum foret, retro uiciſſim reflectebant, paullatim uocem di- minuendo,donec ad grauiſſimam,à qua ductum initium erat,reuer terentur:atq. hunc in modum tota uocis exercitatio abſoluebatur, adhibita interim ratione uiriū, alacritatis,cōſuetudinis, & deniq. aliorū,de quibus Plutarchus in libro,quē de conſeruanda ualetudi ne inſcripſit,copioſe diſſeruit. ea autem omnia agebant tam accum bentes,q̄ ſedentes,aut ſtantes:vt hac ratione loca ampla huiuſcemo di exercitationi minime neceſſaria iudicauerit Socrates. Ad hoc

Marginal notes: In lib. de tu.ua. — 4. Meth. li.29. c.1 — In lib. de tu.ua.

Section letters: B (at "ſtimatione habitum"), C (at "debantur. ſin autem").

pertinet & illud, quod a Plinio lib. xxxiv. cap. xviii. relatum eſt, Neronem Principem lamina pectori impoſita ſub ea cantica exclamantem a lendis uocibus demonſtraſſe rationem. Et quoniam diximus, in hoc exercitationis genere, quartum locum numeros, & modulos obtinuiſse, merito quis a nobis ſciſcitari poſset, qua ratione illud factum credamus, cum Plato compluribus in locis diuerſam & paene contrariam gymnaſticae muſicam effecerit, quod altera animum, altera corpus reſpiciat. Cui reſpondendum eſse iudico, muſicam prout ex rythmis, melodijs, harmonijsque compoſita eſt, omnino a gymnaſtica ſeparari, quia ſic animorum ſolatio atque iucunditati ſolummodo ſtudet, moresque hominum aliquo pacto componere apta eſt: ob quod eam Plato, & Ariſtoteles in optimis rebus publicis pueris addiſcendam ſtatuerunt. Quatenus uero muſica ipſa uoce utitur, & modo graues, modo acutos, modo medios ſonos, qui non ſine aliquo corporis labore eduntur, admittit, in gymnaſtica eam locum obtinere perſpicuum fit. cuius rei illa aſſignari ratio poteſt, quod muſica tota ordinatis uocis motibus plena exſiſtit, qui, ſecundum Ariſtotelis ſententiam, naturam, uireſque noſtras & augent, & ſeruant, ut hac de cauſa nemo inficiari debeat, quin muſica, perinde ac uociferatio gymnaſticae, medicorum exercitatio quaedam reputetur, quando id Coelius Aurelianus medicus ſaepe teſtatum fecit, & praecipue dum in furore, atque in catarrho, uocisue abſciſſione curandis modo uocis exercitium muſico monitore compoſitum, modo anaphoneſim adhibito praeceptore, & temporum ordine ſeruato, modo eandem ſub magiſterio aliptae, vel muſici praecipientis ineundam praecipit. Ad haec gemitus quoque inter gymnaſticas uocis exercitationes recenſeri debere cenſeo, nempe qui vltra clamores, atque vlulatus, quos fere ſemper ſibi aſsociatos gerunt, lacrymas quoque eliciendo, excrementa capitis aliarum multarum exercitationum inſtar exinanire poſſunt. Et iccirco Ariſtoteles iure eos improbandos eſse uoluit, qui pueris lege ploratus prohibent: ita enim ab ipſo ſcriptum inuenitur: τὰς δὲ διατάσεις τῶν παίδων, καὶ κλαυθμοὺς, οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ κωλύοντες ἐν τοῖς νόμοις. συμφέρουσι γὰρ πρὸς αὔξησιν, γίνεται γὰρ τρόπον τινὰ γυμνασία τοῖς σώμασιν, ἡ γὰρ τοῦ πνεύματος κάθεξις, ποιεῖ τὴν ἰσχὺν τοῖς πονοῦσιν, ὃ συμβαίνει καὶ τοῖς παιδίοις διατεινομένοις. id eſt: Puerorum uero diſtenſiones atque ploratus, qui in legibus prohibent, haud recte faciunt, conferunt enim ad incrementum, cum ſint quodammodo exercitationes corporum, ſpiritus nanque cohibitio laborantibus robur parit, quod etiam pueris inter plorandum diſtenſis

19. partic. Prob. 38.

lib. chron. c.5. & li.2. c.6. & 13.

7. Polit. cap. ult.

A ſtenſis contingit. Ex quibus plane patet Ariſtótelem ploratum & exercitationem, & utilem exercitationem cenſere. Nam & Cicero athletas inter exercendum ingemiſcere conſueuiſſe memoriae mãdauit, quaſi illud ad augendas actionum vires non parum adiuuaret. Riſum pariter ſi quis inter uocis exercitationes adnumeret, minime iudicio meo hallucinabitur, q (ſiue is titillatio praecordiorum exſiſtat, quemadmodum Ariſtoteles ſenſit, ſiue, ut eſt apud Meletium, motio, quae in facie exſiſtentes muſculos diſtendat, ſiue muſcularis dilatamenti motus, qui a ſpiritus agitatione ab intimis viſceribus impellitur, ſiue quid aliud ſenſum, atque intellectum humanum latens) proculdubio illum corpora noſtra agitare, & nõ parum exercere apparet. Quis enim non videt hominibus, dũ rident, tota viſcera commoueri, ignéſcere faciem, caput & pectus concuti? B innumeriſque fere affectionibus eorum ſtatũ affici, quae ſicuti nonnullis aliquando magna detrimenta, aliquãdo mortem attulerunt, ita quoque alios non parum iuuerunt, vt falſum dixiſſe apud Xenophontem Aglaïtadem illum ferme conſtet, qui riſum mouentes neque ridentium animis, neque corporibus prodeſſe credidit.

2. Tuſc. q.

2. de part. animaliũ. & 35. par. probl. 6. In lib. de nat. hom.

In Paed. Cyri.

De Cricilaſia, Trocho, Petauro, & Pilamalleo. Cap. IIX.

SI ea omnia, quae antiquis temporibus vſitata, ac, vt ſic dicam, peruulgata erant, aut ad nos per manus tradita, ſicut de anatomica arte narrat Galenus, perueniſſent, aut ab auctoribus ſcriptis mandata nõ interijſſent, mulC tos profecto labores, quos homines quotidie in obſcuris, ac antiquatis rebus ad lucem reuocandis ſuſtinent, citra vllam iacturam effugiſſent, ſed quoniam alia temporis diuturnitate, aſperitateque obſoleuerunt, alia difficili obſcuritate deprauata ſunt, alia ſcriptorum interitu defecerunt, alia communi quadam ſaeculorum negligentia numquam proprium nitorem recuperarunt, hinc factum eſt, ut in dies cogantur homines obſoleta renouare, deprauata reformare, abolita reficere, tandemque neglectis & deturpatis ſplendorem reſtituere, nec non in tanta obſcuritate coacti, ſomniantes quandoque a ueritate procul aberrare. inter quos cum ego quoque ſimilem prouinciam ſuſceperim, qui artem gymnaſticam olim in magno pretio habitam, nunc penitus obſcuratam, & emortuam ad lucem reducere ſtudeo, mihi tanto maiore excuſatione di gnus videor, quanto pauciores, aut ferè nulli ſcriptores ſuperſunt,

2. de anat. admini. in princ.

 a qui-

a quibus inſtitutum meum dirigi queat,ne ſileam plurima exercita D tionum genera, quae quod temporibus noſtris deſueuerint, ueterumq. peragendi eas ratio non habeatur, quomodo fierent, qualesue eſsent,diuinandum eſt potius,quam certi quidquam affirmandum. Quemadmodum de Cricilaſia atque trocho contingit. Nam κρικηλασίας,quae circuli impulſum latine ſonat, modum atque figuram tametſi Oribaſius ex Antyllo explicaſse uideatur, tamen res ipſa uſque adeo tenebris inuoluta eſt, ut perarduum omnino cuiuis erudito ſiat, talis exercitationis formam, & conditiones dignoſcere. Sed ne quis nos uel craſsae ignorantiae, uel temeritatis, uel timiditatis, uel arrogantiae crimine iuſte notare queat, ipſius Oribaſij uerba greca ex Vaticano codice deſcripta in medium adducam, quae ita in libro Collectaneorum. 6. ad Iulianum leguntur. E

cap. 26.

,, Ἐλλάσονα δὲ ἐχέτω ὁ κρίκος τὸν διάμετρον τοῦ μήκους, τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τὸ ὕψος
,, αὐτοῦ μέχρι τῶν μαστῶν ἐξικνεῖσθαι, ἐλαύνεσθαι δὲ μὴ κατὰ μῆκος, ἀλλὰ κατὰ πε-
,, πλανημένον, ἔστω δὲ ὁ ἐλατὴρ σιδηροῦς ξύλινον ἔχων τὴν λαβήν, τοὺς μέντοι λε-
,, πτοὺς κρίκους τοὺς περικειμένους τῷ τροχῷ ᾠήθησαν τινες εἶναι περιττούς, τὸ δὲ οὐχ
,, οὕτως ἔχει ἀλλ' ὁ ψόφος ὁ γινόμενος ἐξ αὐτῶν διάχυσιν ἐργάζεται, καὶ ἡδονὴν τῇ
,, ψυχῇ,, ideſt, Habeat uero circulus diametrum hominis longitudine minorem, ita ut ipſius altitudo uſque ad mammas pertingat, neque ſecundum longitudinem, ſed in tranſuerſum impellatur,ſit autem impulſor ferreus ligneam auſam habens. Nonnulli tenues annulos rotae circumpoſitos ſuperuacaneos eſse putarunt: at hoc minime ita ſe habet, quinimmo ſonus ab ipſis genitus relaxationem,atque uoluptatem animo parit.Ex quibus uerbis clare patet, in hac exercitatione homines circulum quendam ma- F gnum, cuius circumferentiae annuli parui infixi erant, quadam ferrea uirga anſam habente in tranſuerſum latus impellere conſueuiſſe,a quo ducta metaphora M.Cicero ij. epiſt. ad Atti.ix. ſcripſit. feſtiue mihi crede, & minore ſonitu quã putaram orbis hic in repub. eſt conuerſus,ſed cum hac aetate in uſu non habeatur, poſſumus ſane aliquid diuinare, at eius formam,& conditiones penitus cognoſcere minime licet.quod enim trochus graecus fuerit,de quo Horatius lib.3.carminum.

Seu Graeco iubeas trocho,

fieri quidem poteſt,at ob hoc nil amplius certi habebitur,cum & ille aeque ſit nobis ignotus. Quod item petaurum fuerit,aliquis fortaſſe in animum induxerit ſuum; verumtamen rem ſecus ſe habere facillime perſpiciet, dum ſcire uelit, id machinam quandam ligneam fuiſſe, qua homines rotis quibuſdam in aerem iactabantur,

ut,

A ut, praeter nominis illud indicantis vim, teſtatus eſt tum Lucilius, cum dixit, Sicuti mechanici cum alto exiluere Petauro, tum etiam Iuuenalis Saty. 14. hoc verſu.

An magis oblectant animum iactata petauro
Corpora, quique ſolent rectum deſcendere funem

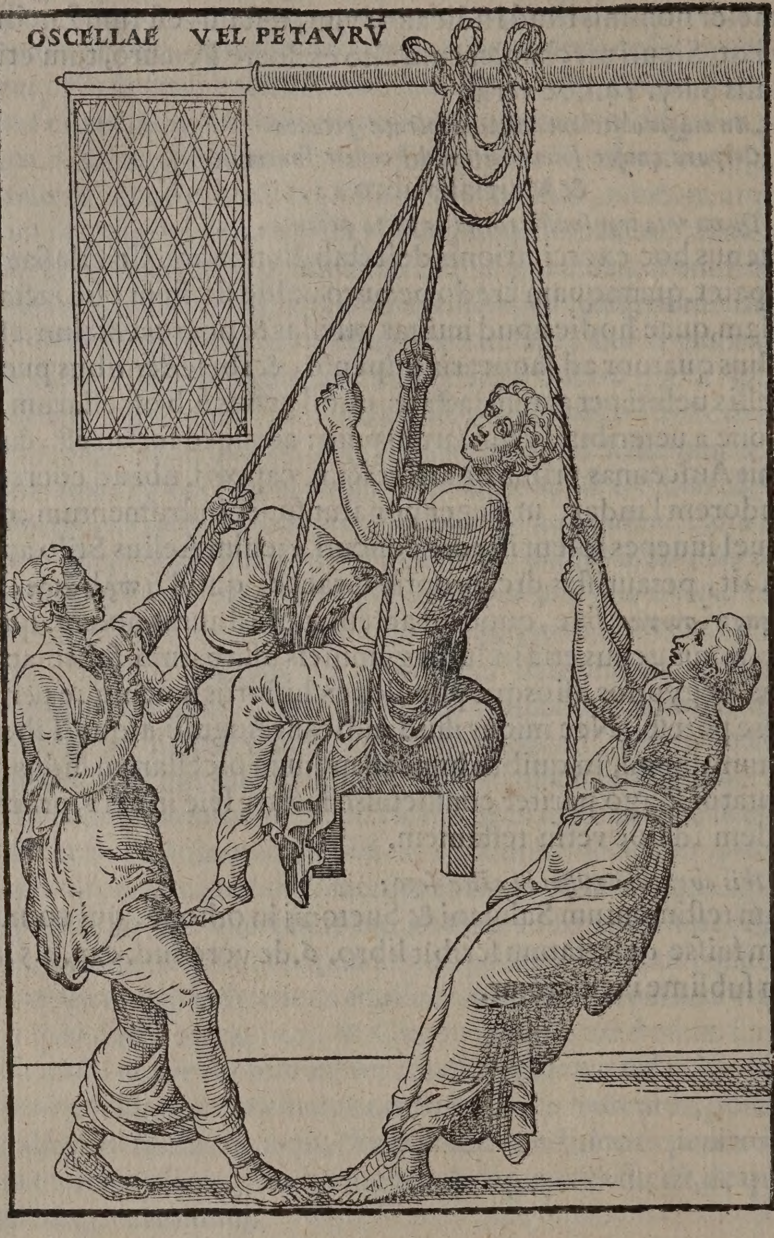
& Martialis libro 11.

Quam rota tranſmiſſo toties impacta petauro,

vnde genus hoc exercitationis delectabilis minime Cricilaſiae aſſimilari patet. quamquam credo petauro ualde ſimilem eſse iactationem illam, quae hodie apud multas puellas & pueros efficitur, aſsere funibus quatuor ad laquearia ſuſpenſo, & ibi ſedentibus pueris, aut puellis ueluti per aerem iactatis. quod genus ſub oſcellarum appellatione a ueteribus ſignificatum puto: atque id forſan eſt, cuius B meminit Auicennas prima quarti tract. ij. cap. xiij. ubi ad coercendum ſudorem laudat, ut aeger ponatur ſuper inſtrumentum, quo pueri, uel iuuenes ſolent in aere concuti. etenim Aelius Stilo apud Feſtum ait, petauriſtas dici proprie Graece, quod ij πρὸς ἀέρα, vel πρὸς αὔρας πέτονται, ſiue, quod ad aerem, uel ad auras uolent. quod exercitationis genus etiã in ludis gymnicis uſurpatum fuiſse apud Thracas, Aegyptios, aliosque populos ex hiſtorijs unicuique perſpectum eſse poteſt. Nec minus iſtud indicant Auguſti, atque Tiberij Caeſarum nummi, in quibus hunc in modum oſcellarum ludus repraeſentatur. Sago pariter conſueuiſse iactare ſeſe in aera, praeter Martialem id hoc verſu teſtantem.

Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago:

eſt etiam teſtimonium Saluiani & Suetonij in othone, qui eo motu ipſum fuiſse delectatum ſcribit libro. 6. de vero iud. cap. 4. 5. ut Sago in ſublime iacularetur.

OSCELLAE VEL PETAVRV̄

A Qui licet ab hodiernis oſcellis diuerſus ſit, quo ad modum, nihilominus re ipſa nequaquam diſtare facile perſpicitur; quod in aere videatur non ſecus luſores quaſsari ſolitos fuiſse, atq. nunc agunt, qui ſimiliter exercentur. Neque forſan prorſus abſonũ eſt raptorium illud machinamentum a Coelio Aureliano macron ſparton uocatũ uel ipſummet petaurum, uel ſaltem non ei diſſimile fuiſſe. Iã vero ſi quid apud Latinos auctores legiť, qđ cricilaſiae aequiparari queat, id ꝓfecto eſt trochus, quẽ Martialis ita pluribus in locis deſcripſit. 5. chron. cap. ult.

Inducenda rota eſt, das nobis utile munus, lib. 14.
Iſte trochus pueris, at mihi cantus erit. &

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur. ibidem.
Cedat at argutis obuia turba trochis. &

Lydia tam laxa eſt, equitis quam culus aheni, lib. 11.
Quam celer arguto qui ſonat aere trochus.

B in trocho namq. primo erat circulus, & in circulo anulus, qui ſono ſpectatoribus uoluptatem afferebat, aderat & impulſor cum anſa a Propertio clauis uocatus, ubi dixit,

Increpat & verſi clauis adunca trochi. lib. 3.

quae omnia Antyllus in cricilaſia ſua appoſitiſſiſsime depinxit, niſi quod Antyllus circulo tenues annulos, non annulum circumpoſitos tradit, praeterea Cricilaſiam virorũ exercitationem effecit. Martialis autem puerilem quẽdam ludum trochum fuiſſe ſignificauit. quinimo apud Xenophontem in Conuiuio de muliere pſaltria narratur, quod in ſaltando ſibi miſſas plures trochos exciperet, ſimulque ſaltans eos proijceret in alium, & rurſum concinna exciperet, quanquam dubitari poteſt, ne is trochus ualde ab hoc noſtro diſcreparet. His ergo duabus poſtremis rationibus adductus in eam ſenten-
C tiam uenio, quod Cricilaſia exercitatio aliquo pacto diuerſo a trocho Latinorum exſtiterit; propter hoc tamen quid trochus foret, minime quidquam affirmare audeo, licet certo teneam, illud genus turbinis, quem loro baculo alligato emiſſum pueri in orbem rotare faciunt, & deinde plagis rotatum impellunt certatim, quemue Graeci βέμβικα nuncupant, ut ex hoc antiquo Epigrammate.

Οἱ δ᾽ ἄρ ὑπὸ σκυτάλῃσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες
Ἔστρεφον εὐρείῃ παῖδες ἐνὶ τριόδῳ. ideſt:

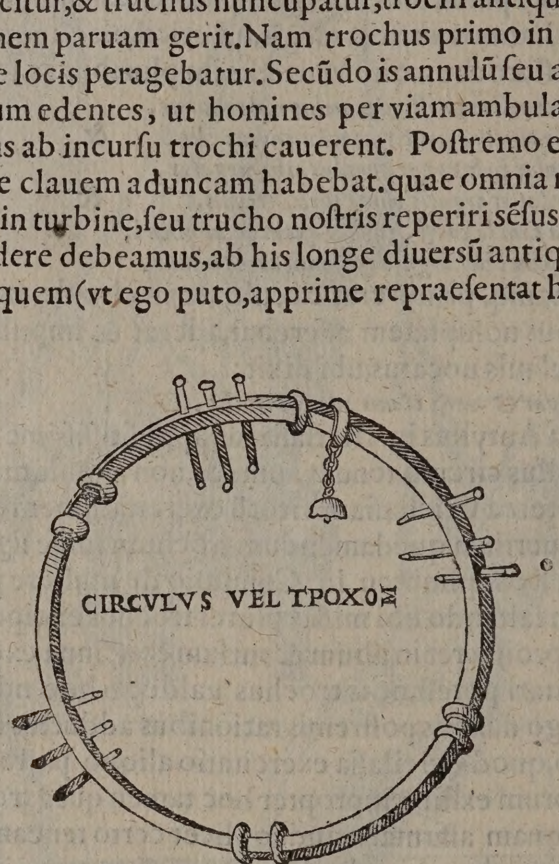
At pueri ſcytalis ludentes turbine acuto
Vertebant lato quiſque ſuum in triuio.

Et quem appoſitiſſime deſcripſit Virgiliu his verſibus 7. Aeneid.

Ceu quondam torto uolitans ſub uerbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent, ille actus habena

Curuatis fertur ſpatijs, ſtupet inſcia turba,
Impubisque manus mirata uolubile buxum
Dant animos plagae, D

minime trochum eſſe,ut uoluerunt nonnulli,ſicuti,& exercitatio illa,quae hodie ſupra ligneas tabulas pannis contectas una cum ligneis pilis efficitur,& truchus nuncupatur,trochi antiquorum apud me ſimilitudinem paruam gerit.Nam trochus primo in publicis gymnaſijs,alijsue locis peragebatur.Secũdo is annulũ ſeu annulos habebat ſtrepitum edentes, ut homines per viam ambulantes ſonitu audito longius ab incurſu trochi cauerent. Poſtremo ex aere conflabatur,atque clauem aduncam habebat.quae omnia nec ſeparatim,nec ſimul in turbine,ſeu trucho noſtris reperiri sẽſus ipſe docet. ut merito credere debeamus,ab his longe diuerſũ antiquorum trochũ exſtitiſſe,quem(vt ego puto,apprime repraeſentat haec figura, E

F

a Ligorio ad nos miſſa,quam ſe ex forma in vetuſtiſſimo,atq; ampliſſimo cuiuſdam Comici vel Satyrici poetae monumento expreſſa in uia Tiburtina ꝓpe Romã accepiſſe retulit.niſi quod praeter annulos dentes quoſdã circulo infixos,& mobiles monſtrat. quos ad ſtrepitũ maiorem edendum appoſitos fuiſſe uero conſonat. Trochum autẽ cũ Horatius inter exercitationes connumeret in arte poetica,

Indoctusq. pilae, diſciue, trochiue quieſcit,
Ne ſpiſſae riſum tollant impune coronae:

Cumque Propertius inter gymnaſiorum exercitationes recenſeat:
pro-

A proculdubio ad gymnaſticam aliquam pertinuiſſe,conſentaneū ra-
tioni uidetur.& ob id cum neque militari,neque athleticae iure at
tribui queat, ſupereſt medicinae gymnaſticae exercitationē fuiſſe,
& illius praeſertim,q̄ pueris exercendis operā nauabat.Poſset tamē
exiſtimari etiam ad militarem aliquo pacto pertinuiſse,quod refe-
rat Ammianus Marcellinus li. 21.iulianū Caeſ. apud Pariſios uarijs
ſeſe exercuiſse motibus in campo, & inter alios quodam quem dū
faceret axiculis quis orbis erat compaginatus in uanam excuſis an-
ſam remanſiſse illam,quam retinens ualida manu ſtringebat:ex quo
loco Turnebus ſummi iudicij, & eruditionis iure cenſuit eiuſmodi
exercitationē fuiſse trochum.His diſſimilem formā habet exercita-
tionis illud genus,quod,non multis ab hinc annis in Regno Neapo
B litano inuentum,hodieq. in uniuerſa ferè Europa uſitatū, apud Ita-
los Pilam & malleum uocant.in hoc etenim primo brachia, & dor-
ſum exercent,qn̄ malleis ligneis pilā ligneam longe pellere cogun-
tur:demum ex ambulatione,quae tali exercitationi perpetuo aſso-
ciatur,ea commoda fere trahuntur,quae anbulantes homines per-
cipiunt.ut his rationibus, licet antiquum non ſit,minime contemni
mereatur. quamquam aliquis antiquos etiam hac exercitatione nō
caruiſse forſan contēdat,cum apud Auicennam inter ceteras exer- loc.citatis
citationes unum nominetur, quod uirgis retortis dictis alſulegian
cum pila magna,aut parua lignea efficiebatur,quas conditiones ap
prime noſtra pilamalleo conuenire unuſquiſque uidet, niſi alias ta-
cuerit Auicenna,quod ſuo tempore notiſſimae eſsent.

C *De Equitatione. Cap. IX.*

HACTENVS eas exercitationes proſecuti ſumus,quas homi-
nes a ſeipſis citra alterius rei adiumentum obibant. Supe-
reſt de ijs modo ſermonem habere,in quibus homines qui-
dem ſponte,& quodam modo libere mouebantur,at eorū motus al
terius mouentis ope perficiebantur. quod enim Galenus iſtis duo- 3.d̄ tu va.
bus addidit genus exercitationis a medicamentis factum , minime
ad inſtitutum noſtrum pertinet: ideo illud ſemper dimiſsum hac ra
tione intelligatur.Inter haec poſtrema primum locum iure ſibi uin
dicat equitatio a Graecis medicis ἱππασία uocata , nēpe quae cete
ris dignior ſit,& liberum hominem,ut ſcripſit in Lachete Plato,ma
xime deceat,necnon vtriuſq. exercitationis naturam, illius ſcilicet,
quae a nobis ipſis,& illius,quae ab alijs in nobis peragitur,ſecundū
Galeni ſententiam ſapiat. Equitationis primum inuentorē Belloro-
phontem

phontem exſtitiſse,auctor eſt Plinius.poſt Bellorophontem Theſsa- D
li.7.c.56. li ob id Centauri nuncupati equitatione in bellis uti coeperunt, q̃
lib.de aere aquis& locis. paullatim uſq. adeo creuit, ut Hippocratis tẽpore oẽs fere Scythae equis ueherentur.qui cum ob aſſiduas equitationes coxarum doloribus cruciarentur, per uenarum poſt aures inciſionem ab illis curati,ad coitum ualde impotentes euadebant; quamquã multi erant infaecunditatem eam a Dijs proficiſci ſuſpicãtes,quos Hippocrates redarguit, quod diuites ſemper dijs amici, pauperes uero minime ſint,(ut etiam Ariſtoteles id ab Hippocrate mutuatus confirmauit,)
1.Rheto. & propterea aequum fuiſse potius inopes,quam opulentos eo uitio corripi, cuius tamen contrarium eueniebat.Poſt Hippocratis tempora equitatio ſemper, quemadmodum in Hippia a Platone traditur,in maxima exiſtimatione habita fuit,& idcirco omnes gymnaſticae ſpecies eam inter reliquas ſuas exercitationes receperũt. Nam E quod in circis & ludis maiores noſtri equitationis certamina adhiberent, praeter Olympicos ludos, in quos uiceſima quinta Olympiade equorum curſus certamen inductum tradunt;teſtatum facere poſsunt quatuor illae Romanae factiones.Albati ſcilicet, Ruſsati, Veneti,& Praſini,quae tum in circis,tum in ludis,ac alijs equeſtribus certaminibus adhibitis equis,ſiue ad equitationem, ſiue aurigationem ſemper certabant,tantumq. ſtudiũ equis optimis eligendis, ac parandis exhibebant,ut Galenus dixerit,Venetae,ac Praſinae fa
7.Metho. ctionis homines etiam ſtercora equorum odorare ſolitos,quo ex illis animaliũ habitus,atq. temperaturas internoſcere, & cognitis inde melioribus uti ualerent, ſi quidem harum factionum contentiones potiundi uictoriae cauſſa tales erant, quae nec ullis ſumptibus, F nec vllis laboribus ac ſtudijs parcere quemquã permitterẽt:eo magis q́d tota urbs quaſi quadripartita erat, alijs uni,alijs alteri factioni fauentibus,nec ulla pars ciuitatis reperiebatur,aut ullus hominũ conuentus,in quibus certaminum tempore de huiuſcemodi factionibus aut ſtudioſiſſime non diſceptaretur,aut ſaltem ſermo non haberetur,quemadmodum ex Plinij ſexta noni libri Epiſtola,atq. his Martialis uerſibus quiſque coniectura aſsequi poteſt.

lib.11.
Saepius ad palmam Praſinus poſt fata Neronis
Peruenit,& victor praemia plura refert,
I nunc liuor edax, dic tu ceſſiſſe Neroni.
Vicit nimirum non Nero, ſed Praſinus,
De Praſino conuiua meus, Venetoque loquetur.
Nec facient quemquam pocula noſtra reum.

quamquam Iuuenalis maiorem Romanae ciuitatis partem Praſinae factio-

A nae factioni fuiſse tempore ſuo, quando Martialis quoque floruit, teſtari uideatur his uerſibus.

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, euentum viridis quo colligo panni.
Nam ſi deficeret, maeſtam, attonitamque videres
Hanc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis
Conſulibus.

Has uero in fauendo diuerſis factionibus hominum acerrimas contentiones inde ortas ſemper exiſtimaui, quoniam Romanorum quorumlibet ueſtimenta quatuor dumtaxat coloribus texebantur, vel rubeo, vel albo, uel uiridi, uel ueneto, ſed praecipue rubeo magis fuſco, ut Martialis hiſce uerſibus indicat, de Canuſina lana rubea fuſca ſermonem habens,

B *Roma magis fuſcis veſtitur, Gallia rufis,* lib. 14.
Et placet hic pueris, militibusque color.

& ob hoc quicumque ei factioni fauere cogebatur, quae ſibi ſimilem colorem profitebatur. Etſi huic ſententiae reclamare uideantur ea Ouidij uerba.

Cuius equi venient, facito ſtudioſe requiras, 1. de arte amandi.
Nec mora, quiſquis erit, cui fauet illa, faue.

Sed de equitatione ludorum, & ſpectaculorum, quam & athleticã uocare licet, plura non dicam: quoniam eruditiſſimus Panuinus luculentiſſime ſimul, & copioſiſſime in libris de ludis, quos iam edere parat, uniuerſam hanc materiam pertractauit. Ad bellicam gymnaſticam accedo, quam ad acquirẽdam equeſtrem pro bellis diſciplinã equitationis exercitio uſam fuiſse, locupletiſſime teſtatus eſt Plato: ubi non modo uiros equis armatos, atq. inermes exerceri ſtatuit, 8. de leg.
C uerum puellis quoq. tales exercitationes inire conceſſit, eaſq. inter ceteras bellicae gymnaſticae ſpecies, ſiue partes euidenter collocauit, ſicuti Xenophon pariter ſentire uidetur, apud quẽ Iſchomachus uitae ſuae rationem Socrati exponẽs ſic loqutur: μετὰ δὲ ταῦτα ὡς τὰ πολλὰ ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον, ἱππασάμην ἱππασίαν, ὡς ἂν ἐγὼ δύνωμαι ὁμοιοτάτην ταῖς ἐν τῷ πολέμῳ ἀναγκαίαις ἱππασίαις οὔτε πλαγίου οὔτε κατάντους, οὔτε τάφρου, οὔτε ὀχετοῦ ἀπεχόμενος. ὡς μέντοι δυνατὸν, ταῦτα ποιοῦντα, ἐπιμέλομαι μὴ ἀποχωλεῦσαι τὸν ἵππον. i. Poſt haec aũt equũ adſcẽdens ut plurimũ, equitationẽ illis, que fiunt in bello neceſsarijs equitationibus, quã per me fieri poteſt ſimillimã exerceo, modo per tranſuersũ, modo per decliue, modo ſupra foſsas, modo ſupra aquae riuos illũ agens, atq. haec facientem equum, ne claudum reddam valde ſtudeo. Quae uerba, poſtq̃ multis alijs eius uiuẽdi rationem declarantibus addidiſset Iſchomachus, ei tãdẽ Socrates ita reſponsũ dedit: InOecon.

ὑπ

νὴ τὴν ἥραν ὦ ἰσχόμαχε ἀρεσκόντως γέ μοι ταῦτα ποιεῖς, τὸ γὰρ αὐτῷ χρόνῳ συνε D σκευασμένως χρῆσθαι τοῖς τε πρὸς τὴν ὑγιείαν καὶ πρὸς τὴν ῥώμην παρασκευάσμασι, καὶ τοῖς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήμασι, καὶ ταῖς τοῦ πλούτου ἐπιμελείαις, ταῦτα πάντα ἀγαθά μοι δοκεῖ εἶναι. hoc eſt. Per Iunonem o Iſchomache ſic agendo mihi places, quandoquidem uno tempore collectim ſanitati, atq. robori acquirendo operam nauas, nec non ad bella te exerces, diuitijſque accumulandis inuigilas, quae omnia admiratione digna mihi plane uidentur. Ex his enim, & Iſchomachi, & Socratis ſermonibus clariſſimum argumentum elicitur, antiquos ad bellicas diſciplinas comparandas equitationibus uſos. Quod uero medicorum gymnaſtae equitationes ad ſanitatem recuperandam, tuendamue, nec non ad optimum corporibus habitum ingenerandum adhiberent, praeter Socratis modo citatam orationem, unum

2. de tue. val.c.11. Galeni teſtimonium ſufficere deberet: qui inter reliquas gymnaſticae exercitationes minime infimum locum eam obtinere, cum nedum corpus, ſed etiam ſenſus exerceat, ſcribit: niſi quoque Antylli, E

Loc.citat. Aetij, & poſtremo Auicennae comprobatio accederet, qui tam equis, quam camelis uectari inter opportunas exercitationes repoſuit. nam & Germanicum Tiberij Imperatoris nepotem, cum crurum tenuitate deturparetur, equitatione a medicis imperata illam curaſse memoriae prodidit Suetonius: ut hoc exemplo perſuaſi credere debeamus, equitationem tamquam utiliſſimam à medicis ſemper magnopere exiſtimatam fuiſse: quamuis & apud ipſos ualde referret, numquid mulo, an equo ueherentur, & illis an gradarijs, an aſturconibus, an ſuccuſsatarijs, an concurrentibus: quorum omnium diuerſas operationes ſuo loco explanabimus. F

De Curuli uectatione. Cap. X.

DIXIMVS duo eſse exercitationum genera, alterum in quo homines a ſe ipſis ſolum mouentur, alterum ab alijs, ſiue, ut Ariſtotelis more loquar, alterum in quo ſuapte natura, alterum in quo alio mouente ſeſe exercentes mouentur. De primo ſuperius tractauimus, de altero quod geſtatio a Coelio Aureliano: & Plinio communi nomine, ab Antyllo, Herodoto, Galeno, alijſque antiquioribus medicis Graecis αἰώρα uocatur, in ſequentibus uerba facere polliciti ſumus: atque iam de

2. de tue. val.c.11. equitatione, quam Galenus mixtum motum fecit, ſermonem explicauimus. ad alia igitur tranſeuntibus prima ſeſe offert in curribus uectatio, quam antiquiſſimam fuiſse, nemo inficiatur. ſi quidem,

ut

A vt Arati uetuſtus interpres teſtatur,primus, qui equos curribus iunxerit fuit Erichthonius, quem ob id inter caelitum imagines relatū ſcribit Manilius primo aſtronomicorum. Porro forma, & modus curruum diuerſus exſtitit. Nam Plinius materiam curribus faciundis idoneam abietem probat, rotarum uero axibus Ilicē, fraxinum, atque vlmum. Vnde elicitur ueteres ex huiuſcemodi lignis currus fabricaſſe,qui prioribus illis ſaeculis duabus tantum rotis conſtruebantur.alias duas auctore Plinio addiderunt Phryges. Scythas poſtea ēt ſex rotis currus conſtruxiſſe memoriae tradidit uetuſtiſſimus auctor Hippocrates.quae rotae Homeri tēporibus ſtanno ornabantur,at poſterioribus ſaeculis nō modo rotas,ſed tota uehicula ebore ornata fuiſſe,legimus apud Plautum in Aulularia,ſicuti Plinij tēpeſtate tota eſſeda atq. uehicula auro,ac argento inſignita conſpicie- li.16.c.42 & 35. lib.7.c.56 li. de aere aquis & locis. li.34.c.17

B bantur. Varijs praeterea rebus cooperta fuiſſe ueriſimile uidetur, plerumq. autem pellibus,quemadmodum in probl. Romanis ſcriptum reliquit Plutarchus: ſicuti aliquando equis,aliquando mulis, aliquādo bobus interdum uiris agi ſolita legitur.Quin Heliogabalum non modo uaria,& mōſtruoſa animalia,ſed etiam foeminas nudas curribus iunxiſſe,ijſque ipſum uectum eſſe,tradunt.Haec porro geſtatio in currib. facta olim Romae inter mulieres in maximis delicijs habebatur:ad tantumq. luxum aliquando peruenit,ut eas ipſa vti ſenatuſcōſulto uetare,coacti ſint Romani. cuius rei gratia cum mulieres ira percitae inter ſeſe conſpiraſſent, ne qua eorum conciperet,neue pareret, atq. ita uiros ulciſcerentur, Romanos mutaſſe ſententiam,atq. iterum illis curribus uti permiſiſse,ſcriptis mandauit Plutarchus. In quibus deinceps ne ſederent, neue equis per ur- Lāpridius in uita Heliogab.

C bes ueherentur. M. Aurelius Antoninus philoſophus,matronarum conſulens modeſtiae,denuo prohibuit. Neq. minus apud gymnaſticos haec ipſa geſtatio aeſtimata reperitur:quādo,ſiue ludos,& ſacra certamina ſpectes, ſiue medicorum libros perſcruteris,in omnibus ea uſitata apparebit.Quis quaeſo neſcit nona & nonageſima Olympiade curruum certamen in Olympicos ludos inuectum. Quis ignorat Synoridas, quibus animas noſtras Plato in Phaedro elegantiſſime aſſimilauit,nec non bigas, quadrigasue curruum genera in publicis ſacris frequenter certaſse?quod poſtea ſtudium ita apud Romanos excultum, atque auctum fuit, ut pauca, uel nulla fere publica ſpectacula ederentur, quin curruum certaminibus honorifica praemia propoſita ſpectarentur. Ob quae refert Plinius in quadrigarum certamine, quod Latinarum ferijs in Capitolio celebrabatur, pro praemio uictorem abſinthium bibere conſueuiſſe, quaſi lib.27.c.7

ſanita-

ſanitatem in praemium dari ualde honorificum arbitrarentur ma- D
iores. An vero gratia bellicae diſciplinae adipiſcendae uectatione
in curribus uterentur ueteres, nil certi affirmare audeo. Exiſtimo
In paed. Cyri. tamen cum ab Homeri aetate vſque ad Xenophontis tempora, atque etiã poſterioribus ſaeculis perdurauerit mos, ut in bellis e curribus quoq. dimicarent, quemadmodum in equitatione exercebãtur, quo fierent bellis gerendis aptiores: ſimiliter & in curribus ſe exercere ueteres conſueuiſſe, ne, cum pugnandum erat, tamquam inexercitati, & diuerſorum agendi currus modorum expertes ſuperarentur. Ceterum quod medici gymnaſtici ſimilem uectationem tam pro ſanis conſeruandis, quam pro aliquibus aegris curandis in uſum receperint, clariſſime teſtati ſunt Galenus, Antyllus,
Oribaſius li.6.c.25. Herodotus, atque Auicenna: qui non modo eam inter gymnaſticae uerae exercitationes reponendam voluerunt, immo & febrici- E
tantibus (quod pauciſſimis exercitationibus attributum inuenitur) tamquam maxime commodam celebrarunt. huius etenim quaſi
2. de tue. val. c. 11. duo genera effeciſſe uidetur Galenus, alterũ, in quo homines uecti ſedebant, alterũ in quo iacebant. atque utraque haec raro in urbe, frequentiſſime per uias, & extra urbem peragebantur. iccirco ſcri-
In probl. Rom. ptum eſt a Plutarcho, Romanos coactos fuiſſe in Septimontij feſto prohibere, ne ea die vehiculo uti liceret, ut vrbs, & feſti celebratio non relinqueretur. Nunquid autem ſani ſimul, & ualetudinarij in ijſdem uehiculis exercerentur, indicaſſe mihi uidetur Herodotus apud quem legitur, febricitantes curribus, qui manu ducuntur, nec non bigis geſtari ſolitos, atque illos a principio per triginta ſtadia moueri, deinde ea conduplicare; hos a ſtadijs triginta, aut quadraginta initium ducere, & uſque ad ſpatium altero tanto F
maius progredi conſueuiſſe. Sanos uero omnibus curribus, & tectis, & apertis ſine ullo diſcrimine uſos eſse, ueriſimile fit: etſi fortaſse principes tectis potius, quam detectis uectos credere poſsumus, quãdo refert Dion hiſtoricus, Claudium Caeſarẽ dũ proſpera ualetudine uteretur, caputq. tremulũ, & manus, ac linguã titubantes haberet, primũ oĩum Romanorũ vehiculo undiq. obtecto geſtatũ eſſe, ſicuti Plinius iunior ob oculorũ infirmitatẽ ſe aliqñ vsũ illo teſta-
,, tur Epiſtolarum lib. 7. ita ſcribens ad Cornutũ ſuum: Pareo collega
,, clariſſime, & infirmitati oculorum, ut iubes, conſulo. Nã & huc tecto
,, uehiculo undiq. occluſus, quaſi in cubiculo perueni. Ex his igitur oĩbus cuiq. cognoſcere licet, talem exercitationem nõ minus ceteris gymnaſticis probatã fuiſse, quippe quos, & non aurigas motuũ omnium ex hac geſtatione contingentiũ facultates, & conditiones

probe

A probe intellexiſſe,ſcribit Galenus. quaſi haec exercitatio,quemadmodum & aliae, proprios praefectos,nimirũ aurigas poſſideret;inſuperq. cõi totius artis magiſtro ſubijceretur,qui & modũ,& menſurã,& qualitatẽ,& tẽpus in ſimili exercitatione obſeruanda diligenter praefiniret.Habuerunt ueteres multa curruũ,aut uehiculorũ genera,ut Plauſtrũ,Eſſeda,Petoritũ,Arcirnã,Birotũ,Cantherinũ,Carrucam,Carpentum,Thenſam,Ciſium,Conuinũ, Rhedam, Pilẽtum, Burdones.quae omnia quod rotis agerentur in hoc erãt ſimilia; diſtabant uero modo forma,modo materia, modo magnitudine,modo alijs.At de his nõ eſt qđ loquamur,cum uectatio omniũ fere eadẽ eſſet,& iccirco medici cũcta ſub vno Currus genere ſint cõplexi. 2.de tu.va. cap.11.

B

De geſtatione in Lectica & ſella. Cap. XI.

LECTICAM, atq. ſellam ob commoditatem potius eorum, qui vel ſenectute, vel morbo impediti ambulare pedibus non poterant,uel ob delicias, quibus ſemper homines ſtuduerunt,inuentam fuiſſe,q̃ ob aliud,non deſunt qui opinentur: nec forsã ſine ratione;qñquidem nulla apparet probabilior cauſſa, qua inducti ueteres huiuſcemodi inſtrumenta excogitauerint, q̃ quod equitare,& pedibus ire nequeuntes,aliquã rem optauerint, qua domo exire,p vrbes uagari,iter facere quam commode ualerent: niſi dicamus,Imperatores,Reges,atq. Principes ne in faciendis itineribus a ſole,a uento, pluuia tempeſtate, atq. ſimilibus offenderentur, lecticas,& ſellas vndiq. obtegi,& retegi aptas inueniſſe,quas alij poſtea diuites luxus,ac uoluptatis,ſiue commoditatis gratia,& poſtre-

C mo medici,gymnaſtaeq. ad vſum hominũ ſibi ipſis concreditorum traduxerint.vtcumq. ſit,conſtat, quos nuperrime dixi medicos,atq. gymnaſtas illas ad exercenda ſaepe ualetudinariorum,rarius ſanorum quoq. corpora vſurpaſſe.Seneca enim Epiſt.56.ita de geſtatione loquitur.A geſtatione cum maxime uenio non minus fatigatus,q̃ ſi tãtum ambulaſſem,quantũ ſedi: labor eſt enim diu ferri,ac neſcio, an eo maior, quia contra naturam eſt; quae pedes dedit ut per eos ambularemus,oculos, vt p eos uideremus. Debilitatẽ nobis induxere delitiae,& quod diu noluimus,poſſe deſiuimus,mihi tamen neceſſarium erat concutere corpus,ut ſiue bilis inſederat faucibus diſcuteret:ſiue ipſe ex aliqua cauſſa ſpiritus dẽſior erat,extenuaret illum iactatio, quam profuiſse mihi ſenſi.Quae uero tam lecticae,quã ſellae forma fuerit,nil ita certũ habet, quin dubitare cuiuis liceat, attamen veriſimile eſt,in ea puluinar,& lectulum ſtratum fuiſſe,quo &

iacere,

iacere,& ſedere,& prout libebat,qui geſtarentur,poſſent.an in cete D
ris fuerit noſtrae diſſimilis, uel potius ſimilis;credo non admodum diſſimilem exſtitiſſe,niſi quod noſtras a mulis,uel equis fere ſemper geſtatur, illa antiquorum ut plurimum a ſeruis. ſex portabatur, atq. ob id Hexaphoros nuncupabatur, uti ex his uerſibus Martialis perſpicuum ſit, in quibus Afrum quendam pauperem, & iuuenem deridet,quod lectica geſtari uellet.

Lib.6.

Cum ſis tam pauper quam nec miſerabilis Irus,
Tam iuuenis, quam nec Parthenopaeus erat,
Tam fortis, quam nec cum uinceret Artemidorus,
Quid te Cappadocum ſex onus eſſe iuuat?
Rideris, multoque magis traduceris Afer,
Quam nudus medio ſi ſpatiere foro,
Non aliter monſtratur Atlas cum compare mulo,
Quaeque vehit ſimilem bellua nigra Lybin, E
Inuidioſa tibi quam ſit lectica requiris?
Non debes ferri mortuus Hexaphoro:

ſimiliter & ubi Zoilum carpit, quod lecticam ſandapilae ſiue feretro mortuorum ſimilem haberet.

Lib.2.

Laxior hexaphoris tua ſit lectica licebit,
Cum tamen haec tua ſit Zoile ſandapila.

Lib.6. li.1.ad vxorem ſuam.

Nam ex his liquido intelligere quiſq. poteſt, lecticam fere ſemper a ſex ſeruis eſſe geſtatam. (In quem vſum Cappadoces Martialis, Germanos Tertullianus adhibitos ſcribunt) ſique interdum aliquis lecticariorum numerum augere uoluiſset, protinus fuiſse notatum, quemadmodum idem Martialis indicauit, ubi Philippum quendã inſanum uocat, quod ab octo ſeruis lectica eius ob quandam diuitiarum inanem oſtentationem per urbem geſtaretur,

Octaphoro ſanus portatur Auite Philippus, F
Hunc tu ſi ſanum credis Auite, furis.

Cum itaque lectica antiquorum ita ſe haberet,non modo pro ſede commoda, uerum etiam conciliando ſomno,dum claudebatur inſeruiebat,ut Iuuenalis teſtatur his uerbis.

Namque facit ſomnum clauſa lectica feneſtra.

tamq. frequens illius erat uſus,ut caſtra lecticariorum,qui ſolum gerendis lecticis, uel etiam matronis in eis deponendis,ac geſtandis, ut eſt apud Iureconſultos mentio, deſtinabantur, pluribus in locis haberentur,in quibus & iura ipſis dabantur,& alia in caſtris fieri ſolita agebantur, quamquam libertis omnibus lectica per urbem geſtari uetitum credam, Suetonij auctoritate inductus, qui Claudiũ Imperatorem Harpocrati liberto lectica per urbem uehendi ſpectaculaq. publice edendi ius tribuiſſe ſcribit. At qui ſellam duplicem

fuiſſe

A fuiſſe tradidit Antyllus, ſiue potius eius interpres;alteram,in qua ſe debant,quae uel cooperiebatur, uel aperta ſinebatur,& a nonnullis,ueluti a Coelio Aureliano,portatoria ſella,ac fertorium dicebatur,alteram in qua iacebant.primam quoq. temporibus noſtris uidere licet,cum podagrici,diuites, atq. alij principes delicijs nimis dediti illa quotidie uehantur, qua item uiros magiſtratum gerentes olim geſtari conſueuiſſe,atq. inde currulis ſellae, in qua tantum ſedebatur,nomen emanaſſe arbitror:ſecundam,in qua iacebãt,non habemus,quod ego ſciam,niſi dicamus lecticam noſtram illius uicẽ gerere,atq. ipſis eandem rem ſignificaſſe lecticam, & ſellam iacendo,ſedendoue idoneam. Cui ſententiae plane ſubſcripſiſſe uidetur Aetius Amidenus,qui inter geſtationes, ſellas omittens,ſolum lecticae duplicis mẽtionem fecit, eius.ſ.in qua uecti ſedebant,& eius in B qua iacebant.Fuerunt igitur tum lectica,tũ ſella inſtrumenta quaedam,quibus diuites,ſenes, & qui ambulare non poterant per urbes, & in itineribus a ſeruis uehebantur, quibusque medici gymnaſtici ad exercendos ualetudinis gratia tam ſanos, quam infirmos non raro utebantur.narrat enim Galenus,Antiochum medicũ iam octuagenarium,& in uiuendo ſolertiſſimum,ſi quando longius ire uellet, modo ſella,modo uehiculo geſtari ſolitum. Narrat ſimiliter Plinius ſecundus,auunculum ſuum Romae ſella uehi ſolitum, ne caeli aſperitas ullum ſtudij tempus eriperet. Vnde iudicari poteſt, ſenes tam in exercendis ſeipſis, quam in obeundis priuatis actionibus geſtationes in ſellis in vſu habuiſſe,perinde ac etiam in languentibus medici eaſdem uſurpaſſe animaduertuntur,in quibus is modus ſecũdum C Herodotum obſeruabatur,ut neq. minus quinq. ſtadijs, neque plus quam huius duplum ſimiles geſtationes producerentur, atq. ita ſequenti die obſeruarentur;tertio uero die quinq. ſtadia ſingulis diebus vſq. ad triginta ſtadia addebant.Et ne quis forſan ſuſpicetur,ſellam,atq. lecticam idem extitiſſe, prae ceteris unum Martialem adducere poſſumus,apud quem obſcurum eſſe nequaquam poteſt, illas diuerſas fuiſſe,cum ait.

Lecticam ſellamque ſequar? nec ferre recuſo
Per medium pugnas, ſed prior ire, lutum,

quod ſimiliter his Tertulliani verbis in libro de pallio confirmatur, Ipſas quoque iam lecticas,& ſellas,quis in publico quoque domeſtice,ac ſecrete habebantur,eierauere. Iam uero ſellarum alias fuiſse pelliceas, alias oſſeas, nonnullas eboratas, aliquas argentatas, ex Lampridio in Heliogabalo certo ſciri poteſt.

[Marginalia: li. 1.chro. cap.1. — lib.3.c.6. — 6.de tu.vã. cap.4. — li. epiſt.3. — Orib.loco citato. — lib.10.]

De agitatione per lectos penſiles, & per cunas facta, & de Scimpodio. Cap. XII.

D

QVOD agitationem per cunas, & lectulos penſiles, quos duos ſub κλίνης vocabulo a Graecis complexos ſentio, factam inter gymnaſticae exercitationes recenſere velim, forſan aliquis mirabitur, cum hac tempeſtate cunae ſolis pueris eblandiendis inſeruiant, pauciſſimiq. ſint, quibus medici penſiles lectulos parari iubeant: uerumtamen is mirari deſinet, ſi Galenum, Herodotum medicum, Aetium, & Auicennam diligenter legere placuerit: qui cum huiuſcemodi agitationes inter alias corporum humanorum exercitationes adnumerarint, cur a me ſilentio praeteriri debeant, non uideo. Nam cunas ob pueros potius, quam adultos excogitatas fuiſſe non equidem diffiteor, ſed puto talem motionem interdum uiris cum ad leniendos dolores, tum ad conciliandum ſomnum non parum adiumenti praeſtare poſse, ut praeclare ſcriptum eſt ab Antyllo, & Aetio, apud quos lectus fulcra mobilia iuxta angulares pedes habens nil aliud mea ſententia ſignificat, quam cunas ipſas, quas etiam intellexit Celſus, vbi dixit, ſi „ ne id quidem eſt, uni lecti pedi certe funiculus ſubijciẽdus eſt, atq. „ ita lectus huc, & illuc impellendus: & ſi Oribaſij interpres nomen κλίνης pro lectica transferre maluerit, & iccirco omnes illos prorſus falli credo, qui in gymnaſtica medicorum eas nullum uſum habere cenſeãt. Quibus ſimilis quoq. eſt exercitatio illa puerorum, dum in vlnis a nutricibus geſtantur, quae & a medicis, & a Platone pro ipſorum ualetudine mirum in modum probatur. Eadem prope eſt tam lectulorum, quam balneorum penſilium ratio. quae omnia quoniam ab Aſclepiade Pruſienſe frequenter vſurpata apud Plinium traduntur, ut is infirmorum uoluptatibus, ac iucunditatibus inſeruiens, penes homines auctoritatem adipiſceretur, ſicuti inuentori ſuo gloriam, atque exiſtimationem incredibilem pepererunt, ita quoque utentibus multam utilitatem ſimul, atque delectationem attuliſſe rationi conſentaneum uidetur; atque inde emanaſſe, ut poſteriores medici ſimilem motum ad exercendos homines comprobarint. quamquam pauci, uel nulli (quod ego ſciam) talium inſtrumentorum formam, ac utendi modum tradiderunt, a quibus certo admoneamur frequentem illorum uſum aliquo tempore extitiſſe. niſi credamus, antiquos ſcriptores propterea huiuſcemodi res ſcribere neglexiſſe, quia vulgatae, & omnibus manifeſtae eſsent. Quae temporibus noſtris cum a plerisque ignorentur,

E

Oriba lib. 6. collec. lib. 3. c. 6.

7. de repu. li. 26. ca. 3.

F

operae

A operaepretium me facturum ſpero, ſi breuiter, quid ſentio, in medium afferam. Nam de lectulis penſilibus, quos primum ab Aſclepiade excogitatos tradit Plinius, opinor eos fuiſſe lectos quoſdam paruos modo ex lignis, modo ex aere, modo ex argento (maiores noſtros etiam argenteos lectos habuiſſe ſcripſit Plinius) conſtructos, qui quatuor angulis funibus ad cubilium laquearia alligabantur, ita ut terra ſublati aliquantulum, quaſi in aere, pendere uiderentur. Balnea ſimiliter penſilia a Sergio Orata, teſte plinio, primum inuenta, non quae ſupra tecta fiebant, aut concamerata loca, ut uoluerunt aliqui, ſed nulla alia fuiſſe credo, quam labra illa uel marmorea, uel aenea, uel lignea ad lectulorum imitationem laquearibus appenſa, quo minimo quolibet manuum impulſu, alias leniter, alias uehementius agitari ualerent, quod Seneca ad Lucillum ſcribens lib.26.c.3 lib.33.c.1 lib.9.c.53
B nobis manifeſtauit his verbis. Balnearum ſuſpenſura inuenta eſt: ne quid ad lautitiam deeſſet. His igitur motibus quoſcumque exerceri medici praecipiebant, huic uni potiſſimum ſtudebant, ut motum citra laborem, laſſitudinemue ullam afferrent: deinceps curabant, ne in exercitatione illa iucunditas deſideraretur, quae profecto magna in lectulis, at maxima in balneis reperiebatur, nempe quae praeter ſuauiſſimum illum motum, aquae delectationem addebant, dum ea molliſſime, blandaque titillatione quadam ſingula corporis membra tangebant. ſi namq. balnea penſilia ea fuiſſe intelligantur, quae ſupra tecta fierent, quomodo in illis maior illa uoluptas, ob quam ſecundum Senecam & Plinium excogitata fuerunt, reperiretur, quam in alijs, non uideo. De penſili lecto dixit Herodotus, geſtationem in illo tamdiu faciendam
C eſse, quãdiu quiſpiam in ſella geſtatus quadraginta ſtadiorum iter conficiebat. alteri tamen eiuſdem auctoris ſententiae libentius acquieſco, videlicet huiuſcemodi exercitationem, quãta eſse debeat, facile numero definiri non poſse. quod non tantum in his, ſed & in omnibus alijs ſentio ob varias, ac diuerſas aegrotantium affectiones, quibus non eadem vllo modo conuenire poſse, omnes vel medio criter in medica arte periti uno ore praedicant. Lectulo penſili ſimile aliud inſtrumentum ueteres habuiſse inuenio, quod σκιμπόδιον Graeci, ſcimpodium Latini eodem vocabulo appellarunt. hoc licet nuſquam appenderent, erat tamen vel lectus paruus, vel quid in formam lecti penſilis conſtructum: atque ipſo per vrbes, & per uias tam uiri quam mulieres geſtabantur, ut Dion hiſtoricus demonſtrat, ſcribens, primo Auguſtũ, ac Tiberium in ſcimpodijs quandoq. uehi ſolitos, cuiuſmodi mulieres tempore ſuo geſtabantur,

ſtabantur, ſecundo quod Seuerus, dum Britanniam obiret,ſcimpo- D
dio undiq. obtecto ferebatur. Ceterum qualis huius inſtrumenti figura exſtiterit,haud ſatis conſtat: putandum eſt tamen ſellam fuiſſe ita fabricatam, ut lectum plumeum paruum caperet,ita uinctum, ut pendere uideretur, in quo ſi non penitus ſaltim ex aliqua parte, qui ferebantur,iacebant, & vndique, ne ab aeris iniurijs laederentur, cooperiri poterant. hoc intellexiſſe meo iudicio uidetur Iuuenalis,cum Criſpinum quendam mordens dicebat.

Sat.1. *Qui dedit ergo tribus patruis aconita, vehatur*
Penſilibus plumis, atque illinc deſpiciet nos?

de eodem interpretanda eſt haec inſcriptio quam mihi dedit Aldus Manutius Paulli doctiſſimi, & eloquētiſſimi filius eruditiſſimus, quamque Parma ad Andream Naugerium olim allatam retulit. E

D. M
L. AEMILI. VICTORI. QVI. PRIDIE. NATALEM. SVVM VICESIMVM. ET. SECVNDVM. PRVNA. IN. PENSILI POSITA. VRGENTE. FATO. SANVM. IPSE. NECAVIT. SE. L. AEMILIVS. VICTOR. PRINCIPALIS. ET AELIA. VENERIA. FILIO. PIENTISSIMO
ET. SIBI

10. Meth. neque aliud ſignificauit Galenus, quando balnea ingrediendi modum hecticis praeſcribens haec ſcriptis mandauit: ἀῤ ῥωσοῦντα βούλομαι κομίζεσθαι μὲν ἐπὶ τοῦ σκίμποδος ἐις τὸ βαλανεῖον. ideſt, aegrotantem uolo portari in ſcimpodio ad balneum. neque aliud Libanius
Li.19.c.10 rhetor in libro de ſua ipſius vita intellexit,dum dixit: cũ domi ſum, F
in lecto iaceo;vbi vero in ſchola,in ſcimpodio.ſicut etiam idem intellexit Gellius,ubi ſcribit, ſe Frontonem Cornelium pedibus grauiter aegrum in ſcimpodio Graecienſi cubantem inueniſſe. Patet itaque non modo ob delicias,atque uoluptates a maioribus noſtris lectulos, ac balneas penſiles, necnon ſcimpodia; uerum etiam, & a medicis gymnaſticis ad exercenda valetudinariorum corpora vſurpata fuiſſe. Quale porro fuerit inſtrumentum illud machinamentũ
li.3.c.6.& raptorium,& macron ſparton a Coelio Aureliano uocatum,qualiſ-
li.5.c. vlt. que apud eundem recuſsabilis fera Italica nominata, quibus duobus geſtabantur, nondum mihi plene compertum eſt, cum a nullo alio auctore ipſorum mentionem hucuſque factam inuenerim. niſi fuerit. ut ſupra diximus, petaurum, uel potius ſit Coelij contextus deprauatus.

De

A *De Nauigatione, & Piſcatione.* Cap. XIII.

INTER geſtationis ſpecies,quae plures exercendis corporibus exſtiterunt, nauigationem quoq. repoſuit Antyllus, quem ſecutus Aetius, & poſt eum Auicenna maniſeſte eam pro exercitatione habitam demonſtrat; id quod utrique non tam ab experientia meo iudicio deſumpſerunt, quam ab antiqua diuini Hippocratis ſententia, qui nauigationem & mouere corpus, & perturbare dixit. niſi quod Auicenna nauigationem inter debiles exercitationes adnumerauit, Hippocrates uero eam corpus magnopere perturbare aſserit, id quod potius uehementis quam remiſſi motus argumentum uidetur. Hac nauigationis exercitatione duas praeſertim gymnaſticas, ſed non admodum B uſas inuenio, medicam ſcilicet, & bellicam. Medici ea utebantur uel ad aliquorum ſanorum habitus conſeruandos, uel ad nonnullorum aegrotantium ſanitatem comparandam. ad ſanos utebantur nauigatione, quod (ut ab Ariſtotele ſcriptum eſt) mare ob placidas aſpirationes ſalubritatem inſignem facit, unde nauigantes ſemper coloratiores exſiſtunt, quam in paludibus degẽtes. Ad aegrotos uero, quoniam idem humores putridos, ac nocuos tum uomitu, quem frequentiſſime inſuetis praeſertim parit, tum uentis, ac uaporibus ſiccis exſiccâre natum eſt. quare dicebat Auicenna nauigationem leprae, hydropiſi, apoplexiae, ſtomachi frigiditatibus, nec non inflationibus eiuſdem magnopere prodeſse. Plinius uero & phthiſicis, & ſanguinem excreantibus adiumentum afferre Annaei Gallionis poſt conſulatum ita curati exemplo teſtatus eſt. qui i:em ab huC iuſcemodi affectis Aegyptum peti non ob terram ipſam, ſed propter nauigandi longinquitatem cenſuit; ut etiam eius Nepos Plinius ſecundus Zoſimum libertum ſanguinem reiectantem eo ſe miſiſse, & confirmatum a ualetudine redijſse narrat. quamquam auctor ille nomine Plinij falſo inſcriptus in libro 1. de re med. ſenſerit phthiſicis utilius eſse in ſaltibus morari, ubi pix naſcitur, quã in mari nauigare, & marina loca uiſitare. quod etiam traditum eſt a Marcello medico. nam & Galenus 1x. de ſimpl. medic. ubi de terra Samia loquitur, memorat, multos pulmone vlceratos Roma ob id in Libyam profectos, annis aliquot inculpatos uixiſse, poſtea uero morbum recruduiſse, ubi non pari cura uiuebant. Modus in nauigatione ualetudinarijs obſeruatus ſic ab Herodoto deſcribitur, quod a ſexaginta ſtadijs incipiebant, & in duplum horum definebant. Porro nauigationis plures fuerunt differentiae, quando aliae

4. Aph. 14

1. partic. Prob. 54.

3.1. doc. 1.

cap. 1. li. 31. c. 6.

li. 5. epiſt.

Cap. 6.

in mari, aliae in fluminibus, aliae in magnis, aliae in paruis naui- D bus, aliae remis, aliae remulco, aliae uento, aut uehementi, aut pla- cidiore fiebant. De nauigatione per flumina traditum eſt a Plutar- cho, eam minus nauſeam producere, quam mare, quod tam odor, quam timore maris adſpectu proficiſcentes corpora perturbant, at- que ſic uomitum cient, quae res a fluminibus minime contingit. contra Coelius Aurelianus in inueteratis capitis doloribus ceteris praetulit longam per maria nauigationem, quoniam (vt ipſe in- quit) fluminales, uel portuoſae nauigationes, nec non ſtagnorum, incongruae iudicantur, nimirum quae caput terrena exhalatione humectantes infrigidant, maritimae uero latenter, atq. ſenſim cor- pus aperiunt, & ſalſae proprietatis cauſsa corpus adurunt, atq. eius habitum quadam mutatione reficiunt. Hic igitur fuit apud gymna- ſticos medicos nauigationis vſus, quam pariter bellicae ſtudioſos E amplexos fuiſse diximus; quandoquidem Naumachiae illae, quae a Romanis in circo, uel aliquo terrae ſinu prope Tiberim manufa- cto tali exercitationi deſignato repraeſentabantur, fuerunt qui- dem ad populum oblectandum ſecundum aliquos praecipue inſti- tutae, quales illae, quas ab impuriſſimo Heliogabalo in Euripis vi- no plenis interdum exhibitas tradit Lampridius: attamen probabi- le eſt quoq. apud me, huic ſummopere illas inſeruiſse, ut in ipſis ad naualium pugnarum diſciplinam acquirendam milites exerce- rentur. atq. ad hoc exiſtimandum ea ratione potiſſimum adducor, quod Romani, Polybio referente, primo bello punico Carthagi- nienſibus mari bellũ indicturi milites in nauali diſciplina exercue- runt. ſicuti etiam ſcribit Suetonius, Auguſtum, dum contra Pom- peium pugnaturus eſset, in portu Iulio apud Baias a ſe effecto mi- F lites in nauali exercitatione tota una hyeme detinuiſse. ut hinc cla- rum eſse poſſit, Romanos exercendis copijs ſuis tam mari, quam ter- ra operam ſemper dediſse, atq. huius ſtudij gratia naumachias inſti tuiſse, & non modo pontem naumacharium ea ratione nuncupa- tum, quem concrematum ex larice in Raetia caeſo Tiberium refe- ciſse ſcribit Plinius, habuiſse, uerum etiam locum peculiarem, cu- ius ueſtigia adhuc manent, quemque tempore Naumachiae tanta aqua replebant, ut mare quoddam uideretur, ſicuti uenuſtiſſime Martialis demonſtrauit, ubi naumachiam a Domitiano Imperato- re editam hoc carmine deſcripſit.

In lib. de cauſſis na.

Lib. 16. c. 3

Lib. 1.

Si quis ades longis ſerus ſpectator ab Oris,
Cui lux prima ſacri muneris ipſa fuit,
Ne te decipiat ratibus naualis Enyo,

A *Et par unda fretis, hic modo terra fuit,*
Non credis? ſpectes dum laxent aequora Martem,
Parua mora eſt, dices, hic modo pontus erat.

Sed ne fruſtra in ſuperioribus dixiſſe uidear, gymnaſticam medicinam, atque bellicam praecipue nauigationis exercitium habuiſse, illud unum ſciri uolo, in ludis quoque, quos athleticae partem eſſe oſtendimus, aliquando ſimilem exercitationem locum habuiſse, at propter ingẽtem apparatum neceſſarium raro fieri conſueſſe. quod enim Virgilius de Aenea in Anchiſae funere, una cum ceteris ludis naumachiam celebrante finxit, aut uerum exſtitiſse, aut non ſine ueri imitatione credendum eſt, quandoquidem alios ludos, qui ibi facti a Poeta pinguntur, ſi ueri non fuerunt, ſaltem uerorum imitationes fuiſſe, nemo negabit. 5. Aen.

B Inter nauigationis ſpecies piſcatio non ſine nauigijs facta ſimiliter ab auctoribus adnumeratur, atque apud Plautum exercitationis gymnaſticae vicem ſubijſſe videtur, cum in Rudentis fabula piſcatores ita loquantur,

Ex vrbe ad mare huc prodimus pabulatum,

pro exercitio Gymnaſtico, & Palaeſtrico hoc habemus. quae tamen piſcatio cum a Platone improbata ſit, quod neque animus, neque corpus in ipſa exerceatur, iuremerito eam tamquam nulli utilem omnes fere gymnaſtici reiecerunt, niſi quod Galenus ipſam inter exercitationes, quae ſimul opera ſunt, repoſuiſse uidetur, ſicut & Auicenna ingredientem piſcatorias naues debiliter exerceri cẽſuit. quorum ſententias duabus de cauſſis infirmas reputare debemus, tum quia neuter eorum explicate, quid boni afferat piſcatio, (In ſophiſt & 7. de leg. — 2. de tu. sã. cap. 8.)

C declarauit, quaſi exercitationem huiuſcemodi non admodum probarent, ſed communem potius quandam ſermonis conſuetudinem ſequerentur; tum quia ipſemet Galenus piſcatorum habitus duros, atque aridos eſſe dixit. cuius ariditatis ratione Ariſtotele piſcatores marinos pilis rufis praeditos eſse antea ſcripſerat. unde medici, qui bonum habitum corpori exercitationibus acquirere ſtudẽt, quomodo durum, & aridum efficere piſcatione uelint, non uideo; praeter quam quod cunctae propẽ piſcationes ſub ſole, & in locis ſaepe malo aere plenis peraguntur, una excepta maritima: ut his omnibus credere cogamur, piſcationis laborem medicos parui aeſtimaſse. Neq. tamen defuerunt Imperatores, qui exercitationis cuiuſdam gratia interdum piſcarentur, ceu de Caeſ. Auguſto ſcriptum eſt a Suetonio, & de Alexandro Seuero a Lampridio, de quo ita ſcribit: Vſus uiuendi eidem hic fuit. primum, ut ſi facultas eſset, ideſt ſi cum uxore non cubuiſset, matutinis horis in lario ſuo, in quo (6. de cõp. med. ſm l. — 38. partic. prob. 2.)

& diuos principes,ſed optimos electos,& animas ſãctiores,in queis D & Apollonium,&,quantum ſcriptor ſuorum temporum dicit, Chriſtum,Abraham,& Orpheum,& huiuſcemodi deos habebat,ad Maiorum effigies ſacra faciebat. Si id non poterat pro loci qualitate, vel vectabatur,vel piſcabať,uel deambulabat,uel uenabatur. Haec Lampridius.Quid autem fuerint piſcatorij ludi,qui quotannis menſe iunio trans Tyberim a praetore urbano pro piſcatoribus Tyberinis,auctore Feſto,agebantur, nondum ita certus ſum,ut tuto affirmare queam,athleticam gymnaſticam, cuius ludos fuiſse diximus, piſcationis exercitium habuiſse.

De Natatione. *Cap.* *XIV.*

MAGNA,& fere incredibilis apud uetere fuit ſemper natationis exiſtimatio, tantumque per plura ſaecula illius E vſus uiguit, ut non minus pueri natandi artem, quam prima litterarum elementa edocerentur. quo tempore cum nulla maior ignorantiae nota inuri poſset, quam dum aliquis ñec litteras,nec natare ſcire dicebatur, factum fuit,ut poſteriores illud in prouerbium contra bardos, & prorſus inertes continuo receperint, adhucq. ita loquẽdi conſuetudo permaneat,quando natandi peritia,ſi non eoſdem honores obtinet, quibus anteactis ſaeculis afficiebatur,ſaltem nec penitus neglecta, nec inutilis iacet. Ratio enim, qua impulſi maiores noſtri natandi ſcientiam tanti fecerunt, haec una iudicio meo exſtitit, quod primis illis temporibus apud Sect.27. Prob.5.& 2.Rhe.c.4 reſpub.quaſcunq. viri fortes prae caeteris,ut ſcribit Ariſtoteles, honorabantur,quaſi ab his ſolis,& ciuitatum ſalus,& imperij propagatio,penderet:& ob id quiſq.uel ſaltem maior nobilium, atq. etiam F aliorum pars comparandae fortitudini uſque a primis incunabulis incumbebat. Quocirca,ut in naualibus quoque pugnis,quae tunc frequentius committebantur, in tranſeundis uadis, ac fluminibus homines nandi arti confiſi pericula magis euadere poſsent, minusue formidarent, (quando ſaepenumero milites mare ingredi coacti ob nandi ignorantiam ſuffocabantur; quemadmodum exercitui Cyri eueniſse memoriae prodidit Xenophon) ſicq. fortiores De Cyri minoris expedi. inter aquarum pericula fierent,natationis peritiam extulerunt;qua etiam ratione Romani ueteres,ut Vegetius ſcribit,quos tot bella,& continua pericula militarem diſciplinam docuerant, campum Martium Tyberi vicinum delegerunt,in quorum altero armorum exer lib.1.de re mili.c.10. citationes inirent,in altero ſudorem, pulueremq. diluerent, ac ſimul

A mul natare perdiſcerent; ut his rationibus, ac Vegetij auctoritate facile ſit iudicatu, militarem gymnaſticam natandi exercitatione non caruiſse. Ceterum poſteriori tempore non modo natatio ob dictas rationes uſurpata reperitur: uerum etiam ob ualetudinis conſeruationem, nonnullarumque affectionum curationem medicis gymnaſticis ipſam probatam fuiſſe Antyllus teſtatum reliquit. quod item ſenſiſſe uidetur Galenus in primo ad Glauconem, ubi laborantibus tertiana febre concedit, ut ungantur, & balneum ingrediantur, ibiq. madefiant, & ſi uelint, etiam natent. Quod enim natatio exercitationis loco habita fuerit, praeter Oribaſij auctoritatem de ea inter ceteras exercitationes tractantis, & a lauatione, de qua libro poſtea decimo fuſiſſime ſcripſit ſeparantis, ipſa quoque ratio perſuadet, nempe quia in huiuſcemodi motione inſigniter uniuerſum corpus, & mouetur, & laborat, ut Ariſtoteles aliquando eam curſui comparare non ineptum duxerit, Galenusque pueros temporis ſui in aquis γυμναστικὰς παιδιὰς facere conſueuiſſe ſcripſerit. Quo pacto uero ſimilis exercitatio perageretur, tamquam res vulgatiſſia ſilentio praeterita fuit fere ab omnibus, uno excepto Antyllo, qui nataturos prius moderate unxiſſe, & frictione corpora praecalfeciſſe, deinde e veſtigio in aquam ſe proijcere debere uoluit, quaſi omnes ſanitatis gratia natantes eas regulas obſeruarent. Quo autem in loco natationis exercitatio ageretur, ita apud auctores obſeruaui, aliquando in ipſis gymnaſijs, ſiue priuatis balneis, aliquando extra eſſe factam. In gymnaſijs adhuc duobus modis natabant, uel in piſcina, quam in frigidario fuiſse ſuperius demonſtrauimus: (tametſi piſcinas apud Varronem, & alios Latinae linguae auctores proprie loca piſcibus alendis, & ſaginandis dicata ſignificare credatur) uel in labris illis amplis, quae adhuc Romae uiſuntur. Quod in piſcinis, quae in frigidario thermarum aedificatae erant, quaſque thaſio lapide aliquando circundatas fuiſſe tradit Seneca, natarent, omnium clariſſime oſtendit Caecilius Plinius, qui in Epiſt. li. 2. villam ſuam exactiſſime depingens, de balneis eius ita ſcribit. Inde balnei cella frigidaria ſpatioſa, & effuſe, cuius in contrarijs parietibus duo baptiſteria ueluti eiecta ſinuantur, abunde capacia ſi innare in proximo cogites, adiacet unctorium, hypocauſtum, adiacet propnigeum; balnei mox duae cellae magis elegantes quam ſumptuoſae. Sed hoc clarius explicat li. 5. ubi Tuſcos ſuos deſcribens inter cetera haec habet. Inde apodyterium balnei laxum, & hilare excipit cella frigidaria, in qua baptiſteriū amplum, ſi natare latius, aut tepidius uelis. Ex quibus omnibus ſatis apertum eſt,

7. colle.

B 23. partic. Prob 9.

4 De locis affect.

Oribaſius li. 6. ca. 27.

C Epiſt. 7. & 13. lib.

eſt,in gymnaſijs ſiue balneis ueteres nare ſolitos,atque in frigidarij D
baptiſterio alias piſcina uocata,de qua mentionem fecit Tertullianus in lib. de baptiſmo, & de qua exiſtimo locutum Galenum dum in 7. Methodi ſiccitate uentriculi laborantes curandi rationẽ edocẽs,magis laudat lotionem in balneo factã ἐν ταῖς κολυμβήθραις. ideſt, in piſcinis natando inſtitutis,quam ἐν τοῖς μικροῖς πυέλοις. quamquam etiam piſcinam interdum in area gymnaſiorum aedificatam credo, ut teſtatur Plinius loco nunc citato, in quo poſt dicta uerba ait. In area piſcina eſt:& ante Plinium Martialis, qui li. 5. Ligurini cuiuſ-
» dam inſulſi importunitatem deſcribens dixit,

In thermas fugio, ſonas ad aurem,
Piſcinam peto, non licet natare.

ni uelimus Martialem potius de publica piſcina locutum eſſe,quam fuiſſe Romae, ex multis, & maxime ex Regionum fragmento ſub E
porticu Capitolina intelligere poſſumus, vbi Vici publicae piſci-
» nae clara mentio habetur,de qua ita Feſtus Pompeius. Piſcinae pu
» blicae hodieq. nomen manet,ipſa non exſtat, ad quam & natatum,
» exercitationis alioqui cauſſa ueniebat populus: unde Lucilius ait,
» Pro obtuſo ore pugile, piſcinenſis res eſt. De huiuſcemodi piſcinis ſcriptum eſt a Dione Maecenatem omnium primum in urbe aquarum calidarum natatoria inſtituiſſe. Quod uero in labris illis ſimiliter natarent,uel ſaltem natantium inſtar mouerentur, conijcio, cũ ex magnitudine labrorum, tum ex uerbis Galeni in 1. ad Glauconem,quando in tertianae curatione natationem in aqua commendat: quod de piſcinis gymnaſiorum nequaquam intelligi debet; tum ex Coelij Aureliani uerbis, qui in capitis dolore, atque etiã in F
arthriticis curandis, natationem minime ſub dio factam, nec non feruentem, atq. etiam frigidam probans,duo demonſtrat;primum in locis clauſis, & etiam apertis, qualis erat area piſcinae, alterũ tã in aqua calida,quam frigida natari ſolitum, unde elicio natationẽ feruentem ſolum in labris factitatam.℘ ſi Plinius in locis paulo ante citatis piſcinae calidae mentionẽ fecit,ſub hiſce uerbis, Cohaeret piſcina calida mirifice, ex qua natãtes mare aſpiciunt,de calefacta ui ſolis, & maritimo ſitu potius, quam de feruefacta ab igne, ut intelligit Coelius,uerba feciſſe uidetur. Quae extra gymnaſia,ſiue priuata balnea efficiebatur natatio, modo in fontibus latiſſimis, modo in lacubus, modo in fluminibus, modo in ipſo mari agebatur. de quibus ſermonem habens Ariſtoteles,dixit,melius in mari,
23. partic. Prob. 12. & 14. quam in fluuio natari,diutiusque ibi moram trahi, quoniam ueluti mare aquae ſuae corpulẽtia,craſſitieq. maiora, quam dulces aquae

ſuſti-

A ſuſtinet onera,ita facilius corpora hominum eleuata tenet,& conſe quenter minus illa penetrare poteſt, cum dulces aquae ob tenuitaté ſuam citius,& leuius illabãtur. Extra balnea quoq. apud aliquas nationes loci peculiares nando cōſtruebantur, & ideo κολυμβῆθραι uocabãtur, ſicuti legitur apud Ioannē Euangeliſtam de Ieſu Caeco Cap. 9. dicēte, ὕπαγε, εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ σιλωὰμ καὶ νίψαι, ubi natatoriam Siloe antiquus interpres tranſtulit. Itaq. natationē arcēdis morbis,ſaniſq. corporibus exercendis,& conſeruãdis vſitatam fuiſſe,iam ſatis patet: quando itē Ariſtoteles ſcripſit natantes in mari ſalubriter exinaniri. verumtamen illud animaduerti uolo, plerumq. ob delectationē,& ad ardores,& ſiccitates temperandas,homines natare conſueuiſſe,cuius gratia in aeſtate dumtaxat natari ſolitum fuit.

B

De Venatione. Cap. XV.

PRAECLARISSIMA extat Galeni ſentētia,ex omnibus corporum exercitationibus eã proculdubio vtiliſſimam videri, quae nedum corpus fatigare, verum etiam animam oblectare ualeat, & iccirco ſapientiſſimos illos haberi debere, qui in uenatione eam exercendi corpora formam inuenerunt, in qua mirifico quodam modo labores uoluptate,quaſiq. laudis cupiditate ita temperantur, ut facile iudicari non poſſit, maior ne ſit corporis, an animi motus. Accedit huic, quod natura ipſa, quae animalia cuncta hominis cauſſa produxit, uenationem quaſi praecipere, & acceptam habere, ut ſcripſit Ariſtoteles,uidetur,quum in ipſa proprias poſſeſſiones acquirere conetur,ſpectaculumq. nullo ſcelere contaminatum exhibeatur, ſed ſimul,& corporis robur,& animi uigor augeatur. Ex quo nemo non uidet, quam prudenter fecerint medici, qui pro exercendis corporibus,ijſq. ualidis,& ſanis conſeruandis, uenationē tantopere aeſtimarunt, cuius nimirū ſtudio antiqui illi medicinae parentes Chiron,Machaon,Podalirius, Aeſculapius uſque adeo, ſicut refert Xenophon, arſerunt, ut non minus in ea laboris, quam in artibus, in quibus ualde excellebant, ſibi impendendum quotidie putarent. Neq. uero ſolam medicinae gymnaſticam huiuſcemodi exercitationem,ſed bellicam quoq. & athleticam recepiſse,probaſseq. credendum eſt; ſi quidem uel delectationem, & gloriam,quarum gratia athletae laborabant,uel militarem peritiam,& fortitudinē,quibus bellicae gymnaſticae exercitatores inuigilabant,ſi ſpectemus,

In lib. de ludo paruae pilae.

1. Polit.

C

cumu-

cumulatiſſime omnes in uenationis exercitio reperiuntur, atque D
in eo praeſertim, quod non in auibus decipiendis, ſed in terreſtribus
animalibus ſine dolo capiundis laborioſe uerſatur, de quo magis
noſtram hanc tractationem intelligi debere uolumus. Et ne ſine illuſtrium auctorum teſtimonijs hanc ſententiam audacter nimis proferre uidear, quomodo unaquaeq. gymnaſtica uenandi exercitatione uſa ſit, iam inceptam uiam inſequens demonſtrare conabor. Quod enim illa bellicae fortitudini aſſequendae maximum adiumentum praebere putaretur, locupletiſſime teſtatum fecit Plato, qui poſtquam in Thaeeteto, & 7. de legibus venandi diſciplinam in tres ſpecies, aquatilium ſcilicet, uolatilium, & terreſtrium animalium diſtinxiſſet, improbatis alijs duabus pro iuuenum educatione, de terreſtrium uenatione in fine 7. de legibus ita concludit.

„ πεζῶν δὴ μόνον θήρευσίς τε, καὶ ἄγρα λοιπὴ τοῖς παρ' ἡμῖν ἀθληταῖς, ὧν ἡ μὲν E
„ τῶν εὐδόντων αὖ, κατὰ μέρη νυκτερεία κληθεῖσα, ἀργῶν ἀνδρῶν. οὐκ ἀξία ἐπαίνου,
„ οὐδ' ἡ τῶν διαπαύματα πόνων ἔχουσα, ἄρκυσί τε, καὶ πάγαις, ἀλλ' οὐ φιλοπόνου ψυ-
„ χῆς νίκῃ χειρουμένων τὴν ἄγριον τῶν θηρίων ῥώμην, μόνη δὴ πᾶσι λοιπὴ καὶ ἀρί-
„ στη ἡ τῶν τετραπόδων, ἵπποις, καὶ κυσὶ, καὶ τοῖς ἑαυτῶν θήρα σώμασιν, ὧν ἁπάντων
„ κρατοῦσι δρόμοις, καὶ πληγαῖς, καὶ βολαῖς αὐτόχειρες θηρεύοντες ὅσοις ἀνδρείας
„ τῆς θείας ἐπιμελές. ideſt, Solum itaque terreſtrium uenatio, capturaue,
„ athletis noſtris reliqua eſt, atque harum, quae dormientia animalia
„ peculiari uocabulo nocturna uocata perſequitur, ſegnibus conue-
„ nit, nullamq. meretur laudẽ, ſicuti nec illa, quae laborum intermiſ-
„ ſiones habens, retibus, & laqueis non laborioſi animi uictoria fera-
„ rum robur euincere conatur. unde ſolam illam optimam eſſe relin-
„ quitur, in qua homines quadrupedia equis, canibus, & proprijs cor-
„ poribus uenãtur, quos omnes ſuperant illi, qui fortitudinis diuinae F
„ poſſeſſionem curantes proprijs manibus currendo, feriendo, & iacu-
„ lando uenationi operã nauant. Ex quibus uerbis clare patet, quan-
„ tum Plato in comparanda fortitudine bellica diuina ab ipſo nuncupata, venationem dixerit exercitatoribus militaribus conferre. quos quomodo ipſe ſub ἀθλητῶν nomine comprehendat, ſuperius indicauimus. Euidentius, quam Plato, locum hunc explicaſſe uidetur Xenophon, qui de Cyro in eius paedia ita ſcriptum reliquit:

„ τῆς πολεμικῆς δὲ ἕνεκα ἀσκήσεως ἐπὶ θήραν ἐξῆγεν, οὕσπερ ἀσκεῖν ταῦτα ᾤετο
„ χρῆναι, ταύτην ἡγούμενος καὶ ὅλως ἀρίστην ἄσκησιν πολεμικῶν εἶναι, καὶ ἱππι-
„ κῆς δὲ ἀληθεστάτην. ideſt, Exercitationis autem bellicae gratia eos
„ ad uenationem educebat, quos haec exercere oportere exiſtima-
„ bat, hanc ratus & omnino bellicarum exercitationum optimam,
„ & equeſtris ueriſſimam. Quo in loco nemo non uidet, quam

aperte

A aperte uenationem ad exercitationem bellicam omnium maxime conducere cenſuerit. unde poſtea in lib. de venatione iuuenes ad capeſſendam hanc exercitationem duabus praecipuis rationibus adhortatur;tum ꝙ corporibus bonam ualetudinem comparat: tum ꝙ eos ad bellum maxime inſtituit, ſtrenuoſque milites, & ceteris rebus agendis idoneos reddit. At Ariſtoteles non tantum bellicae exercitationi uenandi ſtudium conducere uoluit, quinimo illud ipſius partem manifeſta oratione fecit: ut nulla amplius dubitatio ſuperſit, quin inter ceteras militari gymnaſticae inſeruientes exercitationes uenatio quoque locum obtinuiſſe dicatur. Quod vero nec athletica profeſſio huiuſce generis exercitio caruerit, venationes in amphitheatris ab Imperatoribus ſaepenumero repraeſentatae, & apud Latinos ſcriptores mirũ in modum celebratae demon- lib.1.poli. cap.5.

B ſtrant: quae licet ab hac noſtra multum diuerſae fuiſſe appareant; illius tamen ſpeciem praeſeferebant, nempe cum beſtiarij,atq. alij mortis ſupplicio condemnati eo prorſus modo aduerſus feras, vſq. ad alterius interitum (ut refert Suetonius) contenderent,quo venatores contra minus immanes belluas pugnare conſueuerunt. De medicorum gymnaſtica, quod ſcilicet uenationem ualetudini, & bono corporis habitui comparandis, tuendiſq. probarent, nemini non conſtare arbitror, quando, praeter Xenophontis ſententiam citatam, praeter Galeni auctoritatem, qui inter exercitationes corporis ſanitati inſeruientes eam repoſuit, ludoq. paruae pilae in hoc ſolum inferiorem fecit, quod maiori apparatu indigeat, propterea nec artificibus,nec ciuilibus negotijs implicitis conueniat; praeter iuniorem Plinium, qui uenatione corpus ſanum conſeruaſſe inſi- 2.de tuen. ſan. In lib. de ludo paruae pilae. li.5.epiſt.

C nuat, praeter aliorum argumenta, unum Razis Arabis medici eruditiſſimi teſtimonium ſufficere poteſt, apud quem legitur, contigiſſe in quadam peſte, ut, dum omnes fere perirent, ſoli venatores, ob ſummam ualetudinem aſſiduis exercitationibus partam,incolumes euaſerint.ne ſilentio praetereã Lacedaemonios, a quibus olim ad coenam Dionyſius Syracuſanus acceptus, ſe cibis appoſitis delectari negauit. cui ſtatim reſpondit coquus, ideo illud euenifse,quia nec in uenatu, nec in curſu laborauerat, & ideo ſiti, & fame carebat,quibus Lacedaemoniorum epulae condiebantur. Itaq. mirari nullo pacto debemus, ſi Mithridatem, quem uſq. adeo ſanitatis, & uitae ſtudioſum fuiſse ſcimus,venationi ita auide operam dediſse legimus,ut ſeptem annis, neque vrbis,neque ruris tecto vſus ſit. Ergo manifeſtum cuiuis iam eſse poteſt, quantum in exercendis pro ualetudine corporibus uenatio apud ueteres aeſtimata fuerit. cuius in 30.con. tract. 13. cap.3.

cum

cum multae eſſent ſpecies, quarum aliae retibus, aliae laqueis, uiſco, & aucupijs, aliae carniuoris, & rapacibus auibus, aliae canibus, ſagittis, uel puris, vel tinctis; quas ideo Gallos uenatores helleboro inficere conſueuiſſe tradit Plinius, quia circumciſo vulnere caro tenerior ſentitur: aliae armis modo in uolatilia: modo in terreſtres belluas peragebãtur: illas uenationes aptiores exiſtimatas arbitror, in quibus homines tam pedibus euntes, vel currentes, quam equis vecti feras canibus, & armis inſectabantur; nempe quas tum corpora magis exercere, tum ſenſus omnes acuere, tum maiorem animis uoluptatem afferre nemo negarit. Eam enim uenationem, quae cum accipitribus & aſturibus aduerſus aues hiſce temporibus exercetur, an commendarint antiqui medici, affirmare nequeo, quod, licet Ariſtotel. memoriae prodiderit, in ea Thraciae parte, quae olim Cedropolis uocabatur, homines ſocietate accipitrum per paludes aucupari conſueuiſſe; nihilominus genus illud venationis noſtrae ualde diſſimile fuiſſe uidetur; quandoquidem illi ipſi lignis, quae manibus tenebant, arundines & fruteta mouebant, unde aues ob ſtrepitum excitatas, euolãteſq. accipitres deſuper inſectabantur, quorum metu aues perculſae terram repetebant, ibique percuſſae baculis a venatoribus capiebantur, & earum partes accipitribus diſtribuebantur; noſtrum uero accipitribus, atque aſturibus edoctis peragitur. quod antiquos ignoraſſe, & Conſtantini Imperatoris aetate inuentum eſſe, inſinuat Iulius Firmicus: ſicut etiam ignorarunt eam uenationem, quae canibus arte quadam inſtructis, & retibus aduerſus qualeas, perdices, & faſianos exercetur. Sed de his ſatis.

[margin: li.25.c.5. — 7. de his. animaliũ. cap.36.]

Explicit Liber Tertius.

A

ARTIS. GYMNASTICÆ LIBER QVARTVS

De ratione agendorum, & de exercitationis vſu. Cap. I.

CVM gymnaſticae originem, eiuſque ſpecies, & ſpecierum (ut ſic dicam) ſpecies ab antiquis traditas, ac in uſu habitas, iam clara, quantum conceditur, effecerimus, ad perficiendum tractationis noſtrae inſtitutũ relinquitur, prius uniuerſales, communesue exercitationum omnium regulas tradere, quarum ductu non modo ſingula cognoſcere, verumetiam vti unuſquiſq. poſſit: deinceps ad particularia, & magis propria tranſeũdum erit, ut in ſingulis exercitationibus, quid boni, & quid mali reſideat, faciliter pernoſcere, & cognitum partim amplecti, partim effugere valeamus. Fuiſſet profecto inanis prope labor, ac uanum ſtudium exercitationes vſque adeo apud veteres celebratas perueſtigaſſe, niſi etiam utilitates, & commoda, quorum gratia totam gymnaſticam, & cõdiderunt, & in quotidianum medicorum uſum eduxerunt, perſpecta, & clara haberent illi, quibus haec noſtra lectitare, ijsque ad ſanitatis profectum non oſcitanter uti placuerit. Atq. in hoc ideo magis mihi elaborandum eſſe cenſeo, quoniam Galenus Hippocratis atque Platonis placita ſecutus, in omnibus quidem artibus, ſed praeſertim in medicina, uniuerſales methodos parum iuuare clamat, niſi particularium tractationes, ac indiuiduorum ſpeculationes acceſſerint, quibus tũ res communi methodo inuentae certius confirmentur, tum earum ſimilitudines ac diſſimilitudines, unde omnis humana deceptio, ut in Phaedro ſcripſit Plato, principium ſumit, probe diſcernantur. Hanc igitur ab antiquis philoſophis, atque medicis laudatam uiam incedentes, tractandorum omnium ab ipſius exercitationis natura initium capiemus: quam cum definierimus motum quendam corporis eſſe, atque omnem motum neceſſario differentiae nonnullae ſequantur, nimirum vehementia, remiſſio, celeritas, tarditas, & ſimilia: & propterea in quouis motus localis genere corpus quod mouendum eſt, locus ubi moueri debet, tempus in quo moueatur, ac ipſius motus menſura, atque modus ex neceſſitate requirantur, confutatis eorum, qui de exercitationibus male ſenſerunt, opinionibus, primo

B

C

differentias

differentias illas exercitationẽ conſequentes declarabimus: ſecun- D
do, quae ſint corpora exercitationibus apta, & quae inepta, demon-
ſtrabimus: tertio, qualis eſſe debeat locus, ubi illi exercitationibus
operam nauare debent, qui uel confirmandae, vel conſeruandae
ualetudini ſtudent: quarto, quodnam tempus exercendis corpori-
bus opportunum habeatur; ſicuti namque corpora omnia non om-
nem exercitationis ſpeciem perferunt, ita ſimiliter non quiuis lo-
cus, nec quodlibet tempus cuicunque aptantur. Sed, quia imperfe-
cta haec tractatio remaneret, niſi menſura exercitationis praeſcribe
retur, ideo quincto ſubiungam, quantum exercendum ſit. Addam &
ſexto modum, quo exercitatio adiri debeat, atque ſic ad particula-
rium exercitationum qualitates examinandas deſcendens nihil re-
linquere conabor, qđ in hac materia iure deſiderari queat, & quod
1. de dieta. ab Hippocrate, ſiue Polybo pro laboribus, aut exercitationibus tra E
ctandis cognitu neceſſarium poſitum fuerit. Sed hoc antequam ag-
grediar, illud prius hoc in loco praefandum eſſe, iudico, ea omnia,
quae in hoc quarto volumine tradituri ſumus, tãti in vniuerſo exer-
citationum negotio momenti exſiſtere, ut, ijs uel ignoratis, vel ne-
glectis, exercitationes detrimenta potius, quam commoditates ul-
las inferant: innumerae quandoquidem exercitationes, ut praecla-
2. đ tu. va. c. 7. & lib. đ cibis bo. & mat. ſuc. re ſcriptum eſt a Galeno opportune ac prudenter adminiſtratae, er
rores tum naturae in corporis temperie factos, tum hominum in ui-
ctus ratione commiſſos emendare, prorſusq. delere natae ſunt, velu-
ti M. Tullio contigiſse fertur, quem mala ſtomachi ualetudine affe
ctum opportunis, ac moderatis exercitationibus ita corporis ſui ha-
In eius uita. bitum roboraſſe ſcribit Plutarchus, ut ad multa magnaque certami
na ſe ualidum reddiderit. Contra, ſi eaedem temere nullaq. oppor- F
tunitatis ratione fiant, non modo optimas corporis a natura conſti-
tutiones tributas corrumpunt, & interdũ prorſus deſtruunt: uerum-
etiam plurima, ac ſaeuiſſima morborum genera latenter inducunt.
quo fit, ut, qui exercitationibus moderate, & opportune peractis ui-
tam ſanam traducere, nullisq. medicamẽtis indigere poſſent, ijdem
ob exercendi negligentiam quaſi perpetua infirmitate crucientur,
aſſiduisue medicamentis opus habeant.

A *Confutatio opinionis eorum, qui exercitationem in ſanis damnabant, & de exercendi neceſſitate, ac commoditate.* *Cap. II.*

SI igitur tales, tantaeque exercitationis utilitates exiſtunt, magnopere coarguendi ſunt, qui de corporibus exercendis prauas omnino, atque humano generi noxias ſententias diſſeminare non erubuerũt. hos etenim in tres ſectas antiquitus partitos eſſe ſcribit Galenus, quorum alij quaſcunque exercitationes ueluti ſanitati potius noxias, quam utiles penitus ſuſtulerunt; 5. ¶ tu.va, cap.11.
Alij neminem exerceri uetandum uoluerunt; Alij media quadam uia incedentes aſſuetos ſolum exercendos iudicarunt, inaſſuetis exercitationes negarunt. Horum omnium placita, & re-
B cenſere, & refu tare operae pretium duco, ne ſi uel taceamus, gratis eos reprehendere uideamur; uel ſi irrefutata dimittantur, aliquibus arrideant, & tamquam ſanitati conducentia interdum accipiantur. Eraſiſtratus itaque, Praxagorae, & Chryſippi in medicina ſucceſſor, necnon Aſclepiades Pruſienſis magnae auctoritatis medicus inter alias abſurdas, quas habuere de remedijs opiniones, medicamentorum fere, & ſanguinis miſſionis uſum in infirmis abrogandum crediderunt, in ſanis exercitationes corporis nihil ad bonam ualetudinem conferrè ſtatuerunt, atque ad hoc poſtremum aſſerendum pluribus rationibus adducti fuerunt. Prima erat, quod ſanitas in humorum omnium iuſto temperamento collocatur, humores uero gignũtur, & in moderatione retinentur ex ciborum moderata ſum-
C ptione, & concoctione, concoctio uero quaelibet quiete, ut indicat ſomnus, magis perficitur, a motu, qualis eſt exercitatio, impeditur, & non raro corrumpitur, unde ipſa deprauata neceſsario humorum harmonia, & ideo ipſa ſanitas deſtruitur. Altera ratio erat, quod omnis exercitatio laborem ſibi adnexum obtinet, labor ſicuti naturae noſtrae quodammodo inimicus apparet, ita quoque iucunditatem, & dulcedinem, quibus numquam ſanus homo priuari debet, e medio tollit, atq. ſic ſanitati potius obeſt, quam prodeſt. Tertia ratio erat, per eadem ſanitatem praeſentem conſeruari, per quae amiſſa recuperatur, unde cum deperdita ſanitas per quietem, & non per exercitationem reparetur, per eandem etiam, & non per motum ullum conſeruatur. Quarta ratio erat, ab exercitatione nimis calorem augeri, & conſequenter natiuum humidum exhauriri, quae duo ſanitatem corrumpere, & non conſeruare nemo dubitat, cum ipſa in moderato calore, & in commenſurato natiuo hu-

mido tota conſiſtat.addebant inſuper,multos diu in carceribus de- D
tentos ſanam uitam traducere, qui nullo pacto exercitationibus ua
care poſsunt, atque inde apparere ſanitatem abſque exercitationibus conſiſtere. Tot igitur rationibus inducti medici illi exercitationes corporis ſanitati nullo pacto conferre & crediderunt, & ceteris perſuadere conati ſunt.ſed eos vehementer aberraſse,omnes plane confitebuntur,ſi & exercitationis neceſſitatem,& naturam, utilitatemue penitus conſiderare uoluerint. Nam cum a corporibus noſtris continuo effluant corpuſcula, quae niſi inſtaurarentur, uitam facillime perderent,ideo cibo,quoad uiuimus, ut effluentes partes regenerentur, ſemper opus habemus; cibus autem, quantumuis opportunus, & inculpatus eligatur, numquam ita in ſubſtantiam membrorum conuertitur, quin excrementa inutilia remaneant,
quae niſi continuo foras truderentur, haud difficile foret, aliquo E
temporis tractu uſque adeo accumulari, ut calorem naturalem ſuffocarent; quod praeuidens ſagax natura meatus, ac uias multas illis expurgandis parauit. quae proculdubio cunctis exinaniendis cum non ſufficiant,exercitatione indigemus,ut ea per motum attrita alias ſudoribus, alias ſenſibilibus, & inſenſibilibus exſpirationibus a nobis ſeparemus. alioqui ſi ocio, & torpore huiuſcemodi excrementa retineantur,periculum eſt,ne innumerae morborum exitialium ſpecies generentur.& iccirco praeclare Socrates apud Platonem in Theaeteto dixit,habitum corporum ab ocio,& quiete deſtrui;ab exercitationibus uero, & motibus conſeruari;quod forſan
4.epi.cõ 4 ex eo Hippocratis oraculo didicerat, ubi ſanae uitae traducendae
rationem breuiter exponens, ita ſcripſit: ἄσκησις ὑγίης, ἀκορίη τροφῆς, F
ἀοκνίη πόνων, uidelicet, quod in hoc ſanitatis conſeruatio collocatur, ut ſatietas ciborum uitetur, & exercitationes corporis in frequenti uſu habeantur. Accedit his, quod calor multitudine excrementorum per exercitationem exoneratus robuſtior efficitur, membra firmitatem maiorem acquirunt,omneſque corporis uirtutes in proprijs perficiendis operationibus expeditiores, & fortiores
1.ã dieta. euadunt. ut recte dixerit Hippocrates, ſiue Polybus, ἄνθρωπος ἐσθίων οὐ δύναται ὑγιαίνειν, ἢν μὴ πονέῃ, quod ſcilicet homo, qui comedit, minime ſanus uiuere poteſt, niſi laboret. Sed ne Eraſiſtratum, atque Aſclepiadem gratis refutare uideamur, quales ſint eorum rationes, perpendemus. primo concedimus, ſanitatem in humorum aequalitate ſitam eſſe, atque hanc aequalitatem ab optima ſuccorum generatione, & concoctione conſeruari; dicimus tamen concoctionem ipſam & a quiete effici,& ab exercitatione opportune,

A ne, ac moderate adhibita non parum adiuuari; quandoquidē ſi, ut nuper dicebamus, calor naturalis ab onere ſuperfluitatū per exercitationē leuatus ualētior redditur, magiſq. excitatur, & ſic excitatus concoctiones meliores parat, quomodo exercitationes opportunae ſuccorum optimam concoctionem non ſuggerant, ſimulq. ſanitatis conſeruationi non ualde conducant, non uideo. unde ſi motum in tempeſtiuum concoctionem corrumpere fatebantur, & nos quoq. illis aſsentimur; at ſi motum tempeſtiuum, qualem exercitationem medici antiqui eſse definierunt, idem efficere adſtruxerunt, in aperta falſitate uerſari eorum dogmata cuiuis perſpectum eſt; eo magis quia exercitatis profundiores ſomni contingunt, quibus poſtea meliores concoctiones perficiuntur: ut non ſine ratione dixerit Galenus primo de alimentis, neque prauos cibos offendere multum ex-
B ercitationi deditos, nempe quibus profundi ſomni a laboribus eueniant, & tales deinde ſomnos optimae concoctiones ſequantur. Quod porrò in ſecunda ratione afferebant exercitationem laborem adnexum gerere, & proinde uoluptatem ſanitati coniunctam, ipſamque ſanitatem adimere, partim confirmamus, partim negamus; non diffitemur profecto exercitationem, quam uehementem motum anhelitum alterantem eſſe decreuimus, laborioſam aliqua ex parte fore, & tempore, quo peragitur, iucunditate carere; dicimus tamen, ſanitatem interdum cum aliqua moleſtia poſſe permanere, dummodo neque illa modum excedat, neque multo tempore perduret, qualis eſt moleſtia exercitationi aſſociata, quae momentanea eſt, non immoderata, immo maioris, & longioris delectationis praeparatrix, nempe cum corpus a ſuperfluitatibus libe-
C ret, omniſque naturalis exinanitio iuxta Ariſtotelis ſententiam delectationem afferat. Ad tertiam rationem, qua etiam Porphyrius philoſophus adductus carnium uſum ad ſanitatem damnauit, reſpondemus falſum omnino eſſe, quod per eadem praeſens ſanitas conſeruetur, per quae abſens recuperatur; quoniam etiam ipſe Aſclepiades, & Eraſiſtratus per inediam trium, & quatuor dierum, ut Celſus, & Plinius teſtantur, multos affectus curabant, quam ſanitati conſeruandae maxime nocere, fatui quoque affirmarent. praeterea Hippocrates, eiuſq. ſequaces experimentis infinitis medicamenta ſanitatem recuperare, ſi opportune ſint adhibita, comprobarunt; at iidem ſanos non modo a medicamentis, non iuuari, ſed ſanitatem apprime laedi, palam enunciarunt. unde ſatis patet, propoſitionem, quam aſſumpſerunt, a ueritate longe recedere; ne longior mea euadat oratio, ſi omnia quae ad refutandam illam ualerent, in

Prob. ſect. 5. 2. de abſti. ab animalibus.

Lib. 1. in prooe. li. 26. c. 1.

medium afferre uellem. Erat illorum quarta ratio, ab exercitatio- D nibus calorem augeri, & ob id modum ſibi debitũ hoc eſt medio- critatem tranſire, & conſequenter natiuum humidum, a quibus duobus uniuerſus ſanitatis ſtatus dependet, exhauriri; at eam ue- ram minime eſſe facile conuincetur, ſi exercitatio debite admini- ſtrata, quemadmodum medici antiqui decreuerunt, conſideretur; quae tametſi calorem natiuum augeat, ſuperfluoſque humores ina- niat, ſi tamen adhibeatur eo modo, quo adhibendam inferius de- monſtrabimus, tantum abeſt illam natiuum humidum conſume- re, aut ſanitatem aliquo pacto labefactare, ut potius extraneos hu- mores diſſipando, ſuperfluitateſque abradendo, quae ipſum hu- midum turbare, ac inficere poſſent, idem conſeruet, & ſimul cum calore uiuidum reddat, necnon carnes, & cetera membra

com. 3. de arti. aph. 1 ſolidiora, & puriora, efficiat; ex quo venuſtiſſime Galen. carnes E utentium exercitatione τυροῖς ἀκριβῶς ἤδη πεπηγόσι, ſiue caſeis iam exacte coagulatis, & non utentium τυροῖς ἐπιπηγνυμένοις, ſiue ad- huc coagulationem ſubeuntibus adſimilauit. Quod autem vlti- mo addebant, in carceribus concluſos ſine vlla exercitatione ſa- nam vitam degere, ſi intelligant ſine exercitatione proprie di- cta, quam vehementem motum eſse definiebamus, uera dicunt, & nos quoque aſsentimur: at ſi de exercitatione communiter accepta loquantur, ut eorum fuit ſententia, dicimus in carcere concluſos vel frictione, uel aliquo alio motu fuiſse vſos; alioqui ab omni mo- tu penitus deſiſtentes, impoſſibile eſt, ut multo tempore ſani vi- uant, quando quotidie ea ratione complures aegrotare, atque

6. coll. cap. 2. etiam interire in carceribus videmus. vnde Auerroes prauitatem F ab exercitationis priuatione naſcentem probaturus a carceratis ar- gumẽtum accepit, nempe qui (dicebat is) facies cauticas, colorem impurum, & omnes operationes laeſas habent, quod non magis homini, quam alijs animalibus latentibus, & volucribus in cauer- nis detentis accidere dicebat. quod ſi qui reperiuntur, qui in carce ribus ſine vlla exercitatione degant ſani, illi per quam rari ſunt, & uſque adeo valida corporis conſtitutione formati, ut omnibus no- xis fortiter obſiſtant. Neque putandum eſt, huic ſententiae noſtrae Hippocratem vllo pacto refragari, quod is peſtiferam illam in Tha- ſo aeris conſtitutionem deſcribens, prauoſque in illa genitos mor-

1. Epid. com. 1. aph. 11. bos recenſens, dixerit: Ἐγίνετο δὲ ταῦτα μειρακίοισι, νέοισιν, ἀκμάζου- σι, καὶ τουτέων τοῖσι περὶ παλαίστραν, καὶ γυμνάσια πλείστοισι. ideſt, Fie- bant autem haec adoleſcentulis, iuuenibus, aetate florentibus, atque horum ijs, praecipue, qui in palaeſtris, & gymnaſijs exer-

A cebantur. quoniam ſi recte verba auctoris venuſtiſſimi examinentur, dictis noſtris maxime fauent, cum ibi narretur, corpora exercitata ob calorem, & virium firmitatem morbis illis magis reſtitiſſe, atque feliciori ceteris ſucceſſu euaſiſſe. Itaque nulli iam obſcurum eſſe arbitror, quam grauibus in erroribus uerſarentur illi, qui (audacter ne magis, an inſolenter, an quod nouarum opinionum ſtudioſi eſſent, ignoro) exercitationem ſanitatis conſeruationi nullam opem praeſtare affirmarunt: & contra, quam probe, & prudenter effecerit Hippocrates, Plato, Galenus, & Auicenna, qui nullum praeſtantius auxilium pro tuenda ſanitate reperiri ipſa recta uictus ratione; necnon exercitationibus opportune adminiſtratis memoriae tradiderunt. quae duo cum diligenter profiterentur olim Perſae, vſq; adeo turpe reputarunt aliquos ſpuere, emungere, & flati- Li.1.Cyr. Paed.
B bus plenos videri, quaſi ſic (ut ſcribit Xenophon) coarguerentur neque modico victu uti, neque laboribus humiditates corporis conſumere.

Improbatio eorum, qui omnes homines exerceri debere ſentiebant. Cap. III.

REFVTATA eorum falſa opinione, qui exercitationē corporis ad ſanitatem nihil conducere aſſerebant, iam eos confutare aggrediamur, qui omnibus nullo delectu habito iniungendas exercitationes eſſe cenſuerūt: quos praedictis meliorem ſentētiam habuiſſe, & ratio ipſa, & Galeni au- 5. de tue. ual.c. 11.
ctoritas perſuadent. Iſti etenim animaduertentes, Hippocratem
C hanc indefinitam propoſitionem enunciaſſe, (Labores cibum praecedant) dixerunt Senem praecepiſſe, ut omnes homines ante ciborum ſumptionem ſeſe exercerent: ad haec ſententiam ſuam alijs rationibus confirmare nitebantur, quarum prima fuit, cunctos homines naturaliter exercitationibus inclinari, quemadmodum pueri uel mox in lucem editi atteſtari videntur, & propterea inclinationes a natura omnibus tributas ab omnibus etiam debere in uſum poni, nec ullo pacto irritas fieri, tanto magis quando inclinationes illas ob aliquod excellens bonum naturā elargiri in pluribus manifeſtatur, ſicuti in maiori hominū parte exercitationū inclinationes in vſu poſitas ſanitatem bonum excellentiſſimū praeſtare, nemo negat: alia ratio, qua moti iſti in ſimilem opinionem deuenerunt, fuit, quod ſi omnes homines neceſſario excrementa generant, quae cōtinuo expelli neceſſe eſt, alioqui aucta, & accumulata natiuū colorē

conſopirent,peſſimosq. morbos citra controuerſiam progignerent, D atq. huiuſcemodi excrementorum magna pars per exercitationem expellitur, difflaturue; conſentaneum rationi plane uidetur, nullũ reperiri poſſe, qui exercitatione ad educendas quotidianas ſuperfluitates non indigeat,& ob id omnes homines exercitationem deſiderare; addebant inſuper, quod ſi aliqui reperirentur, quibus exercitatio minime conueniret, proculdubio eſsent illi, qui natura corporis imbecillimi ſunt, qui cum ab exercitationibus utilitatem capiant, ceteros quoſcumque ab iiſdem iuuari, & iccirco illis uti debere conſequens eſt. His ergo rationibus perſuaſi cunctis paſſim hominibus ante cibum ſaltem iniungendas exercitationes eſſe praedicabant: ſed & ipſi apertiſſime hallucinati deprehenduntur. Quoniam cum hominum naturae, & conditiones uſque adeo

2. de temper. diuerſae ſint, ut neminem inuenire (ſicut ſcripſit Galenus) alteri ſi- E milem prorſus liceat, ſintque quibus medicamenta noceant, quib.

6. Epid. cō. 5. aph. 22. 1. part. Prob. 51. proſint, quos immodicus coitus, ſiue λαγνεῖα ſecundum Hippocratem, Ariſtotelem, & Galenum iuuet, quos uel minimus laedat, & ſic de ſingulis, pariter rationabile ſit, aliquos dari, qui non parum ab exercitationibus corporis offendantur, ut inferius monſtrabimus, & proinde uniuerſale illud praeceptum non ſine ingenti diſ-

5. de tue. ual. c. 11. crimine eſſe. Nam auctoritas illa Hippocratis, quam ſibi fauere ſunt arbitrati, haud quaquam (ut bene ſenſit Galenus) inſinuat, quod omnibus hominibus exerceri conducat, immo de ordine exercitationis, & cibi auctor ibi ſermonem habuit: quaſi innuere uoluerit, quibus exercitari expedit, praecedere exercitationem cibos debere: quod porro idem cenſuerit, exercitationem haud cunctis

6. Epid. com. 4. prodeſſe in libro de graſſantibus morbis palam teſtatus eſt, ubi cali- F das naturas quieſcere debere cenſet. Ratio vero prima, qua ſententiam ſuã adſtruebant, licet uera ſit, atque a Platone, ac Galeno confirmetur; nihilominus eorum dictis parum opitulatur: ſiquidem homines a natura profecto ad motus ſimpliciter inclinantur, & nullus eſt, modo ſanam uitam degat, qui perpetuo otio torpeat, & nũquam moueatur; at quod iidem inclinentur ad eos uehementes motus, quos ſub certis regulis complexos exercitationes uocamus, nulla ratio dictat, neque ullus ſanae mentis pronunciaret. Ex quo apparet ratione naturalis inclinationis minime cunctos exercitationibus aptos iudicari debere. Ad alteram rationem, quae certe multa probabilitate non caret, reſpondemus excrementa continuo in corporibus noſtris collecta neceſſario eſſe tollenda, at quod ſolis proprie dictis exercitationibus huiuſcemodi exinanitio peragatur, fal-

ſum

A ſum omnino eſt:quando balneum, frictiones, inſenſibilis tranſpiratio, geſtationes citra motus ullam uehementiam ſimili euacuationi perbelle ſatisfacere poſſunt, quemadmodum appoſitiſſimis Primigenis, & alterius cuiuſdam exemplis demonſtrauit Galenus, quos ab imminentibus morbis exercitationis abſtinentia,ſoliusq. balnei uſu ſe liberaſse,ſanosq. conſeruaſse teſtatur. quod uero poſtremo loco addebant, cum imbecillimi natura exercitationes requirant, alios quoſcumque etiam requirere, dicimus aſsumptum uerum eſſe, uidelicet imbecilli corpore natos ab exercitationibus non parũ iuuamenti percipere, ut Socrates apud Xenophontem ſui ipſius exemplo probat, natura infirmiſſimos, ſi exerceantur, fortiores euadere, quam naturali fortitudine praeditos, ſed inexercitatos, & poſt Socratẽ Galenus, qui multos a natura infirmo corpore genitos moderatis exercitationibus naturae errores correxiſse, & quaſi nouũ corporis, ac meliorem habitum regeneraſse ſcribit: attamen conſequens falſum eſse confitemur, neque enim ſequitur, imbecillimi exercendi ſunt, ergo omnes alij: ſi quidem calidi & ſicci immoderate, tametſi non ſint imbecilles, cauſſis antedictis exercitationes non requirunt, quia uires non ſunt, quae exercitationem inhibeant, ſed intemperies corporis, quae dum ab exercitationibus augetur, eas prorſus noxias eſse indicat. Concluditur ergo, omnes homines exercitationes proprie dictas minime deſiderare, atque illos, qui hoc aſſeuerarunt, toto caelo aberraſse; quamuis exercitationem communiter acceptam, prout quaſlibet uel minimas corporis agitationes complectitur, nemini ſano negari poſse fateamur, quando nihil ſanitati tam hominum, quam brutorum aeque perniciosum, & letale, inuenitur, atque cuiuſlibet motus ceſsatio, conſumatumue otium, quibus non tantum uniuerſus corporis habitus inſigniter refrigeratur, calor natiuus hebetatur, humiditates ſupcruacuae creſcunt, moleſtusque quidam omnium uirium torpor connutritur, uerumetiã, ut dicebat Galenus, cuncta membra tenuia, debilia, atque flaccida euadunt, & ſubinde non raro exitiales morbi naſcuntur, qui, ab humoribus frigidis plerumq. originem ducentes, uel ad mortem, uel ad perpetuam ualetudinis offenſionem perducunt.

B C

5. de tuen valet.

In li. de dictis, & factis Socra.

2. de tue. ual.

lib. de cib. bo. & ma. ſucci. li. de cau. morborũ. li. 2. de ſra.

Redarguuntur, qui aſſueto ſolum exerceri uolebant. Cap. IIII. D

RESTAT falſa eorum opinio condemnanda, qui aſſuetos ſolum exerceri debere, inaſſuetos minime exercendos eſſe iudicabant. quorum ſententia tametſi ſpeciem ueritatis quandam praeſeferat, ceterisque duabus iure anteponi mereatur, haud tamen prorſus errore uacat, dum aſſuetudini nimium tribuere, quaſique ſupra naturae condiciones illam ſtatuere uidetur. Ceterum ne horum placita iniuſte refellere credamur, & rationes, quibus adducti in eam ſententiam iuerunt, & errata, quae commiſerunt, in medium proponemus, vt veritas facilius elucere aequo iudici poſſit. Iſti itaq. cum legiſſent apud medicorum principem Hippocratem, eos, qui conſueti ſunt ſolitos labores ferre, etſi fuerint imbecilles, & ſenes non conſuetis, fortibus, & iuuenibus facilius ferre; quaeq. ex longo tempore conſueta ſunt, etſi deteriora ſint, inaſſuetis minus incommodare, aſſeueranter pronuntiarunt, neminem inaſſuetum exercitationibus, & laboribus committi debere, alioqui maximopere offendi, ſed dumtaxat aſſuetos, nempe quos partes exercitatas robuſtiores habere, & propterea laboribus ſine damno reſiſtere experientia demonſtrat. addebant his rationes, primo quòd omnes illi, qui cuilibet rei inſueſcunt, magna ex parte naturae ſuae cõuenientem conſuetudinem deligunt; quoniam laedentia experti, illa repudiant, & iuuantibus adhaerent. unde exercitationibus aſſueti in illis tamquã ſibi familiaribus conſeruari debent: qui uero quieſcendi conſuetudinem contraxerunt, ab illa nullo pacto ſunt remouendi, quaſi tales experti ſint ab exercitationibus ſe ipſos offendi, & a quiete utilitatem capere. Secundo, quod iuxta philoſophorum, & medicorum placita conſuetudo in naturam tranſit, & iccirco non ſecus conſuetudinem permutantes oblaeduntur, atque illi, qui naturam peruertere, & aduerſus illius impetus obtendere conantur. Tertio quod ſi conſueti quieſcere longo tempore ſani ita uixerunt, ueriſimile ſit, in eadem quiete reliquum uitae curſum ipſos ſanos peracturos; ex aduerſo uerendum eſſe, ne ijdem aegritudines diuerſas incurrant; ſiquidem permutantes in contrarium uiuendi rationem, & alia ipſi conſequentia in contrarium ſtatum permutari, neceſſarium videtur. Huiuſcemodi ergo rationibus inducti, iſti conſtanter affirmarunt, conſuetudinem non debere mutari, & ideo ſolitos exerceri exercendos eſſe, & ſolitos quieſcere in quiete permanere debere.

2. Aph. 49. 50.

A debere. Sed,ut dixi, licet hi minus culpandam ſententiam ſecuti ſint,attamen neque ipſi erroribus caruerunt,quia Hippocrates in omnibus ad inaſſueta tranſeundum eſſe iudicauit,ne quando ad illa deſcendere coacti grauiora damna patiamur, quod magis agendum eſt,quando illa,quae conſueta ſunt,nimis pernicioſa exſiſtunt, qualis eſt conſumata ab exercitationibus ceſſatio,unde Hippocratis citata auctoritas in eo ſenſu accipi debet, ut uoluerit, quemadmodum & nos,velimus, nolimus, aſſentiri cogimur,aſſueta inſolitis minus turbare, neque propter hoc interdixerit, quin ad inſolita quandoque tranſeundum ſit, & praeſertim cum aſsueta ualde praua ſunt,& inaſsueta multo meliora.Primae itaque rationi reſpondemus, aſſumptum falſum eſse uniuerſaliter intellectum, quoniam ſicuti multi conſuetudinem naturae eorum conuenientem induunt, B ita quamplures uel dulcedine allecti, uel negligentia, aut alijs detenti ſtudijs, uel prae nimia ſtupiditate ſeſe laedi non ſentientes, in malis conſuetudinibus, & naturae ipſorum inimicis perſiſtunt; quemadmodum faciunt quieſcendo, & aſsueti,& deditì,qui quietis uoluptate delibuti non ſentientes offenſionem ei aſſueuerunt; non autem quod eam tamquam ſibiipſis conuenientem elegerint, nimirum quam iam ante hominibus cunctis inimicam probauimus. Ad ſecundam uero rationem dicimus, naturam profecto, & conſueſuetudinem parum differre; haud tamen ſequi ex hoc,quod numquam conſuetudo mutari debeat: quandoquidem ſi medici naturas prauas, ideſt naturales intemperies emendare, in meliusq. permutare omni arte contendunt,ut ſanitatem,& habitum bonum C corpori ingenerent,cur item peſſimae conſuetudines ab illis in honeſtiores, & ſalubriores permutari nequeant, ignoro; eo praeſertim quod facilius exſuuntur, quae conſuetudine fuerunt contracta, quam quae a principio ortus a natura tradita. accedit huc, quod otiandi conſuetudo pernicioſa eſt, quia (vt dicebat Celſus) poteſt incidere laboris neceſſitas. Tertiae praeterea rationi opponimus eos, qui in prauis conſuetudinibus perſiſtunt, tametſi ob iucunditatem non aduertant,perturbari, ut innuere uoluit Hippocrates,dum haudquaquam inaſsueta deteriora non turbare, ſed minus turbare dixit; neque propter hoc laudari, & probari debere,quod multo tempore in ſimilibus conſuetudinibus uitam ſanam traduxerint: quoniam ſicuti dicebat Galenus,illi,qui cibis mali ſucci uictitant, longo tempore malignitatem intus alentes, tandem qualibet uel minima occaſione peſſimos morbos incurrunt, ſimiliter quoque in peſſimis conſuetudinibus perſeuerantes ſaepenumero intus

2.Aph.56
Lib. 1. Cap. 3.
2. de alim.

intus malos habitus concipiunt, quos per aliquod tempus non per- D
cipiunt, quouſque humores praui otio nutriti, & ſupra modum au-
cti incurabiles, & moleſtiſſimas aegritudines inducunt. Quamobrē
elaborandum eſt, uniuerſis ſanam uitam optantibus, ut malae con-
ſuetudini innutriti minime ſe uoluptate, atque damni ignorantia
decipi ſinant, immo quamprimum ab ea recedere, paullatim tamē,
& ut dixit Hippocrates ἐκ προσαγωγῆς ſtudeant, illud pro comperto
habentes potius cum aliqua moleſtia permutandas eſse pernicio-
ſas conſuetudines, quam in illis cum delectatione perſiſtendum.
Atque haec pro male de exercitationibus ſentientium refutatione
dicta ſufficiant. Tempus modo eſt, quae corpora exercitationibus
accommodentur, quod tempus, & qui locus, demonſtrare: ſed an-
tequam hoc aggrediamur, differentias, ut ſupra promiſimus, ipſius-
que tractationis ordo expoſtulat, exercitationum breuiter per- E
curremus.

De exercitationum differentijs. Cap. V.

QVICVMQVE ex antiquis exercitationum faculta-
tem ſpeculari, & ſcriptis tradere aggreſſi fuerūt, tres
primarias illarum differentias effecerunt, quarum
aliam παρασκευαστικὸν γυμνάσιον ſiue praeuiam exercita
tionem, alteram ἀποθεραπευτικόν, tertiam ſimpliciter
3 đ tu.va. exercitationem nuncuparunt. Praeuia ſiue praepara
c.2.11.12. toria exercitatio ſecundum Galeni interpretationem erat motus
quidam in menſura intra modum, in qualitate ipſa incitatior, ac ce- F
lerior, quae non modo corporis motu, verum etiam frictionibus, &
unctionibus, ſimilibusq. alijs peragebatur, quaque ad curādam cor-
poris raritatem, cogendamue laxitatem, ut plurimum poſt venerem
utebantur, quamuis etiam interdum vterentur ante alias grauiores
3.đ tu.va, cap.8. exercitationes, quod proprium athletarum fuiſſe ſcribit Galenus,
2.đ tu.va. ne ab immodica quiete ad magnum motum perinde ac a contrario
cap.3. ad contrarium abſque medio ſubitus fieret tranſitus. Ἀποθεραπευτικὴ
3.đ tu.va. cap.12. exercitatio alia vt pars exercitationis, alia ut ſpecies a Galeno poni
tur, atq. utraq. erat motus quidam quantitate mediocris, tardus, &
citra ualentiorem nixum ſubinde quietem interponens, modo fri-
ctionibus, modo ambulationibus, alijsq. huiuſcemodi motibus fa-
ctus, qui tum emolliendis exſiccatis a nimio labore corporibus, tum
laxandis meatibus poſt grauiores exercitationes, poſt vigilias, poſt
2.đ tu.va. cap.12. maerores inſeruiebat; & proinde hic motus a Galeno extrema
exer-

A exercitationis pars nominatus reperitur, quoniam fere ſemper poſt magnas exercitationes, ne ad contrariam quietem illico tranſgrederentur, ipſam adhibebant, ut pote qui ob tarditatem, & frequentem interpoſitam quietem medium inter exercitationem validam, & conſummatam quietem teneret. Porro exercitatio ſimplex apud medicos gymnaſtas multas differentias habuiſſe legitur, alias ab extrinſecis, alias ab vtendi rationibus, alias a motus ipſius tum quantitate, tum qualitatibus deſumptas: quae ab extrinſecis accipiebantur, plerumque a loco nomen ſortiebantur, quando uel ſub dio, vel ſub tecto, uel in mixta umbra, quam ὑποσυμμιγῆ Graeci uocant, exercitatio peragebatur: item quando aut locus erat calens, aut frigidus, aut media temperie, & praeterea aut plane ſiccus, aut humidus, aut medio modo attemperatus. Differentiae ab B utendi rationibus acceptae huiuſcemodi exſtiterunt, quoniam aut continuus erat motus, aut intermiſſus, et ſi continuus, aequalis, uel inaequalis; ſin intermiſsus, aut certo ordine, aut citra ordinem, praeterea vel ſine puluere fiebat, uel cum puluere, atque eo alias multo, alias modico; ſimiliter agebatur uel ſine oleo, uel cum oleo, atque ipſo alias exiguo, alias multo. Quae autem ab ipſius motus quantitatibus acceptae inueniuntur differentiae, tales ſunt, quod exercitationes uel multo tempore durabant, & multae dicebantur, vel breui, mediocri, atque paucae, & mediocres uocabantur. Differentiae a motus quantitatibus deſumptae illae quoque fuerunt, quae a ui motrice accipiebantur: nam ſi uis magna erat, magna exercitatio; ſin parua, parua; ſin mediocris, mediocris appellabatur. Porro a qualitatibus ita differẽtias a Galeno captas inuenio, quod aut in breui tempore multum ſpatij metiebatur exercitatione, ſiue breue ſpatium ſaepius in modico tempore terebatur, atque haec exercitatio celer, acuta, & velox nuncupabatur, qualis curſus, umbratilis pugna, achrochiriſmus, luſus paruae pilae, & coryci, ἐκπλεθρίζειν, πιτυλίζειν, & quae in palaeſtris actitabantur humi circumuolutationes; aut multum temporis in breui ſpatio inſumebatur, tardaque & lenta exercitatio talis motus nominabatur, ut lenta ambulatio, uectatio in lectica; aut in mediocri tempore mediocre ſpatium, ſiue breue pluries mouendo peragebatur, ſicque mediocris exercitatio euadebat: praeterea magnarum alia praeter uim, celeritatem quoq. adnexam gerebat, & σφοδρὸν γυμνάσιον ideſt vehemens, robuſtaque exercitatio dicebatur, ut celeriter fodere, diſcum mittere, ſine intermiſſione ſaltare, graue telum iaculari, continuatis quam maxime ictibus, nec non graui armatura

2. de tue. ual. cap. 8.

2. de tue. ual. c. 8. & cap. 10.

ra celeriter agitari; alia ſine velocitate fiebat, & ἔυτονον γυμνάσιον, D ideſt valens exercitatio uocabatur, ſicut fodere, per accliuia ambulare, quatuor equos habenis ſimul coercere, funem manibus apprehenſam ſcandere, halteres, omneſque Milonis exercitationes. quod enim uehemens, & ualens exercitatio communi nomine magna diceretur; ex his intelligere licet, quae Galenus ſexto popularium morborum ſcripta reliquit, vbi inter enumeratas exercitationes; & equitationem magnam uocauit. Similiter & paruarum alia cum aliqua uelocitate fiebat, & remiſſa, ſiue ἔκλυτος vocabatur; alia ſine ulla celeritate, & ἀμυδρὸς, ſiue languida, aut imbecillis dicebatur, ex quibus duobus generibus erant uectationes in ſellis, lecticis, nauibus piſcatorijs & ſimiles geſtationes: alia neque vehemens, valēs, remiſſa, languida, ſed harum omnium media erat, mediaque, & mediocris appellabatur, quales moderatae equitationes, & mo- E deratae ambulationes. Repetentes igitur has, & tot fuiſſe exercitationum differentias dicimus, praeuiam, apotherapeuticam, & ſimplicem; ſimplicium alia ſub dio agebatur, alia ſub tecto, alia in mixta umbra, alia in loco frigido, alia in calido, alia in humido, alia in ſicco, alia in horum medio, praeterea aut erat perpetua, aſſiduaque, & uel aequalis, uel inaequalis, aut intermiſſa, & uel inordinata, uel ordinata, aut cum puluere multo, uel exiguo, aut ſine puluere, aut cum oleo modico, uel multo, aut ſine oleo, aut multa, aut minor, aut mediocris, aut uelox, celer, & acuta, aut tarda, & lenta, aut mediocris, aut magna, & ſiue uehemens, robuſtaque, ſiue ualens, aut parua, & uel remiſsa, uel languida, & imbecillis, aut media. Superſunt modo dubitationes duae ſoluendae ex dictis noſtris ſubortae, prima eſt, quod exercitationum differentias partien- F tes aliam uehementem, aliam remiſsam, & paruam effecimus, cum tamen Galenus apertiſſime ſcriptum reliquerit, non omnem motum eſse exercitationem, ſed uehementiorem. Secunda eſt, quod inter ceteras exercitationes fodere collocauimus, quem laborem Galenus non exercitationem ſimpliciter, ſed exercitationem ſimul, & opus eſſe iudicauit. Primae dubitationi facile reſpondetur, exercitationem communiter acceptam a nobis in tot differentias fuiſse partitam, Galenum uero non hanc motum uehementem eſſe definiuiſse, ſed potius exercitationem proprie uocatam; & propterea nullo modo ſententia noſtra illius ſententiae repugnare uidetur. ſed ſi quis adhuc a nobis ſciſcitaretur, numquid exercitatio propria ullas differentias habeat paruitatis, magnitudinis, & huiuſcemodi, huic ita ſatisfactum iri volumus, exercitationē propriam,

con. 1. aph. 6.

2. de tue. ua. c. 2. & 2. aph. con. 16.

quam-

A quamquam ex ſe uehemens motus ſemper exſiſtat, nihilominus alteram alteri, atque etiam ſibi comparatam, modo paruam, modo magnam, modo debilem, modo robuſtam nuncupari. Nam luſus pilae magnae, & lucta ſunt proprie exercitationes, quae ſi alias remiſſius, alias intenſius ab eodem agantur, nunc magnae, & intenſae, nunc paruae, & remiſſae vocabuntur: pariter hae eaedem exercitationes iuueni non admodum ualido magnae, & uehementes erunt, ſi laborioſe fiant, at in robuſto athleta reſpectu habito paruae & remiſsae apparebunt. Pro ſecundae dubitationis ſolutione dicimus, proprium rerum characterem ut plurimum a finibus donari, & proinde eaſdem res, prout uarijs finibus aguntur, uarios characteres, uariaq. nomina obtinere: ſi enim temperaturas corporum humanorum gratia tantum ſciendi quis contempletur, ſciens, & B philoſophus naturalis uocabitur; ſin gratia eas uel conſeruandi, vel corrigendi ſpeculetur, & artificis, & medici nomine erit dignus. Idem plane dicendum eſt de foſſione, cuius finis ſi ſit terrae cultura, & fructus perceptio, opus proculdubio, & labor ipſa uocanda erit; ſed ſi finis dumtaxat exſiſtat, corpora ad ualetudinem exercere, profecto exercitatio uocari debet, quo pacto nos intelleximus, quando inter exercitationes alias fodere recenſuimus. & quod de foſſione diximus, idem quoque de ſimilibus, quae opera uidentur, intelligi debere uolumus. Nam Pittacus ille Mitylenaeorum Rex mola tundere ſolebat ἐνεργῶ (inquit Clemens Alexandrinus) γυμνασίῳ χρώμενος. 2. de tue. ual. cap. 8. Quin noſter Galenus de ſeipſo refert aliquando hyeme in agro deprehenſum eſse, dum ligna finderet, hordeumque in pila tunderet, C & degluberet, aliaque exercendi dumtaxat corporis gratia faceret, quae opera quotidie agreſtes agere ſolent. Hoc idem Martialis poeta factitare ſe ſolitum fuiſſe, hiſce carminibus inſinuat. Lib. 4.

Rure morans quid agam, reſpondeo pauca rogatus,
Luce Deos oro, famulos poſt, arua reuiſo,
Partibus atque meis iuſtos indico labores,
Inde lego, Phoebumq. cio, muſamq. laceſſo;
Hinc oleo corpus frico; molliq. palaeſtra
Stringo libens animo gaudens, ac foenore liber
Pondero, poto, cano, ludo, lauo, coeno, quieſco,
Dum paruus lychnus modicum conſumit oliui,
Haec dat nocturnis mox lucubrata camoenis.

Vnde patet, multa alio fine opera, alio exercitationes uocari, & ob id non ignoranter foſſionem a nobis atque etiam a Galeno,

&

& Antyllo inter corporis exercitationes enumerari. Iam ad alia D tranſeamus.

De corporum morborum, & ſanitatis generibus. Cap. VI.

POSTQVAM aduerſus male de exercitationibus opinantes diſputando, neq. omnia corpora hominum exercenda, neque omnibus interdicendas exercitationes eſſe, demonſtrauimus: aequum eſt iam, quae corpora exerceri conueniat, docere. Tria enim a medicis corporum genera eſſe traduntur, aegra, neutra, & ſana; quorum tametſi multae factae ſint ſpecies, atque differentiae; nos tamen, qui aliud intendimus, ſolum has tres corporum ſpecies accipiemus, ea ſcilicet quae praeſenti valetudine fruuntur, atque operationes illaeſas habent, licet E alioqui nec perfecte ſana, nec undequaque temperata videantur; ea, quae infirma ſunt, ac uel iam decumbunt, uel ita operationes ſenſibiliter offenſas habent, ut nullo modo opera ſanorum obire ualeant, ea quae ueluti inter utraque haec media poſita ab auctoribus medicinae ualetudinaria nuncupantur, quaeue nec prorſus aegra, nec omnino ſana noſtris ſenſibus apparent. His itaque ſic conſtitutis tertium aliud animaduerſione dignum ſuccedit, quod tria quoque exſtant morborum genera, primum in intemperie poſitum, ſecundum in mala formatione, tertium in continuitatis ſolutione. Morbus in intemperie oritur, quando totum corpus (ſub nomine corporis intelligo, & humores, & ſpiritus, & membra ſolida) ſiue illius pars aliqua aut immoderate calefit, aut frigefit, aut humectatur, aut exſiccatur, uel ſimul frigefit, & exſiccatur, uel frigefit, F atque humectatur, uel calefit, & humectatur, vel calefit, atq. exſiccatur. his namque omnibus totum illud morbi genus continetur, quod intemperiem uocarunt medici; quam alias ſimplicem, alias cum humorum affluxu nuncupaſſe reperiuntur, ſub appellatione ſimplicis eam intelligentes, quae ſuapte natura citra alterius affectionis ſocietatem corpus interturbat; ſub nomine uero intemperiei cum affluxu nihil aliud inſinuantes, niſi intemperiem, quae & ex ſe, & una cum affectione ab humoribus oriente, ut pote inflammatione, timoreue aliquo corporis operationes laedit, & ſanitatis ſtatum è medio tollit. Morbus in praua formatione generatur quotieſcumq. corpus, ſeu corporis pars debita figura caret, aut debita quantitate, aut iuſto numero, aut conueniente ſitu. Morbus in ſolutione continuitatis efficitur, quando pars aliqua, ſeu aliquod corporis

A poris membrum a natura unum factum diuiſionem patitur, ſiue talis diuiſio intrinſecus, ſiue extrinſecus proficiſcatur. Tot itidem modis ſanitas morbo contraria conſtat, nimirum quae intemperie, in optima formatione, in unitate partium, eſſentiam, atque conſiſtentiam propriam obtineat. Nam de ſingulis iſtis τύπῳ ac in uniuerſum ſermonem habuiſſe ſufficit, cum illi, qui haec lecturi ſunt, ſi magis exquiſitam eorum cognitionem habere optabunt, libros medicorum perſcrutari queant, neque a nobis haec diligentius pertractata requirere debeant, qui alijs ſtudentes extra propoſitos limites nimis diuagari non poſſumus: ſed iam quae ex antedictis corpora exercitari, conueniant, examinari cogimur.

B *An corpora aegra ullo pacto exerceri conueniat.* Cap. VII.

DVBITATVM fuit antiquiſſimis uſque temporibus, an, ſicuti corpora ſana, ac ualetudinaria ad augendam, confirmandam, conſeruandamque valetudinem ab exercitationibus non exiguam commoditatem capiunt; ita quoque aegra corpora aliquo pacto exerceri ualerent, quo tam ad leniendas aegritudinum moleſtias, quam ad recuperandam ſanitatem vti liceret. Inter eos qui infirmos exerceri debere aſſeuerarunt, primus exſtitit Petronas, deinde Prodicus, ſiue Herodicus, qui curſibus, & luctationibus febrientes interficiebat, ambo ab Hippocrate 6.Epid. in tali dogmate uehementer damnati. Petronam imitatus poſterioribus ſaeculis Aſclepiades, ut hominum fauorem aucuparetur, non C modo languentibus uarias exercitationes ad uoluptatem potius, quam ad ſanitatem ſpectantes indulgebat, uerumetiam (quod elegantiſſime ſcripſit Celſus) cubantis quoque luxuriae ſubſcribebat: ut non ſine magna ratione Plinius deinde Aſclepiadem iucundum curandi modum calluiſſe praedicauerit. Qui praeter hos ſimili ſententiae haerere maluerunt, Aeſculapium dixerunt ita uocatum: παρὰ τὸ ἀσκεῖν ἠπίως τοὺς νοσοῦντας: ideſt, quod aegrotos ſuauiter exerceret, quando prius ἤπιος uocabatur. Ex altera parte, non defuerunt, qui neminem aegrotum exercendum eſſe, ſed cunctos in quiete contineri debere, aſſeruerunt. Inter hos medij Galenus, Herodotus, Antyllus, Aetius, & Auicenna, quemadmodum ab omnibus aegris non ſimpliciter exercitationes amoueri uoluerunt, ita nec ijs placuit, quoſcumque quouis motus genere exercitari, ſed & in aegris ipſi, & in exercitationibus eligendis magnam diſtinctionem, & curam habendam eſſe iuſſerunt, ut quod morboſum cor-

pus,

pus, qua exercitatione, & qua quiete indigeat, ne ullas perturba- D
tiones,motionesq. ſuſtineat, optime pernoſcatur. Quocirca ſecun-
dum iſtos corpora, quae immodica intemperie calida laborant,nul
lis uehementibus, remiſſisue exercitationibus accommodantur,
quod calor, qui diminui debet, ab illis potius augmentum ſuſci-
5.de tu.va. cap.11. pit, quemadmodum Galen. de Primigene ſumma caliditate labo-
rante narrat, qui nedum,a uehementioribus exercitationibus, im-
mo,& ab exiguis deambulationibus in porticu ante balneum factis
magnopere laedebatur. unde merito condemnandus eſt Aſclepia-
Li.2.c.14. des Pruſienſis,qui in ardentibus febribus;referente Celſo;geſtatio-
nibus utebatur, in alijs uero febribus, & morbis medicamenta, ac
uomitiones tollens, inedia, ſiti, uigilia, luce primis diebus aegro-
tantes inſtar tortoris, excruciabat,alijs autem diebus ambulationi-
bus,geſtationibus,balneis,lectulisque penſilibus exercebat. In his E
etenim Galeni, & Antylli ſententia exſtat, acuta febre laborantes
ab omni motu remouendos, in longis febribus,atque morbis(quos
omnes nonnulli ex antiquis medicis aliptarum officio tranſmitten-
In prooe. lib.chron. paſſ. dos, ut refert Coelius Aurelianus, falſo crediderunt) ubi acceſſio
urget, nullo pacto exercendos, at in interuallis decubitum non
ſemper conferre,immo aliquando utiles eſſe motiones,exercitatio-
nesque; quod innuiſſe Hippocratem arbitror, dum in ſeptimo epi-
demiorum dicebat, aliquos inueniri infirmos, qui ne penitus tor-
peant, a lecto expellendi ſunt. quod item innuere uoluit Ariſtote-
Ca.16. les libro moralium Nicomachiorum decimo, ubi ſcripſit febrici-
tantibus in uniuerſum diaetam,atque inediam conferre, alicui ta-
men forte non ita conducere. Qui praeterea corpus aridum,ac in-
ſigniter exſiccatum habent, ſi exerceantur, aridiores euadunt, & F
ideo illis quies apprime congruit, quam humectandi uim poſſide-
Loc. citat. re nemo ignorat,quamque Hippocrates dum calidis naturis conue
nire ſcribit,nec immodice calidas imtemperies intelligit,nec;aucto
re Galeno;quamlibet motus,ſed uehementioris tantum ceſſationē,
ſicuti nos hic de ſiccis corporibus intelligimus,quae geſtationibus,
& uectationibus aliquibus, at nō magnis motibus exerceri poſſunt,
dummodo uires permittant,exercitationesq. moderatae ſint; alio-
qui ſicut ex moderato motu calor exſurgit,excitaturq.,nec non hu-
mores paulatim euaneſcūt; pariter ex immodico calor infirmus ex-
ſtinguitur,humiditatesq. magis diffunduntur. Corpora item cali-
da, & ſicca immoderate nullis exercitationibus aptantur, minus
quoque calida,& humida,nempe quae grauiori quam cetera mor-
bo ſubijciantur,maioriq. cura opus habeant,Frigida porro,ſimulq.
ſicca

A ſicca corpora uel nullis exercitationibus, uel minimis, & ualde remiſſis exerceri debent, cum ſemper praeter morbi peculiarem afflictionem imbecilles uires habeant, Exercitationibus non ita offenduntur corpora frigida, ſicuti neq. humida. At frigida & humida aliorum omnium maxime exercitationes ſuſtinent; quod motus ex ſiccando, & calefaciendo ueluti quoddam remedium ſit, modo tamen non extra modum adhibeatur. Atque haec omnia dicta intelligantur de illis aegrotis duntaxat, qui uniuerſum corpus imtemperatum habent, quoniam ſi quis in ſola corporis parte membroue, aut in pluribus intemperiem patiatur, repeririq. poſſit modus, quo partes ſanae citra aegrarum offenſionem exerceantur, proculdubio huic aegroto exercitatio magis accommodata erit; quippe quae ſanarum partium habitum bonum confirmans, infirmis etiam conſequentia quadam auxilium praeſtet. B Colligentes igitur dicimus, nullum corpus intemperie quauis laborans magna, & uehementi exercitatione gaudere; ſed aliqđ reperiri, cui exercitationes exiguae, & ualde moderatae auxilium afferant interdum, quales uero exercitationes ſint illae, & qualibus in morbis, atque corporibus unaquaeque congruat, in ſequentibus libris declarabimus, ubi particulares ſingularium exercitationum facultates uberius enarrabimus.

De morboſis ob malam formationem corporibus ſimili propè uia determinari debet, modo illi non a generationis principijs, ſed nuper, & caſu (ut ita dicam) ortum duxerint. Haec etenim ſiue totam corporis figuram deprauatam, ut in leucophlegmatia, ſiue partem aliquam deformatam habeant, niſi affectus alij impedientes aſſocientur, ab exercitationibus utilitatem capiunt; nempe quae & C contorta dirigere, & aſpera lenire, & tumida deprimere, & depreſſa eleuare, & oppleta exinanire, & exinanita explere, & obſtructa aperire queant. Ad haec morbos in quantitate genitos non raro exercitationes tollere conſueuerunt; quandoquidem uniuerſalem corporis molem auctam nihil eſt, quod magis auferat, quam exercitationes uehementes, & ueloces ieiunis adhibitae: quas carnes, & ſuccos detrahere dixit Hippo, & poſt ipſum Galenus, hoc namq. remedio Nicomachum Smyrnaeum, qui adeo craſſitie creuerat, ut neq. podicem manibus tangere, neque corpus mouere poſſet, ab Aeſculapio curatum eſſe, mihi veriſimile videtur: ſimili modo extenuata, & gracilia corpora nihil aeque ad carnoſum, & bonum habitum reſtituit, ac tarda & lenis exercitatio, quae concoctiones omnes inſigniter adiuuans efficit, ut nutrimentum perbelle diſtribuatur: ſicque macie affecta corpora probe nutrita carnem, ac pinguedinem

Lib. de ſal. diacta. In 6. epid. cō. 3. aphoriſ. 2. Galen. de drijs morborū. c. 9.

acquirant: ita ſane ſe multos, & toto corpore, & cruribus extenua- D
In 6. obid. com. 5. tos curaſſe, gloriatur Galenus, ſicut item Germanicum, a tenuitate crurum, equitationis beneficio, liberatum alias diximus. Corpo-
Secũdo de tẽpe. 3. & 2. d tu. va. ra ſubinde, a morbo in numero correpta, ſiue is ſuperfluus, ſiue mancus ſit, exercitationes ex ſe minime recuſant, & tunc praeſertim, quando ſimilis morbus haud eſt innatus, ueluti in lapillis renum, qui ex uehementi motu, concuſſioneque ab anguſtis renum uijs ad latiores, tandemq. ad ipſam ueſicam deſcendentes magnas aegrotis moleſtias adimunt. Corpora uero aegritudine in ſitu laborantia, modo non ab ortu, nullum fere exercitationis genus admittunt, quod membra dum proprium locum, atque ſitum amiſerunt, non modo reponenda ſunt in propria ſede, uerumetiam poſtquam repoſita fuerunt, tandiu ab omni motus genere arcenda, quoad
optime confirmata priſtinum habitum repararint, alioqui ſi mo- E
uerentur, maiori nocumento afficerentur. quo fit, ut hac infirmitate capti maiori ex parte exercitari non debeant. Atque haec de ſecundo morborum genere, mala formatione ſcilicet laborantibus corporibus dicta ſufficiant. Remanent corpora tertio genere morborum continuatis uidelicet ſolutione correpta, quae ſolutio uel in cute, uel in carne, uel in oſſibus, uel in neruis, ac huiuſce generis ſimilibus contingere ſolet, atque modo ſola, modo febribus aſſociata; ubi corpus aliquam ex his ſolutionem febri aſſociatã habet, nullo modo exerceri debet, quandoquidem, ſi raro febricitantibus exercitationes conueniunt, quanto minus conuenient, ubi a-lijs morbis turbabuntur? Quod ſi citra febrem ſola continui ſo-
lutio adſit, eaq. ſit in parte nobili, atque uitae maxime neceſſaria, ue F
luti cerebro, uentriculo, iecore, ac ſimilibus, proculdubio exercitationes quaeuis maxime nocent, nempe quae, & ſpiritus parti affectae neceſſarios ualde diſtrahant, & humores omnes tunc agitent, quando firmos, & quietos eſſe conueniret, ne ob eorum affluxum morbus magis incrudeſceret. Alia membra ignobiliora ſi patiantur continuitatis diuiſionem, poterunt aegri mediocriter exerceri, modo nec magnis ſit affectus, nec pars laborans exerceatur. Sunt nonnulli hac aegritudine capti, qui non paruam utilitatem a moderatis, immoderatisque exercitationibus percipiunt, quales ſcabioſi, quorum cutis cum ab humoribus ſalſis, & acutis diſcindatur, ex motu uehementi afficitur, ut humores illi tam per ſudorem, quam per occultam [illegible] ſpirationem euacuentur, atque ipſis euacuatis a morbo liberentur. Quamobrem acri iudicio diligentique animaduerſione in his omnibus opus eſt, quo optime cognoſcatur in qui-

bus

A bus morboſis corporibus congruant exercitationes,& in quibus minus habita ſemper prae oculis uniuerſali hac ratione,cuius ductu rariſſime contingunt errata, poſsuntque particularia ita dirigi, ut numquam loco auxiliorum damna ſuccedant.

De corporibus ualetudinarijs, & ſenilibus exercendis. Cap. IIX.

QVAMVIS apud medicos(ut ſupra diximus)inter corpora aegra,atque ſana reponantur neutra, illaq. in multiplices differentias partiantur, quia tamen parum ad noſtram tractationem pertinent, eorum loco ualetudinaria ſtatuemus, cum quibus comprehendi uolumus tum omnes il-
B los, qui recenter a morbis, ac decubitu euaſerunt, nec dum perfecte antiquum habitum recuperarunt; tum ſenes pleroſque, nempe quos Galenus eodem modo, quo ualetudinarios, curari debere praecepit; nec abſque ratione,ſiquidem ſenectus,auctore Ariſtotele, eſt quidam naturalis morbus. unde, qui ſunt aetate graues, eam uiuendi rationem ſuſtinere nequeunt, quam ſani perferunt. Ergo ualetudinarijs illis,qui mox a morbis euaſerunt, inter cetera remedia pro integra ualetudine ipſis accõmodata praecipua eſt corporis exercitatio, a qua membra eorum firmantur, humorum reliquiae inaniuntur, calor excitatur, & denique totus corporis habitus reſtituitur. Eſt tamen omne ſtudium adhibendum, ut a principio lenes, breues, tardi, ac remiſſi motus exſiſtant, deinceps, prout uires magis inualeſcunt,ſimiliter, & magnitudo, ac longitudo exer-
C citationis augeatur, tandemque in mente illud ἐκ προσαγωγῆς tantopere ab Hippocrate decantatum ſemper habendum erit, ne ob importunum ab extremo, ad extremum tranſitum maiora errata committantur, & pro uirium reſtitutione imbecillitas maior, ſiue proſtratio ſuccedat. proinde merito damnandus uenit Auerroes, qui morboſa corpora quotidie exercenda eſse uſque ad ſudoris initium, atque anhelitus eleuationem nimis libere conſuluit: ita enim uehemens exercitatio tantum abeſt, ut ualetudinarijs, ſiue morboſis (quemadmodum ipſe uocat) ullum effatu dignum beneficium praeſtet, ut potius uires adhuc debiles magis conſternet, caloremque natiuum ex morbo uix reuiuiſcentem fere exſtinguat, aut ſaltem inſigniter hebetet; ſiquidem bonus eſt in conualeſcentibus, ſed exiguus (ut ſcribit Galenus) ſanguis, atque una cum ipſo ſpiritus uitalis, & animalis; ipſae uero particulae ſolidae ſiccio-

5. de tue. ua. c. 11. & in arte medi. c. ult.

5. de gener. aial. cap. 4.

6. collect. cap. 6.

In arte medic. c. ult.

res, & conſequenter eorum uires ſunt imbecilliores; atque earum- D dem ratione corpus vniuerſum frigidius. unde ad emendandam huiuſcemodi indiſpoſitionem neceſſaria ſunt quaecumque probum atque ſecurum exhibent alimentum; & praeter haec moderati motus, quales vehicula, ambulationes lenes; non uehementes motus, qui ſicuti ſolidas partes arefactas ſicciores reddunt, ita calorem diminuunt, & uires imbecillas conſumunt. Ceterum ſenes, quorum aetas plurimam ob caloris defectum, excrementorum copiam coaceruat, exercitationibus magnopere gaudent, tum ad expurganda huiuſcemodi recrementa, tum etiam ad conſeruandum, atq. placidi cuiuſdam uenti inſtar excitandum, accedendumue calorem, qui ſecus nimio torpore exſtingui periclitaretur. Attamen in praeſcribēdis ſenum exercitationibus quatuor animaduerti debent, uires, corporis affectus, conſuetudo, & uitia particularia, E quae plerumque ſenum corpora infeſtare ſolent. ratione uirium, quas ſenes ſemper imbecilliores habent, acutas exercitationes, uehementes, & multas, quae corpus ſiccant, extenuant, & infirmant, maximopere cauere debent, ſequi vero mitiores, quales ſunt geſtatio, ac intra laſſitudinem inambulatio. Prodicus enim qui ualetudi-
1. Rhe. c. 5 nis ſtudioſiſſimus exſtitit, & ob id (Ariſtotele auctore) ea omnia, quibus ceteri cum voluptate utuntur, recuſauit, iam ingraueſcente aetate (ut refert Plato in Phaedro) Athenis ad Megarae moenia ibat, indeque domum reuertebatur. quae exercitationis menſura haudquaquam omnibus ſenibus accommodari poſſet, cum Plato ipſe eum, & ſibi, & alijs nimio exercendi ſtudio moleſtiam peperiſſe dicat. Antiochus pariter medicus, annos natus pluſquam octoginta, quotidie fere, ut ſcribit Galenus, domo ad forum ſtadiorum F trium ſpatio, atque interim ad uiſendos aegrotos pedibus ambulare ſolebat. quod ſi ei longius ire neceſſe erat, ſella, aut uehiculo utebatur. Ad haec narrat Plinius ſecundus, Spurinam uirum in uiuendo maxime prouidum, quique, aurium, & oculorum uigore integro, nec non agili ac viuido corpore, ſeptuageſimum ſeptimum annum attigit, hanc regulam conſtantiſſime ſeruaſſe, ut mane lectulo contineretur, hora ſecūda indueretur, ambularetque millia paſſuum tria, mox legeret, uel colloqueretur, deinde conſideret, tum uehiculum adſcenderet, peractiſq. ita ſeptem millibus paſſuum iterum ambularet mille, iterum reſideret, uel ſe cubiculo, aut ſtylo redderet; ubi hora balinei nunciata foret, quae erat hyeme nona, aeſtate octaua, in Sole, ſi caruiſſet uento, ambularet nudus; deinde pila moueretur, uehementer, & diu poſtmodum lotus accumberet,

&

A & pauliſper cibum differret. Ob totius corporis affectum exercitationes ſenum in hunc modum determinari debent, quoniam corpus optimi ſtatus, ſicut in iuuentute ad vehementiſſimos quoſque labores idoneum maxime eſt, ita in ſenecta ſe habet ad omnes mediocres, qui uero ſenes aut craſſis ſunt cruribus, aut lato pectore, aut cruribus, ultra quod par eſt, gracilibus, aut quorum corpus exiguo eſt thorace, aut admodum anguſto, aut valgum eſt, uarumue, aut alio quouis pacto a mediocritate recedens, id ad eas omnes exercitationes ineptum redditur, quae uitioſa membra magis offendere, quam iuuare poſſunt, ut vociferatio thoracem, ambulatio crura, & ſimiliter. Iam vero conſuetudo maximam ſibi uendicat partem ad exercitationis ſpeciem deligendam, quando Hippocrates dixit, eos, qui ſoliti ſunt labores ferre, etſi fuerint imbecilles, uel B ſenes, non conſuetis, fortibus, atque iuuenibus ſolitos facilius ferre: nam ſicuti conſueta minime laſſant, quos exercent, immo etiam delectant, pariter inſueta tum moleſtiam adferunt, tum laſſant. Senes igitur omnes conſuetis laboribus exercitari debent, ſed tamen uehementia eorum remiſſa, quia, ſi corpora ſenilia vigorem, calorem, robur, & omnia denique diminuta habent, iuuentutis reſpectu exercitationes quoque minores requirere, rationi conſentaneum eſt. Vltimo uitia corporum ſenilium propria exercitationum ipſis nequaquam conuenientium genus demonſtrabunt. quae enim ex leui cauſſa, a vertigine, comitiali morbo, graui ophthalmia, auditus imbecillitate capiuntur, exercitationes caput offendentes euitare neceſſe eſt: ſimiliter & in omnibus alijs affectibus, non ſolum ſenes, uerum & cuiuſq. aetatis homines ita ſe gere- C re debent, vt ijs exercitationibus ſedulo abſtineant, quae patientes partes magis exercere, & perturbare natae ſunt. Sic itaq. de valetudinarijs, ac ſenilibus corporibus exercendis ſtatuendum erit.

De corporibus ſanis exercendis. *Cap.* IX.

QVICVMQVE corporis exercitationes ſanitati inutiles minime reputarunt, in ſanis eas prae ceteris cõmendandas eſſe dixerunt, tamquam neceſſarium prope exſiſtat, ſi exercitationes ad bonum habitum comparandum, atque ualetudinem conſeruandam non ignobile auxilium praeſtant, ut in ſanis maxime adiumentum oſtendere poſſint. Hoc tamen uerum eſt, antiquos medicos multas ſanorum corporum differentias effeciſse, inter quas primum locum obtinet cor-

pus illud perfecta ſanitate praeditum, quod menſura, & regula ce- D
teris poſitum fuit, potiuſque mente deſignari, quam in ulla regione
re ipſa inueniri poteſt: etſi Galenus multa corpora temperata in
2. de tue. ual. cap. 7. ſua regione inueniri memoriae prodiderit. De tali namque corpo-
re nullibi exſiſtente ſermonem non ſum habiturus, ſed de illis tan-
tum agam, quae ita praeſente ſanitate fruuntur, ut valeant ſine vl-
la moleſtia cunctas illas actiones obire, quae communiter ab omni-
bus exercentur. cum enim medicus artifex ſenſilium rerum exſi-
ſtat, quae ſenſui ſeſe produnt, & non quae ſola cogitatione com-
prehenduntur, tractare debet. Haec itaque corpora ſana, quoniam
quotidie comedunt, atque nutriuntur, neceſſario multa excremen-
ta generant, quae niſi continuo a corpore per exercitationes edu-
cantur, tandem prauas diſpoſitiones ingenerant: unde prudenter
6. aph. 28. ſcripſit Galenus, hominem, ſi vtatur mediocri exercitatione, & be- E
ne concoquat, corpus a ſuperfluitatibus mundum reddere. Verum
enim vero in ſanis quoque plurima conſideratione digna ſeſe offe-
runt, tam ex parte exercitationum, quam ex parte exercitandorum.
Ex parte exercitationum ſciri debet, nullam exercitationem, nec
violentam, neque immodicam eſſe debere, ut in libro περὶ μικρᾶς
σφαίρας adnotauit Galen. & propterea exercitationes foſſorum, &
meſſorum nemini fere eorum conueniunt, qui proſpera valetudi-
ne fruuntur; celeres motus, & vehementes in robuſtis commendan-
tur, qualis lucta, diſcus, pila, & huiuſcemodi, eo magis ſi conſueti
fuerint; moderati omnes quibus vis fere aptantur. Porrò ex parte
corporum exercitandorum his mentem adhiberi oportet, conſue-
tudini, aetati, habitui vniuerſali corporis, particulari rationi ui-
uendi, necnon temperaturae. De conſuetudine ſaepius diximus F
etiam in omnibus obſeruari debere, ſiquidem quae conſuetae ſunt
exercitationes, licet ſint aut nimis vehementes, aut nimis remiſſae,
inaſſuetis maiorem utilitatem, atque delectationem pariunt; at ſi
quis vel minus, uel plus quam conſueuit, interdum exerceatur, pro-
tinus moleſtia euidenter afficitur, ita ut non raro febres hac ratione
li. de cauſ. fis mor. c. 21. & dſijs ſeb. c. 2. contingere, ſcripſerit Galenus, dum exercitationes conſuetae di-
mittuntur. Quod vero ad aetatem pertinet, iam diximus, proue-
ctos, & ſenes remiſſiores quam ceteros, & pauciores exercitationes
poſcere; pueri, iuuenes, atque uiri motibus fere omnibus pro ſua
quiſque aetate ſufficiunt, modo aliud quid non prohibeat, aut mo-
dum corporibus priuatorum, & non athletarum conuenientem
minime exercitationes tranſcendant. Iuuenes enim (dicebat Hip-
pocrates, ſiue Polybus in primo de morbis) ſi plus conſueto labo-
rent,

A rent, conuulſionibus fortibus, & rupturis uarijs carnium, uenarumque ſtatim,& magis,quam ſenes tentantur; quod corpus robuſtum,& ſiccum habent, carnem denſam, ualidam,oſſibus tenaciter adhaerentem,cui circundata cutis ualde tenditur. quae omnia minus ſenibus inſunt, & propterea illi rarius huiuſcemodi malis capiũtur. De uniuerſali autem corporis habitu ſic determinandum cenſeo,quod pingues,& obeſi,quanto magis exerceantur,tanto proſperiore ſanitate utuntur,quando dicebat Ariſtoteles,motu pinguedinem eliquari;quod ſi etiam exercitationes ſint uehementes, atque acutae,nihil omnino nocebunt. Nam Hippocrates corpulentorum itinera uelocia debere eſſe uoluit:quin etiam Galenus inter cetera, quae ad extenuandum uirum illum obeſum quadraginta annos natum adminiſtrauit,ſe curſum uelocem adhibuiſſe teſtatur. Contra Graciles in conſummata fere quiete detineri poſtulant, quia ſicuti corpulenti, & craſſi contrarias habitudines ex contrarijs ortas habent, ita contraria pro ipſorum ſalute expoſcere uidentur, alioqui magnopere laeduntur;ſique aliqui ſunt,quibus exercitatio prodeſſe iudicetur,ij proculdubio pauca,& ualde remiſſa opus habent.unde ſapientiſſimus Hippocrates ſumma ratione iuſſit,ut graciles iter facturi lentis paſſibus incedãt,quos item Mangones,& Medici craſſefacere uolentes,uirgis uerberabant,ut caro eleuaretur,& ad eam alimentum traheretur.Qui uero inter pingues,& graciles,uel εὔσαρκοι,ſiue quadrati,uel parum ad alteram partem declinantes exiſtũt, ſi mediocriter, aut etiam uehementer, modo non immodice exerceantur,utilitatem inſignem percipiunt; nimirum cum eorum calor ita magis conſeruetur,ſuperfluitatesque quotidianae exhauriantur.

3. đ parti. bus aïaliũ ca.9.

14. Meth. ca. 15.

lib. de ſal. diaeta. 10. aph. 1. đ tu ua.

đ ſal. diaeta. aph. 10.

C De particulari membrorum habitu idẽ dicendum, craſſas,ſcilicet partes magis exercendas, tenues minus, niſi earum tenuitas ex nutrimenti diſtributione impedita,uel defectu proficiſcatur:quo in caſu, & exercitatio conuenit, & genus illud unguenti, etiam pilis auellendis a medicis excogitatum,Dropax uocatum, de quo Martialis lib.3.

Pſilothro faciemque lauas, & dropace caluam,
Nunquid tonſorem Gargiliane times? & lib.2.
Laeuis dropace tu quotidiano,
Hirſutis ego cruribus, genisq.

Pariter, & partes omnes corporis mediae inter graciles, & craſſas exercendae ſunt. In ratione uiuendi hoc inſuper animaduerti debet, ut qui parum comedunt, parum exerceantur, iuxta Hippocratis legem, ubi fames laborandum non eſt; qui item uigilant,ab

exercitationibus arcendi, ne magis exſiccentur, neue moleſtiae D
moleſtia maior ſuperaddatur,contra qui multum comedunt, mul-
tum exerceri debent, quoniam dicebat Hippocrates, non poteſt
homo comedens ſanus uiuere,niſi laboret: in talibus enim opus eſt
multo calore,ut multum concoquant, multus calor ab exercitatio-
2. de tu. va. ne,dicebat Galenus,facile ſuppeditatur, praeterea multum mandu
cantes magnam excrementorum copiam aggenerant,quae niſi ma-
gnis, & multis laboribus diminuatur, in prauas diſpoſitiones cor-
pus deducunt. qui ſimiliter multum, & profunde dormiunt, mul-
tis quoque exercitationibus indigent, quandoquidem in iſtis per-
ſpirationes retinentur, atque adeo ſanguinis copia partes exterio-
res deferit,ſubitque interiora, ut adacto cultello non aeque efflue-
3. de hiſto. aialiũ. c 19 re ualeat, quemadmodum ſcribit Ariſtoteles, & ob id ſomnolenti E
omnes decolorati euadunt, unde hos ſatis exercitari neceſſe eſt,
quo perſpirationibus aditus pateſiat, ſanguisue ad exteriora ſeruan
da atque nutrienda reuocetur. Demum ob temperaturae ratio-
nem ſic de exercitationibus iudicium ferendum credo, ut ſicci uel
nihil omnino, uel lente ſatis, & minimum laborioſe exerceantur.
nam exercitationes,quas ſuapte natura exſiccare conſtat,ſi in ſiccis
corporibus adhibeantur, quin intemperiem augeant, nemo ſanae
mentis dubitarit. Calidi quoque, & praeſertim acri, ac mordaci
calore praediti exercitationes modicas requirunt, ne a motu plus
4. Aph. 13 aequo incaleſcant, ipſiſque, ut ſcribit Galenus ſolae in neceſſarijs
6. epid. cõ. actionibus obeundis motiones factae ſufficiunt. Vnde Ariſtoteles,
4. aph. 15. 6. partic. quaerens, cur alij ſedendo pinguefiant, alij macreſcant, ideo eue-
Prob. 1. nire dicit, quoniam alij frigidi ſunt, alij calidi, alij excrementoſi, F
alij non; & qui calidi ſunt, pinguefiunt ſedendo, cum eorum calor
ſine motu cibi concoctioni ſufficiat, ſimiliter, & non excremento-
ſi. Qui uero excrementis abundant, & frigida temperie ſunt, ma-
creſcunt ſedendo, quoniam a quiete eorum calor quaſi torpeſcit;
& ob id minus concoquit; pariter & excrementa non expelluntur,
6. Epid. ſect. 4. immo creſcunt. De calidis huiuſcemodi Hippocrates ſermonem
habuit, quando dixit: Εν θέρμῳ φύσει ψύξις, ποτὸν ὕδωρ ἐλλινύειν, ui-
delicet, quod calidis naturis refrigeratio aquae potus, & quies
conueniunt; ſimiliter & cum ſcripſit: ὁκόσους δὲ δίψαι λαμβάνουσιν, του-
τέοισι τῶν τε σιτίων, καὶ τῶν ταλαιπωριῶν ἀφαιρέειν, ijs ſcilicet minuen-
dum eſſe, & laborem,& cibum, quos ob calorem infeſtat ſitis. Ex
quo ſimul clarum efficitur,frigida corpora uehementer atque mul-
5. partic. tum exercenda eſſe. Porro an humida ab exercitationibus iuua-
prob. 9. men percipiant,non immerito dubitari poſſet; eo quod Ariſtoteles
ſcri-

A ſcriptum reliquit,corpora humida a labore ſuffocari, quia a calidi-
tate motus humidum in uapores conuertitur, qui mox copioſi, & feruidi effecti calorem natiuum ſuffocant: attamen ratio ſecus per-ſuadere uidetur, quae demonſtrat humida corpora excrementis a-bundare, & propterea ipſis labores ualidos congruere, tum ad ex-uberantem humiditatem conſumendam,tum ad ſuperfluitatum co-piam adimendam. Quapropter, ſicuti notat Petrus Apponenſis, ſententiam Ariſtotelis de illis intelligere oportet, in quibus qua-tuor concurrunt, ut ſint humidi, & calidi, ut humiditas ſit multa, euaporabilis,atque circa pulmonem:tales enim ſi laborent, & mul-tum exercentur, periculum eſt, ne humiditas a calore intrinſeco acuto in uapores conuerſa pulmonis,& cordis regionem occupan-
B do ſuffocationem inducat. Qui ab his humidam corporis tempe-riem poſſident, nullum nocumentum, quinimmo egregiam utili-tátem ab exercitationibus,& laboribus percipiunt;atq. hac ratio-ne ex mulieribus humida temperie in uniuerſum praeditis illae ſa-niorem, & minus moleſtam uitam degunt, quae diutius, & ualen-tius elaborant, & exercentur, ſicut & eaedem apud quas gentes,& in quibus locis laborare conſueuerunt, facilius pariunt, ut ſcribit Ariſtoteles; neque uterum difficulter gerunt, cum labor ea recre- 4. de gen. aialiū.c. 6
menta conſumat,quae in mulieribus otioſis,& ſellularijs augentur. Quaecunque uero corpora calida ſimul, & ſicca ſunt, nullo pacto exerceri conuenit; quae calida,& humida, exercitationem admit-tunt,at moderatam,non uehementem, non citatam: frigida, & ſic-ca ratione frigiditatis exercenda ſunt, ratione autem ſiccitatis ne-
C que celeres, neque ualidos motus requirent, ſed moderatos,& po-tius lentos: frigida atque humida omnium maxime ab exercitatio-nibus uehementibus, & uelocibus iuuantur, quippe quae ſuperua-caneam humiditatem abſumunt, & calorem natiuum excitant, au-gentque. Sic igitur de corporibus exercendis in uniuerſum deter-minatum ſit.

De locis In quibus exercitationes fieri debent. Cap. X.

TANTA eſt locorum uis,atque proprietas,quibus res in ipſis factae uarijs modis diſponuntur,ut non modo plan tarum naturae, ſicuti Theophraſtus ſcribit, non modo brutorum facultates, quemadmodum auctor eſt Ariſto-teles,uerum & ipſorum hominum corpora,atque animi, ſecundum Hippocratis, & Platonis ſententiam, prout in diuerſis locis uel na-

ſcuntur,

ſcuntur,vel aluntur,diuerſis, atque mirificis condicionibus afficiantur. Quapropter maximis laudibus digni ſunt ueteres medici, qui in ſingulis fere eorum artis operationibus:locorum qualitates conſiderandas omni diligentia praeceperunt. Nam extant loca, atque regiones, in quibus, ſi ea fiant, quae in alijs feliciter aguntur,contrarium prope finem conſequuntur: id quod prae ceteris illi quoque magnopere ſpectare debent, qui vel ſanitatis tuendae, uel boni corporis habitus acquirendi gratia, propria, atq. etiam aliorum corpora exercere uolunt: qui niſi in eligendis opportunis locis ualde mentem adhibeant, ſaepenumero dum iuuare credunt, non contemnenda damna, neque negligendas affectiones incurrunt. Circa itaq. loci ad exercendum electionem tria praecipue magna conſideratione digna occurrunt; Primum eſt,ut ſit ab optimis uentis perſpiratus,& a prauis obtectus:unde loca ad ſeptemtrionem, & orientem, a quibus ſalubriores aurae perflant, poſita occidentalibus, & meridionalibus continuo praeferenda erunt: illa enim neque immodico calore ferueſcunt, neque frigore, & humore ſitus contrahunt,nec pernicioſis uaporationibus,a flatibus adductis, inficiuntur;haec uero praeter aeſtum,& frigus intenſum, quae modo uno tempore, modo altero inducuntur, inſalubeirimas peſpirationes uentorum ratione plerumque patiuntur. quod ſi loca haberi poterunt, quae uentorum tranquillitate fruantur, quaeque prorſus temperata ſint,qualem & Hippocratis,& ſuam patriam exſtitiſſe refert Galenus, proculdubio haec cunctis praeſtabunt:alioqui maxime curandum erit, ne uehementiſſime ſaltem ibi uenti ſpirent, quod corpora ſeſe exercentium a motu,atque calore aperta facillime uentorum incurſus ad interiora admittunt,atque ſic poſtea pernicioſos affectus ingenti periculo concipiunt. Atque hac ratione a uentis, & optimo caeli ſitu deſumpta factum puto, ut alij hyemales, alij aeſtiuas thermas exſtruxerint:nam hyemales in tranſtyberina regione Aurelianum Caeſ. feciſſe, auctor eſt Vopiſcus, quae ad meridiem expoſitae ſolis radijs attẽperabantur,& proinde hyemalibus exercitationib. ualde accommodatae erant. Aeſtiuas uero aedificaſſe Gordianum Iuniorem, ſcribit Iulius Capitolinus, quae inter Coelium montem, & Eſquilias poſitae opacitatem quandam blandam,& gratiſſimas umbras exercentibus ſe praebebant. Secundum in electione loci conſiderandum eſt, ut ſit apertus, non concluſus,non opacus,quoniam,ubi liberior exſiſtit aer,minusque conſtipatus, corpora in ipſo exercitata agiliora, & uiuidiora redduntur, quam ſi in craſſo, denſo,& concluſo exercerentur. Atque hinc eſt,

2. de tu ua. cap. 7.

A eſt, quod (ut libro 2. diximus) inter loca deambulationibus deſtinata, Vitruuius, & Cornelius Cel. magis hypethron commēdarunt, quam porticus, & hypogaeum, ſicut, & Phaedrus apud Platonem in dialogo ipſius nomine inſcripto ex ſententia Acumeni medici, cuius etiam a Xenophonte celebris fit mentio, deambulationem, extra ciuitatem factam ei, quae in ciuitatibus efficitur, praetulit hiſce verbis: τῷ δὲ ἐμῷ καὶ σῷ πειθόμενος Ἀκουμενῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιοῦμαι τοὺς περιπάτους, φησὶ γὰρ ἀκοπωτέρους τῶν ἐν τοῖς δρόμοις εἶναι, ideſt, Meo autem, & tuo obediens ſodali Acumeno, in vijs ambulationes facio: has enim dixit minorem laſſitudinem parere, quam illas quae in curſibus aguntur. De hoc enim Platonis loco cum ſupra promiſerimus, nos plura dicturos, iam occaſio pollicita ſeruandi opportuna ſeſe offert, eos magis quod Marſilius Ficinus, uir alioqui doctiſſi- lib. de dic. fac. Socrati.
B mus, dum Phaedri ſententiam eſſe credidit, ut faciliores ſint ambulationes, quam curſus, duplicem errorem turpiter commiſit; tum quia textus Graeci litteram, aut non intellexit, aut ſine neceſſitate tranſmutauit, dum loco τῶν ἐν τοῖς δρόμοις, perinde tranſtulit, ac ſi textus habuiſſet τῶν δρόμων, tum quia Phaedro, & Acumeno ridiculam prope rem ſe adſcripſiſſe non animaduertit: quis quaeſo adeo inſulſus, & ignarus eſt, quin cognoſcat ambulare facilius eſſe, quam currere? Melius igitur Ianus Cornarius, qui nuper Platonem Latinum fecit, ſententiam illam interpretatus eſt, cum Phaedrum fecerit dicentem ſalubriores eſſe ambulationes in uijs, quam in curſibus factas. quod ut accipiendum, atque intelligendum ſit, uarias inueni doctorum hominum opiniones; alij namque arbitrati ſunt, δρόμους ſiue curſus apud veteres Graecos fuiſſe
C in urbib. uias planas, ſed ob lapides ſtratos aſperiuſculas, & breues ita appellatas ob frequentiam hominum per eas ambulantium; eo pacto, quo etiam hodierna die apud multos ciuitatum uiae magis frequentatae Curſus nuncupantur. cui ſententiae opitulari uidetur Hippocrates 5. Epid. ubi mentionem cuiuſdam facit, qui propè curſum habitabat his verbis: ὁ παρὰ τὸν δρόμον οἰκέων, τῆς νυκτὸς αἷμα ἐμέσας, ideſt, quidē prope curſum habitans nocte ſanguinem euomuit, ὁδοὺς uero ſiue uias dixerunt fuiſſe quaſcunque uias extra ciuitatem nulla arte fabricatas, nullis legibus ſtratas, ſed inaequales, minime planas, & deniq. tales, quales uel natura, uel caſu factae reperiũtur: atque ideo Acumenum magis ambulationem in uijs, quam in curſibus probaſſe: quoniam ſicuti ſecundum Celſum, & ipſo antiquiorem Ariſtotelem fortaſſe Acumenum in hoc ſecutum, τῶν περιπάτων οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἀκοπώτεροί εἰσιν οἱ ἀνώμαλοι τῶν εὐθειῶν. ideſt lib. 1. ca. 2. 5. partic. Prob. 1. 37

ambu-

ambulationum illae minus delaſsant, quae fiunt in uijs inaequali- D
bus, quam rectis, cum ambulantes per loca plana, & aequalia ſem-
per ijſdem membris laborent, ambulantes uero per inaequalia to-
ti corpori laborem magis diſtribuant, & iccirco minus defatigen-
tur; ita ambulationes per uias factae, ut potc inaequales factis in
curſibus nimirum aequalibus exſiſtentibus faciliores eadem ratio-
ne exſiſtunt. Alij dixerunt τοὺς δρόμους exſtitiſſe loca quaedam tra-
ctu breui ambulationibus dicata, ſimilia ijs, quae in palaeſtra anti-
qui ob ambulandi commoditatem aedificabāt, quaeque ἐπιδρομί-
δας uocatas tradit Vitruuius, & quorum clariſſimam mentionem
fecit Eupolis, apud Laertium in Platone, ἐν εὐσκίοις δρόμοισι Ἀκαδή-
μου θεοῦ, ideſt, in ambulacris Academi Dei umbroſis. uias uero ex-
ſtitiſse illas, quas paullo ante ex praedictorum opinione indicaui-
mus, & ob id Acumenum recte ſenſiſse, dum ambulationes in E
vijs minus, quam in curſibus defatigare cenſuit; quandoquidem
5. partic. Prob. 1. Ariſtoteles ſcriptum reliquit, eos ambulando magis defatigari,
qui per uias breues euntes ſaepe, ac ſaepius repetere coguntur,
quam illi, qui longas uias perambulantes numquam repetunt,
cum illi priores modo quieſcentes, modo euntes ab inaequali mo-
tione perturbentur, quod minus iſtis euenire perſpicuum eſt. Hos
poſtremos melius ceteris ſenſiſse, ſemper ego putaui, non tam
quod ambulatio in uijs peracta eligibilior ſit, quam in curſibus,
tum ob rationes praedictas, tum ob liberiorem, & puriorem aerem,
qui non in locis breuibus, & occluſis, ſed in vijs apertis crebrius in-
funditur: quam quod curſum ita Platonem in Phaedro intellige-
re, ueriſimilius eſt, quando & in principio Theaeteti ſimili uoce in
eadem prorſus ſignificatione uti uidetur ſub his verbis: ἀρτιγὰρ ἐν F
τῷ ἔξω δρόμῳ ἠλείφοντο ἑταῖροί τε τινὲς οὗτοι αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς, νῦν δὲ μοι δο-
κοῦσιν ἀλειψάμενοι δεῦρο ἰέναι. ideſt, nuper enim & ipſe, & iſti eius ſo-
dales in exteriori curſu uncti ſunt. Nunc autem uncti huc acce-
dere mihi uidentur: quod idem innuiſse uidetur Antyllus apud
Oribaſium. Atque hactenus de Platonis loci explicatione. Ter-
tium circa capienda loca illis conſiderandum, qui ob ſanitatem
conſeruandam, atque optimum habitum comparandum corporis
exercitationibus operam nauant, eſt, ut omne ſtudium adhibea-
tur, ne a finitimis regionibus ad exercitationis locum ulla labes
emanare ualeat, quae aerem inficiens mox corpora exercitata ſpon
giae inſtar quiduis recipientia labefactet: talia namque ſolent eſ-
ſe loca prope paludes, ſtagna, ſpecus, lacus, ſyros, atque huiuſmodi,
quae ſedula, & ingenti cura ſemper euitare oportet. Eadem ra-

tione

A tione,& loca ſecundum mare ad meridiem,aut occidentē ſpectantia fugienda erunt, quoniam, Vitruuio auctore, caelum meridianum per aeſtatem ſole exoriente caleſcit, meridie ardet,unde exercitari ſine magno incommodo nemo ibi poteſt. Quod ſi ſuperbiſſimae,atque innumerae illae porticus ob deambulationes, & alias exercitationes,ut ſupra retulimus, erectae, ſi ampliſſima illa gymnaſia ad hoc a maioribus noſtris magnifice exaedificata haberentur, nullus profecto locus aptior inueniri poſſet, qui omnibus ferè exercitationum generibus magis ſufficeret: ſed, quoniam illorum ruinas uix nobis intueri licet, danda opera erit, ut unuſquiſq. locum ſecundum condiciones iam explicatas eligat, illud ſemper mente reuoluens, tametſi multae ſint exercitationes, quae loca anguſta, & occluſa expoſcere uidentur, in ijs tamen haud parum lib. 1.c.4.

B delectum quoque haberi debere: ut, ſi non omnes qualitates, aliquas ſaltem earum, & meliores ex ijs, quas in medium propoſuimus, habeant. Quamobrem ſcitiſſime conſuluit Galenus, ut domus, in qua exercitandi ſunt homines, hyeme calida, aeſtate frigida, uel ſemper temperata eligatur; ſin minus, procuretur, ne ipſo praeſertim die calidior, frigidiorue ſit, quam publicus totius urbis aer. Quas omnes praedictas conditiones uno uerbo complexus eſſe uidetur Aetius Amidenus, ubi geſtationem, nauigationem, & omnem denique exercitationem in ſalubri loco, & puro aere fieri debere ſcripſit. Aliae ſimiliter poſſent indicari locorum condiciones, nempe inaequalitas ſitus, planities, & huiuſmodi: ſed,quia partim explicatae fuerunt, partim ſuperuacaneae ſunt,plurimae ſub praedictis comprehenduntur, huic tractationi de loco fi- 2. de tue. ual.cap.7. lib. 3.c.7.

C nem imponens temporis explicationem aggrediar,ubi prius adnotauero, cogi interdum homines ſeſe in loco a ſole percuſſo exercere, qui magnopere cauere debent, ne unquam ſedeant, uel quieſcant, ſiquidem Ariſtoteles ſcriptum reliquit, ſe exercentes ſub ſole magis uri dum ſedent, quam dum mouentur; quoniam cum in motu ſunt aerem agitant, quaſique ſpiritu uentilantur; cum uero ſedent, quia aer immotus permanet, uim ſolis acriorem experiuntur. 38. partic. prob. 6.

De

De tempore exercitationibus apto. Cap. XI.

D

DVo ſunt temporis genera naturalia, ita ab auctoribus medicinae appellata, ſine quorum obſeruatione non modo res ad ſanitatem pertinentes, uerum etiam actiones, atque operationes hominum omnes male infeliciterque peraguntur: alterum eſt vniuerſale, ſub quo ver, aeſtas, autumnus, & hyems comprehenduntur: alterum particulare, quod ſingulorum dierum horas ſeparatim complectitur. Dixi naturalia, ad differentiam accidentalium, ſiue contingentium, quae non ita perpetuo, & firmo ordine eueniunt, ſicut illa: nam tempus auſtrale, aquilonare, boreale, nimis frigidum, calidum, aut ſiccum, nubilum, ſerenum, lucidum, nebuloſum ſunt differentiae accidentales inordinate, atque contingenter euenientes: de quibus in exer- E
citandis corporibus in hunc modum breuiter ſtatuendum erit, uidelicet ſingulas illas temporum conſtitutiones euitandas eſſe, in quibus uehementiſſime uenti perſpirant, praeſertim quando peſſimi ſunt, ut auſtrales, & aquilonares plurimi, a quibus corpora motu rarefacta, & infirmata ualde laeduntur. ſimiliter quoque fugienda ſunt tempora nimis frigida, nimis calida, nimis ſicca. Nimium enim frigus, cum a calore exercitatorum ſuperari nequeat, for-
6. partic. tius eos afficit; quia, auctore Ariſtotele, pingue, a laboribus con-
prob.6. ſumptum, calorem, & teporem ſeruare non poteſt. amplius corpora motu perſpiratiora, & ſolutiora effecta, meatuſque per ſudationem patefacti frigus intima maiore ui penetrare permittunt. accedit etiam quod ſeſe exercentes aerem continuo permutant, ac
6. partic. permouent, & iccirco, uti dicebat Ariſtoteles, currentes hyeme, ma F
prob. 12. gis rigent ſtantibus. quod aer noſtra ambiens corpora, cum ſtamus, ubi ſemel concalefactus eſt, nullā amplius moleſtiam infert; cum autem currimus, alius atque alius ſubinde frigidus occurrit, itaque fit, ut magis rigeamus. Pariter qui in extremis frigoribus exercentur, uehementius a rigore percutiuntur: nimius praeterea calor exerceri uetat, necnon ſiccitas immodica, quoniam alter calorem natiuum, & vniuerſum corpus immoderate reſoluit, altera magis, quam par ſit, humiditates exſiccat. Tempus item exercitationibus ſerenum, atque lucidum eligendum erit, fugiendum uero nubilum, obſcurum, craſſum; quando ſic aer deprauatus etiam abſque exercitatione apertos corporis meatus facile, ſubit, humoreſque ſecum inuehens membris non ſine noxa affigit, & per conſequens grauiora non ſine ratione corpora reddit, animumque de-

A inceps grauat; quod in ſereno nuſquam animaduertitur, quin po-
tius ab illo corpora ad motum adiuuari,ſpiritusq. ſuapte natura lu-
ciditati amicos confirmari, & animum recreari perſpicuum eſt. id lib. de aere
quod Hippocratem ſignificaſſe puto, ubi dixit, ἅμα ταῖς ὥραισι με- aq. & loc.
ταβάλλονται κοιλίαι, καὶ τὰ πνεύματα, uentres ſcilicet, & ſpiritus tem-
poris conſtitutionibus commutari. Porro de naturalibus temporis
exercendi generibus uaria ab antiquis determinata inuenio, & pri-
mo, quantum attinet ad uniuerſale tempus, Ariſtoteles ex ſententia 2.partic.
omnium ueterum auctorum cenſuit potius exercenda eſſe humana prob.21.
corpora in aeſtate, quam in hyeme, ſub nomine hyemis, ut Petrus 33. & 42.
Apponenſis iudicauit, autumnum hyemem, & uer intelligens. At-
que ad hoc credendum ea ratione permotus fuit, quod in aeſtate
calor naturalis languidus, ac debilis exſiſtens minus cibos, crudoſ-
B que humores concoquit: unde excrementa plura generantur, &
ob id exercitatione calor natiuus magis excitandus, ut concoquat
honeſtius, magisque ſudor motu proliciendus, quo excrementa il-
la exinaniantur, neq. intus retenta putredinem contrahant. In hye-
me uero, quod ualidiore exſiſtente natiuo calore, & per conſequens
melius cibos, & incoctos humores conficiente excrementa pauciſ-
ſima generantur, atque inde minus illa educi neceſſarium eſt, ne-
que exercitatio conuenit, quae exiguam utilitatem afferens pericu
lum magnum adnexum habet, ne ſcilicet aer hyeme madore opple
tus corpora motu recluſa illabens magnopere laedat. Ex altera par
te uetuſtiſſimus auctor Hippocrates, ſiue Polybus tria exercitandos 3.de dieta
homines admonitos uoluit, ut laſſitudinem omni tempore cauerēt,
C ut deambulationibus matutinis corpus exercerent, ut hyeme & fri
gido tempore magis ac diutius exercerentur, ceſſantes tamen priuſ
quam laſſitudinem, atque calorem ſentirent: Hippocratem deinde
ſecutus Soranus Epheſius, Paulus Aegineta, & alij medici multi ae- In Iſagoge
ſtate, & autumno minus; hyeme & uere plus exercendum eſſe ma- medicinæ cap.5.
luerunt, iudicantes aeſtate, atq. etiam autumno corpora ab ambien Li.1.c.53.
te aere ſatis exſiccata, ſqualentiaque reddita haud amplius per mo-
tum areſieri debere, neque item calorem alioqui languidum, & im-
becillem magis retundendum minuendumue. Galenus uero, multa 2. de tuē.
rum rerum, quas medici ſequuntur, auctor bonus cenſuiſſe uidetur, ual.ca.7.
quod ſicuti corpora temperata in temperato tempore, nempe uere,
exerceri poſtulant, ſimili pacto corpora frigida in calido, calida in
frigido, humida in ſicco, ſicca in humido exercenda ſint: quaſi ſem-
per illud obſeruari debeat, ut corporibus ad aliquam intemperiē
declinantibus tempus, atque locus contraria in exercendo eligan-
tur.

.9. epiſt. Epiſt.peb. ad Fuſcũ. tur. Neque hoc in loco praetermittendum cenſeo, quod Plinius iunior ſcribit de exercitatione aeſtatis tempore a ſe fieri ſolita, ubi a Fuſco interrogatus, quomodo diem aeſtate in Tuſcis diſpenſaret, in hunc modum reſpondit de exercitationibus: ubi hora quarta uel " quinta, neque enim certum dimenſumq. tempus, ut dies ſuaſit in xy" ſtum me, vel cryptoporticum confero, reliqua meditor, & dicto; Ve" hiculum adſcendo. Ibi quoque idem quod ambulans, aut iacens. " Durat intentio mutatione ipſa refecta, Paullum redormio, deinde " ambulo, mox orationem Graecam, Latinamue clare, & intente non " tam uocis cauſa, quam ſtomachi lego, pariter tamen & illa firma" tur: iterum ambulo, ungor, exerceor, lauor. & paullo poſt. Nonnum" quam ex hoc ordine aliqua mutantur. nam ſi diu iacui, uel ambula" ui, poſt ſomnum demum lectionemq. non uehiculo, ſed quod bre" uius, quod velocius, equo geſtor; uenor aliquãdo. In particulari por ro tempore exercitationis deſcribendo Ariſtoteles aliquando mo-

Plu. in lib. de tu. ſan. tum eum (vt ipſi etiam imputat Plutarchus) qui poſt ſumptum cibũ fit, commendauit, eo quod tunc calor a motu auctus cibum mox ingeſtum facilius concoquat, cuius tamen contrarium euenit; quando per motum calor a uentriculo ad uniuerſum corporis ambitum retractus non ſolum non adiuuat concoctionem, quinimmo impedit, crudosq. & indigeſtos ſuccos intra uenas rapit. Igitur ſi Ariſto-

Loc. cit. teles hanc habuit ſententiam, in manifeſto errore deprehenditur, tanto magis quod Hippocrates, Galenus, & omnes denique probati medici vno ore pronũciarunt, ſemper exercitationem ante cibum

lib. de cib. bo. & ma. ſucci. eſſe faciendam ὥσπερ γὰρ, dicebat Galenus, μέγιστόν ἐστιν εἰς τὴν ὑγιείαν τὸ πρὸ τοῦ σιτεῖσθαι γυμνάσιον, οὕτος καὶ βλαβερώτατον ἐπὶ σιτοῖσιν ἡ πᾶσα κίνησις. i deſt, quemadmodum enim ad ſanitatem maxime conducit ante cibum peracta exercitatio, ita quiuis motus poſt cibum pernicioſiſſimus exſiſtit. Nam dũ exercitatio cibos praecedit, duplex, ac utraque inſignis ſuccedit utilitas, altera quod calor natiuus excitatũ, augetur, & ad futuram concoctionem perbelle pparatur, altera quod ſuccos vtiles in vniuerſum corpus, prout deſtinati ſunt, optime diſtribuit, excrementis faciliorẽ exitum praebet: quae alioqui ſi retineantur, obſtructiones, ac multos alios morbos retuſo natiuo calore progignere ſolent. Ex aduerſo ſi poſt cibum quis exercitationes adeat, nedum uniuerſi corporis habitui innumerae cruditates infarciunt, uerumetiam uniuerſalis ſuccorum coctio impeditur. id in omnibus euenire teſtatus eſt Theophraſtus, ubi, quae coquũtur, a motu impediri hunc in modum ſcripſit, ἐπεὶ καὶ τὰ ἑψόμενα κωλύεται, μὴ ἐν καιρῷ κι-

2. đ ca. pl. νούμενα. Quocirca magnopere damnandi ſunt Eraſiſtratus, atq. Diocles,

A cles,qui falſis rationibus decepti ſanguinem excreantes phthiſicos, aliosq. plurimos ualetudinarios deambulationibus poſt cibũ exercebant. Quae tamen de motu uehementiore intelligenda puto,qđ Auicennas exiguum a cibo motũ in ventriculo melius eum accommodare, praeſertim quando mox dormiendum eſt,docet. quod ẽt Ariſtotelem ſignificaſſe conſentaneum eſt,ubi ſcripſit ambulationẽ poſt caenam efficere,ne ad os uentriculi ſupernatent edulia. Tria tñ hoc in loco obſeruanda eſſe iudico:primum eſt, ut nullus exercitationem moliatur,niſi prius excrementa per nares,os,aluum, & ueſicam expulerit,cum haud tutam eſſe exercitationem nõ inanito cor pore clament Galenus,& Auicenna, & ad haec etiam heſternus cibus apprime concoctus ſit;quoniam ſi prius uel poſterius quis exercitationem,adeat,aut crudis humoribus, varijsq. recrementis imple- B bitur,aut pallidae bilis prouentum augebit. cognoſcetur autem cibum iam concoctum eſſe,tum ex eructationibus,tum ex urinis,quae dum albidiores ſunt,abſtinendum a motu demonſtrant, dum uero ex albidis flauiores euaſerunt, iã tempus exercendi adeſſe indicãt. Secundum obſeruandum eſt,ne ſtomacho immodice uacuo ac plane eſuriente labor,uel exercitatio obeatur:quoniam hoc pacto eueniet,ut ingeſtus cibus,nec dum accommodatus,cõcoctusue a ſtomacho rabienteę, & conſequenter a membris ualde famelicis auide nimis rapiatur, & ,pinde cruditates, & obſtructiones innumerae ſuboriantur,qđ probe intelligens Hippocrates dixit, ὅκου λιμὸς οὐ πονητέον, ideſt, ubi fames, laborandum non eſt. Tertium obſeruandum eſt, ne ſtatim poſt exercitationem cibus aſſumatur, ſed modica interij- C ciatur mora,quouſque feruor remittitur,& agitatio corporis iam ſedata appareat. id quod Spurinam ſenem in ſanitate conſeruanda diligentiſſimum obſeruaſſe ſemper, auctor eſt Plinius iunior: quodq. Galenus,& ab Eraſiſtrato, & ab alijs antiquioribus medicis confirmatum fuiſſe,ſcribit; craſſi tamen,qui tenuiores fieri ſtudent, excipiendi ſunt, quos Hippocrates ſiue Polybus anhelantes ab exercitatione cibum capere conſuluit in libro de ſalubri diaeta. Ariſtoteles quoq. hoc ideo non eſse faciundum cenſuit, quoniam corpus ſtatim poſt exercitationem adhuc purgatur,a labore nondum quieſcit,& praeterea excrementa citata redundant:unde nec fames tũc oritur, neque calor cibo coquendo uacare poteſt. ob quod minus etiam exercitati debent ſtatim frigida lauari,aut uinum,uel aquam frigidam potare: a frigida enim lotione hominem laedi metus eſt, ut pote qui iam ex multa exercitatione,& rarior eſt redditus,& uacuus;uinum ſimiliter caput exercitatis ſtatim exhibitum uehementer ferit,

Marginal notes: cap. 20. Coel. Aur. li. 2. chro. c. 13. & 14. — 2. poſt. c. 11 — 2. de tuẽ. ua. c. 2. li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 3. — 2. Aph. 16 Auic li. 1. fen. 3. tra. 2 c. 3. — 6. epid. 3. 6. Epid. cõ. 3. aph. 2. — partic. 5. prob. 28. & 30.

ter feris,qua ratione illud prorſus euitabant athletae poſt exercita- D
3. de ſal. dieta. 22. tiones,ſi Galeno credimus: frigidum autem valde quodcũque poſt exercitationes illico aſſumptum uentrem,& iecur offendit;nonnullos item neruis oblaeſos,atq. alios ſubito mortuos, quod poſt uehementem exercitationem uinum frigidum ualde biberint,refert Ga 2. de acutis. lenus.De hora autem diei particulari,in qua homines ſani, de quibus fere tota eſt tractatio,exercitationibus corporis ualetudinis gratia operam nauare debent,ita decretum apud Galenum,& Auicennam reperio,Vere meridianam horam eligendam eſſe,quando aeris ſtatus temperatior exſiſtit:Aeſtate matutinã,vt diei aeſtus,quantum fieri poteſt,euitetur, quam horam in deambulando commen- li.2.d die. daſſe ſimpliciter uiſus eſt Hippocrates,quãq. ſemper adamaſſe Alexandrum Macedonum regem , apud Plutarchum legimus:dũ is reiectis obſoniorum artificibus longe ſe commodiores ſecum afferre, E nempe matutinam ambulationem ad condiendum prandium, & prandij tenuitatem ad condiendam caenam dictitabat: Sophocles in Electra, Pauſanias,& Philoſtratus 6. de Apollonio teſtantur ſolitum gymnaſia Graecorum,ante ſolis ortum aperiri, primum Curſores cõmitti ,ut leuiores exercitationes, à meridie uero grauiores fieri conſueuiſſe,ut luctam,atque pancratium. Autumno & hyeme ueſpertinam,niſi uel cibus mane ſumptus,uel quid aliud uetat. Nam cum hiſce temporibus mane aer frigidior ſit, aliaeque diei breues admodum partes in negotijs neceſſarijs conſumantur, & praeterea cibus quantũuis exiguus mane ſumptus non poſſit,niſi ueſpere,concoctus eſſe, ea ſola hora exercitationibus apta ab antiquis probata eſt,unde Marcus Antonius Imperator,qui valetudinis omnium fuit F 6.d tu.va. cap.5. ſtudioſiſſimus,breuiſſimis diebus, vt refert Galenus, ſole occidente palaeſtram(ubi pila,curſu, & pugilatu eum ſe exercuiſſe puto,quando huiuſcemodi exercitationes ipſi ſummopere placuiſſe,atq. in ijs plurimum ualuiſſe,ſcribit, Capitolinus) ingrediebatur:longiſſimis autem hora nona, aut ad ſummum decima: Quam horam una cum octaua fere communem omnium hominum in exercendis corporibus fuiſſe,teſtari videtur Martialis, vbi quomodo Romæ diei horae diſpenſarentur,ad Euphemum ita ſcribit.

Prima ſalutantes, atque altera continet hora ;
Lib.4. *Exercet raucos tertia cauſſidicos ,*
In quinctam uarios extendit Roma labores ,
Sexta quies laſſis , ſeptima finis erit .
Sufficit in nonam nitidis octaua palaeſtris ,
Imperat exſtructos frangere nona thoros ,

Hora

A *Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum ,*
Praeparat ambroſias cum tua cura dapes ,
Et bonus aetherio laxatur nectare Caeſar ,
Ingentiq. tenet pocula plena manu ,
Tunc admitte iocos , greſſu timet ire licenti ,
Ad matutinum noſtra Thalia Iouem .

quamuis alios etiam fuiſſe conſtat, qui hora ab octaua diuerſa exercerentur : ut de Alexandro Seuero Imperatore prudentiſſimo conſtat, de quo ſcribit Lampridius. Quod ſi neceſſitas cogeret, ante „ lucem actibus operam dabat. Poſtactus publicos ſeu bellicos, ſeu „ ciuiles lectioni graecae uariorum auctorum operam dabat, poſt „ lectionem palaeſtrae, aut ſphaeriſtirio, aut curſui, aut luctationi- „ bus mollioribus incumbebat, atque inde unctus lauabatur, ita ut „ caldarijs uel numquam, uel raro, piſcinis ſemper uteretur, in eaq. „ B una hora propè maneret:biberet etiam frigidam claudiam ieiunus „ ad unum propè ſextariũ. Egreſſus balneis multum lactis & panis ſu- „ mebat,oua deinde, mulſum, atq. his refectus aliquando prandium „ inibat,aliquando uſq. ad coenam differebat, pranſus eſt tamen ſaepius. Horatius quoq. paullo diuerſius, & ſeipſum, & alios libere uiuentes in exercitationibus efficere ſolitos, atteſtari uidetur, ubi poſt multa haec ſcribit. Lib.1.ſer. Sat.6.

Ad quartam iaceo, poſt hanc vagor, aut ego lecto ,
Aut ſcripto, quod me tacitum iuuet, ungor oliuo ,
Non quo fraudatis immundus Natta lucernis ,
Aſt vbi me feſſum ſol acrior ire lauatum
Admonuit; fugio rabioſi tempora ſigni
C *Pranſus non auide , quantum interpellet inani ,*
Ventre diem durare; domeſticus ocior, haec eſt
Vita ſolutorum miſera ambitione,grauiq.
His me conſolor uicturum ſuauius , ac ſi
Quaeſtor auus , pater atque meus , patruusq. fuiſſent.

Illud tamen hoc in loco nequaquam praetereundum exiſtimo, quod maiores noſtri, quorum maior pars uel exiguum quid, uel nihil omnino mane manducabant, ſemelq. tantum in die ſaturabantur, hora octaua diei, uel nona commode exerceri poterant, aut etiam occidente ſole. Ceterum aetate noſtra,quando uix vnũ, aut alterum eſt inuenire, cui non ſit in more poſitum, & veſpere, & mane cibis ſaturari ; nulla in omni tempore opportunior apparet hora, quam matutina , paullo ante cibi ſumptionem ; nimirum cum corpora leuiora , & ab excrementis magis libera, magis

ob praeuium ſomnum ualida, magis denique a quibuſuis impedi- D
mentis ſoluta ſunt, & praeterea minus imminet periculum, quin externus cibus probe confectus ſit: ſicut contra in veſpere, cum nondum cibus concoctionem aſſecutus eſt, corpuſque ſuperfluitatibus magis redundat, magiſq. grauatur, potius quieſcendum, quã exercendum eſſe, quiſque uidet: uti quoque animaduertiſſe Auicennam arbitror, ubi dixit: In hyeme vero rationi conueniens erat, ut fere uſque ad veſperam tardaretur, ſed alia prohibẽtia hoc uetant. Erit itaque fere perpetuo noſtris hiſce temporibus mane ante cibum quibuslibet ſanis adeunda exercitatio, ſique vllus auctor inuenietur, qui poſt cibum exercitationem commendet, modo prudenter conſulat, non gratia ſanitatis, aut habitus boni comparandi illud facere, ſed potius gratia alicuius particularis affectionis curandae cognoſcetur. Eſt & aliud hoc in loco magnopere E
conſiderandum, ueteres tam Romanos, quam alios multos ſemper dies, atque noctes ſeparatim in duodecim horas partitos eſſe; atque alias diei maximas, ut in aeſtate, alias minimas, ut in hyeme, alias aequinoctiales uocaſſe: numerum autem hunc ſcribit Galenus tanquam omnium utiliſſimum ab ipſis delectum eſſe, quoniam dimidium continet, & duplum, & quartum & ſextum, & duodecimum: quae nullus alius poſt ipſum numerus uſq. ad vigeſimum quartum continere uidetur. Vnde ne quis horas diei antiquorum eaſdem cum Italicis, & multis alijs noſtrorum temporum eſſe putans errandi in exercitationibus, aut alijs occaſionem habeat, hanc horarum partitionem apud ueteres in uſu habitam memoria tenere debet: ſic enim & conſuetudines probe iudicare, & antiquas nouis accommodare facile poterit. F

li.1. fen.3. doc.2. c.3

Li. de cuiuſq. animi pec. notitia atq. medela. cap.5.

Quanta fieri debet exercitatio. *Cap.* XII.

EX ijs rebus, quae medicorum artem coniecturalem, & paene incertam efficere a multis creduntur, praecipuã remediorum omnium adhibendorum menſuram eſſe, ſemper putatum fuit; quam nonnulli antiquorum aliquando tanti fecerunt, ut quaſi eius cognoſcendae ſpe deiecti medicinae opera exercere recuſauerint. Quapropter, & medicinae profeſſores, & illi qui exercitationum ope ſanitatem tueri ſtudent, omni cura, & diligentia opus habent, quo actionum ſuarum menſuram, & quantitatem cognoſcant, ſine quibus incredibilia erra-

A ta committi ſolent, & plerumque (utar Plinij verbis) inſcitia capi- li. 29.c.1.
talis euadit. cumque nos exercitationis totam artem tradere profi-
teamur, iam quantum vnuſquiſq. exerceri debeat, monſtrare co-
nabimur. Et ne ſingula explicantibus nimis diuagetur oratio, uni-
uerſa quantitatis exercitationum tractatio ex his conſtabit, Quis
eſſe debeat exercitationis communis terminus: Quantum fortes,
quantum debiles, quantum ſenes, quantum uiri, quantum pueri,
exerceri debeant; quantum hyeme, aeſtate, uere, & autumno; quan-
tum temperate uiuentes, quantum humidi, calidi, frigidi, & ſicci;
quantum ualetudinarij; quantum non aſſueti. his etenim cognitis
nihil, quatenus ad praeſens caput attinet, deſiderare iure poterit.
Sed antequam rem aggrediar, adnotandum duco, de corporibus
aegris non futurum ſermonem; tum quia paucas exercitationes
B requirunt; tum quia ſecundum morborum uarietates uariantur ex-
ercitationum ſpecies, atque menſurae; & iccirco certa ratione defi-
niri nequeunt. Terminus igitur exercitationum communis, quem
Galenus, Oribaſius, Auicenna, & Aetius Hippocratem ſecuti do-
cuerunt, duplex eſt, unus, quando ſcilicet uapor ſudori aliquanti- 5. de locis
ſper permixtus ſentitur, venae intumeſcunt, atque anhelitus per- aff. cap. 5. li. 6. c. 11.
mutatur: cum enim ab exercitatione duo requirantur, membro- li. 1. fen. 1 3
rum robur, & caloris auctio, qui ſuccos concoquat, concoctos nu- doc. 2. c. 3 lib. 2. c. 3.
triendis membris diſtribuat, atque demum inutilia diſſipet, niſi 6. epid.
exercitatio tanta ſit, & ad ſimilem terminum perueniat: neque con. 2.
bene, neque perfecte illa omnia obtineri poſſunt, alter terminus
eſt, ut tamdiu exerceatur vnuſquiſque, quamdiu color floridus
eius faciei, & corpori ingeneratur; motuſque acriter, aequabili-
C ter, & concinne edit; nec ullam effatu dignam laſſitudinem per-
cipit. quod ſi calor euaneſcere incipiat; vel corporis moles paullo
contractior videatur, vel laſſitudo iam immineat: illico deſiſtendũ
eſt; ne, ſi ulterius progrediatur, corpus plus iuſto gracileſcat: boni
ſucci una cũ malis exhauriantur: & tandem calor naturalis debilior
reddatur; & ideo loco roboris acquirendi uires potius deſtruan-
tur. ſimiliter ubi motuum alacritas, aequabilitas; uel concinnitas
remitti quippiam, collabiq. cernitur; utique ſtatim deſinere opor
tet; itidem ſi in ſudore accidat ulla qualitatis eius, quantitatisue
mutatio, quippe quem, & copioſiorem ſemper, & feruidiorem edi
par eſt, prout motus vehementiores fiunt. cum igitur is aut minor,
aut frigidior redditur: tum ſcito corpus exhauriri, refrigerarique,
& ſiccari plus iuſto. & proinde corpori exercitando diligenter at-
tendere conuenit, ut, quando praedictorum ſignorum aliquod ap-

parere iam incipiat, protinus exercitatio dimittatur. Atque hi D
ſunt communes quidam termini, quos magna ſeſe exercentium
pars continere debet. Succedunt poſtea particulares, pro quibus
ita decretum uolo, quod ualidi diutius ceteris (niſi quid aliud ob-
ſtet) exerceri poſſunt, quamuis etiam uires aliquantiſper fatiſce-
rent; nimirum quae facillime reſurgere poſſunt. debiles parum
certe exerceri oportet, alioqui ſi in his uires uel tantillum patian-
tur, difficulter, & longo tempore reparantur; & iccirco ſat ipſis
erit incaleſcere citra ſudoris principium. Senes dũ ſe exercent om-
ni cura ſudorem effugere debent; nempe ſicci, & aridi exſiſtentes,
ita maiorem ſiccitatem contrahunt; praeterea cum iam dixerimus,
exercitationes in iuuentute conſuetas in ſenectute congruere, hoc
in loco ſciendum eſt, ſemper ſenes minus quam iuuenes ſolebant,
exercendos eſſe, omninoque laſſitudinis ſenſum effugiendum, ter- E
minumq. exercitationis eorum famis excitationem ponendum, ſi-
cuti Socratem iam ſenem ſe exercitare, donec eſuriret, ſolitum le-
gimus. Viri, ſub quibus comprehenduntur omnes intra adole-
ſcentiam, & ſenectutem exſiſtentes, moderatas exercitationes po-
ſtulant: uel enim offenduntur, ſi plus iuſto exerceantur, uel pau-
cum omnino fructum capiunt, ſi minus, uel utroque modo pra-
uum aliquem habitum contrahunt: quocirca terminus commu-
nis iam expoſitus his omnibus mirifice aptabitur. Pueri a primo
uſque ad tertium aetatis ſeptenarium multis laboribus probe ſuf-
ficere poſſunt. quocirca & incaleſcere, & anhelare, & ſudare &
aliquantiſper defatigari ipſis impune conceditur: excrementis
enim plurimis ob uiuendi imprudentiam exuberantes a ſudoribus,
& laboribus multis iuuantur; uiribus autem ualidis pollentes a F
leuibus defatigationibus minime offenduntur: haud tamen mo-
dum in labore pueros umquam excedere conuenit, & tanto mi-
nus, quanto primo ſeptenario uiciniores exſiſtunt, ſiquidem in-
tempeſtiua exercitationis duritie corporis pueri, ad auctum, a na-
tura quam maxime comparati inhibetur auctio, ob quod pae-
dotribas nonnullos ſui temporis damnauit Galenus; quod plus (1. d̃ tu. ſa. c.x. 7. pol. cap. 4.)
aequo pueros exercerent. ſimiliter, & Ariſtoteles improbandos
iudicauit Laconas, qui nimijs laboribus, & exercitationibus pue-
ros efferatos reddebant, ſicut & illas nationes, quae athletarum ha-
bitum laboribus in pueris generare ſtudentes eorum corpora de-
formabant, augumentumq. impediebant. Nã inter eos, qui Olym-
pia vicerunt, duo, uel tres tantum exſtiterunt, qui ijdem adoleſcen-
tes, & uiri ſint uictoriam conſecuti, quod per uiolentas, & pluri-
mas

A mas pueris adhibitas exercitationes una cum auctione corporis robur, atque uis auferebatur. multum itaque exerceri poterunt pueri, ſed non immoderate. Hyeme multum exercendum, citra tamen ſudorem, ne frigus magis obſit, & quoad uniuerſum corpus incaleſcat. Vere plus, & vſque ad ſudorem. Autumno minus, minime omnium aeſtate; quando, (quidquid dixerit Ariſtoteles) neque ſudare, neque incaleſcere, neque defatigari omnibus ab ambiente aere ſatis, & defatigatis, & debilitatis expedit. Qui temperatam uitam degunt, etſi paucis ſuperfluitatibus abundent, & iccirco minori exercitatione indigere ſecundum Galeni ſententiam uideantur, nihilominus & ipſi moderate exerceri debent, In li. de ci bis bon. & ma. ſuc.
ne ocio torpeſcentia membra, caloruе ſopitus, proprium, & naturalem habitum remittant, neue excrementa etiam intempera-
B te uiuentibus neceſſario genita retineantur. Incontinentes autem ſicut multa excrementa, multosque humores ſuperuacaneos aggregant, ita multis exercitationibus, ac laboribus opus habent, quae humores illos, excrementaque abſumant, quaeue profundos ſomnos inducentia felicius concoctionem adiuuent; ſiquidem Galenus foſſores & meſſores, ideo a prauo uiuendi genere 1. de alim. fac.
minimum quid offendi ſentit, quoniam a laboribus in profundos ſomnos demiſſi etiam deterrima probe coquunt, & ad meliorem naturam reducunt; ideo iſti, modo uel crudorum in corporis ambitu latentium humorum copia, uel uirium debilitas, quae hos plerumque comitari ſolet, uel aliud quid non prohibeat, quanto plus & diutius exercebuntur, tanto magis ſibi conſulent; ſiue incale-
C ſcant ſolum, ſiue ſudent, ſiue etiam leuiter defatigentur. Humida corpora multam exercitationem requirunt, quo a motus multitudine humiditas nimia exſiccetur; unde iſta tamdiu exerceri poterunt, donec ſudor citra uirium defectum largus effluxerit, ſicca minus exerceri debent, neque umquam calorem, ſudoremue in exercendo ſe expectare. Frigida quoad tota ſe calefacta percipiant, exercitari expedit. Calida uero parce exercenda ſunt, nec umquam aut ſudorem, aut in caleſcentiam, aut inſignem anhelitus mutationem in ipſis exſpectare decet. Calida praeterea, & ſicca exigua, uel nulla exercitatione gaudent, ne tam caliditas, quam ſiccitas ſimul augeantur. Frigidis, & ſiccis ratione frigiditatis, & uſque ad manifeſtam incaleſcentiam exercitatione opus eſt; ob ſiccitatem a ſudore ualde cauere debent. Calida, & humida moderata exercitatione uti conuenit, quoniam puſilla humiditatem ſuperfluam non diminuit; multa nimis eliquat, & calefacit, indeque

morboſas fluxiones parere ſolet. quocirca uehementem anhelitus alterationem, uehementemq. calefactionem ea effugere neceſſum eſt. Frigida porrò; & humida eatènus exercenda ſunt, quatenus anhelent, incaleſcant, atque etiam paulliſper ſudent. Summatim huiuſcemodi corpora omnium maxime exercenda erunt, ita namq. excrementitiae humiditates, quibus oppleta ſunt, inaniuntur, calor naturalis excitatur,& perbelle concoctiones omnes perficiuntur. Demum ualetudinarios, qui mox a morbis reſurgunt, exigua admodum exercitatione uti debere, nemo ignorat; quoniam horum uires infirmae ualde exſiſtentes, calorque debilis, & membra exſiccata, ſi multa exercitatione agitentur, non poſſunt non ſummum detrimentum ſentire:proinde iſti intra anhelitus mutationem, intra caloris aduentum, intra denique defatigationem quamlibet exercendi ſunt: prout tamen iſti reficiuntur,uireſq. creſcunt,& meliuſculi eſſe coeperunt,adijcere debent exercitationes. Poſtremo qui exercitationibus inaſſueti ſunt, cum prauam illā conſuetudinem deponi debere,iam oſtenderimus, prius expurgari ab humoribus, & ſuperfluitatibus ex ſegnitie ortis ſecundum Galeni conſilium debent,alioqui periculum imminet, ne a fluxionum perniciosis morbis protinus tententur:deinceps primo parciſſime exercendi ſunt per aliquot dies, poſtea exercitationis modus paullatim augendus, quouſque ad terminum illum peruentūm ſit, quem inaſſuetis ſufficere,& citra ullam moleſtiam calefacere experientia docuerit: eo ſemper (quod ſupra quoque demonſtrauimus) animaduerſo, omnibus immodicam exercitationem nocere, nempe quae pueris incrementum adimit,& membra colliquat, uiris inaequales intemperies gignit, atque febrem interdum, ſicuti de illo immodice exerceri coacto narrat Galenus in libro de cauſſis prae inchoantrbus;ſenibus immodicabiles laſſitudines,atq. ſiccitates parit;omnibusque tandem aliquid ſemper boni effluere facit. Quamquam Ariſtoteles ij. ethic. ad Eudemum libro, vbi virtutē medium eſſe probat,exceſſum in exercendo defectu magis laudat,ſicut in cibo contrarium,οἷον(inquit)καὶ περὶ τὸ σῶμα ἐν μὲν τοῖς πόνοις ὑγιεινότερον ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐλλείψεως καὶ ἐγγύτερον τοῦ μέσου. ἐν δὲ τῇ τροφῇ ἡ ἔλλειψις ὑπερβολῆς & quae ſequuntur. Immodicae autem exercitationis haec ſigna ſunto,dum articuli calidiore effecti ſentiūtur; dum uniuerſum corpus aridum, & inaequale apparet; dum in motu ſenſus doloris cuiuſdam ulceroſi ſuboritur;dum labor coacte, & non ſponte dimittitur; dum poſt ſudorem pallor ſuccedit,ſicut in athletis immodice exercitatis euenire conſueuiſſe auctor eſt Ariſtoteles; dum inſolita

Gale.3.de ſymp.cau.

38.partic. prob. 5.

denique,

A denique,ac ualde moleſta laſſitudo percipitur. Tota itaque quantitatis exercitationum ratio his omnibus nobis praeſcripta ſit.Quod ſi multa particularia a quoquam reperientur,quae a nobis aut ignorata,aut praetermiſſa uideantur, illud ſciat, nihil quod ad uniuerſam artem neceſſario pertineat,eſſe,quin uel explicite, uel implicite a nobis comprehenſum habeatur,quamquam etiam multae exercitationes ſunt, quarum quantitatis terminum non expreſſimus, quod a termino illo communi praeſcripto eorum menſuram accipi uolumus.

De modo exercendi. Cap. XIII.

B PRAETER locum, tempus, & quantitatem, quae in obeundis exercitationibus ſumma cura obſeruari debere demonſtrauimus, adeſt & modus, qui ut in illis ipſis, ſic in plerſque alijs rebus recte peragendis tantum poteſt, ut, niſi is adhibeatur, cetera omnia ſuperuacanea reddantur, infinitisque prope erroribus iam uia latiſſime pateat. Qua de re maxime ad huius tractationis abſolutionem pertinet, ut modum, quem antiqui in exercendis corporibus tenuerunt, quoque temporibus noſtris unus quiſque ſanitatis ſtudioſus uti non ſine fructu poteſt, & debet, apertum breui ſermone faciamus. Modus igitur,quo ueteres ad ſanitatem uſos legimus, fuit is, quem Oribaſius Pergamenus Iuliani Impera. medicus, Aetius Amidenus, & Arabum doctiſſimus Auicen. in medium attulerunt. Viri namque, & iuuenes exercendi ubi lotio pfecta concoctio apparebat,faecibusque aluum exonerauerant,maior pars ſeſe exſuebant, mox fricabantur mediocriter, uſque quo floribus color in ſumma cute reſidens, & artuum flexibilitas, atque ad omnem motum agilitas perſuadebant; perfricati oleo dulci inungebantur; quod ut magis artus quoslibet penetraret, manibus undequaque prementibus,& explananti bus apponebatur; ab unctione qui luctatione exerceri uolebant, aut pancratio, puluere conſpergebantur, alij protinus in exercitationem, prout cuique altera alteri utilior,atque gratior apparebat,deſcendebant,peracta exercitatione paullum quieſcebant,deinde ſtrigilibus, uel aſperiuſculis pannis ſtrigmenta a corpore eradebant,quo facto aliquando rurſum fricabantur, ἀποθεραπευτικὴ dicta frictione,ſimiliterque ungebantur alias in ſole,alias ad ignem, ut Cornelius Celſus teſtatum facit: ſicq. fere ſemper balneum ingredieban-

6.colle. ad Iul. ca. 15.

C Li.1.ſer.3 ca.2.lib.1. fen.3.c.3.

lib.1. c.2.

tur

tur conclaui quam maxime alto, lucido, & ſpatioſo, rarius ſeipſos D
induentes ad capiendum cibum accedebant. Atque hic totus erat modus, quo uel in gymnaſijs publicis, uel in priuatis locis maior pars liberorum hominum,& eorum qui ualetudini curandae, & bono habitui comparando ſolemniter incumbebant, frequenter utebatur. Nec quiſquam miretur, quomodo liberi homines ſingulis diebus tot corporis curis occuparentur, quando omnes homines, nedum clariores quotidie defricari ſolitos, multi auctores,& praeſertim Columella memoriae mandarunt. de quo defricandi more, & modo, ſi Deo placuerit, aliquando tractationem huic adijciemus. Ceterum ueriſimile fit quamplurimos alios exſtitiſſe, qui uel negotijs publicis, priuatisque impediti; uel neceſſarijs uariarum artium operibus detenti; uel aliqua ualetudinis ratione coa- E
cti hoc pacto minime exercerentur, ſed frictionibus,& unctionibus dimiſſis,quaſcumque poterant exercitationes amplecterentur;ſicuti & multi reperiebantur,qui praedictarum cauſſarum aliqua nullo modo exercitationibus uacandi otium habebant; quibus omnibus exactiore uictu, & ſanis medicamentis opus eſſe tradit Galenus.

Lib. 1. de cibis bon. & ma. ſuc.

Verumenimvero cū aetate noſtra gymnaſia illa ob exercendi commoditates ab antiquis fabricata in vſu deſierint eſſe;neque gymnaſtas,& paedotribas,neque aliptas,& reunctores habeamus,a quibus fricandi, ungendi, tandemque quomodouis exercendi modos,atque commoditates quaeramus,ſat erit illis,qui aliqua neceſſaria occaſione impediti libere ſeſe exercendi ocium nequaquam habent, ut potius quomodocumque poſſunt, exerceantur, quam ſemper in conſummata quiete degant; modo tamen hoc unum obſeruent,ne ſtatim a cibo exercitationes eas, quas gratia ſanitatis facere uolunt, F
ſolicite nimis adeant, ſed ſaltem aliquot horas interponant, quo quam minimum fieri poteſt nocumentum inde ſequatur. Porrò qui ſuae ſpontis ſunt, & maiori ocio propriorum corporum curae libere uacare queunt,haec omnia diligenter obſeruare debent.primo ut corpus tum a faecibus,& urinis, tum a mucis, & ſputis accurate emundare,caput pectere,manus,& faciem abluere ſtudeāt, ne excrementa in uarijs corporū cauitatibus,atq. in ipſo ambitu latentia,a motu excitata uaporationib. offendant;ſtrictisq. meatibus nōnunquam infarcta,aut exercitationis calore eliquata obſtructiones, fluxionesq. diuerſas pariant. Secundo ut corpus ijs indumentis obtegant,quae laborem ipſi ſuperaddere nequeant, quaeue interim a uentis,ſi qui erunt,uel a frigore tueantur;aut etiam ſi aeſtus urgeat, feruorē nullo pacto augere,ſiue fouere queant;nam indumenta niſi

exer-

exercitandis prudēter accōmodentur, praeter impedimētū, quod laboraturis in motu praeſtare ſolent inſigne, faciunt quoque, & ut ſine motus debita menſura ſudēt, & alia incōmoda ſuſtineant; ſi quidem ſudor ita indutorū ſine motu multò eueniēs, veluti Ariſtoteles diſputat, deterior eſt eo, qui a labore emanat. & huius argumentum eſt, quod ita ſudātes decoloratiores euadunt, cū humor per ſumma corporis paſſus, atq. incaleſcens ab externo aere refrigerari nō poſſit, & inde pallorem facile contrahat, ſi mulque corporis perſpiratio, a qua gratus calor emanare conſueuit a ueſtimētis inhibeatur. Tertio obſeruandū erit, ut remiſſe, ac leniter unuſquiſq. exerceri incipiat, deinceps eius intentionē augeat paullatim, uſquequo ad terminū, qui ſibi conueniens uidebitur, perueniat; atq. vehementiā rurſum pedetentim remittere eatenus conetur, quatenus ſibi iam ſatis ſeſe exercuiſſe doctus experientia ſentiet: nā ſubito ab intenſis exercitationibus incipere, non ſolum imbecillibus, ſed etiā robuſtis corporibus ſumme perniciofum iudicauit Galenus. Quarto ijs, qui inter exercendum ſudant, curandum erit, ut peracta exercitatione ueſtes ſudore madefactas exſuant, & ſiccas reſumāt, idque ſi fieri poterit in loco tepido, aut temperato, aut ſaltem neque frigido, neque uentis perflato. ſi etenim humecta illa indumenta retineantur, facile eſt carnibus a calore relaxatis iterū ſudores imbibi, ſicq. denuo corporis meatus ob ſtruitur; praeterquam quod panni madidi mox frigefacti horrores, faetores ac alias moleſtias inducunt, atque inde febres interdum oriri ſolent. Quincto obſeruandum erit, ne (ſicut etiam ſupra admonuimus) poſt exercitationem quam primū quieti ſeſe dedat, aut cibum ſumat, ſed blando, & valde remiſſo potius aliquo motu utatur, tantumq. a capiendis cibis abſtineat, quoad perturbatio illa, quaſique corporis fluctuatio aeſtuatioue, ab exercitatione genita prorſus ceſſauerit, eiq. tranquillitas quaedā, & leuatio ſucceſſerit. Totus itaque erit exercitādi modus, & ordo, primò corpus a ſuperfluitatibus quibus vis emundare, caput pectere, manus & faciem abluere, ſe accommodate induere, tardos, & remiſſos motus incipere, ad celeriores, & uehementiores procedere, iterumque paullatim remittere, madefacta ſudore indumenta exſuere, blande poſtremo moueri, & ſedata exercitationis perturbatione cibum capere. Atque haec de uniuerſali exercitationum ſpeculatione, & methodo diſputata ſufficiant. Reſtat modo particulares ſingularum exercitationum naturas, atque effectus enarrare. quod in ſequentibus libris, quantum fieri poterit, plene praeſtare conabimur.

2. par. pb. 30. & 38. partic. p-ble. 3.

B

In con. de pu. epilep.

C

Explicit Liber Quartus.

ARTIS GYMNASTICÆ D

LIBER QVINTVS

De ordine agendorum; & de nonnullis ſcitu dignis. Cap. I.

SIcuti nullus ab exercitationũ particularium co-
gnitione fructus expectandus eſſet, niſi recta
atq. vniuerſalis methodus, quã ſuperiori libro
abunde ſatis (ni fallor) tradidimus, optime poſ-
ſideretur; Ita profecto illa infructuoſa, ac propè
modũ uana euaderet, niſi haec particularium
fere omnium exercitationum tractatio, quam E
aggreſsuri ſumus, illi connecteretur; ſiquidem incerta, ac fallax ea
cognitio uideri poteſt, qua exercitatio vniuerſali quodam pacto
accepta iuuare intelligitur. ſed ſi qualis exercitatio, quod nocumẽ-
tum, quamue commoditatẽ praeſtare idonea ſit, cognoſcatur, pro-
culdubio nihil amplius relinqui conſtat, quod exercitationum
quarumuis ſcientiam optantis animum explere iure debeat. Et ic-
circo ne inchoata a nobis gymnaſticae tractatio imperfecta relin-
quatur, in ſequentibus ſingulos exercitationum iam enarratarum
effectus proſequemur; atq. hos cum ex antiquorũ auctorũ compro-
batis experiẽtia teſtimonijs, tum ex rei ipſius natura inſpecta, quam
12. Meth. eſse uerã cõditiones rerũ inueniendi rationẽ ſcripſit Galenus, dice-
re conabimur. Et ne citra ordinem totus futurus ſermo uagetur, ita
materiã huiuſcemodi declarare inſtituimus, ut primo commoda in F
corpora humana ex unaquaq. exercitationis ſpecie emanãtia, dein-
de incõmoda ſigillatim explicẽtur: nã illud, quod quãplurimis me-
dicamẽtis euenire uſu cõprobatur, ut ſi alicui corporis parti, & affe-
ctui proſunt, alijs noceãt, in exercitationib. item contingere, nemo
ignorat. In explicãdis praeterea utilitatibus, atq. dãnis a mẽbris ſu-
perioribus principiũ ſumentes, ut plurimũ in ultima, atq. infima ſe-
riatim terminabimus, prius tñ illis enarratis, quae nullum corporis
particulare membrũ reſpicere videbuntur. His autem ſic pertracta-
tis, duo me ſaltem peracturum eſse ſpero: Alterum ꝙ maiori facilita-
te, firmioreq. cognitione quicumq. haec legent, animis eorum in-
ſidebunt: Alterum ꝙ habito a ualetudinis ſtudioſis exercitationum
aſſiduo delectu, uel nulli errores, uel quam pauciſſimi committen-
tur, ſicque demum multi eorum pernicioſorum morborum euita-

buntur,

A buntur,quos deſidia, laborum abſtinentia,ac exercitationis ignoratio non contemnendos, quoſq. intempeſtiuus exercendi vſus continuo parere ſolet: illud namque a natura comparatum eſſe norunt omnes,ut illa,quae corporibus noſtris admota inſigniter conducere animaduertuntur, eadem plerũq. magnum detrimentũ inferãt, ſi uel nullo pacto, uel prauo ordine, atq. omnino importune adhibeantur. quod etiam in exercitationibus ipſis fere contingere, iudicauit Galenus,ubi ſcriptum reliquit,eos,qui ante cibos,atque opportune ſeſe exercent, haud exquiſita victus ratione opus habere, quin interdum Naturae in ualetudine commiſſos defectus corrigere,quemadmodum ex aduerſo illos,& accuratiore uictu, & aſſiduis medicamentis indigere,inſuperque natiuam ſanitatem corrumpere, qui neque ante cibos aliquo pacto,neq. ordine,ac tempore ſeruatis exercitationes adeunt. In li. de cibis bou.& ma.ſuc.

B Cum itaque tali ordine,quae ad uniuerſam gymnaſticam perficiendam ſuperſunt, praedictis adiungere propoſitum mihi ſit, id ante cetera praefari operaepretium eſſe duco, nos in ſuperioribus gymnaſticam facultatem non in curatiua,ſed in conſeruatiua medicinae parte collocaſse. Et tamẽ omnes ueterum medicorum ſectas, ac praeſertim Methodicos, quorum principes Aſclepiades, Themiſon, & Soranus exſtiterunt,in cunctis fere diuturnis morbis curandis exercitationes aliquas magnopere commendaſse,ut ex libris Cornelij Celſi, qui Aſclepiadem in multis ſecutus fuit, necnon Coelij Aureliani methodici, atque Aretaei clariſſime intelligere licet. quod ſimiliter Galenus,& qui Galenum in dogmaticorum ſecta ſunt imitati, magna ex parte confirmarunt. Sed ne uel me, vel illos omnes erraſse quis putet, ita ſententias no- De chroni.

C ſtras accipi debere uolo,ꝙ.ſ.gymnaſticam principaliter circa ſanitatis conſeruationem uerſari, conſequenter circa curatiuam: nullã etenim exercitationem,qualiſcumque ſit, uſquam reperies,quin in ſanis corporibus abſque noxa adminiſtrari queat, at paucis quibuſdam exceptis,nimirum ambulatione, geſtatione,uectione,ac ſimilibus, uix una, aut altera inuenitur, que aegrotatibus impune concedi queat; immo illa,quae adhibentur,potius ut remedia,quam ut exercitationes commendantur, cum in ſanis omnes exercitationes ſolum fiant, quo bonam ualetudinem tueantur, optimumque corporis habitum inducant: in aegrotis vero iccirco eaedem adminiſtrentur, ut morbo expellendo aliorum medicamentorum inſtar cooperentur. Quando igitur antiquorum in varijs morbis exercitationibus aliquibus utendi conſuetudinem in medium adducemus, non erit,ꝙ ullus admiratione capiatur, noſq. reprehendat, tãquam

gymna-

gymnaſticam ſoli conſeruatoriae inſeruire ſtatuerimus, quoniam, D
& nos rei ipſius naturam prae oculis habentes, ita determinandum cenſuimus, quemadmodum ueteres alias experientijs aſſiduis, alias morborum cōditionibus permoti paullo diuerſius ſentire quidem uiſi ſunt, ſed re uera a ſententia noſtra non receſſerunt. Aliud inſuper hoc in loco ſumma conſideratione dignum exiſtimo, quod licet in multis exercitationibus diuerſus exſtiterit antiquorum mos ab eo, qui hodie in uſu eſt fere apud omnes, ueluti pilae exercitatio, lucta, diſcus, pugnae, atque ſimilia; nihilominus cum parum noſtra conſuetudo ab antiqua recedat, ſoliſq. accidentibus quibuſdam, & non in rei natura differat, fere eoſdem effectus, quos illi ſuis attribuunt, nos noſtris dare poterimus, modo vnū, aut alterum obſeruemus, antiquos unctiones, ac pulueres in multis exercitationibus adhibere conſueuiſſe, quas nulli hodie, aut quam pauciſſimi faciunt; atque hoc multi momenti eſſe ad uariandas utrorūque qua- E
2. de diaeta. iuxta finem. litates, quando de his Hippocrates verba faciens ſcripſit, exercitationes in puluere, atque oleo magnas differentias ſuſcipere, cum puluis frigidus ſit, oleum uero calidum, atque inde oriatur, ꝙ hyeme oleum corpus magis auget frigus prohibens, ne quid a corpore demat: Aeſtate uero caliditatis exceſſum faciens, carnem liquat, cum, & a tempore, & oleo, ac labore corpus calefiat; quemadmodū ex aduerſo puluis in aeſtate magis auget feruorem aeris, & corporis remittens, in hyeme autem frigus, & algorem inducit. praeterea maior pars hominum ſemel duntaxat in veſpere ſaturabatur, noſtrates bis cibos ſumunt, quod item non parum refert ad uariandas exercitationum condiciones. Vnde qui de noſtri temporis exercitationibus aequum iudicium ferre optauerit; debebit quid un- F
ctiones, & quid una diei ſaturatio importent, exacte penſitare, totumque illud noſtris adimentes, in reliquis eoſdem, uel parum diuerſos effectus exiſtimare.

De ſingulorum exercitationis differentiarum effectibus. *Cap. II.*

TRES praecipuas exercitationum differētias ab antiquis Medicis excogitatas fuiſſe ſatis conſtat, quarum prima exercitium παρασκευαστικόν, ſiue praeparatorium, altera ἀποθεραπευτικόν, tertia ſimpliciter exercitatio nuncupata. Exercitationem praeparatoriam, facultatem cogendi, meatus corporis denſandi, eorumque laxitatem corrigendi obtinere, ſcri-

pſit

A pſit Galenus. qua de cauſſa athletae, qui dēſitate corporum ſudo- 3. đ tu.vā.
res impedire, & conſequenter robur conſeruare ſtudebant, ante cap. 11. 2. de tuē.
ceteras exercitationes praeparatoria utebantur. quam item uſurpa- ual.c. 3.
bant quāplures homines poſt coitum, ut laxitatem corporis in mo-
tu uenereo genitam emendarent. de meridiano coitu loquor, cum
ex nocturno oborta laxitas ſatis a ſomno curaretur. cuius rei gratia
magnopere Soclarum laudare ſoleo, qui apud Plutarchum noctu 3. ſymp.
coitum ob hoc exerceri debere aduerſus Epicurum medicum gra- prob. 6.
uiſſime diſputat. ſicuti quoque Paulli ſententiam, Galeni, atque Ae- li. 1. c. 35. 6. epid.
tij opinionibus praeferre conſueui, dum is contra ipſorum placita Li. 1. ſer. 3
tempus concumbendi ſecundum cibum in ueſpere antequam ſo- c. 8.
mnus inuadat, opportunū exſiſtere credidit: quod laſſitudo ex coi-
tu contracta obdormienti ſtatim remittatur. Exercitationem apo-
B therapeuticam tam pro exercitationis parte, quam pro ſpecie acce-
ptam corpora ab immodicis laboribus exſucta emollire, meatusq.
corporis relaxando excrementa purgare, traditum eſt a Galeno: un 3. de tuē.
de iure merito poſt uehemētiores exercitationes, poſt uigilias, poſt ual.c. 2.
maerores, a quibus corporum meatus clauduntur, uiresq. non pa-
rum deprimuntur, ut plurimum adhibebatur: in ijs quoque com-
mendabatur, qui palaeſtrae laboribus aſſueti, ob uitae negotia co-
gebantur illos dimittere. Exercitationis ſimpliciter acceptae dif-
ferentiae, quae ab extrinſecis deſumebantur, eos effectus pariunt,
quos locorum ipſorum, a quibus ſumuntur, condiciones produce-
re poſſunt: & ideo, qui in calidis locis exercentur, magis exuruntur,
qui in humidis humiditatem contrahunt, ſicque de ſingulis. corpo-
C ra namque ab exercitatione rarefacta facillime diſponuntur ad im
bibendas quaſlibet aeris, & locorum qualitates. De differentijs ab
utendi modis acceptis in hunc modum decernendum erit, ꝙ exer-
citationes perpetuae, ſiue continuatae, & aequabiles magis delaſ-
ſant, quam inaequabiles. ratio eſt eadem, quam attulit Ariſtoteles 5. par. p-ble. 1. & 12
in problematibus, uidelicet membra a multo motu refrangi, atque
multum eſſe motum, qui unus, & continuus eſt, ac aequabilis. inae-
quabilem uero non ideo ſic delaſſare, quia ex mutatione naſcitur
requies, laborq. omnibus partibus diſtributus a ſingulis minus ſen-
titur: qua itidem ratione motus interciſus, ac ordinatus minorem
defatigationem parit, nimirum cum interruptio quietem, quies
laſſitudinis minus inducat. Exercitationes cum oleo peractae non
modo praeſentem laſſitudinem mitigāt, uerumetiam futuram pro-
hibent, ſiccitatemq. arcēt, ac ad motus promptitudinem maiorem
generant: cuius rei gratia Pollio nonagenarius aetatem ſuam oleo
extrin-

extrinſecus adhibito acceptam referebat. Quae cum puluere fiunt D
exercitationes praeterquam quod frigidiora conſeruant corpora,
efficiunt quoque, ne ſudor ita faciliter effluat, neue illa tantopere
2.đ tu.va. defatigentur. habet namque puluis ex Galeni ſententia emplaſti-
cap. 12. cam vim, refrigeratoriam, ac repercuſſoriam. ut non temere is prae
ceperit, iuuenes temperatos, dum in calidioribus locis exercentur,
puluere uti, qui, ſi pinguis ſit, corpus exercitatum minime exte-
nuat; ſin autem aſper, inſtar pumicoſi, uel acer, qualis nitroſus, ex-
5. de tuē. ſiſtat, exercitationes eo peractae mirum in modum extenuant. In-
va.c.3. ter differentias ab ipſius motus quantitatibus deſumptas primae sũt
Loco citato. multae, paucae, & mediocres. Multas corpus ſiccare, mediocres
5. chro- obeſum reddere, ſcripſit Galenus. ex quo liquet magna cum ratio-
nic.c.vlt. ne, Coelium Aurelianum inter Methodicos non infimum ad pro-
Sect. 31. Prob. 14. hibendam polyſarchiam multas exercitationes commendaſſe. de E
quibus etiam locutum exiſtimo Ariſtotelem, quando ſcripſit, exer-
citationem ideo oculorum acumini obeſſe, quia uniuerſum corpus
ſiccando, indurandoq. pupillae cutem conſequenter indurat, atq.
ita uidendi acuties impeditur. Ex differentijs quoq. a motus quan-
titatibus ſumptis magnae exercitationes magnopere calefaciunt,
excrementa inaniunt, ſudores cient: minus his mediocres, minime
omnium paruae. Inter differentias a qualitatibus captas ſecundum
Gale. 6 đ Galeni ſententiam acuta exercitatio, ſiue celer, aut uelox corpora
mor.vulg. extenuat, carnes, & ſuccos detrahit, ob idque a Galeno, & Aetio ad
com.3. 6.đ tu.va. curandam polyſarchiam prae caeteris commendatur: lenta, atque
& li 6.c.3 tarda pinguefacit, & craſſitiem inducit: mediocris inter vtraq. me-
14.Meth. Li.1.ſer.4 dios effectus producit. Exercitatio uehemens, atque robuſta calo
ca. 32. rem quidem natiuum auget, ſomnos profundos generat, & conco- F
Gal.đ pu. epil. quendis cibis, crudisq. humoribus confert, at caput ab illa repletur
li. 3.c.18. quocirca mirari ſoleo, cur Celſus ſcripſerit, inſanientes omnes ue-
hementer exerceri debere. Valens exercitatio robori augendo cõ-
ducit. Remiſſa uero languida, ac imbecillis uti praedictos effectus
obſcuriſſime parit, ſic ſanitati, ac habitui bono minimum iuuamen-
tum affert, potiusq. aegrotantibus, ac ualetudinarijs quam ſanis ac-
commodatur. Inter has autem mediae tum minus, uehementibus
ac robuſtis, tum magis remiſſis, & debilibus effectus eos producunt,
& iccirco ſanitatis conſeruationem non parum adiuuant. His igitur
ita determinatis, iam facile euadit cuicunque uel mediocri iudicio
praedito intelligere, quos effectus ſingulae exercitationes, quate-
nus aliquam ex antedictis habent differentiam, producant. quod
tametſi in recenſendis ſingulis non abſque animaduerſione ſuis lo-

cis

A cis praeterire ſtatuerimus nihilominus haud inutiliter nunc quoque explicatum fuiſſe credo, quando iam ſaepius demõſtratum eſt, uniuerſales huiuſcemodi rerum tractationes ad integras illarum notiones acquirendas magni momenti eſſe. Illud hoc in loco ſcire oportet, in ſuperioribus libris multa de gymnaſtica bellica, & athletica nos diſſeruiſſe, ut expreſſius tota medicae gymnaſticae natura innoteſceret: at in ſequentibus de medica dumtaxat ſermonem habituri ſumus. eo quod illarum effectus cognoſcere parum omnino confert, ad id quod optamus, aſſequendum, ſoloſque ſanitatem, aut morbos reſpicientes addiſcere ſufficit.

De ſaltatoriae effectibus. *Cap.* *III.*

B QVICVNQVE ſaltationum ſpecies apud ueteres in uſu habitas accurate contemplari uoluerit, ea ordine temporis, ratione, proportione, harmoniaq. muſicae non caruiſſe ſciet. & iccirco noſtra tripudia βαλλισμοὺς, ac geſticulatorios motus, quos tam mulieres quam uiri hodie ad libidines, & delicias exercent, illis non prorſus diſſimiles extare cēſebit. Verumtamen illud inter antiquorũ, & noſtras ſaltationes intereſſe, nemo non uidet, ꝙ, ſicuti illae aliquando ſanitati inſeruiebant, ita noſtrae, uel numquam, uel raro hoc fine peraguntur, ut ualetudinis conſeruationem adiuuent, quippe quae ut plurimum poſticaenam, atque nocte inter ipſas commeſſationes exercentur, quando potius quieti, & ſomno uacare praeſtaret. unde ſi ſaltatio opportu-
C ne, quemadmodum maiores noſtri faciebant, & quemadmodum cunctas exercitationes peragi debere, ſuperius demonſtrauimus, li. 4. c. 11. adminiſtretur, quin commoda multa pariat, inficiari minime poterimus. Cubiſticam namque, quam primam eius ſpeciem fuiſſe diximus, brachia corroborare, ſimiliter, & crura, nimirum quae potiſſimum agitentur, quiuis intelligere poteſt. Itaque qui brachia robuſta corpusque undequaque flexibile habere cupiunt, hac exercitatione frequenter utantur. ceterum quia, dum in caput ſaltatur illudque ad terram flectitur, primo caput ualde repleri neceſſarium eſt, ſecundo uiſcera omnia quaſſari, inteſtinaq. ſuis locis dimoueri, & tandem dorſum ac articulos, qui in flexionibus uehementer cõmouentur, magnopere pati, rationi conſentaneum eſt, ideo fugere ipſam expedit ijs, qui ulla ex parte caput debile, uiſcera infirma, lumbos, articuloſque imbecilles, uel natura, uel caſu aliquo ſortiti ſunt. Tertiae ſaltatoriae ſpeciei (de ſecunda in ſequenti capite tra-

ctabitur)quam ueram orcheſticam appellauimus,eius quam pluri- D
ma apud antiquos fuerunt genera, quae fere omnia hodie abolita,
uel ſaltem non uſitata eſſe cum conſtet, ſuperuacaneum foret ſingu-
lorum effectus percenſere.proinde ſat erit illa adnotaſſe, in quibus
2.de dicta propter ſi nem. praeſtandis,& cuncta illa conueniſſe, atque etiam noſtram conueni
re uerisimile uidetur. χειρονομίαν etenim ſiue manuum geſticulationē
attenuare humores,atque ſurſum carnes trahere,placuit Hippocra-
ti ſiue Polybo.quam ſimiliter in inueterato capitis dolore,ubi paul-
Lib.1. cur. chr.c. 1. latim malum ſoluitur,commendauit Aretaeus,ueluti, & in uertigi-
noſis,epilepticis,coeliacis.Saltatio demum, quae motu uniuerſum
corpus calefacit,arcendis rigoribus, atque etiam nonnullis tremo-
ribus ualde accommodatur:priuatim ubi ſtomachus in concoquen
do laborat, crudosue humores aggregat, utile remedium exſiſtit.
praeterea labantes coxas,infirma crura,male tutos pedes,vſq. adeo E
confirmat,corroboratque,ut pauca inueniantur, q̄ ſimile auxilium
praeſtare queant. neque itidem alteri cedit huiuſcemodi exercita-
tio in extrudendis a renibus,ſiue ueſica lapillis. Caeterum quod p̄-
gnātibus mirum in modum noceat, teſtatum reliquit Hippocrates,
in li.de natura pueri. ubi cantatrici mulieri,quae ne calumnias ſubiret,uteri foetum abij
cere cupiebat,conſuluit, ut ſaltaret,pollicitus ea ſaltatione conce-
ptum corruptum iri,ueluti poſtea contigit. Quicunque vero caput
debile, ac vertiginoſis affectibus obnoxium habent, proculdubio
ab illis circuitionibus,uerſuris,motibusq. continuis offenduntur:ſi-
militer oblaeduntur quibus oculi illacrymantur,aut in uidendo he
betem aciem habēt,perinde namq. in tripudiationibus alicui eue-
nit, ac in rotationibus, in quibus ſaepe oculi tantum detrimentum I
patiuntur,vt nihil omnino videant,atque interdum cadant. Renes
languidos,& ſupercalefactos habentes,ſeminisq. fluxum, γονοῤῥοίαν
a Graecis uocatum, qualibet de cauſſa incurrentes a ſaltationibus
abſtinere conuenit:alioqui eorum affectiones ex motu calefaciente
magis recrudeſcunt.Atque haec omnia a me dicta intelligantur de
ea ſaltationis ſpecie, quam antiqui ſine armis obibant.quod ſi quis
armatae,quam vocarunt,ſaltationis condiciones pernoſcere aueat,
in hunc modum uere atq. breuiter ſtatuere rē poterit,uidelicet om
nia quae ab illa gignuntur uel bona, uel mala, eadem ab hac effici,
niſi quod armata uehementius membra exercet, magiſque illa in-
2.de tu.va. caleſcere, & ſudare facit. ob quod Galenus inter uehementes exer-
citationes non in poſtremo loco poſuit,dum quis graui armatura te
ctus celeriter agitatur.

De

A De ludorum pilae effectibus. Cap. IV.

LVdorum pilae antiquitus complures cum apud Latinos,
tũ apud Graecos exſtitiſſe ſpecies, abunde in ſecundo li Ca.4. & 5
bro indicauimus:ex quo nullum operae pretium eſt hoc
in loco,vbi ſolas exercitationũ qualitates explicare pro
poſuimus,eadem repetere : illud duntaxat animaduerti volo,quod
& ſi noſtra ludorum pilae genera veterum generibus undequaque
non reſpondeant: ſunt tamen magna ex parte ualde ſimilia: & ideo
eorum commoditates,atq. nocumenta ſingulatim enarrare ſtudebi
mus,ut facta noſtrorum cũ illis cõparatione, quid conferant, quid-
ue noceant, utraque ſimul cognoſci poſſit.ſed ne tractatio iſta con-
fundatur, ſicut alias fecimus, primo graecos ludos, deinde latinos
B proſequemur eodem ordine,quo ſupra uſi fuimus.In eo etenim cõ-
uenire cuncta harum exercitationum genera cenſuit Auicenna, ꝙ Li.1.fen.3 doc.2.c.2.
fortes exſiſtũt. Hoc praeterea commune ex omnibus huiuſcemodi
ludis cõmodum percipitur, quod qui in ipſis, uel ipſorũ aliquo ſeſe
exercent,promptiores ad motum reddantur,ijsque uitales actiones
roborẽtur:peculiariter uero paruae pilae exercitatio inter ueloces
citra uiolentiam,& robur collocant Galenus atq. Paullus,cuius me 2.d̄ tu.va. lib. 1.c.18
rito corpora craſſa,ut ſimiles exercitationes facere dictum fuit,atte
nuat. ideoq. apud Nonium a Lucilio ſcriptum inuenitur, Cum ſtu- »
dio in gymnaſio duplici corpus ſiccaſſem pila.Prima autem paruae » Orib. lib. 6.collec. cap.32.
graecorum pilae ſpecies, ſecundum Antylli ſententiam, carnẽ ſoli-
dam reddit,brachijs,dorſo atq. pullulantibus coſtis magnã vtilitatẽ
praeſtat, cumque in ea exercitatione crura magnopere laborẽt,ad
C acquirendum robur non parum proficiunt.Secunda exercitationis
paruae pilae ſpecies praeſtantiſſima reputabatur olim, ꝙ corpus ſa-
num, & promptum ad motus cum robore cõiuncto praeſtat, adſpe-
ctum firmat,neque caput replet. Tertia vero ſpecies oculos, atque
brachia iuuat, ſpinae propter inflexiones, quae currendo fiunt, cõ-
modum affert,crura propter curſum mirum in modum firmat. His
porrò omnibus paruae pilae ſpeciebus cuncta illa cõuenire cẽſeo,
quae Galenus in libello ſuo illis dicato, paucis uerbis cõplexus eſt,
uidelicet ꝙ tum animorum virtutem pariant, tum omnes corporis
partes accommodate exercendo bonam corporis ualetudinem,ac
membrorum concinnitatem efficiant. Pilae magnae ſpecies prima
ſecundum Antyllum totum corpus firmat, cumq.ad deducendam
infra materiam uehementer cooperetur, capiti in primis, cunctisq.
ſuperioribus partibus, non ignobile iuuamentum affert. de hoc lu-

Lib.9. cap.vlti. do ſermonem habuiſſe puto Alexandrum Trallianum, quando in D
curatione priapiſmi ſphaerae exercitium cōmēdauit, quo materia in diuerſum retrahatur,& ſpiritus flatulētus digeratur. Secunda ſpecies,quae plus iuſto magna pila peragitur dum proijcitur,& utraq. manu propter magnitudinē emittitur,brachia firmat,ſed nimis duras plagas infert, ob idq. non modo aegrotis, aut conualeſcentibus eſt inutilis, uerum etiā bene ualentes immodica defatigatione afficit. Inanis pila,quam tertiā effecimus,aeque exercet,ac motoria, in qua curritur,attamen non admodum facilis eſt,neq. apta,atq. ideo
li.9.c. vlt. omittendā eam eſſe conſulit Oribaſius ex Antylli ſententia. Pilae, & magnae & paruae exercitationem vertiginoſis obeſſe iudicauit
li.9.c.vlti. Aretaeus,quoniā capitis,& oculorum circumuolutiones, atq. intētiones uertigines afferunt. Coryci exercitationem inter veloces adnumerauit Paullus, quas cum dictum a nobis ſit corpora craſſiora E
lib. 5.chr. c.ult. attenuare, ſumma ratione Coelius Aurelianus ad diminuendā polyſarchiā hanc exercitationē, quā a Graecis corycomachiā uocari
1.de diae. ſcribit,adeo probauit,ſecutus in hoc (opinor) Hippocratē,qui corycomachiā, & chironomiam idem praeſtare,quod lucta,tradidit. Hoc exercitationis genus iudicauit Antyllus muſculoſum corpus reddere, roburq. afferre, & praeterea uniuerſo corpori aptari, nec non ob plagas,quas infligit, omnibus viſceribus idoneum exſiſtere. Aretaeus item in elaphanticis κορυκοβολίας laudauit. ſi tamen quis plagas in pectore a coryco fieri ſolitas conſideret, facile ſentiet,eos, qui pectore debili uexātur,ſimili exercitatione periclitari, & quandoq. contingere poſſe,ut in thorace uaſa rumpantur. Atq. tot,sūt q̄ de pilae Graecorum ludorum qualitatibus dici poſſunt. Succedūt luſus Latinorum genera,quae & ab ipſis quatuor ſpeciebus comple F
xa omnia in uſum ſanitatis recepta ſuperius demonſtrauimus. Horum primum locum obtinet exercitatio folle acta, quae uniuerſum corpus exercet,ſed dum brachijs impellitur, dorſum in primis atq.
Li.1.chro. cap.4. brachia firmat. ob quod Coelium Aurelianum de hoc pilae ludo ucrba feciſse exiſtimo,quādo in epilepticis humeros ſphaerae luſu exerceri mandauit:dum uero pugnis emittitur,manibus maior utilitas contingit: ambo tamen uiſcera adiuuant, calculisq. a renibus, & veſica extrudendis mirifice conferunt,coxas,& crura imbecillia
In eius uita.c.80.& 83. confirmant. Nam Auguſtum, qui huiuſcemodi affectibus corporis ſolicitabatur, eorum gratia folliculi exercitiū(vt refert Suetonius) adamaſse opinor:qđ cum praecipue ſuperiores partes exerceat,ijs, qui citatam aluum habent,& quos tremor corporis exercet,non ſi-
Li. 1.c.6. ne ratione Cornelius Celſus prodeſse ſcripſit. Hanc etiam exercitationem

A tionem intellexiſſe arbitror Plinium, cum Spurinae prudentiſſimi & ſanitatis ſtudioſiſſimi viri rationem uitae obſeruatam explicans, ſeſe pila mouere, atque tali exercitationis genere cum ſenectute pugnare ſolitum ſcribit, ut vere dixerit Martialis: Epiſt. 3. lib. 3.

Folle decet pueros ludere, folle ſenes. Libro 4.

Pila trigonalis, quam paruam fuiſſe, & tertiae ab Antyllo ſpeciei deſcriptae correſpondere probauimus, eoſdem plane, quos illa, effectus producit: peculiariter autem oculos exagitat, exercetq. dum eos intendere ſemper, & modo huc, modo illuc; modo ſurſum, modo deorſum conuertere neceſſarium eſt; quocirca iure merito Horatius huiuſcemodi exercitationem lippientibus obeſſe cecinit.

Luſum it Maecenas, dormitum ego, Virgiliusq.
Namq. pila lippis damnoſum & ludere crudis.

B ſane lacrymoſi atque lippitudine infecti oculi a quolibet, uel minimo motu magis exacerbantur: quies uero eos recreat, iuuatq. ſicuti & crudos. diximus enim nullam exercitationẽ obeundam eſſe, niſi peracta cibi concoctione. Ex quo fit, ut neque pilae luſus ullo pacto conueniat, quibus crudi, atq. indigeſti cibi ſtomachũ adhuc male habent: veluti forte Virgilius alioqui ſtomacho debili natus, tunc erat, quando de ipſo ſic Horatius ſcripſit; ꝙ ſi qui ſunt, quorum uentres, atq. ſtomachi flatibus repleantur, & prae frigore doloribus uexentur, tantum abeſt, ut exercitium pilae ipſis vllum nocumentum inferat, ut potius calefaciendo, flatusq. inſigniter diſcutiendo non exiguam utilitatem praebeat. qua de re laudandus eſt Coelius Aurelianus, qui inter ceteras pro colicis curandis exercitationes pilae ludum praecipue commendauit: quomodo item ſtomacho imbecillibus ſimili ratione commodum eſſe tradidit Cornelius Celſus. li. 4. chro. cap. 7.

C Paganica pila ob latitudinem atq. duritiem difficultate aliqua nõ carebat, & iccirco potius ruſticis, & duris corporibus, quam urbanis conueniret: hodie neque permittendum foret ualetudinarios, ſenes, atq. pueros huiuſce generis motu exerceri. Harpaſtum, quod cum Graecorum harpaſto conuenire demonſtratum eſt, inter celeres, & uehementes exercitationes adnumerari debet: quo circa attenuare, excrementa exinanire, calorem augere, robur efficere poteſt: praecipue autem brachia, & humeros confirmat; quinimmo dum inuicẽ congredientes, ſeq. ne conſtitutus in medio excipiat pilam, mutuo vetantes laborant, maximum id vehementiſſimumque eſt, multis, utpote colli obuerſionibus, multisq. palaeſtricis complexibus commixtum, adeo ut caput, & ceruix colli obuerſionibus; latera uero, thoraxq. & uẽter faciei elationibus, depreſſionibus ex- lib. 1. c. 2. Gal. lib. de pil. par. cap. 2.

pulſionibus,obnixibus, alijsq. palaeſtricis prehenſionibus fatigen- D
tur, quibus etiam exercitationibus lumbi, & crura non parum ten-
duntur. Et iccirco, quemadmodum ſanos ac robuſtos harpaſtum
magis confirmat,ita eos magnopere laedere credendum eſt,qui vel
caput debile,& collum infirmum habent, vel quibus in thorace vi-
tium aliquod reperitur, aut qui renes,lumbosq. ſupercalefactos ge
runt. Atque haec ſunt,quae de pilae ludorum effectibus pro ſanita-
tis ſtudioſis ab auctoribus determinata inueniuntur.

De luctae commoditatibus, & incommoditatibus. Cap. V.

LVCTA, quae fere ſemper ab antiquis in magno vſu,at-
que exiſtimatione habita fuit, tametſi a medicis, uti di-
ximus, non admodum ad ſanitatem probata ſit, hodie- E
que a nobilibus negligatur, & quaſi a ſolis ruſticis eo
modo, quo apud Priſcos ab athletis, exerceatur, nonnulli tamen
eam etiam pro ſanitate tuenda, atque parando robore in uſu ha-
bent, quos fortaſſe quamplures alij imitabuntur, ſi, quemadmo-
dum hactenus effecimus, eius commoda, atque etiam incommo-
da ab auctoribus longa experientia, ac naturali ratione obſeruata
ipſis in medium proponemus. Quod etenim lucta vehemens, at-
que magna exercitatio ſit, Galenus & Auicenna prae caeteris ſatis
teſtatum reliquerunt. unde certum eſſe cuiuis poteſt, ab hac ipſa
eadem proficiſci, quae a ſimilibus exercitationibus prouenire iam
declarauimus: illud addendum erit, poſſe luctam ſicuti antiquio-
ribus temporibus, ita & nunc quadrupliciter fieri, alias ſupra pa-
uimentum, quod genus a Plutarcho pancratium uolutatorium F
nuncupari praediximus: alias erecto corpore, ac vtrobique, mo-
Lib. 2.c.8 do vehementer, modo remiſſe. Neque id hoc in loco paeteriri
debet, penes Latinos ſcriptores plerumque, aut ſaltem interdum
ſub nomine palaeſtrae luctam intelligi, perinde ac graeci nomi-
ne πάλης continuo fere illam ipſam accipiunt. lucta quae vehe-
2.de diae-ta. menter, atque erecto corpore peragitur, ſecundum Hippocratem
externis corporis partibus magis laborem exhibet, carnem calefa-
Loco cita. cit, corroborat, ac auget. Ex Antylli vero ſententia firmum,
& ualidum ſpiritum reddit, itemque corpus ſolidum, ac muſculo-
ſum, neruos etiam confirmat, tandemq. naturales omnes actiones
corroborat, praeterea carnem denſam illam quidem, & exſicca-
tam,ſed tamen ex omni parte paucam adijcit,pinguedinem,tumo-
res, ac omnia oedemata aufert:ſi lucta fiat interpoſita aliquantiſper
quiete,

A quiete,magis,ut ſentit Ariſtoteles, ſudorem mouet,quando humor 2.Prob.7
a requie collectus, mox exercitatione educitur: ſin continua aga-
tur,modo ſolis corpora exſiccare poteſt.Priuatim autem capiti pro
deſt, in cuius dolore luctationem iugem adhibito magiſtro pera-
ctam laudat Coelius Aurelianus, ſenſus exacuit. ob idque fortaſſe Li.1.chro.
Theodorus Priſcianus illam pro melancholicis curandis imperat, cap.1.
ſtomachum praeſertim frigidis oppreſſum morbis adiuuat. in quo lib.2. c.2.
palaeſtram corpus agitantem conferre, idem Coelius memoriae lib.3. chr.
prodidit: non ſecus quoque frigidos uentres,ac genitalia membra, ca.3.
ſi quando humoribus,aut flatibus ſollicitantur, magno iuuamento
afficit, cum maximis illi conatibus, motibusque vniuerſum prope
corpus calefaciat;qua ratione Oribaſius palaeſtram ſiue luctam hy- li.6.c. 28.
dropiſim curare, Theodorus Priſcianus ſatyriaſim extinguere ſcri- Lib. 2. ad Tim.c. 21
B ptis tradiderunt. Ceterum huiuſcemodi exercitatio ob ipſius ue-
hementiam febricitantibus omnibus inimica exſiſtit:ut non imme-
rito ab Hippocrate fuerit acriter Prodicus reprehenſus, ꝙ luctatio 6 Epid.
nibus febrientes interficeret. Humidos natura haud quaquam lucta cõ.3. aph. 32.
exerceri conſulit Hippocrates:hac obſcura ſatis ratione motus, ne 1.de diaeta.
meatus magis caui effecti repleantur:faucibus, & collo magnopere
nocet:quae ſcilicet partes dum in compreſſionibus plus aequo com
pinguntur, diuelluntur q. dãna recipiunt. ueluti eueniſſe Commo-
do Marci Imperatoris filio ſcripſit Galenus; quem adhuc puerum lib. de p̃c.
ex lucta inflammationem oris paſsum fuiſse recitat. Iacobum inter ad Poſt.
luctandum neruum latum oblaeſiſse, ob idq. & ipſum in poſterum,
& Iudaeorum gẽtes a neruorum eſu abſtinuiſse, auctor eſt Ioſephus 4. de rat.
C in fine primi libri Antiquitatum Iudaeorum. Ad haec thoraci ual- ui in acut.
de aliena eſt,cui uel uaſis alicuius rupturae,vel ſpiritus interceptio In 6.epid. com.3.
nis ex conſtrictionibus magnum impendet periculum. unde non aph.6.
temere Galenus,ne ſuffocẽtur,periclitari luctatores dixit,qui ſimili In libr. de
ter renibus,& lumbis male affectis talem exercitationem fugiẽdam paſſionib. renum.
eſse uoluit,quanquam Rufus Epheſius,qui cum Critone ſub Traia-
no Romae in medicina floruit, conualeſcentibus a renum morbo
palaeſtrã minime interdixit.In ulceribus internis uitandum uoluit
Celſus,ne uel luctando, uel currendo, uel alia ratione ſaneſcentia
ulcera exaſperentur.Praeterea cum inter luctãdum crura ſaepenu-
mero inſigniter flectantur,debilitate crurum affectis aduerſari cre-
dendum eſt. Sed haec omnia intelligi debẽt de erecta palaeſtra ve
hementer facta.Quae vero remiſſius, & placide peragitur,uiceuer-
ſa ſecundum Antyllũ carnem multam generat.ex quo fit, ut ijs,qui
a morbis ſeſe reficere incipiũt,ſit ſuperiore accõmodatior,ac mini-

mo periculo robur, & fortitudinē pariat: capiti, & thoraci prodeſt, D neruos corroborat, de hac locutum eſſe Plutarchum exiſtimo, ubi In ei' vita. ſcripſit Lycurgum corpora uirginum curſibus, luctationibus, iactibusq. diſcorum, & iaculorū exercuiſſe, ut, quemadmodum germinū radix ualidū in acribus terris principium ſumens melius germinat, ita & hae partes robuſtae tolerātes, honeſte ſimul, ac facile aduerſus dolores pugnarent. Quae porro ſupra pauimentum efficitur lucta- loco citato. tio, ſi credimus Oribaſio, praecordia atq. inteſtina uitiata adiuuat, lumbos imbecillos, & genua infirma fortiora reddit, ſed capiti eſt ineptior: uolutatio in palaeſtra, cum a Galeno inter celeres exercitationes recēſeatur, ad extenuanda corpora accōmodata erit, ſicuti pro minuenda polyſarchia a Coelio commendata eſt, & ab Aetio ſi in puluere fiat, ad hydropiſim curandam: eam namq. humores exhauriendo refrigerare auctor eſt in 1 1 de diaeta Hippocrates: at ſe- E 5. de tuen. va. c. 3. cundum Galeni ſententiam ijs magno ſtudio fugienda erit, quos ex leui cauſſa uertigines, comitiales morbi, grauis ophthalmia, vel aurium dolores male habent: ſimili modo, & illis, quibus tonſillae, & angina incidunt, quibusq. prompte in columellam, gingiuas, dētes, deniq. partem aliquam ex his, quae circa collum, aut totū caput habentur, fluxiones procumbunt. Hactenus de lucta, circa quam oriri poſſet multis dubitatio, cur Galenus, qui gymnaſticam artē omnibus alijs melius calluit, nō modo luctam fere nullibi ad quidquam cōmendauit, ſed potius tāquam parum utilem, aut omnino noxiam damnauit: cum alias dixerit luctatoribus uaſa pectoris rūpi, alias crura diſtorqueri, alias ſuffocari, alias luctam a bene inſtituta republica odio haberi. At huiuſcemodi dubitationes ita diſſoluere, licet, F ad Thraſ. cap. 41. quod ex ſententia ipſius Galeni uere palaeſtra, ſine lucta, per quam exigua gymnaſticae medicinae pars exſtat, omnibusq. exercitationibus homini minus utilis: ſiquidem ſecundum ipſum iaculari, currere, equitare, ſaltare, uenari, nauigare, fodere, ꝙ lucta exerceri melius eſt: & ſicuti athleticae, gymnaſticae luctatio magis accedit, atq. inſeruit, ita quoq. a medica lōgius recedit: unde non eſt mirū, ſi Galenus eius exercitationis facultates explicare noluit, quā in medicina minimā cōmoditatem obtinere credidit. Nos autem ea, quae ab alijs auctoribus tradita inuenimus, explicanda eſſe duximus, non ut Galeni auctoritatē ceteris, uel ipſo ſuperiorib. quos male de exercitationibus ſenſiſſe ſcripſit, uel poſterioribus poſtponā; ſed vt demonſtrarem, ſi qua a lucta exſpectari commoda debent, haec ab auctoribus indicata, & nulla alia fore. De iſta namque apud Hippocratē Lib. de ſal. diaeta. ſcriptum inuenio, ꝙ qui exercitationibus utūtur, hyeme currere, ac

luctari

A luctari debēt,aeſtate uero luctari quidem parum,currere autem mi nime,ſed multum deambulare,ſecundum uentum,ac frigus. Quicumq. ex curſibus fatigati fuerint,eos luctari oportet;qui vero ex luctа fatigantur,eos currere expedit.ſic enim laborans fatigata corporis parte,uel maxime calefieri,componiq. ac recreari queat.

De pugilatus,pancratij, & caeſtuum facultatibus. Cap. VII.

QVAMVIS inter ceteras exercitationes ad ſanitatē ſpectantes pugilatus minimam ſibi partem vindicare uideatur,potiuſq. athletarum,quam ingenuorum hominum profeſſionis ſpecimen praeſeferat:nihilominus ſi partes corporis,quae ſimili motu agitantur,accurate contemplemur,neq. illum ſine aliquo fru B ctu perfici ſtatim iudicabimus:nam tum brachia,tum manus nōnullis vſq. adeo huius exercitationis ope firmantur,atq. conſolideſcūt, vt ĕt lapides,atq. ligna pugnis ferire,& magna ſpectantium admiratione confringere non dubitent:quos certe illis partibus optime ualere,firmaq. valetudine frui nemo negaret.ideo quicunq. brachijs, manibus,atq. digitis firmari,illiſq. robuſte uti exoptant,q̄ aptiorem exercitationem iſta requirere debeant,nō uideo:eo magis quod licet antiquitus ab erectis ſemper pugilatus exerceretur,poteſt tamē interdum neceſſitate urgente nō minus à iacentibus, & ſedentibus, quā ab erectis,& ſtantibus,ſeq. mouētibus peragi:ſed differt non parum ab erectis ne,an ſecus peragatur:quoniā in erectis,& ſeſe mouētibus primo quidē ſuperiores partes exercitationis beneficium ſentiunt,at inferiores quoque partes eo penitus non fruſtrantur, quod C non contingit in iacentibus,vel ſedentibus,quorum inferiora penitus ociantur. Nocet pugilatus capiti.neque ſatis mirari poſſum,cur Aretaeus in vertiginoſis eum probarit:nocet auribus,& pectori, nimirum, quae dum admodum debilia ſunt, a plagis illis, & pugnorum percuſſionibus magnopere offenduntur:a quibus ſimiliter omnes illi cauere debent,quibus dentes infirmi, & labantes ſunt. De manuum exercitatione memoriae traditum eſt ab Ariſtotele,quod 2. prob. 5. exercentibus manus ſudor magis emanat, ſi ceterae corporis partes ſimilem habitum ſeruent: quoniam in ea exercitatione ſpiritus continetur, & partes ſub alis cordi propinquae fricantur:ex qua frictione cum calor increſcat,tum eius, tum frictionis poros recludentis ope humor faciliter a corpore extra euocatur. De his etenim exercitationibus omnibus locutum Philagrium medicum apud Aetium puto: quando nocturnum ſeminis profluuium exercitationibus

nibus per ſupernas partes factis curandum mãdauit. Quae frequen- D
tiſſime omnium ab athletis exercebantur, erant lucta, pugilatus, &
Pancratium, luctae, atque pugilatus minimus quidem fuit in gy-
mnaſtica medica uſus: ſed Pancratio multos, quibus aliquae corpo-
2. de tuẽ. val. c. ul. ris partes male afficerentur, ſe curaſſe gloriatur Galenus. ex quo ſi-
cuti Pancratio ſe exercentes toto corpore, ut Pauſanias auctor eſt,
certabant, ſimiliter credere debemus, illud moderate peractũ uni-
uerſo corpori ad robur acquirendum prodeſse: uehementer ſi fiat,
6 epid. cõ. 1. aph. 6. ſolum athletarum munus exſiſtere. Ad haec cũ a Galeno inter ma-
gnas exercitationes recenſeatur, caliditatem augere, & conſequen-
ter frigidis habitibus apprime congruere, rationi cõſentaneum eſt:
li. 2. ad Timot. id quod intellexiſſe Theodorum Priſcianum, quem alij Octauium
Horatianum Vindiciani, Archiatrorum Valentiniani comitis diſci E
pulum faciunt, arbitror, quando ſcripſit hydropicos labore nimio,
& continuis exercitationum quaſſationibus forſitan curari poſſe:
ab Hippocrate edoctus, qui haec in v. Epid. ſcripta reliquit: ὑδρω-
Prope ſinem. πιώδεα δέον ταλαιπωρέειν, ἱδροῦν. quod item innuere uoluiſſe Coelium
Aurelianum poſſibile eſt, ubi ſtomacho ſollicitatos uarijs palaeſtra-
rum exercitijs adhibito praeceptore exercendos conſuluit, ut in-
flationes, ac frigiditates illius remouerentur. quae omnia etiam de
uolutatorio pancratio fere intelligi poſſunt. Pancratij ſpecies, quã
diximus 2. lib. ſub σωματομαχεῖν notaſſe Galenum, quod ad craſſiores
homines efficiendos mirifice conferret, indicauit ibi Galenus ex gy
mnaſtarum iudicio. quo in loco perperam Latinus interpres athle-
tas tranſtulit. Caeſtuum exercitationes. de quibus apud medicos
nullam prope mentionem factam inuenio, quin aliquod brachijs F
praeſidium afferre valeant, negare minime poſſum: cum tamen exer
citatio caeſtibus facta pugilatus ſpecies quaedam foret, atq. a Vir-
gilio nomine quodam infami ſub hoc uerſu notetur.

Li. 5. Aen. *Sin crudo fidis pugnam committ ere caeſtu.*

In hanc ſententiã uenio, caeſtus apud medicos, ſiue in tuenda ſani-
tate, ſiue in curãdis morbis, ſiue in acquirẽdo bono habitu nullũ lo-
cũ habere, atq. ideo ſimilẽ exercitationẽ penitus omitti debere. Ce
terũ illud ignorari hoc in loco nolo, pugilatũ, & caeſtus exercitium
abſq. antagoniſta quandoq. vſurpatũ, tuncq. ſchiamachiae, de qua
infra loquemur, & ſupra quoque locuti ſumus, ſpeciẽ quandã exſti-
Li. 3. c. 4. tiſſe, dum. ſ. pugnis, & caeſtibus aerẽ dumtaxat percutiebant. quae
ꝓfecto exercitatio ueluti manus, atque brachia citra moleſtiã exer-
cere ualet, pariter alteri cum aduerſario factae praeferenda ſemper
erit: nẽpe cũ plagis illis, atque ꝑcuſſionibus careat, quae plerumque
in

A in huiuſcemodi pugnis vtrumq. certatorẽ magna moleſtia afficere ſolent.quocirca ſi aliqui hoc genere exercitationis delectati, aſſuetiue (nã & Galenus ipſe in exercẽdis hominibus magnopere aduertebat,qua quis exercitatione delectaretur,cuiue aſſuetus foret) brachia, humeros, & manus corroborare, agilioresue reddere percupient, poterunt citra ullius noxae periculũ ſeſe dumtaxat aduerſus aerem in illo exercere,atq. eo pacto ſine plagis,& grauibus percuſſionibus, delectationem, ac utilitatem optatam ſimul aſsequi: modo in reliquis ea omnia ſeruentur, quae in cunctis exercitationibus obeundis ſtudioſe obſeruanda eſse in libro quarto docuimus. 2. de tue. ua. c.vlt. Ca. 10.11 & 12.

De curſus natura. Cap. VII.

B SIcuti pugilatum priuatam manuum exercitationẽ paucos uſus apud medicos habuiſse oſtẽdimus, ita curſum, quo pedes fere ſoli exercentur,maximae utilitatis extitiſse,& proinde a medicis,atq. gymnaſtis ſaepius cõmẽdatũ fuiſse demonſtrabitur. Cum etenim a Galeno inter illas exercitationes reponatur, quae veloces ſunt citra robur, atq. violentiã, negare haud poſsumus,quin corpora attenuet, carnes atque ſuccos minuat, id quod clariſſimis uerbis antiquiſſimus auctor Hippocrates,nec non Galenus ex gymnaſtarũ,& medicorũ ſententia aſſeruerunt.Eſt tamen in curſu agendo multiplex diſcrimen, quod alius uelocius, atque uehementius; alius remiſſius, & placidius peragi poteſt:& hac ratione illius effectus uariari neceſse eſt,quemadmodum etiã currendi modi, dum uariantur,alij in rectũ, alij in obliquũ, alij ante,alij retro,alij circulariter, alij nudis corporibus, alij tectis, alij C per plana,alij per inaequales,uel montuoſas uias aguntur. Curſum quẽcumq. febrientibus detrimentũ afferre, prudẽter traditũ eſt ab Hippocrate, & a Galeno, quem a nemine aegrotos curſibus curari ſcribentẽ de ſolo uehementiore ſermonẽ habuiſse ſentio; quando etiã in libro de paruae pilae ludo,illũ veluti non ſalubrẽ,& plus aequo uniuerſum corporis habitum extenuantẽ, nihilq. uirilis exercitationis habentẽ iure improbauit. De hoc itẽ currendi genere locutus fuit Antyllus, ubi curſum uehementẽ exercitationẽ nuncupauit.alioqui Galeno repugnantẽ ſententiam tuliſset. Eſt igitur curſus uehemens ferè ad ſanitatem defendendam noxius potius, quam utilis,ſiq. ullum iuuamẽtum affert,proculdubio carni,atque immodicae pinguedini tollendae confert,ueluti cõprobauit Coelius Aurelianus. confert quoq. ex Hippocratis ſentẽtia ualde humidis corporibus,quo & ipſa humore exinaniantur,& humor amplius,atque

2. de tue. ual. c.10. — 6. epi. cõ. 3. aph. 2. — 6. epid. con. 3. Apho. 31. ibidem. Aph. 2. — lib. 4. chr c. 4. 1. de Diaeta.

citius

citius ſiſtatur.ob quod & in ſplenis aegritudinibus quibuſdam ſtre- D
nue adeo iuuare reperitur, ut Aetius Amidenus ſe aliquos nouiſſe
referat, qui ſolis curſibus, & deambulationibus ab omni affectione
ſint liberati. Legitur apud Plutarchum in Demoſthene Orchome-
nium Laomedontem ad repellendum ſplenis uitium ex medicorũ
praeceptis longis curſibus vſum,atq. ita corpore laboribus ſubacto
certaminibus ſeſe dediſse ſacris, & inter optimos euaſiſse Dolicho
dromos. Peculiariter uero ijs valde nocet, qui capite aliquo pacto
5.partic. male afficiuntur, ex quo Ariſtoteles quaerens,cur,qui detrahere ad
prob. 9. ima genus omne excrementorũ putatur, curſus ſi velox fiat, tam in
hominum genere,quã in caeterorũ animaliũ facit,ut capita a morbo
tententur, dicit id eo euenire, quoniam motus velox, cum uires in-
tendit,& ſpiritum retinet, caput concalfacit,eiusq. venas mirum in
modum inflat, attrahentesq. reddit facultatis externae, ut frigoris, E
& caloris, praeterea quae in pectore ſunt, ſurſum attrahi cogit, ex
quibus omnibus locũ ſuperiorem aegrotare neceſse eſt; & iccirco
li.2. ad Ti ſapienter Theodorus Priſcianus ſcriptũ reliquit,curſum uehemen-
mot.c.2. tem epilepticis eſse penitus inhibendum.Curſus moderatus,atque
placidus ad corpora ꝑ belle calefaciẽda,ad naturales actiones cor-
roborandas, ad appetitum excitandum plurimum valet; priuatim
autem defluxiones, atq. catarrhos curare, & aliorſum petere ido-
neus eſt. & iccirco ab Aretaeo talis pro vertiginoſis commendatur,
ſicut, & pro elephanticis ab ipſomet, atque a Celſo, qui, vbi ſicca
tuſſis aliquem exercet ſpiritu retento, ſed non in puluere, curſum
commendat, uti etiam in faucium interiorum exulceratione, nec
non eo morbo quem Graeci κυνικὸν σπασμὸν nominant. licet enim
primum defluxiones excitare uideatur, eas tamen tractu temporis F
poſtea cohibet, & ob id iſchiadicis prodeſse perhibetur, in quibus
curſus initio uix crura moueri poſsunt: ſed ubi in medio ſunt, ita
properant currentes, ut morbi propemodum obliti uideantur. Sto
machum ſtrenue firmat, uentres a flatibus,& frigidis paſſionibus li-
berat:ut non ſine ratione ipſum in curandis colicis adhibendũ con
lib.3.ſer.2 ſulat Coelius Aurelianus, ſicut, & Aetius in hydropicis: ſplenis tu-
cap.28. li.2.ad Ti mores deprimit,& ob id merito Theodorus Priſcianus ſpleniticos
mot.c.25. curſum appetere debere praedicauit. In renum morbis, & feminis
profluuio ſe curſum adhibuiſse, tamquam adſeruatum quoddam
Oribaſ.6. praeſidium memoriae prodidit Antyllus, quemadmodum, & ijs,
coll.ca.22 quorum uiſcera torquentur, & qui fungos eſitarunt, uel a ſcorpio-
nibus icti ſunt, eundem profuiſse obſeruauit. quae tamen ſenten-
tia in cunctis renum affectionibus minime probanda eſt: quoniam

ſi

A ſi patiantur ulcus,ſiue nuper ſint paſſi,a curſu non parum detrimenti capere credidit Rufus Epheſius. Quod praeter haec talis exercitatio pedes,atq. crura,quorum propria actio exſiſtit,non parũ adiuuet,compertum habetur apud omnes. Cum igitur tot cõmoda ſecũ uehat curſitatio, non ſine quoque aliquibus incommodis (quae eſt communis remediorum omnium natura) haberi poteſt. Eam namque in primis laborioſam eſſe,magnus philoſophus Ariſtoteles probauit, vbi currentem ambulanti comparans, illum magis laborare perſuadere conatur, quoniam elatus, atque pendens corpus ſupra ſe totum ſuſtinet, ambulans vero parte inſiſtente uiciſſim ſuſtentatur,quaſique parieti admotus requieſcit. qua ratione item cõtingere dixit,ut currentes potius quã ambulantes cadamus.Curſus praeterea eodem auctore carnem refrigerat,nec alimẽti reddit capacio B rem; nimirum cuius pars in imum conuertitur, pars a naturali calore penitus extenuata tranſit in ſpiritum; neque vero huiuſcemodi exercitatio ſuapte natura ullum effatu dignum nocumentum generat. ſi tamen uel caput, vel thoracem nõ admodum firmum, vel vrinam ardore ſolicitantem inueniat, profecto morbos uarios generat. id quod de capite Auctor quarti de acutorum uictu libri ſignificare uoluit, dum nonnullos ob curſum capite dolere ſcripſit. Quod item clarius confirmat Caſſius Iatroſophiſta, qui magna celebritate, & incredibili lucro, ut Plinius teſtatur Romae medicinã aetate Cornelij Celſi, a quo ingenioſiſſimus uocatur, exercuit. Hic enim in problematibus ſuis medicis cauſſam ſciſcitãs, qua illis,qui leniter mouentur, ſi prius capitis grauitate laborent, poſt motum ſeſe leuatos ſentiunt; qui uero currunt, & ſi nullam antea grauita C tem perciperent,poſt curſum capite grauantur: ideo euenire dicit, quoniã in ſeſe placide mouentibus materiae ad inferiora deſcendẽtes ibi firmantur;in currentibus autem, licet humores ad infima labantur, illico tamen ad ſuperiora reſiliunt, ueluti cõtingere in pila ſuper pauimentũ iacta cernitur, quae ſi blande iaciatur, inibi quieſcit; ſin uiolenter,ſtatim ſupra reſilit. De thorace autẽ legitur apud Galenum, currentium ſpiritum anhelum, atque aſthmaticum reddi,necnon interdum aliquod ipſis uas in pulmone,aut pectore rumpi. quod non tantum intelligi debet de illis, qui ad eum affectum prius diſpoſiti erant, verũ de alijs uehementer currẽtibus. Achanthio enim ille Plautinus cum ad Charinum uelociſſime cucurriſſet, dicit ex curſu rupiſſe ramicem, & iamdudum ſanguinem ſputare. ſub ramicis nomine (ut fuſius diximus primo Variarum lect. cap.2.) pectoris uenas latiores inſtar uaricis ſignificãs. Alioqui ſcriptum

[Marginal notes: lib. de affe ren. — 5. partic. prob. 38. — 5. partic. prob. 91. — Aph. 115 — Li. 29. c. 1 — 6. Epid. com. 2. — 7. Metho. — In Meth.]

5. prob. 16 ptum eſt ab Ariſtotele, eos, qui non concitate admodum currunt, D numeroſe ſpirare, quod ipſorum motus proportionatus efficitur; modumq. reſpirandi ſenſibilem praeſtans explicare numerum ualet. illis, qui uel in bubonibus, uel alibi rupturas patientur, curſum
lib. 3. c. 53 cauendum praecipit Paullus. Ad haec ardorem urinae ex curſu augeri, & homines teſtari poſſunt, & cerui, qui inter currendum vſque adeo huiuſcemodi ardore ſtimulantur, ut, niſi mingant, facile capiantur. quam rem animaduertentes ſagaces uenatores, eos proſequuntur, nec mingendi ipſis poteſtatem faciunt. Curſum item hepate laborantibus, necnon renibus male affectis inimicum eſſe,
lib. 4. c. 8. traditum eſt a Cornelio Celſo, & ab Epheſio Rufo. Atque haec omnia de curſu recta in anteriora facto a me explicata ſciantur. pro
ibidem quo id ſilentio nō eſſe praetereundum duco, quod Ariſtoteles ſcri-
pro. 36. ptum nobis reliquit; videlicet, eos, qui curſum concitate agunt, E conuulſionibus maxime corripi, ubi quis inter currendum eis obſtiterit: quandoquidem ea potiſſimum conuelluntur, quae in partem contrariam vehementer trahimus, atque mouemus. unde ſi homini currenti, vehementerq. membra ultra propellenti quis ob uiam factus obſtiterit, accidit ut in partem contrariam ea retorqueantur, quae adhuc ante pertendunt, atque proripiunt. itaque conuulſio tanto vehementior incidit, quanto curſus contente magis agitur. Curſus inſuper recta ad anteriora factus, atque longus
2. de diaet. ab Hippocrate nuncupatus, ſecundum eius ſententiam ſi ſenſim fiat, calefacit, & carnem diffundit, uerum corpora tardiora, atque craſſiora reddit, multaq. comedentibus utilitatem praeſtat. At re-
Oribaſius Loco cita. curſus in poſteriora ſecundum Antyllum non celeriter initus, capiti, oculis, tendinibus, ſtomacho, & lumbis accommodatus, atque F utilis eſt; iccirco non replet caput. Circularis uero curſus ſecun-
2. de diae. dum Hippocratem carnem minime diffundit, attenuat autem, diſtendit carnem, & ventrem maxime: propterea q. acutiſſimo ſpiritu utentes humiditatē in ſe ipſos celerrime trahunt. qua ratione ab
In lib. de inſom. ipſo in ijs commendatur, qui nigra aſtra in inſomnijs uident, nempe quibus morbus forinſecus immineat. Caput valde offendit, ver-
li. de Vertig. tiginesq. ut Theophraſtus ſcribit, abunde ſuggerit; thoracem, & crura uitiat; ideoque repudiari omnino debet. Sunt curſus per accliuia magis laborioſi, magisq. thoraci, & cruribus inimici; ſimiliter, & per montes: per decliuia uero caput uehementius afficiunt, uiſcera omnia quaſſant, coxas debiles perturbant; per plana curſus illa omnia praeſtant, quae iam declarauimus. Ceterum qui tecto corpore obeuntur, & ſudorem mouendo magis humectant,

&

A & carnem calefaciunt.ideoq. Coelius Aurelianus capitis dolore laborantes,ut ueſtitos currere faciamus,magnopere curandum praecepit;quemadmodum Theodorus Priſcianus ſcriptis mandauit,curſum cum ueſtibus laneis peractum aſthmaticis prodeſſe; hunc tamē decoloratiora corpora efficere; quoniam ſincerus ſpiritus allabens ipſa non depurgat,ſed in eodem ſpiritu exercentur; auctor eſt Hippocrates,qui tamen eundem in illis probauit,qui ſtellas deficientes in inſomnijs,vident, quod ſecretionem in corpore humidam ac pituitoſam factam,& in externam circumferentiam illapſam eſſe ſignificetur.Qui porrò nudis corporibus efficiuntur,ſicuti magnam ſudorum copiam eliciunt,ita generoſe per occultos halitus euocant humores,corporaq. magis deurūt.quocirca Ariſtoteles ſudorem, qui corpore nudo currenti prodierit, etiam ſi minor ſit, magis laudat, B quam qui ſub ueſte ſe prompſerit,argumento illorum,qui nudi curſum aeſtiuo tempore actitant,quiq. coloratiores redduntur.indutis currentibus non ob aliud certe,niſi quod,vt omnes qui loca libera, & adſpiratiora incolunt,melius colorantur ijs,qui impedita,& ſilentia tenent,ſic etiam ſe ipſo quiſque coloratior eſt, cum ueluti ſpiritui afflanti placide patet,quam cum perſtrictus,ob ductuſque a calore nimio angitur.quod certe ijs accidit magis,qui veſtiti percurrūt, & qui nimis dormiunt,quippe qui veluti adſtricti, & propemodum ſtrangulati,minus reliquis ſe ſe modico ſomno recreantibus colore florent.Curſum vniuerſim acceptum magis hyeme,quam aeſtate ex vſu eſſe credidit Hippocrates,ſiue Polybus in ſecundo de diaeta libro.ex aduerſo Oribaſius tum hyeme, tum aeſtate media conueni- C re ſenſit. cuius forſan ſententia uerior iudicabitur, ſi ſudorem quis aeſtate magis, hyeme minus procurandum cum Ariſtotele arbitratus fuerit. ſed de hoc iam ſupra abunde diſputauimus, nec quidquam amplius remanet, quod ad finiendum hanc curſus tractationem pertineat.

Li. 2. ad Timot. [illegible] 2. 2. d diaeta

lib. de Inſom.

2. partic. prob. 30.

Quid praeſtet ſaltus. Cap. IIX.

SALTVM inter vehementes exercitationes, quae ex robuſta atque celeri componuntur,collocandum iudicauit Galenus,& praeſertim illum, qui ſine ulla intermiſſione iugiter continuatur; qua de re ipſum calorem natiuum augere,& cōcoquendis cibis, crudisue humoribus conferre apud omnes peſpectum eſt, licet poſtea capiti, atque pectori nocere

re ex eo conſtet;quod in huiuſcemodi exercitationibus alterum ve- D
hementer concutitur, alterum in inclinationibus, atque dorſi in-
flexionibus comprimitur, & ex compreſſionibus mox uaſa tam pe-
ctoris, quam pulmonis franguntur: ut eueniſſe interdum narrat
5. Meth.a Galenus. Hoc praeterea ſaltui commune ineſt,ut grauidas mulie-
In prin.de res abortiri facillime faciat:neque iſtud ab Hippocrate ſolum,cete
nat.puerl. risq. vetuſtiſſimis auctoribus,ubi que confirmatum eſt;verum etiam
ipſa rerum parens,optimaq. magiſtra natura nos vberrime edocuit,
nimirum quae capreas, & cetera brutorum genera ſaltantia firma-
14 de uſu mentis quibuſdam, ut indicat Galenus, muniuit, ne ligamenta,
partium. quibus foetus in utero continetur, dum illa ſaltare coguntur,faci-
liter diſrumperentur; quod munimen cum humani generis foemi-
nis nequaquam conceſſerit, opinor eam eo conſilio id effeciſſe, ut
cognoſcerent homines,dum mulieres in utero gerunt, quaſlibet ſal- E
tandi occaſiones ipſis effugiēdas eſſe. Multae ſunt ſaltus ſpecies,qua
rum duas Oribaſius Antyllum ſecutus nominauit, exſilitionem ui-
delicet,atque ſaltum ita proprie uocatum.de exſilitione,quae quo-
dammodo curſui adſimilatur, hanc ſententiam tulit, illam diutur-
nis capitis morbis accommodari,thoracem adiuuare,cum inflexio-
nibus ualentibus careat; materiam,quae ad partes ſuperiores rapi-
tur,ad inferiora reclinare, cruribus imbecillis, ſeſe non alentibus,
excarnibus, ſtupidis,atque tremulis praeſidium afferre.hanc etiam
In eiꝰ uita intellexiſſe opinor Suetonium, ubi Auguſtum ambulare ſolitum,
cap.83. ita,ut in extremis ſpatijs ſubſultim decurreret, ſcribit, quaſi ſic in-
firmitati coxendicum femoris, & cruris ſiniſtri, necnon ueſicae
calculis,quibus affictabatur,ſaepe occurreret. De ſaltu uero pro-
prie ſic appellato dixit, eum materiam infra exactius deducere,ſed F
quia thoracem nimis, & uiolentia motus, & magnis inflexionibus
concutit, eius affectionibus minime conuenire; uerumtamen, &
ad motum, & ad actiones promptum corpus ualde reddere; quod
Li.2.c.11. ſi ad nates efficiatur ſaltus, qualem Lacaenarum mulierum fuiſſe
iam diximus, caput,ex eiuſdem Antylli ſententia,peculiariter pur-
Li. 1.cur. chr.c.1. gat,& purgando ſiccat. atque de hoc mentionem feciſſe Aretaeum
puto, ubi in uetere capitis dolore ſaltum, & ξυνευπαίδευτον ἀνείλη-
σιν laudauit, ſicut, & ἄφαλσιν in uertiginoſis. euocat etiam men-
ſtruas mulierum purgationes,& foetus nimium adhaerentes expel-
In li. de na. pueri. lit, quemadmodum Hippocrates teſtatum reliquit; ſecundas quo-
que retentas quaſſationis merito deijcit, necnon uterum, qui ſu-
pra ſeſe contraxit,in ſuum locum trahit,haemorrhoidas prouocat,
lapillos ex renibus ad ueſicam detrudit: genibus tamen ob conti-

nuas,

nuas; & nimis violentas flexiones, ſummopere nocet. Qui uerſus altum peraguntur ſaltus, ſicuti coxas iuuant, ita pectori detrimentum afferunt: qui ad inferiora fiunt, caput a ſuperfluitatibus, quas reclinant ad infimas partes, emundant; crura corroborant; ceterum viſcera omnia uehementius quaſſant, & ob id etiam qui uel hernias patiuntur, uel quas uocant alias crepaturas, vel varicibus crura tumida gerunt, huiuſcemodi exercitationes ſummo ſtudio ex Paulli ſententia uitare debent, ſed & podagrici omnes, & qui leui qualibet de cauſſa a deſtillationibus ad pedes, tumoribusque omnibus moleſtantur. ſaltus igitur hi ſunt effectus, quem ubi purgatio ac phlebotomia neceſſaria eſt, nec uel aetatis ratione, vel ob aliquod aliud impedimentum ulla earum adminiſtrari poteſt, pro ipſis ſupplere, redundantesque humores exinanire manifeſtauit Galenus; licet poſtea apud uarios medicinae auctores, & potiſſimum apud Rufum Epheſium inuenerim, eundemmet ſaltum ijs obeſſe, qui facile ſanguinis mictum, aut fluxum, quiue renum imbecillitatem, ac feruorem incurrunt, necnon vlcus in ipſis aut habent, aut mox habuerunt: quinimmo etiam ſanis renibus interdum a ſaltu ualido frangi uenas, ſcriptum eſt apud Aetium. quae omnia de ſaltu ſimpliciter facto intelligenda eſſe uolo. Qui enim manibus vel lapide, uel plumbo, uel aliquo alio plenis ſaltare nituntur, ab alijs in hoc differunt, ut dicebant Ariſtoteles, & Theophraſtus, quod illi inanem iactantes manum maiorem brachio laborem pariunt: hi uero minorem; ſiquidem brachium inani iactatione quaſi conuellitur, cum in nulla re nitatur; in iactatione uero ponduſculis manu apprehenſis facta, nulla huiuſcemodi conuulſio contingit, quando ſaltans id manibus tenet, qui quaſi nititur, quo minus fatiſcat, haud aliter, atque currentes, qui dum manus inuicem quatiunt, uelocius procurrunt, quam manibus tenſis, atque otioſis; quoniam ita quaſi ſeſe ſuſtentant, in eaque manuum diuaricatione, & explicatione innixi uehementius, firmius, & conſequenter uelocius mouentur.

[Margin: Lib.3.c.53 | 6. epi. cō. 3.aph.2. | Lib. đ paſſionib. ren. | 5. partic. pb. 8. ĩ li. περὶ κόπου. | Ariſto. lib. de cōi aĩa liũ greſſu.]

De Halterum condicionibus. Cap. IX.

HALTERIBVS factam exercitationem duram eſſe, atq. vehementem, praeter Antyllum, comprobauit quoque ipſe Galenus, dũ in huiuſcemodi ponderibus apprehendendis, iactandisque muſculos omnes, atq. neruos, ualidiſſime intendi confeſſus eſt. qua ratione efficitur, ut affatim corpus

[Margin: Orib. li. 6. ca. 34. 2. đ tu. va.]

pus calefacere haec exercitatio idonea ſit, & praeſertim dorſum, quod maxime in iactandis halteribus ſatisfacere uidetur; praeterea carnem creat; priuatim uero ſuperiores partes ab illa exerceri me-
6.đ tu.va. moriae mandauit Galenus: cuius ratione ante ipſum Aretaeus hu-
cap.14. iuſcemodi exercitationē in antiquo capitis dolore, qui paullatim finiatur, uſu probauit, ueluti etiam in coeliacis & uertiginoſis. Sed Oribaſius Antylli auctoritate humeros ipſam exercitare, ſtomachoque, quem diffluxio infeſtat, quiq. imbecillus eſt, & in quo cibus aceſcit, ſiue cum labore concoquitur, accommodari ſcribit: lau-
Li.5. chr. dat in arthriticis Coelius Aurelianus, ut primo manibus cera emol-
cap.2. lienda detur, aut manipuli teneantur, quos palaeſtritae halteras appellant, tum primo cerei, ſiue lignei cum paruo plumbo intercluſo mouendi porrigantur, deinde grauiores pro modo profectus: Ga-
6.đ tuen. lenus cuidam, qui mordax, praecalidumque ſemen inter emitten-
va.c.14. dum ſentire non tantum ſe, ſed etiam mulieres, cum quibus rem habebat, referebat, inter cetera auxilia, ſeſe halteribus exerceret, ſua-
li.9. c.ult. ſit: quem poſtea ſecutus Alexander Trallianus in priapiſmo curando huiuſcemodi exercitationem commendauit, quod animaduerteret ipſam non modo ad retundendum, infirmandumque ſemen, uerumetiam ad materiam in diuerſum trahendam, ſpiritusq. flatu-
de comp. lentos digerendos conducere. ſimiliter quoque Galen. in ulcerum
me. per ge crurum curatione, niſi quid aliud impediat, halteribus peractam
nera.ca.2. exercitationem probauit, propterea quod ſic impeditur, quo mi-
6. epi. cō. nus humores vlceribus noxijs ad partes inferiores delabantur. Idem
3.aph.2. etiam, ubi purgatio, aut phlebotomia requiritur, nec eas aetas, aut aegrotantis uoluntas permittit, loco ipſarum ſupplere iudicauit. Verum enim uero, neq. capiti, neq. thoraci ſimilem exercititionem congruere ullus affirmaret, quorum alterum nimis, atq. inaequaliter agitatur, alterius autem uaſa, ne ob maximam, qua brachia utuntur, uim aliquo pacto labefactentur, periculum imminet. Quam rem fortaſſe cōſiderans Martialis, foſſionem, quam Galenus, & exercitationem ſimul, & opus fecit, ſicut ſupra oſtendimus, huic exercitationi propoſuit ſub hiſce uerſibus.

Lib. 14. *Quid pereunt ſtulto fortes haltere lacerti?*
Exercet melius uinea foſſa viros.

Huius cum ſecundo libro tria fecerimus genera, Primum ea omnia praeſtare creditur, quae iam enarrauimus: Alterum uero particulari quadam facultate crura, neruoſq. confirmare, & materiam deducere ſcripſit Antyllus; ueluti & tertium ſpinam, illaque iuuare, & mollire, ſed caput peſſime afficere dixit. Vnum illud hiſce

omni-

A omnibus adiungere opportunum duco, quod quamuis hac tempe-
ſtate figura illa halterum antiquorum a Pauſania deſcripta in uſu 5.Eliacor.
non habeatur, cum tamen loco eorum apud alios maſſulae plum-
beae, ferreaeue, apud alios lateres ac lapides ꝓpe ſphaerici, & gra-
ues vſurpentur, nihil figura illa refert ad uariandos effectus, efficiē-
dumue, ne eadem facultas tam in uſu noſtrorum, quam in priſcorū
inueniatur, eo magis quod haud ſecus qui hodie ſeſe exercent in la-
pidibus, uel maſſulis proijciendis, brachia, dorſum, omneſq. ſupe-
riores partes mouent, contorquentue, ac faciebant antiqui halterū
exercitatores. ut hac una ratione omnes effectus a nobis ſupra expo
ſiti in noſtris etiam exercitationibus expectari debeant.

De diſci, atque iaculationis effectibus. Cap. X.

B DE diſco quamuis apud medicinae probatos auctores,
paucam omnino mentionem factam inueniam, ob idq.
fortaſſe locus iſte dimitti poſtularet; quoniam tamen a
Galeno proditum fuit, diſci iactum, nedum exercita-
tionem apud antiquos éxſtitiſſe, in gymnaſijſque fieri ſolitam, ue-
rum etiam inter uehementes exercitationes haud poſtremum lo-
cum obtinuiſſe; atque hodie quoq. apud multas nationes in uſum
exercendorum corporum uenire, proinde ſiccis (ut aiunt) pedi-
bus praeterire illum omnino nolui. Quo circa in primis ſciendum
erit, hanc exercitationem, modo in ceteris non delinquatur, ac-
commodate calefacere, & propterea frigidis corporibus, atque il-
lis, quibus ueloces exercitationes negantur, perfecte conuenire,
C necnon imbecillos, & inferioribus membris inualidos moderate
corroborare. cum etenim magni, atque vehementes obnixus in lō-
gius diſcum proijciendo requirantur, fit ut uehementia motus, ac
muſculorum intenſione artus magis ſolideſcant, & ab excremen-
tis purgentur. cuius purgationis merito conſuluit quandoque Ga- In 6.epid. com.3. aph.2.
lenus, ut, ſi quando purgatio, & phlebotomia requireretur, nec ip-
ſae aliquibus impedimentis adhiberi poſsent, earum uice per di-
ſcum facta exercitatio admitteretur, quae nimirum id praeſtaret,
quod in phlebotomia, & medicamentorum purgatione, exopta-
retur: peculiariter autem exercitatio iſta brachia, lumbos, ac de-
nique uniuerſum dorſum corroborare idonea eſt, quae ſcilicet par
tes in ipſo maxime omnium agitantur: in vertiginoſis quoque ab
Aretaeo commendatur. Ab illis uero magnopere euitari debet,
quicumque aut renes, aut thoracem male affectos habent: nam il-

li feruidiores, atque flaccidiores redditi incredibilē quandam diſ- D ſolutionem contrahunt; huius interna aliqua uaſa, ut teſtatum fe- cit Galenus, non raro diſrumpuntur. Et ne quis credat, eandem exercitationem exſtitiſſe halterum, atque diſci, ſciendum praeter li.2.c.12. uariam utriuſque figuram iam a nobis in ſuperioribus libris decla- ratam, hoc quoque diſcrimen habuiſſe, quod halteres uarijs con- torſionibus altius agebantur, diſcus uero, etſi in altum proijcere- tur, tamen longitudo ſpatij iactatione peracti potius metiebatur eo ferme pacto, quo hac tempeſtate faciunt, qui ſeſe in lateribus ob- longis proijciendis exercent, in quibus ijdem effectus uidentur, qui olim in diſcobolis uiſebātur. Iaculatio porrò ſicuti a diſci iactu pa rum in ipſa proiectione differre uidetur, ita quoque uires ſimiles, & ad nocendum, & ad iuuandum obtinere credendum eſt, quo fit, ut pauca de hac exercitatione nobis dicenda relinquantur. Illud mi- E nime ſilentio obuolui debere ſentio; ueteres ſcilicet non ſine my- ſterio Aeſculapium, atque Apollinem, ambos medicinae auctores, ambos ſanitatis magiſtros arti iaculādi tamquam Deos praefeciſse; nimirum hac ſententia innuentes, huiuſcemodi exercitationem bo nae ualetudinis conſeruationi, bonique habitus acquiſitioni ſtre- nuam opem afferre. cuius exercitationis poſtquam plures ſpecies effecimus, alias a iaculorum, ſiue ſagittarum uarietate deſumptas; alias ab arcubus ſeu baliſtis, quibus illae emittuntur, acceptas, om- nes eandem plane facultatem poſſidere autumo, niſi quod eos, qui in ferreis uocatis palis iaciendis exercentur, hoc admonitos ue- lim, ut magnam curam adhibeant; quoniam ſaepe numero perito- naeum diſrumpi, inteſtinaque in ſcrotum deſcendere, & per conſe- quens hernias in ſimilibus exercitationibus generari experientia F compertum eſt: cumque in emittendo maxima uis, atque intenſa ſpiritus retentio adhibeatur, pectori adſtricto, atque infirmo hu- iuſcemodi iaculationem aduerſari puto. Non eſt quoq. illud igno- 5. de finib. randum, quod Marcus Tullius memoriae prodidit, Philoctetem, bo. & mal. dum cruciaretur, non ferendis doloribus propagaſse tamen uitam aucupio ſagittarum iaculatione facto.

De

A *De deambulationum qualitatibus. Cap. XI.*

SIvllum eſt exercitationis genus; quod illis, qui ſanitati operam nauant, maxime quaerendum, atque cognoſcendum ſit,quodq. ceteris quibuſcumque frequentius a cunctis ferè hominibus, omniq. tempore exerceatur, unam proculdubio deambulationem eſse nemo negabit: ſiquidẽ nullus eſt, ſiue puer, ſiue adultus, ſiue ſenex, qui non modo eam praeſtantiſſimam, ſed ſolam exercitationem non credat: pauci tamen reperiuntur, qui uel ratione, uel longo vſu, quibus quaeque corporis partibus,& proſit,& noceat, perfecte animaduerterint: id quod euenisſe exiſtimo, cum ob uarias illius ſpecies, tum ob poſteriorum hominum incuriam, qui & in huiuſcemodi rebus, & in B quampluribus alijs antiquioribus negligentius, atque oſcitantius ſeſe geſserunt. Quamobrem operaepretium facturum me eſse ſpero, ſi, deambulationum ſpecies praecipuas recenſens, conſequenter quid unaquaeque tam boni,quam mali efficere valeat,demonſtrauero. ſed duo ante cetera ab omnibus conſiderari cupio. Primum quod ſaepe inuenire eſt apud auctores medicinae Graecos, & Latinos, praecipi ſimul ambulationes, & exercitationes; quaſi illae ab his ſeparatae,nec exercitationes ſint.quorum ſententias ſic interpretari uolo,ut ſemper,dum ipſas ſeiungunt, ſub nomine exercitationum, eas, quae propriè ita appellantur, ſignificent; cum ambulationes communiter, & non propriè exercitationes appellari mereantur: Alterum eſt, duas Galenum, & eos, qui ipſius doctrinam ſecuti fuerunt, deambulationis principales ſpecies tradidiſſe; C alteram apotherapeuticam a medicis nuncupatam, necnõ poſt relictos aliarum exercitationum labores adhiberi ſolitam, de qua nõ eſt nunc inſtituti noſtri multa uerba facere; alteram ſimplici nomine deambulationis appellatam,qua uti auxilio quodam,aut in affectis corporibus ad reparandam ualetudinem, aut in ſanis ad conſeruandam, atque augendam maiores utebantur, nosque uti poſſumus. atque de hac erit tota noſtra tractatio; cui ideo Galenus nullam propriam differentiam, ut fecit in ceteris exercitationibus, aſſignauit; quoniam, cum tot ſpecies habeat, non parum diuerſas, ſub unica illas omnes differentia comprehendere impoſſibile uidetur. Deambulationes itaq. diuiduntur,tum a motu ipſo, a quo (ut ſic dicam) earum eſſentia exſiſtit; tum a loco, in quo perficiuntur; tum a tempore. A motu, quoniam aliae celeres ſunt,aliae tardae, aliae vehementes, aliae remiſſae, aliae multae, aliae paucae, aliae

mediocres, aliae longae, & rectae, aliae breues, & reuerſiuae, atque D
hae, uel totis pedibus, uel ſummis digitis, vel calcibus. A loco, quo-
niam aliae fiunt in montibus, aliae in uijs planis; & quae in vijs pla-
nis, aliae in inaequalibus, aliae in aequalibus, & uel ſub porticu, vel
ſub Dio, uel ſub Sole. A tempore, quoniam aliae fiunt hyeme, aliae
aeſtate, aliae mane, aliae veſpere, aliae ante cibum, aliae a cibo. Tot
enim deambulationum diſcrimina (ne minutius rem partiar) apud
auctores, atque ex ipſa rei natura, experientiaue reperio: quarum
nonnullae ſane poſſunt eſſe apotherapeuticae, ſicut apud antiquos
Oribaſius 6. colle. cap. 21. fuerunt. At non eſt ignorandum, tunc illas in uſum venire, quando
iam confectae ſint grauiores exercitationes, ſiue poſt purgationes,
quas medicamenta fecerint, & poſt ſublitionem oculorum, & poſt
copioſum uomitum: atque hoc deambulationis genus aptum eſt
animum remittere, ſpiritum commutare, in ordinemq. adducere, E
quae diſtenta ſunt ſoluere, itemq. thoracem purgare, & facilem re-
ſpirationem reddere, inſtrumenta ſenſus roborare, uentriculum fir-
mare, &, quod maximi refert, omnem affectionem, quae laſſitudi-
nis ſenſum infert, quaeque perturbat, explicare, atque diſsoluere.
2. d diaet. ϖρὸ ſiné. de iſta loquebatur Hippocratres quando ſcripſit, deambulationes
poſt exercitationes corpora pura reddere, attenuareq., minime ue-
ro permittere, ut caro prae labore colliquetur, ſed ipſam purgare.
Atqui deambulationum ſimpliciũ mediocris ceteris omnibus ma-
16. famil. Epiſt. lib. gis ex uſu eſt: de qua intelligendus eſt M. Tullij locus quando is Ti-
roni conſulens, ut ualetudinem curaret, ab ipſa quinque poſtulari
ſcripſit, πέψιν, ἀλυπίαν, περίπατον σύμμετρον, τέρψιν, εὐλυσίαν κοιλίας,
ideſt ciborum coctionem, triſtitiae carentiam, ambulationem
moderatam, oblectationem, & alui ſolutionem facilem. medio- F
crem autem appello ambulationem, quae inter differentias enume
ratas nihil alioquin excedit, aut deficit, multa tamen, atque conten
ta ſit, quemadmodum ambulationem profuturam eſse debere tra-
Orib. ibi. 7. epiſt. 79 didit Antyllus, quae, ut ſentit idem, capiti, oculis, gurgulioni, tho-
raci, niſi adſit ſputum ſanguinis, male affectis auxiliatur. De hac lo-
quebatur Seneca, quando ſeſe deſtillationi, a qua ualde affictaba-
tur, deãbulatione ſuccurrere fatebatur, hãc eãdẽ pro inſania, proq.
Li. chr. 1. c. 5. & li. 3. cap. 3. aſthmate curandis Coelius Aurelianus commendabat: eſt uero et
maxime utilis ſtomacho humeſcenti, dolenti, & in quo alimenta
coaceſcunt, corrumpunturue. In arquatis, ſiue ictericis curandis
ea vſus Archigenes inuenitur. ſimiliter efficax eſt ad mulieres, qui-
bus ſuppreſsae ſunt purgationes, & cum aluus ſiſtitur, cibi ſuper-
natant, urina retinetur, non mediocriter quoque coxendicis mor-

A bis prodeſt,& ad ſummam omnibus ijs, in quibus neceſſe eſt, aut à ſuperioribus partibus ad inferiores aliquid defluere,aut quae ad in feriores partes propenſa feruntur, excernere. Iam uero febricnti- bus omnibus deambulatio huiuſcemodi obeſt, nimirum quae, ut ſentit Galenus,calorem,& conſequenter febres augeat; nocet epi- 6. Epid. com.3. aph.3. lepticis, ſanguinem excreantibus, mingentibusue,aut ſeminis de- fluuium patientibus. Porro uelox deambulatio magnopere cale- facit,magnitudinem carnis, ſi quid aliud, tollit. cuius gratia Coe- li.4. chro. c.7. & lib. 5.c.ult. lius Aurelianus eam in colicis affectibus, in quibus requiritur ca- lor, atque in polyſarchia adhibendam eſſe iudicauit. Ambula- tiones tardae fere eadem praeſtant, quae ab apotherapeutica ef- fici diximus: quocirca ualetudinarijs ſenibus imbecillioribus, & ijs,quos poſt cibum ambulare delectat,quique nuper a ſomno ex
B pergiſcuntur, aut ad maiores exercitationes ineundas ſeſe praepa- rare uolunt, aut quauis parte dolent, accommodatae erunt. Has 2.de acutis etiam eſſe crediderim, quas Hippocrates, Auicenna,& Haly a cae- 2.1. doct. 2.c.7. na ad magis cibum in uētriculi fundo,ubi citius abſoluitur coctio, par. 1.13. accommodandum,probarunt, quasq. Galenus 7. Methodi pro re- 7.Metho. ficiendis corporibus exſiccatis commendat. In capitis dolore Coe- lius Aurelianus probauit, ut laborans deambulatione exerceretur, 1.chronic. cap.1. primo tarda, dehinc medio tempore fortiori, atq. paullo erectiori Cap.4. extentis cruribus; idem & pro epilepticis ambulationem leuē pro- bauit, nempe quae ſine capitis concuſſione humores a ſupremis ad infima deducere,eos leniter diſſipare,attenuare, & uniuerſum cor- poris habitum citra noxam calefacere valeat;quarum omnium gra
C tia eam in quartanarijs, ubi paroxyſmus non affligit,iuuare, mino- rem fatigationem quam ſtare pedibus afferre,tradidit Galenus. In 1.ad Glau. ſpirandi difficultate, & in ſacro igne ſimiliter, quem graeci ἕρπητα, Scribonius Zonam, Plinius circinum uocant, ambulationem hu- li.3. de re med.c. 33 iuſcemodi conducere teſtatum reliquit Cornelius Celſus; quam & pro elephantiaſi curanda in uſu habendam eſſe conſuluit cum eo Coelius. uehemens ſiu e nimia deambulatio frigidos adiuuat, & eà ratione a Celſo ad debellandum corporis tremorem uſurpatur;an- li.4.c.4. & li.5.c. 28. Li.4.chro. cap.3. helitum auget, & flatus diſcutit, ac capita debilia magnopere per- turbat,& ob id iure reprehendendus eſt Praxagoras,qui in epilepti cis plurimas, & uehementi motu celebratas deambulationes adhi- bebat: pedibus ſimiliter debilibus, & ſuſcipiendae podagrae ex- poſitis nocet; quandoquidem ob nimias deambulationes non ra- ro iſchiadicos dolores & podagram generari, ſcribit Galenus; ſi- cuti ex aduerſo remiſſam arthriticis, & podagricis, & ulceribus in-

ternis conuenire,inſinuarunt Coelius,& Celſus, ubi deambulatio- D
nē molli ſtramine,coaequato ſolo peractam ipſis commendauit:de-
bent enim(vt ſcriptū eſt a Tralliano)qui podagra, & articulorū af-
fectionibus turbantur, μετρίως, & ἄνευ κόπου πολλοῦ moueri, potiſſi-
mumque ante, & non poſt cibos. Nam laſſitudo his maxime ad-
uerſatur, ut quae articulos plus iuſto calefaciat, & inflammet,ipſiq.
aliam rurſus materiam ex longinquioribus particulis ad ſe attrahē-
tes,arripientesq. fluxibus iugiter cauſſam ſuggerant. Multa deam-
bulatio ſecundum Antylli ſententiam iuuat eos,qui caput,uel tho-
racem male affectum habent, & a quibus infernae corporis partes
non nutriuntur,quiue in exercitationibus uehemētiori motu egēt;
pauca uero prodeſt ijs, qui poſt exercitationes non lauantur, qui-
bus a cibo deambulationibus opus eſt,ut is in fundum ſtomachi de-
ſcendat,& quibus grauitas in corpore ſentitur. Longa,& recta am- E
bulatio minorem,quam breuis, moleſtiam parit, capiti prodeſt: ut
Oribaſius ibidem. non immerito Coelius,atque Cornelius Celſus epilepticis curandis
lib.1.ca.4. eam ex vſu eſſe iudicauerint;at nimis exſugit humiditates,atque ex-
Li.3.c.33 Cel.lib.3. chronic.7 ſiccat.ob idq. merito accuſandus eſt Themiſon, qui atrophia labo-
rantes duodecim ſtadiorum ſpatiū greſſu conficere ſuadebat. Lon-
ga,& concitata ſingultui comprimendo,ſecundum Aetij ſententiā,
ſtrenue prodeſt:breuis ſicuti magis fatigat, cum (vt dicebat Ariſto-
teles) ex motu, & quiete inter reflectendum orta conſtans diuerſi-
tatis illius opera laborem inferat,ita quoque reuerſionibus illis cō-
tinuis caput labefactat: & propterea ab eodem Coelio non ſine ra-
tione epilepticis damnatur;cuius rei cauſſa ambulatio quoq. circu-
laris merito improbanda eſt,ut pote quae caput uertiginoſum red- F
Probl.38. dat,& oculis uehemēter noceat. Nam Caſſius medicus antiquus in
libello problematū,quem graeca lingua conſcripſit, cauſſam inda-
gans, ob quā motus recto tramite facti uertiginē non generent, ſed
ſolum circulares,ob id accidere dicit,quia motus recti minime dif-
flationem materiae impediunt, circulares uero eā fieri non ſinunt,
quod aer vehemētius illiſus prohibeat;ad haec materiae intus agi-
tantur,quemadmodū,& foris,ubi circumlatae,neque foras prodire
ualentes motū in capite uertiginoſum efficiūt.ſicuti namque icteri-
ci omnes externos ſapores amaros ſentiunt, & qui ſuffuſiones in ocu
lis patiuntur,quoſcumque colores rubeos iudicant,ſimiliter in cir-
cularibus motibus,cū in oculis humores in orbem agantur, omnia
externa circumferri uidentur,ſicque vertiginoſa paſſio oboritur.Ex
ambulationibus,quae cum intenſione crurum calcibus incumben-
do fiunt,quemadmodum ſcriptum eſt ab Antyllo, capiti male affe-
cto

A ἀo conueniunt,itemque thoraci humidiori,utero conuulſo,purgationi ſuppreſſae, partibus infernis ab alimento fructum non capientibus,& omnino quibus materia ſurſum repit. Quae uero extremis digitis obeuntur,eas obſeruatum fuit,proprie lippientibus, & aluo ſuppreſſae utiles eſſe.Quae vero totis pedibus fiunt, cum ſub aliqua ſemper praedictarum differentiarum comprehendantur, ipſarum etiam facultates obtinere,rationi conſentaneum eſt. Atq. haec de ſpeciebus ab ipſo motu deſumptis.

Iterum de deambulationum qualitatibus. Cap. XII.

INTER deambulationum ſpecies,quae a loco accipiuntur,illae,quae fiunt in montibus, aut adſcendendo, aut B deſcendendo exercent.ſi fiant adſcendendo,ualde profecto uniuerſum corpus fatigatur,quoniam referēte Galeno attolluntur eo motus genere,& perinde ac onus quoddam ſuſtinentur ab ijs,quae primum mouentur inſtrumentis, reliqua corporis membra uniuerſa. ſcribit Ariſtotel. ambulationes per accliuia,tametſi ſint hebetiores motus,magis ſudorem prouocare,quam per decliuia,nec non ſpiritum profiſtere;quoniam graui cuique, ut deorſum ferri ſecundum naturam eſt, ſic ferri ſurſum contra naturam,itaq. caloris natura,quae noſtra prouehit corpora, ut nihil per decliue laborat,ſic per accliue preſsa onere nititur,acriusq. ob eiuſmodi motum incaleſcit, & ſudorem mouet, & ſpiritum profiſtit, cum etiam corporis uarius inflexus non nihil afferre cauſſae poſſit, C ut directa ſpirandi reciprocatio auferatur. qua ratione ſecundum Antylli ſententiam talis ambulatio etiam thoraci, qui ſpiritum exiguum ducat,& praeſertim ante cibum confert, maiorumq. exercitationum uicē nonnumquam ſupplet.Legitur de Demoſthene,conſueuiſſe ipſum adſcendendo deambulare,atque inter ambulādum orationes pronunciare,quo ſic productae ſpiritus contentioni, qua oratores in dicendo opus habent,aſſueſceret. Verum enimuero genibus infirmis eadem ualde aduerſatur; propterea quod dicebat Ariſtoteles,dū adſcendimus, non corpus ſurſum iactare, diſtentionemque corporis,& genuum mouere; ad haec genua ipſa, quae ſecundum naturam in anteriorem partem flecti nata ſunt, quaſi contra naturā flecti retro,ob idq. magnopere dolere atq. laborare. Ex altera parte ambulatio decliuis,quae deſcēdendo obitur,magis altera a capite ad inferiores partes trahit; at femora inualida nō parū laedit, nimirum quae, ex eiuſdem Ariſtotelis ſententia in hoc motu

(Margin notes: 2.ᵈ tu.va. cap.9. — 2.partic. prob. 38. — 5.partic. prob.)

tu contra Naturae inclinationem ante aguntur, quaſiq. mouendo D
crura uniuerſi corporis pondus ſuſtinent, & proinde uehementer
fatigantur. Ambulationes, quae tum adſcendendo, tum deſcenden
lib.1.ca.2. do peraguntur, a Cornelio Celſo comprobantur, eo quod ita uarie-
tate quadam corpus uniuerſum moueatur; niſi tamen id perquam
imbecillum ſit. Quae uero fiunt in uijs planis, & aequalibus ex ſen-
tentia Ariſtotelis ob motus, quam ſeruant (ut ſic dicam) uniformi-
tatem, magis corpus labore afficiunt, & ob naturae, quam tenent
ſimilitudinem, citius labores finiunt, necnon ad ſpiritum, & ad cor-
pus aequaliter conſtituendum magis accommodatae ſunt, quam fa
ctae in aequalibus. At deambulationes per inaequales uias factae
non modo minus fatigant, uerum etiam utiles ijs ſunt, qui cito de-
ambulando defatigantur. atque hoc Antyllus intelligebat, cum
ambulationes, quae in vijs peragũtur, minori cum labore fieri ſcri- E
Oribaſius loco citat. pſit, quam eas, quas in locis deambulationibus dicatis obimus. Hoc
idem innuere uoluit Acumenus medicus apud Platonem in Phae-
dro, ubi ambulationem in vijs, ambulationi in curſibus praepo-
In Oecō. ſuit; de quo ſupra latius diſputauimus. neque aliud intellexit Iſcho-
machus apud Xenophontem, quando ambulationem, qua ipſe in
agrum ſeruum cum equo ſequebatur, ambulationi in xyſtis factae
praetulit. in his tamen diſterminandis ualde refert, numquid in
pratis, in locis aſperis, an in arenoſis efficiantur; quoniam ſi fiant
in pratis, blandiſſimae proculdubio ſunt, nihil omnino ſenſus ten-
tant, nihil commouent, at eas caput implere, tum propter odoris
ſuauitatem, tum propter humiditatem, quae illis inhaeret, auctor
eſt Antyllus. Factae in locis aſperis caput replent. Quando autem
in arena, & maxime profunda (quod genus eſt vehementiſſimae F
exercitationis) aguntur, magna efficacia pollent ad omnes corpo-
In vita Auguſti.c.86 ris partes firmandas, corroborandasque, cuius gratia Auguſtus dum
coxendice, & femore, & crure ſiniſtro, non ſatis bene ualeret, im-
mo ſaepe ea parte claudicaret, hac deambulatione confirmabatur.
ſic enim locum Suetonij interpretari debere cenſeo. ubi eum are-
narum, & arundinum remedio uſum tradit, arenarum quidem tum
ad deſiccandas fluxiones, tum ad confirmãdam, ut iudicaui, coxam,
arundinum ad continendum, & claudicationem impediendum.
quod quo modo fieri debet, edocuit Cato lib. de re ruſt. cap. 160.
Ad materiam ſubinde, e ſupernis ad infernas partes deducendum,
eamque diſſipandam potentiſſimae exſiſtunt, & ideo male forſan a
li.2.chro. cap.1. Coelio taxatur Eraſiſtratus, quod deambulatione in arenoſis locis
paralyticos exercendos ſuaderet. ſub porticu factae ambulationes,
aut

A aut loco concluſo, ut ſpelunca, & ſimilibus a Celſo, & ab alijs non admodum probantur: quandoquidem aere libero non fruuntur, ſed intemperato, uitioſo, craſſo, corpuſque vniuerſum replente: niſi tamen porticus, aut loci cooperti in locis ſint domus ſuperioribus, ac tabulis ſtratis, ubi ambulationes ceteris quibuſque ab Antyllo anteponuntur, quod uaporum, qui e terra effluunt, ſint expertes, aeremque puriorem habeant. Nec opponendum eſt huic ſententiae noſtrae, quod antiqui cryptoporticus in vſum iſtum exaedificatas haberent: quia illis dumtaxat utebantur, quando pluuiae, tempeſtates, aut immodici uentorum impetus, aerisq. iniquitas vetabant, quo minus in aperto aere deambularent, quo tempore, neque nos illas refutamus. Ceterum quae fiunt ſub Dio, omnes factis in porticu a Cornelio Celſo praeferuntur. A Vitru- B uio quoque ualde celebrantur Hypaethrae ambulationes, & praeſertim ſi uiridia adſint, quod tales magnam ſalubritatem habeant: & primum oculorum, quod ex uiridibus ſubtilis, & extenuatus aer, propter motionem corporis influens, perlimat ſpeciem, & ita auferens ex oculis humorem craſſum, aciem tenuem, & acutam ſpeciem relinquit. Praeterea cum corpus in ambulatione caleſcat, humorem ex membris aer exugendo imminuit plenitates, extenuatque diſſipando, quod plus ineſt, quam corpus poteſt ſuſtinere, ex quo, ut in hypaethris locis ab aere humores ex corporibus exugerentur moleſtiores, quemadmodum ex terra per nebulas videntur: conſuluit architectorum princeps ampliſſima, & ornatiſſima ſub dio, hypaethriſque ambulando collocari in ciuitatibus aedificia. Verumenim uero apud medicos ſubdiales hae deambu- C lationes plurimas differentias obtinuerunt. nam quando propè mare fiunt, & ſiccandi, & craſſos humores attenuandi uim habent; quando circa flumina, & ſtagna, humectare poſſunt: ſed utraque nocent, & praeſertim ſtagna, ideoque non temere has omnes in Epilepticis damnauit Aretaeus, quando in mediterraneis partibus aguntur, quemadmodum ſupradictis ſunt praeſtantiores, ita quoque factis circa mare cedunt. quando in rore, humectant nō ſine damno: ſed ſi in locis auium uolatu frequentatis ambules, efficaciſſimus is motus erit ad euocandum per halitum, & ad leuandum, haud ſecus, atque ſi in ſublimibus locis ambules. Quae deinde ſub Dio in locis uento minus perflatis ambulatio efficitur, valet ſecundum Antylli ſententiam ad euocandum per halitum, & ad excrementa diſpergenda: itemque remittit, nec ferit. hanc Aetius in colicis doloribus a frigida cauſſa ortis commendauit. ſed

quae

lib. 3. c. 2.

Loco cita.

Lib. 5. c. 9

Oribaſius loco cita.

quae perflante uento peragitur, ſi ſub borea, tuſſes excitat, thora- D
cemque laedit, at uires collabentes firmat, ſenſuum integritatem
affert, ſtomachumque diſſolutum roborat. atque de hac fortaſse lo-
Li. 3. chr. cap. 2. quebatur Coelius Aurelianus, dum ſtomachicis deambulationes
ſub Dio pro modo virium adhibendas conſulebat, ſi ſub Auſtro,
caput replet, ſenſuum inſtrumenta hebetat, aluum mollit, atque
ad diſſoluendum ualet: ſi zephyris ſpirantibus, talis ambulatio ce-
teris omnibus, quae in uento fiunt, praeſtat: non enim habet in-
ſuauitates boreae, quin potius manſuetudo ſimul, atque iucundi-
tas ſunt coniunctae. Quae in Apeliote fit, mala eſt, & ferit, atque
ita ſe habent ambulationes ſubdiales in uētis peractae. Sequuntur,
quae fiunt, uel in ſole, uel in umbra: qua in re auctores diuerſa ſen-
Lib. 1. c. 2. tire reperio. Cornelius Celſus, ſi caput ferat, meliorem ambulatio-
nem in ſole, quam in vmbra eſse dixit, & meliorem in umbra, quā E
parietes, aut uiridaria efficiunt, quam quae tecto ſubeſt. Ex altera
parte Oribaſius auctoritate Antylli ductus improbat illam, ueluti
quae effundat, caput impleat, atque inaequalitates gignat. quam
ſententiam non auderem alteri praeponere, niſi & ratio, & uete-
rum medicorum, praeſertimq. Hippocratis, & Galeni auctorita-
tes teſtatum feciſsent, ſolis radios humanis capitibus maximas no-
xas inferre. nempe quae ſi calida, & humida, magis calefiant & eli-
quentur; ſi ſicca, ſicciora reddantur, & demum quaecumque ſint;
ſemper offendantur, modo vel ruſtici, uel alij ſub ſole viuere aſsue-
In 2. de morb. ti non ſint. Quod probe cognoſcens Hippocrates ſiue Polybus ad
euitanda capitis detrimenta non quamlibet deambulationem, ſed
ſolam in frigore, aut in ſole peractam uetat. Atqui non illud ta-
cendum eſse duco, ſemper eligi potius debere in ſole ambulare, F
quam ſtare, & ambulare uelociter, quam ſegniter, ſicuti prae-
ceptum fuit ab Hippocrate in libro de ſalubri diaeta. cuius rei hāc
5. partic. Prob. 34. attulit rationem Ariſtoteles, quod cum ſtamus, calor permanet,
ſicque amplius calefacit. corpus etenim noſtrum (dicebat is) uapo-
rem quendam tepidum de ſe continuo mittit, qui proximum, &
ambientem aerem tepefacit, unde aer poſtea ille corpus calidius
reddit, cum autem quis in ſole mouetur, flatus excitatur, qui refri-
gerare nos poteſt, quando motus quiſque frigidus habetur. Am-
bulandum potius in vmbra (dicebat Celſus) quam parietes, aut ui-
ridaria efficiunt, quam quae tecto ſubeſt: quoniam aer aſſidua qua-
dam, & blanda uentilatione ſalubrior redditur. qui aer quoniam
interdum ab arboribus noxijs infici, & corpora deinde cōtamina-
re conſueuit, ut de nuce arbore, atq. Narciſso memoriae prodidit.

Plu-

A Plutarchus, propterea huiuſcemodi umbras inter deambulandum fugere expediet. Neque item curam adhibere minorem oportet, vt arbores rore ſuffuſae vitentur, quoniam, ſi per ipſas frequenter quis ambulet, membra faciliter lepra tentantur, atque huius eam Laitus apud Plutarchum in nat. quaeſt. attulit rationem, quod ros corporibus illabens ipſa mordeat, atque excoriet, uel potius, quod a rore colliquatis arborum ſuperficiebus aſpergo quaedam noxia inde corporibus affuſa inhaereat, quae partes extimas ipſorum mordeat, atque diſcindat: etenim rori uim colliquatiuam (τηκτικὸν, non δηκτικὸν, & re ipſa, & uetuſto codice permotus legendum puto) ineſſe perſpectum ſatis illud facit, quod ros bibitus gracilitatem inducit, ut mulieres eae manifeſto declarant, quae alioquin obeſae dum tenuibus ueſtimentis, aut laneis rori colligendo ope- 3. Sympo. prob. 1.

B ram nauant, eo in exercitio carnes conſumunt. In omnibus autem fere proderit ſub ijs umbris ambulare, quas epilepticis probauit Aretaeus, & vertiginoſis, nempe ſub arboribus myrto, aut lauro, aut inter acres & bene olentes herbas calamentum, pulegium, thymum, mentam, maxime quidem agreſtes, & ſponte naſcentes: ſin harum copia deſideretur, inter humano cultu procreatas. Eſt in hac quoque non exiguum diſcrimen reſpectu caeli, quod, dum ſerenum eſt, tunc ambulatio leuat, per halitum euocat, attenuat, bonam reſpirationem, & mouendi facilitatem parat: dum uero nubibus obtegitur, grauitatem affert, per halitum non euocat, tandemque caput implet. De ambulationibus faciẽdis, uel hyeme, uel aeſtate, uel alio tempore, diximus in libro quarto, ubi tempus exercitationibus accommodatum definiuimus: ſupereſt tantum illud Cap. 11.

C adnectere, ambulationes quaslibet ante cibum fieri debere, tum mane, tum uespere: quandoquidem matutina aluum emollit, ſi credimus Antyllo ſegnitiem a ſomno contractam diſſoluit, ſpirituſque attenuat, calorem auget, & appetitum excitat: quinimmo Hippocrates hanc eandem humidioribus temperamentis cõuenire, quod humoris tranſitus exinaniantur, neque animae meatus occludantur, ſcribit: ſicut, & attenuare, nec non partes circa caput leues, agiles, ac promptas reddere, & aluum ſoluere confirmat, ueſpertinã uero ad ſomnum hominem praeparat, ac inflationes diſpergit, caput tamen debile male afficit, ob idque iure accuſatur Serapion a Coelio, quod epilepticos imperaret circa ueſperam ambulare, ac rurſum conquieſcere, & deambulationem repetere. Poſt cibum diximus exiguam ambulationem aſſuetis conuenire, atque illis, quibus non ſine labore in fundum uentriculi deſcendit cibus: illis 2. de diae. lib. 1. chr. cap. 4.

pariter,

uariter, quibus caput repletum eſt, lentam poſt cibum deambu- D
6.đ.tu.và. c.7. 2. de cõp. med. lationem commendauit, Galenus, ſecutus fortaſse in hoc Aretaeum, qui in uetuſto capitis dolore eandem in uſu habendam uoluit. quamquam ſecundo de comp. med. ubi de dolore capitis ex ebrietate agit, uelit, neque multum comedendum, neque ſtatim a cibo deambulandum. In reliquis quo modo conueniat, non uideo, & propterea Dioclem medicum antiquiſſimum, & clariſſimum ſatis mirari nõ poſsum, quod phthiſicos deambulatione poſt
Cel.lib.2. cap. ult. prandia uexandos eſse uoluerit, quae ſicuti concoctionem ciborum interturbat, ita multos ad caput uapores efferri, atque ibi in humiditatem conuerſos ad pectus, & pulmonem diffluere facit, quo nihil phthiſicis contingere pernicioſius poteſt: eo magis, quod
2.de diae. licet Hippocrates huiuſcemodi deambulationes in humidioribus temperaturis approbet: aluum tamen, corpus, & uentrem ſiccare E
confitetur: ne illa omnia in medium adducam, quae de huiuſce generis ambulatione ſcripta ſunt in libro de inſomnijs Hippocrati adſcripto. qui liber cum multa ſuperſtitioſa contineat, forſan aliquis ijs, quae ibi de ambulatione poſt prandium in pluribus commendata dicuntur, paucam fidem adhibeat. Hactenus de ambulatione, iam cetera aggrediamur.

Explicit Liber Quintus.

ARTIS GYMNASTICÆ

LIBER SEXTVS

Quos erectum ſtare effectus pariat. Cap. I.

A EOS, qui pedibus erecti permanent, exerceri, quoniam abunde in ſuperioribus demonſtrauimus, hanc rem amplius in diſputationem reuocare prorſus ridiculum foret. proinde, quot modis haec exercitatio uarietur, quosq. quaeque pariat effectus, declarabo. Quod etenim B haec exercitatio priuatim dorſi partes afficiat, Auerroes, inter Arabas non infimus, ſatis aperte dixit. 6. collect. cap. 2. Qui igitur illud debile a natura, uel caſu fortiori ſunt, ſummo ſtudio id exercitationis genus euitare debent, nempe quod (ut ſaepius diximus) maiorem, quam ipſa ambulatio, defatigationem pariat: quibus etiam in renibus inflammatio, uel ulcera orta ſunt, ne ſtent, magnopere cauendum eſſe, cenſuit Rufus Epheſius. Li. de paſ. renum. debent quoq. huiuſcemodi exercitationem auerſari, quos uel herniae labor ſollicitat, uel in cruribus, aut ſcroto, uarices dilatantur, uel ulcera in inferioribus partibus orta ſunt, aut qualibet de cauſſa oriuntur, quam ſententiam niſi medicorum auctoritas confirmaſſet: ueram tamen eſſe ipſa ratio perſuaderet: quae ſcilicet oſtendit, in ſtantibus graues humores citra difficultatem proruere, eosq. mo C do hernias, modo uarices, modo ulcera generare, fouere, & augere: nam quod varices generentur, etiam Iuuenalis poeta cognouit, qui Saty. 6. cum quandam mulierem Ianum rogantem de amici victoria futura derideret, uolens ſignificare ob importunas mulierũ petitiones haruſpicem, ſi cunctis inſeruiſſet, ſtando, (ſic quiſque haruſpex pro alijs rogabat Deũ) non parum laboraturum, ait: Varicoſus fiet haruſpex, Marium quoque ſcimus omnes, laborioſum uirũ exſtitiſſe, ob quod Plut. I eiꝰ vita. ſi quis dicat, ei uarices, quibus afflictabatur, in ambobus cruribus ortas ob nimios in ſtando labores, eum minus erraturum exiſtimarem. Verum enim uero, & in hac exercitatione non paucae diuerſitates reperiuntur: propterea quod tempus, locus, atque ſitus uarias quaſi ſpecies efficere uidentur. A tempore naſcuntur duae ſpecies, quando aut ante cibum, aut a cibo, quis ſtando, & vel pauco tẽpore, uel multo exercetur. A loco ſumuntur differentiae, quoniam vel in ſole,

ſole,uel in umbra,& hac aut clauſa,aut aperta ſtatur. A ſitu demum D euariantur ſtandi genera, quando uel uno pede, uel ambobus, & uel ijs totis,& planis,uel extremitatibus eorum, calcibus ſcilicet,& ſummis digitis ſtamus. Ante cibum ſtare uentriculi excrementis inaniendis auxiliatur, aſthmaticos, & difficiliter ſpirantes adiuuat, uentrem emollit,urinam prouocat, crura, & pedes corroborat, & ſiquando deambulationi uacare non concedatur, illius uices ſupplere poteſt. Vertiginoſis tamen,& quibus ad ſuperiora rapiuntur uapores, nullo pacto conducit, cum ex tali erecta ſtatione facilius caput a fumis petatur: nam tantam ad hoc efficiendum potentiam ſimilis exercitatio habet, ut nonnulli boues, & caetera animantia (quod ſcripſit Ariſtoteles) minus homines tuſſire, minusque catarrhis uexari crediderint: quoniam ipſis minime erectis ſtātibus haud ita uapores natura ſurſum tendentes in eorum capita ferri poſſunt. E

Petr⁹ Aponenſis 5. partic. prob. 1.

Qua item ratione eos omnes damnare uehementer ſoleo, qui,ſi alto capite dormiant,minus a catarrhis ſe vexatum iri putant,cum potius contrarium eueniat,vt ſcilicet qui humiliori,& fere ceteris mēbris aequali capitis ſitu dormiunt, uel aliter iacent, minus a uaporibus capite tentenī,minusq. a capite ad pectus humores defluant. Quamuis ſecus iudicādum ſit,vbi quis ventriculi in conficiendo cibum debilitate uexatur. Quo in caſu Poſidonius apud Aetium magnopere ſtudendum eſſe iuſſit, vt in decumbendo caput altiori ſitu contineatur, quo cibus magis in ventriculi fundo accommodetur, & ob id nutrimentum minori moleſtia coquatur. Atque hoc intelligi debet de ijs, qui multum ſtant: ſtare etenim pauco tempore exiguum quid prodeſſe,neque multum obeſſe poteſt. Qui porrò communi illo effato, Prandia poſt ſtabis, inducti poſt ſumptos cibos ſtare delectantur,ij ſcire debent,ſi mediocri quodam tempore ſtetur, F deſcenſui ciborum in uentriculi fundum id inſigniter cooperari,& conſequenter illorū concoctionem perbelle adiuuare, nec alioqui ullam effatu dignam laeſionem afferre: uerum ſi multo tempore ita quis permanſerit,praeter moleſtiam,qua ob ciborum interdū pondus,praeter laſſitudinem,qua ex labore afficitur, varias item offenſiones ſubire cogitur. Primo namque maior vaporum copia ſuperiorem corporis regionem impetit, maior humorum multitudo ad inferiora praecipitat, atq. inde vlcera in cruribus,gonagras, & podagras generat,deinde thoracem,atque ſpirationē vniuerſam non parum labefactat,vti ex difficultate ſpirandi tūc apparēte facile quiſq. cognoſcere valet: poſtremo renes, atque veſicā,& totam mingendi actionem uitiant, quando videlicet crudi humores ex ſimili ſiti ad

eas

A eas partes deferũtur,renesq. & lumbi uehementer incaleſcunt, debilitaturq. ut non temere videatur praecepiſſe Rufus Epheſius, ne quis vlceribus renum laborans,etiam ſi morbus inclinare coepiſſet, ſtaret. Statio in vmbra ſemper aliquibus ex praedictis differẽtijs adnectitur,ut ſit multa,vel pauca,uel a cibo,uel ante cibum, & proinde qualicumque adnexa reperiet,illius effectus continuo exprimet, modo umbrae ratione aliquid ſecus non accedat.hoc autem dico, quia ſaepenumero umbra, vel eſt locorum concluſorum frigidorum, atq. humidorum; uel noxiarum arborum, uel alterius pernicioſae rei,quas omnes corpus maculare, & ſanitatem deſtruere nemo negabit.Caeterum de ſtantibus ſub ſole in hunc modum determinandum eſſe, iudico, quod ſcilicet ſtare ſub ſole in aeſtate ſummopere calefacit.immo ſententia eſt Ariſtotelis, cum ſtamus in ſo-

lib. de affec ren.

B le nos magis deuri,quam dum mouemur,etſi per ſe motus ipſe quoque calefacere ualeat,quod alias fuſius explicauimus. Si igitur ita eſt,rationi conſentaneum efficitur, iuuamentum inſigne ualde frigefactis corporibus inde accedere,veluti hydropicis,cacecticis, ꝓ quibus id a Coelio, & omnibus fere medicis laudatur. In ictericis item curandis tali inſolatione vſum Archigenem reperio. ne interim ſilentio praetermittantur ea,quae apud Aetium ex Antylli ſententia legũtur, inſolatione ſcilicet varijs modis antiquos vſos fuiſſe, alias cum unctione,alias ſine unctione,modo ſedendo,modo iacendo, modo ſtando, interdum ambulando, interdum currendo: de quibus omnibus in hunc modum decretum eſt, quod ſi inſolatio adminiſtretur non purgato prius corpore, maximum capiti nocu-

5. ſectio. prob. 34.

Lib. 3. c. 3

Li. 3. c. 6. 9. ã cõpo. med. ſ. l. cap. 1.

C mentum affert: unde ſaepenumero mirari mihi contingit, quo genio ductus Plinius maior,non modo purgato corpore,uerum etiam poſt cibum in aeſtate ſub ſole maneret,ac deinde in frigida lauaretur:de hac etenim locutos fuiſſe medicinae auctores arbitror,quando dixerunt,ab illa corpora pluſquam par ſit incaleſcere,febres,atque capitis dolores gigni:Nam ſi antea quam corpora ſoli exponãtur, opportune exinaniantur, aut ſine unctione, aut cum unctione fieri poteſt: fiat citra unctionem, capiti diuturna frigiditate laboranti ſuccurrit,quod illud durius,atque impaſſibilius reddat, & ob id merito in Epilepſia curanda a Methodicis nonnullis commendatur, modo ſit inſolatio moderata:ſicut item in ea inſaniae ſpecie iuuare creditur, quae a frigida intemperie ortum ducit: praeterea occultas difflationes auget, ſudores elicit, carnem conſeruat,pinguedinem tollit, oedemata omnia, & praeſertim hydropica deprimit: neque tamen ipſa noxis ſuis caret, quando quidem mora

Plin. nepos. li. epiſt. 3.

Gal. de cauſis morb.

Coel. li. 1. c. 4. & 5.

quaeuis ſub ſole bilem auget,& conſequenter ijs, quibus calor na-
6.epid. cō .1. aph. 10. tura mordax eſt, valde aduerſatur, ut a Galeno ſcriptum eſt, ſpiritumque craſſiorem,denſioremue efficiens, aſthma, & orthopneam
2.ď tu.va. cap. 12. exacerbat. Caeterum ſi abſque unctione inſolatio adhibeatur, in caeteris eoſdem effectus parit,niſi quod corpus exſiccat magis.tanquam pingui illo aduſto, & ſubinde maiori nigredine ſuperficiem totam inficit, necnon carnem inſtar cauterij cuiuſdam denſas minus per inſenſibilem tranſpirationem excrementa diuaporari facit.
Li.1.ſer.3 cap.32. qua ratione huiuſcemodi inſolationem ad minuendam polyſarchiam ab Aetio laudatam cenſeo. Verumtamen duo hic animaduerſione digna eſſe exiſtimo, alterum, quod medicos, ubi ſub ſole moram probarunt, praetegi pannis capita uoluiſſe opinor, quoniam,praeter Coelij auctoritatem, & ratio, & experientia demonſtrant,capita detecta,ſi ſoli exponantur, ualde offendi, nempe quae E
ſupra modum calefacta vapores a toto corporis ambitu ad ſeſe attrahunt, ſicque omnem malorum iliadem, & prae caeteris catarrhos ibi generant: quod minime,ubi capita teguntur, euenire ſuſpicandum eſt, propterea quod,ut ſcripſit Ariſtoteles, induta cor-
2.partic. prob. 39. li.de cauſ. ſis morb. pora a ſole minus calefiunt,quam nuda, cum ab illius radijs minus feriantur.atque hoc totum a Galeno ſignificatum credo, ubi dixit, eos, qui nudi ſub ſole manent, uniuerſum corpus calefacere, qui uero induti, caput ſolum: nam demonſtratum eſt a nobis libro tertio, Maiores noſtros numquam fere caput tegere ſolitos: ne miremur Galenum, dum indutos ſcripſit ſub ſole, capite tantum ualde incaleſcere dixit. Alterum animaduerſione dignum eſt, quod, ſicuti ſedentes, & ſtantes ſub ſole uehementius incaleſcere, ſiue potius deuri experientia conſtat,quam ambulantes,& currentes:pariter,& caeteras praedictas affectiones, tam bonas,quā malas facilius recipiunt.Atque haec vniuerſa a nobis dicta de ſtantibus planis, ac totis pedibus intelligantur.ſtāre namque calcibus innixos non modo laborem ac moleſtiam inducit, uerumetiam nullum iuuamentū effatu dignum praeſtare creditur:quemadmodum ſimiliter eos,qui ſummis digitis ſtare conantur, praeter fatigationem illico ſuccedētem,partes illas callis moleſtiſſimis afficere compertum eſt, & praeſertim quando quis eo frequenter vtatur; hi ſiquidem illud unum commodū nonnumquam recipere uidentur, ut longius multis alijs proſpectare ualeant, cuius gratia ab antiquis ſpeculator, ſiue σκώψ pingebatur facie hominis ſtantis ſupra digitos, ſummamq. manum ad vmbellae formā ſupercilicijs admouentis,ut Aeſchylus in Theoris meminit.

De

A

De pugnarum effectibus. Cap. II.

PVgnarum, quae maioribus noſtris ad valetudinem in-
ſeruierunt, quaeq. etiam temporibus noſtris inſeruien-
di ſimiliter facultatem obtinent, aliae fiunt cum armis
fictis, neque incidentibus, vel pungentibus aduerſus hõ
minem, aliae aduerſus columnã, aut palum, aliae aduerſus umbrã.
atque omnes uel fieri poſſunt a pugnantibus corpore, nequaquam
armatis, aliae ab armatis. Armorum pugnam aduerſus hominem,
uel columnam inter magnas exercitationes repoſuit Galenus, quẽ
imitatus Auerroes inter Arabas non infimus dixit, certamen cum 6.epid.cõ.
enſibus factum eſſe ex uelocibus, atque fortibus exercitijs. quae om- 1.Apho.6
nia de illis, qui non armati certant accipienda puto, quando arma- 6.coll. c.2
B tum certare inter exercitationes ſimul, atque opera manifeſte repo-
ſuit Galenus, qui ſimiliter certare aduerſus umbram (σκιαμαχεῖν di- 2.de tu.va.
cunt Graeci,) celerem citra robur exercitationem eſſe iudicauit, c.8. 10. & li. 1.fen.3
ut Auicenna quoque, & Paullus poſt ipſum cenſere uiſi ſunt. Cum doc.2.c.2
itaque res ita ſeſe habeat, pugna non armatorum tam aduerſus ho-
mines, quam aduerſus columnam adminiſtrata in primis magnope
re calefacit, excrementa educit, ſudores ciet, exuberantem carnem
ſupprimit: & proinde a Coelio in curanda polyſarchia adhibetur, Li. 1. chr.
deinceps brachia, atque humeros confirmat, crura & pedes mirum cap.ult.
in modum exercet, ceterum capita debilia, & uertigini obnoxia nõ
parum labefactat. renibus item laborantes huiuſcemodi exercita-
tionem fugere praecepit Galenus. σκιαμαχία porrò, ſiue aduerſus 6. Epid.
umbram certatio corpora tenuat, carnes, & ſuccos detrahit, quod com.1.
C celeribus exercitationibus conuenire ſupra monſtrauimus, proprie aph. 5.
autem ſecundum Galenum brachiorum, atque manuum exercita- 2. de tue. ual. c.10.
tio exſiſtit: praeterea ualet, ſi Antyllo credimus, ad ſedandam affe- 6.collec.
ctionem laſſitudinis ſenſum referentem, ad humores firmandos; apud Ori. cap.21.
ad neruorum imbecillitatem, & tremorem corrigendum. eſt etiam
utilis uitijs, quae thoracem infeſtare ſolent, confert renibus, & colo
inteſtino, materiam ad inferiores partes deducit, & praeſertim in
ijs, qui pedibus imitantur pugiles, quique non ſolum manibus cum
umbra depugnant, uerum etiam cruribus, interdum tamquam ſa-
lientes, interdum uero tanquam calcibus caedẽtes. Ad eadem om-
nia ſimiliter ualet pugna aduerſus palum effecta, quae tantummo-
do in hoc ab umbratili differt, quod palum percutere brachijs ma-
iorem uim infert, quam aerem ferire. Non eſt tamen ignorandum,
pugnam aduerſus hominem pugnantem initam, magis exercere,

&c uim maiorem corporibus inferre,quam iſtam: quoniã,ut ab Alc- D
1. Libro. Prob. 120. xandro perbelle ſignificatum eſt,athleta, ſi obnitatur antagoniſtae, fortitudinem eius auget; ſin cedat, neque reluctetur, robur eiuſdẽ reſoluit. At qui ea pugna, quae corporibus pugnantium armatis exercetur, inter vehementes exercitationes collocãda eſt,quae cũ robuſta, & ualida corpora efficere debeant, iure merito Nicias apud Platonem in eo dialogo, qui Laches inſcribitur, dixit, quod τὸ ἐν ὅπλοις μάχεσθαι, ſiue armatum pugnare corpora robuſtiora, ſi quod aliud exercitationis genus, reddit, neq. vllo alio minorem
Loco cit. laborem parit. De hac quoque exercitatione ab Antyllo proditũ reperitur,corpus ab ipſo ad motum aptius, & ad carnem ſuſcipiendam reddi, uerumtamen propriam atque maximam eius pollicitationem exſiſtere, ut corporis firmitatem, & longam reſpirationem gignat, cum illi, qui ſeſe pugnis ſimilibus dedunt, omnem aliam E
ſpiritus expulſionem ferre poſſint: facit autem huiuſcemodi pugna carnem laxam, & mollem, necnon capiti admodum noxia eſt,praeſertim quando galea plus aequo obtegitur, cuius pondere preſſum non parum laborat. illud hic non ignorari uolo: ὁπλομαχίαν, ſiue armatae pugnae exercitationem, ne quis decipiatur eandem eſſe exiſtimans cum armata luctatione, ὁπλιτοπάλη ab Aeſchylo vocata, quandoquidem hac tamquam luctae ſpecies armis in manibus nullo modo utebatur, ſed dumtaxat certantes totiś corporibus armabantur, ſicque armati inuicem luctabantur, cuius luctationis arbitror uolutationem illam armatam, ſiue celerem agitationem,
2. de tuc. ual. c. 10. quam Galenus in numero vehementium exercitationum repoſuit, ſpeciem quandam exſtitiſſe. An vero de hac armata pugnae ſpecie intellexerit Coelius Aurelianus, quando in curanda polyſarchia F
poſt plurima alia exercitationum genera comprobata dixit. Tum
» hoplomachia, hoc eſt armorum ficta conflixio: apud me dubium nullum, ut ex ſuperioribus patet, relinquitur: quoniam, & ſi nomen Graecum hanc ipſam ſignificare uideatur, nihilominus, & nominis ab ipſo illata explicatio, & uſus demonſtratus manifeſtum argumentum faciunt,eum de pugna illa ſermonem facere,quae nudato ab armis corpore exercetur,quaeq. ad diminuendam carnem a nobis laudata fuit, cum hanc poſtremam carnem, ſed mollem, & laxam potius augere Antyllus iudicauerit. De gladiatoria pugna nõ uidetur hic locus expoſcere, ut ſermo ullus habeatur, propterea quod cum armis incidẽtibus, ac pungentibus antiquitus ageretur, uel in letaliã vulnera, uel in alterius pugnatoris, aut etiã vtriuſque necem, plerumque terminabatur. Vnde neminem non uidere ar-

bitror,

A bitror, quantum abſit, ut ſimilis concertatio ullam profligandis morbis, tuendaeue ſanitati opem afferre ualeat: ea enim eſt, quae hodie apud multas Chriſtianorum nationes ſub Duelli nomine nõ ſine magna ciuitatum aliquando clade exercetur, quamq. & antiquis, & noſtris temporibus ab uno hominum inimiciſſimo Sathana repertam ad perdendas animas fuiſſe ſemper credidi. quod nãque non monachiam antiquorum, ut falſo probare conati ſunt, qui hucuſque duellum tractarunt, ſed potius gladiatorium duellum huiuſce temporis referat, praeter multa in quarto libro a nobis declarata, hoc item atteſtari videtur, ſcilicet iiſdem armis, atque eodem prope fine duellatores concertaſſe, quibus olim gladiatores pugnabant: illud unum intercedit diſcrimen, quod illi tum gloriae cuiuſdam inanis gratia, tum praemiorum ſpe, ſed ferè ſemper ui
B quadam, utpote uel ad ſupplicium condemnati, uel in id empti, atque edocti ad certamen ducebantur: iſti uero ſponte, & nullis cogentibus, niſi ſolius honoris uana quadam, & falſa defenſione prolectante aguntur: ut hac ratione minus excuſatione digni habeantur, cum ſponte in propriam ruant perniciem. Vtinam reſipiſcant tandem homines, uideantque id quod Barbari ferè nulli agunt, tanto minus Chriſtianos decere: ſic profecto & multae urbes, quae ob hoc inteſtinis, & ſaeuiſſimis diſſenſionibus exagitantur, ad meliorem ſtatum reuocarentur, & multorum animabus, corporibusq. melius conſuleretur. At ne longius a propoſito noſtra diuagetur oratio, haec ſufficient, ſi illud addidero, quod Celſus, Scribonius, Plinius, Aretaeus, atque alij plurimi referunt, ab Antiquis ſcilicet creditum fuiſſe, gladiatoris iugulati ſanguinem epotum iu-
C uare epilepticos. quam rem potius ad prodendam ipſorum ferinam ſuperſtitionem, quam ut ullam fidem adhibendam cenſeam, ſignificare uolui.

lib.3.c.25 li. de cõp. cap 18. li. 28.c.1.

De quarundam aliarum exercitationum qualitatibus.

Cap. III.

MVLTA apud antiquos exſtiterunt exercitationum genera, quae quoniam non ita frequenter vſurpabantur, ab auctoribus celebrata non inueniuntur: inter haec autem primo ſeſe offert τὸ ἀκροχειρίζεσθαι, uel manibus ſummis concertare, quod, ſiue luctae ſpecies aliqua foret, ut nonnulli crediderunt, ſiue ſeparata quaedam exercitatio, ut Galenus cenſuiſse uidetur, ubi poſt luctam alias quaſdam exercitationes ad- 2. de tue. ual.cap.8

numerans acrochiriſmum nominat, facitque manifeſte a lucta di- D
2. de tue. ual. c. 10 uerſum, conſtat ipſam apud Galenum, Actium, Paulum, & Aui-
Lib.3. c 3 cennam inter ueloces ſine robore exercitationes locum obtinuiſſe,
li.1.c. 17. & proinde calefaciendi, corpora tenuandi, carnes, ſuccosq. detra-
li. 1.fen. 3. doc. 2.c. 2 hendi facultatem poſſidere, ut appoſite inſinuare uiſus eſt Hippo-
2.de diae. crates, apud quem legitur acrochiriſmum attenuare, & carnes ſur-
lib. citato cap. 11. ſum trahere, proprie uero manus, atque brachia ſecundum Gale-
Lib. 4.c.4 num in ipſa exercitantur. ex quo fit, ut illis conueniat, quibus has
loco citat. partes corroborare in animo eſt, ſicut ijs ualde nocet, quorum chi-
ragra, uel alius morbus, & manus, & brachia infeſtare ſolet. de hoc
locutũ eſſe Celſum quis credere poteſt, ubi in ijs qui ab arida tuſſi
exagitantur, exercitationes manibus peractas probat. Porrò ἐκπλε-
θρίζειν, ideſt ecplethrizare, a Galeno inter exercitationes citra ro-
Loco cit. bur, & violentiam celeres recenſetur. Auicenna autem illud ex for- E
tioribus eſſe dicit, niſi uelimus ipſum in comparatione ad debilia
loqui, quemadmodum ex uerbis eius uidetur: alioqui & ueritati
ipſi, & Galeno, a quo iſta omnia accepit, manifeſte repugnantia
ſcripſiſſet. Eſt igitur talis exercitatio in primis ad ea omnia utilis,
quibus celeres conferunt: ſed peculiariter crura, & pedes exercet:
thoracem quoque non parum fatigat, cui, dum aliquo pacto male
uexatur, valde obeſſe reor, haud ſecus atque capitibus male affectis
uehementer nocere credo, utpote quae ex iugibus illis reuerſio-
nibus, quaſiq. circuitionibus facillime tum uertiginoſas, tum apo-
plecticas affectiones incurrere queant. Ex eodem quoque exer-
citationum cenſu eſt, & πιτυλίζειν ſiue pytiliſſare, aut pytiliſma,
In Miſcel. cap. 38. ut placuit Politiano. quod quamquam a Galeno, atque Auicenna
inter ueloces citra uiolentiam adnumeretur, mea tamen ſententia F
haud prorſus uehementia aliqua caret, cum ſtatus ille ſupra pedum
extremitates, necnon uelox manuum modo antrorſum, modo re-
trorſum agitatio haud quaquam ſine muſculorum intentione, &
proinde ſine ui, aut robore quodam peragi poſſit. Vnde in huiuſce-
modi exercitatione obeunda uehementer incaleſcere corpora af-
firmare non dubito. Ad haec motus iſte brachia inſigniter exercet,
ſed eos, qui capite ſunt imbecilli, magnopere labefactat: pedes etiã
podagris ſuſcipiendis obnoxios reddit. ego vero peculiarem illius
uſum extitiſſe autumo, quando poſt longam brachiorum ualetudi
nem, torporemue, ea motibus undequaq. faciendis aſſuefacere, nec
2. de tue. ual. c. 9. loco cita. non a torpore liberare in animo habebãt. Sunt praeterea a Galeno
nonnulla alia exercitationum genera adnumerata, & ab Auicenna
cõprobata, quae, ꝙ aliqua ex parte ualetudini, & corporis habitui

A conferant, omnino praetermittere nolui: nam ſi quis alteri iubeat, ut ſe uiolenter detrahat, inflectatq. dum ipſe non manibus modo, uerum etiam cruribus, ſpinaq. conſtans, inflexusq. reſiſtat, quo genere Milonem ipſum ſeſe exercitaſſe ferunt, dum conuellere ſe, mouereq. de loco uolenti permitteret, utique uehementer exercebitur, incaleſcet non parum, roburq. membris non leue ingenerabit. de ſimili enim exercitatione locutum opinor Coelium Aurelianũ, quando pro polyſarchia minuenda uoluit ita affectos alienis laboribus, hoc eſt colluctantium, vel exercentium, quam Graeci haterocopiam, vel trachelíſmum uocant, exerceri, verumtamen illis maxime verenda eſt talis exercitatio, qui vel pectore, vel dorſo, vel capite nõ admodum valent. Pari etiam pacto ſi quis (vt Milo factitabat) conuellere ſe, mouereq. de loco volenti permittat, crura maxime B corroborare poterit, quemadmodum manus maximopere exercebit, eisq. fortitudinem acquiret, ſi pugnum alicui aperiendum, uel malum punicum, aut tale quippiam manibus complexus auferendum praebeat: quod tamen arthriti di, aut chiragrae obnoxijs minime congruet. Robur autem partium tum exercet, tum firmat, ſi quis alterum complexus medium, aut etiam ipſe medio comprehenſus, manibus, digitisq. pectinatim iunctis, aut quem complectitur abſoluere ſe iubeat, aut ipſe ſe a complectente ſoluat: niſi quod in hoc periculum imminet, ne viſcera labefactentur ex nixibus illis, qui adhibentur, dum diſſolutio quaeritur. Ita etiam ſi quis alterum, qui verſus ipſum ſe inclinet a latere aggreſſus, ilia manibus complexus, ceu onus aliquod ſublatum inuicem protendat, reducatq. ac magis, ſi C dum geſtat, ipſe nixu, renixuq. corporis vtatur: ſic namque ſpinam vniuerſam corroborabit, lumbos tamen, atque renes debiles habẽtibus nocebit. Aeque vero qui pectoribus ex aduerſo innixi magno ſe conatu inuicem retrudunt, & qui a ceruicibus pendentes deorsũ trahunt, vehementer quidem exercentur, & per conſequens robur corpori vniuerſo comparant: at periculum ſubeunt, ne thoracis vaſa aliqua rumpantur ipſis, neue aut caput, aut collum male afficiant. Haec itaque omnia tametſi apud veteres inter ceteras exercitationes haberentur, nihilominus haud ita in frequenti vſu fuerunt, & praeſertim nobilibus, ac illis qui non ſine ſuauitate quadam ſanitati operam dabant. hac item tempeſtate non deſunt, qui ipſis vtantur, quos, modo ratio adhibeatur, penitus auertere nolo.

Li. 5. chr. cap. vlt.

De ſpiritus cohibitionis facultatibus. *Cap. IV.*

Cap. 6. RETENTIONEM ſpiritus ſpeciem quãdam exercitationis eſſe, cum abunde in libro tertio demonſtrauerimus, id amplius repetere non eſt opus: illud dumtaxat adiungam non facile reperiri, in qua nam differentia locata fuerit, niſi quod animaduertentes nos in huiuſcemodi exercitatione muſculos abdominis, aque thoracis ualenter intendi, & ſubinde in partibus interioribus calorem augeri, ut Ariſtoteles, & Galenus memoriae prodiderunt, eam non fieri ſine uehementia iudicare poſſumus: & propter hoc iure ab Hippocrate dictum fuit, ſpiritus detentionẽ meatus diſparare, cutem attenuare, necnon humiditatem ſub cutem extrudere poſſe. A Galeno ſimiliter, & ab Auicenna ſcriptum eſt, retentionem ſpiritus membra ſpiritualia calefacere, corroborare, & emundare, necnon anguſtas cauitates ampliores reddere. Quod etenim ſpiritus cohibitus expurgare thoracem ualeat, clare conſtat: quippe qui in ipſa retentione undique compulſus in anguſtos ſe recipere meatus cogitur, eosq. ſi amplius truſus, propulſusq. fuerit, etiam penitus tranſire, atque extenuati iam agitatione excrementi nonnihil ſecum arripere, eo prope modo, quo intuemur opifices anguſta inſtrumentorum foramina uehementiore ſpiritus inflatu expurgare: quandoquidem is quanto ulterius per uim coactus impellitur, tantum ab ipſo quaedã impelluntur, quaedam trahuntur, nam truduntur quae ante occurrunt, attrahuntur quae ad latus ſunt poſita, impetu ipſo motus vtraque coacta. Quod uero ex retento ſpiritu cauitates euadant latiores, hinc probatur, quoniam ſi thorax in medio corpore locatur, ſane illo magna aliqua inſpiratione aere impleto, & deinceps ſupremo laryngis oſculo lingulae opera clauſo, necnõ muſculis toto thorace preſſo, neceſſum eſt aerem compreſſum vndique meatibus corporis uniuerſis inferi, ſicq. intruſum eos undequaque dilatare, modo inferiores, dum illuc impellitur, modo ſuperiores. ſic ergo per ſpiritus retentionem cauitates corporis amplificantur, pectoris partes emundantur, ipſaeq. atque etiam aliae interiores calorem concipiunt, cuius merito frigidae affectiones, & praeſertim inflationes remouentur. ut non temere Plato ſub perſona Eryſimachi medici, necnon Ariſtoteles memoriae prodiderint, ſpiritum cohibitum a ſingultu liberare. quorum placita ſecutus Galenus ab eodem non ſolum ſingultum, verum etiam tuſſim a frigida inſtrumentorum

Marginal notes: 2. partic. Prob. | 2. de diaeta. | 3. de tuẽ va. cap. 2. in lib. artis med. c. 87 | Li. 1. fen 3 doc. 2. c. 2 | in ſymp. 2. partic. Prob. | li. d med. fac. par. & libro 2. de ſymp. cau.

A torum reſpirationis intemperie contractam exſtingui teſtatum reliquit: quod aucta in pectore caliditate ex tali cohibitione anguſtos quoslibet meatus ſpiritus cõpreſſus penetret, cunctaq. ſic adaequentur, & ad temperiem priſtinam redeant. Hinc fit ut ferme in hanc ſententiam uenire debeamus, talem exercitationem omnibus illis conuenire, qui ſpiritualia membra frigefacta, debilia, aut excrementis aliter obſeſſa gerunt, quiq. expulſiones quaſcunque corporis aut tardas, aut vitiatas habent. quemadmodum oſcitationes, & pandiculationes calido flatus diſſipante huiuſmodi ſpiritus retentionem ſoluere clarum eſt. vt merito dixerit Hippocrates 2. & 6. Epid. longam reſpirationem crebrarum oſcitationum eſſe remedium. In reſolutione linguae exerceri ſpiritu retento probauit Celſus, ſicut & Aetius in omni uocalis inſtrumenti reſolutione: vim
B namque expultricem excitari, atque confirmari in ſpiritus cohibitione, argumento ſunt multi, & praecipue pueri, qui ſiue plorando, ſiue ridendo, ſiue alio pacto ſpirationem contineant, aut in ipſo actionis tempore, aut paullo poſt, modo ſtercora, modo urinas, modo mucos, & a naribus & ab auribus expellunt: ſimiliter obſtetrices iſtud teſtantur, quae ad partus expulſionem faciliorem, & celeriorem reddendam parturientes ſpiritum continere praecipiunt. in quo tamen ipſas ſaepe errare ſcribit Aetius, quando ex nimia hu- tetrab. 4. ſer 3.c.10
iuſcemodi ſpiritus cohibitione aneuriſmata, ſiue arteriarum incurabiles dilatationes incurrunt in faucibus, necnon pupillarum in oculis, ut Auenzoar teſtatus eſt. Dicebat Ariſtoteles ſpiritu retento melius audire nos, quoniam reſpiratio ſtrepitum quendam mo- 11.partic. prob. 48. Prob. 20.
uet, quo cum careant retinentes illam, melius uoces percipiunt: li.27.c.6.
C quamuis Caſſius Medicus aliter ſentire uideatur. Exſtat item Plinij auctoritas, quod euerſos, ſcandentesq. ac iacentes, ſi quid ingruat, contraq. ictus, ſpiritum cohibere ſingularis praeſidij eſt. Si igitur a ſpiritus retentione tot commoda oriri conſtat, prudenter ſane Coelius Aurelianus ipſam aſthmaticis, ſtomachicis, atque colicis curandis egregiam opem praeſtare ſcriptum reliquit. Neque tamen huic tantum tribuere debemus, quin etiam ipſam aliqua ex parte obeſſe credamus, quandoquidem Aſclepiades caput opplere teſtatus eſt, cuius ſententia a Galeno certe exploſa fuit. Ego vero illam prorſus non eſſe repellendam puto, quoniam manifeſto conſpicimus, dum ſpiritus retinetur, uenas, atque arterias colli intumeſcere, oculos amplificari, genas ac uniuerſum vultum contrahere maiorem ruborem, tandemq. caput totum compati: quae omnia illius repletionis clara indicia eſſe, nemo dubitat. Ex quo fit, ut Li.chro.3. ca. 1.& 2. lib. 4.c.7.

Dioclem

Dioclem tota uia aberaſſe pro certo teneam; dum ſpiritum reten- D
lib.1.ca.4. tum in epilepſia curanda praeſidium afferre dixit: ſicut Coelium laudo, qui in eiuſdem affectus curatione ſpiritus retentionem uitari debere uoluit, cum certum periculum immineat, ne tunc ſanguine ad caput recurrente morbus magis exacerbetur. In ſanguinis
Coel.li.2. cap.23. quoq. reiectatione talem exercitationem a Methodicis damnatam inuenio, quibus aſſentiri cogor, propterea quod tum a calore in pectoris cauea genito, tum ex uaſorum inflatione, diſtenſioneq. facillime debilia, & relaxata uaſa franguntur, fractaq. iterum reſerantur. Amplius qui uel hernias, uel crepaturas patiuntur, aut peritonaeum, atque inteſtina exilia, & fragilia ab ortu obtinuerunt, nullo pacto in retinendo ſpiritu exerceri debent, quoniam hae partes in actione iſta uehementer contenduntur, & per conſequens, niſi robuſtae ſint, citra multum laborem diuelluntur; quemadmodum apertiſſi- E
mam fidem pueri facere poſſunt, qui ſi interdum nimis quam par ſit flendo, aut aliquo modo ſpiritum contineant, protinus ijs peritonaeum, ſcrotumue diſrumpitur, & deinceps inteſtina delabentia, aut flatus intercluſi, uix ſanabiles hernias pariunt: quod ſimiliter tubicinibus, & cantoribus, dum nimis ſpiritum retinere conantur, ſaepenumero ſolet euenire, & praeſertim quando illi πόδα ἐξεῖν, (quod Galenus ait lib. de mot. muſc. ſecundo in fine, ac 6. Epid. com. 4. tex. 24. & de quo nos in varijs lect. egimus, ac plura adhuc dicemus, cum iterum librum eum recognitum, atque auctum propediem dabimus) ſiue edictum facere uolunt. Vna ſeruata ratio ab huiuſcemodi periculis tuebitur, ſi moderate, aut potius infra mediocritatem ſimilis retentio peragatur, ubi agenda erit: alioqui perfici nequaquam poterit, quin praedicta incommoda ſe- F
quantur.

De vocis exercitationum facultatibus, & primo de vociferatione, & cantu. Cap. V.

VOCIS multas, ſed unam praecipuam exercitationem eſſe fecerunt antiqui medici, quam graeci τὴν ἀναφώνησιν, Latini uociferationem appellarunt, nos uero pleniorem totius huius rei notitiam tradere cupientes vocis exercitationes in ſex ſpecies partiemur, quemadmodum magna ex parte in ſuperioribus egimus, vociferationem ſcilicet, cantum, lectionem, ſermonem, riſum, atque fletum. quorũ omniũ natura perſpecta nihil

rema-

A re manebit, quod huiuſce exercitationis cognitioni addi valeat. Er- Oribaſius.
go prima uociferationibus, quaecumque ſint illae, adſcripta ab An- lib. 6. c. 8.
tyllo, Plutarcho, Paullo, Aetio, & Auicenna cōdicio eſt, quod tho- li. de tuē. ſan.
racem, atque uocalia inſtrumenta perbelle exercet. dicebat Auer- li. 1. c. 29. lib. 3. c. 5
roes pulmonem proprie a uocis exercitio reſpici. ſubinde naturalē lib. 1. f. 3. d.
calorem auget, purgat, firmat, atque attenuat, ſolidas corporis par- 2. cap. 2.
tes, robuſtas, puras, & offenſae minime obnoxias reddit. addebat 6. colle. cap. 2.
Auicennna hanc exercitationem colorem decorare; quod enim ca
lor augumentum ſuſcipiat, inde oritur; quia ſpiritus aſſiduo motu,
tam attractus, quam exſufflatus colliditur, atteriturque, ſicq. ex ea
colliſione, & attritione calor excitatur; purgat uero huiuſcemodi
exercitatio; tum quia carnes rariores, magisque tractabiles efficit;
tum quia ex motu uocalium inſtrumētorum humiditates internae
B consumuntur, quod euidentiſſime declarat denſus uapor ex ore vo-
ciferantium prodiens, & ſuperfluitates uetuſtiorū humorū unicui-
que meatui adhaerentium, quae excernuntur non ſolum in praedi-
ctis uociferationibus, ſed etiam alijs pluribus modis. Iam vero fir-
matur calor, & attenuatur, quoniam uaſa abſterguntur, multi hu-
mores, ut ſputa, muci, & pituitae conſumuntur, quae ſicut antea ca-
lorem obſcurabant, debilitabant, & incraſſabant, ita educta eun-
dem puriorem, ualidioremq. relinquunt, & hinc poſtea ſolidis par-
tibus maius robur, maiorq. impaſſibilitas ſuccreſcit. Si itaque haec
ita ſe habent, rationi conſentaneum eſt; ijs, qui humiditate occu-
patas interiores partes, quiq. uniuerſum corporis habitum frigefa-
ctum habent, uociferationem generoſum praeſidium exſiſtere. quē-
admodum iſtis predictis rationibus eam ab Antyllo, Coelio Au-
reliano, & Aetio commendatam ſcimus ſtomachicis, uomentibus,
acidum ructantibus, aegre concoquentibus, cibos faſtidientibus,
atrophia laborantibus, languidis, cachecticis. hydropicis, aſthmati-
cis, orthopnoicis, phthiſicis, diuturno pectoris aut ſepti dolore uexa
tis, apoſtemata in thorace rupta habentibus, mulieribus praegnan-
tibus, pica obſeſſis, aut ſecundum Alexandrum etiam parturienti- Alexan. 1 prob. 87.
bus ad partum facilius educendum, & denique quartanarijs, pitui-
toſis, conualeſcentibus fere omnibus. Sic Galenus viij. de med. lo-
cal: cap. iiij. ſtomacho laborantibus, unctiones, exercitia, & uocife-
rationes per expertum artificem adhibitas commendat. eſt Aretaei
medici antiqui, & praeſtantiſſimi ſententia, quod in elephanticis
ἀναφώνησις τοῦ πνεύματος γυμνάσιον, τὸ καίριον ἐστι, necnon etiam in
coeliacis. Voci quoque ob ſuperfluam humiditatem raucae fa-
ctae, necnon inſtrumentis uoci deſeruientibus reſolutis, atque etiā

malo corporis habitui, qui a Graecis καχεξία dicitur, eandem con- D
ducere credidit Actius:quin, ſi vox vel ex morbo, vel ſuapte natu-
ra male affecta ſit, tali exercitatione ſecundum Antylli ſententiam
emendatur. Quoniam uero vox laborat, partim propter nimiam,
& longam loquelam, partim propter clamoris magnitudinem, par-
tim propter ſilentiumq, uaſi ſuarum actionum oblita, ideo fit ut in
hiſce omnibus, quae dicta ſunt, uociferationis uſus ſit utilis, cum
longam loquelam diſſoluat, & noxae, quae ex clamoris magnitudi-
ne contracta eſt, placida, & quieta imminutione medeatur, acumi-
ni uero occurrat, grauiores ſonos inſpergendo. ceterum qui ex ſi-
lentio oritur, quamuis non propriae uocis ſit labor, tamen cum uo-
cis labore proportionem quandam gerit. quo circa ad eũ quoque
uociferatio eſt utilis, quae uocem exerceat, quemadmodum ſi uo-
calia inſtrumenta defeſſa ſint, totumq. corpus ſuum tenorem non E
ſeruet, aut laſſitudine obſideatur: vocis namque exercitationem a
2.de diae. coena factã dicebat Hippocrates, poſt carnis a laboribus colliqua-
tionem commodam eſſe, quoniam humiditatis euacuationem fa-
Cap.7. ciens rarefacit carnem. Sed cuncta hactenus a me enarrata, de uoci-
feratione mediocri, ac arte, quam libro tertio explicauimus, facta
intelligantur, quae capitis affectionibus non eſt idonea, utpote ne-
ſcio quid facultatis poſſidens ad replendum caput, necnon inſtru-
Lib.1.chr. menta ſenſuum in capite contentorum. Hinc eſt, quod Coelius Au-
cap.7. relianus eam pro epilepticis in declinatione probans prudẽter ad-
2.de cur. chro. c.6. didit (ſi ferre ualeat aeger.) Nam ea uociferatio. quae uehementius
In li. de p̃ peragitur, & interdum ἀναύδησις, ab Aretaeo φωνασκὴ uocatur,
ceptionib. uno prope verbo dicta eſt ab Hippocrate affligere, ſiue λυπέειν,
li. d̃ inſtr. odor. haec praeter quam quod caput plenum, & magis graue reddit, ut F
7. de cõp. teſtantur Aretaeus, & Galenus, mirum etiam in modo ex eius
me.ſ.l.c.1 ſententia uocem oblaedit, necnon uenas rumpi facit. ut hac ratio-
4. de locis affe. ne Coelius exclamationem tamquam partes patientes vehemen-
li. 5.epiſt. ter concutientem pro corporibus epilepticis improbarit, Pliniusq.
nepos iure conqueſtus ſit, quod Zoſimus eius libertus, dum uoci
reparandae ſtuderet, rurſum uena recluſa ſanguinem reddiderit.
eandem tamen Aretaeus ſtomachicis curandis, & Actius ſingultui
comprimendo uſurparunt. Illud itaque hoc in loco non eſt igno-
randum, quod omnes fere auctores animaduerterunt, uociferatio-
nibus neque temere, neque inconſulto utendum fore, ac praeſer-
tim ijs, qui huic exercitationi non aſſueti incipiunt. neque enim ijs
uti quiſquam debet prauorum, corruptorumq. humorum copia
praeſente: quin etiam uox non eſt exercenda, ſi magnis, & euiden-

tibus

A tibus cruditatibus ſtomachus uexetur, ne ex actione inſpirationis, & exſpirationis,quae firmior,& citatior facta ſit,dum uox in magnitudinem,& multitudinē accreuit uapores corrupti largius per corpus diſtribuantur. Propterea monebat Aretaeus, uocem leniter exerceri, & grauibus uocibus utentem ſonum edere, quod acutae uoces capitis diſtentiones, temporum palpitationes, cerebri pulſationes, oculorum inflationes, auriumq. tinuitus efficiunt, mediocriter autem uox edita capiti prodeſt: cauendum eſt quoque ab eius uſu poſt cibum, quoniam uox ualde corrumpitur. unde dicebat Ariſtoteles, hiſtriones, choros, & huiuſce generis ieiuno ore uocis exercitationem adire: alioqui ſpiritus tum cibo ingeſto, tum clamore feruidus effectus, inter exeundum aſperam arteriam exulcerat, ſicq. uox corrumpitur. Denique fugiendum eſt,ex Plutarchi conſilio, ne quis conſcius ſibi uel repletionis, uel immoderatae libidinis, uel defatigationis acrius intendendo, exaſperet uocem; neue nimis commotas uociferationes, & iurgioſos clamores exerceat; ſiquidem inaequales illae ſpiritus intentiones, & impetus rupturas, & conuulſiones inducere ſolent. Poſt uociferationem ſuccedit cantus, ab illa in hoc differens, quod harmonia quadam conſiſtit, neque adeo contenta uoce peragitur: ob quod etiam praeter cetera uoluptatem afferre poteſt, qua uociferatio deſtituitur. Nam ſcriptum eſt ab Alexandro, onera portantes, ſi cantent, minus moleſtiam ſentire, quoniam animus modulis, ac numerorum ſuauitate demulctus ab onere auertitur, atque ita minus angitur. quae ſimiliter ratio efficit, ut lugentibus, atque alio modo laborantibus (quod Ariſtoteles quoque confeſſus eſt) tibias, & ſonum adhiberent Antiquiores, & quod ad eos, qui uel morte ſuorum anguntur, & maerent, vel morbo ſollicitantur, homines congregari, varioq. uti ſermone ſolitum ſit: quandoquidem animus, cum ſe ad uerba transferat, minus rem ſentit aduerſam. Quod intelligentes ueteres, uaria ſcenarum oblectamina ſibi excogitarunt, ut animum ſolatijs modo his, modo illis exceptum ab angore ſeiungerent. De cantu ſiue uociferatione cum harmonia adhibita ſcripſerunt Antyllus, Aetius, atque Paullus,ualetudini eam nullum iuuamentum praeſtare. At in morbis ipſam aliquando vſurpatam inuenio: nam Coelius Aurelianus uocis exercitium, muſico monitore, compoſitum inſanientibus in declinatione conducere ſcripſit. refert inſuper Aulus Gellius, ſe apud Theophraſtum, ac Democritum inueniſſe uiperarum, hominumque morſibus tibiarum modulos, & cantus me-

deri;

Marginal notes: 1.cur.chr. cap.2. — Parti. proble. 11. Prob. 22. — li. de tue. ual. — lib. 1. probl. 76. — 19 partic. prob. 1. — Loco cit. — Li. 1. chro. cap. 5. — li. 4. c. 13.

deri; & ad haec fuiſſe creditum a pleriſque, & memoriae mãdatum, iſchiadicos, cum maxime doleant, tum ſi modulis lenibus uel ipſi, uel tibicen (quod factitare ſolitum Iſmeniam Thebanum legimus) incinat, minui dolores, ſicut, & Philiſtionis frater in lib. 22. de adiutorijs confeſſus eſt: quod remedij genus a Pythagora excogitatum eſſe, nonnulli tradiderunt; quamuis Soranus, cuius ſunt libri illi tres de Acutis a Coelio Aureliano latini facti, Aſclepiadem mordens, qui phreniticos curare cantu profitebatur, appoſite ſatis dixerit, eos mentis uanitate iactari, qui modulis, & cantilena paſſionis robur excludi poſse crediderunt. Si igitur cantus ualetudini conſeruandae parum confert, grauiorum autem tonorũ ſonus utilis eſt, uociferationi potius, quam cantui ſanitatis ſtudioſi operam dare debent: quoniam ſic plurimus aer attractus thoracem diſtendit, uentremq. & meatus per vniuerſum corpus diſseminatos aperit, dilatatue, cum in cantu mera quaedam, ac futilis oblectatio ſolummodo reperiatur, quae corpora robuſta potius effeminare, non autem conſeruare, aut augere apta eſt. unde mirari ſoleo, quare Socrates (ut refert Plutarchus) ſeſe cantu exercere conſueuerit, & non in uociferationibus, cũ in ipſis, & concitatis lectionibus redundantium humorum excretiones contingant, & his quidem, qui cõcitatius legunt, magis, & per ſudores; qui uero mitius uocem intendunt, per occultam tranſpirationem. Veruntamen illud Auicennae dictum ſemper memoria tenere oportet, quod magnam longo tempore efficere uocem eſt timoroſum, quodq. ex praedictis uocis exercitationibus ſaepenumero hernias, aliasue crepaturas oriri contingit, ſicuti noſtrates ſacerdotes, aut cantores certam fidem facere poſsunt. antiquitus enim qui uocis exercitijs operam dabant, balneis, ut libro primo ſcripſimus, frequenter utebãtur: quorum beneficio peritonaeum, Scrotum, ac teſtium utriculi humectabantur, ſicq. emollita magis tuto extendebantur, neque faciliter diſcindebãtur: noſtris autem temporibus minime huiuſce generis remedijs uti facile conceditur: ut hac ratione modum in uociferando, ſiue cantando maiorem ſeruare neceſse ſit.

In lib. de tuen. ual.

loco cita.

Gal. li. 7. dẽ cõp. med. ſecũdum loc. cap. 1.

D E F

De

A *De lectionis, ſermonis, riſus, & fletus qualitatibus.* Cap. VI.

LECTIONIS a medicis ad ſanitatis uſum probatae duas
ſpecies inuenio, alteram intentam, & concitatiorem;
alteram remiſſiorem. Lectio intenta, quam Cornelius Lib. 1. c. 2.
Celſus auctor elegantiſſimus claram nuncupare maluit,
cum ſit agitatio ſpiritus non leuiter, nec in ſuperficie, (ut Plutar-
chus ſcribit) ſed uelut in ipſo fonte, in ipſis uiſceribus ualens, calo-
rem auget, ſanguinem ſubtilem reddit, omnes purgat uenas; om- li. de tuē.
nes aperit arterias; humorem ſuperfluum non ſinit craſſeſcere, ne- val.
que concreſcere, neque faecis in morem ſubſidere, in his conce-
ptaculis, quibus recipitur, & conficitur cibus, ex quo non temere
B a Celſo inter ea, quae commode exercentur, primum locum rece-
pit. Quod etiam capiti nequaquam noceat, ſed potius conferat, lo-
cupletiſſimi poſſunt teſtes eſſe Coelius Aurelianus, & Seneca; quo- loco cita-
rum ille in curando capitis dolore, atque etiam inſania ſimilem le- to.
ctionem adhiberi conſuluit: hic uero ad refrenandas, quas patie-
batur, capitis deſtillationes ipſam in frequenti uſu habuiſſe ſcribit. Epiſt. 97.
obſeruandum eſt in hoc caſu, ne in inſania, aut capitis dolore diffi-
cilia intellectu legantur; quoniam talia, Coelio auctore, non minus li. 1. chro.
afficiunt, quam corporis immodicae geſtationes. Iuuat inſuper cla- cap. 1.
ra lectio cum pectoris intimas partes, tum ſtomachum, cuius etiam
uitia, ut ſcribit Celſus, corrigit, quandoquidem per ipſam pituitoſa
excrementa ſuauiter attenuantur, abſumunturque, & calor natiuus
C citra ullam uiolentiam excitatur, & augetur. quod cognoſcens Pli- li. 9. epiſt.
nius maior, dum uoce atque ſtomacho laboraret, in eorum reme- penult.
dium claram lectionem exercuiſſe, auctor eſt illius Nepos, qua pa-
riter ratione Aetius eis, qui colicis doloribus a frigido humore ge-
nitis ſollicitantur, conſuluit leniter exclament, aut concinne cum
uociferatione procedēdo legant. Sic ad phthiſicos, atque tabeſcen
tes ea Methodicos nonnullos vſos fuiſſe legitur. de hac ſermonem
faciens Auicenna dixit, quod ad legendū ſuauiter eſt incipiendum, Cel lib. 2.
deinde uox ordinate exaltanda, poſtea cum uox fortior facta fue- cap. vlt. loco cita-
rit, creuerit, & longa fuerit, tempus ipſius erit ponendum tempe- to.
ratum, quoniam tunc magnum affert iuuamentum. Atque haec
de intenſa ac vehementius facta lectione, quam Celſus etiam in tuſ- lib. 4. c. 4.
ſi ſicca laborantibus non parum utilitatis praeſtare cenſet. Cete-
rum quae lenius, & remiſſius agitur, ad eadem fere omnia ualet, ni-
ſi quod debilius cuncta operatur, & propterea interdum ipſa poſt
ciborum

ciborum ſumptionem citra noxam uti poſſumus, quod Plutarchus D
18.partic. prob. 1. quoque non improbauit. de hac autem loquens Ariſtoteles ſcriptum reliquit, ignaros homines, ac melancholicos, dum legere incipiunt, ſomno corripi, quoniam intellectum figere nequeunt, & ob id uapores craſſi, & frigidi excitantur, qui cerebrum frigefacientes ſomnum inducunt. ex aduerſo uiros intelligentia praeſtantes minime, dum lectitant, dormire, eo quia intellectū firmantibus ipſis calor internus amplificatur, atque inde vigiles potius quam ſomniculoſi euadunt. Poſt vociferationem, cantum, atque lectionem ſuccedit ſermo, ſiue locutio, quae & ipſa uocis exercitatio eſt, attamen praedictis omnibus tum vehementia, tum robore cedit, & ideo inter debiles exercitationes recenſeri meretur. Nam ijs in primis accommodatur, qui praeter modum ad ſomnum propenſi ſunt, quiq. aut prae humore melancholico, aut prae phlegmate ſenſus torpentes, quaſiq. oppreſſos habent. tales namque a ſermone perpurgantur, eorumue animi ita expergefiunt, ut faciliter mox ſenſus a corpore liberentur. Pituitam porro a ſermone conſumi, indicant ſputa ex loquentis ore affatim emanantia, quae partim a capite, partim a ſtomacho, partim a thorace exeuntia, cuncta iſta membra ſermonis beneficio gaudere demonſtrant. Iam vero ſermo vim quandam obtinet, ſi Antyllo credamus, ut caput impleat, & grauitatem afferat, cuius rei gratia ſciunt medici in doloribus capitis, pluribuſue alijs eius affectibus ſermonem interdicendum fore, ſermo praeterea lippientibus, & quibus ſanguis e naribus funditur, aut a pectore reiectatur, non parum nocet. Quapropter Cornelius Celſus, atque Galen. in ſanguinis reiectionibus ſilentium neceſſario requiri uoluerunt; ſimiliter linguam exſiccat, ſitim inducit. atque hinc ſapienter Hippocrates ſcriptis mandauit, ſilere, & os continere ſitim exſtinguere. quam ſententiam explicans eruditiſſimus Plutarchus non ſolum ſitim a ſilentio non generari, verum nec triſtitiam, nec dolorem dixit, qui etiam multos, dum ſeſe a loquendo continerent, tuſſim, ac ſingultum curaſſe memoriae prodidit. Triennio (ait Plinius) Maecenatem Meſſium accepimus ſilentium ſibi imperauiſſe a conuulſione reddito ſanguine. Ad haec vires diſſolui a ſermone, idq. praecipue in febribus, & magis quoque in acceſſionibus, teſtatum fecit Oribaſius. ut nullum amplius dubium ſuperſit, quin, & iuuandi, & nocendi ualetudini facultatem obtineat ſermo: ne dicam quot damna, quotue commoditates, pro ut is adhibetur, ſaepenumero animis ingerat. quae ſi perſequi uellem, nimis a propoſito noſtro recederem, quando praeſertim, & Plutarchi

Margin notes: E (beside "aut prae humore…"); Oribaſius l. 6. c 7. (beside "dam obtinet"); lib. 4. c. 4. 5. Meth. (beside "ctore reiectatur"); F (beside "requiri uoluerunt"); 6 Epid. com. 3. in lib. d lo quacitate in fine. (beside "hinc ſapienter"); lib. 27. c. 6 (beside "Triennio"); loco citato. (beside "ceſſionibus")

A chi de loquacitate libellus,& Galeni de curandis ac cognoſcendis animi morbis,haec cognoſcere cupientibus ſufficere poſſunt. Hactenus de articulatae uocis exercitijs. Praeter haec autem duae sũt exercitationes,quae tametſi vocis minime propriae videãtur, & ab auctoribus ut plurimum praetermiſſae ſint, attamen ipſae quoque in exercendis aliquibus corporis partibus facultate non carent: atque eae ſunt riſus, & fletus. Nam riſus,dum oris dilatatione,praecordiorumue titillatione interiora, & praeſertim faciem exagitat, quin illas partes inſigniter calefaciat, haud quaquam infitiari poſſumus: eo magis quod rubor in ridentium vultibus eſtloreſcens caliditatis acutae apertiſſimũ argumentum exſiſtit. & iccirco crediderunt nonnulli,Homerum uocaſſe riſum γέλωτα ἄσβεστον,ſicuti grammatici γέλως ab ἕλη,quae uox caliditatem ſignificat deduci tradiderunt. B Proderit igitur in primis ridere illis,quibus frigidae ſunt & capitis,& thoracis partes,melancholicis, & a frigida cerebri intemperie deſipientibus, attonitisq. & qui ob moerorem,ac triſtitiam in febres,aut alios affectus delapſi ſunt. de riſu uerba feciſſe Coelium Aurelianum exiſtimo, quando in atrophiae curatione animi laxationem,διάχυσιν uocatam,poſt cibum commendauit; & quando ſimiliter in capitis dolore adhibendam praecepit eãdem,ne a mentis intentione caput impleatur. In his etenim uniuerſis, cũ frigida intemperies domiñetur,merito auxilium praeſtat riſus,nimirum qui multum aerem in pectore moueat,& ſpiritũ calidiorem emittat, ut ſcriptum eſt ab Ariſtotele,qui hac de cauſſa ridentes grauiorem uocem edere quam flentes iudicauit. hoc autem tanto magis ſperandum C erit,ſi riſu ſeſe exercere uolentes alas ſibi ipſis titillari facient; propterea quod magnus in illis partibus uenularum,atque arteriarum concurſus exſtat, quae titillatae concalefiunt,& ſpiritum ſubinde ex calefactione genitum per uniuerſum corpus diffundunt. Neque uero latere quemquam debet,ualidum riſum,ſicuti dixit Plato, magnam mutationem parere, nempe de quo celebratur apud Graecos hic ſenarius.

11. partie; probl. 13. & 15. & 35 Partic. proble. 8.

Γέλως ἄκαιρος ἐν βροτοῖς δεινὸν κακόν, i deſt

2. de repu.

Riſus intempeſtiuus inter mortales graue malum. Siquidem talis, praeter immoderatam ſpirituum effuſionem, praeter nimiam agitationem,calefactionemue, non raro, ſecundum Ariſtotelis, & Alexandri ſententiam, uehementem reſolutionem inducit: quoniam uitalis uis, & inſitus calor immodice foras prodit, ac inde fit, ut ſic ridentes ſudent, ac rubeant ſanguinis aduentu: calorem etenim natiuum, ignemque ipſum, ſicuti per loci appetitionem ſur-

locò citat. lib. 1. Prob. 19.

ſum efferri, ſic per alimenti deſiderium ima patere neceſſe eſt:igi- D
tur utralibet mouendi ratione perempta,calor inſitus interit,& uis
omnis vitalis euaneſcit.ut non abſque ratione Homerus finxerit
Odyſſ. 5. Procos riſu emori,

Ἀτὰρ μνηστῆρες ἀγαυοὶ
Χεῖρας ἀνασχόμενοι γέλῳ ἔκθανον, ideſt,

tum Proci illuſtres
Manus extollentes riſu emoriebantur:

li.2.de pae dia Cyri. Necnon Aglaitidas apud Xenophontē dixerit,riſum huiuſcemodi mouentes, neque corporibus, neque animis prodeſſe. Porrò caput,ac thoracem peculiariter ab huiuſce generis riſu offendi nemo negauerit,quemadmodum interdum laxata maxillarum oſſa, dorſumq. oblaeſum animaduertimus. Fletum tametſi Ariſtoteles in pueris laudauerit, quaſi eorum corpora flendo contracta, & con- E
2.Tuſcul. tenſa robuſtiora euadant, Ciceroq. ſcriptum reliquerit, athletas, cum exercebantur, ingemiſcere conſueuiſſe, ut ſe intenderent ad firmitatem;exiguum tamen uſum in tuenda bona ualetudine habere certo ſcimus:pueri namque fortaſſe a ploratu minus offendūtur, quoniam ei a primo ortu inſueſcunt, quippe qui ſtatim ac ex utero parentis in lucem uenerunt, plorare incipiant: cuius cauſſam So-
In Iſagog. cap.17. ranus epheſius explicauit eſſe; tum quia tenuis ſpiritus a luce con-
Prob. 61. lib. 1. cutitur: tum quia inſuetam terram attingant, quandó mulieres in nauibus parientes mutum edunt.quam ſententiam ſecutus Alexander medicus addidit,illos minime audiendos eſse,qui animum dicant, quod amiſso caeleſti domicilio corpus inhabitare terrenum oecoepit,iccirco infantem cogere dolere,atque plorare.Caeterum adultiores quem nam ex fletu capere fructum queant, nuſquam ui- F
deo. quod enim is corpora frigidiora intenta, ac debilia reddat,
loco citat. praeter Ariſtotelem ob praedicta flentes acutiorem uocem redde-
5.Aph.54 re narrantem, Galenus quoque atteſtari uidetur, ubi pueros, dum
1.de tu.ſa. cap.8. plorant, interrupto ſpiritu ob uires defatigatas reſpirare ſentit. qui item a fletu nonnumquā febres accendi perſpicue teſtatus eſt. quātum ſubinde oculis ipſis detrimentum afferat, inde conijcere faci-
In prob. liter poſſumus, quod lacrymis ab humoribus oculorum (ſi Caſſio medico credimus) defluentibus eos conſumi neceſſarium eſt, ut
Lib.6. ca. de cur.ocu. ſumma cum ratione eloquentiſſimus auctor Cornelius Celſus continuos fletus oculos imminuere ſcriptum reliquerit: ne ſileam quantum damnum uox recipiat,dum fauces,ac uocalia inſtrumenta inter flendum madefacta, exaſperataue, eam raucam efficiunt, tuſſesq. ac noxios catarrhos latenter concipiunt. nam, & apud

Coelium

A Coelium Aurelianum legitur, ploratum poſt cibum ualde ſtomachum labefactare. Ex quibus omnibus colligitur, aut nullum, aut exiguũ emolumentum a fletu corporibus accedere, & iccirco ſimilem uocis exercitationem dumtaxat animorum paſſiones, ut uoluit Poſſidonius, exſaturare poſſe, quando nonnulli affectibus pleni, quoties uolunt, plorare queunt, alij paſſionibus uacui etiã ſi uelint nequeunt. Aque tot de vocis exercitationibus dicta ſufficiant. Gale.4.de pla.Hip.& Plca. ult.

De Cricilaſiae, Trochi, & Pilamallei qualitatibus. Cap. VII.

CRicilaſiae exercitatio tametſi apud nullas nationes (quod ego ſciam) in vſu habeatur, quaeq. eius apud ueteres forma & modus fuerint, plene nondum mihi compertum ſit, nihilominus facultates eius ab Oribaſio de- 6.collect. cap. 26.
B ſcriptas praetermittere nolo, ut ſi forte alter, uel ipſiſſimam Cricilaſiam, uel aliam ſimilem exercere nouerit, eius uires minus ignoret. Illam itaque inter magnas exercitationes locum habuiſſe, memoriae proditum eſt ab Antyllo, qui etiam dixit, Cricilaſiam intenta corpora mollire, & quae loco ſtabiliri non poſſunt, tum reuolutionibus, tum etiam figurarum corporis uarietate ſic parare, ut facile flectantur, & ſtabiliantur; neruoſque imbecillos firmare, & laxare, calorem excitare, & intelligentiam, quae de uia deflexit, & atra bile agitatur, ad ſtatum ſuum reuocare. Neque item trochus antiquorum quis fuerit, ſatis mihi conſtat, niſi uel eundem, trochum noſtrum vocatum, vel paullo diſſimilem illi fore dicamus. Hunc procul dubio inter exercitationes tardas, atq. remiſſas collocandum eſ- Oribaſius loco cita.
C ſe omnes affirmant, cumque virgis illis pilas in circum ferreum impellentibus agatur, necnon modo ſtando, modo ambulando exerceatur, ualetudinarijs, atque ijs, qui prae uirium imbecillitate, aut aliquo alio impedimento detenti, maiores exercitationes obire nequeunt, in primis conuenire uidetur, ſecundo loco ſenibus, atque ceteris, qui maioribus laboribus incaleſcunt nimis, tum etiam aeſtate potius aptabitur; peculiariter viſus in ipſo exercetur, brachia, & crura; quae omnia in ſimili motu ſuauiter, ac citra omnẽ uiolentiã laborantia, quin robur acquirant, negari minime poteſt; ſicuti in multis experientia quotidie comprobatur eum aluũ citare, humoresq. ad infimas partes detrudere, & ſuccis uentriculi, ac totius corporis concoquendis ſuffragari. Verũ enim uero qui capite uertiginibus obnoxio ſunt, quique podagris, aut ulceribus tumoribuſque crurum ſollicitari conſueuerunt, ab hac exercitatione abſtinere de-

bent;quoniam in alteris ſpiritus capitis commoti facillime affectio- D
nes illas excitant;in alteris humores ad infima delabentes eos mor-
bos fouent,ac incredibiliter augent. Inde eſt,quod Aretaeus in cu-
ratione epilepſiae ſolam eius vertiginis inſpectionem , quam facit
inſtrumentum illud , quod βεμβῖκα dicunt, & de quo ſupra ſumus
locuti epilepſiam inducere monuit.Hoc fortaſſe exercitationis ge-
libro 1. fe.3.do.2. cap.2. nus intellexit Auicenna, quando dixit; Et ludere cum uirgis retor-
tis dictis alſulegiam cum pila magna,aut parua lignea, niſi quod il-
lud inter fortes exercitationes reponens, & pilam magnam nomi-
nans a noſtro differre demonſtrat, nempe quod ſit debile ,ſoliſque
paruis ſphaerulis agatur . Habemus & aliud motus corporis genus,
quod pilis ligneis exercetur humi dupliciter, uel pilas in circũ fer-
reum humi defixum manibus impellendo , uel cubo ligneo eas ap-
proximando , quod quidẽ genus dorſum ob inclinationes cõtinuas E
exercet , attamen caput offendit, atque renes; in quorum ulceribus
In lib. de offe. ren. 5. de tue. ual. cap. 3 ἐξαπιναίους ἐπικύψεις uitari mandauit Rufus medicus , neque admo-
dum pro ualetudine probatur. legitur enim apud Gal.exercitatio-
nes inclinato capite, dorſoue peractas nequaquam illis conuenire,
qui occaſione qualibet leui uertigine, epilepſia, ophthalmia,auriũ
dolore, gutturis, aut alterius, capitis , & colli inflammationibus oc-
cupantur. Praedictis omnibus tum notior,tum frequẽtior eſt pila-
mallei uocati exercitatio , qua ueteres gymnaſtas caruiſſe nemo nõ
fatetur ; ſed quanto magis tẽporibus noſtris penes cunctas nationes
ipſa inoleuit , tanto magis neceſſarium uidetur illius facultates de-
clarare. Nam quod ex magnis ſit exercitationibus,ac uehemẽtibus
facile eſt,& a labore,qui ſuſtinetur in ipſo,& ab eius natura conijce
re; a labore , quoniã ſudor, defatigatio,rubor faciei,ſpirationis ma- F
gnitudo ut plurimum in ſic ſeſe exercentibus oboriuntur ; ex natu-
ra uero eius, quia cum, & deambulatio fere continua , ac reflexa,&
brachiorum iactatio , dorſiue totius obnixio quaedã adhibeantur,
indubitatam fidẽ faciunt,nequaquam abſq. violẽtia, aut magnitu-
dine huiuſcemodi exercitationẽ conſiſtere.& iccirco probabile fit,
ipſam calorẽ natiuum augere , excrementa euacuare, ſomnos pro-
fundos generare,& concoquendis cibis, atq. crudis humoribus cõ-
ferre. At caput ab eadem repleri certum eſt, quando Gal. hoc ui-
tium magnis exercitationibus adſcribendum eſſe iudicauit. Quan-
tum porrò ad particulares effectus pertinet,in hanc ſententiam ue-
nio,pilamallei exercitationẽ praecipue brachia, atq. dorſum exer-
cere,ſecundo crurat,& propterea illis omnibus congruere,qui mẽ-
bra iſta confirmare ſtudent , quiq. multitudinem ciborum perbelle
confi-

A conficere, ſuccos utiles per vniuerſum corpus diſtribuere,& ſuper-
fluitatem, tam per ſudorē, quam per ſecretam difflationē exinanire
intendunt. Ceterum nemo, uel mediocriter rei medicae peritus,
ignorat,valetudinarijs,ac debilibus,quorum uires leui de cauſſa de
ſtruuntur, exercitationem iſtam minime accommodari: tanto mi-
nus illis; quibus capita male affecta ſunt, aut aliquo pacto imbecil-
lia. nam, & qui dorſo non admodum valent, quique renes calidos,
urinasq. acres habent, ex talibus motibus ſummopere offendūtur,
ſicuti quoq. nocet exercitatio haec,vbi partes inferiores inflamma-
tionem, aut alium tumorem pati ſolent. Summatim poſſunt, qui
ſanitate fruuntur, ad eam tuendám, optimumq. habitum generan-
dū pilamalleo ſeſe exercere: qui vero aliquo pacto ab aegritudine
occupantur,omnino abſtinere debent.illudq. ſemper memoria te-
B nere operaepretium eſt,quae de exercitationibus bona a nobis pro
mittuntur, uera reperiri, modo ea ratio temporis, loci, quantitatis,
modi, atque corporum ſeruetur, quam in 4. libro neceſſariam eſſe
monſtrauimus. alioqui ſi negligatur, mirum non ſit, loco bonorum
inemendabilia mala ſuccedere: quemadmodum ſaepenumero in
propoſita exercitatione euenire certo ſcio,quae cum ferè poſt pran
dium a plurimis agatur, nullo ſalubritatis loci, ac temporis habito
delectu, nō ſua culpa, ſed exercentium incuria perniciofas affectio-
nes,ac prauos habitus inducit. quo magis omnes admoneo,ut dili-
gentiam, a Maioribus noſtris in exercēdis corporibus obſeruatam,
quantum conceditur,imitantes,melius valetudini, atque membro-
rum robori conſulant, neque committant, ut proprijs erroribus, &
ſanitatem ſimul deperdant, & honorem, dicēte Galeno noſtro ma- 5. de tue.
C gnum dedecus illis eſſe, qui a natura ſanam corporis conſtitutionē ual.
ſortiti eam ob exercitationum,ac recte uiuendi negligentiam cor-
rumpunt,atque morboſam reddunt. Et quoniam hoc in capite duo
diximus, alterum quod pilamalleus,exercet dorſum,alterum, quod
illis euitandum eſt, quibus dorſum eſt imbecillum, ſciendum erit,
Galenum voluiſſe, in ſenibus debiles partes numquam exerceri, in 5. de tue.
alijs ſemper debere.rationem, qua inductus illud dixit, hanc fuiſſe ual. cap. 3.
exiſtimo; quoniam debilitas ſenum emendari non poteſt, cum ex
uirtutis motricis defectu proficiſcatur, aliorum uero reparabilis eſt.
unde, quando nos aliquas partes imbecillas minime exercendas
conſulimus,ſemper de imbecillitate confirmata, ac inemendabili,
non autem de recenti,atque de curabili,dicta noſtra intelligi uolu-
mus:ne a Galeni placitis,quem omnes medici ſequi tenentur,in hac
ſententia recedere ui deamur.

De equitationibus facultatibus. Cap. IIX.

2. de tuc. ual.cap. 8. 6.Epid. com. 1. aph. 6.

EQuitationem,quã Galenus aliquãdo inter ea,quae exer-
citationes ſimul,& opera nũcupat,adnumerauit, ex eiuſ
dẽ ſententia magnam exercitationẽ eſſe, aperte conſtar.
Quo circa,quantũ ſit ex ſe, poterit natiuũ calorem auge
re,& excrementorũ inanitioni opitulari.Eſt aũt nõ parua differen-
tia,an equus(ſic appello equũ,mulũ,& aliud qđ uis portandis homi
nibus accõmodatum animal)lente,celeriterue gradiatur;an ſuccuſ
ſet;an aſturco ſit,ac tolutarius,an currat. De placida,& lenta equi-
tatione ſcriptũ inuenitur ab Antyllo,atque Aetio, ſi placide equus
gradiatur,nihil magis, quã laſſitudinẽ, & praeſertim inguinibus af-
ferre.de hac inquã uerba faciẽs Hippoc.memoriae prodidit,conti-
nuã equitationẽ laſſitudinẽ magnã parere, hominesq. infoecundos
& coeundi impotẽtes reddere,nec nõ dolores diuturnos,& claudi-
cationes generare.neq, iccirco ſentẽtia Hipp.dãnanda uidetur, qđ
Ariſtoteles cõtrario plane ſenſu ſcriptũ reliquerit, equitantes aſſi-
due libidinoſiores euadere; quoniã genitalia continua attrectatio-
ne,motioneq. incaleſcẽtia ſpiritũ cõcipiunt, ſicq. coeũdi cupiditas
inducitur:ſiquidẽ Hipp.de placida,& nimis frequẽti loquitur, vtpo
te q̃ leni motu nõ ita calefaciat, & pendẽtes coxas,atq. pedes oblae
dat:Ariſtoteles uero de ea,q̃ equo celeriter gradiẽte,& interdũ ſuc-
cuſſante,ſed nõ admodũ frequẽter exercetur,uerba facit,unde par-
ticula(aſſidue)quã latini interpretes apponũt,cũ in Graeco Ariſ.co
dice nõ inueniatur auferẽda plane erit.Haec etenim equitando fa-
cta exercitatio,ut Antyllus, & Aetius crediderũt, totũ corpus labo-
rioſe cõcutit,& magis adhuc oĩbus alijs exercitationibus. Vnde ab
Alexãdro Tralliano ĩ dolore capitis,quẽ cauſſa frigida gignit,adhi
betur,ſicut in epilepſia,in ſurditate,praeſertim uero ſtomachum fir-
mat. ut non immerito ſcriptũ ſit a Plinio, equitationẽ ſtomacho, &
coxis utiliſſimã reputatã fuiſſe. qua itẽ ratione in ſingultu curando
ab Aetio vſurpatur,ſenſuũ inſtrumenta ſubinde purgat,eaq. reddit
acutiora,hydropicos(ut ſentit Trallianus)ſi quid aliud,maxime iu-
uat,ſolutam aluũ,& fluentẽ,dicente Celſo,coercet,crura quoque te
nuia craſſefacit,quod Germanici exẽplo teſtatur Suetonius. Cete-
rũ thoraci maxime aduerſatur,nec nõ ueſicae male affectae,in cuius
ulcerib. curandis ante cetera huiuſcemodi exercitationẽ vitari pla
cuit Archigeni illi,praeſtantiſſimo Hadriani Imp. Archiatro:coxis
etiam obeſſe ſcripſit Hippocrates,quanquã in hac re uarias auctorũ
poſteriorum exſtare ſententias reperio. Themiſon Methodicorum

Margin notes:
Oribaſius li 6.c. 24. Aet. lib. 3 cap. 7. (beside "ſet;an aſturco ſit")
Prob. 12. li. de aere, aqu.&loc. cap. 11. 4. Sect. probl. 12. (beside "cationes generare")
locis cita. (beside "cta exercitatio")
lib. 27. c. 7 (beside "Alexãdro Tralliano")
Lib. 9. c. 3. Aet. li. 21 cap. 30. loco cita. (beside "ab Aetio vſurpatur")

A princeps in coxendicum dolore ἰσχιάδος nomine a graecis appellato equitare imperabat aegrotantes, quo magis ob uehementiã motus partium faceret uexationem: poſt ipſum idem cõfirmauit Theodorus Priſcianus, &, quem modo citaui, Plinius. Ex altera parte iam diximus, Hippocratem coxis equitationem inimicam, earumq. dolorum parentem reputaſſe, quem ſecutus Coelius Aurelianus Themiſonis placita inſectatus eſt, tamquam veram iſchiadicorum curationem deſtruentia. Ego, cum animaduerto in hac exercitatione uehementer coxas incaleſcere, ac ex motu debilitari, ita ſentio, humores défluentes faciliter ibi decumbere, atque inde dolorificas affectiones excitare, tanto magis affectus iam excitatos, quaſiq. inueteratos acerbiores & indiſſolubiliores effici reor: quibus item rationibus equitationem a Celſo podagricis iure damnatam fuiſſe puto. Coel.li.5. cap.1. li.2. ad Timo.c.21. Li.4.c.vlt.

B Equitatio peracta, ſuccuſſante equo praedictis duabus proculdubio deterior eſt, nimirum quae uniuerſum corpus moleſte quaſſet, & dolores exciret, augeatq. Sicut in Niptris ille ſapiẽtiſſimus Graeciae ſaucius intelligebat, ubi diceret,

Pedetentim ite, & ſedato niſu ne ſucceſſu
arripiat maior dolor. Cic.2. Tuſ.

Quo item Lucilius poeta antiquus innuit, dum equum ſuccuſſantem taetrum nuncupauit hoc uerſu. Nonius Marc.

Succuſſatoris taetri, tardiq. caballi.

Ad haec ſuccuſſationẽ uehementer caput offendere, collum, & dorſum, & nates, experiuntur illi, qui aliquãdo in hunc modũ equitare coguntur. Denique ſi vlla eſt equitatio, quae uiſcera praecipue (id.

C n. fatetur Gale.) agitare apta ſit, proculdubio nũc propoſita talis eſt, a qua nõ ſolũ interiora omnia concuti, uerum etiã ſuſpendi, quaſiq. arripi uidentur. illud unũ habere iuuamẽ poteſt, ut cibis, atque crudis humoribus concoquendis, aluoq. ciendae, ac vrinae proliciendae, necnõ a renũ (qđ Auicennae placuit) loco lapillis atque arenulis ad inferiora deducẽdis adiuuare queat. Sed, quoniã maioribus damnis cõmoda haec cõpenſantur, oẽs ab exercitatione ſimili abſtineant cõſulo. In aſturconibus equitatio (eam ſic appello, quam uulgari nomine portantũ, aut trainã uocant Itali, & de qua ita Martia. 2.ſ ru.v4. cap.11. lib.4 fen. 19.tra.1. cap. vlt.

Hic breuis ad numerum rapidos qui colligit ungues
Venit ab auriferis gentibus aſtur equus) Lib.14.

quemadmodum magis corpus, & membra gradarij equi uectione exercet, ita minorem moleſtiam parit, ſiquidem mollis illa alterno crurũ explicatu glomeratio minimum fatigat, peculiariterq. aluum citare uſu probatur. De equitatione currentibus equis facta, licet

apud Ariſt.legatur, ita equitantes, quod magis caueant,minus ca- D
In lib. de paruae pilae ludo. dere,tamen eam improbare uidetur Galenus hac ratione,quia ſae-
pe contingit equitantes in terram decidere,& nonnumquam ex ca
ſu emori·ſed praeter hanc multae exſtant cauſſae aliae,ob quas a ſa
nitatis ſtudioſis huiuſmodi equitatio omni diligentia euitari de-
2.ď diæta. bet.nam corpus(vt ſcribit Hippo.)nimium calefacit;exſiccat,atque
extenuat,ob id ad minuendam carnis multitudinem a Coelio Au-
li. 5.c.vlt. reliano probata, caput male afficit, ſenſus hebetat, oculos non pa-
Sect. ꝓb. 13. rum offendit: quandoquidem Ariſtot. cauſſam indagans, cur, qui
equo uehuntur, quo longius equus decurrerit, eo magis emittere
lacrymas ſolent, ſignificat ideo illud euenire, uel quoniam motus
calefaciés valde humores oculorum eliquat,& lacrymas inde ciet,
uel quia ſicuti uenti aduerſi oculos perturbant, ſic aer occurſans
tanto magis ferire poteſt, quanto equus uelocius agitatur. laedit E
praeterea haec equitatio tam thoracem,& pulmonem,quam uiſce
ra uniuerſa. Quod etiam renes maximo detrimento afficiantur,
fidem facere poſſunt multi, quorum alij vrinae ardore,alij lapillis,
alij vlceribus modo renum, modo veſicae, modo peritonaei vſque
adeo ob hanc exercitationem ſollicitati fuerunt,ut fere ijs affectio-
nibus mortem obierint:ne dicam quot luxationes, quot oſſium fra-
cturae, quot membrorum diſtorſiones ſaepenumero inde naſcan-
tur,dum brachia,dorſum,coxae, & crura ſupra modum laborant.
Videant igitur quos currentibus, atque mutatis equis itinera ſua
obire delectat,quot, ijsq. grauiſſimis periculis,nedum ualetudiné,
uerum etiam ſalutem ipſam ſubijciant, quomodoq. non inge-
nuorum, aut ſanitatem curantium ac uitam, ſed potius perditorum
hominum,athletarum, nihilq. uitam, qua nobis carius, aut opta- F
tius nil reperitur,aeſtimantium opus exerceant. Hactenus de equi-
tationis ſpeciebus, quarum nullam aegrotantibus admodum con-
ferre ſcripſerunt Antyllus, atque Aetius, quaſq. nec ijs, qui me-
dicinam ſumpſerunt, ullo pacto congruere memoriae tradidit So-
locis citat. In Iſagog. cap.23. ranus Epheſius, neque illis, qui renum morbis male afficiuntur,
uel earum inflammatione laborant, conuenire cenſuit Galenus.
6.epid. com.3. aph.2. Sunt qui in equo ſedentes geſtari delectentur, quae exercitatio pa-
rum male ualentibus uſui eſſe mea ſententia poteſt, nam, ut mol-
liſſime ueharis, tamen laſſitudo inguinum, lumborumq. & du-
ra ſuſpenſio, explicatioq. percipitur, quando ſubpedaneis corpus
ſuſtentare, perarduum eſt, ne dicam impoſſibile. accedit & ma-
la,ac dolorifica illa concuſſio, ſi quo modo incitatius feraris. Va-
lentibus magis conferre eadem poteſt, corpus, animum, & ſtoma-
chum

A chum firmando:ſenſus expurgando,acuendoq. ſed pectus,atque pedes debilitat.

De geſtationum inuniuerſum viribus. *Cap.* IX.

ANTEQVAM geſtationũ ſermonem aggrediamur, illud prius adnotandũ lectoribus uolumus, nos minime ignorare, multos equitationem inter geſtationis ſpecies repoſuiſſe, inter quos fuit Actius Amidenus; ſed nequaquam horum opinionem ſequi uoluiſſe; tum quia Cornelius Cel. antiquus ſimul, & celebris auctor, ubi geſtationis ſpecies adnumerauit, ne uerbum quidem de equitatione facere uoluit, quaſi alienam a geſtatione iudicauerit, id quod multos alios opinatos fuiſſe conijcitur ex Antyllo; tum quia expreſſe Gal.geſtationem, & equitationẽ diuerſas eſſe declarauit in 2.de tu.val.ubi alias exercitationes a nobis fieri tradidit: alias ab extrinſeco, ut geſtationes: alias mixtas eſſe, qualis equitatio eſt; tum quia, ſi geſtatio, ut definiunt omnes auctores, mixta eſt ex motu, & quiete, pluribus corporis partibus non moueri apparentibus, uniuerſo autem corpore a latione moto, haec condicio ab equitatione longe abeſt,in qua ſcilicet maniſeſtiſſime omnes fere corporis partes moueri conſpiciuntur.ſed iſta parum referunt, quando etiam Antyllus, atque Aetius ſeparatim de equitatione ipſa uerba fecerunt.Hanc inquam geſtationem ab equitatione ſeparatam, necnon a graecis αἰώραν uocatam, multas quidem habuiſſe ſpecies, in ſuperioribus declarauimus: at quae omnibus uniuerſali geſtationis nomine comprehenſis facultates attribuuntur, prius explicabuntur, demum particulares effectus ſingulis adſcriptos perſequemur. ſed prius id ignorari nolo,ſaepenumero apud auctores reperiri geſtationes, & exercitationes ſimul nominatas,quaſi utraeque inter ſe differant,quorũ ſentẽtiae de exercitationibus proprijs,quae vehementiores motus geſtationibus exſiſtunt, non autem de communiter acceptis interpretandae ſemper erunt. Eſt igitur geſtatio ſecundum Antylli, Aetij, atque Auic.ſententiam,inter placidiſſimas,atque debiles exercitationes,& propterea non ſolum ſanis, & ualetudinaijs, uerum etiam lõgis,ac inclinatis morbis,& denique ijs, quibus lentae morborum reliquiae remanent,nec aliter eliduntur,accõmodatae ſunt. In acutorũ nonnullis,ut ab Aretaeo in Lethargicis, nephriticis probãtur. quinimmo tradit Celſus Aſclepiadẽ etiam in recenti, uehementiq. febre, praecipueq. ardente ad diſcutiendam eam geſtationis uſum com-

Margin notes: lib.3.c. 6. — lib.2.c.15 — B — C — locis cita. — loco citat.

comprobaſſe. quod profectò periculoſe efficitur, meliusq. quiete D eiuſmodi impetus ſuſtinetur. Inſanis etenim,ac ualetudinarijs geſtatio, cum nec laſſitudinem corporibus ingeneret, immo ea fere magnis exercitationibus ſimiliter moueat, poteſt calorem naturalem augere,materiae multitudinem diſcutere,habitum corporis firmare,actiones ſtupidas excitare,ſegnitiem diſſoluere,corporis turbationem ſedare,ijs,quos uigiliae exercent,ſomnum conciliare, & contra etiã veternoſis,ac diſſolutis reditum ad ſe, vigiliasq. parare. nam ſomnum conciliat, excrementa, quae a capite ad ſtomachum delabuntur,per halitum digerendo, quae nimirum partes ſunt uigiliarum praecipuae cauſſae: ſed vigilias poſtea inducit corporis tenorem ad ſe reuocando,& corroborãdo.&, quamquã Seneca epiſt. L V I. videatur geſtationem facere magis laborioſam,quam ambulationem;eius tamen oratio interpretanda eſt de eo ſolo, qui ualetudine offenſus ab omnibus fere turbatur. In quibus morbis de geſtatione periculum facere placebit,ſic experiundum eſse conſuluit E Celſus,ſi lingua non erit aſpera,ſi nullus tumor, nulla durities,nullus dolor uiſceribus, aut capiti, aut praecordijs ſuberit, & ex toto numquam geſtari corpus dolens uoluit, ſiue id in toto,ſiue in parte eſt,niſi tamen ſolis neruis dolentibus; neque umquam in recenti febre,ſed in remiſſione eius. Nihilominus,citra multas obſeruationes, ab auctoribus probatas eſſe in uarijs affectionibus geſtationes reperitur. Coelius Aurel. in libris, quos de morbis diuturnis inſcripſit,eas in incubone(quo morbo plurimos Romae quaſi ex cõtagione quadam aliquando perijſſe, refert Silimachus Hippo. ſectator) commẽdauit,ſimiliter & in uocis amputatione, in haemoptoicis,in quibus eandem damnauit Aſclepiades,in aſthmate,in ſtomachicis, F in elephantiaſi,in colicis,in arthridite. Theodorus Priſcianus quoque, & ante ipſum Aretaeus geſtationes adhibendas uoluit in meancholia, in atrophia, in ſpleneticis, necnon in ſtomachi doloribus. Iiſdem exercitationibus in illis,qui valde exſiccati ſunt,atq. refectione opus habent,Galenum vſum,aliquando legitur. Quin & ipſemet Celſus pro ſacro igne curando geſtationem laudauit, ut non ſemper condiciones ab ipſo demonſtratas obſeruatu neceſſarias ſore hiſce auctoritatibus conuincere ualeamus. Non eſt tamen ignorandum,magnopere referre,quonam in loco quis geſtationibus vtatur. quod Aretaeus coeliacorum exercitationes demonſtrans, eam caeteris praetulit, quae inter lauros,myrtos,atque thymum efficitur.

Margin notes: loco citato. — 9. Meth. — lib. 2. cur. chron. c. 7

De

A ## *De geſtationum in vehiculo, lectica, atque ſella particularibus viribus.* Cap. X.

EXplicatis ijs,quae ab auctoribus de geſtationũ facultatibus in vniuerſum tradita fuerunt, iam ad particulares deſcendere opportunũ eſt,ſi prius illud in memoriã reuocauerimus,ſcriptores.ſ.medicinae,qñ ſine additione geſtationis uſum in ſanis,atq. ualetudinarijs nominant,de qualibet eius ſpecie intelligere: qm̃ nulla ferè inuenitur, quae ipſis utiliter accõmodari nõ poſſit: quando uero in aegrotis loquũtur,interdum oẽs,ſed in remiſſionibus morborũ, interdũ placidiores ſignificare. Vehiculorũ multa fuere apud maiores noſtros genera, quorũ luxuria vſq. adeo interdũ Romae creuit,ut,referente Plinio,aurea,ac ar- li.34.c.27
B gẽtea facere nõ ſint ueriti.ſed hoc praeter inſtitutũ noſtrũ eſt.Nam, quae pro ſanis,aut aegris in uſu habita ſunt a medicis uehicula,alia ab animalibus, mulis.ſ. aut equis agebantur, alia ab hominibus, & utraq. uel tardiuſcule,uel celeriter. Geſtationẽ vehiculo factã q̃uis ceteris acriorẽ eſſe dixerit Celſus,nihilominus,ſecundũ Galeni ſen- li.2.c.15.
tentiã,inter debiles exercitationes recenſeri meretur.quo fit,ut ſa- 2. de tue. ual. c. 11.
nis,niſi aliter exerceri impediantur,minime omniũ cõueniat. Vale- 5. de tue.
tudinarijs,atq. ſenibus magis, quẽadmodũ Antiochũ ſeſe exercuiſ- ual.
ſe,& Caeciliũ Pliniũ accepimus:maxime uero aegrotãtibus,de quibus ſermonẽ faciens Antyllus dixit,geſtationem in uehiculo factam uim quandã amoliẽdi,cõmouendiq. morbos ſtabiles,& permanentes habere.Qua propter Seneca epiſt.56.ad bilẽ faucibus infixã diſcutiendã, & ad ſpiritus denſitatẽ extenuandã ſibi mirifice profuiſſe
C ſcribit,qui,ꝙ anhelandi difficultate, ſiue ſuſpirio, ut ipſe uocat,non raro uſq. ad expirationis periculũ exerceretur, huiuſcemodi exercitatione aduerſus morbũ utebatur. Haec inquam exercitatio du- lib.3.c.6.
plex ab Aetio traditur,altera mitior,altera uehementior,de mitiori ſcriptum reliquit,ea in capitis affectionibus, & his,quibus inteſtina fluxione laborant, utendum eſſe. unde ſapienter Coelius Aurel. lib.1.c.2.
iudicauit, capitis dolore uexatos per longã uiam geſtari debere,ne frequenti uerſione aegrotanti uertigo induceretur, velut etiam nõ ſine ratione in furore, atq. paralyſi curandis uehiculi manibus acti geſtationem adhibendam eſſe uoluit, quamquam eandem poſtea in epilepſiae curatione improbauerit, ꝙ motus rotarũ uertiginem, caliginemq. faciat aegrotanti,quae paſſionis imaginẽ ferat, licet.n. Galenus, Trallianus, & Aetius in vertiginoſis, epilepticis, graui 5. de tue.
ophthalmia,aut aurium dolore, ſurditateue captis,necnõ in hemi- ual. cap.3

cranicis

cranicis ſimilem exercitationem prorſus auerſari non uideantur: D
attamen Aetius ſic affectos leniter moueri, & auerſos ab itinere retrorſum deſidere in curru mandauit: multos ſubiungens ſe nouiſſe
Loco cit. hoc modo curatos, qui nullo alio auxilio indiguerunt. Aetium deinde ſecutus Auicenna addidit, huiuſcemodi uectationem retrouerſa facie peractam uiſus debilitatis, eiuſq. obfuſcationi magnū iuuamentū conferre. Hanc mitiorē in aluo fluente cōmendauit Celſus: quam ualetudinarijs quoq., & ſenibus Auſonium Gallum pöetam, & Auſonij medici a Marcello citati filium probaſſe puto, quādo is, amico cuidam ſeni, & a morbo reſurgenti ſcribens, monet Ciſio, & Veredo, quae erant vehiculorum genera, tarde vehatur, rhedas, petorita, & equorum ueloces motus fugiat, his uerſibus.

Pelle ſoporiferi ſenium, nubemq. veterni,
Atque alacri mediam carpe vigore viam, E
Sed Ciſium, aut pigrum cautus conſcende Veredum,
Non tibi ſit rhedae, non amor acris equi.
Canterÿ moneo male nota petorita vites,
Nec celeres mulas ipſe metiſcus agas.

Porrò uehiculi geſtationem uehementiorem tamquam calefacientе, attenuanteq. ui praeditam in ſupprimenda carnis multitudine a
li.4.c. ult. loco cita. Coelio cōmendatam inuenio: quam itē ab ipſo pro atrophiae curatione, & ab Aetio in affectionibus pectoris, & ſtomachi, in tumoribus laxis, in hydropicis, ac ſtupore attonito perculſis ueluti optimū praeſidium uſurpatā fuiſse, conſtat. In lectica geſtatio facta ut praedicta aliquanto remiſſior atq. blandior exſiſtit, ſic quoq. plures uſus apud medicos in exercendis aegris habuiſse legitur. quod enim in ſanis quandoq. eam adhibitam reperiamus, id factum credo: nō ut F
ſimili exercitatione ulla ualetudini accederet utilitas, ſed potius,
Q. Curti° quia a ſenectute, ſiue alia cauſsa (ueluti Alexander ob cruris vulnus in militari expeditione lectica uſus traditur) cogebātur, uel ut a puluere, ſole, uentorum flatibus, pluuia, grandine, ac hyemis rigoribus defenderentur. quo circa, niſi aliqua ex praedictis cauſſis homines ſani urgeantur, ut a lectica abſtineant, conſulo: quoniam, praeter agitationem illam, quae plurimorum capita uexare cōſueuit, generat & in corporibus quendam torporem, dum omnia ferè membra a motu ferientur, ut mox difficile reddatur, ea maioribus, ac utilioribus exercitationibus aſsuefacere. Verum enim uero hac particulari cōmoditate non mihi uidetur priuanda lecticae geſtatio, ꝙ ſani uiri ea poſsunt uti poſt cibos, nō ad exercēda corpora, ſed ad obeūda negotia neceſsaria, citra motus damnum, aut ſolatij, & exhila-
randi

A randi animi gratia:quēadmodū factitaſse Auguſtum,quando a cae-
na ſe ī lecticulā lucubratoriā recipiebat,auctor eſt Suetonius. Quā-
tum autē ad exercitanda languentium corpora ſpectat, duplex fuit
illius apud medicos gymnaſtas uſus, aut geſtatis ſedentibus,aut de-
cumbētibus. Decumbētes in lectica geſtantur, ut Antyllus, Aetius, locis citā.
& Auicēna memoriae mandarunt, qui lethargica febri, aut ſemiter
tiana, aut quotidiana, ac phlegmatica uexantur, hydropici, ſecun-
dum Tralliani ſentētiam, apoplectici,reſoluti, nephritici, ac poda- lib. 9.c.3.
grici.ſiquidē haec cōmotio per lecticam habita (ut ait Arabum me
dicorum princeps) materiam expulſioni aptam efficit. prodeſt ſub-
inde talis geſtatio ijs,qui diuturna imbecillitate laborant,qui elle-
borū ſumpſerunt :itemq. uigilantib. aut ſegnitie, & pigritia quadā
oppreſſis, necnon ijs, quibus caninum in modū appetitus intentus
B eſt,nimirum cum intentio illa ſedetur. Ceterum ſedētes ij lectica,ſe
cundum Aetiū, portari debent, qui in integra febriū declinatione
cōſiſtunt. eadē ratione, & illi, q alias exercitationes obire nequeūt,
qui diuturno aliquo, & leui morbo impliciti ſunt, qui, cum adhuc
imbecilles ſint, uires reficere cupiūt, qui tarde alimentū cōficiunt.
Ex quo prudēter ſatis Corneli⁹ Cel. ubi phthiſici nauigare neque-
unt, lectica eorū corpora dimouēda conſuluit: quemadmodū Ale-
xander Trallianus,ſi quid aliud huiuſcemodi geſtationes,& naui,&
lectica factās, hydropicos iuuare ſcripſit. In ſella, quam ſcamnum
uocare maluit eloquētiſſimus Celſus,geſtatio facta, tametſi apud au lib.2.c.15
ctores ſaepenumero cū lectica cōfuſa,atq. eadē inueniatur, nihilo-
minus in duobus ab illa diuerſam exſtitiſse puto:primo, quia lecti-
ca duorū hominum capax erat, ſicuti innuit Suetonius, ubi Neronē
C cum matre in lectica quandoq. uehi ſolitum ſcribit. quod minime
de ſella(ni fallor)legitur. ſecūdo, quia lectica interdū ſex ſeruis, in-
terdū octo,interdum plurib. geſtabatur. ſellā autē tamquā breuio-
rem, & unius dumtaxat capacē a paucioribus. geſtatā,uerıſimile uide
tur. Neq.n.ullam inter ſe maiorē differentiam tēporib. noſtris ſella
cooperta,& lectica obtinuerunt, q̄ ꝙ altera a duob. ſeruis ut pluri-
mum geſtatur,uniusq. dūtaxat capax eſt,altera a iumentis portatur,
& duos continere ualet. In ſella ſani geſtabātur,deliciarū potius, &
maieſtatis oſtentandae, quam ualetudinis gratia: quamquā Pliniū
ea Romae uectū,ut etiam inter eūdum ſtudijs uacaret, ipſius Nepos li.epiſt. 3
tradit. Celſus hanc ſellarē, & ſimul lecticarē geſtationē nauigatio-
ne in portu,uel fluminibus acta uehementiorem facit. Porro fiebat
huiuſcemodi geſtatio, tū in ſella cooperta, tum in aperta,tū ſeden-
do,tum iacendo. Aegrotantes ſine febre in ſella detecta potius, quā

tecta geſtari debere,cenſuit Antyllus. In alia utiliter portantur ia- D
centes febricitantes, atq. ex ijs lethargici potius,& quos cataphora
vrget. ꝙ ſi aliqui ſimplici permanenti, & diuturna febre iactentur,
Li. 2.chr. cap. ult. Oribaſius loco cita. modo uires ferant,geſtari plurimum debēt,ut Coelius phthiſicis cō
ſuluit,quandoquidē geſtatio,minus mouens corpora, quandoq. fe-
brem magis excitat. Ergo in febricitatibus,qui ad integritatē per-
ueniunt,uel quorum longa admodum remiſſio eſt, uel qui febribus
tenentur longis, etiam ſi non magna interualla habeant, conuenit
haec geſtatio.quam ſimiliter in multis alijs affectibus, nempe in do-
lore capitis;in epilepſia,ſi ferri queat, in mania, in paralyſi a Coelio
Aurel. commendari, ex eius de chronicis paſſionibus inſcriptis li-
bris clare habetur. ut etiam nos tuto, ubi res poſtulat, ſimilibus ge-
ſtationibus aegrotantes exercere valeamus, dum tamen maturo
morbo,atque iam inclinante illud agatur:alioqui, ſi,adhuc ſaeuien E
te,aut incipiente affectione,geſtatio adminiſtretur,accidentia acer
biora, & periculoſiora conſequuntur, quoniam motus, ut diſſipare
utiliter concoctos humores,ac excrementorum reliquias poteſt, ſic
calorem augere,ſpiritusque & humores nondum quietos, & repur-
gatos exagitare natus eſt. ex quo ſummum ſtudium adhibendum
eſt,ne creſcētibus crudisue morbis, praeſertim calidis geſtatio, aut
alia quaeuis exercitatio adminiſtretur, ſed in naturis ſolummodo,
frigidis,atque illis,qui manfeſte inclinare animaduertuntur.

De lecti penſilis, cunarum, ac nauis geſtationum facultatibus. *Cap. XI.*

QVi primus lectulos pēſiles excogitauit Aſclepiades,dua- F
bus rationibus(ut refert Plinius)illud effeciſse uiſus eſt;
tum ut blādo eorum iactatu ſomnos alliceret: tum etiā,
ut morbos extenuaret.quibus rationibus adducti poſte-
riores in curandis aegris eorum uſum frequentiorem reddiderunt;
Loco cit. quamquā grauis auctor Cornelius Cel.exercitationē hanc tantum-
modo adminiſtrandā aliquādo iudicauit,ubi neq. nauis,neq. lecti-
cae,neq.ſellae copia datur:licet poſtea in apoplexia cū aeger reſur-
git,ipſum lecti motu cōcutiendū praecepiſse inueniatur. Verum.n.
uero Antyllus,Aetius,atq. Coelius, etiā ſi nil aliud deficiat,ꝓ mul-
tis affectionib.debellādis, lectis penſilibus infirmos exerceri uolue-
runt,quinimmo(quod paucis cōceditur) hanc geſtationē tam ante
cibū,quā a cibo prodeſse dixit Antyllus.nā primo febricitantes,aut
diuturno morbo decūbētes, in quo corpora cōſumpta ſeſe erigere
non

A non ita valẽt, aut Elleborũ ſumẽtes a tali geſtatione utilitatẽ recipere iudicatũ eſt:deinde in his,qui vires a febrili affectione recolligere incipiũt,necnõ in lethargicis,& in appetẽtia ciborũ deiecta eandẽ prodeſſe experimẽtis inuentũ fuit.neque defuerũt,q. ipſam in furioſis,ac phthiſicis laudauerint. Quemadmodũ,& Aetius,& Priſcianus Theodorus phreniticis adhibẽdã cẽſuerunt, quo blãda illa agitatione ſpirituũ perturbatio leniretur,& ſomnus alliceretur. Ex genere pẽſilis lecti ſcympodiũ quoq. eſſe,mõſtrauimus: & iccirco ubi a Coelio,atque alijs geſtationes ĩ pẽſili lecto ꝓbatas uiderimus, idẽ & de hac intelligere poterimus.Lectulo pẽſili non diſſimilẽ aliã lecto factã geſtationis ſpeciẽ inuenio,quam primus(quod ego ſciam) inter medicos Celſus monſtrauit,vbi deficientibus caeteris geſtationi dicatis inſtrumẽtis, voluit vni pedi lecti funiculũ eſſe ſubijciẽdũ, B atque ita lectũ huc, & illuc manu impellendũ.id quod etiam Amydaenũ Aetium ſignificare uoluiſſe arbitror,quando ſcripſit,duas eſſe lecti geſtationes, aut penſiles, aut fulcra mobilia iuxta angulares pedes habẽtis. Hoc equidẽ illud exercitationis genus exiſtimo,qđ ab Auic.ſub cunarũ reuolutione deſcriptũ fuit,atque idẽ nomen uſque ad tẽpora noſtra retinuit: etſi. n. ab ipſo inter debiles exercitationes recẽſeat,demulcẽdisq. pueris potius ex Galeni ſnĩa,nõ ſanis, aut infirmis exercitãdis aptũ videatur:nihilominus ijs cõuenire creditur,quos febres debilitarunt, ſicut ẽt illi,qui nec dum ſe mouere, neque ſedere valẽt,quiq. ab hellebori potione valde ꝓſtrati fuerũt, aut ſecundũ Celſum alicuius mẽbri reſolutionẽ patiũtur.quin,ſi talis geſtatio ſuauiter adminiſtretur,ꝑter ſomni iucũditatẽ q̃ affert, flatus quoq. diſſoluit,reliquijs morborũ capitis,veluti ſtupori,& obliuioni prorſus exſtinguẽdis,cõducit,appetitũ mouet,& naturam ſopitã exſuſcitat.Auic.l.4.trac.2.c.13.ad cõpeſcẽdum nimiũ ſudorẽ ꝑcipit,ut aegri ponãtur ſuper illud inſtrumentũ,quo pueri,vel iuuenes ſolẽt in aere cõcuti, atque ita in aere frigido cõcuti,qđ quidẽ puto eſſe genus illud inſtrumẽti,cuius facta eſt mẽtio ſupra li.3.ſub Oſcellarũ nomine. Inter geſtationum ſpecies vltimo loco poſuerunt ferè oẽs nauigationẽ,q̃ caeterarũ omniũ leniſſimã fecit Corn.Cel.ſed.& huius quãplurima inueniuntur diſcrimina: ſiquidẽ nõ parũ intereſt, an quis in ſtagno,an in flumine,an in mari naue geratur: & in mari, an in portu,an in litore,an in alto,an turbato,an tranquillo. Nauigatio facta in ſtagnis,lacubus, aut paludibus caeteris in ſalubritate poſtponitur:quoniã ut plurimum ex aquis ſtagnantibus,niſi ſint maris alicuius inſtar,putridi vapores eleuãtur,qui aerẽ inficiẽtes nauigationẽ magis ſuſpectam reddunt, vt non immerito ſcriptum ſit ab

Ariſt.

Aetius li. 3.ca.6.

loco citat.

libro 2.ad Timo.c.2.

lib.3.c.12

loco citat.

li.1.fen.3. doct.2.c.2

1.đ tu.va.

C

loco citat.

14. partic, problem. 11. & 12. In probl. nat. lib. 1. c. 1. Li. 28. c. 4 lib. 31. c. 6 epiſt. li. 5. cap. 61. 1. Sympo. li. 37. c. 6. lib. de cau. nat.

Ariſt. paluſtria loca incolentes ſubpallidos, ac ſomnolentiores eua D
dere. minus noxia exſiſtit in fluminibus nauigatio, nempe q̄ auctore
Plutarcho timoribus carens nauſeam ullo pacto non commoueat.
uerumtamen tã haec, q̃ illa, quae exercetur in ſtagnis, in capite ma-
le affecto incõgruae a Coel. Aurel. iu dicãtur, ꝑ humectantes caput
terrena exhalatione infrigidant. Duabus praedictis maritima naui
gatio valde praeſtãtior credit̃, quoniã mari ſemper uapores ſicci, &
calidi educuntur, qui latenter, ac ſenſim nauigantiũ corpora reclu-
dunt, necnõ ſalſae proprietatis cauſſa excremẽta abſumũt, atque ho
minũ habitus quadã facili mutatione reficiũt, & iccirco huiuſcemo
di exercitatio in cunctis fere morbis humidis, ac frigidis a medicis
probat̃, & priuatim a Celſo in tuſſi omni, a Coelio ac Aretaeo in do
lore capitis, ĩ epilepſia, ſi ferri queat, in ſanguinis ſputo, in phthiſi, in
icteritia, in hydropiſi a Tralliano in frigida vẽtriculi intemperie cõ- E
mẽdatur. In phthiſi namque praeſtantiſſimũ remedium nauigationẽ
ſemper a Maioribus habitã fuiſſe, teſtatus fuit Plinius, qui hac ratio-
ne phthiſicos Aegyptũ petere cõſueuiſſe refert, quo cum Annaeus
Gallio poſt cõſulatũ iam ferè phthiſicus, & Zoſimus Plinijs nepotis
libertus ſanguinis reiectatione laborãs profecti eſſent, ad ſanitatẽ re
ſtituti fuerunt: q̃q̃ barbarus ille auctor Plinij Secundi nomine falſo
inſcriptus ĩ 1. de re medica lib. dicat phthiſicis magis cõferre in ſal
tibus, vbi pix naſcitur, habitare, q̃ in mari nauigari. Porrò ex mariti-
mis nauigationibus leniſſimã dixit Celſus eam, quae in portu effici-
tur, q̃ tamen in capitis affectionibus una cũ fluuiali, & ſtagnali im-
probauit Aurelianus. Quae uero in litoribus exercetur nauigatio
iucundiſſima habetur, de qua celebratũ hoc prouerbiũ narrat Plu-
tar. πλοῦς μὲν ὁ παρὰ γῆν, περίπατος δὲ ὁ παρὰ θάλατταν ἥδιστος. i. nauigatio F
iuxta terram, ambulatio uero iuxta mare iucundiſſima. haec ex com
muni Auicennae, atq. Aetj ſententiae praecipue prodeſt hydropiſi,
elephantiaſi, apoplexiae, ſtomachi frigiditatibus ac inflationibus:
atrophiae quoque ſecundũ Coeliũ non paruum auxilium praeſtat:
quamuis. n. a principio ſtomachũ ſubuertat, paullo poſt tamẽ aſſue-
faciẽs illũ ſedat, quinimmo, ut dicebat Plinius, uomitiones illae in
ſtabili uolutatione cõmotae plurimis morbis capitis, oculorũ, pecto
ris, & denique omnibus, ꝓpter quae bibitur elleborũ, medẽtur. Ve
rum geſtatio in alto mari peracta reliquarũ uehementiſſima exſiſtit,
& mutationes plurimas, atq. maximas facit, nimirum, cum animus
mixtos affectus habeat, & triſtitia, & ſpe, timore, atque periculo: mo
do gaudentibus, & laetis, modo in anguſtijs, & periculis uerſãtibus,
nauigãtibus, quae ſimul omnia magnã uim habent, vt quoq. Plutar.
cognouit,

A cognouit,ingentes uomitus concitandi,ac conſequenter omnẽ ueterem morbum profligãdi : & proinde iure dixit Auic.nauigationẽ hanc ad exſtinguendas praedictas aegritudines efficaciorem eſſe. quin & mixtio illa motus,& quietis, qua praedita eſt,ſi quid aliud, probe corpus nutrire idonea eſt.Quae tranquillo mari peragitur in naui geſtatio non admodũ(dicebat Antyllus)magnam turbationẽ, Oribaſius
neque cõcuſſionem affert:ex quo fit,ut ferme accõmodata ſit ijs,qui- li. 6.c.23.
bus etiam geſtatio in curribus cõuenit:niſi ꝙ hoc magis habet, ꝙ in purgato aere,ubi nõ humidi uapores,ſed ſicci,& acres ſint,efficitur. Caeterum quae turbato mari obitur,magis animum,& corpus exagitat,magisq. uomitũ ciet,& iccirco quantum fieri poteſt,in omnibus fugienda eſt,cũ motus acutiſſimos, dum nauis a uento impellit̃, uehementiſſimos,& neutiquam ceſſantes,ſicq. corpori intentiſſimos
B habeat.Non ſilendum,in nephriticis nauigationem,omnemq. maritimam uitam ab Aretaeo ſub his uerbis commendari: καὶ πλοῦς καὶ, ἐν θαλάσσῃ βιοτὴ,ἅπαντα τοῖσι ἐπὶ νεφρῶν ἐστιν ἄκεα.ideſt, Et nauigatio, & uita in mari facta,omnia ſunt nephriticis remedia.

De natationis, & piſcationis effectibus. Cap. XII.

NATATIONEM inter exercitationes apud medicorum gymnaſtas exſtitiſſe, maximeq. omnium ab antiquis in exiſtimatione habitã fuiſſe,ꝙ homines e periculis maximis,(ut dixit Plato in Gorgia)liberaret,eosq. ad audendũ fortiores,& animoſiores redderet,iã ſatis monſtrauimus:ideo ui- li. 3.c.14.
res eius perquirere ſolum reſtat. Nã uarias hanc quoque differẽtias
C habuiſſe reperio:ſiquidem aut natatio fiebat in aquis ſponte naſcentib.aut in alijs:& ſi in alijs,uel in dulcibus,vel in maritimis:ſi in dulcibus,aut fluuijs aut lacubus,aut ſtagnis:atque hae omnes uel in calidis,vel in frigidis. Natationem in aquis ſponte naſcentibus,quas omnes calidas eſſe, & Ariſtot. auctoritas & ratio,& experientia de- 24.partic. Prob.
mõſtrãt,peractã improbauit Antyllus,tamq̃ impleat,eã tñ in paraly li.6. c.27.
ticis curandis adiumentũ pſtare,credidit Coel.Aur.ita.ſ.adminiſtra lib. 1.c.2.
tã,ut patientibus partibus inflatae veſicae adiũgant̃,quo natandi la & li.5.c.2
borem minuãt.Quae porrò in dulcibus aquis efficit̃ natatio,ad oĩa eſt maritima male affectis inefficacior.quamobrem vitãda plerumque eſt:qa,ſi in ea qs diutius immoret̃, ei nerui,cum pp frigus,tum propter humiditatem laedentur:ex factis tñ in dulcib.aquis natationib.fluuiales minores ſanis corporib.noxas inferunt, potiſſimumq. ad inducendũ ſomnũ ab Horatio Flacco cõmendantur, vbi ſcribit,

ter unctis. li.2.ſerm.

Saty. 1. *Trans nanto Tyberim, ſomno quibus eſt opus alto.* D

pernicioſiſſimae vero ſunt, quae in paludibus,& ſtagnis obeuntur: quoniã uapores putridi una cum humiditate corporis meatus illabentes,nõ ſolum caput, ue rũ etiam uniuerſum corpus contaminãt. Lacuſtres medio quodam pacto ſe habent:quae tanto minus inſalubres erunt,quanto lacus,ubi efficiuntur, uaſtiores & puriores apparebunt. Maritima natatio ab Aretaeo in dolore capitis antiquato uſurpatur. Ab Aetio ex Gal. mente in narium obturatione, & odoratus laeſione,ſi aſſidue fiat,probatur. A Celſo uero, & ab Antyllo hydropicis,ſcabioſis,& quos exanthemata infeſtant,itemq. elephãtiaſim patientibus,& quorum crura, aut aliquae aliae corporis partes defluxione tentant̃,accõmodata reputatur. facit quoque ad eos, qui ex alimento fructum non ſentiunt. & ideo non immerito Coel. Aurel. Natationes maritimas in paralyticis, ut etiam Celſus ſtomachicis,iecoroſis,lienoſis,cachecticis ex vſu eſſe ſcriptum reliquit. E uerũtamen non poſſum non ſumma admiratione teneri, quomodo is auctor natationes ſub Dio factas in capitis dolore, atque ẽt in epilepſia laudauerit:cum Antyllus non ſolum marinam natationem, ſed qualẽcũque aliã capiti nocere tradiderit. quod ſimiliter ipſa ratio perſuadere videtur, demonſtrans, tum ſitum ipſum natantium,tum continuas ex aquis emanantes exhalationes caput replere, ac male afficere. Illud hoc in loco ſilendum nõ eſſe duco,quod magnus philoſophus

23. partic. Prob. 12. Ariſt. in problematib. ſcriptum reliquit, uidelicet,in mari facilius,quã in fluuijs natari: ꝓpterea ꝙ qui natat, ſedulo aquae adnitendo natat;adniti autem ad id firmius poſſumus,quod corpulentius eſt:unde cum aqua marina fluuiali fit corpulentior, craſſior, & ad renitendũ ualidior, magis natãtes adnitẽtes ſibi ſuſtinet. idẽ 23. I prob. ſecet. ſcribit natatione in mari magis corpora euacuari,quam curru,quod an intelligendũ ſit de euacuatione per aluum, ut interpretatur Gaza, an potius de totius corporis diſſipatione nõ ſatis cũ certus, cum aquam ſalſam aluum reſtringere clare aduerſus vulgarẽ opinionem aſſerat Hipp. lib. de aere,aq. & loc.,quod ſi facit intus accepta, multo magis facere debet eius uapor extrinſecus illatus in corpus. Eſt p̃terea de quacunq. natatione animaduertendũ,paucos diuturnos morbos reperiri,in q̃bus ulla ꝑfecte apta ſit,& ob id perraro,ac ſolũ aeſtate adhibenda erit natatio,qñ gracilem reddere,ꝑ halitũ euocare,firmare,calefacere, attenuare,hominemq. tandem

li. 31. c. 6. iniuriae minus obnoxiũ facere põt:a Plinio ſcriptũ eſt luxata hominũ corpora,& quadrupedũ natãdo in cuiuſlibet generis aqua facillime ĩ artus redire. Natatio calida emollire indurata,calefacere re-

frigerata

A frigerata credita eſt.& ob id a Coelio Aur.in curãdis arthriticis cõ-
mendata,ab Aetio ex mente Gal. in ijs,qui cutem corporis denſatã
habent.at ab ea caput offendi,uires quodã pacto eneruari,nemo ne-
garet: q̃ alio etiã non carere uitio dixit Coelius,uidelicet humores
fundere,nec ipſos reſoluere. Frigida ꝙ intus calorẽ natiuum repel-
lens ipſum ualidiorem efficiat ciborum optimam, & citã cõcoctio-
nem praeſtat: exuberantes humores diſſipat, & intus refrigeratas
partes calefacit. unde iure etiã ipſam in arthriticis laudauit Aure-
lianus ea ratione motus,qua Hippoc. frigidam tetano affectis large
affuſam remedium eſſe dixit, ſicut, & Celſus pro regio morbo labo-
rantibus in aeſtate, & Herodotus apud Aetium ad euitandum aeſtũ
frigidam natationem commendauit. experientia tamen conſtat, ſi
quis ea frequenter utatur neruos laedi, & interdum ſurditatem cõ-
B trahi, quod Agathinus apud Oribaſium confeſſus eſt. Atque haec cap.14.
omnia a nobis dicta accipiantur de illis natationibus,quae ad gym
naſticam quidem medicã pertinebant,ſed minime ſemper in gym-
naſijs exercebantur.illae uero, quas in gymnaſijs ipſis fieri conſue-
uiſſe in 3. lib. probauimus, ſiue in piſcinis, ſiue in ampliſſimis labris
agerentur, duos praecipuos fines ſecundum opinionem noſtram ha
buerunt,alterum ut motu illo blando,quo narantes agitãtur, aqua
magis corpora permearet, ſicq. membra copioſius humectarentur:
alterum ut maiore uoluptate in mouendo ſeſe fruerentur: quando-
quidem aqua mota, & praeſertim balneorum ſuaui illa attrectatio-
ne ſingularem quandam delectationem affert. De piſcatoria exerci 7. d legib. i ſophiſta
tatione,quam diximus ex Platonis ſententia nec animo,nec corpo- li.3.c. 13.
ri prodeſſe, & proinde ab illo optari, ne iuuenes huic incumbant,
C pauca uerba faciam, tum quia ferè ſub nauigationem reducitur, ut
eadem repetere non ſit opus: tum quia a medicis prope nullis eam
in uſu habitã eſſe cõſtat:niſi ꝙ Auic.inter debiles exercitationes ad- loco cita.
numerauit,quando quis in nauicula piſcatoria moueatur,& ob hoc Sect. 38.
piſcationẽ nullam calorẽ natiuũ augere credendũ eſt,cum & Ariſt. prob.2.
ſcripſerit,piſcatores marinos,ideo rufo colore exiſtere,quoniam in-
tus frigent,extra uero quaſi adurũtur: habent.n. qui in mari piſcan-
tur hanc praecipuam cõmoditatẽ,ꝙ eorũ corpora ualde exiccãtur,
& propterea minime omniũ corruptionibus ſubijciũtur: quin ſi pu-
tredo aliqua intus lateat, protinus exugitur, cõſumiturq. ut magna
cũ ratione ſcripſerit Gal. piſcatorũ habitus duros, ac ſiccos eſſe; eo- i.de ſimp. med.
rumque vlcera perinde exiccata cõtinuo apparere,ac ſi ſalita forẽt. 5. de cõp.
Quod uero ſcripſit Suet. Auguſtũ interdũ hamo piſcari conſueuiſſe, med. ſ.l.
id poti⁹ animi laxãdi cauſa, quã ualetudinis gratia ab eo agebatur. In vita Aug.c. 83

libro 2.de paruae pilae ludo. VENATIONIS exercitationem comparans ludo paruae
pilae Gal. illud ſolum inter ipſas diſcrimen poſuiſse ui-
detur,ꝙ alter modico apparatu indigeret, & ob id cuius
exercitatu facilis eſset:altera vero pluribus inſtrumentis
opus haberet,neq. ab omnib.ſed ab ingenuis dumtaxat,atque diui-
tibus exerceri poſſet.hoc aũt licet Galeni forſan tẽpeſtate,atque ẽt
in aliqua uenationis ſpecie tẽporib⁹ noſtris uerũ foret,nihilominus
in maiore eius parte ſecus rẽ ſeſe habere compertũ eſt, qñ ſaepenu-
mero uno ,uel duobus canib.aut paullo plurib. inſtrumentis ruſti-
cos, atq. pauperes uenãdi exercitationẽ frequẽtare conſpicimus.ut
hac ratione ipſa minores laudes pilae ludo nõ mereatur,neque pau
2.d̃ tu.va. cap.8. ciorib.uerbis eius facultates a nobis explicari debeant.Cum.n.Gal. E
uenationẽ inter ea , quae ipſe exercitationes & opera nuncupauit ,
recenſuerit:cumq. illius perſpecta natura manifeſte monſtret,nõ ab-
ſque uehementia,magnitudine,atque celeritate ipsã effici , nimirũ
in qua multae aliae exercitationes,curſus uidelicet, ambulariones,
ſaltus,iaculatio,uociferatio,& aliae neceſſario requirantur, rationi
conſequens eſt eam his facultatib.praeditã eſſe, ꝙ corpora uehemẽ
ter calefaciat,excremẽta diſſipet,carnes,& ſuccos exubernantes mi
nuat,ſomnos profundos generet,& proinde concoquẽdis cibis,cru
disue.humorib.magnopere conferat:quodq. ait Xenophon,auditũ
ac viſum acuat,ſimulq. ſenectutẽ retardet.ob quas egregias faculta
tes illud eſſe uerum exiſtimare debemus,ꝙ Razes Arabs auctor gra
In 3.contin. trac. 13.cap.2. uiſſimus ex Gal.ſentẽtia memoriae mañdauit,uidelicet in quadam
peſte contigiſſe,ut omnes fere perierint,& ſoli uenatores o b aſſiduã F
exercitationẽ incolumes euaſerint.Caeterum quod uehementibus
Li.de pu. epil. exercitationibus a medicis attributum reperitur,neque venandi la-
com.115. bor carere videtur, vt ſcilicet caput offendendi ui polleat maxime,
ſi importune efficiatur, quemadmodum in 4. de acutorũ victu apud
illum auctorem legitur. Quantum uero ad particularium uenatio-
nis ſpecierum qualitates attinet,de duabus ſolũ uerba faciam,tam-
quam in his ſolis tota uenãdi ad ſanitatẽ,aut aegritudinẽ pertinens
facultas conſiſtat:illae ſunt,equeſtris,ac pedeſtris:nam ſciũt omnes,
quãlibet uenationẽ,ſiue canibus, ſiue retib. ſiue auib.ſiue arcubus,
ſiue alijs inſtrumentis exerceatur,ab hominibus agi, qui aut pedib.
proprijs eant,aut equis inſideant.Equeſtrem igitur(ita liceat mihi
appellare)venationẽ exercẽtes,cum modo currentib. equis,modo
gradientib.agant,modo uociferare,modo quieſcere cogantur,om-

nib,

A nib. partib.laborare uidétur,& iccirco multi hac exercitatione crediderunt corroborari pectus,ſtomachum, inteſtina, dorſum, atque crura: ego vero eã euitare illis praecipio, quibus caput faciliter offenditur: quibus fractionis uenarum in pectore periculũ imminet, quibus lapilli in renibus aggregantur,quibus peritonaeum debile, aut ulla herniae ſuſpicio eſt, & quibus tandem uniuerſus corporis habitus caloré pluſquam mediocrẽ obtinuit; ſiquidẽ multos videre licet uenatores, quos partim ob clamores, partim ob motus violentiam ſimiles morbi occuparunt,& quãdoque ad interitum deduxerunt.qua de re prudẽter Martialis Priſco,ne Veredo (erat is equus velociter currens)in uenatu uteretur,conſuluit hiſce verſibus, Lib. 12.

Parcius vtaris moneo rapiente Veredo
Priſce, nec in lepores tam violentus eas.
B *Saepe ſatisfecit praedae venator, & acri*
Decidit excuſſus nec rediturus equo.
Inſidias, & campus habet, nec foſſa, nec agger
Nec ſint ſaxa licet, fallere plana ſolent.
Non de erunt, qui tanta tibi ſpectacula praeſtent:
Inuidia fati ſed leuiore cadunt.
Si te delectant animoſa pericula Tuſcis,
Tutior eſt virtus, inſidiemur apris.
Quid te frena iuuant temeraria? ſaepius illis
Priſce datum eſt equitem rumpere, quam leporem.

Porrò venatio pedeſtris eadem ferè cõmoda,& incõmoda in equeſtri reperta continet, niſi ꝙ, dum curſibus, ac ſaltib. feras inſectatur uenator,per montes,per ualles, per deuia, per ſiluas, per ſaltus, minori certe periculo, quam in equeſtri, ſubijcitur: at maiori labore C afficitur,magis incaleſcit, magis pedes, & crura corroborat: praeter haec libidinis ſtimulos,coercet, quando Hippolytum ſtudio uirginitatis hoc uenationis genus exercuiſſe ferunt.Excitat quoq. uenatio appetitum, ſicut coquus ille Dionyſio dapes auerſanti reſpõdit, ipſi defuiſſe laborem in uenatu, qui appetitum generaſset. Neutra tamen, ꝙ uehementior exſiſtat, ſenibus,aut debilibus accõmodata inuenitur, ſed illis tantum, qui robuſtas omnes corporis partes ſortiti ſint,quiq. optime ualeãt.ut non abſque iudicio ſummo Cornel. Cel. dixerit,ſanum hominẽ, & beneualentẽ modo nauigare, modo uenari debere. quod ſi Plinius nepos ſanitatẽ ſuam uenationi, quã ruri in Tuſcis obibat, aliquando acceptam retuliſse uidetur, iudicandum eſt, aut illa moderatiſſime uſum fuiſse, aut potius corpore robuſto,ac ſano ita ualuiſse,ut nullo pacto a tanti laboris uehementia laederetur.Erit itaq. omnib. hanc exercitationem inire cupientibus

Seneca in tragoed.

Li. 1.c. 1. epiſt.lib.5

tibus duo neceſſarium diligenter conſiderare, primum an corporis D
robore polleant,inculpataq. ſanitate fruantur:ſecus,ne grauiſſima pericula ſuſtineant,iure dubitandum uidetur: ſecundum,numquid modeſtia quadam,& iucunditate, aut potius citra delectum ullũ, & caſu quodam,ut plerumque fit,venationi operã nauẽt.Quicũque.n. ſuarum uirium, aeris, temporis, quantitatis, loci, & modi rationem aliquam habere uolunt, multa profecto eorum malorum uitare poſſunt, quibus ceteri caſu ſeſe exercentes ſubijciuntur: eo magis, quod uenatio illud praecipuum in ſe habet, quod nulla alia exercitatio in eum modum obtinuiſſe apparet, ut ſcilicet totum ferè diẽ non raro ſibi requirat. vnde aut venatores inter exercendum cibum capere, & a cibo magnos labores aggredi coguntur, quo ualetudini nihil pernicioſius eſſe poteſt; aut tota die ieiunant, quod tametſi fortaſſe minus offendat, neque tamen ipſum noxa penitus E
caret, quando praeter conſuetudinem illud efficitur,necnõ poſteà uſque adeo prae fame exſaturantur, ut uentriculum concoquendo mirum in modum fatigent, ſicque & cruditates, & alia innumera mala ſubeant.

Artis Gymnaſticae finis.

HIERONYMI MERCVRIALIS ſex artis Gymnaſticæ librorum elenchus, quorum primus liber continet.

DE principijs Medicinæ. Caput primum.

De conſeruatiuæ partibus, & quid tractandum. cap.2.

Quid ſit gymnaſtica & quotuplex. c.3.

De gymnaſticæ ſubiecto, & eius laudibus cap.4.

Quo tempore, et quo pacto cœperit Gymnaſtica cap.5.

De Gymnaſijs antiquorum cap.6.

De varijs hominum generibus, quæ in gymnaſia conueniebant cap.7.

De gymnaſiorũ diuerſis partibus. c.8.

De palæſtra, & alijs gymnaſij partibus cap.9.

De balneis gymnaſiorum, atque etiam de ſtadio cap.10.

De accubitus in cœna antiquorum, & ſemel duntaxat in die cenandi conſuetudinis origine cap.11

De auctoribus gymnaſticæ, & gymnaſiorum miniſtris cap.12.

De trium gymnaſticæ ſpecierum differentijs: bellica, legitima ſiue medica, & vitioſa ſeu athletica cap.13

De vitioſa gymnaſtica, ſiue Athletica. cap.14.

De viuendi Athletarum ratione. c.15.

LIBER SECVNDVS.

QVid ſit exercitatio, & quo differat a labore, & motu. cap.1.

De gymnaſticæ medicæ diuiſione. cap.2.

De ſaltatoria cap.3.

De ſphæriſtica cap.4.

De pilæ ludo ſecundum latinos cap.5.

De orcheſtica, ſiue tertia ſaltatoriæ parte cap.6.

De fine ſaltationis, & de loco cap.7.

De luctatoria cap.8.

De pugilatu, & Pancratio, & Cæſtibus cap.9.

De curſu cap.10.

De ſaltu cap.11.

De diſco, & halteribus cap.12.

De iaculatione. cap.13.

LIBER TERTIVS.

DE agendis, & de ratione præſentis tractationis cap.1.

De deambulatione cap.2.

An erectum ſtare ſit exercitatio cap.3.

De pugnarum generibus cap.4.

De nonnullis alijs exercitationum ſpeciebus cap.5.

De ſpiritus cohibitione cap.6.

De vociferatione, & alijs vocis exercitationibus cap.7.

De Cricilaſia, Trocho, & Pilamalleo cap.8.

De equitatione cap.9.

De curruli vectatione cap.10.

De geſtatione in lectica, & ſella. c.11.

De agitatione per lectos penſiles, & per cunas facta, & de Scimpodio. ca.12.

De nauigatione, & piſcatione. cap.13.

De natatione cap.14.

De venatione cap.15.

LIBER QVARTVS.

DE ratione agendorum, & de exercitationis vſu cap.1.

Gymnaſtica. V Con-

Confutatio opinionis eorum, qui exercitationem in ſanis damnabant; & de exercendi neceſſitate, atque commoditate cap.2.
Improbatio eorum qui omnes homines exerceri debere ſentiebant cap.3.
Redarguuntur qui aſſuetos ſolum exerceri volebant cap.4.
De exercitationum differentijs cap.5.
De corporum morborum, & ſanitatis generibus cap.6.
An corpora ægra vllo pacto exerceri cõueniat cap.7.
De corporibus valetudinarijs, & ſenilibus exercendis cap.8.
De corporibus ſanis exercendis cap.9.
De locis in quibus exercitationes fieri debent cap.10.
De tempore exercitationibus apto. cap.11
Quanta fieri debet exercitatio cap.12.
De modo exercendi cap.13.

LIBER QVINTVS.

DE ordine agendorum, & de nonnullis ſcitu dignis cap.1.
De ſingularum exercitationis differentiarum effectibus cap.2.
De ſaltatoriæ effectibus cap.3.
De ludorum pilæ effectibus cap.4.
De luctæ commoditatibus, & incommoditatibus cap.5.
De pugilatus, Pancratij, & Cæſtuum facultatibus cap.6.
De curſus natura cap.7.
Quid præſtet ſaltus cap.8.
De halterum conditionibus cap.9.
De diſci, atque Iaculationis effectibus. cap.10.
De deambulationum qualitatibus. caput 11.
Iterum de deambulationum qualitatibus cap.12.

LIBER SEXTVS.

QVos erectum ſtare effectus pariat. cap.1.
De pugnarum effectibus cap. 2.
De quarũdam aliarum exercitationum qualitatibus cap.3.
De ſpiritus cohibitionis facultatibus. cap.4.
De vocis exercitationum facultatibus, & primo de vociferatione, & cantu. cap.5.
De lectionis, ſermonis, riſus, & fletus qualitatibus cap.6.
De Cricilaſiæ, Trochi, & Pilamallei qualitatibus cap.7.
De equitationis facultatibus cap.8.
De geſtationum in vniuerſum viribus. cap.9.
De geſtationum in vehiculo, lectica, atque ſella particularibus viribus. cap. 10.
De lecti penſilis, cunarum, ac nauis geſtationum facultatibus cap.11.
De natationis, & piſcationis effectibus cap.12.
De venationis conditionibus cap.13.

INDEX LOCVPLELISSIMVS RERVM OMNIVM MEMORABILIVM, QVAE IN HOC OPERE CONTINENTVR.

A

ABies eſt materia currib. faciendis apta 171.a
Abrahã vt Deꝰ ab Alex. Se.colebatur 182.d
Academia Platonis 18.e
Accubitus conſuetudo vnde manarit. 53.a.b
Accubitus virorũ forma qualis fuerit. 53.e & deinceps
Accumbentium numerus quis eſſet. 54.d
Accumbentium imago 55
Achilles ſuos milites diſco exercebat, ne ocio torpeſcerent 121.c.130.f
Acidũ ructãtes vociferatione iuuant. 281.c
Adoleſcentes cur ad gymnaſia accedebant. 26.d
Adorantes erecti ex lege ſtabant 138.f
Aeger nullus ex aliquorum ſententia eſt exercendus 205.c
Aegroti priſcis temporibus palam exponebantur, & qua de cauſa 1.c
Aegyptus, Homero autore, multas herbas ac medicamenta habuit 1.b
Aerẽ ex extrinſecus corpori accidentib. 6.f
Aetas i exercitatione eſt cõſiderãda. 212.f.
Aglaitades errauit, riſum dicens neq; corpori, neque animo prodeſſe. 161.b.288.d
Agoniſtarcha quis fuerit 61.a
Albati erant vna factio Romana 168.e
Aldus Manutiꝰ iuuenis eruditiſſimꝰ. 178.d
Alexander Seuerus Imperat. exercitationis cauſa aliquando piſcabatur. 181. quos Deos coleret. 182.d. ad maiorum effigies ſacra faciebat ibid.
Alexandri Seueri Imp. exercitia poſt lectiones quæ fuerint. 28.f. idem balnea virorum ac mulierum ſeparauit 50.d
Alexan. Seuerus Imper. fere ſemper frigida lauatione vtebatur, raro calida 39.c
Alexan. Seuerus Imp. noluit ingenuos curſu exerceri 115.c
Alexander Seuerus Imperat. nemora pub. thermis iunxit 134.f
Alexander Seuerus Imp. qua victus ratione Lampridio authore, vteretur 225.a
Alexander Macedonum Rex quid ante cibi ſumptionem ageret 224.e
Alexander propter cruris vulnus lectica in militari expeditione vtebatur 297.f
Alipilus in gymnaſijs quis eſſet, & quid ageret 63.c
Alipta quis nam eſſet 63.a
Aloyſius Mocenicꝰ Frãciſci F. laudat. 19.c
Ambulationes quænam ſecundum Ariſto. ſint faciliores 217.c
Ambulationes tum aſcẽdendo tũ deſcendẽdo factæ qua de cauſa laudentur. 264.d
Ambulatio ſub Dio facta, ambulationi in porticu factæ à Celſo præfertur 265.a
Ambulatio ſubdialis multas habet ſpecies ibidem
Ambulatio ſub Sole, vel in vmbra facta ab authoribus diuerſis diuerſimode accipitur ibid.
Ambulatio ſub Sole minus lædit, quàm ſtatio, & qua de cauſa ex Ariſtot. ſententia 266.f.271.a.272.e
Ambulatio in vmbra facta, quænam ſit bona ibi.
Ambulatio per arbores rore ſuffuſas facta lepram facile inducit, & cur 267.a
Ambulatio epilepticis, & vertiginoſis conueniens quæ ſit 267.b
Ambulatio ante cibum fieri debet, & qua de cauſa ibid.
Ambulatio poſt cęnã q.b. conueniat. 267.c
Ambulationis matutinæ, & veſpertinæ effectus qui ſint ibid.
Amicus Bibriciorum Rex ceſtu claruit, & fuit à Polluce interfectus 119.f
Ammon apud Oui. ceſtu valuit 117.a
Andreas Baulius vir multæ doctrinæ. 34
Andr. Palladius Archite peritiſſimus. 19.c
Angina laborantes luctã effugiant. 246.e
Animus ſine corporis auxilio nihil laudẽ dignum efficere poteſt 13.a
Anneus Gallio ſanguinem expuens nauigatione ſanus factus eſt 179.b
Antheus ſecundum platonem fuit luctationis artis auctor 105.a

Antiochus medicus quo exercitio vteretur 210.e.f
Antiochꝰ medicꝰ vehiculo geſtabat. 297.b
Antiꝗ bis in die an ſemel ſaturarent. 52.f
Antiquorũ mos vinciẽdi tp̄a in cœna. 57.a
Antiqui in ſtratis cœnabant 53.a
Antiqui omnes voluptates in cõuiuijs excogitarunt 58.e
Antiquorũ ſtudiũ in cibis ac potibus delicatiſſimis coquirendis magnum fuit. 58.e
Antiquorum ſcripta quonam modo interierunt 161.c
Antiquorum maior pars mane vel nihil,exiguum quid ſumebat 225.c
Antiquorum maior pars in veſpere ſolum ſaturabatur 136.e
Antonius Pius Impe. balneum populo ſine mercede conſtituit 48.d
Aphoriſmi Hippocratis explanatio 231
Apodyterium in palæſtra quid fuerit. 29.c
Apodyterium in balneo quid eſſet 40.f
Apollini cur Athenienſes gymnaſium conſecrarunt 8.d
Apollo iaculationis, & medicinæ Deus ab antiquis indicatus 130.f
Apollo iaculationi ab antiquis eſt præpoſitus,& quare 258.e
Apollonius vt Deus ab Alex.Seũe. colebatur 182.d
Apoplectici Tral. ſententia lectica vti poſſunt,& qua de cauſa 229
Aponaxis quid 85.c
Apoſtemata in pectore rupta habentes vociferatione iuuantur 281.c
Apricari quid faciat 140.d
Apuleius Celſus in Sicilia quendam à cane rabido morſum curauit 4.e
Aquæ formido,Pompeio viuente, primo ſe nobis manifeſtauit 4.e
Aquis medicatis etiam vtebantur in lauatione ad voluptatem 47.a
Aqua ẽ ex extrinſecus corpi accidẽtib. 6.f
Aquæ omnes ſponte naſcentes calidæ ſunt Ariſtot.authore 303.c
Aquarium quid eſſet 43.a
Archigenes fuit Had.Imp. archiater. 192.f
Archimedes ſæpe figuras mathematicas in corpore vncto deſignabat 32.d
Ariſtotelis ſententia de gymnaſtica & pædotribica 10.d
Ariſt.ſententia de arte gymnaſtica. 13.a
Ariſtot.ſententia de motu poſt cibũ. 222.a
Ars gymnaſtica,Gale.ſententia,eſt maxima pars facultatis conſeruatricis 7.b
Ars gimnaſtica q̄b. nã rebus p̄ficiatur. ibi
Ars gymnaſtica quomodo ſcientia à Galeno vocetur 10.d
Ars gymnaſtica quid nam circa corpus humanum operetur 12.f
Ars gymnaſtica ad bonũ corporis habitum acquirendum, ac ſanitatem conſeruandã maxime p̄deſt multorum teſtimonio. 13
Ars gymnaſtica homini eſt naturalis. 13.c
Ars gymnaſtica quo tempore inceperit 11.b.c.d.& quomodo ordinem ac regulas ac ceperit 15.c.62.f
Ars conſeruatoria qualitate:quantitate, occaſioneque perficitur 7.a
Ars medica qua ratione coniecturalis efficitur & quaſi incerta 226.f
Artis gymnaſticæ diffinitio. 10.f & 189.c
Artis gymnaſticæ finis 10.f
Artis gymnaſticæ apud antiquos exiſtimatio 13.a
Arthriticos deambulatio ienis, & remiſſa iuuat,& vehemens lædit 261.c
Arthriticos geſtatione curabat Aſclepiades 296.f
Arthriticos natatio frigida iuuat, & qua de cauſa 305.a
Aeſculapius Epidaurius multum artem medicam illuſtrauit 1.c
Aeſculapius ſanis poſtpoſitis,ſolis morboſis ac languentibus opem ferebat 1.e
Aeſculapius iaculationis & medicinæ Deus ab antiquis iudicatus 130.f
Aeſculapius venatione ſummopere delectabatur 185.c
Aeſculapius ab antiquis iaculationi eſt præpoſitus,& quare 258.e
Aſclepiades Pruſienſis orator, & medicus clarus 51.c
Aſclepiades per inediam trium aut quatuor dierum multos affectus curabat 193.c
Aſclepiades infirma corpora varijs exercitationibus moleſtabat, vt hominũ fauorẽ aucuparetur 205.b.235.b
Aſcleqiades Pruſiẽſis lectis,& balneis penſilibus in ægris curãdis vtebatur. 176 f300.f
Aſclepiadẽ Soranus reprehendit,quòd phreneticos cãtu curare profitebatur. 284.d
Aſſa in balneo quid eſſet 41.a
Aſthmaticos curſu veſtib.laneis facto Theodorus Priſcianus curabat 253.a
Cęlius Aureli. ſpiritu retento. 279.c. & vociferatione.281.c. Aſclepiades geſtatione 296.e
Athenæum quis locus fuerit 18.f

Athenienſes cur Apollini gymnaſium con-ſecrarunt 8.d
Athenienſes poſt Lacedæmonas gymnaſia inuenerunt 18.e
Athenienſes iuuenes quid agerent, vt in-trepidi ad vulnera fierent. 144.e
Athleticæ finis 11.b
Athletarum remunerationes 11.c
Athletæ in gymnaſio ſe exercebant. 26.d
Athletæ ſimplici noīe dicti qui ſint. 67.b
Athletæ quibus cibis vterentur 68.e
Athletæ quo noīe a Plato vocentur. 69.b
Athletarum victus ratio,quæ eſſet 72.e
Athletæ cur pallidi fiant poſt labores ex Ariſt.ſententia 74.e
Athletæ a Venere pſus abſtinuerunt. 75.b
Athletarū ægritudines ſecundū Gal. 76.d
Athlet.gymnaſtica ſaltationes habuit. 83.a
Athletæ ambulationib. nō vtebantur 135.b
Athletæ aduerſus palū ſe exercebant 145.a
Athletæ ex ſpiritus cohibitione non parū auxilij capiebant 154.d
Athletæ ſtatim poſt exercitationem potum vitabant,& qua de cauſa 224.d
Athletæ frequentiſſime vtebantur pugil-latu,lucta,& Pancratio 248.d
Athletæ oſtentationis etiam gratia ſpiritū retinebant 154.f
Atrophia laborantes vociferatione liberan-tur 281.c
Atrophiam geſtatione curabant Theodo-rus Priſcianus,& Aretæus 296.d
Attonitos aliquo ſtupore Aetius geſtatione curabat 298.e
Author huius operis cur de gymnaſijs ſcri-bere ſibi propoſuerit 7.a
Auditus ſpiritu retento melior fit 279.b
Aues in aere ſtare apparentes an aliquo mo do moueantur 137.a b
Auerrois ſententia de ijs qui exercitationē dimittunt 194.e
Auerrois reprehenditur, qui cenſuit mor-boſa corpora quotidie ad ſudoris initiū eſſe exercenda 209.e
Aug Imp.lege ſanciuit,vt milites educeren tur ambulatum in menſe 135.c
Aug.Imp. ſimpodio qnq; vehebat. 177.c
Auguſtus Imper. folle ſe exercebat, & qua de cauſa 242.f
Aug.Imp. in fine deambulationis ſubſultim currere videbatur & qua de cauſa.254.e
Aug. Imp. coxendice, femore,& crure ſini-ſtro laborās ambulatione in harena ma-ximè pfunda ſe exercebat,& qūo. 264.f
Aug.Impe. poſt cœnām lectica lucubrato-ria vtebatur 299.a
Aurelianus Imperat. thermas hyemales in tranſtyberina regione fecit 206.f
Aurium dolorē patientes lucta lædit.246.e
Aurium dolore vexatos geſtatione Galen. Tral. & Aetius curabant 297.c
Axes curruum ex vlmo, illice, & frax ino fiunt. 171.a

B

Baliſta quale inſtrumentum fuit. 130.e
Balneum gymnaſiorum 38.e
Balneū loca conſtituētia quenā eſſent.39.b
Balneis inſeruientia quænam eſſnt. 39.b
Balneorū ſitus ſcd̄m Vitruuij ſnīam. 43.b
Balneorū aer extrinſecus & intrinſecus.ibi.
Balnea multum calida Gal.tempore in de-ſuetudinem abierunt 44.e
Balneorum magnitudo,mobilitas,immobi-litas,figura ibid.
Balnea non eundem finem habent. 46.e
Balneis calidis, tepidis, & frigidis antiqui diuerſa ratione vtebantur 47.b
Balneum res quadrātaria cur vocetur. 47.c
Balneorum hora quæ fuerit 50.f
Balnea ſemp ante ſolis occaſum claudeban tur,nec vnquam ante aurorā aperieban-tur ante Alex.Seueri Imp.tempora 50.f
Balneis penſilibus Aſclepiades in ægris cu-randis utebatur. 176.f.d.a Sergio Orata ſunt inuenta 177.a
Baptiſterium in balneo quid eſſet 39.c
Bellorophron fuit eqtationis inuētor.167.c
Bigis Plato animas aſſimilauit 171.c
Bigiæ in pub ſacris frequentiſſimè certaue-runt ibid.
Blandi Forliuienſis error de thermis 19.b
Botularij ī gymnaſijs botulos vēdebāt.64.e
Brachia, dum quis manibus vacuis currit, quodammodo conuelli videntur. 255.b
Brachia diſcus corroborat 257.c
Brotheas apud Oui.ceſtu valuit 111.a
Budæus fallitur 17.a
Budæi error 145.b
Budæus defenſus à Cornario. 119.a

C

Cachecticos natatio maritima iuuat. 304.e
Caius quidam cęcus,quomodo oraculo in-dicante,cæcitate fuerit liberatus 2.f
Calicrates armatus currēdo bis vicit. 116.e
Callimachus ſtatuarius cacirotecnus cur ſit dictus 118.f
Calidarium in balneo quid eſſet. 41.a

Calor naturalis per exercitationem exoneratus multitudine excrementorum, fit robuſtior 192.f

Calor debilis ex motu moderato excitatur, ex immoderato extinguitur 206.f

Calor nimius exercitationes ꝓhibet. 220.f

Calor natiuus exercitatione eſt excitãdus & qua de cauſa ibidem

Calidi homines vel parũ vel nihil exerceri debent, & qua de cauſa 214.e & 229.c

Campus Martius Tyberi vicinus erat, & qua de cauſa 182.f

Canes rabidi in Sicilia plurimi fiunt 4 e

Cantoribus ſpiritu retento peritonæum rumpitur 284.e

Cantus exprimit rerũ ſimilitudines. 9.b.e

Cantus a vociferatione differt 283.b

Capita detecta, a ſole multum læduntur, & qua de cauſa 272 e

Capite cooperto antiq ſacrificabãt. 139.b

Capite malè affectos ex Antylli ſententia multa deambulatio iuuat. 262.e. item deambulatio facta calcibus incumbendo 263.a

Capitis grauitate laborantes poſt motum leniter factum leuantur, poſt curſum magis laborant ex Caſij medici ſententia vnde fiat 251.b.c

Capitis doloré inueteratum Aretæus manuum geſticulatione curabat 240.d.

Capitis circunuolutiones vertigines pariũt 242.d

Capitis doloré lucta iugi & magiſtro adhibito facta Cęl. Aurelianus curabat. 245.a & tali dolore laborantes currere veſtitos iubebat. 253.a. & deambulare. 261.a

Capiti male affecto vociferatio obeſt. 282.e

Capitis dolore laborantes vehiculo per longam viam Cęl. Aurel. vehi debere iudicauit, & qua de cauſa 297.c

Caput debile lædit ſaltatio 240.e

Caput dolens altere lædit 256.f

Caput læditur ambulatione ex motu, & quiete facta, & quare 262.e

Caput maiores noſtri ferè nunquam tegebant 272.e

Carcere detenti qua exercitatione poſſint vti. 194.e

Carnes exercitatorũ caſeo iam coagulato: non exercitatorum verò caſeo nondum bene coagulato comparat Gal. 194.e

Carnis multitudinem deambulatio aufert 261.a

Carnis multitudo qua ratione a Cęlio Aureliano minuatur 277.a

Carnis multitudinem geſtatio Cæl. Aureliano authore, remouet. 298.e

Caſſius iatroſophiſta Romæ Cor. Cel ętate medicinã ſumma cũ laude exercuit 251.b

Cacheticis vociferatio ſubuenit 281.e

Celtæ poſt cœnam pugna vmbratili ſe exercebant 145.e

Cœlum meridianum quale ſit ex Vitru. ſententia 219.a

Cœnæ initio veteres arctius accumbebant ſatiati ἐπὶ τὰ πλάγια vertebantur 53.f

Cœnaturi antiquitus ad dolores capitis ex cibo & potu, & ebrietatem arcendam lineis vinculis frontem & tempora vinciebant, & cur. 55.a

Cenę cõſuetudo apud antiquos. 52.f & inf.

Cœnæ hora cur veſpertina ſit data 59.a

Cęnaturi quinam ſint dicti 167 c

Cera digitis emolliẽda arthriticis dat. 128.e

Cerchio ſecundum Platonem fuit luctatoriæ artis auctor 105.a

Certamina quomodo inceperint 14.d

Ceſtiphori in gymnaſio ſe exercebãt 110.e

Ceſtuum exercitatio 110.d.248.e

Cæſar ſcripſit, non fruſtra fuiſſe antiquitus inſtitutum, vt in bello committendo ſigna concinerent, & vniuerſi milites clamorem excitarent 136.f

Cæſ. Aug. exercitationis ęauſa aliquando cæſtus. 113. piſcabatur. 181.c.305.c

Charmis etiam hyeme aqua frigida lauari hortabatur ægros 47.b

Chiron venatione ſummoperem delectabatur 185.c

Chorea ſaltationis nomen vnde ſit ortum 101 b.c

CHRISTVS vt Deus ab Alex. Se. colebatur 181.d

Cibi neceſſitas, vnde nam proueniat. 192 d

Cibi ſuperfluitates neceſſe eſt, vt è corpore effluant. 192.e

Cibi praui non lædunt eos, qui multum exercent, & qua de cauſa 193.b

Cibis mali ſucci vtentes homines quomodo ſe habeant 199.c

Cibi concoctio qũo cognoſcitur. 223.b

Cubiſtica eſt prima ſpecies ſaltationis. 82.d.239.c

Ciborum ſatietas vitari debet 192.f

Ciborum in appetentia laborantes lectus penſilis iuuat. 301.a

Cibos faſtidientes vociferatione iuuantur. 281.c

Cibus poſt exercitationem non ſtatim debet aſſumi,& qua de cauſa 223.c
Cinædi vnde dicti à veteribus 101.a
Cyrus Perſarum Rex corporis labores magnopere æſtimauit 8.d
Ciſius erat vehiculi ſpecies 208.e
Claudius Cæſ. vehiculo vndique tecto primus,& quando eſt vſus 172.f
Claudus Impe. Harpocræ liberto ſuo conceſſit,vt p vrbẽ lectica vehi poſſet.174.f
Claudus ſecundum Platonem quis ſit. 13.a
Clemens Alexandrinus Antonini, & Seueri Impe.tempore floruit 49.c
Clemẽs Alex.tpe Gal. Romæ floruit.105.b
Clitomachus Carthaginenſis fuit nouæ Academiæ ſectator clarus 75.a
Cœliacos manuum geſticulatione curabat Aretætus 240.d. & vociferatione. 281.c & exercitatione inter myrtos,lauros, & thymum facta 296.f
Coitu vſuri veſperè non cœnabant 52.f
Coitus quoſdã lædit,quoſdam iuuat. 196.e
Colicos Aetio autho.lctõ. alta iuuat. 285.b
Colicos pilæ luſu Cœl Aurel.curabat 243 b.& curſu 248 e.& deambulatione.261. a.& ſpiritu retento.278.f. Aſclepiades geſtatione 296.f
Com. Impe.filius in palæſtra in ægritudinem incidit 29.a.245.b
Cõmodꝰ imp iaculatióne excelluit.131.a.b
Comitiales luctãm vitare debent. 246.e
Cõcamerata ſudatio in paleſtra vbi nam erat 20.f
Cõcoctionem impedit exercitatio ex Eraſiſtrati ſententia 191.b.c
Concoctio & à quiete, & ab exercitatione moderatè facta multum iuuatur. 192.f
Concoquẽtes difficulter vociferatione iuuantur 281.c
Coniſteriũ ĩ paleſtra vbi nã erat. 20.f.34.e
Cõſeruatiua medicinæ pars à qbuſdã ſola digna videt̃,vt noĩe medicinæ noĩet. 5.c
Conſeruatiua medicinæ pars à quibuſdam in tres partes eſt diuiſa 6.e
Conſeruatiuã conſtituentia quatuor nominibus à medicis comprehenduntur. 6.f
Conſtantini Impe.tempore accipi tres edoceri cęperũt 188.e
Conſuetudo magna ex parte conuenit naturæ exercitati corporis 198 e.f
Cõſuetudinẽ pmutãtes valde lædũtur.ibid.
Conſuetudo mala quomodo ex Hippo.ſententia ſit mutanda 200.d
Conſuetudo exercitij quantũ profit. 211.a
Conſuetudo in oĩbus eſt conſeruãnda.212.
Conſuetudo in exercitatione conſideranda eſt ibid.
Cõtinui ſolutio quibus rebus accidat.208.e
Continui ſolutioni nullum motus genus conuenit,& qua de cauſa ibid.
Continui ſolutioni membris ignobilibus cõtingenti modo quodam exercitatio mediocris conuenit ibid.
Cõualeſcẽtes vociferatione iuuãtur.281.c
Conuulſionib. capiũtur,qui curſu concitato vtuntur & quomodo hoc fiat. 252.e
Cornarij lapſus 118.f
Conuiuis olim frigida,& calida à puero dabatur.54.e. Cornibus boum priſci potabant 55.b
Cor.Cel iùbet, vt in antiquo laterum dolore victu athletico vtamur 86.e
Corpus humanum quo pacto à diuerſis diſciplinis conſideretur 12.e
Corpus humanũ quomodo eſt artis Gymnaſticæ ſubiectum ibid.
Corpuſcula à noſtris corporibus continue effluunt 192.d
Corporis habitus ab exercitatione conſeruatur 192.e
Corporis virtutes per exercitãtionem fortiores fiunt & expeditiores 192.f
Corporis membra per exercitationem firmitatem & robur acquirunt. ibid.194.d
Corporis habitus ab otio deſtruitur.192.e. 157.c
Corporum tria genera à medicis conſiderantur,& quæ 204 d
Corpora ægra an aliquo pacto debeãt exerceri 205.b
Corpora ſicca motibus leuibus & moderatis vti poſſunt 206.f
Corporib. calidis & ſiccis nullæ ĩmoderatæ exercitatiões cõueniũt.206.f 215.b.229.c
Corporibus frigidis & ſiccis exercitationes remiſſæ conueniunt. ibid 115.c.230.d
Corpora, quorũ vnũ membrũ intẽperiem patitur,quomodo ſunt exercenda.207.a
Corpus nullũ quauis intẽperie laborãs dẽt vehemẽti exercitatione exerceri. 207.b
Corpora ob malam formationem morboſa, quomodo ſunt exercenda ibid.
Corpora in numero morboſa exercitationibus vti poſſuut 208.d
Corpora ægritudine in ſitu laborantia nullo exercitationis genere vti debẽt,& qua de cauſa ibid.
Corpora valetudinaria q̃ nã ſub ſe ſm huius

ius auctoris ſniam pñt continere. 209.a
Corpora ſenum cur multa excrementa generent 210.d
corpora ſenum quibus exercitationibus vti debeant 210.e
corporum ſanorum differentias multas anti qui medici conſtituerunt 211.c
corpus perfecta ſanitate præditum potius mente conſiderari poteſt, quàm re ipſa inueniri 212.d
corpora multa temperata in ſua regione inueniri dixit Gal. ibid.
corpora communiter ſana dicta excrementa quotidie generant,ſe ob id exercitationibus indigent ibid.
corpora frigida, vehementer, & multum exerceri debent 214.f
corpora humida excrementis abundant, & ob hoc multa exercitatione indigent,ibi. 229.c
corpora humida à labore ſuffocari,hæc Ariſtotel. ſententia quomodo ſit intelligenda conciliator exponit ibid.
corpora in æſtate potius, quàm in hyeme ſunt exercenda ex Ariſt.ſententia.220.f
corpora quibus temporibus ſint exercenda & locis 221.e
corpora calida & humida moderatis exercitationibus indigent ibid.& 229.e
corpora frigida & humida multis, & vehementibus exercitationibus indigent ibid. & 230.d
corpora ab ijſdē,quãdoq; lædũtur, qñdoq; iuuantur,prout illis applicantur. 235.a
corporis carnoſitas multis exercitationibus remouetur 238.e
corpora induto minus à ſole calefiunt ſecũdum Ariſt.ſniam,& qua de cauſa 272.e
corpora luxata tum hominum tum quadrupedum notando in artus facillime reſtituuntur 384.f
coriceum in palæſtra vbi nam erát.20. f. & quid eſſet 29.c.87.b
corycus quid eſſet ex Antilli ſententia. 86. e.101.c.242.d
cornarius corycum malè follem interpretatus eſt in Hip.conuerſione 33.c
cornarius malè arguit Budæũ. 118.& 119
coxas debiles ſaltatio confirmat 240.e
coxis ex Hippoc.ſententia equitatio eſt inimica 263.a
craneũ gymnaſio apud Corinthios. 18.f
craſſi quando cibũ debent ſumere. 223.c
crateri medici ſeruus horribili quodã morbi genere captus fuit,quo carnes ab oſſibus cadebant 5.a
cratin⁹ poeta cur ſaltator ſit vocatus.101.b
crepaturas patiẽtes ſaltũ dẽnt vitare.255.a & diſcun. 258.e. & ſpiritum retentum. 280.d.quomodo fiant 284.e.f
criptoporticis antiqui ad deambulandum vtebantur,& qua de cauſa 265.a
criſilaſiæ forma ex Oribaſio, quæ nata fuerit.162.d.eius vtilitas 209. b
crito medicus Romæ ſub Traiano floruit. 245.c
crudos pilæ luſus lædit 243.b
crura infirma ſaltatio corroborat 240.e
crurum vlcera haltere Gal.curabat. 256.e
cruſtularij in gymnaſijs cruſtra vendebant. 64 e
cunis quomodo in ægris curandis antiqui medici vterentur 178.e.301.b
curatiua medicinæ pars ob neceſſitatẽ prius eſt inuenta, & à quibuſdam impoſtura quædam dicitur 5.b.c
curæ ſanum corpus conſeruant 6.f
currendi facultas à natura data eſt animalibus 155.a
curſus certamen Elei inſtituerunt 115.c
currens ab ambulante qũo differat. 251.a
currentes hyeme magis rigient ſtant ibus, & qua de cauſa 220.f
currentium ſpiritus anhelãt 252.d
curribus faciẽdis materia apta ẽ abies.171.a
curribus manu ductis febricitantes, vt inquit Herodotus, vtebantur & quantum ſpacij perficerent 172.e
curribus oĩs generis ſani vtebantur. ibid.f
curribus tectis principes vtebantur potius, quàm apertis antiquitus ibid.
curru tecto Plinius iunior propter oculorum infirmitatem vtebatur ibid.
currus multa apud antiquos erant genera, & q̃ & qũo ſimilia,& diſſimilia erãt.173.a
currulis vectatio ab Erichthonio eſt inuenta 171.a
currulis vectatio apud mulieres Romanas in maximo honore habebatur 171.b
currulem vectationem Romani mulieribus abſtulerunt,ob nimium luxum, poſtea illis reſtituerunt,& qua de cauſa ibi.
curulis vectatio apud gymnaſticos æſtimata erat 171.c
currus duarum rotarum antiquitus erat in vſu 171.a
currus quatuor rotarum Phryges inuenerunt ibid.

Currus

Currus ſex rotarũ Scythæ inuenerunt. ibid.
Currus forma eſt varia ibid.
Curuũ certamẽ in ludos olympios quando ſit inuectum 171.c
Curſor qui ſit ex Ariſtot. ſententia. 70.d
Curſus Gal. ſententia nõ parũ cõfert ad ſanitatẽ, & bonum habitum. 116.e.249.b
Curſus quis motus ſit. 201.c. eius vtilitas, & damna 249.c. & infra.
Curſus tres ſunt ſpecies ex Antylli ſententia 116.f
Curſus apud veteres Græcos q̃d ſit. 217.b
Curſus omnis febrientibus nocet. 249.c
Curſum pro vertiginoſis curandis atq; epilepticis Aretæus laudauit 250.d
Curſus circularis effectus qui ſint & omnino repudiari debet ibid.
Curſus eos, qui fungos comederunt, & qui à ſcriptionibus icti ſunt, iuuat 250.f
Curſus quõ renes lædat, & iuuet. ibid.
Curſu non in puluere facto faucium interiorum exulceratio curatu. ibid.
Curſus pedes & crura iuuat ibid.
Curſus qua de cauſa ex Ariſto. ſententia caput lædat 250.d
Curſus à quibus vitari debet 252.d
Curſus in poſteriora factus quænam auxilia ex Antylli ſententia corporis partibus præſtet 252.e
Durſus per accliuia, & decliuia differentiæ 252 f
Curſus corpore nudo factus quid efficiat. 252.a
Curſus quo tp̃e magis ſit faciendus. 253.b

D

Dares apud Verg. ceſtu valuit. 111.a
Deambulationis vtilitas. 133.c.259. per totum caput.
Deambulationib. loci apti qui ſint. 263.b
Deambulatio multas habuit ſpẽs 153.c & infra. 259.c
Deambulatione qñ vti debemus. 260.d
Deambulationis effectus qui ſint. ibi.
Deambulatio mediocris eſt magis in vſu, & quæ ſit ibid.
Deambulatione pro inſania, & aſthimate curandis Cęl Aurel. vtebatur 260.f
Deambulatione proictericis curandis Archigenes vtebatur ibi.
Deambolatio pauca quibus nam conueniat 262.d
Deambulatio extremis digitis facta lippientibus confert 263.a
Deambulationum differentiæ, a loco ſumptæ quæ ſint 263.b. & earum vtilitates & nocumenta, ibi & infra.
Deambulatio tarda quib. conueniat. 261.a
Deambulatio quænam ſit, qua Hip. Auice. & Haly poſt cœnam vtuntur 261.b
Deambulatio febres auget ibi.
Deambulatio minorẽ fatigationẽ in ſpirandi difficultatẽ, q̃ pedib. ſtare affert. ibid.
Deambulatio vehemens corporis tremorem expellit flatus diſcutit ibid.
Deambulatio ſalubrior quæ ſit ex Acumeni medici ſententia 217.a. & 264.e
Demetrius Hermopolita, & eius laus. 60.e
Demoſthenes prope maris litus vociferabatur. 158.e. & aſcendendo orationes recitabat, & qua de cauſa 263.c
Diaulus curſus qui ſit 116.e
Dielcyſtinda 152.f
Diocles eſt damnandus, qui multos ægrotos deambulationibus poſt cibum exercebat 223.a.268.d
Diocles reprehenditur, qui epilepſiam ſpiritu retento curari dixit 280.d
Dionyſio ſyracuſano cibis appoſitis non delectanti quid coquus reſponderit. 187.c 307.b
Dioreus aduerſarium vnctum & ſine puluẽre ſuperauit 33.b
Dioxippus aduerſarium unctum, & ſine puluere ſupperauit ibid.
Diſcus quot ſignificat, & quæ 123.a
Diſci exercitatio fuit antiqua. 121.b. eius vtilitas 257.b
Diſci figura qualis fuerit 123.c
Diſcus robuſtis corporibus conuenit. 212.f
Diſci exercitatione loco pergationis, & phlebotomiæ, ſi quid impediat, vti poſſumus ex Gal. authoritate 257.c
Diſcoboli 122
Diſcus à iaculatioue tum in iuuãdo tum in lædendo parum differt ibid.
Diſcus ab haltere differt 258.d
Dolẽtibus varius ſermo ſubuenit. 283.b.c
Dolichus curſus quis ſit 116.e
Domitianus Imper. iaculatione excelluit. 131.b
Domitianus Imp. locum pro vocis exercitatione inſtituit 158.e
Dorſum diſcus corroborat 257.c
Dorſum debile habentes erecti ſtare non debent, & qua de cauſa 269.b
Dracunculi circa crura & brachia multis circa mare rubrum apparuerunt, & quid facerent 4.f

Dropax quid ſit 213.c
Dubitationes duæ circa exercitationes ortæ ſoluuntur 202.f
Duellum a quo ſit inuentũ,& cui pugnę antiquorum generi reſpondeat 275.a

E

ELæothesium in paleſtra vbi nam eſſet 11.d. 20.f
Elleborum qui ſumpſerunt geſtatione in lectica facta iuuantur. 299.a & in lectis penſilibus. 301.a
Elephantiaſis Aegypto familiaris quo tempore Italis innotuit 4
Elephanticos vſu coryci Arętæus curabat. 242.e.& vociferatione.282.e. Celſus de ambulatione.261.c. Aſclepiades geſtatione 296.f
Elephãticos natatio maritima iuuat. 304.d
Entellus apud Verg.ceſtu valuit. 111.a
Ephebus Athenis ſerpentem puſillum, & ſtatim ambulantẽ cũ ſemine emiſit. 5.a
Ephæbum in paleſtra vbi nam erat,& quantum 20.f.24.e
Epilepſia inſolatione moderata ſecundum methodicos curatur 271.c
Epilepſia gladiatoris iugulati ſanguine epoto ſecundum quoſdam curatur 275.b
Epilepſia ſpiritu retento Cęl.Aurel.authore non curatur. 280.d
Epilepſia quo pacto vociferatione curetur 282.e
Epilepſiæ vehiculo per longã viã vehi non conducit Cęl.Aureli authore 297.c
epilepticos geſtatione Gal.Tral. & Aet.curabant ibid.
epilepti.curſus vehemens ex Theo.Priſciani ſnia liberat.250.e.& lõga & recta ambulatio ex Cæl.& Cel.authorit 292.e
epilept. Arętus curabat manuũ geſticulatione.240.d.lædit de ambulatio. 261.a.e
epilepticis Antyllo authore natatio omnis obeſt 304.e
epiſcyrus luſus quis 85
equitatio an ſit exercitatio. 79 a. eſt motus mixtus ſecundum Gale. 170.f.292.d
equitatio qd efficiat & eius inuẽtor.167.c ſemp in honore eſt habita ibi. & 170, d eius vtilitates,& damna. 292.e.f
equitatio ſuccuſſante equo facta quid efficiat 293.b
equitatio per aſturcones equos facta quid efficiat ibid.
equitationis per gradarios equos factæ effectus 193.c
equitantes cur aliquando lachrymas emittant 294.d
equitatio an ſit geſtatio ibi.
eraſiſtratus miſſionẽ ſanguinis è medicina auferenda,atq; etiam oẽm exercitationẽ inutilem ad ſanitatem iudicauit 191.b
eraſiſtrati rõnes,quatuor qbus exercitationem inutilem eſſe ad ſanitatem dixit.ibi.
eraſiſtratus per inediã trium aut quatuor dierum multos affectus curabat 193.c
eraſiſtratus eſt damnandus,qui multos ęgrotos deambulationibus poſt cibum exercebat 223.a
eraſiſtrati rõnes ſoluuntur. ibid. & infra. c
eraſiſtratus malè a Cęlio reprehẽditur, q. paralyticos deambulatione in locis hare noſis facta exercendos iudicabat. 264 f
Eraſmi error 154.f
erectum ſtare an ſit exercitatio.136.f. vtilitas & nocumenta 169
erecti ſtãtes quodãmodo mouentur. 137.c
erectum ſtare ante cibi ſumptionem quomodo iuuat 140.e.169.c
erectum ſtare multas habet differentias, & vnde capiantur 169.c
erectum ſtare poſt cibos ſumptos quid faciat 139.e.207.e
erichthonius currulem vectationem inuenit 171.a
eryſimachus medicus ad ſingultum curandũ ſpiritus cohibitione vtebatur. 153.e
eſculenta tũ cibi tum remedij cauſa ægrotis exhibentur 6.f
euphorbus Iubæ regis medicus,& Antonius Muſa fratres vſum aquæ frigidæ poſt balnea calida monſtrarunt 47.b
euripidis ſententia de athletis 71.b.c
excrementa diuerſis modis è corporibus auferuntur 190.f.& infra
excrementa in corporibus detenta multas morborum ſpecies generant. 192.e.196.d.212.d.214.d
excrementa ante exercitationem è corpore expelli debent 223.a
exercitationes corpus conſeruant ſanũ. 6.f
exercitationes quomodo corpori ſano vtilitatem,Gale.& Auice.ſententia,præſtent 7.c
exercitati cur à frigida lotione aut potione lædantur 223.c
exercitationis diffinitio ſm Gale.77.b. ſm Auic.78.a. ſm Auer. & hũc authorem.f
exercitationis diuiſio ſm Platonem. 80.d.f.
exercitatio viliſſima quæ ſit ex Galen. ſententia

I N D E X

tentia. 185.b
Exercitationis dñæ vnde ſumantur 189.c
Exercitationes opportune factæ multorum errores corrigere poſſunt.18.e.& multa bona præſtare 194.d 197.a
Exercitationis opiniones tres apud antiquos fuerunt,& quæ 191.a
Exercitationem omnem Eraſiſtratus ad ſanitatem inutilem iudicauit 191.b
Exercitatio concoctionem impedit ex Eraſiſtrati ſententia ibidem
Exercitatio natiuum calorem,& humidum lædit,Eraſiſtrati ſententia , & per conſequens ſanitatem conſumit ibid.
exercitationis neceſſitas,& vtilitas. 192 d.e
exercitatio corporis habitũ cõſeruat. 192.e
exercitatiò laborẽ coniũctum habet. 193.b
exercitatio calorem naturalem auget, vnde fit,vt ipſe mediocritatem tranſeat. 194.d
exercitatio ſupfluos humores cõſumit. ibi.
exercitatio cunctis hominibus indifferenter conuenit ſecundum quoſdam. 195.b
exercitationibus homines naturaliter inclinantur ibi.& 196.f
exercitatio ſanitatem præſtat ibid.
exercitatio excrementa expellit è corpore ibidem
exercitatio cunctis ante cibi ſumptionem conuenit 195.c.190.c
exercitatio quoſdam lædit,quoſdam iuuat. 196.f
exercitatio aſſuetis conuenit, non autem inaſſuetis ſecundum quoſdam 198.d
exercitationum tres ſunt primæ differentię 200.e.136.f
exercitatio præparatoria ſecundum Galen. quæ ſit ibid.
exercitatione præparatoria quando,& quomodo vti debemus 200.f
exercitatio curatiua quæ ſit, & quando ea vti debemus ibid.& 237.b
exercitatio ſimplex quæ ſit, & eius ſpecies 201.a.237.b
exercitatio eorum, qui vitam temperatam degunt,quanta eſſe debeat ibid.
exercitatio propriè dicta ſpẽs habet. 202.f
exercitationes poſſunt morbos in quantitate auferre 207.c
exercitatio ſecundum Hipp. per additionẽ fieri debet 209.c
exercitatio bonum habitum inducit, & ſanitatem conſeruat 211.c
Exercitatio nulla debet eſſe aut violenta, aut immodica 212.e
exercitat.a qbus vitari déant.213.c.& infra
exercitatio omnis in loco ſalubri fieri debet 219.b
exercentes ſe ſub ſole magis incaleſcunt quieſcentes,quàm qui mouentur, & qua de cauſa ibidem
excrementa in hyeme cur pauca generentur 211.b
exercitatio ex medicorum ſententia ſemper ante cibum a ſanis fieri debet. 222.d 226.d.267.c
exercitatio ante cibum duplicem vtilitaté affert 222.f
exercitandi tria debent obſeruare 223.a
exercitationis factæ poſt cibum nocumenta,quæ ſint 222 f.268.d
exercitatio non debet fieri vbi ſtomachus eſt valde vacuus,& qua de cauſa. 223.b
exercitati ſtatim poſt exercitationem nullũ cibum aũt potum debent ſumere, & qua de cauſa 223.c.& infra
exercitationis terminus duplex eſt 227.b
exercitatio duo requirit, membrorum robur,& caloris augmentum 227.c
exercitationes conſuetæ in ſenectute congruunt 228.d
exercitatione laſſitudo ſemper eſt vitanda 228.e
exercitationis terminus eſt famis ſẽſus. ibi.
exercitationis exceſſum laudat Ariſtot.magis,quam defectum in cibo ecõtra. 230.f
exercitatio Socratis ſenis quanta eſſet.ibid.
Exercitatio virorum quanta eſſe debet. ibi.
Exercitatio puerorũ quanta eſſe debet.ibid.
Exercitatio fortium hominum quanta eſſe debeat,& debilium ibid.
Exercitatio ſenum minor eſſe debet quàm, cum iuuenes eſſent ibidem
Exercitatio hyeme facta citra ſudorem fieri debet 229.a
Exercitatio uere facta vſque ad ſudorem fieri debet ibid.
Exercitatio Autumno facta minor eſſe debet ea,quæ æſtate fit ibid.
Exercitatio inaſſuetorum quæ, & quanta eſſe debet 230.e
Exercitatio immodica oĩbus nocet. 230.e
Exercitationis immodicæ ſigna. ibid.
Exercitationem iuuenes quando debeant incipere 231.c
Exercitationi peragendæ qui modus eſt adhibendus ibid.
Exercitationem viri quando debeant incipere ibid.

Exerci-

INDEX.

Exercitationem antequam inciperent anti-
qui quid nam facerent ibid.
Exercitationem ſtatim poſt cibum nemo
debet incipere 232.f
Exercitatio prius remiſſe ac debiliter incipi
debet, deinde paulatim augeri. 233.a
Exercitationis particularis cognitio, ſiue
vniuerſali cognitione, nullam affert vtili-
tatem, & contrà 234.e
Exercitati ſtatim poſt exercitationem ve-
ſtes madefactas debent deponere, & in
loco tepido & temperato 233.b
Exercitationem antequam quis incipiat,
quid nam facere debeat 233.a
Exercitati non ſtatim poſt exercitationem
debent quieſcere, nec cibum aut potum
ſumere 233.b.c
Exercitationis modus & ordo totus quis
nam ſit ibid.
Exercitatio incontinentium quæ nam eſſe
debeat 229.b
Exercitationis mos apud antiquos diuer-
ſus fuit ab eo, qui nunc eſt in vſu. 238.d
Exercitatione præparatoria multi poſt coi-
tũ meridianũ qua de cã vterentur. 237.a
Exercitatio cũ puluere q̃d operetur. 238.a
Exercitatio cũ oleo facta q̃d efficiat. 236.c
Exercitationes multæ oculorum acumini
obſunt 238.e
Exercitatio magna, vehemens, remiſſa &
aliæ a quantitate ſumptæ, quid in noſtro
corpore agant. 238.e.f
Exercitatio fieri non debet niſi poſt cibi
coctionem 243.b
Exercitationes quæ nam quibus t̃pibus ex
Hipp. ſnĩa fieri debeant. 246 f.& 247.a
Exercitatio capite inclinato facta quos læ
dat 290.e
Exilitio ſaltus ſpecies curſui aſſimilatur, &
eius effectus 254.e

F

Fabularum recitatores vocis exercita-
tioni operam dabant 157.a
Factionum ſtudioſi homines equorum ſuæ
factionis ſtercora odorabant, & qua de
cauſa 168.e
Factiones Romanæ quatuor erant, & quæ
ibid. Vnde ſint ortæ 169.a
Febre acuta laborantes ab omni motu ſunt
remouendi ex Gal. ſententia 206.d
Febres ſæpe contingunt, quia conſuetę exer
citationes dimittuntur 212.f
Fertorium quid eſſet 175.a
Flauius Veſpaſianus dicebat, Imperatorem
ſtantem mori debere 139.e
Fletus nocumenta 288.f
Fluxionem in dentes, gingiuas, columellã,
aut in totum caput patientes luctam de-
bent omnino vitare 246.e
Fœtus humanus in vtero matris pauciori-
bus ligamentis detinetur, quam fœtus ir-
rationalis, & qua de cauſa 254.d
Follis pila quæ nã eſſet. 88.f vtilitas. 242.f
Fornacatores in gymnaſijs q̃d agerent. 64.d
Foſſio eſt exercitatio & opus 202 f
Foſſores qua de cauſa a victu inordinato,
& prauo non læduntur. 229.b
Frigida lauatio in palæſtra vbi nam erat.
20.f.39.c
Frigida lauatione cur vterentur poſt calidã
44
Frigidariũ in palæſtra vbi nã erat. 20.f.39.c
Frigidum quodcunque ſtatim poſt exerci-
tationem ſumptum, iecur, ventrem &
alias partes lædit 233.c
Frigus nimiũ q̃d in nr̃a corpora agat. 220.e
Funambuli 148
Fundæ inuentores Phærices fuerunt. 129.a
Fuchſij error 87.a

G

Galæ anno ætatis ſuæ 30. luxationem
ſummi humeri in palæſtra paſſus eſt
26.e
Gal t̃pe in palæſtra pueri exercebant. 29.a
Gal. tempore omnes homines quotidie la-
uabantur 30.e
Galen. paulo poſt Senecam, & Plutarchum
floruit 44.d
Gal. gladiatorum medicus a Pon. ſuæ ciui-
tatis fuit electus 142.f
Gal. vt ſe exerceret, ligna frangebat, & hor-
deum in pila tundebat 203.b
Galen. obeſum corpus veloci curſu curauit.
213.a
Gal patria temperata fuit 216.e
Galen. iudicat radios ſolis magnas capitibus
humanis noxas afferre 266.e
Gallica lues noſtris temporibus apparuit,
priſcis ignota 5.a
Galli venatores helleboro ſagittas inficie-
bant 118.d
Genibus infirmis deambulatio per accliue
facta nocet, & qua re ex Ariſtot. ſenten-
tia 263.c
Genitalia membra flatibus oppreſſa lucta
ſanat 245.a
Germanicus Tyberij Imp. nepos qua cauſa
equitatione vteretur. 170.e.292

Germa-

Germanicus equitationis beneficio à cru-rum tenuitate fuit liberatus 208.d
Geſtationis multæ ſunt ſpecies 295.b
Geſtatio eſt debilis exercitatio,quibus con-ueniat,& aduerſetur ibid.c
Geſtatione in quibus morbis curandis A-ſclepiades vteretur 295.c.& infra
Geſtatio in mari perturbato omnino eſt fu-gienda ibid.
Geſtatio in mari trãquillo facta quid effi-ciat ibidem
Geſtatio ſine additione accepta quomodo ab authoribus capiatur 297.a
Geſtatio vehiculo facta quibus conueniat, & quibus non conueniat ibi.
Geſtatione in quibus morbis curandis Gal. vteretur 297.c.& infra
Geſtatio morbis diuturnis prodeſt ibid.
Geſtatione ſella,& lectica facta ęgri vti poſ-ſunt morbo iam inclinante 300.e
Geſtationis in alto mari factæ effectus. 302.f
Gymnaſia nullus antiquorum ſcriptorum ſufficienter tractauit 7.a
Gymnaſia quæ nam fuerint 17.b
Gymnaſia quare, & à quibus primùm ſint inuenta ibid.c
Gymnaſia diebus feſtiuis magis frequenta-ta erant,& quare 27.a
Gymnaſium cur antiqui Tiberi propinquũ effecerint 46.f
Gymnaſtica quid ſit, & quotuplex ſit 8.e 202.c
Gymnaſtica ad medicum pertinet. 8.f
Gymnaſtica ad ſanitatem multa bona,& cõ-moda affert ibid.
Gymnaſtica quõ à Pędo tribica differat 7.b
Gymnaſtica vnde ſit dicta 16 d
Gymnaſtica ars apud græcos ſolùm in vſu fuit, & quo tempore ad Romanos acceſ-ſit 16.e.f
Gymnaſtica proprios habuit authores, quo rum opera fuit illuſtrata 59.c
Gymnaſiarchus quid nam eſſet 60.d
Gymnaſticæ artis effectus 66.d.e
Gymnaſticæ bellicæ finis 66 e
Gimnaſtica vitioſa quæ ſit 16.e.66.d.à Galeno vituperata 69.a
Gymnaſtica medica ſaltationes non reſpuit 83.b
Gymnaſticæ duo ſunt genera,& quæ. 82.d 170.f
Gymnaſticam & medicinam contrarias eſſe cur dixerit Hipp. 8.f
Gymnaſtica principaliter circa ſanitatis con ſeruationem,conſequenter verò circa ſa-nitatis curationem verſatur 235.e
Gymnaſtes qui nam eſſet & eius onus.61.b
Gladiatores apud Romanos qui eſſent, & eorum abſurdi mores 142.e.f
Gladiatores diuerſi ab athletis 70.f
Gladiatores vſq, ad mortem intrepide pu-gnabant 143.a
Gladiatores hordearij vocabantur, &quare ibidem
Gladiatores ſanguinem ex vlneribus aduer ſarij bibebant & quare. ibi.275.b c
Gladiatores poſt pugnam cinerem pro me della potabant ibid.
Gladiatorũ deteſtatio ex D.Cypriano.ibid.
Gladiatorum certamina homines cum vo-luptate intuebantur ib.c
Gladiatores cuius ordinis ex hominibus fue rint ibi.e
Gladiatores Lentulus alebat Capuæ ibi.
Gladiator eximius fuit Dom.Imp. 144.d
Gladiatorum munus exercebant Imperato res ad bellum profecturi ibid.
Glacus caryſtius pugillator excellentiſſimus 108.c.144.f
Graciles quiete vti debent 213.b
Gulielmus Choulus de antiquorum exerci tationibus ſcripſit 29.a
Gulielmus Choulus errauit exiſtimans di-ſcum eſſe pilam rotundam in medio per foratam 126.d.145.b
Gordianus Iunior Imp. Thermas æſtiuas fe cit 216.f

H

Habitus corporis in exercitationem conſiderandus 213.a
Hadrianus Imp.lauabat, vbi & plebs. 26.f
Hadrianus Imp. curſum Nemiacis & Iſthmi cis certaminibus reſtituit 115.c
Hadr.Imp. lege ſanciuit,vt milites in menſe ambulatum educerentur 135.e
halteres quale inſtrumentum fuerit, ex Ori baſij ſententia. 126.e.eius vtilitas,& dam num 256 & d.infra
haltere loco purgationis & phlebotomiæ fie ri aliquãdo põt,ſi quid impediat. 256.e
haltere antiquorum etſi nos caremus, loco tamen ipſius alijs inſtrumentis vti poſſu-mus,& ijdem effectus ſequentur. ibi.
halteriſtarum imagines 127
hæmorrhoidas ſaltus prouocat 255 b
harpocræ liberto Claudius Imp. conceſſit, vt per vrbem lectica veheretur 174.f

Helio-

Heliogabalus Impe. quibus piſcinis lauabatur 39.c
Heliogabalus Impe. balnea viris ac mulieribus promiſcua exſtruxit 50.d
Heliogabalus Imp. lectos argenteos habuit 58.d
Heliogabalus Impera. curribus animalia mõſtruoſa,& aliquando fœminas nudas iunxit 171.b
Heliogabalus Imper. Naumachias in euripis vino plenis exhibuit 180.e
Hepatica affectio quædam in Melonijs apparuit,quæ miros effectus pariebat,ea laborantibus 5.a
Hercules inuenit morem tengendi pudenda in certaminibus 76.e
Hermeum quis locus fuerit 18.f
Hernia laborantes recti ſtare vitent. 269 b
Hernia quomodo generetur ibi.
Herodicus Selymbrianus poſt Aeſculapium artem medica multum auxit & illuſtrauit 2.d
Hidropiſim lucta,uel palæſtra Oribaſius curabat. 245.a. Cœl. Aure. vociferatione 281.c
Hydropici continuis exercitationibus ex ſententia Theodori Priſciani curari poſſunt. 248.d. itemq; curſu. 250.e.& vociferatione. Cœl. autho. 281.c
Hydropicis vociferatio prodeſt 281.c
Hydropicos geſtatione Aetius curabat. 298.e
hydropici Tral. ſententia lectica vti poſſunt,& qua de cauſa 299.a
hydropicis maritima natatio ꝓdeſt. 104.d
hyeme minus,æſtate plus exerceri debere quidam iudicauerunt, & qua de cauſa. 21.b.c
Hippoc. duas medicinæ partes curatiuam,& præſeruatiuam ad ſummum perfecit. 5.a
Hippoc. tempore balnea publica aut priuata rara erant ædificata 38.e
Hipp. præceptum de ſanitate tuenda 74.e
Hipp. voluit oĩa fieri ἐκ προσαγωγῆς. 154.d
Hippoc. ſententia de hõmine comedente,& non laborante 192.f
Hipp. patria temperata fuit 216.e
Hippo. iudicat, ſolis radios capitibus humanis magnas noxas afferre 266.e
Hippo. Herodici Selymbriani diſcipulus artem medicam illuſtrauit 2.d.4.d
Hippolytus venatione vtebatur, vt virginitatem conſeruaret. 307.b
Hypocauſtũ & laconicũ nõ idẽ fuerũt. 42.f
Hypocauſtum balneo ſeruiebat 43.b
Hiſtriones vocis exercitationi operam dabant 157.a
Hiſtriones in fibulabantur,& quare. 157.c
Homeri tempore Gymnaſtica ars principium quoddam habuit 13.c
Homines naſci propenſos ad muſicam & Gymnaſticã quõ cognoſcitur. 13.c.80.d
Hoĩes cuiuſcunq; ætatis illas exercitationes uitare debent,à quibus læduntur. 211.b
Homines cur aliqui ſedendo macreſcunt ali qui pingueſcunt 214.e.f
Homines excrementoſi & calida temperie præditi ſedendo pingueſcunt ibi.
Homines excrementoſi & frigida temperie prædicti ſedendo macreſcunt ibid.
Homines,qui ante cibos,& ordinate ſe exercent,nõ indigẽt ita exquiſita victus ratione,vt illi,qui non ſe exercent 235.a
Homines ignari dum legere incipiunt, cur ſomno capiantur 286.d
Homines excellentes, dum legunt, ſomno non capiuntur,& qua de cauſa ibid.
Homo comedens,& non burans ſanus viuere non poteſt 192.f.214.d
hora, qua ſani homines cibum ſumere debent,quæ nam ſit 225.c
horæ diei Romæ quomodo, authore Martiali,diſpenſarentur,& quomodo authore Horatio 224.f.& infra
horarum conſideratio ab antiquis, Gal. authore quomodo fieret 226.e
hordeum militibus,qui parum profeciſſent, pro frumento dabatur 11.c
humidum naturale à ſuperfluitatibus turbatur,& inficitur 194.d
humores crudos in ſtomacho aggregatos ſaltatio diſſipat 240.d

I

Iacobus ob neruum latum intor luctandum læſum,in poſterum ab eſu nerui rum abſtinuit 145
Iaculationis ſpecies duas fecit Plato 129 c
Iaculationis inſtrumentorũ inuẽtor 131.b
Iaculorum inuentor quis fuerit ibi.
Ianitores in gymnaſijs quid agerent. 64.d
Ianus Cornarius Platonẽ latinũ fecit 217.b
Icterici oẽs ſapores amaros iudicant. 262.f
Iecoroſos natatio maritima iuuat 304.e
Imitationis ſpecies ſecundum Ariſt. 96. e
Impuberes ſingulari certamine certabant. 144.c
In autumno hora veſpertina cibus ſumi debet,& qua de cauſa 224.e

In balneis ædificandis quanta fuerit priuatorum hominum diligentia 38.f
In cubone multi Romæ aliquando periere. 296 e
In gymnaſia varia hominum genera conueniebant 19.b.25.a
In hyeme hora veſpertina cibus ſumi debet,& qua de cauſa 224.e
In morbis intermittetibus motiones aliqñ ſunt vtiles ex Hip.& Ariſt.ſentētia.206.e
Inſanientibus in morbi declinatione muſicus cantus ſubuenit 283.c
Inſolatione antiqui multis modis vtebantur 271.b
Intemperantia multa morborum genera hominibus attulit 1.b.4 d
Intemperies eſt duplex 204.f
In vere hora meridiana cibus ſumi debet, & qua de cauſa 224.e
Ioannes quomodo recumberet ſupra pectus Domini 54 e
Ioannes Baptiſta Rhamnuſius 54.c
Ioannes Vincentius Pinellus laud. 19.c
Ira corpus ſanum conſeruat 7.a
Iſchiadicos curſus liberat 250.f
Iſthmici ludi in iſthmo agebantur. 15.b
Iudæi cur à neruorū eſu abſtinerent. 245.b
Iulianus q dā ſanguinē euomens qūo oraculo moſtrante fuerit ſanus factus 3.b
Iuliani Imperat. priuilegium medicis conceſſum 5.c.& inf.
Iuuenes oībus ferè motibus sūt apti. 2 12.f
Iuuenes,ſi plus conſueto laborent, conuulſionibus fortibus magis quàm ſenes tentantur 212.f

L

LAbor nimius pallores inducit,& qua de cauſa 74.f
Labor ex Eraſiſtrati ſententia eſt naturæ noſtræ inimicus, & iucunditatem a ſanis aufert 191.c
Laboribus inaſſuetos aliquando exercere debemus,& qua de cauſa 199.a.230.d
Labores moderati quibus nam corporibus conueniant 215.b
Labores vehementes quibus nam corporibus conueniant ibidem
Lacedęmonij venatione ſe exercebāt.187.c
Lacedæmonas damnat Ariſtot. quòd pueros nimijs laboribus affligebant. 228.f
Lacedæmonum lex erat, ne in balnea pix inferretur 64.d
Laconicum & tepidarium non ſunt idem apud Vitruuium. 41.b
Laconicum & hypocauſtum non idem fuerunt 42.f
Lambinus fallitur 34.d
Languidis vociferatio ſuccurrit 281.c
Laſſitudo qua ratione articulorum morbo laborantibus obſit 262.d
Lecti apud antiquos varij erant 58.b
Lectus fulcra mobilia habens quid ſit.176. e.301.b
Lectis penſilibus pro ægrotum exercitijs antiqui medici vtebantur. 176.d.quid eſſent,& quomodo fierent 300.f
Lectis penſilibus, Celſo authore, quando vti debemus ibidem
Lectis penſilibus geſtatio facta tam ante cibum,quàm à cibo prodeſt ibid.
Lectica quare eſt inuenta. 173.b.175.a.& quot numero ſerui eā portarent. 173.c. & inf.eius vſus. 198.f.& 299.b
Lectica per vrbem geſtari libertis erat vetitum 174.f
Lectica noſtra cui antiquorum ſellę correſpondeat 175.a
Lectica in languētibus antiqui medici vtebantur 175.b.299.b
Lectica a ſella differebat 175.c.& 299.b
Lectica multi vſus apud antiquos fuit. 298
Lectica,in ea ſedētes,q nā vti poſſint.299.b
Lectuli penſilis agitatio quandiu fieri debeat 177.b
Lectionis ſpecies, & earum ad ſanitatem vſus 285.a
Lectio quomodo fieri debeat 285.c
Lectione remiſſa poſt ciborum ſumptionē vti poſſumus ibid.& inf.
Lenti labores quibuſdam corporibus conueniant 215.b
Lethargica febre laborantes in lectica decumbentes vehebantur 299.a
Leucophlegmatia corpus totum deturpat. 207.b
Liberati à morbo, quid ſibi auxilio fuerit, tabellulis notabant, ac templo Apollinis dicabant 2.d
Libarij in Gymnaſijs liba vendebant. 64.e
Libertis erat interdictum quominus per vrbem lectica veherentur 174.f
Liber de inſomnijs eſt Hippocrati adſcriptus,& qua rōne hoc cognoſcatur.263.e
Lycæum Ariſtotelis 18.e
Lycurgus decreto vetuit, ne quis manibus in altum ſublatis exercitaretur 149.c
Lycurgus iuſſit virginū corpora luctationibus,curſibus,&hmōi alijs exerceri.246.a

Lienoſos,

Lienoſos, natatio maritima iuuat 304.e
Loca ad Septentrioné & Orienté ſpectãtia ſunt ſalubriora ijs, q̃ ad Meridiem & Occaſum ſpectant, & qua de cã ibi. & 216.e
Loca prope paludes, & ſtagna, & huiuſmodi alia ſunt mala 218.f
Loca prope mare ad Meridiem, vel Occidentem ſpectantia ſunt mala ibidem
Loci ad exercendum apti ſunt tres conditiones, & quæ ibid. & 216.f
Locorum vis quantum poſſit 215.c
Locus, vbi uocis exercitatio fiebat, qualis eſſet 158.e
Locus, in quo exerceri debẽt hoĩes, hyme calidus, æſtate frigidus eſſe debet 219.b
Locus conſularis in Triclinio quis 54.c
Locutio eſt debilis exercitatio, quibus conueniat, eius vtilitas, & nocumẽta 286.e.f
Lõga ambulatio humiditates exiccat 262.e
Longus funis quid ſit Cœlio Aureliano. 165.a 178.f
Lotiones corpus ſanum conſeruant 7.a
Lucius q̃dam lateris dolore laborans, q̃uo oraculo mouente fuerit illo liberatus 3.a
Ludi oẽs antiquorum cur ſint inſtituti 10.f
Ludorum exercitatoribus quis honor daretur 1[illegible].b
Ludum cur inter athleticas exercitationes enumerauerit huius operis author 88.d
Ludi Baccho dicati ἀσκώλια dicti 121.a
Ludi matutini qui eſſent, & qui magni 64.e. & 65.a
Ludorũ victores q̃uo honorarentur 15.b.c
Luctæ præfectus, & eius onus 60.f
Lucta fines tres habuit 105.a. quatuor modis fieri poteſt 244.e f
Luctatoriæ artis auctores, qui fuerint 105.a 115.c
Luctam Galen. artis gymnaſticæ minimam partem eſſe indicauit. 102.f. eius apud antiquos magnus vſus fuit 244.d
Luctam noſtro tempore exercent ruſtici, quomodo apud antiquos athletæ exercebant 244.e
Lucta vehementer, & corpore erecto facta quid corpori præſtet 244.f
Lucta habentib. crura debilia nocet 245.c
Lucta qua ratione pectori nocet 245.c
Lucta remiſſe facta q̃d corpori p̃ſtet 244.f
Lucta ſuper pauimento facta quam corpori vtilitatem afferat 246.a
Lucta in puluere facta carnis plenitudinem remouet 246.d
Lucta ex ſententia Gal. eſt per quã exigua pars Gymnaſticæ medicæ 246.f. 248.a
Luctator qui ſit ex Ariſtotelis ſñia 70.d
Luctatores quid nã agerenti, antequam luctarentur 102.e
Luctatores vocabantur veri athletæ ſecundum Galenum 108.f
Luctatorum imago 104.a
Lugentibus, varius ſermo ſuccurrit 283.b
Lumbis malè affectis lucta nocet 245.c
Lumbos diſcus corroborat 257.c

M

Machaon venatione ſummopere delectabatur 185.c
Magni Põpeij poſt ætaté hoĩes toto corpore ac ſingulis diebus lauari cęperũt 50.b
Magnum geſticulatio ad ſanitatem conſeruandam conducit 100.f
Manucodiata auis carens pedibus ſemper in aere permanet, nec in terrã niſi mortua cadit 137.b
Manuum geſticulatio humores attenuat. 240.d
Marcus Aur. Aſclepiades, & eius laus. 60.e.f
M. Aurelius Antoni. Imper. balnea virorũ, ac mulierum ſeparauit 50.d
Marcus Antoninus Imper. valetudinis ſtudioſiſſimus quid ante cibi ſumptionem ageret & qua hora cibũ ſumeret 224.e.f
Marcus Tul. ſtomacho laborans exercitationibus opportunis conualuit 190.e
Marcia fons hauſtu erat iucundiſſima 50.f
Mare eſt ex extrinſecus corpori accidentibus 6.f
Mare inſignem ſalubritatem quare efficiat 179.b. 302.d
Maria Magdalena quomodo ſtaret retro pedes Chriſti cœnantis 54.f
Marina aqua maiora pondera, quàm dulcis ſuſtinet, & qua de cauſa 184.f
Marius varicibus laborabat, & qua de cauſa 269.c
Marſilij Ficini error in Platonis tranſlatione 38.d & 217.b
Martialis exercitia dũ ruri moraret̃ 203.a
Materia, qua lauabuntur, q̃ nam eſſet 39.a
Mecœnas Meſſius triennio ſiluit, & qua de cauſa 286.f
Medea ſecundum Diogenem ſapiens fuit, non venefica, & quomodo 8.e
Medicinæ quando opus non erat 1.b
Medicinæ partes, cum ſint diuerſæ, diuerſa etiam nomina ſortitæ ſunt 5.b
Medicus quomodo corpus humanum conſideret 12.e

Medicus

Medicus eſt artifex tres ſenſatas tractans 212.d
Medicamenta quoſdam iuuant, quoſdam lædunt 196.e
Mediaſtini in balneis q.d facerēt 30.e 63.a
Melancholicos lucta Theodorus Priſcianus curabat 245.a
Melancholici, dum legere incipiunt, cur ſomno capiantur 286.d
Melancholiam Theodorus Priſcianus, & Aretæus geſtatione curabant 296.f
Melchior Guilandinus Laud. 19.c
Membra corporis per exercitationē robur & firmitatem acquirunt 192.e.194.d
Menſæ apud antiquos prope balneū erant ſitæ,& quā ratione 56.d
Menſæ & lecti ſimul apud antiquos parabantur 56.f
Menſtrua ſanitatem corrumpunt 48.f
Menſtrua ſaltus euocat. 254. f. & deambulatio 260.f.263.a
Mentagra ægritudo Plinij ætate nobis innotuit 4.f
Meſſores qua de cauſa a uictu inordinato & prauo non læduntur 229.b
Methodi vniuerſales ex Gal. ſententia niſi particularibus ſpeculationibus iungantur parum iuuant 189 b
Militaris diſciplinæ cupidi gymnaſia ingrediebantur 26.e
Milo Crotoniata vir robuſtiſſimus 67.a quantum comederet. 73. b. quomodo robur oſtenderet 138.e.150.d.277 e
Mecœnas primus natatoria calidarū aquarum in vrbe conſtruxit 184.e
Moderati labores quibus nam corporibus conueniant 215 b
Morbi quo tempore non vigebant 1.a
Morborum tria ſunt genera,& quæ 104 e
Morbus in intemperie, & eius ſpecies ibid.
Morbus in mala partium formatione qui ſit,& quomodo fiat 204.f
Motus intempeſtiuus concoctionem corrumpit 193.a
Motus omnis moderatus cūctis corporibus conuenit 212.f
Motus interciſus minorem laſſitudinem membris affert,& qua de cauſa 237.c
Mortui in gymnaſijs apud antiquos ſepeliebantur 18.f
Mulieres poſt Hip. ætatē podagra propter malam victus rationem laborare cœperunt 4.f
Mulieres apud antiquos nō accūbebāt 53.e
Mulieres cum viris quo tempore accumbere cœperunt ibid.
Mulieres modo a viris diuerſo accumbebant 54.d
Mulieres frequentiſſimè ſaltationi dabant operam 101.b
Mulieres lacenæ quo ſaltu vterentur & 97.c.118.e
Mulieres quænam vitam magis ſanam & minus moleſtam degunt 215.b
Mulieres quænam faciliter pariunt ibid.
Mulierem prægnantem lædit ſaltatio 240.c 254.d
Mulieribus prægnantibus pica obſeſſis vociferatio prodeſt 281.c
Mulieribus parturientibus vociferatio prodeſt ex Alexandri ſententia 281.c
Muſicam Plato Gymnaſticæ contrariam eſſe dicit 160.d

N

Natationē curſui cōparat Ariſt. 183.b
Natatio ſemper in honore apud veteres fuit 182.e.303.b
Natationis locus quid ſit 183. e. & 184.f eius ſpecies 303
Natatio quibuſdā ægritudinibus ex Antylli ſententia,& Gal. conuenit 183.a.184.e
Nataturi quid agere debent,antequam natent 183.b
Natatio inter exercitationes numeratā 183.a
Natationem cur antiqui addiſcerent ibid. 185.a.303.b
Natatio ī fluuio facta ſomnū inducit 303.c
Natationem in aquis ſponte naſcentibus factam Antyllus improbat 303.c
Natatio perniciosiſſima quæ ſit 304.d
Natatio ſub Dio facta quid operetur 304.e
Natatio facilius in mari quàm in fluuijs fit Ariſt. authore ibidem
Natatio calida indurata emollit, & frigefacta calefacit & eius nocumenta 304.f
Natatio frigida calorem naturalē validum efficit,& concoctionem adiuuat ibidem
Natatione frequenti, ſi quis vtatur, nerui læduntur 305.a
Naturæ calidæ ſecundum Hipp. quieſcere debent 196.f
Naturæ hominum adeo diuerſæ ſunt,vt nemo alteri prorſus ſit ſimilis 196.e
Natura corporibus noſtris meatus multos cur dederit 192.e
Naturis calidis quies conuenit 206.f
Nauigatio an ſit exercitatio 78.f
Nauigatio quibus morbis authore Auicen. proſit

profit 302.f.179.b
Nauigationis modus valetudinarijs conueniens qui ſit ex Herodoti ſentẽtia 179 c
Nauigationis ſpecies ſunt multæ, & quæ & 179.c.301.c
Nauigatio per flumen facta minus perturbat, quàm quę per mare, & quare, quibuſdam morbis conueniat 180.d
Nauigatio inter exercitationes ab Antyllo numeratur 179.a
Nauigatio corpus mouet, & perturbat ibi. & quare 180.d
Nauigatione quinam vtantur ibid.
Nauigantes ſunt magis colorati ijs, qui in paludibus degunt, & qua de cauſa 181.e
Nauigatione ſanus factus eſt Anneus Gallio ſanguinem exſpuens 179.b.& 302.e
Naumachiæ cur a Pop.Rom.ſint inſtitutæ. 180.e
Nemei ludi apud Cleonas agebantur 15.b
Nephretici Tral. ſententia lectica vti poſſunt, & qua de cauſa 299.a
Nephriticis nauigatio maritima prodeſt. 303.a
Nero Imp. gymnaſia quando; ingrediebatur, vt athletas certantes videret 26.e
Nero Imp. muſicũ certamẽ inſtituit. 158.e
Nero Imp. in lectica cum matre quandoq; vehebatur 299.c
Nero lamina pectori impoſita ſub ea cantica exclamabat 360.d
Nicomachus Smyrnæus ualde craſſus qua via ab Aeſculapio ſit curatus à nimia illa craſſitie 207.c
Nitro, & aphronitro fricabantur 34.e
Numa ſecũdum Plutar. voluit adorationes ſedendo fieri 139.b
Numerus exprimit rerũ ſimilitudines. 96.d

O

OCuli lachrymantes læduntur ſaltatione 240.e
Oculi lippiẽtes, & lachrymoſi à quantumuis minimo motu lęduntur, quiete verò recreantur. 243.a.b
Oculorum circumuolutiones vertigines pariunt 242.d
Octauius Pantagathus vir doctiſſimus Vitruuij contextum de palæſtra emendauit 19 c.& inf.
Oleum eſt ex extrinſecus corpori accidentibus 6.f
Olympici ludi Piſis agebantur 15.b
Onera ferẽtes, ſi cãtẽt, minus laborãt 283.d
Onuphrius Panuinus Veronenſis de ludis diligentiſſime ſcripſit 11.b
Ophthalmiæ lucta nocet 246.e
Ophthalmia graui laborantes Gal. Tral. & Aetius geſtatione curabant 298.d
Orcheſtica tertia ſaltatoriæ ſpecies in plures partes diuiditur 82.f.240.d
Orthopnoicos vociferatio iuuat 281.c
Orpheus vt Deus ab Alex.Se.colebatũ 182.d
Os clauſum cõtinere ſitim extinguit. 286.f
Oſcellæ 163 b
Otiũ corporis habitũ deſtruit 192. f.197.c
Otium pernicioſum eſt & quã de cauſa. 199.c.& inf.

P

PAlæſtra Mercurij filia pudendos locos obtegendi conſuetudinẽ inter mulieres, quæ exercebantur, inuenit 76.e
Palæſtra quid ſit 17.c
Palæſtræ deſcriptio ſecundum Vitruuium, ac eius partes 20.e.f
Palæſtræ nomen quid ſignificet. 35.a.102.d 244.f
Palæſtra multas ſub ſe habuit ſpecies 102.d
Palæſtræ nomen vnde ſit dictũ 102. f & inf.
Palæſtra ſtomachũ frigidis morbis oppreſſum liberat. Cel. Aureliano authore 245 a.248.e
Paleã hordeaceam quidã vrinæ difficultate laborans per multum tempus minxit 4.f
Pali exercitatio 145
Panathenaicum quis locus fuerit 18.f
Pancratiaſtes quis ſit ex Ariſto. ſnia 70.d
Pancratiũ duplex erat 105.c 109.a.b.244.f
Pancratiaſtes vocabantur veri athletæ ſecũdum Gal. 108.f
Pancratio Gal. plurimos ſanitati reſtituit. 110.d.248.d
Pancratij volutatorij imago 106
Paralyticis natatio in aquis ſpõte naſcentibus facta Cœl. Aurel. authore prodeſt, & etiam in marinis aquis 303.c
Partibus infernis ab alimento nutrimentũ non capientibus deambulatio facta calcibus incumbendo prodeſt 263.a
Paruæ pilæ luſores quõ ſe haberent 85.c
Paulus Manutius vir doctiſſimus, & eloquentiſſimus 178.d
Paulus Rhamnuſius vir opt.& doctiſs. 54.b
Paulo Rhamnuſio multum debent ſtudioſi ob accumbendi formam monſtratam in marmore antiquiſſimo 54.c
Pauli Aeginetæ ſententia de coitu opponitur Gal.& Aetio 237.a
Pectoris dolore diuturno laborantibus vociferatio

I N D E X.

ciferatio ſubuenit 281.c
Pectoris affectionibus curandis geſtatione Aetius vtebatur 298.e
Pedes debiles & male tùtos ſaltatio firmat 240 e
Pædotriba ẜm Platonem quis eſſet. 62.d
Periſtylia in palæſtris quo nam pacto fiebant 20.e
Periſtylij interioris ambitus cui curſui inſeruiret 116.f
Peritonæum debile habentes ſpiritu retento læduntur 280.d
Perſæ victus rationem, & exercitationem diligenter profitebantur 195.a
Perſis labores corporis Cyrus inſtituit ante cibi ſumptionem,& quare 8 d
Petauriſtæ vnde dicantur 163.b
Petaurum quam haberet figuram 162.f
Petronas ægra corpora exerceri iudicabat 205.b
Petrus Victorius nr̄æ ætatis ornamentũ 124
Potulenta tũ cibi tum remedij cauſa ægrotis exhibentur 6.f
Phenında quid & vnde dicatur 84.f
Phœbus diſco Hyacinthũ interfecit 126 e
Philagrius medicus profluuium ſeminis exercitatione partium ſuperiorum curabat 247.c curſus Antyllus 290 f
Philander in ſuis in Vitruuium cõmentarijs oſtẽdit antiquos in ſtratis cœnaſſe. 13.a
Philoctetes dolorem, ſagittarum iaculatione lenibat 2 8.f
Philoſophi in palæſtras ad diſputandum cõueniebant 20 e 28.e
Phonaſcia ars,& phonaſci magiſtri. 158.d
Phyſic⁹ qũo corpus humanũ cõſideret 12.e
Phryges īuenerũt curr⁹ q̃tuor rotorũ. 171.
Phrynicus ob ſalationis excellentiam ab Athenienſibus Imp. eſt electus 100.e
Phrynon dux Athenienſium pancratiaſtes fuit excellentiſſimus 110.d
Phrenetici lectis penſilibus iuuantur,& qua de cauſa 301.a
Phthiſicis vociferatio prodeſt 281.c
Pilæ paruæ luſus in tres ſpecies diuiditur. 84.e 201 c
Pilæ magnæ luſus duas habuit ſpecies 86.d
Pilæ inanis luſus quis apud antiquos fuerit 86 d.& vtilitas 24 .f
Pilæ ludorũ quatuor apud Græcos fuerunt genera,& quæ 84.e. 241.b
Pilæ luſus ſecundum latinos,& eius ſpecies 88 e.242.e
Pila robuſtis corporibus conuenit 212.f
Pilæ paruæ luſus omnes quid præſtarent vtilitatis corporibus 241.b
Pilæ paruæ exercitatio inter veloces motus numeratur à Gal. & Paulo 241.b
Pilæ follis dictat exercitationis figura 89
Pilæ magnæ luſus vtilitates quæ ſint. ibid.
Pila trigonalis quæ nam eſſet 91.b
vtilitas 243.a
Pilæ trigonalis figura 93
Pila paganica quæ nam eſſet. 94. d. quibus conueniat 243.c
Pilamalleus quid ſit 167.a& 290.e
eius vtilitas, & nocumenta 290.f
Pilicrepus in gymnaſijs quis eſſet, & quid ageret 63.c
Pingueus quãto magis exercentur,tãto magis ſani ſunt,& qua de cauſa 213.a
Piſcatio nauigijs facta eſt nauigations ſpecies 181.a
Piſcatores manrini cur pilos ruffos habeãt 181.c
Piſcina pub. Romæ vbi nam fuerit 184.e
Pythagoras quidam athletis primus carnem exhibuit 72.f
Pythagoras voluit adorationes ſedendo fieri 139 b
Pyrrhichiæ ſaltationis imago 98
Pittachus Mitylenę⁹ Phrynonẽ Athenieñſiũ ducẽ & pãcratiaſtẽ excell. vicit, ob quam rẽ ſtatua ī Prytaneo ei erecta fuit. 110.d
Pythici ludi Delphis agebantur 15.b
Pituitoſi vociferatione iuuantur 281.c
Platonis ſententia de arte gymnaſtica. 12.f
Plato laudat in v. de rep. vt mulieres nudæ cum viris in palæſtra exerceantur 27.c
Plato ẜm quoſdam athleta fuit 71.c
Plato fuit Hip. ſectator 80.e
Plato laudauit vt & pueri & virgines,& mulieres, & homines tam nudo corpore quàm armato exercerentur 116.d
Plato ſcribens ſtatum motui contrarium nõ prorſus vera locutus eſt 138.d
Plato dicit naturas diuinas ex motu & quiete conſtare ibid.
Plauti verſus de antiquorum puerorum moribus in palæſtra 29 b
Plinius ſcribit athletas aliquando coitu vti ſolitos 76.d
Plinius ſecundus æſtiuo tempore poſt cibũ apricabatur 140.e
Plinius ſecundus ex Veſuuij montis concrematione interijt ibid.
Plinij capitũ librorũ catalog⁹ adulterin⁹ 28
Plinius dixit Aſclepiadem iucundum curã-

di modum caluiſſe 205.c
Plinij iunioris exercitatio quę fuerit. 222.d
Plinius maior dum voce & ſtomacho labo-raret, lectione clara liberatus eſt 285.b
Plinius Cœcilius vehiculo geſtabať. 290.b
Plinius Romæ Sella vtebatur, vt inter eun-dum ſtudijs vacaret 299.c
Plinius iunior corporis ſanitatem venatio-ni referebat 187.c.307.c
Podalirius venatione delectabatur 185.a
Podagrici ſaltum debenr fugere. 255.a tro-chum 289.c
Padagrico. lenes & remiſſa iuuat deambula tio, & vehemens lædit 261.c
Podagrici Tral. ſententia lectica vti poſſunt & qua de cauſa 299.A
Poſis ſecundum Simonidem eſt ſaltatio lo-quens 96.f
Pompeij magni exercitia 116.e
Pons naumachiarius quare ſic vocatus ſit. 186.f
Poppea Domitij Nero. vxor, quid faccret, vt cutis candorem acquireret 27.A
Porphyrius philoſophus carnis vſum cur prohibuit 193.c
Porticus tres extra palæſtrã quomodo di-ſponerentur 20.f
Porticus erant partes gymnaſiorum principa les, & quomodo ſe haberent 28.e
Porticus Pompeiana ad deambulationem ædificata 134.e
Porticus in viridario Vaticano qualis ſit. 135.A
Potabant veteres cornibus boum 55.b
Prædo quidam in Pamphilia homines pedi bus priuabat 133.c
Prandium apud antiquos quid eſſet 52.f
Praſinæ factioni maxima ciuitatis pars faue-bat 168.e
Praſini erant una factio Romana ibid.
Pratinas pocta cur ſi vocatus ſaltator. 101.b
Praxagoras reprehnditur, qui epilepticos deambulationibus plurimis, & vehemen cibus curare nitebatur 261.c
Præmia certatoribus cur fuerint inſtituta. 14.e. 15.A
Priapiſmum pilæ magnæ luſu Tralianus cu rabat. 242.d. atque item haltere 256.e
Prodicus ægra corpora exerceri iudicabat. 205.b. propter quod ab Hippo. reprehen ditur 245.b
Prodicus valetudinis ſtudioſiſſimus fuit. 210.e
Propnigeũ ĩ palæſtra vbi nã erat. 20.f.43.A
Propinatio iuxta veterem ritum, in conui-uio facta ex Rhamnuſiano lapide 55.b
Prouerbium in harenam deſcendere vnde ſit ortum 16.d
Prouerbium illud diſcum (quàm philoſo-phũ audire malunt) vnde ſit ortum. 28.c
Prouerbiũ Ne q̃ras in ſtadio dolic hũ. 117.a
Prouerbium tranſire metam 119.b
Prouerbium contra eos, qui nec literas, nec natare ſciebant 182.e
Prouerbiũ à mari & terra ſumptum. 302.e
Puer aquam præbens 56.b
Puerorũ geſtatio in vlnis nutricum eſt quæ dam ipſorum exercitatio 176.d
Pueri poſt Hippocr. ætatem podraga labo-rare inceperunt propter ingluuiem. 4.e
Pueri frequentiſſime ſaltationi operã dabãt 101.b
Pueri muſicam Platonis, & Ariſtot. ſenten-tia debent addiſcere 160.d
Pueri à ploratu ex Ariſtot. ſententia prohi-beri nõ debẽt, & qua de cã. 160.f. 288.e
Pueri Gal. tempore in aquis pueriles ludos exercebant 183.b
Pueri vſque ad vigeſimum primum ætatis annum labores multos indifferenter fer-re poſſunt 228.e
Pueris peritonęum aut ſcrotum ſpiritu re-tento rumpitur 280.e
Puellæ ſunt ex Platonis ſententia gymna-ſtica bellica exercendæ 66.f
Puellæ pulcherrimę ſingulari certamine cer tabant 144.e
Pulmone vlcerati, inculpati viuebant in Ly bia 179.c
Pugil qui ſit ex Ariſt. ſententia 70.d
Pugilatus ante bellum Troianum fuit in vſu 107.b. ſanitati parum confert. 247.A
pugilatores quomodo certabant 107.e
pugilatus in gymnaſtica medica exiguum vſum habet 108.e
pugiles vocabãt veri athletę ſm Gal. 108.f
pugiles, & athletæ aliquando in Deorũ nu-merum relati 71.A
pugilum imago 102.b
puluęribus in multis excitationibus anti-qui vtebantur, & qua de cauſa 236.d
puluis uim habet emplaſticam ex Galeni ſententia 238.d
pugilatus nocumenta, quæ ſint 247.c
pugilatus fuit paruus Luſus in gymnaſtica medica 248.d
pugnæ nomen plura ſignificat 140.f
pugna, de qua hic auctor agit, quid eſſet & quot

& quot eius ſpecies ex Oribaſij ſententia ibidem.& 273.a
Pugna vmbratilis quomodo fiebat. ibidem 201.c
Pugna telorum quomodo fieret ibid.
Pugna ſingularis quomodo fieret ibid.
Pugnas ſingulares exercebant ſacerdotes in Pergamo Gal. tempore 142.c
Pugna aduerſus palum quinam vterentur. 145.c.273.a
Pugna vmbratilis ubi à Galeno laudetur. 145.c 273.b
Pugna armata à Demea inuenta. 146.e
Pugnas ſingulares etiam Romani exercebant 146.d.ibid.
Pugna ſingularis rudibus armis facta à Mantinœis eſt inuenta 145.b
Puluis in vnctione quid præſtaret 33.a & 238.d. vnde portantur 34.e
Pyrrhus Ligorius antiquitatis peritiſs. 19.c
Pyrrhichiæ ſaltationes quæ fuerint,& à quo inuentæ 97.c

Q

Quadrans erat merces balneatori data. 47.e
Quadrata corpora ab exercitatione quomodo iuuantur 213.a
Quadrigæ in pup. ſacris ſæpe certauerunt. 171.c
Quartana laborantes, vociferatio iuuat. 281.c
Quinquertio qui ſit ex Ariſto. ſententia. 70.d.e
Quotidiana febre laborantes in lectica decumbentes vehebantur 299.a

R

Rauenna Strabonis authoritate aerem ſalubrem habebat 75.a
Razis ſententia de venatione 187.c.306.e
Renes debiles lædit ſaltatio 240.f
Remediorum omnium natura eſt, vt proſint,& aliquid etiam offendant 251.a
Renibus malè affectis lucta nocet 245.c
Renum lapilli optimè ſaltatione extruduntur 240.e 254.f
Renũ imbecillitate, vel feruore, vel vlcere affecti ſaltũ vitent.255.a.& diſcũ. 257.c
Renum inflammatione laborantes erecti ſtare non debent 269.b
Rhamnuſianus lapis, in quo ſculpta eſt forma Triclinij,antiquiſſimus 56
Rhetores in palæſtras ad diſputandum conueniebant 20.e.28.e
Res rõne finis varia noĩa ſortitę ſunt 203.a
Reſoluti Tral. ſententia lectica vti poſſunt, & qua de cauſa 299.a
Reſpiratio crebrarum oſcitationum eſt remedium 279.a
Reunctores in balneis qui eſſent 30.e.63.a
Rigores ſaltatio arcet 240.d
Riſus quõ fiat,& quid efficiat 161.a 287.b
Romani poſtremi omniũ gymnaſia ad Græcorum imitationem ſtruxerunt 18.f
Romani in balneis multo græcis laſciuiores 38.e
Romani ſuos milites & mari & terra exercebant 180.f
Romanorum mulieres Varronis teſtimonio in eodem loco cum viris lauabantur.48.f oppoſitionem 53.e
Ros vim habet colliquatiuam, & ideo bibitus gracilitatem inducit 267.a
Rotę curruum Homeri tempore ſtanno ornabantur 171.a
Ruffus Epheſius Romæ ſub Traiano floruit 245.c
Ruſſati erant vna factio Romana 168.e

S

Saltantes pondera aliqua habebant, & quorſum 118.d
Saltatoriæ exercitationis ſpecies,& eius diuiſio 82
Saltatoria facultas in imitatione ſolo motu facta conſiſtit 96.f
Saltatio ſecundum Simonidem eſt poeſis tacens 96.f.& inf.
Saltatio vera à muſica ſecundum Plutarchum deprauata eſt 97.a
Saltationis inuentor quis fuerit 97.a
Saltationum diuerſa nomina vnde ſit orta. 97.c
Saltationis finis 100.d
Saltationes vbi nam fierent 101.b
Saltationem antiqui in conuiuijs exercebãt 101.c
Saltatio quæq; antiquorum ordine, rõne, & proportione indigebat 239.b
Saltatio opportunè facta multas affert vtilitates, eadem inopportunè adminiſtrata multa detrimenta homini præſtat 239.c
Saltus vtilitas,quæ ſit, Vegetij ſententia. 117.c.253.c & infra.
Saltus proprie dictus duplici modo fit 118.f & eius effectus 254.e
Saltus multæ ſunt ſpecies 274.e
Saltus in altum factus lædit pectus, & coxas iuuat 255.a
Saltus humores ſuperfluos euacuat,& loge

purgationis ac phlebotomię, Gal.autho-re,fieri pōt,ſi q.d ſit,qđ ipsa ipediat ibi.
Saltus factus, manibus aliquo pondere ple-nis,q.d differat à ſaltu aliter facto 255.b
Salſugo eſt ex extrinſecus corpori acciden-tibus 6.f
Sanguinis miſtionem Eraſiſtratus e medici-na auferebat 191.b
Sanguinis mictum aut fluxum quemlibet patientibus ſaltus obeſt.255.& deambu-latio 260.f
Sanguinis reiectio ſpiritu retento non cu-ratur,& qua de cauſa 280.d
Sanitas in humorum æqualitate conſerua-tur 192 f
Sanitas eiſdem remedijs & amiſſa recupe-ratur,& præſens conſeruatur. Eraſi. ſen-tentia 191 c huius falſitas 193.c
Sanitati voluptas eſt coniuncta 183.b
Sanitas cum aliqua moleſtia permanere po-teſt ibidem
Sanitas in moderato calore naturali & com menſurato humido conſeruatur 191.c 194 d
Sanitas quot modis conſideretur 205.a
Sanitas medicamentis opportune adhibitis recuperatur 193.c
Sani homines à medicamentis multum læ-duntur ibidem
Sanus homo nullis legibus ſe obligare de-bet 61.c
Satyriaſim lucta, Theodori Priſciani autho ritate,ſanat 245.a
Scabioſis,qua de cauſa motus vehemens cō uenit 208.f
Scabioſis natatio maritima prodeſt 304.d
Scapeda quid eſſet 147
Sceltyrhis ægritudo Plinij ætate ſe maniſe ſtauit 4.f
Schola medicorum vbi fuerit, & quid ibi fieret 25.c
Scimpodium quid ſit 177.c & 301.a
Scythæ omnes ferè ſemper equitatione vtuntur 167.c
Scythæ inuenerūt currus ſex rotarū 177.b
Scribonius Largus Claudij Imper. medicus ſcripſit neminem vſque ad ſua tempora aquæ formidine liberatum 4 e
Scribonius Largus medicus tempore Tib. Cæſ. Romæ floruit 142.f
Scrimia vulgo ſic dicta quid nam apud an tiquos eſſet 145.b
Secundas ſaltus educit 254 f
Sella currulis vnde ſit orta 175.a
Sella duplex apud antiquos fuit 174.f
Sella portatoria quid eſſet 175.a
Sella à lectica differebat 175.c.& 299.b
Sella tum cooperta tum non cooperta anti-qui vtebantur 299.c
Semen præcalidum emittentes, haltere, Gal.authore curantur 256.e
Seminis fluxū patiētes ledit ſaltatio 240.f & deambulatio 261.a
Seneca uocat ſe pſychrolutrem 47.c
Semitertiana febre laborantes in lectica de-cumbentes vehebantur 299.a
Senecæ de geſtationis, & ambulationis dif-ficultate qūo ſit intelligenda 296.d
Seneca aduerſus mirem anhelandi difficul-tatem geſtatione in vehiculo facta vte-batur 297.b.c
Senes quonam modo ſecundum Gal. ſen-tentiam debeant curari 209.b
Senes vti debent laboribus conſuetis 211.b
Senes pauciores & remiſſiores exercitatio-nes ſuſtinent 212.f
Senibus exercendis quatuor ſunt conſide-randa 210.e
Senectus quid ſit ex Ariſt. ſententia. ibid.
Senſus lucta exacuit 245.a
Septi dolore diuturno laborantes vocifera-tione liberantur 281.c
Sergius Orata balnea penſilia inuenit.177.a
Sertorius,vt rixas conuiuarum auerſaretur ſupinum ſe locauit, & iccirco facilius tru cidatus eſt 54.a
Seuerus Imper.Scimpodio vehebatur,dum Britanniam obiret 178.d
Sicci homines vel parum, vel nihil exerceri debent,& qua de cauſa 213.b
Siccitas nimia exercitationes ꝓhibet 220 f
Silentium ſitim, tuſſim & ſingultum extin-guit 286.f
Silentium ſanguinis reiectioni conuenit. 286 16.d
Silim chus medicus fuit Hippocr. ſectator 296 e
Singultus longa & concitata ambulatione comprimitur. 262. e & ſpiritus cohibi-tione.278 f. & uociferatione.282.f & ſi-lentio 286.f
Syracuſini bis in die ſaturabantur 53.a
Sitis à ſilentio extinguitur 286.f
Soclarus Epicuro aduerſatur circa coitum. 237 a
Socrates ad ſanitatē conſeruandā, & robur acquirendum ſaltationem exercuit 101.a
Socrates cantu ſe exercebat 284.e

Solon vetabat ſeruis vnctiones ſiccas. 32.f
Situs conuiuiorum in Triclinio iuxta horatium 54.c
Somni corpus ſanum conſeruant 7.A
Somni profundiores ijs contingunt, qui ſe exercuerunt,& qua de cauſa 193 A
Somni profundi concoctionem meliorem efficiunt,& qua de cauſa ibi.
Sōno capiūtur ſæpe intēte ſpeculātes. 139.
Somnolenti cur fiunt decolorati 244.d
Soranus incurādis diuturnis morbis exercitatione vtebatur 235.b
Soſtratus Gnidius ambulationem penſilem primus omnium Gnidi fecit 115.b
Spartanorum mulieres una cum viris in palæſtris ſe exercebant. 27. b. & in balneis vnà cum uiris lauabantur 48.e
Spaſmus cynicus curſu remouetur 250.e
Sphæriſterium gymnaſij pars quid eſſet, & quid in ipſa ageretur 36.f
Sphæriſticus quis nā eſſet,&eius onus. 62 f
Sphæriſtica eſt ſalationis ſpecies,& quid ſit & quis eam inuenerit 84.d
Spectatores ſubſellia ſibi ad ſpectandum ferebant 138 f
Spiratio numeroſa vnde fiat 251.c
Spiritus cohibitio quid faciat. 153.a. eius ſpecies. 153 b. eius vtilitas. 278 d, quibus conueniat. 279.a. eius nocumenta. ib. d b
Spiritus cohibitione inter cęteras exercitationes Athletæ duabus de cauſis vtebātur 154.A
Splenis ægritudinibus ex Aetij ſententia curſus eſt vtilis 250.d.f
Spleneticos geſtatione Theodorus Priſcianus,& Arcteus curabant 296.f
Spurij apud antiquos magna infamia notabantur & à nobilium commertio extrudebantur 18.e
Spurina qua victus ratione uteretur, & exercitio 210 f 223.c
Spurini ſtudiū ī ſanitate cōſeruāda. 223. c
Spura corpus exinaniunt 6.f
Stadium gymnaſijs pars 52.d
Stans exercitium 146.f
Stare maiorem corpori laborem affert,quā ambulare,& quare 137.c
Stare calcibus aut ſummis digitis innitendo nihil niſi moleſtiam affert 272.f
Stellas deficientes in inſomnijs vidētes quo modo ab Hippoc.curentur 253.A
Stephanio fuit inuentor togatæ ſaltationis 83
Stercora corpus exinaniunt 6.f
Stomachace ægritudo Plinij ætate noſtro orbi nota facta eſt 4.f
Stomachus in coquendo debilis à ſaltatione corroboratur 240 d
Stomachum frigidis morbis oppreſſum curat curſus 250.f
Stomachicos ſpiritu retento Cæl. Aur. curabat. 279.c.& vociferatione 281.c. Aſclepia geſtatione 296 f
Stomachi dolorē Theodorus Priſcianus ,& Aretæus geſtatione curabant ibid.
Stomachi affectionibus curandis geſtatione Aetius vtebatur 298.e
Stomacho laborantibus vnctiones exercitationes,& vociferationes commendat Galenus 281 c
Stomachicos natatio maritima iuuat 304.e
Strigiles balneorum quid eſſent, & ex qua materia fierent 30.f
Studia corpus conſeruant ſanum 7.A
Sudores corpus exinaniunt ibid.
Sudor eſt motu prouocandus,& qua de cauſa 221.b
Sudor ſine motu proueniens deterior eo eſt qui à labore prouenit 233 A
Sudor qua de cauſa manus exercentibus ex Ariſt. ſententia effluat 247.c
Sudor ſiccus quis fuerit 30.f
Suetonij locus de remedio harenarū & arūdinū, Auguſti, qūo ſit intelligēdus. 264 f
Suffuſi oēs colores rubeos iudicant 262.f
Surditate captos Gal Tral. & Aetius geſtatione curabant 297.c

T

Temporis duo ſunt gña, q̄ ab authorib. medicinæ naturalia nominātur 220
Tempus accidentale quodnam à medicis nominetur ibi.
Temporum conſtitutiones in exercitandis corporibus,quæ ſint vitandæ 220.e
Tempus nubilum & obſcurum exercitationibus eſt ineptum ibid.
Tempus ſerenum & lucidum eſt exercitationibus aptum 220.f
Tepidarium in balneo quid eſſet 40.e
Tepidarium & laconicum non ſunt idem apud Vitruium 41 b
Tepidarij cur non meminerit Vitruuius loquens de balneis gymnaſiorum 42 d
Tetano affectos Hip. authore aqua frigida affuſa liberat 305.A
Themiſon in curandis diuturnis morbis exercitatione utebatur 235.b
Themiſon medicus rephēditur,q atrophia labo-

laborantes longa ambulatione affligebat 262.e
Themiſon methodicorũ princeps coxendicũ dolore laborãtes eqtare iubebat 293.a
Theon Alexan. de athletica ſcripſit 70.c
Theſpius poeta ſaltator cur ſit vocatus 101.b
Theſſalus medicus Neronis ætate floruit. 159.a
Theſſali qua de cauſa centauri ſint vocati. 167.c
Tyberius Imper. ſcimpodio quandoq; vehebatur 177 c
Timonis à via duobus menſibus, ſingulis annis in cauernis latitabat 5.a
Tyrrheni ſub eodem tegumento cum mulieribus accumbebant 53.c
Tyrrheni ad tibiam pugnis certabant 107.c
Titus Imp. lauabatur, vbi & plebs 26 f
Titus Imp. qua de cauſa ſit mortuus 47.a
Tonſillas patientibus lucta nocet 246.e
Thoracem haltere lædit. 256. f & diſcus. 257.c
Thorax humidus ambulatione facta calcibus incumbendo ſanatur 263.a
Thorax difficulter ſpirãs deambulatione p accliue facta iuuat ex Antylli ſnĩa 263.b
Tria erant Romæ loca, vbi litterariæ exercitationes fiebant, & quæ 25.b
Triclinium marmoreum vetuſtiſſimũ Pa tauij in ædibus Rhamnuſianis 56
Tryphon de athletica ſcripſit 71 c
Tripudia nr̃a ſaltationibus antiquorũ correſpõdẽt & in quo ab illis differãt 239.b
Trochus græcus quomodo factus eſſet nobis eſt ignotus 162.f. & latinus ibi. & quibus conueniat 209.c
Tubi per quos circũfunderetur calor prodiens ex hypocauſto 43.a
Tubicinibus ſpiritu retento peritonæum rumpitur 280.e
Tumores laxos geſtatione Aetius curabat 298.e
Tuſſis ſicca, ſpiritu retẽto, curſu nõ in puluere facto curatur ex Celſi ſnia 250.e
Tuſſis à frigida cauſa orta ſpiritus cohibitione curatur 278.f
Tuſſis à ſilentio extinguitur 246.f
Tyberius Imperator omnium primus colis dolorem expertus 4.f

V

Valerius aper miles cæcus quo remedio, oraculo prænunciante, fuerit à cæcitate liberatus 3.c
Valeriola recte putat contra Fuchſium, ſolem & Coryceum differre 87.a
Valetudinarij quomodo ſint exercendi. 209.b. 230.d
Vaſarium quid eſſet 43.b
Varices patientes ſaltum effugiant 255.a
Varicibus laborantes erecti ſtare non debent 269.b
Varices quomodo generentur ibid.
Variæ lectiones auctoris recognitæ, & auctæ 280.e
Vehicula tota Plauti tempore ebore erant ornata 171.a
Vehicula tota Plinij tempore auro, & argento erant inſignita 171.a 297.b
Vehicula varijs rebus cooperiantur 171.b
Vehicula equis, vel mulis, vel bobus, vel viris agebantur 171.b
Vela ad excipiendum puluerem in Triclinijs ſuſpendi mos 54.f
Venatio non ſolùm corpus, ſed & animam delectat 185.b
Venatio ad bellicam fortitudinem comparandam eſt vtilis 186.d. & f
Venationes tres ſunt ex Platonis ſententia 186.d
Venationis multæ ſunt ſpecies 188.
Venatio quæ nam fuerit magis apta ibid.
Venatio accipitribus facta quo modo ab antiquis fieret 188.e
Venatio multis inſtrumentis opus habet & in hoc à pila ex Gal. ſnĩa differt 305.c
Venationis equeſtris vtilitas, quæ ſit, & quibus obſit 306.f
Venationis pedeſtris vtilitas, & nocumenta 307.b
Venatio eſt exercitatio & opus ex Gal. ſententia ibidem
Venæ aliquando à ſaltu valido rumpuntur. 255.a. & à diſci exercitatione 258.d
Venenum cur toxicum ſit dictum 130.d
Venus conſeruat corpus ſanum 7.a
Veneti erant vna factio Romana 168.e
Ventres frigidos lucta curat 245.a. & curſus 250.f
Vertiginoſos manuũ geſticulatione curabat Aretæus 240.d
Vertiginoſos lædit ſaltatio 240.e. & pilę luſus 242.d
Vertiginoſi luctam vitare debent 246.e & curſum circularem. 252.f. 262.f. & trochum. 209.c
Vertiginoſos malè curabat Aretæus pugilatu. 247.c. curabat etiam diſci exercitatione 257.c

Verti-

Vertiginoſa paſſio vnde oriatur 262.f
Vertiginoſos geſtatione Gal. Tral.& Aet. cu rabant 297.c
Veredus erat vehiculi ſpecies 298.d
Verus Impe. primus cum duodecim ſoleni conuiuio accubuit 54.d
Veſicæ lupilli optimè, ſaltatione extrudun- tur 240.e
Viæ apud veteres græcos quæ ſint 217.c
Vigiliæ ſanum corpus conſeruant 7.a
Vigilia laborantes lectica vti poſſunt. 299.a
Viperarum morſibus tibiarum moduli pro- ſunt, vt Gellius refert ſe apud Theophra ſtum inueniſſe 283.c
Virgo fons tactu erat iucundiſſima 50.f
Virgines ſecundum Platonem ſunt in gym- naſtica bellica exercendæ 66.f
Viri tantum apud antiquo accumbebāt, non mulieres 53.c
Viri apud antiquos quonam modo accum- berent 53.e
Viri noīe quid intelligat hic auctor. 228.e
Viri ſunt ferè omnibus motibus apti. 212.f
Viſus debilitati, & obſcuritati geſtatio re- trouerſa facie facta, Auicen. authore, con fert 298.d
Vitruuius floruit ætate Cęſ. Aug. 28.d. eius authoritas apud antiquos parua fuit. ibid.
Vlceribus quiete curandis ſtare & ſedere aduerſantur 138
Vlceribus internis, Cęl. & Cel. authoribus, deambulatio remiſſa, & molliter facta prodeſt 261.c
Vnctione qui nam vterentur 30.d
Vnctionis materia quæ fuerit 32.d
Vnctionis finis 33.c
Vnctio poſt balnea quid præſtabat 32.f
Vnctio ab antiquis quomodo fieret, eſt in- certum 34.d
Vnctionibus in multis exercitationibus an- tiqui vtebantur, & qua de cauſa 236.d
Vocator in conuiuio quis 54
Vociferationis pub. certamina, & victoribus præmia fuerunt inſtituta 157.a.b
Vociferatio quonam modo fieret 159.b
Vociferationis finis eſt multiplex 158.f
Vociferatio quid ſit 156. & quid efficiat. 159.b. 280.f
Vociferatione quomodo, & quando debe- mus vti & vitare 383.a
Vocis abſciſio quomodo à Cœlio Aurelia- no curaretur 160.e
Vocis ſpecies ſunt ſex 280.f
Voci ex humiditate raucæ vociferatio ſuc- currit 281.c
Voci vel nimia loquela, vel nimio clamore, vel ſilentio male habenti vociferatio ſub- uenit 281.c
Vox quomodo corrumpitur 283.a
Vomentes vociferatione iuuantur 282.c
Voracitas immenſa, Seneca & Plut. authori- bus, multas nouorum morborum ſpecies hominibus genuit 4.d
Vrania quid 85.e
Vrinæ corpus exinaniunt 6.f
Vrinæ ardor ex curſu augetur 252.d
Vtero conuulſio ambulatio calcibus incum- bendo facta prodeſt 263.a

X

Xyſtarca quis nam eſſet 60.e
Xyſti & xyſta quid eſſent in gymna- ſio 37.b.c

Z

Zoſimus libertus ſanguinē reiectās na- uigatione liberatus eſt. 179.c. 302.e
ἅρπαστος quid ſit 84. f. 94. f. eius vtilitas. 243.c
ἀληθὴρ mendicum, & erroneum ſignificat 128.d
ἀκροχειρίζεσθαι quid ſignificet. 146.f. eius vtilitas 276.d. & 147.a
Acrochiriſmus quomodo fieret ibid.
ἀκροχειριστὴς quid ſit 149.a
Acrochiriſmo celtæ vtebantur ibi.b
ἀσκωλιάζειν 121.b
κιράβαι vnde dictum ſit 55.b
δίαυλος apud græcos quid ſit 20.e
ἐκπλετεὶζειν quid ſignificet 149.b. 201.c. eius vtilitas 276.e
τιτυλίζειν quid ſignificet. 149.c. 201.c. eius vtilitas 276.f
πάθος quid ſit 30.f
γυμνάζεσθαι vox eſt antiquiſſima, & denu dari ſignificat 17.b
γέλως vnde dicatur 187.a
κυνόσαργες gymnaſium Athenis quid fuerit 18.e
ξυστὸς apud græcos quid ſit 21.a
κορίσαλος quid ſit 30.f
Φενίνδα quid ſit 84.f
Διοσκόφοροι quid ſint 124
Βέμβικος inſtrumenti vertigo epilepſiam in ducit 290.d
Διαχοινίρυ ἀναῤῥιχᾶσαι 145.f

FINIS.

REGISTRVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X.

Omnes ſunt quaterniones præter * & X qui ſunt terniones, & D quinternionem.

VENETIIS, APVD IVNTAS.

M D C I.